T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

TEKNOKRAT-BÜROKRAT KİŞİLİĞİYLE DİPLOMAT NUMAN MENEMENCİOĞLU'NUN BİYOGRAFİSİ (1891-1958)

TURAY YAYLA
14701006

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ERCAN KARAKOÇ

İSTANBUL
2021

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

TEKNOKRAT-BÜROKRAT KİŞİLİĞİYLE DİPLOMAT NUMAN MENEMENCİOĞLU'NUN BİYOGRAFİSİ (1891-1958)

TURAY YAYLA
14701006

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih: 30.07.2021
Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	**: Doç. Dr. Ercan Karakoç**	
Jüri Üyeleri	**: Prof. Dr. Mitat Çelikpala**	
	Prof. Dr. Mehmet Akif Okur	
	Doç. Dr. Mustafa Sarı	
	Dr. Öğr. Üyesi A. Teyfur Erdoğdu	

İSTANBUL
AĞUSTOS 2021

ÖZ

TEKNOKRAT-BÜROKRAT KİŞİLİĞİYLE DİPLOMAT NUMAN MENEMENCİOĞLU'NUN BİYOGRAFİSİ (1891-1958)

Turay Yayla
Ağustos, 2021

Bu doktora tezinde, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında hariciyeye intisap eden ve Cumhuriyet döneminde Dışişleri Bakanlığında üst düzey görevlerde bulunan Numan Menemencioğlu'nun hayatı ele alınmış ve dışişlerinde yaptığı hizmetler ortaya konulmuştur. Numan Menemencioğlu, önceleri Çukurova civarı ve Toroslarda yaşayan Menemencioğulları ailesinden İttihatçı Menemenlizâde Mehmed Rifat Bey ile meşhur vatan şairi Namık Kemal'in kızı Feride Hanım'ın oğludur. Babası Bağdat'ta defterdar olarak görev yaparken 1891'de burada doğdu. İlk ve ortaöğrenimini özel Selanik Terakki (Şemsi Efendi) ile İstanbul Burhan-ı Terakki okullarında gördü. Lise eğitimini Kadıköy Saint Joseph'te tamamladı. Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Hemen akabinde 1914'te hariciyeye intisap ederek Viyana Büyükelçiliğinde çalışmaya başladı. Sırasıyla Bern, Paris, Bükreş, Atina, Budapeşte ve Beyrut'ta görev yaptı. 1928'de Dışişleri Bakanlığı merkez teşkilatına atanan Menemencioğlu, bir yıl Birinci Daire Umum Müdürü olarak görev yaptıktan sonra teknokrat kişiliğini göstereceği müsteşar, genel sekreter ve siyasi müsteşarlık vazifelerinde bulundu. Bu süreçte görev yaptığı makamların bakandan sonra gelmesi nedeniyle Bakanlıkta öne çıktı. Atatürk ve İnönü'nün himayelerinde dışişlerinde en etkin bürokrat oldu. Nitekim bu yıllarda bakanlığın teşkilatlanmasında başrolü oynadı ve dış politikada yaşanan gelişmelerde önemli görevler üstlendi. Özellikle Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay Meselesi'nin çözüm sürecinde öne çıktı. II. Dünya Savaşı yıllarında takip edilen Denge Politikası adlı stratejinin banisi ve uygulayıcısıydı. Teknokrat-bürokrat olarak 1942-1944 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yaptı. Geleceğin başbakanı gözüyle bakıldığı bir dönemde, Boğazlar'dan geçen ticaret gemisi görünümündeki silahlı Alman gemilerin tespit edilmesi nedeniyle bakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı. Akabinde Paris'e Büyükelçi atandı. Önceleri CHP, bilahare DP'den Gaziantep ve İstanbul milletvekili seçildi. Özel hayatı, hassas ve sağlıksız bünyesi ve dışişlerinde akraba kayırmacılığıyla dikkatleri üzerine çeken Numan Menemencioğlu 15 Şubat 1958'de Ankara'da vefat etti.

Anahtar Kelimeler: Menemencioğulları, Numan Menemencioğlu, Teknokrat, Diplomat, Türk Dışişleri Politikası, II. Dünya Savaşı.

ABSTRACT

THE BIOGRAPHY OF DIPLOMAT NUMAN MENEMENCİOĞLU WITH HIS TECHNOCRAT-BUREAUCRAT PERSONALITY (1891-1958)
Turay Yayla
August, 2021

In this dissertation, the biography of Numan Menemencioğlu, who entered foreign affairs in the last years of the Ottoman Empire and held high-level positions in the Ministry of Foreign Affairs during the Republican period, and his services in Turkish foreign affairs were examined. He is the son of Unionist Menemenlizade Mehmed Rifat Bey from the Menemencioğulları family used to live in Çukurova and the Taurus Mountains, and Feride Hanım, the daughter of the famous national poet Namık Kemal. He was born Baghdat in 1891 when his father was provincial treasurer there. He recieved his primary and secondary education at the private Salonica Terakki (Şemsi Efendi) and İstanbul Burhan-ı Terakki schools. He completed his high school education at Kadıköy Saint Joseph College. He graduated from Faculty of Law at Lausanne University. Then, he joined in the Ottoman foreign ministry in 1914 and started working at the Vienna Embassy. He served in Bern, Paris, Bucharest, Athens, Budapest and Beirut, respectively. Appointed to the central organization of the Ministry of Foreign Affairs in 1928, Menemencioğlu served as the General Director of the First Department for a year, and then served as undersecretary, general secretary and political undersecretary, where he would show his technocrat personality. In this process, he came to the fore in the Ministry because the authorities he served came after the minister. He became the most active person in foreign affairs under the auspices of Atatürk and İnönü. As a matter of fact, he played a leading role in the organization of the ministry and undertook important duties in the developments in foreign policy in these years. He came to the fore especially in the resolution process of the Montreux Straits Convention and the Hatay Issue. He was the founder and implementer of the strategy called Balance Policy, which was followed during the Second World War. As a technocrat-bureaucrat, he served as the Minister of Foreign Affairs from 1942 to 1944. At a time when he was regarded as the future prime minister, he had to resign from the ministry because of the detection of armed German ships passing through the Straits. Subsequently, he was appointed Ambassador to Paris. He was elected as Gaziantep and İstanbul deputy from Republican People's Party at first and then from Democrat Party. Numan Menemencioğlu, who attracted attention with his private life, sensitive and unhealthy body and nepotism in foreign ministry, passed away on February 15, 1958 in Ankara.

Key Words: Menemencioğulları, Numan Menemencioğlu, Technocrat, Diplomat, Turkish Foreign Policy, World War II.

ÖN SÖZ

Bu doktora tez konusunun belirlenmesinde Türk dış politikasıyla ilgili incelenen kaynaklarda Numan Menemencioğlu ve Menemencioğlu Ekolü'nden sıkça bahsedilmesinin önemli etkisi vardır. Yanı sıra Türk dış politikası üzerine yapılan okumalarda onun dışişlerinde bir döneme "damga vurmuş" olması da önemlidir. Nitekim Menemencioğlu'nun adı, dışişlerinde 1930'lu yıllardan sonra öne çıkmaya başlamış; ilerleyen süreçte kendisi dışişlerinin "değişmez" bir diplomatı ve teşkilata "hâkim" bir hariciyeci olmuştur.

Çalışmada Numan Menemencioğlu'nun hayat hikâyesi, teknokrat kişiliği ve siyasi faaliyetleri ele alınmıştır. Bu bağlamda Numan Menemencioğlu'nun ailesi, bürokrasideki yeri ile Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde îfâ ettiği görevler incelenmiştir. Ayrıca Menemencioğulları ailesinin kısa bir tarihi ortaya konulmuş ve ailenin diğer göze çarpan üyelerine de değinilmiştir.

Tez için kaynak tarama aşamasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi taranmış ve ilgili belgeler kullanılmıştır. Tez çalışması Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İSAM Kütüphanesi ve Taksim Atatürk Kitaplığında yürütülmüştür. Çalışmanın bazı bölümlerinde, özellikle dış politikayı ilgilendiren önemli gelişmelerde, dönemin süreli yayınlardan oldukça sık yararlanılmıştır. Bu doğrultuda *Akşam, Cumhuriyet, Güneş, Hürriyet, Kızılay, Milliyet, Son Posta, Tanin, Tercüman, Ulus, Vakit, Vatan, Yeni Adana, Yeni Asır* ve *Yeni Sabah* gazeteleri taranmış, konuyla ilgili makale ve haberler alınmıştır. Menemencioğulları'ndan bahseden hatırat, anı ve röportaj kitapları itinayla incelenmiş ve üzerlerinde hassasiyetle çalışılmıştır. Keza önemli yazar ve arşivci Taha Toros'un özel arşivi incelenmiştir. Bu arşivden Menemencioğulları ve aile bireyleri hakkında çok sayıda yazılı ve görsel materyal temin edilmiştir. İnternetten sık sık tarama yapılmış, kurumsal adreslerden yararlanılmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri Arşivi (Office of the Historian) taranmış, Kahire Konferanslarıyla ilgili belgeler buradan temin edilmiştir. Foreign Office yararlanılan diğer bir arşiv olmuştur.

Numan Menemencioğlu'nu tanıyan ve onunla birlikte çalışan bazı isimlere de ulaşılmış, sözlü tarih çalışması talebinde bulunulmuş, ancak talebimiz karşılık bulmamıştır.

Çalışmanın araştırma ve yazım sürecinde fikirlerinden faydalandığım ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ercan Karakoç'a öncelikle şükranlarımı sunarım. Tez İzleme Komitesinde yer alarak getirdikleri değerli önerilerle tezin şekillenmesinde önemli katkıları olan Prof. Dr. Mehmet Akif Okur ve Prof. Dr. Mitat Çelikpala hocalarıma müteşekkirim. Son olarak çalışma boyunca faydalandığım Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İSAM Kütüphanesi ve Taksim Atatürk Kitaplığı çalışanlarına teşekkür ederim.

İstanbul; Ağustos, 2021 Turay Yayla

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR viii

1. GİRİŞ **1**

2. MENEMENCİOĞULLARI AİLESİ **8**
2.1. Numan Menemencioğlu'nun Baba Tarafı 9
2.1.1. Menemencioğulları Ailesinin Çukurova'ya Gelişi ve İsim Tartışması 9
2.1.2. Menemencioğullarının Çukurova'daki Faaliyetleri 11
2.1.3. Kavalalı İbrahim Paşa'nın Çukurova'yı İşgali ve Menemencioğulları ... 13
2.1.4. İşgalden Sonra Menemencioğulları 14
2.1.5. Fırka-i Islahiye ve Menemencioğulları 17
2.1.6. Babası Menemenlizâde Mehmed Rifat (1856-1932) 20
2.2. Numan Menemencioğlu'nun Anne Tarafı 28
2.2.1. Namık Kemal ile Menemenlizâde Mehmed Rifat Arasındaki İlişki 29

3. HAYATI **33**
3.1. Ailesi ve Eğitim Hayatı 33
3.2. Dışişleri Kariyeri (1914-1956) 35
3.2.1. Dışişlerine İntisabı 36
3.2.2. Müsteşarlık ve Genel Sekreterliği 40
3.2.3. Siyasi Müsteşarlığı 45
3.2.4. Dışişleri Bakanlığı Dönemi (1942-1944) 49
3.2.5. Dışişleri Bakanlığından İstifası 60
3.2.6. İstifası Sonrası Yapılan Değerlendirmeler 69
3.2.7. Türk Dış Politikasındaki Rolü 76
3.2.8. Dışişlerinde "Menemencioğlu Ekolü" 83
3.2.9. Paris Büyükelçiliği (1944-1956) 91
3.3. Sağlık Sorunları 98
3.3.1. Ağır İşitmesi 102
3.3.2. Vefatı 104

4. TEKNOKRAT-BÜROKRAT OLARAK DIŞİŞLERİNDEKİ ÖNEMLİ GÖREVLERİ **107**
4.1. Montreux Görüşmeleri 110
4.2. Nyon Konferansı 125
4.3. Sancak (Hatay) Meselesi (1936-1939) 131
4.3.1. Sancak'ın Manda Yönetiminden Kurtulması 133
4.3.2. Bağımsızlık Sonrası Yaşanan Gelişmeler 143
4.3.2.1. Beyrut Ziyareti 152
4.3.3. Sancak Seçimleri ve Hatay'ın Türkiye'ye Katılması 154
4.4. Adana Görüşmesi (30-31 Ocak 1943) 159

4.5. Anthony Eden ile Kahire Görüşmesi (5-8 Kasım 1943) 169
4.6. Kahire Konferansı (4-6 Aralık 1943) 181
4.7. Alman Yanlısı Olduğu İddiası 192

5. MENEMENCİOĞLU'NUN KİŞİLİĞİ VE DİĞER FAALİYETLERİ 201
5.1. Kişiliği Hakkında Yapılan Değerlendirmeler 202
5.2. İskambil Oyunlarına İlgisi 215
5.3. Otomobil Tutkusu 216
5.4. Düzenlediği ve Katıldığı Etkinlikler 217
5.5. Eserleri 226
5.5.1. Anı ve Kitapları 227
5.5.2. Makaleleri 228

6. SONUÇ 234

KAYNAKÇA 239

EKLER 293

KISALTMALAR

AA : Anadolu Ajansı
AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
Agb : Adı Geçen Belge
Age : Adı Geçen Eser
agky : Adı Geçen Köşe Yazısı
agm : Adı Geçen Makale
akt. : Aktaran
Ansk. : Ansiklopedi
BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM : Birleşmiş Milletler
bk. : Bakınız
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bs. : Baskı
c. : Cilt
cm : Santimetre
CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
ç. : Çeviren
DBTDA : Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dr. : Doktor
DP : Demokrat Parti
ed. : Editör
F.O. : Foreign Office
haz. : Hazırlayan
İA : İslam Ansiklopedisi
MC : Milletler Cemiyeti
mm : Milimetre
NATO : North Atlantic Treaty Organization
Org. : Orgeneral
Prof. : Profesör
s. : Sayı
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
TT : Taha Toros
yay. : Yayınlayan
yay. haz. : Yayına Hazırlayan
y.t.y. : Yayın Tarihi Yok
y.y. : Yayın Evi Yok
y.y.y. : Yayın Yeri Yok

1. GİRİŞ

Biyografi; kısaca yaşam öyküsü,[1] tercüme-i hal ve hayat hikâyesi gibi kavramlarla açıklanmakla birlikte, geniş anlamda "yaşayışları ve yaptıkları ile ilgi çekici olan önemli kişilerin hayatını inceleyen, bu alandaki bütün bilgileri derleyip anlatan yazı türü"[2] veya "tarihe mal olmuş şahsiyetlerin hayatlarının hikâyesi"[3]'nin yazılması olarak tanımlanmaktadır.

"Tarihin bir parçası ve geçmişi" olan biyografi, tarihi "daha insancıl, daha canlı, daha samimi, daha erişilebilir, kendimizle daha bağlantılı kılarak tarihi canlandırmanın bir yolu olarak" da görülmüştür. Nitekim son yıllarda biyografi çalışmalarında önemli bir artış görünmektedir. Biyografinin bu yükselişinde tarihsel olaylara yeni bir ışık tutmasının yanı sıra bireyleri ve grupları tarihsel olarak analiz etmeye imkân tanımasından dolayı olduğu söylenebilir.[4]

Biyografik eserin temel amacı yaşam öyküsü yazılan kişiyi bütün yönleriyle incelemek ve ortaya koymaktır. Bu doğrultuda yaşamı incelenen kişinin ailesi, nerede doğduğu, çocukluğunun nasıl bir ortamda geçtiği, eğitim hayatı, görev aldıysa devlet yönetiminde takip ettiği işler, yönetim anlayışı, fikir dünyası, edebi yönü, sanata bakışı, varsa evliliği, çocukları, kişiliği ve bıraktığı eserler tüm yönleriyle ele alınır. Hayatı yazılan kişi belirtilen yönleriyle incelenirken yazılı bilgi ve belge ile tanık ve örnekler göz önünde bulundurularak kronolojik bir şekilde yazılır. Kişi hakkında yorumlar yapılırken aşırı övme ve yermeden kaçınılmalı, olabildiğince tarafsız ve objektif olunmalıdır. Bu özellik, ortaya konulan çalışmanın bilimsel niteliği açısından büyük önem arz eder. Sözü edilen özellikler göz önünde bulundurularak yazılan biyografik eserler gelecek nesiller için deneyimlerin ve örnek hayatların aktarıldığı kaynaklar olarak literatüre katkı yapar. Biyografik çalışmaların yukarıda bahsi geçen

[1] **Büyük Larousse**, c. 20, (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986): 12447.
[2] **Meydan Larousse**, c. 2, (İstanbul: Meydan Yayınevi, 1969): 417.
[3] Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, 2. bs., (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1991), 23.
[4] Barbara Caine, **Biyografi ve Tarih**, ç. Müge Sözen, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 1-3.

özellikleri bilim ve kültür dünyasındaki gerekliliğini de işaret etmektedir.

Biyografik eserler için söylenebilecek belki en önemli özellik, insan unsurunun ön planda olmasıdır. Bu unsur özellikle tarihsel ve siyasal gelişmelerin anlatıldığı süreçlerin daha renkli olmasını sağladığı gibi arka planda yaşanan gelişmeleri daha yakından ve farklı perspektiflerden görme imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda "tarihin gerçek yapıcısı olan insan unsuru"[5] daha görünür olmaktadır.

Son yıllarda nicelik olarak yazımı artan biyografinin gelişimiyle ilgili Caine şunlara dikkat çekmiştir:

> "...Biyografi, akademik yazarların genel kitlelere ulaşabildiği en önemli yazınsal biçimdir; pek çok tarihçinin aksi takdirde benimsemeyi akıllarından geçirmeyecekleri biyografik bir yaklaşımı benimsemesini kesinlikle teşvik eden bir şeydir. Biyografi bir biçim olarak o kadar popülerdir ki, artık insani ve canlı dünyanın ötesine geçip cansız ve kavramsal âlemi kucaklamaktadır. Böylece artık kıtaların, ülkelerin ve şehirlerin; modanın, evlerin ve bir dizi başka maddi nesnenin; gıda maddelerinin ve mutfakların ve hatta $e = mc^2$ denklemi gibi matematiksel teoremlerin biyografilerini okumak mümkündür..."[6]

Bu doktora tezinin hazırlanmasında nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma yöntemleri "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik" bir araştırma türüdür.[7] Ayrıca "nitel yaklaşımlar kişinin yazdıklarını, söylediklerini veya gözlenen davranışlarını temel veri kaynağı olarak ele alır." Bu doğrultuda "ilişkilerin anlamını ve türünü keşfetmek için gözlemlerin sayısal olmayan bir biçimde incelenmesi ve yorumlanması"dır.[8]

Çalışmanın amacı, önemli Türk diplomatlarından Numan Menemencioğlu'nun hayatını bütün yönleriyle ortaya koymaktır. Yapılan literatür taramasında Numan Menemencioğlu hakkında şimdiye değin üç çalışmaya ulaşılmıştır. Bunlar, İrfan Bülbül'ün hazırladığı "Numan Menemencioğlu'nun Türk Dış Politikasındaki Rolü"[9] ve Remzi Çetin'in kaleme aldığı "II. Dünya Savaşı'nda Numan Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığı (1942-1944)"[10] isimli yüksek lisans tezleri ile kendisi de bir

---

[5] Kamuran Gürün, "Tarih ve Hatırat", **Belleten [Dergisi]**, c. LX, s. 227 (Nisan 1996): 227.
[6] Caine, **age**, 165.
[7] Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 1999), 19.
[8] Necmi Gürsakal, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2001), 119.
[9] İrfan Bülbül, "Numan Menemencioğlu'nun Türk Dış Politikasındaki Rolü" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1997).
[10] Remzi Çetin, "II. Dünya Savaşı'nda Numan Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığı (1942-1944**)"** (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010).

diplomat olan Yücel Güçlü'nün yazdığı "Eminence Grise of the Turkish Foreign Service: Numan Menemencioğlu"[11] adlı çalışmalardır. Yüksek lisans tezleri, adlarından da anlaşılacağı üzere biyografi çalışması değildir. Çetin, çalışmasının bir biyografi tezi olmadığını özellikle belirtmiştir. Bu iki tezde Numan Menemencioğlu'nun hayatı hakkında çok kısa da olsa bilgi verilmiştir. Ancak bu bilgilerin bir kısmının kaynağı belirtilmemiştir. Hatta bazı bilgilerde bariz yanlışlıklar vardır. Güçlü, kitabında Menemencioğlu'nun biyografisini vermekle birlikte Türk arşiv kaynaklarını hemen hemen hiç kullanmamıştır.

Bunlardan başka ansiklopedilerde Numan Menemencioğlu hakkında kısa biyografiler vardır. Ancak bu biyografiler derli toplu değildir ve bazılarında yanlış bilgiler de yer almaktadır. İlgili bölümlerde bu bilgiler karşılaştırılmış ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Yanı sıra incelenen basın kaynaklarının bir kısmında da Numan Menemencioğlu hakkında farklı ve hatalı bilgilerin olduğu görülmüştür. Çalışmada bu bilgiler karşılaştırmalı bir şekilde sunulmuştur.

Türk dışişlerinde "Menemencioğlu Ekolü"nden ve onun "asıl patron" olduğundan bahseden kaynaklar ise daha dikkatli incelenmiştir. Zira çalışmanın amaçlarından birisi bu "ekolün" ortaya konulmasıdır. Menemencioğlu, çağdaş Türkiye'nin kurulmasından bir süre sonra bakanlık kadrolarının oluşturulma sürecinde kendi söylemiyle dışişlerinin başına getirilmiştir. Nitekim teşkilatın yapılanmasında ve dışişleri kadrolarının oluşmasında onun büyük etkisi olmuştur. Çalışmada Menemencioğlu'nun bu yönüne özellikle değinilmiştir.

Tezde Menemencioğulları ailesi ve bu ailenin faaliyetleri ortaya konulurken "Menemencioğulları Tarihi" adlı hatırattan faydalanılmıştır. El yazması eser, Hacı Ahmed Bey (III.) tarafından o dönemde Harput'a bağlı Dersim (Hozat/Tunceli) sancağında kaymakam olan oğlu Mehmed Tevfik Bey aracılığıyla yazdırılmıştır. Eserin telif tarihi 1860, kopya tarihi 10 Kânunuevvel 1310/23 Aralık 1894'tür. El yazması nüshanın kimde olduğu ve kaç nüsha çoğaltıldığı ise bilinmemektedir. Yeni alfabeye aktarımı Yılmaz Kurt tarafından hazırlanan eserin kopyası, Ali Birinci aracılığıyla kendisi de Menemencioğulları sülalesinden olan emekli Tuğgeneral Metin Denli'den temin edilmiştir. Aile açısından önemi büyük olan hatıratta aile üyeleri

[11] Yücel Güçlü, **Eminence Grise of the Turkish Foreign Service: Numan Menemencioğlu**, (Ankara: [y.y.], 2002).

hakkında başka kaynaklarda olmayan bilgiler mevcuttur. Ayrıca hatıratta XIX. yüzyılda Çukurova'da yaşayan aşiretler ve aşiretler arası çatışmalar, âyanlık mücadeleleri, Kavalalı İbrahim Paşa'nın işgal dönemi ile Tanzimat'ın bölgedeki uygulamaları hakkında dikkat çekici bilgiler de vardır.[12]

Tezde süreli yayınlardan çokça faydalanılmıştır. Bunun temel nedeni, Menemencioğlu'nun "siyasi bir kişilik" olarak sık sık ülke gündeminde yer bulmasıdır. Nitekim, Menemencioğlu'nun "Teknokrat-Bürokrat Olarak Dışişlerindeki Önemli Görevleri" başlıklı bölümde gazete haber ve makalelerinden yoğun bir şekilde yararlanılmıştır. Zira Menemencioğlu, 1929 ile 1942 aralığında Türk dışişlerinde bakandan sonra "ikinci adam" yani müsteşar, genel sekreter ve siyasi müsteşar olarak görevler yapmıştır. 1942-1944 yılları arasında ise zaten Bakandır ve dolayısıyla gazete haberlerinde çokça yer almıştır.

Tezde yer verilen unvan, makam ve kurum isimleri sürekli değişmesinden dolayı, anlaşılmasını kolaylaştırmak ve bir düzen sağlamak amacıyla günümüzdeki ifadeler tercih edilmiştir. Bunlara: Reisicumhur (Cumhurbaşkanı), İcra Vekilleri ve Vekiller Heyeti (Bakanlar Kurulu), Hariciye Nezâreti ve Hariciye Vekâleti (Dışişleri Bakanlığı), Hariciye Nazırı ve Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı), Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı), İktisat Vekili (İktisat Bakanı), Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı), Kâtib-i Umumi (Genel Sekreter) hariciye (dışişleri), sefaret (elçilik), sefir (elçi), sefir-i kebir (büyükelçi) ve başşehbender (başkonsolos) örnek verilebilir.

Tezde biyografisi ele alınan Numan Menemencioğlu, dışişlerine Osmanlı Devleti'nin son yıllarında 1914'te intisap etmiş; diplomatlık görevini Cumhuriyet döneminde de sürdürmüştür. Kendisi hayatının tamamına yakınını diplomaside geçirmiştir. Nitekim, Dışişleri Bakanlığında farklı ülke başkentlerinde sırasıyla Viyana, Bern, Paris, Bükreş, Atina, Budapeşte ve Beyrut'ta görev yaptıktan sonra 1928'de Bakanlığın merkez teşkilatına alınmış ve aralıksız 16 yıl Ankara'da görev yapmıştır. Merkeze geldikten sonra yıldızı parlayan Menemencioğlu, dışişlerinin uzun süre değişmeyen en üst düzeydeki bürokratı olarak görev yapmıştır. Bu süreçte görev yaptığı makamların adı değişmiş ama onun pozisyonu değişmemiştir. Ağustos 1942'ye kadar devam eden diplomatlık hizmeti, bu tarihte dışişlerindeki en üst

[12] Geniş bilgi için bk. Menemencioğlu Ahmet Bey, **Menemencioğulları Tarihi**, yay. haz. Yılmaz Kurt, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), IX-XIV, 176.

pozisyon olan bakanlığa gelişiyle birlikte yeni bir sürece girmiştir. Atatürk ve İnönü döneminde bakanlıkta ağırlığı oldukça artan Menemencioğlu, bakanlık kadrolarının oluşmasında etkili olmuştur. "Teknokrat"[13] özelliğiyle dikkatleri çeken Menemencioğlu, II. Dünya Savaşı'nın en kritik yıllarında dışişleri bakanı olarak, ülkenin bu sıkıntılı zamanlarında ağır sorumluluk almıştır. 1943'te peşi sıra İnönü ile Churchill arasında Adana'da, İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile kendisi arasında Kahire'de ve yine Kahire'de Roosevelt-İnönü-Churchill arasında yapılan görüşmelerde müzakereci kişiliğiyle öne çıkmıştır. Ancak "ticaret gemisi" görünümü altında Boğazlar'dan geçen silahlı Alman gemilerinin İngilizler tarafından deşifre edilmesi nedeniyle çıkan kriz sonrası bakanlık görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Aynı yıl Paris'e büyükelçi atanan Menemencioğlu Kasım 1956'da yaş haddinden emekli olana kadar görevini burada sürdürmüştür. Ekim 1957'de bu defa Demokrat Parti'den (DP) İstanbul milletvekili seçilerek Parlamentoya geri dönmüştür.

Tez, giriş ve sonuç kısımları hariç dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde Menemencioğulları ailesinin tarihi ve Numan Menemencioğlu'nun baba ve anne tarafının şeceresi ortaya konulmuştur. Yanı sıra ailenin önde gelen kişilerinin biyografilerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Numan Menemencioğlu'nun eğitim hayatı ile diplomasi kariyeri incelenmiştir. O, dönemin önde gelen ve modern eğitim veren okullarında öğrenim görmüştür. Bu kurumların onun kariyerine olan etkisine dikkat çekilmiştir. Eğitimini tamamlamasının ardından dışişlerine intisabıyla birlikte dış temsilcilikler ile Bakanlığın merkez teşkilatında îfâ ettiği görevlere değinilmiştir. Merkezde görev yaptığı dönemde dışişleri teşkilatındaki etkisi ve ağırlığı "Menemencioğlu Ekolü" başlığı altında değerlendirilmiştir. Ayrıca dışişleri bakanlığı, bakanlıktan istifası ve dış politika anlayışı ortaya konulmuştur. Ek olarak, Paris büyükelçiliği görevi ve hayatının son yılları da bu bölümde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Menemencioğlu'nun Türk dış politikasını uğraştıran gelişmelerde aldığı roller üzerinde durulmuştur. Bunlar, bakan olmadan önce ve bakan olduğu dönemdeki gelişmeleri kapsamaktadır. Bakan olmadan önce Boğazlar ve

[13] İnsan etkeninden daha çok teknik ve ekonomik verilere dayanan kamu görevlisi; uygulayımcı; teknokrasi yanlısı. Teknokrasi, Yönetsel kararların alınmasında siyasilerden daha çok uzman, teknisyen ve memurların yetki sahibi olduğu siyasal ya da iktisadi sistem. **Ötüken Türkçe Sözlük**, haz. Yaşar Çağbayır, c. 5, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 4702.

Sancak (Hatay) Meselelerinin çözümünde mühim roller üstlenmiştir. Ayrıca Numan Bey, 1939'da Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması ile 1941'de Almanya'yla imzalanan Saldırmazlık (Dostluk) Antlaşması'nda da önemli bir rolü olmuştur. Dışişleri bakanı olduğu savaşın en kritik döneminde Adana'da İnönü-Churchill görüşmesinde, Moskova Konferansı'nın hemen ardından Kahire'de İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile yapılan görüşmede ve Tahran Konferansı sonrası yine Kahire'de Roosevelt-İnönü-Churchill arasında yapılan müzakerelerde Türkiye'nin savaşa katılmasının önüne geçmek için ortaya koyduğu çabalar değerlendirilmiştir. Onun müzakerelerde Türkiye'nin savaşa girmemesi yönünde gösterdiği yoğun çaba, İngilizler tarafından "Alman yanlısı" olarak algılanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla "Almancı" olduğu yönündeki iddialar da tartışılmıştır. Elde edilen veriler ışığında da İngiliz Dışişleri Bakanının bu hususstaki yaklaşımının gerçekliği incelenecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise Numan Menemencioğlu'nun kişilik özellikleri, dönemin Dışişleri Bakanlığı mensupları, görüşmelerde bulunduğu diplomat ve diğer görevlilerin onunla ilgili yaptığı değerlendirmeler ve diğer kişisel faaliyetleri incelenmiştir.

Ayrıca tezin metin bölümünü desteklemek amacıyla önemli görsellerden oluşan ekler bölümü oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Menemencioğulları ailesi ve aile mensuplarının soyağaçları hazırlanmış, arşiv ve gazetelerden temin edilen görseller kullanılmıştır.

Çalışma sürecinde bazı olumsuzluklarla karşılaşılmıştır. Öncelikle Covid-19 kısıtlamalarını belirtmek gerekir. Yanı sıra Numan Menemencioğlu ve ailesinden bazı kişileri tanıyan, onunla birlikte çalışan kişilere ulaşılmıştır. Kendileriyle sözlü tarih çalışması talebimize olumlu cevap vermemişlerdir. Keza Menemencioğlu'nu tanıyan isimlere mail atılmış ama cevap verilmemiştir. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı arşiv belgelerinin tamamı araştırmacılara açılmamıştır. Son olarak tez dönemi, mesleğimde iş yükü yoğunluğumun çok olduğu döneme denk gelmesi de eklenebilir.

Menemencioğlu, Paris'te Büyükelçi olduğu dönemde anılarını "*Les Détroits vus de la Méditerranée: Apercus, Etudes, Souvenirs*" (Akdeniz'den Boğazlara Bir Bakış: Bakışlar, İncelemeler, Anılar) adıyla Fransızca olarak yazdığı eserde toplamıştır. Esere ulaşmak için görev yaptığı Paris Büyükelçiliği arşivi dâhil olmak üzere geniş çaplı bir araştırma yapılmıştır. Ancak bütün çabalara rağmen bu esere ulaşılamamıştır.

Nihayet, bu çalışma Numan Menemencioğlu'nun biyografisini tüm yönleriyle ortaya koyan ilk doktora tezidir. Bu tür önemli şahısların hayat hikayelerinin kaleme alınması, ilgili pek çok siyasi hadisenin daha etraflı ve isabetli değerlendirilmesine imkân sunacaktır. Ayrıca bu çalışma, Türkiye'nin özellikle ilk dönemlerinde tarafı olduğu pek çok dış politika konusunun ve bunun yürütücüsü olan Dışişleri Bakanlığının gelişiminin değerlendirilmesi ve süreçlerinin anlaşılmasına da önemli katkılar sunacaktır. Bu özellikleriyle, bu tez alanında önemli bir boşluğu doldurarak literatüre katkı sağlayacaktır.

2. MENEMENCİOĞULLARI AİLESİ

Menemencioğulları ailesinin Türk tarihinde önemli bir yeri vardır. Aile Bozdoğan topluluklarındandır. Bozdoğanlar, Mersin civarında yoğunlaşmakla birlikte Aydın dolayına kadar yayılmışlardır. Zamanla bu topluluklardan bazılarının nüfuzları artmış ve yaşadıkları coğrafyada isimleri daha çok öne çıkmıştır. Menemencioğulları ailesi de ismi öne çıkan bu topluluklardan biridir.[14] İlerleyen zamanlarda yaşamlarını Çukurova ve çevresinde sürdüren ailenin liderleri, bölgenin yönetiminde söz sahibi olan âyanları haline gelmişlerdir.[15] Aile hakkında "derebeyi",[16] "hanedan ailesi"[17] ve "Türkmen aşireti"[18]gibi nitelemeler yapılmıştır. Ailenin son lideri olan Hacı Ahmed Bey (III.)[19] ile ailenin önde gelenleri 1865'te uygulamaya konulan Fırka-i Islahiye uygulaması bağlamında İstanbul'da zorunlu ikâmete tâbi tutulmuştur. Ailenin bir bölümü artık burada hayat sürdüğü için İstanbul'da kök salmıştır. Zamanla bürokraside vazife almaya başlayan aile bireyleri, ilerleyen tarihlerde hem Osmanlı hem Türkiye Cumhuriyeti bürokrasisinin üst kademelerinde bulunmuşlardır.

---

[14] Üçler Bulduk, "Bozdoğan Yörükleri ve Yaylak-Kışlak Sahaları", **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, yay. haz. Tufan Gündüz, (Ankara: Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, 2000): 72-75.

[15] Özcan Mert, "Âyan", **DİA**, c. 4, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991): 196; Yılmaz Kurt, "Menemencioğulları'nın Kökeni", **Yücel Özkaya'ya Armağan Yazılar**, ed. Hamiyet Sezer Feyzioğlu, (Ankara: Hel Yayınları, 2015): 177.

[16] Cevdet Paşa, **Tezakir (21-39)**, yay. Cavid Baysun, 2. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986), 115.

[17] M. Fatih Sansar, "Tanzimat Döneminde Çukurova Hanedan Ailelerinin Tasfiyesi", **Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 3, s. 1 (2005): 81-95; Yücel Özkaya, "Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", **Osmanlı Ansiklopedisi**, c. 6, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999): 165-173.

[18] Yılmaz Kurt, "Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri I (77 Belge ile Birlikte)", **Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, c. XXI, s. 25, 2000, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001): 85-96.

[19] "Menemencioğulları Tarihi"nde ailede dede, oğul ve torun sıralamasında Ahmed Bey adında üç farklı kişi vardır. Bu kişileri birbirinden ayırt etmek için tezde Ahmed Bey I., II., III. kullanılmıştır. Keza aile üyeleri "Nabi" ve "Habib" isimlerini de çok defa çocuklarına vermiştir.

2.1. Numan Menemencioğlu'nun Baba Tarafı

2.1.1. Menemencioğulları Ailesinin Çukurova'ya Gelişi ve İsim Tartışması

Menemencioğulları XIX. yüzyılda Çukurova'da Karaisalı ve çevresinde hayat sürmüş; daha sonra İç Anadolu bölgesine yayılmış "Türkmen aşireti" olarak bilinmektedir. Ailenin ismi ve Çukurova'ya gelişleri hakkında farklı iddialar vardır.

Menemencioğulları aşiretinin son lideri Hacı Ahmed Bey'in (III.) yazdırdığı hatıratta anlatılanların "Kör Boy Beyi" namıyla meşhur olan dedesi Ahmed Bey (I.) zamanında başladığı, "bu risâledeki bahis edeceğim hikâyât pederimin pederi Kör Boybeyi lakabıyla şöhret-şi'ar olan Ahmet Bey'in vaktinden berüsü olub" şeklinde ifade edilmiştir. Müellif; Kör Boy Beyi Ahmed Bey (I.) öncesiyle ilgili bilgisi olmadığını belirtmesine rağmen Adana valisi İşkodralı Mustafa Paşa'da[20] olduğu belirtilen "Soğancızade Tarihi" adlı eseri kaynak göstererek Menemencioğullarının Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah ile beraber Horasan'dan gelerek Adana sancağındaki Karaisalı kazasına yerleştiklerini ileri sürmüştür.[21] Hacı Ahmed Bey'in (III.) verdiği diğer bilgilere göre ailede adı bilinen ilk isim Habib Çelebi aile üyeleriyle birlikte Adana'ya İzmir'in Menemen mahallinden gelmiştir. Bunlara Menemen'den geldikleri için önce "Menemenli" daha sonra "Menemenci" denilmiştir. Hacı Ahmed Bey'in (III.) verdiği bilgilerde ailenin geldiği yerle ilgili çelişki vardır. Sayıları birkaç bin haneyi bulan Menemenci aşiretinin büyük bir kısmı Adana'ya, İç-İl (Mersin) tarafından gelmiş Nefs-i Menemenci, Solaklı ve Sarı Mehmed Telli civarına yerleşmişlerdir.[22]

Faruk Sümer'e göre ise XVII. yüzyılda Batı ve Güneybatı Anadolu'daki Yörükler, artan nüfusları nedeniyle yaylak sıkıntısı yaşamışlardır. Bundan dolayı Menteşe Yörükleri kuzeye doğru (Bursa'ya kadar), İç-İl Yörükleri de Çukurova'ya göç etmişlerdir. Çukurova'ya göç edenlerin başında Bozdoğanlar gelmekteydi. Bunların bir kısmı Adana çevresine bir kısmı da Kadirli'nin güneyine yerleşmiştir. İşte

---

[20] Hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa L. Bilge, "Mustafa Paşa, Buşatlı (1797-1860)", **DİA**, c. 31, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006): 344-345.

[21] *Aşıkpaşazâde Tarihi*'ne göre Karaisalı çevresine yerleşen Türkmenler Kara İsa Bey ve aşiretidir. *Aşıkpaşazâde Tarihi*'nde Çukurova'ya gelen Türkmenler arasında Menemencioğullarının ismi yoktur. Aşıkpaşazade tarihi de düşünüldüğünde, bunun Menemencioğulları'na tarihsel saygınlık kazandırmak için eklenmiş bir bilgi olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. **Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]**, haz. Necdet Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013), 286.

[22] **Menemencioğulları Tarihi**, 3-4. 1850'li yıllarda Menemencioğulları üç bin (3.000) çadır-hane, seksen bin koyun, yirmi bin keçi, on sekiz bin sığır ve iki bin deveden oluşmaktadır. Cezmi Yurtsever, **Çukurova Türkmenleri**, (Adana: Çukurovalı Yayınları, [y.t.y.]), 244.

bu Bozdoğanların ileri gelen obalarından biri olan "Melemenciler" ilk başta "Kusun" daha sonra "Kara-İsalu" dolayına yerleşmiştir.[23]

Halaçoğlu'na göre Menemencioğulları ilk yurtları Silifke olan Bozdoğanların Menemenci oymağından çıkmış, Karaisalı kazası ve Kusun civarına yerleşmiştir.[24] Menemencioğulları Karaisalı kazasında derebeyi gibi hareket etmiştir. Cevdet Paşa'nın o dönemde "...burada Adana vâlisinin evâmiri lâyıkıyle icrâ olunamazdı"[25] şeklindeki sözü bölgenin asayiş durumunu ve Osmanlı merkezi otoritesinin yerel hanedanlar karşısındaki durumunu göstermesi bakım dikkat çekicidir.

Taha Toros'a göre ise Menemenci aşireti Çukurova ve çevresinde iki asırdan fazla yaşamış bir "Türk oymağı"dır. Aşiret 1667-1668 yıllarında Menemen'den gelmiştir. İlk zamanlarda Çukurova ve Toroslarda yurt edinmeyip bir süre "Kusun" ve "Göğeren Dağı" eteklerinde konar-göçer olarak yaşamıştır. Sonradan "Çeceli"yi (Çeçeli) merkez edinmiş ve bu bölgeye yerleşmiştir. Zamanla nüfuzunu ve yaşam bölgesini genişleten aşiret Adana'dan Ulukışla'ya, Tarsus'un Solaklı köyünden Karsantı dağlarına kadar yayılmıştır.[26]

Aile "Menemenci, Menemencioğlu, Menemenli, Menemenlü, Melemenci, Melemenli, Melemenlü, Melemenci Yörükânı, Melemencioğlu" gibi isimlerle anılmıştır. Ailenin yaşam bölgesi olarak da Adana, Maraş, Kayseriyye, Tarsus, Konya, Karaman, Niğde, İçel, Sis, Teke ve Alaiye sancakları, Karaisalı kazası (Adana), İncesu kazası (Niğde), Kusun kazası (Tarsus sancağı) ve Adana eyaleti olduğu belirtilmiştir. Bağlı olduğu topluluk olarak "Konar-Göçer Yörükan Tâifesi" ve "Konar-Göçer Türkman Yörükânı Tâifesi"nin adı zikredilmiştir.[27]

Kızı Feride Hanım vasıtasıyla Menemenci ailesiyle akraba olan Namık Kemal, ailenin isminin yazımıyla ilgili "...Mektubcu gibi, Menemenci yazılamaz; ânın aslı Menemenli'dir. Menemenci tabiri, Anadolu galatâtından ma'duddur." şeklinde yazmıştır.[28] Namık Kemal, ailenin önde gelen isimlerinden ve sonra damadı olan Rifat

[23] Faruk Sümer, **Oğuzlar**, (İstanbul: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1999), 195-196.
[24] Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i Islahiye ve Yapmış Olduğu İskân", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, s. 27 (Mart 1973): 5-6.
[25] Cevdet Paşa, **Tezakir**, 115.
[26] Taha Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış I", **Taha Toros Arşivi**, TT-640128.
[27] Cevdet Türkay, **Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, (İstanbul: Tercüman, Kaynak Eserler Serisi 1, 1979), 118, 582.
[28] **Namık Kemal'in Hususi Mektupları, İstanbul ve Midilli Mektupları-I**, c. II, haz. Fevziye Abdullah Tansel, 2. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 233.

Bey'e yazdığı mektuplarda "menemenci" tabirini hiç kullanmamış, ona hep "Menemenli Rif'at Bey'e" şeklinde hitap etmiştir.[29]

Görüldüğü üzere Menemencioğullarının, İzmir'in Menemen bölgesinden, ilk olarak Mersin civarına geldiği; sonra Tarsus ve Çukurova dolayına yayıldığı, Çukurova bölgesine yerleştikten sonra yaşam alanını Niğde'ye kadar genişlettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, ailenin bulunduğu bölgenin yönetiminde oldukça etkili bir aile olduğu hatta Osmanlı merkezi otoritesinin bölgedeki ana temsilcisi olan valinin emirlerine karşı çıkabilecek güce erişmiş bir âyan hanedanı olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.2. Menemencioğullarının Çukurova'daki Faaliyetleri

Menemencioğulları Çukurova'ya İzmir'in Menemen ilçesinden Habib Çelebi liderliğinde gelmiştir. Aile geldiğinde bölge karışık olup derebeylerin hâkim olduğu bir düzen bulunmaktaydı. Nitekim bazı aşiretler eşkıyalık yapmakta, yol kesmekte ve kargaşa çıkarmaktaydılar.[30]

Toros'a göre Habib Çelebi'den sonra aşiretin başına önce oğlu Nabi Bey, sonra onun oğlu Habib Çelebi, ondan sonra torunu Gürbey geçmiştir.[31] Hatırata göre Habib Çelebi'den sonra Kör Boy Beyi (Gür Boy Beyi[32]) namıyla meşhur olan Ahmed Bey (I.) 1756-1757 yıllarında boy beyi olarak aşiretin başına geçmiştir. Habib Çelebi 1600-1667 yıllarında aşiret beyliği yapmıştır. Ahmed Bey (I.) 1756-1757 yıllarında aşiretin başına geçtiğine göre arada doksan yıllık bir zaman vardır. Bu dönemle ilgili hatıratta bilgi yoktur. Ahmed Bey'in (III.) belirttiğine göre Hatıratta anlatılanlar Kör Boy Beyi lakabıyla meşhur olan babasının (Ahmed Bey II.) babası Ahmed Bey (I.) zamanı ve sonrasını kapsamaktadır.[33]

Kör Boy Beyi Ahmed Bey (I.) kendisine bağlı hanelerle Tarsus'un Kosun (Kusun) kazasının Gökran yöresinde yaşamıştır. Ahmed Bey (I.) 1766'da körlüğün

---

[29] bk. **Namık Kemal'in Hususi Mektupları, İstanbul ve Midilli Mektupları-I**, c. II…; **Namık Kemal'in Hususi Mektupları, VI. Midilli Mektupları-II**, c. III, haz. Fevziye Abdullah Tansel, 2. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013).

[30] **Menemencioğulları Tarihi**, 4-6.Eşkıyalık faaliyetleri için bk. Yılmaz Kurt, "Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri II", **Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, c. XXX, s. 34 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2009):1-65.

[31] Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış I", TT-640128. Gürbey Beyi olarak geçen kişi Ahmed Bey (I.)'dir.

[32] Taha Toros, Ahmed Bey'i (I.) "Gür Boy Beyi" olarak da isimlendirmiştir. Toros'a göre bir aşiret çarpışmasında yaralanan Gür Boy Beyi Ahmed Bey (I.) Tarsus derebeyi Toroğlu tarafından idam edilmiştir. Taha Toros, "Menemencioğulları", **Taha Toros Arşivi**, TT-551593.

[33] **Menemencioğulları Tarihi**, 3, 7; Necat Birinci, **Menemenlizâde Mehmet Tahir**, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 1.

etkisi ve yaşının da ilerlemiş olmasından dolayı aşiret liderliğinden ayrılmış yerine oğlu Boz Osman Bey geçmiştir.[34] Ne var ki rekabet halinde bulunduğu aşiretlerin yaptığı şikâyetler nedeniyle Adana Valisi Çelik Mehmed Paşa[35] tarafından 1776'da idam edilmiştir. Boz Osman Bey'den sonra aşiretin başına Ahmed Bey (II.) geçmiştir. Ahmed Bey'in (I.) diğer oğlu Nabi Bey bir çarpışmada aldığı yara nedeniyle ölmüştür. Nabi Bey evlenmediği için çocuğu yoktur. Dolayısıyla Menemencioğullarının nesli Ahmed Bey'in (II.) soyundan çoğalıp yayılmıştır.[36]

Ahmed Bey (II.) zamanında Adana ve çevresindeki derebeyler arasında çekişme artmıştır. Bu süreçte Ahmed Bey (II.) birçok gelişmenin ve çatışmanın içinde yer almıştır. Ahmed Bey (II.) Bozok Mutasarrıfı Cabbarzâde Süleyman Bey'in[37] askerleriyle yaptığı çatışma sonrası kısa süreliğine aşiretin beyliğinden olmuştur. Bu çatışmada kızı Hamide Hatun vasıtasıyla hısım olduğu Adana Mütesellimi Hasanpaşaoğlu Ahmed Bey (Hasanpaşazâdeler), Cabbarzâde Süleyman Bey'in askerlerini desteklemiştir. Hamide Hatun Adana Mütesellimi Hasanpaşaoğlu Ahmed Bey'in erkek kardeşi Hacı Mehmed Bey ile evlidir. Ahmed Bey (II.) kısa bir süre sonra etrafına topladığı kişilerle yaptığı baskınla Adana Mütesellimi tarafından yerine aşiret beyi olarak atanan Solaklı Mahmut Ağa'dan aşiret beyliğini geri almıştır. Bundan sonra Ahmed Bey'in (II.) gücü artmış ve bölgenin önde gelen beylerinden olmuştur. Bu durum bölgedeki diğer beyleri rahatsız etmiş ve ona düşmanlık beslemişlerdir. Nitekim Ahmed Bey (II.) bir süre sonra bir suikastle öldürülmüştür.[38]

Ahmed Bey (II.) hayatı boyunca dört evlilik yapmıştır. Bu evliliklerden on iki çocuğu olmuştur. Eşlerinden birinin adı bilinmemektedir. Ekber kızı Hacı Ümmü Gülsüm Hatun'la olan ilk evliliğinden Habib, Osman, Nabi, Ahmed (III.), Hamide, Ayşe ve Kuğu isminde yedi çocuğu; Hanım Hatun'la olan ikinci evliliğinden Çopur Ahmed adında bir oğlu; Kocabeyoğlu kızı Ümmü Gülsüm Hatun'la olan üçüncü

---

[34] **Menemencioğulları Tarihi**, 7-8; Cezmi Yurtsever, **Eşkiya**, (Adana: Ekrem Matbaası, 2016), 257.
[35] Geniş bilgi için bk. Taha Toros, "Mazide Adana Valileri -5-", **Yeni Adana Gazetesi**, 29 İkincikânun 1939; Taha Toros, "Mazide Adana Valileri -6-", **Yeni Adana Gazetesi**, 29 İkincikânun 1939.
[36] **Menemencioğulları Tarihi**, 9-12; Taha Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", **Taha Toros Arşivi**, TT-640128. Menemencioğullarının bilinen ilk beylerini gösteren soyağacı için bk. ek 1.
[37] Anadolu'daki güçlü âyan ailelerindendir. Cabbarzâdeler, Çaparzâdeler ve Çapanoğulları gibi isimlerle anılan aile XVIII.-XIX. yüzyıllarda Bozok'u merkez yaparak Orta Anadolu'da hakimiyet kurmuştur. II. Mahmut ve Tanzimat Dönemleri'nde ailenin gücü kırılmıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde TBMM'ye karşı ayaklanmaları nedeniyle -Çapanoğlu İsyanı- sosyal ve ekonomik nüfuzlarını kaybetmişlerdir. Özcan Mert, "Çapanoğulları", **DİA**, c. 8, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993): 221-224.
[38] **Menemencioğulları Tarihi**, 11-25; Yurtsever, **Eşkiya**, 266-267.

evliliğinden Hadice ve Fatıma adında iki kızı; Adanalı İmamzâde'nin kızıyla olan dördüncü evliliğinden Mustafa adında bir oğlu olmuştur. Aşiretin soyu Ahmed Bey'in (II.) ilk evliliğinden dünyaya gelen çocuklardan sürmüş bunlardan da Hacı Nabi Bey ile Hacı Ahmed Bey'in (III.) soyundan gelenler öne çıkmıştır.[39]

2.1.3. Kavalalı İbrahim Paşa'nın Çukurova'yı İşgali ve Menemencioğulları

Kavalalı Mehmed Ali Paşa Mısır'da kendi hanedanlığında bir yönetim kurmak için Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiştir. Mehmed Ali Paşa kuracağı yönetimin doğal sınırlarının Toroslar olduğunu düşünmekteydi.[40] Mehmed Ali Paşa Akka Valisi Abdullah Paşa ile arasındaki bir anlaşmazlığı bahane ederek oğlu İbrahim'i bir ordu ile Suriye'ye göndermiştir. İbrahim Paşa kısa sürede Kudüs, Nablus, Sur, Sidon, Beyrut ve Trablus'u ele geçirmiştir. Osmanlı yönetimi sorunu uzlaşıyla çözmek istediyse de sonuç alınamamıştır. İbrahim Paşa yaptığı savaşları kazanmış ve Çukurova'yı işgal etmiştir.[41]

İbrahim Paşa'nın Çukurova'yı işgal ettiği dönemde bölgedeki Âyanlar Osmanlı'yı mı, Mısır'ı mı destekleyecekleri konusunda tereddütte kalmışlardır. Bazı aşiretler kendi içlerinde ikiye ayrılmıştır. Kozanoğullarından Samur Ağa Mısır'ı desteklerken, Kozan-ı Garbi Ağası Çadırcı Mehmed Ağa Osmanlı'yı desteklemiştir.[42] Menemencioğluları da benzer şekilde hareket etmiştir. Bazı kaynaklarda Menemencioğullarının sadece Mısır valisinin tarafını desteklediği belirtilmişse de[43] durum öyle görünmemektedir. İşgal sırasında Hacı Habib Bey önce İbrahim Paşa tarafını tutmuş daha sonra Osmanlı tarafına geçmiştir. Buna karşılık Hacı Ahmed Bey (III.) Mısır tarafını desteklemiştir.[44] Aşiret beylerinin tutacakları taraf konusunda kararsız kalmaları, gelecekte bölgenin yönetiminin kimde olacağının belirsizliğinden kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla, aşiretlerin bölünerek farklı tarafları desteklemeleri

---

[39] **Menemencioğulları Tarihi**, 25-26; Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", TT-640128. Menemencioğullarının soyunun devam ettiği Ahmed Bey'in (II.) çocuklarını gösteren soyağacı için bk. ek 2.

[40] Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa Meselesi, Mısır İsyanı (1831-1841)**, I. Kısım, 2. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 35, 104-105.

[41] Muhammet Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa (ö. 1849)", **DİA**, c. 25, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002): 63.

[42] Cevdet Paşa, **Tezakir (21-39)**, 110.

[43] Özcan Mert, **XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980), 70.

[44] **Menemencioğulları Tarihi**, XXXVII, 100-102; Songül Ulutaş, "Tarsus Şer'iye Sicilleri ve Arşiv Belgeleri Işığında Menemencioğlu Aşireti'nin Mısırlılara ve Osmanlı Devleti'ne İkili Yardım Faaliyetleri (1832-1841)", **Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 15, s. 1 (2006):373-374.

veya bir süre sonra taraf değiştirmelerinin bu savaşın sonucunu kestirememelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Menemencioğulları da bu belirsizliği yaşamış görünmektedir.

II. Mahmud'un 1839'da ölümünün ardından yerine oğlu Abdülmecid geçmiştir. Mısır tarafı İngilizlerin Anadolu'ya asker çıkaracağı söylentisinden çekinmiş ve 1840'ın ortalarından itibaren Anadolu'yu boşaltmaya başlamıştır. İbrahim Paşa'nın işgal ettiği yerleri boşaltmasında Osmanlı Devleti ile İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya arasında 15 Temmuz 1840'da imzalanan Londra Antlaşması etkili olmuştur. Antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin sınırları bu dört devletin garantisi altına alınıyordu. Mısır'ın yönetimi Mehmed Ali Paşa'nın soyundan gelenlere bırakılıyor, yaşadığı sürece Filistin ve Akka'nın idaresi de ona veriliyordu. Antlaşma, Mehmed Ali Paşa bu şartları on gün içinde kabul ederse geçerli olacaktı. Ancak Mehmed Ali Paşa bu antlaşmayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine İngiltere, Avusturya ve Osmanlı gemilerinden oluşan filo Beyrut'a gelmiştir. Lübnan halkının İbrahim Paşa'ya karşı ayaklanması üzerine Müttefikler Beyrut'a ateş açmıştır. İbrahim Paşa, Beyrut ve Akka'da yaptığı savaşları kaybedince Mısır'a çekilmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler üzerine Mehmed Ali Paşa Osmanlı Devleti ile anlaşma yoluna gitmiştir. Antlaşmaya göre Mısır'ın yönetimi babadan oğula geçmek şartıyla Mehmed Ali Paşa'ya bırakılmıştır. Böylece İbrahim Paşa'nın Çukurova işgali sona ermiş ve Mısır Meselesi kapanmıştır.[45] Ancak, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Çukurova işgali, Menemencioğulları için önemli bir dönüm noktası olacaktır.

2.1.4. İşgalden Sonra Menemencioğulları

Kavalalı İbrahim Paşa zamanında bölgede etkili olan Menemencioğulları onların ayrılmasından sonra bölgedeki nüfuzlarını korumuşlardır. Mısırlıların ayrılmasından sonra Adana valiliğine getirilen İzzet Mehmed Paşa, Menemencioğlu Hacı Habib Bey'i Tarsus'a kaymakam olarak atamıştır. Güçlü bir âyan olmalarına ek olarak idari bir makam elde etmeleri sonrası ailenin bölge yönetimindeki hâkimiyeti oldukça artmıştır.[46]

---

[45] Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, 2. bs., (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1978), 85-87; Kasım Ener, **Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış**, 8. bs., (Adana: Hürsöz Gazetecilik, Yayıncılık ve Matbaacılık, 1990), 290-291.

[46] **Menemencioğulları Tarihi**, 143-145. Kurt'a göre Hacı Habib Bey'in Mehmed ve Ahmed isminde iki erkek çocuğu vardır. Kurt, "Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri II", 6. Toros'a göre Hacı Habib Bey'in erkek çocuğu yoktur. Kızı Hamide Hanım amcası Hacı Ahmed Bey'in (III.) oğlu Mehmed

Menemenci aşiretinin bölgede büyük bir nüfuza sahip olması diğer aşiretleri rahatsız etmiştir. Bir süre sonra Adana Valisi İzzet Mehmed Paşa azledilip yerine İzzet Ahmed Paşa atanmıştır. İzzet Ahmed Paşa'nın valiliği sırasında Hacı Habib Bey'in ölümünden sonra yerine kaymakam olan kardeşi Hacı Nabi Bey kaymakamlık görevden azledilmiştir.

Şiir yazan halk şairi olarak da bilinen Hacı Nabi Bey'in soyu ailenin en kalabalık kollarından biridir. Hacı Nabi Bey'in, Mustafa Tevfik, Adil, Mehmed ve Osman adında dört oğlu, iki kızı vardır. İbrahim Paşa Mısır'a dönerken Hacı Ahmed Bey'in (III.) yaptığı hizmetlere karşılık Mısır sarayında eğitilmek üzere bir erkek çocuğunu istemiştir. Hacı Ahmed Bey (III.) İbrahim Paşa'nın bu isteğini olumlu karşılamış ancak ona kendi çocuğunu değil kardeşi Hacı Nabi Bey'in oğlu Mustafa Tevfik'i vermiştir. Mustafa Tevfik, İbrahim Paşa ile Mısır'a gitmiş ve orada askerî eğitim almıştır. Bir süre Mısır ordusunda görev yaptıktan sonra Osmanlı bürokrasisine geçmiştir. Paşa olan Mustafa Tevfik müşirliğe kadar yükselmiştir. 1857'de İşkodra mutasarrıfı, 1861'de Anadolu ordusu müşiri olmuş ama 1864'de görevinden azledilmiştir. 1877'de Kars kumandanı olarak atanmıştır. Hastalığı nedeniyle İstanbul'a dönmüş ve 12 Temmuz 1879'da vefat etmiştir. Mustafa Tevfik Paşa'nın Sait, Osman, Mehmed Nabi ve Ethem adında dört oğlu vardır.[47] Dolayısıyla, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Çukurova'yı işgali Menemencioğulları için önemli bir dönüm noktası olmuş ve aile bir yandan Çukurova'da kalan kısmında Tarsus kaymakamlığını elde ederken, diğer yandan da Mustafa Tevfik Paşa ile Osmanlı bürokrasisinde görev almaya başlamıştır.

Mustafa Tevfik Paşa'nın oğullarından Sait, Osmanlı ordusunda ferik rütbesine kadar yükselmiştir. Sait Paşa'nın iki kızı Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'nın oğulları Şevket Bey ve Mehmed Bey ile evlenmiştir.[48] Diğer oğlu Osman Bey, Sabiha Hanım'la evlenmiştir. Sabiha Hanım, Sadrazam Giritli Mustafa Naili Paşa'nın oğlu Hasan Paşa ile Müşir Asaf Paşa'nın kız kardeşi Saliha Rabia Hanım'ın evliliğinden

---

Tevfik Paşa (mutasarrıf) ile evlenmiştir. Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", TT-640128. Hacı Habib Bey'in çocuklarını gösteren soyağacı için bk. ek 3.

[47] **Menemencioğulları Tarihi**, 101, 175-177; Mehmed Süreyya, "Tevfik Mustafa Paşa", **Sicill-i Osmani**, c. 5, yay. haz. Nuri Bayraktar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996): 1632-1633; **TBMM Albümü 1920-2010**, 4. Cilt 1960-1983, 2. bs., (Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010): 1714; Sinan Kuneralp, **Son Dönem Osmanlı Erkânı ve Ricali (1839-1922)**, (İstanbul: İsis, 1999), 111; Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", TT-640128; Taha Toros, "Menemencioğullarına Umumi Bir Bakış", **Taha Toros Arşivi**, TT-551594. Hacı Nabi Bey'in erkek çocukları ve torunlarını gösteren soyağacı için bk. ek 4.

[48] Süreyya, **Sicill-i ...**, c. 5, 1633; Mahmut Akpınar, "Osmanlı Hariciye Nâzırları (1836-1922)", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Güz/Autumn, s. 35 (2015): 192.

dünyaya gelmiştir. Bu evlilikten Mustafa ve Hasan Safyettin adında iki oğlu olmuştur.[49]

Hasan Safyettin, 1891'de İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Hukuk Fakültesini bitirmiş, Adliye Bakanlığı müsteşarı olmuş, VI. (1939-1943) ve VII. (1943-1946) dönem CHP Mardin milletvekili seçilmiştir. 12. (1941-1942) ve 13. (1942-1943) hükümetlerde adliye bakanlığı yapmıştır. Hasan Enver Paşa'nın torunu ve Samih Rifat Bey'in kızı Zeynep Hanım'la olan evliliğinden Nuşin, Fatma, Yücel adında üç kızı olmuştur. Ayrıca Bülbül adında bir kız çocuğunu da evlat edinmiştir. Hasan Menemencioğlu 17 Temmuz 1952'de Napoli'de ölmüştür.[50]

Mustafa Tevfik Paşa'nın üçüncü oğlu Mehmed Nabi Bey 1868'de (1870) Bosna'da dünyaya gelmiştir. Eğitimini Sıbyan Mektebi, Soğukçeşme Rüştiyesi ve Galatasaray Sultanisinde tamamlamıştır. Meslek hayatına Tahrirat-ı Hariciye Kaleminde başlamıştır. Atina (1908-1911), Sofya (1911-1912) ve Bern elçiliği, Roma büyükelçiliği (1912-1915) ile İstanbul Hükümetinin Paris temsilciliği (1920-1922) görevlerinde bulunmuştur. Mütarekeden az önce kurulan Ahmed İzzet Paşa Kabinesinde Dışişleri Bakanı (Ekim-Kasım 1918) olmuştur. Uzun boylu, kilolu ve nâzik bir kişi olarak bilinen Nabi Bey evlenmemiş, 1924'de (1926) ölmüştür.[51]

Dördüncü oğlu İbrahim Ethem Menemencioğlu 1878'de İstanbul'da doğmuştur. Annesi Hayriye Hanım'dır. Mekteb-i Hukuku bitirdikten sonra Fransa'da (Toulouse) hukuk doktorası yapmıştır. Galatasaray Spor Kulübü başkanlığı da (1934-36) yapan Ethem, Türkiye Köylü Partisi'nin kurucu üyesi ve fahri genel başkanıdır. Bilahare Adalet Partisi (AP) kurucuları arasında yer almıştır. Ethem Bey iki evlilik yapmıştır. Belkıs Ratib Hanım'la olan ilk evliliğinden Nihal ve Bülent; Hasibe Hanım'la olan

---

[49] Mehmet Zeki Pakalın, "Asaf Paşa (Mehmet Asaf Paşa)", **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, c. III, yay. haz. Gülbadı Alban, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008): 123; Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", TT-640128.

[50] 6 Haziran 1935, **BCA**, 30-11-1-0/95-15-17; Pakalın, "Asaf Paşa...", **Sicill-i…**, c. III, 123; **TBMM Albümü 1920-2010**, 1. Cilt 1920-1950, 2. bs., (Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010): 347, 417; "Menemencioğlu, Hasan (1891-1952)", **Büyük Ansiklopedi**, c. 10, (İstanbul: Milliyet Yayınları, [y.t.y.]): 3895; "Hasan Enver Paşa", **Tarih ve Toplum [Dergisi]"**, c. 1, s. 1 (Ocak 1984): 6; "Rifat Ailesi", **Taha Toros Arşivi**, Dosya No: 80-Menemencioğulları; Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış I", TT-640128; **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Mart 1941; **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Mart 1941; **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Temmuz 1952; **Milliyet Gazetesi**, 29 Temmuz 1952. Hasan Bey ile eşi Zeynep Hanım'ın fotoğrafı için bk. ek 5.

[51] S. Kuneralp, **age**, XXXII, XXXIII, 5, 45, 47, 98; Akpınar, "Osmanlı Hariciye Nâzırları...", 176-179, 183, 192; Bilal Şimşir, "Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzyılında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. XXII, s. 64-65-66 (Mart-Temmuz-Kasım 2006): 28; "Menemenli-zade Nabi Bey", **Taha Toros Arşivi**, TT-514146. Nabi Bey'in fotoğrafı için bk. ek 6.

ikinci evliliğinden İsmet Baban, Nermin Pınar ve Hayriye Neyzi adında çocukları olmuştur. Fransızca, Almanca, Farsça ve İngilizce bilen Ethem Bey 26 Ağustos 1965'te ölmüştür.[52]

2.1.5. Fırka-i Islahiye ve Menemencioğulları

II. Mahmud âyanları kontrol altına alarak, merkezî otoriteyi güçlendirmek ve yapılacak ıslahatlarda onların desteğini sağlamak için 1808'de "Sened-i İttifak"[53] adlı sözleşmeyi yapmıştır. Sened-i İttifak'la istenilen başarı sağlanamamışsa da Padişah merkeziyetçi politikasını sürdürmüştür. Bu doğrultuda isyan eden âyanlarla mücadele etmiş, itaat eden güçlü âyanların ise ölmesini beklemiştir. Ölenlerin yerlerine zamanla mutasarrıflar atamıştır.[54]

Bu dönemde Tanzimat Fermanı'na göre yeni düzenlemeler yapılmaktaydı. Merkezî yönetimin zayıflaması nedeniyle Adana ve çevresinin kontrol altına alınmasında zorluklar yaşanıyordu. Bunun nedeni bölgede kendi başına hareket eden âyan ve aşiret liderleri gibi yerel güç odaklarıydı. Menemencioğulları, Kozanoğlu, Küçükalioğlu, Bozdoğanlar, Kerimoğulları, Gökvelioğulları, Sırkıntıoğulları ve Karsantıoğulları gibi aileler bölgede istedikleri gibi hareket edip kendi başlarına vergi topluyorlar, topladıkları vergileri merkeze aktarmıyorlardı. Ayrıca atanan valilerle sürekli çatışma halindeydiler. Yani bölgeyi istedikleri gibi yönetiyorlardı.[55] Osmanlı Devleti bölgede düzeni sağlamak için valiler göndermiştir. Ancak valiler "konar-göçer" Türkmenleri yerleşik hayata geçirmede, vergi ve asker toplamada başarılı olamamıştır.[56] Bu durumu sonlandırmak, bölgede düzeni sağlamak ve devlet otoritesini tesis etmek için harekete geçilmiştir. Bunun için 1865'te Fırka-i Islahiye Ordusu hazırlanmıştır.[57] Fırka-i Islahiye ile devlet otoritesi altına girmek istemeyen

---

[52] **TBMM Albümü**, c. 4, 1714; "Menemencioğlu, Etem (1878-1963)", **Büyük Ansiklopedi**, c. 10, (İstanbul: Milliyet Yayınları, [y.t.y.]): 3895; "Menemencioğlu (Etem)", **Meydan-Larousse**, Ek Cilt, yay. Safa Kılıçoğlu, (İstanbul: Meydan Yayınevi, 1976): 578; Menemenlizade Edhem, **Lotus Meselesi**, yay. haz. Yasin Poyraz, (Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2011), VIII, IX; **Milliyet Gazetesi**, 28 Ağustos 1965; **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Ağustos 1965; **Milliyet Gazetesi**, 11 Temmuz 1970; **Milliyet Gazetesi**, 27 Şubat 1981; Galatasaray.org, https://www.galatasaray.org/s/galatasaray-baskanlari/139 [23.05.2021].

[53] bk. Ali Akyıldız, "Sened-i İttifak", **DİA**, c. 36, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009): 512-514.

[54] Mert, "Âyan", c. 4, 197; Özkaya, "Merkezi Devlet Yapısının...", c. 6, 171; Özcan Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi", **Osmanlı Ansiklopedisi**, c. 6, ed. Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999): 177-178.

[55] "Adana", **Yurt Ansiklopedisi**, c. 1, (İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982): 30.

[56] Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 367.

[57] Fırka-i Islahiye Ordu komutanlığına 4. Ordu Müşiri Derviş Paşa (askerî işler) ve teftiş memurluğuna Meclis-i Vâlâ üyesi Cevdet Paşa (idari ve halkla ilgili işler) getirildi. Ordunun görevi dar alanda

aşiret beyleri yakalanıp başka yerlerde zorunlu iskâna tâbi tutulmuştur. Dolayısıyla konar-göçerlerin iskânı Fırka-i Islahiye ordusuyla sağlanmıştır.[58] Fırka-i Islahiye uygulaması II. Mahmud sonrası Tanzimat Dönemi'ndeki merkezileştirme politikasının daha geniş alanlara yayılması olarak görülmüştür. Yerel bir hanedan ve merkezi otoritenin karşısında bir güç odağı olan Menemencioğulları da Fırka-i Islahiye sürecinden etkilenecek ve Kavalalı işgalinden sonra aile tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri daha gerçekleşecektir.

Fırka-i Islahiye Ordusu, Çukurova'ya geldiğinde önce Kozanoğulları ve Küçükalioğullarını kontrol altına almıştır. Daha sonra Menemencioğulları Beyi Hacı Ahmed Bey (III.) ile Karsantıoğlu'nu kontrol altına almak istemiştir. Fırka-i Islahiye'nin amacı Ahmed Bey'i (III.) Adana meclisine üye tayin etmek, Karsantıoğlu'na ise maaş bağlayıp bir yerde iskân ettirmekti.[59] Ancak bunlar Fırka-i Islahiye uygulamasını kabul etmeyince Hacı Ahmed Bey'in (III.) ölünceye kadar İstanbul'da yaşaması, Karsantıoğlu'nun ise Rumeli tarafına gönderilmesi kararı alınmıştır.[60] Hacı Ahmed Bey (III.) ilk başlarda direnmişse de konağı basılıp yakalanarak ailenin önde gelen diğer mensuplarıyla birlikte Mersin Limanı'ndan gemiyle İstanbul'a gönderilmiştir.[61] Hacı Ahmed Bey'i (III.) İstanbul'da aile için ilk dönüm noktası olan Kavalalı işgali sonrası Mısır'da eğitim alıp ve Osmanlı askeri

---

Çukurova ve çevresi geniş alanda Güneydoğu Anadolu bölgesinde devletin otoritesini sağlamak ve bölgeyi ıslah etmektir. Kırım Savaşı'yla gündeme gelen asker ihtiyacını karşılama, düzenli vergi toplama, bölgede yaşanan karışıklığı ve eşkıyalığı ortadan kaldırarak ulaşımı güvenli hale getirme diğer görevleriydi. Ordu, devlet otoritesini sağladıktan sonra bölgedeki aşiretlerin iskânı, Tanzimat ıslahatlarını uygulama, bölgenin verimli topraklarının tarıma açılması ve bayındırlık işleri gibi önemli vazifeler gördü. Geniş bilgi için bk. Sansar, **agm**, 81-95; **Yurt Ansk.**, c. 1, 30-31; Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i Islahiye ve Yapmış Olduğu İskân", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, s. 27 (Mart 1973): 1-20; Paul Dumont, "1865 Tarihinde Güney-Doğu Anadolu'nun Islahı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, ç. Bahattin Yediyıldız, s. 10-11 (1981): 369-394.

[58] Fırka-i Islahiye ordusunun yaptığı iskânlar için bk. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı**, (İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, 1987), 113-118.

[59] Fırka-i Islahiye Ordusunda görev yapan Cevdet Paşa bunu şöyle yazmıştır: "*Menemenci-oğlu Ahmet Bey ile Karsantı-oğlu Fırka-i Islahiyye'ye gelip de isbât-ı vucûd etmediler. Bu kerre Sis'den Adana'ya teveccühümüzde davet ettik; yine gelmediler. Bizim niyetimiz ise Ahmet Bey'i Adana meclis azalığına tayin ile buraya nakl-i hane ettirmek ve Karsantı-oğlu'na bir miktar maaş tahsîsi ile bir mahalde ikāmet ettirmek idi. Anlar Fırka-i Islahiyye'yi tanımadıkları cihetle bir aralık tutulup da Dersaâdet'e gönderilmeleri Yâver Paşa'ya havâle olundu. O dahi bir aralık bunları ahzü girift ile Dersaâdet'e göndermekle Ahmet Bey'e şehriye beş bin kuruş maaş tahsîs ile vefatına kadar Dersaâdet'de ikāme edilmiş ve Karsantı-oğlu dahi Rumeli cânibine gönderilmiştir.*" Cevdet Paşa, **Tezakir**, 190; Ahmet Cevdet Paşa, **Maruzat**, haz. Yusuf Halaçoğlu, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 172.

[60] Bekir Sami Bayazıt, **1865-1866 Kurtdağı, Cebel-i Bereket, Kozanoğulları İsyanı ve Güneydeki Aşiretlerin İskânları**, 2. bs., (Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2008), 144.

[61] **Menemencioğulları Tarihi**, 178-179.

bürokrasisine katılan yeğeni Mustafa Tevfik Paşa karşılamıştır.[62] Aileden İstanbul'a yirmi yedi kişi getirilmiş ve Kadırga semtine yerleştirilmiştir.[63]

Devlet Hacı Ahmed Bey'e (III.) Çukurova'da kalan emlâkinin karşılığı olarak 5.000 kuruş maaş bağlayarak Mahmut Paşa'da bir konak vermiştir.[64] Sonraları Hacı Ahmed Bey (III.) "Bey Oğlanı" (Beyoğlu) civarından kendi parasıyla ayrı bir konak daha satın almıştır. Yaşamını bu konakta sürdüren Hacı Ahmed Bey (III.) 1873'te ölmüştür.[65] Fırka-i Islahiye kararıyla Çukurova'nın söz dinlemez ve otorite tanımaz beyleri göç ettirilerek İstanbul ve Rumeli dolayında kontrol altında tutulmuştur. İstanbul'da ikâmete zorlanan bu beyler ise çocuklarının eğitimine önem vermişler ve bürokrasiye yönlendirmişlerdir. Bu süreçte Hacı Nabi Bey ve Hacı Ahmed Bey'in (III.) soyundan gelenler dikkat çekmektedir.

Hacı Ahmed Bey (III.), Musabalızâde Baki Ağa'nın kızı Elif Hatun ve Madenli Zeynep Hanım'la evlenmiştir. Onun bu iki evlilikten dördü erkek, altısı kız olmak üzere on çocuğu olmuştur. Erkek çocukları sırasıyla Mehmed Tevfik, Habib, Abdullah ve Numan Menemencioğlu'nun babası Mehmed Rifat'dır.[66]

Hacı Ahmet Bey'in (III.) ilk oğlu Mehmed Tevfik, paşalığa kadar yükselmiştir. Denizli, Üsküp ve Dersim kaymakamlığı yapmıştır. Sonra mirimiran ve mutasarrıf olmuştur. Üsküp'te görev yaparken azledilmiş, 1 Şubat 1874'de ölmüştür.[67] Oğlu Ömer Kâmil (1856-1899/1900) Erkân-ı Harbiye'den ikincilikle mezun olmuş ve Ferik rütbesine kadar yükselmiştir. Tevfik, Fethi ve Meliha adında üç çocuğu olmuştur.[68]

---

[62] Taha Toros "1281 Senesiydi!.. Diye Başladı!..". **Taha Toros Arşivi**, TT-551590.
[63] Birinci, **age**, 2; Halaçoğlu, **agm**, 19.
[64] "*Şimdi Mahmutpaşa'dayız. Enistemin pederi Ahmet Bey'e taraf-ı devletten temlik edilmiş (mülk olarak verilmiş) olan bu konak tam eski zaman binası: Gayet büyük sofalar, bunların etrafında da bitmez tükenmez odalar. Yerler henüz eskiyememiş hasırlarla örtülü, odalar döşeli dayalı. Konağın bu büyük kısmı enistemle* [Mehmed Rifat Bey] *küçük biraderi Abdullah Bey'in ikametlerine tahsis olunmuş. Asıl konağa mülhık (katılan) ve daha küçük bir kısım var ki orada 'Büyükbey' yani biraderlerin en büyüğü Habib Bey ailesiyle ikamet ediyor.*" **Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları**, haz. Metin Kayhan Özgün, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), 229, 263-264.
[65] Toros, "Menemencioğulları", TT-551593; Mithat Cemal Kuntay, **Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında**, c. II. Kısım 2, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010): 529.
[66] Kuntay, **age**, c. II, 529; Süreyya, "Tevfik Mehmet Paşa (Menemencizâde)", c. 5, 1632; Süreyya, "Ahmet Bey (Hacı)", c. 1, 157. Hacı Ahmed Bey'in (III.) erkek çocukları ve torunlarını gösteren soyağacı için bk. ek 7.
[67] Kuntay, **age**, c. II, 529; **Menemencioğulları Tarihi**, 175-176; Mehmed Süreyya, "Tevfik Mehmet Paşa (Menemencizâde)", **Sicill-i Osmani**, c. 5, yay. haz. Nuri Bayraktar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996): 1632.
[68] Taha Toros, "Tarih Köşelerinde Menemencioğlu Ahmet Bey'e Dair...", **Taha Toros Arşivi**, TT-551584; "Merhum Ömer Paşa", **Taha Toros Arşivi**, TT-514722; **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Aralık 1953; **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Kasım 1969.

Hacı Ahmet Bey'in (III.) ikinci oğlu Hacı Haşim Habib, Sadâret Müsteşarlığı Kaleminde çalışmıştır. Amca kızı Atika Hanım'la olan evliliğinden Mehmet Tahir adında bir oğlu olmuştur.[69] Mehmet Tahir, Mehmet Rauf Paşa'nın kızı Leman Hanım'la evlenmiştir. Adana (1889), Aydın (1889) ve Selanik'te (1891) maarif müdürlüğü yapmıştır. Ahmet Necati adında bir oğlu olan Mehmet Tahir 1903'te ölmüştür.[70] Ahmed Necati 1890'da doğmuş, dışişlerine intisap etmiştir. Sırasıyla İskenderun, Kolonya (Köln) ve Şam'da konsolos olarak görev yapmıştır. Şam'da 28 Ekim 1940'ta ölmüştür.[71]

Hacı Ahmet Bey'in (III.) üçüncü oğlu Hacı Abdullah Eşref, 1852'de Adana'da dünyaya gelmiştir. Şûrâ-yı Devlet teşkilatında İstinaf Mahkemesi Başkanlığı yapmıştır. Ahmed Müeyyet adında bir oğlu olan Abdullah Bey 1899'da ölmüştür.[72] Ahmed Müeyyet Bey'in Ayşe Mürüvvet Hanım'la olan evliliğinden Güzin adında kızı olmuştur. Emin Tarık Hakkı Koyutürk'ün kayınpederidir. Ahmet Müeyyet 10 Kasım 1965'te ölmüştür.[73]

2.1.6. Babası Menemenlizâde Mehmed Rifat (1856-1932)

Menemenlizâde Topal Mehmed Rifat Bey,[74] Hacı Ahmed Bey'in (III.)[75] dördüncü oğludur. 1856'da Adana'nın Karaisalı kazasına bağlı Çiçeli (Ciceli) köyünde doğmuştur. Babasıyla birlikte 1865'te İstanbul'a gelmiştir. Rifat Bey İstanbul'da önce Dârülmaârife ardından Kaptan İbrahim Paşa Rüştiyesine gitmiştir. Rüştiyeyi bitirdikten sonra özel hocalardan ders almıştır. Bunlar içinde en çok,

---

[69] Birinci, **age**, 3; Abdullah Uçman, "Mehmet Tahir, Menemenlizâde", **DİA**, c. 28, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003): 534.

[70] Birinci, **age**, 1-8; Uçman, **agm**, 534-535; "Menemenlizâde Mehmet Tahir", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 6, (İstanbul: Dergah Yayınları, [y.t.y.]): 259; Halit Ziya, **Kırk Yıl**, c. II., (İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat, 1936), 158-162. Mehmet Tahir Bey'in fotoğrafı için bk. ek 8.

[71] 18 Eylül 1937, **BCA**, 30-11-1-0/116-32-19; 14 Aralık 1937, **BCA**, 30-11-1-0/117-38-12; 9 Ağustos 1939, **BCA**, 30-11-1-0/134-31-7; Birinci, **age**, 4; George S. Harris, **Atatürk's Diplomats**, (İstanbul: The ISIS Pres, 2010), 300.

[72] Mehmed Süreyya, "Ahmet Bey (Hacı)", **Sicill-i Osmani**, c. 1, yay. haz. Nuri Akbayar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996): 157; Mehmet Zeki Pakalın, "Abdullah Bey (Abdullah Eşref Bey)", **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, c. 1, yay. haz. Mehmet Metin Hülagü, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008): 16-17. Abdullah Bey'in fotoğrafı için bk. ek 8.

[73] Pakalın, "Abdullah Bey...", **Sicill-i…**, c. 1, 17; **Milliyet Gazetesi**, 11 Kasım 1965; **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Mayıs 1955.

[74] Tamkoç, Rifat Bey'in ön adını Ahmet olarak vermektedir. Diğer bütün kaynaklarda Mehmed adı geçtiğinden, burada teknik bir hata olduğu anlaşılmaktadır. Metin Tamkoç, **The Warrior Diplomats**, (Salt Lake City: University Of Utah Press, 1976), 344. Rifat Bey'in fotoğrafı için bk. ek 9.

[75] *Sicill-i Osmanî Zeyli*'nde babasının adı Hacı Mehmet Bey olarak geçmektedir. Burada da teknik bir hata olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bütün kaynaklarda Hacı Ahmet görünmektedir. Mehmet Zeki Pakalın, "Rifat Bey (Mehmet Rifat Bey, Topal)", **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, c. XV, yay. haz. Ayhan Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008): 25.

Paris'ten dönen Namık Kemal'in arkadaşlarından Hoca Tahsin Efendi'den etkilenmiştir.[76] Rifat Bey yüksek öğrenim görmemiştir.

Rifat Bey önce Şûrâ-yı Devlet Kaleminde çalışmaya başlamıştır.[77] Daha sonra Divân-ı Muhasebât ikinci daire zabıt kâtipliğine tayin olmuştur. 1885'te Adana Defterdarlığına atanmış 1887'de ise bu görevden azledilmiştir.[78] Aynı yıl Ankara Defterdarlığı'na atanmasına rağmen görevine başlamadan 1888'de Karesi (Balıkesir) Defterdarlığı olarak değiştirilmiştir.[79] 1890'da Van, 1891'de Bağdat ve 1893'te Suriye (Şam) Defterdarlığına getirilmiştir. Suriye Defterdarlığında görev yaparken 1896'da sağlık sorunlarından ötürü başka bir memuriyete atanmak üzere ayrılmıştır.[80] Aynı yıl kısa bir süre Edirne'de görevlendirilmiştir. Bu görevin îfâsından sonra İstanbul'a dönmüştür. 1897'de Edirne ve Selanik vilayetleri Maliye Müfettişliğine tayin edilmiştir. Bu dönemde, vekâleten Selanik Defterdarlığı (1898) görevini de yürütmüştür. 1902'de Tahsilat İdare Müdürlüğüne getirilmiştir. Rifat Bey, II. Meşrutiyet Dönemi'nde kurulan pek çok hükümette Maliye Bakanı olmuştur. Nitekim Hüseyin Hilmi Paşa kabinelerinde (1909) iki defa bakan olarak görev yapmıştır. Hüseyin Hilmi Paşa'nın ikinci kabinesindeki görevinden istifa ederek ayrılmıştır. Yerine Mehmed Câvid Bey atanmıştır.[81] Rifat Bey bu dönemde Maliye müsteşarlığı vazifesini ifâ etmiştir. Bir nevi tenzili rütbe olarak kabul edilebilecek söz konusu

---

[76] Mehmet Zeki Pakalın, **Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)**, ([y.y.y]: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 1977-180/IV), 212-213; Süreyya, "Ahmet Bey (Hacı)", c. 1, 157. Taha Toros, **Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 96.

[77] Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) 1868'de Sultan Abdülaziz Dönemi'nde idari yargı ve danışma organı olarak kurulan meclistir. Geniş bilgi için bk. Ali Akyıldız, "Şûrâ-yı Devlet", **DİA**, c. 39, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010): 236.

[78] Rifat Bey Adana defterdarlığından "*1299 senesinden beri dört sandık eminin on bin liraya mütecaviz sirkat ve ihtilasları mütebeyyin ve tapu hasılatında dahi o nisbetde irtikap zahir olunduğundan ve kendisinin fi'l-asl ora aşairzadelerinin bulunması ihtilasların meydana çıkarılmasına mâni kuvvet teşkil eylediğinden bahis ile vilayet makamından vuku' bulan iş'ar üzerine diğer bir memuriyete tayin edilmek üzere*" şeklindeki emir ile 1887'de azledilmiştir. Pakalın, "Rifat Bey...", **Sicill-i…**, c. XV, 26.

[79] Aynı yıl Karesi vilayeti livaya dönüştürülünce "tabi'i infisal (işten çıkarmaya tâbi)" oldu. Bunun üzerine kendisine 1.000 kuruş "mazuliyet" (azledilme) maaşı bağlandı. Pakalın, "Rifat Bey...", **Sicill-i…**, c. XV, 26.

[80] Taha Toros'a göre Rifat Bey'in Şam'dan ayrılma nedeni kendi rahatsızlığı değil, eşi Hatice Feride Hanım'ın hastalığıdır. Şam'ın sıcak iklimi nedeniyle Feride Hanım'ın rahatsızlığının artması üzerine Rifat Bey iklimi daha uygun bir yere atanması için İstanbul'a resmî ve özel mektuplar göndermiştir. İstediği yönde bir cevap gelmeyince, Şam'daki görevinden istifa etmiştir. Namık Kemal'in Nesime Hanım'la olan evliliğinden dünyaya gelen Feride Hanım (1864-1866) verem rahatsızlığı nedeniyle dönüş yolunda 1896'da hayatını kaybetmiştir. Mezarı Beyrut'tadır. Rifat Bey maliye bakanı olduğu dönemde eşine güzel bir mezar yaptırmış; oğlu Numan Bey Beyrut'ta başkonsolos iken annesinin mezarını tamir ettirmiştir. Taha Toros, "Namık Kemal Ailesi", **Taha Toros Arşivi**, TT-583834, 143; **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, [Ekler].

[81] Mehmed Câvid Bey (1875-1926) Meşrutiyet Dönemi'nde Temmuz 1909-Ekim 1911, Mart-Kasım 1914 ve Mart 1917-Kasım 1918 tarihlerinde üç defa maliye bakanlığı yaptı. S. Kuneralp, **age**, 7, 92.

vazifeyi kabul etmesi oldukça tuhaf karşılanmıştı. Nitekim Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Türkgeldi bu durumu şöyle anlatır:

> "Bir gün dahi Hakân-ı sâbıkın [II. Abdülhamid] metrukâtından Yıldız Sarayı'nda zuhûr edilen beş yüz elli küsur bin liranın levâzım-ı askeriye mübayaası için cihet-i askeriyeye terki hakkında Harbiye Nezâretinin bir tezkeresi okundu. Rifat Bey bunu usûle mugayeretinden bahisle itiraz ederek 'Para maliye veznesine teslim olunur; cihet-i askeriyece ne gibi levazıma ihtiyaç varsa defteri yapılarak usûlen tahsisat istenilir ve bedeli harbiye veznesine teslim edilir' dedi. Harbiye Nâzırı iş'arında ısrar eylemesi üzerine Rifat Bey evrakını toplayıp Meclisten çıktı. Arkadan memhûr bir zarf derûnunda Sadr-ı âzam'a istifanamesini gönderdi. İstifa kabul olunub Maliye Nezâretine Selanik meb'usu Cavid Bey intihap edildi. Gariptir ki iki defa nâzır olarak bulunduğu bir dairede müsteşarlığı kabul etti."[82]

Rifat Bey, Mahmud Şevket Paşa (1913) ve Said Halim Paşa hükümetlerinde de (1913-1914) Maliye Bakanı olarak görev yapmıştır. Öncesinde İttihatçılar Said Halim Paşa hükümetinde Maliye Bakanlığına Câvid Bey'i düşünmüşlerdi. Câvid Bey o dönemde Avrupa'da olduğundan bu gerçekleşmedi. Talat Bey'in Câvid Bey'e yazdığı mektuba göre Câvid Bey dönünceye kadar yeni kurulacak hükümette Maliye Bakanı Rifat Bey olacak, döndükten sonra onun yerine Câvid Bey geçecektir. Talat Bey, Câvid Bey'in beş on gün içinde İstanbul'a dönmesini istemiştir. Câvid Bey ise Rifat Bey'i maliye bakanlığından bu şekilde almanın pek uygun olmayacağını, bundan dolayı Nâfia Bakanı olmak istediğini belirtmiştir. Nitekim Câvid Bey Avrupa'dan döndükten sonra, Rifat Bey bakanlıktan istifa etmiş, yerine Câvid Bey Bakan olmuştur. Rifat Bey'e bakanlık görevinden istifa etmeden önce Maliye Müsteşarı Âyanizâde Hasan Tahsin Bey aracılığıyla Meclis-i Âyan başkanlığı teklif edilmiştir. Rifat Bey ise bu teklife rüştiye mezunu olması, dil bilmemesi ve aranan özelliklere sahip olmaması gibi mazeretler ileri sürerek olumlu yaklaşmamıştır. Ancak 14 Mart 1914'te Meclis-i Âyan üyeliğine atanmış, Âyan Başkanı Küçük Mehmed Said Paşa'nın ölümünün ardından da Âyan Başkanlığına (Mart 1914) seçilmiştir.[83] Dört yıldan fazla Âyan Başkanlığı yapan Rifat Bey Ekim 1918'de Sultan Vahdeddin tarafından görevden alınmıştır. Yerine Ahmet Rıza Bey Başkan seçilmiştir. Rifat Bey, Mondros sonrası birçok bakan, İttihad ve Terakki üyeleriyle birlikte tutuklanarak Divân-ı Harpte yargılanmıştır. Ancak kendisine yöneltilen suçlamalardan beraat etmiştir.[84]

---

[82] Pakalın, "Rifat Bey...", **Sicill-i…** c. XV, 25-27; Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, 3. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984), 45.

[83] Meclis-i Âyan: Osmanlı Dönemi'nde Meşrutiyet yönetimine geçilmesiyle birlikte üyeleri seçimle belirlenen Meclis-i Mebusana karşılık üyelerini padişahın atadığı meclistir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Âyan", **İA**, c. 2, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1961): 42.

[84] S. Kuneralp, **age**, 7, 20-21, 101; Pakalın, "Rifat Bey...", **Sicill-i…**, c. XV, 27-29; Polat Tunçer, **İttihatçı Cavit Bey**, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010), 131, 135. I. Dünya Savaşı'ndan sonra 25 Şubat 1919'da, savaş ilan eden kabinenin başında bulunan Said Halim Paşa ile birlikte kabine üyelerinden Musa Kâzım Efendi, İbrahim, Halil, Ali Münif, Ahmet Nesimi ve Rifat Bey, bir grup

Meşrutiyetçi Namık Kemal'le güçlü hukuku bulunan ve dünürü olan Rifat Bey, sıkı bir İttihad ve Terakki yanlısıdır. Onun bu özelliğini gösteren bir örneği Türkgeldi şöyle anlatır:

> "Bir gün esna-yı müzakerede memlekette devam eden iğtişaştan [kargaşadan] bahis açıldıkça Şûrâ-yı Devlet Reisi Râif Paşa 'Bu haller hep cemiyetler arasındaki muhasamattan [düşmanlık] ileri geliyor; memlekette sükûn ve âsâyişin temini için on sene olsun siyasî cemiyetler teşekkülüne müsaade edilmemeli' dedi. Maliye Nâzırı Rifat Bey 'İttihad ve Terakki Cemiyetinin bu son zamanda memlekette ettiği hizmeti unutuyor musunuz? Ben böyle müzakereye iştirak edemem' diyerek çıkıp gitti. Raif Paşa da 'Maliye Nâzırı ne kadar İttihadçı imiş' dedi."[85]

Rifat Bey iki evlilik yapmıştır. İlk evliliği Namık Kemal'in kızı Hatice Feride Hanım'la olmuştur. Evlilik geleneksel teamüllerin zıddına Namık Kemal'in, Rifat Bey'e "kızını ona vermek istediğine" dair yazdığı mektup sonrası gündeme gelmiştir. Ama evlilik öncesi bazı sıkıntılar da yaşanmıştır. Rifat Bey, Namık Kemal ile daha çocukluğunda tanışmıştı. Namık Kemal'in sürgünde olduğu dönemde Genç Osmanlılar ile aralarındaki irtibatı sağlayan kişi genç Rifat'tı. Dolayısıyla evlilik kararı da Midilli'de alınmıştır. Ancak düğünleri biraz gecikmiştir. Zira, Namık Kemal'in genç Rifat'a verdiği şifreli bir pusulada II. Abdülhamid'in tahttan indirilip Veliaht Kemaleddin Efendi'nin tahta çıkarılma planı vardı. Rifat Bey, İstanbul'a döndükten sonra Kemaleddin Efendi ile yaptığı görüşmede bu planı ona da söylemiş, Kemaleddin Efendi "Şimdilik böyle şeylerin sırası değil" diyerek teklifi kabul etmemiştir. Ancak Rifat Bey Yıldız'a jurnallenmiş ve Hasan Paşa Karakolunda birkaç ay tutuklu kalmıştır. Kayınbiraderi Ali Ekrem tutuklulukla ilgili şunları yazmıştır: "Namık Kemal'in İstanbul'da teşekkül eden bir cemiyet-i fesadiyeyi Midilli'den idare etmekte olduğu ileri sürüldü. O zaman Kemal Bey'i tanımış olan enistem Rıfat Bey'i vasıta-i muhabere olduğu için Saray tevkif ettirdi." Tutukluluğu yanında bir diğer gecikme sebebi Rifat Bey'in işi ile ilgiliydi. Rifat Bey, o dönemde Divân-ı Muhasebâtta zabıt kâtibi olduğundan evlenmesi için Saray'dan izin alması gerekiyordu. Nitekim gerekli prosedür tamamlandıktan sonra Rifat Bey ile Feride Hanım 1882'de Midilli'de

---

milletvekili ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin önde gelenlerinden bazıları evlerinden alınmıştır. Tutuklandıktan sonra Harbiye Nezaretindeki Bekir Ağa Bölüğüne götürülmüşlerdir. Yargılama 15 Nisan 1919 tarihinde Ayasofya Camii yanında yanan eski adliye binasında Ferik Nazım Paşa'nın başkanlığında kurulan Divân-ı Harb-i Örfi Mahkemesinde başlamıştır. Mehmet Zeki Pakalın, "Said Halim Paşa (Mehmed Said Halim Paşa, Prens Said Halim Paşa)", **Sicill-i Osmani Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**, c. XVI, yay. haz. Serdar Sakin, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008): 73.

[85] Türkgeldi, **age**, 44-45.

evlenmiştir.[86] Çiftin bu evliliklerinden Ahmed Muvaffak (Menemencioğlu), Ayşe Berâat, Safiye Nahide ve Numan Kemal (Menemencioğlu) adlarında dört çocukları olmuştur.[87]

Rifat Bey'in ilk oğlu Ahmed Muvaffak 1884'te İstanbul'da doğmuştur. Namık Kemal ilk torununa Muvaffak adını koymuştur. Muvaffak Bey orta ve lise öğrenimini Selanik Yadigârı Terakki ve Kadıköy Saint Joseph'te (1904) tamamlamıştır. Paris'te hukuk eğitimi (1907) almıştır. Babası gibi maliye ve iktisat alanında kendini geliştirmiştir. Maliye Bakanlığında başmüfettişlik yapmıştır. Mebusan Meclisi VI. Dönem (1920) Saruhan (Manisa) milletvekili seçilmiştir. Meclis-i Mebusan kapatıldıktan sonra Ankara'ya giderek Millî Mücadele'ye destek vermiştir. Bekir Sami Bey'in başkanlığında (1921) Londra'ya giden Ankara Hükümeti Heyetinde mali müşavir sıfatıyla yer almıştır. 1927-1944 yılları arasında 17 yıl aralıksız Anadolu Ajansı (AA) Genel Müdürlüğü yapmıştır. Mürefte (Şarköy/Tekirdağ) doğumlu Rum Catherina/Katerin'le (Laya) evlenmiştir. Bu evlilikten Nermin (1910), Suzan (1913) ve Turgut (1917) adında üç çocukları olmuştur. Muvaffak Bey 1969'da ölmüştür.[88]

Muvaffak Bey'in ilk kızı Nermin Hanım Arnavutköy Amerikan Kız Kolejini bitirdikten (1927) sonra ABD'ye gitmiştir. Colombia Üniversitesi Siyasal Bilgiler Bölümünde 1935-1938 yıllarında öğrenim görmüştür. 1941'de bir İngiliz şirketi yöneticisi Jasper Sidney Streater'le evlenmiştir. Jasper, II. Dünya Savaşı'nda Kahire'de özel görevli olduğundan evlilik Kahire'de olmuştur. Bir yıl sonra Osman adında oğulları olmuştur. Jasper Streater, İngiltere'den Türkiye'ye göç etmiş bir aileye mensuptu. 1912'de Türkiye'de doğmuştur. Jasper Streater 1977'de İstanbul'da ölmüş ve Feriköy'deki İngiliz Mezarlığı'na (Protestan Mezarlığı) defnedilmiştir. Nermin Hanım 1994'te 84 yaşındayken Londra'da vefat etmiştir.[89]

---

[86] Kuntay, **age**, c. II, 487-492, 515-526; Pakalın, **Maliye Teşkilatı...**, 217-218; Toros, "Namık Kemal Ailesi", TT-583834, 92; Mithat Cemal Kuntay, "Yedi Ay Geciken Evlenme", **Son Posta Gazetesi**, 24 Nisan 1947. Evlilik sürecinde yaşananlar için bk. **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, 252-255.

[87] Pakalın, **Maliye Teşkilatı...**, 217; **Milliyet Gazetesi**, 3 Ocak 1961. Rifat Bey ile Feride Hanım'ın çocuklarını gösteren soyağacı için bk. ek 16.

[88] İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet**, c. I., (Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü, 1997), 270; Toros, "Namık Kemal Ailesi", TT-583834, 111; **Türkiye'de Kim Kimdir, "Yaşayan Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi"**, haz. Osman Nebioğlu, (İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1961-1962), 439; "Muvaffak Menemencioğlu", **Taha Toros Arşivi**, TT-514156; **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Nisan 1969; Fenerbahce.org, https://www.fenerbahce.org/kulup/baskanlarimiz [10.05.2019]. Ahmet Muvaffak Bey'in fotoğrafı için bk. ek 10.

[89] "Menemencioğlu, (Streater) Nermin", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 6, (İstanbul: Dergah Yayınları, [y.t.y.]): 259; Doğan Uluç, "Yabana Giden Gelinler", **Taha Toros Arşivi**, TT-506637;

Muvaffak Bey'in diğer kızı Suzan Hanım ise amcası Numan gibi hariciyeci olan Mustafa Borovalı ile evlenmiştir. Tarafların şahitliğini Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile amcası Genel Sekreter Numan Menemencioğlu yapmıştır.[90]

Oğlu Turgut 1917'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Robert Kolejini bitirdikten sonra Cenevre'de hukuk öğrenimi görmüştür. Amcası gibi dışişlerine intisap eden Turgut Bey, Ottawa, Washington ve Londra büyükelçiliği yapmıştır. II. Abdülhamid'in 13 yıl içişleri bakanlığı yapan Mehmed Memduh Paşa'nın oğlu Ahmed Vahid Moran'ın kızı Nermin Vahid Hanım'la olan evliliğinden Ekber ve Namık Kemal adında iki oğlu olmuştur.[91]

Rifat Bey'in ilk kızı Ayşe Berâat (Beraet) Hanım 1886'da dünyaya gözlerini açmıştır. 1901'de Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliğinde çalışan Mümtaz (Savut) Bey'le evlenmiştir. Feyyaz, İlhan, Celile (İnan) ve Nükhet (Tekman) adında dört çocukları olmuştur. Berâat Hanım önce eşini (1935) sonra iki oğlunu kaybetmiştir. Küçük oğlu İlhan Savut dayısı gibi dışişlerine intisap etmiş, İçişleri eski Bakanı Şükrü Kaya'nın kızı Bisan Hanım'la evlenmiştir. Dışişlerinde gelecek vadeden gençlerden biriyken Adnan Menderes'in Londra'da düşen uçağında hayatını kaybetmiştir. İlhan Savut'un oğlu Ali Savut da dayısı Numan Bey ve babası gibi diplomasi mesleğini tercih etmiştir. Berâat Hanım 1978'de dünyaya gözlerini kapamıştır.[92]

Rifat Bey'in ikinci kızı Safiye Nahide Hanım 1887'de dünyaya gelmiştir. İnhisarlar (Tekel) Genel Müdürü Mehmed Bedii Büktaş ile evlenmiştir. Bu evlilikten Bülent, Mücahit, Feride Nevin ve Berrin adında dört çocuğu olmuştur. Nevin ve Berrin Hanım uzun süre dayıları Numan Bey ile beraber yaşamışlar, Paris'te görev yaptığı dönemde ona yardımcı olmuşlardır. Berrin Hanım diplomat Mehmet Yalçın Kurtbay ile evlenmiştir. Yalçın Kurtbay Lizbon ve Helsinki Büyükelçiliği ile Paris'te UNESCO temsilciliği yapmıştır. Bedii Büktaş 1 Şubat 1941'de eşi Nahide Büktaş 1962'de

---

"Nermin Menemencioğlu Londra'da öldü", **Taha Toros Arşivi**, TT-506712; "İngiltere'de Tek Kişilik Türkiye Lobisi", **Açık Gazete**, https://www.acikgazete.com/ngilterede-tek-kiilik-trkiye-lobisi-2/ [26.12.2018]; **Milliyet Gazetesi**, 28 Nisan 1977. Nermin Streater, eşi Jasper, oğlu Osman ve gelinin birlikte olduğu fotoğraf için bk. ek 11.

[90] **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Nisan 1938.

[91] **Hariciye Vekâleti Yıllığı**,1959, 156; Sevsen Aslantepe, "Türkiye'nin 1920-1998 Döneminde Yabancı Devletlere Yolladığı Temsilciler", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, yay. haz. İsmail Soysal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999): 783, 787, 798; Yener Süsoy, "Kahire'nin Son Tanığı", **Hürriyet Gazetesi**, 25 Aralık 2006.

[92] Kalaycığolu, **age**, 256, 419; **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, 290, [Ekler]; Mahmut Çetin, **Boğaz'daki Aşiret**, (İstanbul: Biyografi Net İletişim ve Yayıncılık, 2018), 1161-162; İsmail Berduk Olgaçay, **Tasmalı Çekirge**, 2. bs., (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990), 285; Toros, "Namık Kemal Ailesi", TT-583834, 111; "Vefat", **Taha Toros Arşivi**, TT-514116.

ölmüştür. Damadı Yalçın Kurtbay ise 2015'te vefat etmiştir.[93]

Safiye Nahide Hanım'ın ikinci kızı Feride Nevin 1912'de İstanbul'da dünyaya gözlerini açmıştır. Eğitimini Notre-Dame de Sion Lisesi ile Paris Ecole Des Hautes Etudes Seciales-Ecole Superieure De Journalisme'de tamamlamıştır. O da Dışişleri Bakanlığında (1959) çalışmaya başlamıştır. Bilahare Londra, Paris ve Brüksel'de *Akşam* ve *Cumhuriyet* gazeteleri adına çalışmıştır. Emekli olduktan sonra bir süre Paris Büyükelçiliğinde kültür işlerinden sorumlu danışman sıfatıyla görev yapmıştır. Numan Bey'in evlât edindiği Nevin Hanım Merkez Bankası murakıbı İzzet Sirmen'in oğlu Zeki Sirmen ile evlenmiştir. Bu evlilikten Ayşegül adında bir kızı olmuştur. Daha sonra eşinden boşanmıştır. Dikerdem'e göre Nevin Hanım bir evlilik daha yapmıştır. Fransızca bilen Nevin Hanım 2001'de dünyaya gözlerini kapamıştır.[94]

Rifat Bey, eşi Feride Hanım'ın ölümünden uzun zaman sonra Eylül 1914'te kendisi elli sekiz yaşındayken, on yedi yaşında Çerkez asıllı Nüveyre Hanım'la ikinci evliliğini yapmıştır. Nüveyre 1897'de Balıkesir Gönen'de dünyaya gelmiştir. Annesi Latife Hanım babası Çakır Ağa lakaplı Reşit Bey'dir. Nüveyre Hanım 1982'de ölmüştür. Rifat Bey'in bu evliliğinden Cem Rifat, Neyyire Rifat ve Habib Tuğrul adında üç çocuğu olmuştur.[95]

Rifat Bey'in Nüveyre Hanım'dan olan ilk çocuğu Cem Rifat 1915'te doğmuştur. Cem 1945'te Zeliha adında bir bayanla evlenmiştir. Bu evlilikten Nadide ve Rifat (1942) adında iki çocuğu olmuştur. Sümerbank İskenderun şubesinde müdür olarak çalışırken zimmetine para geçirdiğinin tespit edilmesi nedeniyle Marsilya'ya kaçmıştır. O dönemde Paris Büyükelçisi olan üvey abisi Numan Menemencioğlu, kendisine yardım etmeye çalışırken, Cem Marsilya polisi tarafından yakalanmış ve

---

[93] Pakalın, "Rifat Bey...", **Sicill-i…**, c. XV, 29; Mithat Cemal Kuntay, **Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında**, c. I, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009): 4; Aydemir Balkan, **Akşam Nöbeti**, (İstanbul: Boyut Kitapları, 2003), 300; Toros, "Namık Kemal Ailesi", TT-583834, 111; **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 İkinciteşrin 1939; **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1941; **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 1941; **Milliyet Gazetesi**, 3 Ocak 1961; "Çok Acı Kaybımız", **Taha Toros Arşivi**, TT-514117; Mehmet Yalçın Kurtbay - Hürriyet Vefat, https://www.vefatlarimiz.com/mehmet-yalcin-kurtbay-29-07-2015.html [20.01.2019].

[94] 19 Ağustos 1977, **BCA**, 30-11-1-0/455-57-7; **TBMM Albümü**, c. 1, 260, 296; Müşerref Hekimoğlu, **Anılar "Bir Cumhuriyet Kızı"**, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2005), 166-167; Oğuz Gökmen, **Diplomasi, Savaşta ve Barışta Diplomasi!**, (İstanbul: Yamaç Ofset, 2006), 400-401; Mahmut Dikerdem, **Hariciye Çarkı, Anılar**, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1989), 56; **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 İkinciteşrin 1939. Nevin Hanım'ın fotoğrafı için bk. ek 12.

[95] Kalayıoğlu, **age**, 19-25, 78-84, 210-211, 439; Taha Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış", **Taha Toros Arşivi**, TT-551590. Rifat Bey ile Nüveyre Hanım'ın çocuklarını gösteren şema için bk. ek 13.

tutuklanmıştır. Cem, Marsilya'da hapisteyken intihar etmiştir.[96]

İkinci çocuğu Neyyire Rıfat 1917'de dünyaya gelmiştir. Önce Şişli Terakki Okulunda ardından Notre-Dame de Sion Kız Okulunda öğrenim gördükten sonra Amerikan Kız Kolejine devam etmiştir. Erzurumlu Mehmed Ali Paşa'nın oğlu subay olan Şeref (Tipi) Bey'le evlenmiştir. Bu evlilikten Tuna adında bir kızı olmuştur. Neyyire Rifat, Şeref Bey'den boşandıktan sonra Numan Bey'in Lozan'da beraber okuduğu arkadaşı Recai Bey ile ikinci evliliğini yapmıştır. Neyyire Rifat 1951'de ölmüştür. Numan Menemencioğlu, Neyyire Rifat'ı evlâtlık olarak nüfusuna geçirmek istemiş, ancak ablası ve Nevin Hanım'ın annesi Nahide Hanım buna karşı çıkmıştır.[97]

Rifat Bey'in son çocuğu Habib Tuğrul ise 1920'de dünyaya gelmiştir.[98]

Futbola yakın ilgisi olan Rifat Bey, Fenerbahçe'yi tutmuş ve desteklemiştir. Fenerbahçe'nin Taksim Stadındaki maçlarını seyretmeye genç eşi Nüveyre Hanım'la birlikte gitmiştir.[99] Babası gibi oğlu Ahmed Muvaffak Bey de futbolla ilgilenmiş ve Fenerbahçe Spor Kulübü'nün kurucu üyelerinden biridir. 1928-1932 yılları arasında kulübün başkanlığını yapmıştır.[100]

Önde gelen bir İttihatçı olan Rifat Bey, Dünya Savaşı sonrasında Millî Mücadele'yi desteklemiştir. Bu dönemde Çukurova'nın işgalden kurtarılması için kurulan ve merkezi İstanbul'da olan Kilikyalılar Cemiyeti'nin başkanlığını yapmıştır.[101]

Bir ayağı sakat olan Rifat Bey aksayarak yürüyordu. Kayınbiraderi Ali Ekrem, Rifat Bey'in sakatlığının nedenini şöyle açıklamıştır: "Camide iken vefat eden Ahmet Bey'in [III.] haber-i irtihali (ölüm haberi) birdenbire gelince Rif'at Bey fart-ı teessüründen (üzüntüsünün fazlalığından) bayılmış, sol ayağı vücudunun altında

---

[96] Kalaycıoğlu, **age**, 92-93, 129, 243, 316-341; **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 İkinciteşrin 1942.
[97] Kalaycıoğlu, **age**, 129, 230-232, 243, 257, 316-341.
[98] **Age**, 181-182.
[99] Kalaycıoğlu, **age**, 222-223.
[100] Fenerbahçe.org, https://www.fenerbahce.org/kulup/baskanlarimiz [10.05.2019]; **Türkiye'de Kim Kimdir...**, 439. Fenerbahçe Spor Kulübünün resmî internet sitesinde kulüp başkanlarının gösterildiği sayfada Muvaffak Menemencioğlu da dâhil olmak üzere beş yöneticinin isminin altında "genel sekreter" yazmaktadırlar. O dönemde genel sekreterin kapsadığı yetkiler hakkında "*bazı dönemlerde genel sekreter görevindeki yöneticilerimiz başkanlık görevini üslenmişlerdir.*" şeklinde bir açıklama vardır. Açıklamadan Muvaffak Bey'in 1928-1932 yıllarında Fenerbahçe Spor Kulübünün başkanlık görevini üstlendiği anlaşılmaktadır. Fenerbahçe.org, https://www.fenerbahce.org/kulup/baskanlarimiz [10.05.2019].
[101] Toros, **Kurtuluş Savaşı'nda...**, 96-99; Kemal Çelik, **Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 128-129.

kalarak şişmiş, kemikleri eğrilmiş ve sonra iyi tedavi olunamadığından zavallı genç, topal kalmıştı." Rifat Bey yaşamının bazı dönemlerinde ayağının sakatlığından kaynaklanan sağlık sorunları yaşamıştır. Rifat Bey 27 Ağustos 1932'de İstanbul'da ölmüş, Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.[102]

Osmanlı zamanında bürokraside uzun süre görev yapan Rifat Bey bu süreçte çok sayıda rütbe ve nişan almıştır. Bunlar: 1881'de (1298) sâniye 1885'te (1302) mütemâyiz, 1886'da (1303) ulâ sânisi,1892'de (1310) ulâ evveli ve 1904'te (26 Zilhicce 1321) bâlâ rütbesine yükselmiş; 1883'te (1300) dördüncü rütbeden Osmanî, 1893'te (1311) ikinci rütbeden Mecidî, 1899'da (1317) ikinci rütbeden Osmanî, 1901'de (1319) birinci rütbeden Mecidî ve 1913'te (6 Zilhicce 1331) birinci rütbe Osmanî nişanları şeklindedir.[103]

2.2. Numan Menemencioğlu'nun Anne Tarafı

Numan Menemencioğlu'nun annesi Hatice Feride Hanım, yaşadığı döneme damgasını vuran "Yeni Osmanlılar"ın önden gelen isimlerinden biri olan hürriyet ve vatan şairi olarak bilinen Namık Kemal'in kızıdır.[104]

Namık Kemal, Müneccimbaşı Mustafa Asım ile Koniçeli Abdüllatif Paşa'nın kızı Fatma Zehra Hanım'ın evliliğinden 21 Aralık 1840'ta Tekirdağ'da doğmuştur. Kemal'i doğumunun ardından babası Perşembe Tekkesi Şeyhi Tokatlı Hafız Ali Rıza Efendi'ye götürerek adını Muhammed (Mehmed) Kemal koydurmuştur. Kemal'in çocukluk ve ilk gençlik yılları büyükbabasının memurluğundan dolayı Balkanlar ve Anadolu'da geçmiştir. 31 Ağustos 1848'de henüz yedi-sekiz yaşlarındayken annesi

[102] **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, 229, 271-274; Pakalın, "Rifat Bey...", **Sicill-i…**, c. XV, 29; **Servetifünun Gazetesi**, 1 Eylül 1932. Rifat Bey'in ayağındaki şişlik için bk. ek 14; Ölüm haberi için bk. ek 15.
[103] Pakalın, **Maliye Teşkilatı...**, 217. Osmanlı'da verilen rütbe ve nişanlar hakkında geniş bilgi için bk. Taceddin Kayaoğlu, **Osmanlı Hâriciyesinde Gayr-i Müslimler (1852-1925)**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 454-467.
[104] Yeni Osmanlılar topluluğu Genç Türkler, Jön Türkler gibi isimlerle de anılmıştır. "Yeni Osmanlılar" söylemi Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde "özellikle 1865-1876 yılları arasında" Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi gibi "Yazar ve fikir adamı olarak sivrilen şahısların meydana getirdiği topluluk için kullanılmıştır." Enver Koray, "Yeni Osmanlılar", **Belleten [Dergisi]**, c. XLVII, s. 186 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983): 563-582. Namık Kemal'in torunu Selma Ekrem, büyükbabasının bir Jön Türk olduğunu ve mücadelesini şöyle ifade etmiştir: "*Büyükbabam Namık Kemal, hayallere kapılmış, acı çeken ve mücadele eden bu onurlu Jön Türklerden biriydi.*" Selma Ekrem, **Peçeye İsyan**, (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1998), 111. Yeni Osmanlılar hakkında geniş bilgi için bk. Kuntay, **age**, c. I, 357-605; Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, c. 3, Bugünkü Dile Uygulayan: Şemsettin Kutlu, (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973).

Fatma Zehra Hanım'ı kaybetmiştir.[105]

Namık Kemal 1856'da on altı yaşında, Niş Kadısı Mustafa Ragıp Efendi'nin on dört yaşındaki kızı Nesibe Hanım'la evlenmiştir. Namık Kemal'in bu evlilikten Feride, Ulviye ve Ali Ekrem adında üç çocuğu olmuştur.[106]

II. Abdülhamid zamanında yapılan Kanun-ı Esasi çalışmalarına katılanlar arasında Namık Kemal de vardır. Ancak kısa bir süre sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) başlayınca Namık Kemal, siyasi nedenlerle hapse atılmış ve yargılanmıştır. Önce Midilli'ye oradan Rodos'a ve son olarak da Sakız Adası'na mutasarrıf olarak görevlendirilmiştir. Namık Kemal Sakız'da 2 Aralık 1888'de zatürreden hayatını kaybetmiştir. Naaşı Sakız Adası'nda bir caminin avlusuna gömülmüştür. Ancak Padişah'tan alınan izinle üç gün sonra Gelibolu'ya nakledilmiş ve Şehzâde Süleyman Paşa'nın türbesinin yanına defnedilmiştir.[107]

2.2.1. Namık Kemal ile Menemenlizâde Mehmed Rifat Arasındaki İlişki

Rifat Bey, Namık Kemal'le tanışmadan önce onun fikirleriyle tanışmıştır. Çocukluğunda onun çıkardığı *Hürriyet* gazetesini okumuştur. İstanbul'da belirli sayıda çıkan *İbret* gazetesini de düzenli bir şekilde alarak Namık Kemal'in yazılarını takip etmeyi sürdürmüştür. Kendisi ile görüşmeyi çok istemesine rağmen buna muvaffak olamamıştır. Kendisi bu arzusunu şöyle dile getirir:

> "*Hürriyet* gazetesini almaya başladığım zamandan beri Namık Kemal merhumun meftunu [gönül vermiş, tutulmuş] idim. İstanbul'a adetle çıkarmağa başladığı (*İbret*) gazetesini muntazaman aldım. *Evrakı Perişan*'ını, *Vatan*'ını okudum. Fakat görüşebilmeye çocukluğum mâni oldu..."[108]

Abdülaziz'in tahtan indirildiği gün Rifat Bey, Şair Deli Hikmet ve Ahmed Midhat Efendi'nin yeğeni Mehmed Cevdet Efendi ile Kırk Ambar Matbaasında buluşmuşlardır. Görüşmede Magosa (Namık Kemal), Rodos (Ahmed Midhat Efendi ve Ebuzziya Tevfik) ve Akka'da (Nuri Bey ve Hakkı Efendi) sürgünde bulunanlara telgraf yazılması kararı alınmıştır. Namık Kemal'e gönderilen telgraf metnini ise Rifat

---

[105] **Belgelerle Osmanlı Döneminde Tekirdağ**, ([y.y.y.]: Seçil Ofset, 2014), 83; Ömer Faruk Akgün, "Nâmık Kemâl. Namik Kamal (1840-1888)", **İA**, 9. Cilt, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1988): 54-56; Mehmet Fuat, **Namık Kemal, Yaşamı, Düşünce Dünyası, Sanatçı Kişiliği, Seçme Yapıtları**, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 12-16.
[106] Fuat, **age**, 15-16; **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, 79-80.
[107] **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, 155; Akgün, **agm**, 63-65.
[108] Pakalın, **Maliye Teşkilatı...**, 217-218.

Bey yazmıştır.[109] Anlaşılan Namık Kemal ile Rifat Bey arasındaki ilk iletişim bu şekilde olmuştur. Sözkonusu kişilerin Genç Osmanlılara haber verilmesiyle ilgili toplantı yapmaları, esasında onların Genç Osmanlıların ikinci halkası içinde olduklarını ve yapı içinde iletişimi sağlayabilecek/liderlerle iletişim kurulabilecek kadar etkili olan konumlarını da göstermektedir.

Namık Kemal, Magosa sürgünü sonrası İstanbul'a dönmüştür. Bir "işret meclisinde yüksek sesle şiir okuduğu için" Mehterhane hapsine alınmıştır. Bu sırada Rifat Bey, Namık Kemal'e kendisiyle görüşmek için bir mektup yazmıştır. Namık Kemal, Rifat Bey'in görüşme isteğine olumlu yaklaşmış ve şu cevabı yazmıştır: "Bulunduğum halden hiç müteessir değil iken bildiğim bilmediğim birçok zevatın teessürünü görüyorum da benim de müteessir olacağım geliyor. Gel de görüşelim."[110]

Rifat Bey bu cevap üzerine hapishaneye giderek Namık Kemal'le görüşmüştür. Namık Kemal, Rifat Bey'e kopya etmesi için *"Tahrib-i Harabat ile Takib-i Harabat"* adlı eseri vermiştir. Rifat Bey eseri kopyaladıktan sonra geri vermek için tekrar hapishaneye geldiğinde Namık Kemal'in Midilli'de ikâmet ettirilmek üzere gemiye bindirildiğini öğrenmiştir.[111] Hemen limana giden Rifat Bey gemi kalkmadan yetişmiş ve görüşmüştür. Bu görüşmeden bir ay sonra Namık Kemal'i Midilli'de tekrar ziyaret etmiştir. Bundan sonra Namık Kemal ile Rifat Bey arasındaki haberleşme düzenli şekilde devam etmiştir. Rifat Bey bu haberleşmeden şöyle bahseder:

> "...Ve muntazaman muhabereye başladık. Hatta İstanbul'da bulunan ehibba [dostlar] ve eviddasına [ahbablar] yazdığı mektupları hep benim mektubuma leffeder ve istinsah edebilmekliğim için açık gönderirdi. Meclis-i Mebusanın birinci içtimaında müşarünileyh mehterhanede idi. Fakat ikinci içtimaında Menekşelizade İzmir Mebusu Emin Efendi ile muhaberesine ben vasıta idim. Benim Meclis-i mezkûr [Meclis-i Mebusan] istenograflarından olmaklığım hasebiyle diğer mebuslarla da benim vesatatımla haberleşirdi. Müşarünileyh ile muhaberem benim de iki buçuk ay kadar mevkuf kalmaklığımı mucib oldu."[112]

Rifat Bey, Namık Kemal'in zamanla güvendiği birisi olmuştur. Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem de bundan şöyle bahseder:

> "Rif'at Bey hakîkaten hamiyetli, vatanperver, fedâkâr bir gençti. Hattâ Kemâl Midilli'ye ikamete memûr olarak gönderilince İstanbul'da yalnız Rif'at Bey'i vâsıta-i muhâbere tâyin ve bütün emniyetini yalnız ona izhâr etmiştir (göstermiştir). İzmir Mebûsu Menekşeli-zâde Emin Efendi'ye vermekte olduğu tâlîmâtı Rif'at Bey'e gönderirdi. Genç Rif'at Bey o zaman

[109] Adı geçen kişiler "Vatan yahut Silistre" piyesinin oynanmasının ardından sürgün edilmişti. Toros, "Namık Kemal Ailesi", TT-583834, 93.
[110] Pakalın, "Rifat Bey...", **Sicill-i…**, c. XV, 29-30
[111] Ali Ekrem Bolayır *Hatıralar*'ında Rifat Bey'in babası Namık Kemal'e "hemen her gün" hapishaneye ziyarete geldiğini yazmıştır. **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, 55.
[112] Pakalın, "Rifat Bey...", **Sicill-i…**, c. XV, 30. Stenograf: Söylenen sözleri söylendiği kadar çabuk yazmaya elverişli, kısa ve yalın işaretlerden oluşan yazı yöntemi. **Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü**, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 1445.

> Meclis-i Mebûsan'da zabıt kâtibi bulunuyordu. Menekşeli-zâde, Kemâl'in Rif'at Bey vâsıtasıyla gelen mektuplarından mülhem olarak bütün milleti müstagrak-ı şükran eden (şükrana boğan) nutuklar söyler, vatanın muazzez menâfiini (menfaatlerini) müdâfaa ederdi. Abdülhak Hâmid, Recâî-zâde Ekrem, Sâmi Paşa-zâde Sezâyî beylerle ve memleketin diğer bâzı erbâb-ı irfânıyle muhâbereye vâsıta olan Rif'at Bey'dir."[113]

Nitekim Namık Kemal de yazdığı notlarda "*Sinyor, Molla, Molla Rifat, Rifat Sultan, Rifat Ağa, Paşa, Paşa Bey, Ağabey, Habis, Korkak Efendi, Bey Oğlumuz, Şaban Efendi Cariyemiz, Nıvat Bey*" gibi lakaplara Rifat Bey'e kullanmıştır.[114]

Namık Kemal Midilli'deyken Rifat Bey'in evliliği konu olmuştur. Rifat Bey ayağındaki rahatsızlıktan söz etmiş ve bunun evliliğine olumsuz yansıyabileceğini yazmıştır. Namık Kemal, Rifat Bey'e kendi soyunun "topal" namında birinden geldiğini "Ben de Topal Osman Paşa soyundanım" şeklinde yazmış ve topallığın kendisi açısından sorun teşkil etmediğini belirtmiştir. Namık Kemal kızı Feride Hanım'a evleneceği kişinin Rifat Bey olduğunu söylemiş ve şöyle ifade etmiştir: "Nasılsın, beybaban istediğini yapar; fakat yapılacak vakti sizden iyi bilir dediğime inandın, iman ettin mi? İşte Topal'ın geliyor; hepimiz Topal Osman Paşazâde'yiz..."[115]

Namık Kemal'in kızı Feride Hanım'ı Rifat Bey'le evlendirmesinden sonra Rifat Bey'in topallığı üzerinden evlilikleri "dalga konusu" yapılmaya çalışılmıştır:

> "Utufetli Midilli Mutasarrıfı Namık Kemal Beyefendi Hazretlerinin sinn-i izdivaca vasıl olan kerimelerini Timurlenk ahfadından Rifat Bey namında bir zata akd-i tezvic eylediklerini bazı ehibbası bize gülerekten haber verdiler. Gariptir ki mîr-i müşarünileyh hazretleri edebiyatta fikr-i ulviyetten ayrılmadıkları gibi muamelat-ı hususiyede dahi fikr-i ulviyetten ayrılmıyorlar."[116]

Kendisini itibarsızlaştırma amacı taşıdığı ve dönemin iktidarına şirin gözükme çabası olarak düşünülebilecek bu ifadelere karşın, damadının bu "engelini" dile getirenlere ise Namık Kemal "Başına bakmaktan ayağına bakmağa vaktim olmadı." diyerek cevap vermiştir.[117] Ancak, bu devrin alaycı yorumları rejimin değişmesi ile yerine saygı dolu ifadelere bırakmıştır. Rifat Bey'in ölümü sonrası onun Namık Kemal ile arasındaki güçlü ilişki basına da şöyle yansımıştır: "Daha yirmi yaşında iken hürriyet mücadelesine atılmış, büyük vatanperver Namık Kemal'e intisap ederek onunla birlikte çalışmış ve daha sonra ona damat olmuştur."[118] Namık Kemal ile Rifat

---

[113] **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, 230-231.
[114] Kuntay, **age**, c. I, 88.
[115] Kuntay, **age**, c. II, 487-492; **Namık Kemal'in Hususi Mektupları**, c. III, 159; Toros, "Namık Kemal Ailesi", TT-583834, 92. Topal Osman Paşa hakkında ayırıntılı bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, "Topal Osman Paşa", **DİA**, c. 41, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012): 244-246.
[116] Taha Toros, "Menemenli Zade Rifat Bey", **Taha Toros Arşivi**, TT-551597.
[117] Pakalın, **Maliye Teşkilatı...**, 218-219. Numan Menemencioğlu'nun dedesi Namık Kemal'den gelen soyağacı için bk. Ek 16.
[118] **Servetifünun Gazetesi**, 1 Eylül 1932.

Bey arasında gazete yazıları üzerinden başlayan, gizli cemiyet işlerine yönelik faaliyetler ile gelişen bağlar nihayetinde akrabalık ilişkisiyle kayınbaba ve damat bağına dönüşmüştür.

Sonuç olarak, Numan Menemencioğlu'nun babası Mehmed Rifat Bey, sadece Rüştiye (ortaokul) mezunu olması, yabancı dil bilmemesine rağmen Osmanlı bürokrasisinde sürekli yükselmiş, Maliye Bakanı, Âyan üyesi ve Âyan Meclisi Başkanı olmuştur. Onun bu terfilerinde Genç Osmanlıların önemli liderlerinden Namık Kemal ile akrabalık ilişkisi önemlidir. Ayrıca Genç Osmanlılar hem de sonrasında İttihat ve Terakki içindeki kuvvetli ilişkileri, network içindeki konumu, hususiyle önce kişiler arasında "iletişim ve kurye" elçisi oluşu da etkiliydi. Bunda onun iyi bir stenograf olması ve şifreli haberleşmeyi bilmesi ayrıca etkilidir. Rifat Bey'in Genç Osmanlılar, İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki görülen ve hissedilen hususi görevi ve Osmanlı bürokrasisindeki yükselişi hem Ahmet Muvaffak hem de Numan'nın Türkiye bürokrasisindeki konumlarını da güçlendirmiştir. Nitekim Ahmet Muvaffak yıllarca AA başkanlığı Numan da senelerce Dışişlerinde müsteşar ve Bakan olarak görev almıştır.

3. HAYATI

Yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasına çeyrek asırdan fazla yön veren isimlerden biri olan Numan Menemencioğlu, aynı zamanda Dışişleri Bakanlığı teşkilatının oluşturulması ve personelinin seçilip yetiştirilmesinde de belirleyici olmuştur. 1914'de başladığı kariyerini dış temsilciliklerde Başkonsolosluğa kadar yükselerek sürdüren Menemencioğlu, 1928'de atandığı merkez teşkilatında müsteşar, genel sekreter, siyasi müsteşar ve bakanlık gibi önemli görevlerde bulunduktan sonara 1944'de emekli olana kadar kalacağı Paris Büyükelçiliği'ne tayin edilmiştir. Bu bölümde de, Türk dış politikasının bu önemli isminin hayatı anlatılacak, kariyerinin önemli safhaları değerlendirilecektir.

3.1. Ailesi ve Eğitim Hayatı

Numan Bey, 1891'de babası Menemenlizâde Rifat Bey'in defterdar olarak görev yaptığı Bağdat'ta dünyaya gelmiştir.[119] Annesi Namık Kemal'in kızı Hatice Feride Hanım'dır. Tam adı Hüseyin Kemal Numan'dır. Ailenin dördüncü çocuğudur. "Kemal" adının dedesi Namık Kemal'in ölümünden sonra dünyaya geldiği için onun hatırasını yaşatmak amacıyla konulduğu anlaşılmaktadır. Beş-altı yaşlarındayken

[119] Yıllarca uhdesinde çalıştığı, bakanlığını yaptığı Dışişleri kayıtlarının daha güvenli olduğu düşünülerek 1891 yılının doğru tarih olduğu kabul edilmiştir. Kaynaklarda doğumuyla ilgili üç farklı yıl geçmektedir. Farklı tarihlere sahip kaynaklar şöyledir:

1891 geçen kaynaklar: Dışişlerindeki biyografiye göre "*1891 Bağdat doğumlu olmasına karşın nüfus cüzdanında 1893 yazılıdır.*" "Sayın Numan Menemencioğlu'nun Özgeçmişi/T.C. Dışişleri", http://www.mfa.gov.tr/sayin-numan-menemencioglu_nun-ozgecmisi.tr.mfa [24.10.2018]; Tamkoç, **age**, 344; **Ulus Gazetesi**, 12 Sonteşrin 1944.

1892 geçen kaynaklar: **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, Ekler; Selma Ekrem, **age**, Ekler; Toros, "Namık Kemal Ailesi", TT-583834, 111; 16 Şubat 1958 tarihli ölüm haberini veren dönemin gazeteleri **Cumhuriyet Gazetesi**; **Ulus Gazetesi**; **Akşam Gazetesi**; **Hürriyet Gazetesi**; **Milliyet Gazetesi**; **Son Posta Gazetesi**; **Tercüman Gazetesi**; **Vakit Gazetesi**; **Vatan Gazetesi**; **Yeni Asır Gazetesi**; **Yeni Sabah Gazetesi** ve **Yeni Adana Gazetesi**, 17 Şubat 1958.

1893 geçen kaynaklar: Güçlü, **age**, 13; **TBMM Albümü**, c. I, 1920-1950, 260, 331, 400; **TBMM Albümü 1920-2010**, c. II, 1950-1980, 2. bs., (Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Haziran 2010): 723; İbrahim Alâettin Gövsa, "Menemencioğlu, Numan [Doğ. 1893]", **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, ([y.y.y.]: Yedigün Neşriyat, [y.t.y.]), 252.

annesini kaybetmiş, anne şefkati ve sevgisinden mahrum büyümüştür.[120]

Numan Bey, iptidai (ilk) öğrenimini özel Selanik Terakki (Şemsi Efendi), rüştiye (orta) öğrenimini özel İstanbul (Divanyolu) Burhan-ı Terakki'de, idadi (lise) öğrenimini ise yine özel Fransız Saint Joseph'de tamamlamıştır. Yüksek tahsil için İsviçre Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesini tercih etmiştir. Buraya 1911'de kaydolan Numan Bey 1914'te mezun olmuştur. Şimşir'e göre Numan Bey Hukuk Fakültesini birincilikle bitirmiştir.[121] Bu üniversitede öğrenim gören Türk öğrenciler 1912'de "Türk Talebe Cemiyeti" adıyla bir öğrenci cemiyeti kurmuştur. Numan Bey cemiyetin ilk başkanı olmuştur.[122]

Türk Talebe Cemiyeti'nin kuruluşunun yirmi beşinci yıl dönümü nedeniyle düzenlenen kutlama gecesine Numan Menemencioğlu, Türkiye'nin Bern Elçisi Vasfi Menteş, Ethem Menemencioğlu, Fuad Köprülü ve Türk öğrenciler katılmıştır. Numan Menemencioğlu konuşmasında Lozan'daki eğitiminden bahsetmiş ve hocalarının programa katılmasından duyduğu mutluluğu dile getirdikten sonra sözü öğrenim gördüğü okullara getirmiştir. Menemencioğlu eğitimiyle ilgili olarak irfanını "İsviçre mektebi ve Büyük Şefi Atatürk'ün mektebine [Şemsi Efendi Mektebi]" borçlu olduğunu özellikle belirtmiştir.[123]

---

[120] Güçlü, **age**, 13; Toros, "Namık Kemal Ailesi", TT-583834, 111; Nimet Arzık, **Bitmeyen Kavga: İsmet İnönü**, (Ankara: Kurtuluş Matbaası, 1966), 69-72. TBMM Albümü'nde adı "Numan Menemencioğlu (Hüseyin Nuğman Kemal Menemencioğlu)" şeklinde geçmektedir. **TBMM Albümü**, c. I, 260, 331, 400; **TBMM Albümü**, c. II, 723. Numan Bey'in çocukluk yıllarına ait fotoğrafı için bk. ek 17.

[121] Gövsa, **age**, 252; Tamkoç, **age**, 344; Bilal N. Şimşir, **Türk Yahudiler-II, Avrupa Irkçılarına Karşı Türkiye'nin Mücadelesi**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2010), 754. Numan Bey'in gençlik dönemine ait fotoğrafı için bk. ek 18.

[122] **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mayıs 1937. Sitesindeki bilgiye göre derneğin kuruluşunda burada doktora yapmakta olan Mahmut Esat Bozkurt ve arkadaşları etkin olmuştur. Turquia 1912/İsviçre Türk Öğrenci Derneği, http://turquia1912.org/tarih [21.03.2020].

[123] **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mayıs 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Mayıs 1937. Şemsi Efendi Selanik'te ilk modern özel ilkokulu açan kişidir. Ancak bu okul kısa süre sonra kapanmıştır. Şemsi Efendi, İsmail Hakkı Efendi ile birlikte yeni bir okul daha açmıştır. Fakat ikili anlaşamamış ve ayrılmıştır. Bu iki meşhur eğitimci 1879'da açılan Mekteb-i Terakkinin kurulmasında görev almıştır. Mekteb-i Terakkide İsmail Hakkı Efendi Müdür, Şemsi Efendi öğretmen olarak çalışmıştır. Şemsi Efendi kısa bir süre sonra buradan da ayrılmıştır. Bundan sonra Şemsi Efendi ikinci bir mektep daha açmıştır. Mustafa Kemal'in (Atatürk) Şemsi Efendi'nin açtığı ikinci mektebe gittiği belirtilmiştir. Şemsi Efendi, ikinci mektebi daha sonra Feyz-i Sıbyan Mektebi ile birleştirmiş ve orada öğretmenlik yapmıştır. Atatürk'ün Terakki Mektebinde okuduğu da yazılmıştır. Atatürk'ün Şemsi Efendi Mektebi ve Terakki Mektebinde okuduğunda dair tartışmayı Alkan şöyle açıklamıştır: "*Gazi Hazretleri hatıralarında ilk tahsillerini 'Şemsi Efendi' mektebinde gördüğünden bahseder. Bu Şemsi Efendi, Terakki Mektebinin ilk muallimleri arasında bulunmuş ve halk uzun müddet Terakki Mektebi'ne Onun ismine izafetle: Şemsi Efendi Mektebi demişti.*" Mehmet Ö. Alkan, **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları 1877-2000**, (İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2003), 39-41, 376; Özcan Mert, "Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. VII, s. 20 (Mart 1991): 333-334; Kutluay Erdoğan, "Işık

Her ne kadar Dışişleri sitesinde Numan Bey'in Arapça, Farsça, Fransızca ve Almanca bildiği yazıyorsa ve Tamkoç, onun akıcı şekilde Almanca konuştuğunu belirtiyorsa da, onun sadece Fransızcaya hâkim olduğu kendisinin 1943'te Ankara Üniversitesinde dışişlerinde çalışan memurlar için açılan yabancı dil programının açılışında yaptığı konuşmada söylediği "...Hayatta yalnız bir ecnebi lisanı bilmek benim için büyük bir ıstırap olmuştur..." sözünden anlaşılmaktadır.[124] Nitekim diplomasi ve kimlik bilgilerine aşina Arzık da Numan Bey'in sadece Fransızca bildiğini belirtmektedir.[125]

Görüldüğü üzere Numan Bey dönemin Batı tarzı çağdaş eğitim veren okullarda öğrenim görmüştür. Nitekim Dikerdem, Numan Bey'in "dünya görüşü, çalışma yöntemi ve sosyal ilişkileriyle tam bir Batılı" sayılabileceğini belirtmiştir.[126] Bu okulların Türk modernleşmesine etkisi önemlidir. Batılı değerler doğrultusunda yetişen bu öğrenciler görev yaptıkları dönemlerde bu anlayışı devlet yönetimine yansıtmışlar ve çağdaş yaşamı örnek olarak halka göstermişlerdir. Bu tür okullardan mezun olan Numan Bey de, yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı'ya dönük politikasında sivrilen isimlerden olacak, çağdaşlaşma devrimlerinin hızla yapıldığı dönemde idare mekanizmasındaki önemli bürokratlardan biri olacaktır. Yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti temsilcisi olarak bulunduğu yerlerde bu çağdaş değerleri benimsediğini göstermiş, faaliyetlerinde yeni devletin bu yönünü öne çıkartan etkinlikleri sıkça düzenlemiştir.

3.2. Dışişleri Kariyeri (1914-1956)

Numan Menemencioğlu, 1914'te Viyana'da (III. kâtip) başladığı diplomasi kariyerini sırasıyla Bern (III.-II. kâtip), Paris (II. kâtip), Bükreş (başkâtip), Atina (başkâtip), Budapeşte (maslahatgüzar) ve Beyrut'ta (başkonsolos) sürdürmüştür. 1928'de Beyrut'tan Ankara'ya atanmıştır. Merkezde bir yıl Birinci Daire umum müdürü olarak görev yaptıktan sonra, 1929'da birinci sınıf elçi pâyesi ile müsteşar, 1933'te büyükelçi unvanı ile genel sekreter, 1937'de siyasi müsteşar, aynı yıl siyasi

Lisesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. 4, 2. bs., (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 2003): 114.

[124] Tamkoç, **age**, 345; Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, c. 5, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977): 2163.

[125] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 70.

[126] Dikerdem, **age**, 55.

müsteşarlığın kaldırılması sonra tekrar genel sekreter görevlerinde bulunmuştur.

Menemencioğlu'nun Ankara'ya atandıktan sonra 1929'dan 1942'ye kadar dışişlerinin "ikinci adamı" olarak görev yapması önemlidir. Numan Bey, bu dönemde hem Atatürk hem de İnönü'nün takdirlerini kazanmıştır. Bu durum, o dönemlerde Atatürk ve İnönü'nün kendisine tevdi ettiği görevlerden de anlaşılmaktadır. Nöbet defterinde geçen kayıtlara göre Menemencioğlu 2 Şubat 1936, 7 Şubat 1936, 26 Haziran 1937, 17 Eylül 1937, 26 Kasım 1937 ve 20 Haziran 1938 tarihlerinde Atatürk ile görüşmüştür.[127] Bundan başka Menemencioğlu, Atatürk'ün özel misafirlerinin geldiği zamanlarda da yanında bulunmuştur. Buna 1936'da Windsor Dükü İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi ziyareti sırasında Menemencioğlu'nun Atatürk'ün yanında olması örnek verilebilir.[128]

3.2.1. Dışişlerine İntisabı

Numan Bey, dışişlerine 21 Ağustos 1914'te intisap etmiştir. İlk görevine Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun başkenti Viyana Büyükelçiliğinde III. kâtip olarak başlamıştır. Numan Bey'in ilk tayin yerinin Viyana olması tesadüf değildi. Numan Bey'in buraya atanması babası vasıtasıyla olmuştur. O dönemde Viyana Büyükelçiliği'nin başında eski sadrazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa vardı. Hüseyin Hilmi Paşa ile Numan Bey'in babası Rifat Bey ve dedesi Namık Kemal arasında kuvvetli bağlar vardı. Hilmi Paşa Midilli'de doğmuştu. Namık Kemal'in Midilli'ye gelmesiyle birlikte onunla tanıştı. Namık Kemal'in bütün eserlerini okudu ve onun fikirlerine "meftun" oldu. Onun himayesinde yükseldi. Hatta Hüseyin Hilmi'ye bundan dolayı "Kemal Bey'in çömezi" denildi. Rifat Bey de hem Namık Kemal'in damadı hem de onun haberleşmesinde en önemli aracı konumundaydı. Ayrıca, Rifat Bey sıkı bir İttihat ve Terakki taraftarıydı. Bu nedenlerle, Hüseyin Hilmi Paşa ile yakınlığı vardı ve onun kabinelerinde Maliye Bakanı olarak görev yapmıştı. Keza dışişleri kariyerine yeni başlayan Numan Bey'in, dedesi ve babasıyla bu kadar yakın olan birisinin yanında işe başlaması geleceğinin parlak olmasını sağlayacaktı.[129]

---

[127] **Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938**, Toplayan: Özel Şahingiray, (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,1955), 466, 468, 625, 652, 676, 731.

[128] Balkan, **age**, 299; **Milliyet Gazetesi**, 29 Mayıs 1972. Atatürk, VIII. Edward, İnönü ve Numan Menemencioğlu'nun birlikte olduğu fotoğraf için bk. ek 19.

[129] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2; **Salname-i Nezaret-i Umur-ı Hariciye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı)**, c. IV, haz. Ahmet Nezih Galitekin, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2003): 558; S. Kuneralp, **age**, 1, 48, 80; İbnülemin Mahmut İnal, "Hüseyin Hilmi Paşa", **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, c. IV, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013): 1654-1703; Hüseyin Cahit

Viyana'da iki yıl görev yapan Numan Bey, daktilo yazmayı, kaşe kullanmayı, elle şifreleme ve deşifreleme ile elçiliğe gelen belgeleri tasnif işlerini burada öğrenmiştir. Viyana'daki kültürel etkinlikleri ve sanatsal faaliyetleri takip etmiştir. Dışişlerinde çalışması askerlikten muaf olmasını sağlamış ve böylece kariyeri hiç kesintiye uğramamıştır.[130]

Numan Bey, Viyana'dan sonra 1 Mart 1916'da Bern Elçiliği maiyetine geçici süreliğine görevlendirilmiştir. Bu sırada 12 Mayıs 1917'de II. kâtipliğe terfi etmiştir.[131] Bern'de 1916-1923 yılları arasında -1920-1922 yılları hariç- görev yapan Numan Bey bu süreçte mesleğiyle ilgili yeni tecrübeler kazanmıştır. Çalışmasından memnun olan Elçi Fuat Selim bütün diplomatik yazışma işlerini ona vermiştir. Disiplinli çalışan ve iyi derecede Fransızca bilen Fuat Selim'in Numan Bey üzerinde önemli tesiri olmuştur. Fuat Selim misafirleri için düzenlediği partilere Numan Bey'i de çağırmıştır. Bu tür etkinlikler Numan Bey'in diplomatik ortamlara alışmasını ve dünya görüşünün gelişmesini sağlamıştır. Numan Bey, Fuat Selim ile Haziran 1919'a kadar çalışmıştır. Fuat Selim'den sonra Bern'e elçi olarak Hüseyin Cevat (Ezine) gelmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesi üzerine bütün dışişleri memurları gibi o da açıkta kalmıştır.[132] Numan Bey savaştan sonra bir süre Hauge'de (Lahey) kalmıştır.[133]

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından kurulan Türk Devleti'nde "Bâb-ı Âli geleneği" sürmüştü. Osmanlı'nın yurt dışındaki pek çok elçilik çalışanı devletin temsilcileri olarak görevlerine devam etmişlerdir.[134] Nitekim Numan Bey de Bern Elçiliği'nde II. kâtip olarak tekrar görevlendirilmiş ve orada çalışmaya devam etmiştir.[135]

Numan Bey, Bern'de bulunduğu bu dönemde 1917'de Maria Stöckli (Marya

---

Yalçın, **Tanıdıklarım**, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 77-79. Numan Bey'in Viyana'ya atandığı dönemdeki fotoğrafı için bk. ek 20.

[130] Güçlü, **age**, 20-21; Nimet Arzık, **Tek At, Tek Mızrak Anılar-1**, (Ankara: Kaynak Yayınları, 1983), 193. Numan Bey'in 1922 yılına ait fotoğrafı için bk. ek 21.

[131] H-20-07-1335, **BOA**, BEO.4569-335122; **Salname-i Nezaret-i Umur-ı Hariciye...**, c. IV, 559.

[132] Güçlü, **age**, 23-24; Kuneralp, "Tanzimat Sonrası...", 120; Bilal N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996), 168-170.

[133] **F.O., 424-288, Further Correspondence Respecting Turkey**, Part 2, January to December 1948, 34. https://archive.org/details/turkey-1841-1957/FO [08.09.2020].

[134] bk. Sinan Kuneralp, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, yay. haz. İsmail Soysal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 118.

[135] **Lozan Telgrafları, Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı (Kasım 1922-Şubat 1923)**, c. 1, haz. Bilal N. Şimşir, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990): 256.

Selma) adında İsviçreli bir bayanla evlenmiştir.[136] Hukuk Fakültesinde okurken tanıştığı Marya Selma Fransızca konuşan, iyi eğitim görmüş, yetenekli ve kültürlü biridir. Marya Selma, Numan Bey'in Bern Elçiliğinde görev yaptığı sırada ölmüştür. Numan Bey, Marya Selma'nın ölümünden sonra başka evlilik yapmamıştır.[137]

İsmet Paşa Lozan Görüşmelerine geldiği sırada Avrupa ve Amerika'da varolan bütün Osmanlı elçilik ve konsolosluklarını geçici olarak Paris temsilcisi Ahmed Ferit'e (Tek) bağlamıştır. Bu, misyonların Ankara Hükümetine bağlanması demekti. Ferit Bey bu yetkiyi aldıktan sonra 21 Kasım'da Londra, Madrid, Stockholm-Kopenhag, Lahey-Brüksel ve Bern'deki Osmanlı elçiliklerinde görevli ikinci veya üçüncü sıradaki memurların isimlerine bir yazı göndermiştir. Bu yazıyla elçiliklerin günlük işlerinin takibi için ismi belirtilen memurlar doğrudan görevlendirilmiştir. Bern Elçiliğinin başında o dönem Başkâtip Reşat Nuri olmasına rağmen II. Kâtip Numan Bey görevlendirilmiştir. Bundan sonra elçiliğin günlük işlerini bir süre Numan Bey takip etmiştir. Böylece Osmanlı elçilikleri alt düzeydeki memurlar aracılığıyla Paris üzerinden Ankara Hükümetine bağlanmıştır.[138]

Numan Bey, Bern'de görev yaparken, II. kâtip olarak Paris'e tayin olmuştur. Onun Paris'e gitmesini, Lozan Barış Görüşmeleri için İsviçre'de bulunan İsmet Paşa istemişti. Paris'te bulunan Cemal Hüsni (Taray) ise Bern'e gelmiştir. Cemal Hüsni ile becayiş yapmışlardır.[139]

Numan Bey, Paris'te birkaç haftalığına, önce Ahmet Ferit'le (Tek), sonrasında da Hüseyin Ragıp'la (Baydur) çalışmıştır. Buradan 5 Mayıs 1923 tarihinde Bükreş'e atanmıştır.[140] 32 yaşında kıdemsiz bir memurken ayrıldığı Paris'e, 21 yıl sonra bu defa en kıdemli Türk hariciyecisi olarak 1944 yılında tekrar gelecek ve emekliliğine kadar burada görev yapacaktır.

Numan Bey'in dördüncü görev yeri Romanya'nın başkenti Bükreş olmuştur. Bükreş'teki Türk Mümessilliğine başkâtip (I. kâtip) olarak atanmıştır.[141] Bükreş'e geldiğinde burada Cevat (Ezine) Bey görev yapıyordu. Numan Bey, Cevat Bey ile Bern'de çalıştığı için birbirlerini tanıyorlardı.[142] Cevat Bey'in Atina'ya elçi olarak

---

[136] M-29-09-1917, **BOA**, HR.UHM.198-32; **F.O., 424-288**, 34.
[137] M-23-01-1922, **BOA**, HR:UHM. 212-11; Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 69.
[138] Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, 168-170.
[139] **Lozan Telgrafları**, c. 1, 256, 266, 410.
[140] Güçlü, **age**, 27-30; Şimşir, "Cumhuriyetin İlk Çeyrek...", 29, 53, 81-89.
[141] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2
[142] Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, 373.

atanıp Bükreş'ten ayrılmasının ardından 24 Aralık 1924'ten 25 Mart 1925'e kadar Mümessilliğin geçici maslahatgüzarlık görevine getirilmiştir. Hüseyin Ragıp'ın (Baydur) Bükreş'e elçi olarak atanmasıyla Numan Bey'in geçici maslahatgüzarlık görevi sona ermiştir. Böylece, Numan Bey ilk defa maslahatgüzar olarak elçilik yönetme tecrübesi kazanmıştır.[143]

Numan Bey, Cevat Bey'in Bükreş'ten Atina'ya elçi olarak gitmesinin ardından yaklaşık iki yıl sonra, 1 Kasım 1926'da Atina Elçiliğine başkâtip olarak atanmıştır.[144] Ancak burada iki ay gibi kısa bir süre görev yapmıştır.

Numan Bey, 29 Aralık 1926'da Elçi Hüsrev Rıdvan'ın (Gerede) yerine Macaristan'ın başkenti Budapeşte Elçiliğine başkâtip unvanıyla sürekli maslahatgüzar olarak atanmıştır.[145] Budapeşte, Numan Bey'in Bükreş'te yaptığı üç aylık geçici maslahatgüzarlık görevi sonrası yönetici olarak bulunduğu ilk görev yeri olmuştur.

Numan Bey, Avrupa'da çeşitli merkezlerde görev yaptıktan sonra, bu defa Ortadoğu'ya tayin edilmiştir. 14 Haziran 1927'de Abdülgani Sünni'nin yerine Beyrut Başkonsolosu olmuştur.[146] Atama Budapeşte'den Beyrut'a diplomasi mesleğindeki hakları saklı kalmak üzere tahvilen yapılmıştır.[147] Bu dönemde Suriye-Lübnan bölgesi Fransa'nın kurduğu manda yönetimiyle idare ediliyordu. Türkiye de bölgedeki gelişmeleri Beyrut Başkonsolosluğu üzerinden takip ediyordu. O güne kadar sahip olduğu tecrübelerle Numan Bey'in bu görevi başarı ile yürütebilecek kişilerden biri olduğu düşünülmüştür.[148] Türk dışişleri için Beyrut'un önemini Ülkümen şu sözlerle dikkat çekmiştir: "Beyrut Başkonsolosluğu Hariciye Vekâletinin gözde görev yerlerinden biridir. Numan Menemencioğlu, Feridun Cemal Erkin, Fatin Rüştü Zorlu, Faik Zihni Akdur gibi 'as'lar hep buradan yetişmişlerdir."[149] Ortadoğu'nun "en kozmopolit" denebilecek yeri olan Beyrut'ta yaklaşık bir yıl görev yapan Numan Bey, Haziran 1928'de uzun yıllar görev yapacağı Bakanlığın merkez teşkilatına tayin edilmiştir. Kariyerinin dış temsilciliklerde geçen döneminde, çoğunlukla Avrupa'da görev yapan Menemencioğlu, merkez teşkilatındaki görevi esnasında iştigal ettiği

[143] Harris, **age**, 90; Şimşir, "Cumhuriyetin İlk Çeyrek...", 37, 40, 44, 50; **Lozan Telgrafları...**, c. 1, 140.
[144] **Salname-i Nezaret-i Umur-ı Hariciye...**, c. IV, 566.
[145] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2; **Salname-i Nezaret-i Umur-ı Hariciye...**, c. IV, 574.
[146] 14 Haziran 1927, **BCA**, 30-11-1-0/32-12-12; **Salname-i Nezaret-i Umur-ı Hariciye**, c. IV, 590.
[147] **Ulus Gazetesi**, 12 Sonteşrin 1944.
[148] Güçlü, **age**, 36.
[149] Selahattin Ülkümen, **Selahattin Ülkümen'in Anıları, Bilinmeyen Yönleriyle Bir Dönemin Dışişleri**, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1993), 19.

meselelerde bu tecrübelerinden faydalanmıştır. Son dış temsilcilik görevi olan Beyrut tecrübesi ise özellikle Hatay'ın anavatana katılması sürecinde kendisine yarar sağlamıştır.

3.2.2. Müsteşarlık ve Genel Sekreterliği

Numan Menemencioğlu Ankara'ya atandığında kendisine dışişlerinde önemli bir görev verileceği iddia edilse kehanette bulunulmuş olunmazdı. 1914'te intisap ettiği dışişlerinde on iki yıl dış elçiliklerde görev yapmış olmasından dolayı tecrübeliydi. Bu sürenin 11 yılını Avrupa'da geçirmişti. Bu dönemde diplomasinin inceliklerini görmüş ve öğrenmişti.

Numan Bey, 1942'de dışişleri bakanı oluncaya kadar merkezde yaklaşık 14 yıl görev yapacaktır. Bunun 13 yılı bakandan sonra bakanlığın "ikinci adamı" statüsünde müsteşar, genel sekreter ve siyasi müsteşar olarak görev yaptığı dönemleri kapsamaktadır. Bu dönemde cumhurbaşkanı, başbakan, hükümetler, bakanlar değişmiş ama onun pozisyonu değişmemiştir. O bu dönemde hep Bakanlığın "ikinci adamı" ve "Eminence Grise"si olmuştur. Onun bizatihi Atatürk tarafından seçildiği anlaşılmaktadır. Numan Menemencioğlu'nun dışişlerinin merkez teşkilatında uzun süre "müsteşar" olarak görev yapması bir açıdan İngiltere'de "dış politikada sürekliliği korumak amacıyla" oluşturulan "daimî müsteşarlık" (permanent secretary) makamıyla dikkat çekici bir benzerliğe sahiptir. Ancak Türkiye'de "bu yöntem" sadece Menemencioğlu için uygulanmıştır. Bu uygulama "ne ondan önce ne de ondan sonra hiç [bir] kimse" için yapılmamıştır. Dolayısıyla dışişlerinde ondan başka kimse "değişmeyen genel sekreter" derecesine ulaşamamıştır. Böyle olmasında Menemencioğlu'nun "meslekî değeri"nin yanında dış siyasetin cumhurbaşkanlığından yönetilmesinin de etkisi vardır. Söz konusu dönemin cumhurbaşkanları Atatürk ve İnönü dış siyasetteki konuları başkalarına danışmalarına rağmen kararları tek başlarına alıyorlardı. Bu açıdan bakıldığında dış politikanın kontrolü cumhurbaşkanının elinde olmuştur. Dikerdem bu durumu "Dışişleri Bakanlığı aslında Türkiye'nin dış politikasının saptanmasında hiçbir zaman söz sahibi olamamış, sadece verilen emirleri yerine getirmekle yetinmiştir." şeklindeki sözleriyle belirtmiştir.[150] Menemencioğlu, son olarak Türk dış politikasının en zor dönemlerinden II. Dünya Savaşı'nın en kritik sürecinde dışişleri bakanlığı görevini de îfâ ederek buradaki misyonunu bir nevi

[150] Dikerdem, **age**, 26-30.

tamamlayacaktır. Dolayısıyla, bu dönemde görev yapan Dışişleri Bakanlığı bakan ve bürokratları temel olarak uygulayıcı konumda olmuşlardır. Bu kapsamda, Menemencioğlu'nun da ülkenin liderleri tarafından belirlenen dış politikanın uygulanmasında başarılı bir uygulayıcı olarak uzun yıllar görevini sürdürdüğü söylenebilir.

Numan Bey, 1 Haziran 1928'de Birinci Daire Umum Müdürlüğüne atanmıştır. Birinci Daire Umum Müdürlüğü daha sonra Siyasi Daire Umum Müdürlüğü ismini almıştır.[151] Numan Bey bu göreve atandıktan bir süre sonra Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların yakın ilgi ve övgüsünü kazanmıştır. Nitekim Numan Bey'in babası Rifat Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın dostluğunu kazanmış biriydi.[152]

Numan Bey, Birinci Dairede bir yıl umum müdür olarak görev yaptıktan sonra 1 Temmuz 1929'da birinci sınıf elçi derece ve pâyesiyle Mehmed Enis'in (Akaygen) yerine dışişleri bakanlığı müsteşarlığına tayin olmuştur.[153] Numan Bey, Enis Bey'in dış işlerinde başlattığı yeniden yapılanma işini tamamlaması için getirilmiştir.[154] Bundan sonra Numan Bey'in teknokrat kişiliği görülmeye başlayacaktır.

Bu dönemde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras), Numan Bey'i himaye etmiş, Bakanlığın idaresini ve memurların tayinlerini ona bırakmıştır. Tevfik Rüştü, Numan Bey'i Atatürk ve İnönü'ye överek onların "takdir ve teveccühlerini" kazanmasında etkili olmuştur.[155] Bununla birlikte Aras ve Menemencioğlu arasındaki iyi ilişki zamanla yerini gerginliğe bırakacaktır.

Numan Bey'in müsteşar olduğu bu dönemde merkezden uzaklaştırılmasına neden olabilecek iki gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki 1931'de Ankara Palas'ta Cumhuriyet Bayramı balosunda yaşanan bir tatsızlık sonrası olmuştur. ABD Elçiliğinden baloya katılan bir deniz ataşesi ile Türk dışişleri temsilcileri arasında bir tartışma yaşanmış ve Amerikalı subay tartaklanmıştır. Olayı öğrenen Atatürk çok kızmış ve vekâleten Ankara'ya çekilen Belgrat Elçisi Haydar Bey'e dışişlerinde görev

---

[151] Yücel Güçlü, "Portrait of A Secretary-General of the Turkish Ministry of Foreign Affairs: Numan Menemencioğlu". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. c. XVI., s. 48 (Kasım 2000): 840, 853; **Vakit Gazetesi**, 16 Şubat 1958.
[152] Dikerdem, **age**, 24, 56; **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1942.
[153] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, Matbuat Umum Müdürlüğü 1929-1930**, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1930),92; **Hariciye Vekâleti Yıllığı,** 1959, 4; **Ulus Gazetesi**, 14 Ağustos 1942; **Ulus Gazetesi**, 12 Sonteşrin 1944.
[154] **F.O., 424-288**, 34.
[155] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2. Numan Bey'in müsteşarlığa atandığı dönemki fotoğrafi için bk. ek 22.

yapan müdürlerin bakanlıktan uzaklaştırılmaları için sert bir şekilde talimat vermiştir. Numan Bey ise bu sıra akciğer rahatsızlığından dolayı Almanya'da tedavi görmektedir. Numan Bey'in Prag Elçiliğine gönderilmesi için karar alınmışsa da buna hastalığı engel olmuş, İstanbul'a dinlenmeye çekilmiştir. Bakanlık çalışanı Ahmet Cevat, Atatürk'ün bir nutkunu iyi tercüme edemeyince Numan Bey İstanbul'dan çağrılarak "iade-i itibar" edilmiştir. Bu olaydan sonra Numan Bey'in etrafında yeni bir ekip şekillenmiş ve Atatürk'ün ölümüne kadar bu ekipte pek fazla değişiklik olmamıştır. Bu ekipte Cevat Açıkalın, Şevket Fuat Keçeci, Nebil Batı, Numan Tahir Seymen, Cevat Üstün, Şevki Berker, Esad Atuner, Faik Zihni, Faik Hüseyin, Bedri Şaman ve Feridun Cemal Erkin gibi isimler vardır. Numan Bey'in atlattığı ikinci tehlike ise İran Şahı'nın Ankara'ya gelişi sırasında Meclis İkinci Başkanı Hasan (Saka) Bey ile diğer bazı milletvekilleri arasında garda teşrifat meselesi yüzünden çıkan tartışmada olmuştur. Burada Numan Bey istifaya mecbur edilmiş, ancak Atatürk'ün dahli ile mesele halledilmiştir.[156]

Numan Bey dört yıl müsteşarlık yaptıktan sonra 11 Haziran 1933'te Büyükelçi pâyesiyle genel sekreter (kâtib-i umumi) olmuştur.[157] O dönemde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü olmasına rağmen onun genel sekreter görevine atanmasını Tevfik Rüştü'ye vekâlet eden İçişleri Bakanı Şükrü Kaya teklif etmiştir.[158] Teklifin Şükrü Kaya'dan gelmesi, esasında Tevfik Rüştü'nün bu atamaya gönülsüz olduğunu, ancak engel de olamadığını göstermektedir. Bu ise Numan Bey'in gücünü göstermektedir.

Tevfik Rüştü Aras, Numan Bey'in yerine Agâh (Aksel) Bey'i müsteşarlık görevine getirmiştir.[159] Tevfik Rüştü'nün bu değişiklikteki amacı Numan Bey'in

---

[156] **Agb**; Dikerdem, **age**, 24-25.

[157] 11 Haziran 1933, **BCA**, 30-18-1-2/37-43-3; **Hariciye Vekâleti Yıllığı**, 1959, 4; **Ulus Gazetesi**, 12 Sonteşrin 1944, 3. Kâtib-i umumi: Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey tarafından 1933'te oluşturulan dışişleri bakanından sonra gelen yeni bir makamdır. Dışişleri müsteşarlığından bu makama atanan ilk kişi Numan Bey olmuştur. H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2; **Hariciye Vekâleti Yıllığı**, 1959, 4. Makam ilk oluşturulduğunda adı kâtib-i umumi olup 1953'te "umumi kâtip" olarak değiştirilmiş, 1964-1965 yıllarında "genel sekreter" yapılmış, 1984-1985 ile 1992 yıllarında "müsteşar" unvanı tekrar kullanılmıştır. Ayrıca 1960'lı yılların ortalarında bir ara Bakanlığın hem müsteşarı hem de genel sekreterinin olduğu dönem de vardır. Kemal Girgin, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri, Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994), 140, 144, 150, 152, 154, 190. Günümüzde ise müsteşarlık kaldırılmış olup bakan yardımcılığı sistemine geçilmiştir. Dışişleri Bakan Yardımcıları/T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/bakan-yardimcilari.tr.mfa [07.07.2020].

[158] 11 Haziran 1933, **BCA**, 30-18-1-2/37-43-3. Ayrıca bk. ek 23.

[159] Dışişleri Bakanlığının 1959 yıllığına göre dışişlerinin son müsteşarı ve ilk genel sekreteri Numan Menemencioğlu'dur. Yıllıkta müsteşar olarak Agâh Aksel'in adı yoktur. **Hariciye Vekâleti Yıllığı**,1959, 4. Ama Agâh Aksel'in müsteşar olduğunu belirten kaynaklar da vardır. H-13-09-1352,

bakanlıktaki nüfuzunu kırmaktı. Zira bakanlığın tayin ve idari işlerini ondan alarak Agâh Bey'e vermiştir. Agâh Bey bir süre sonra Numan Bey'e karşı cephe almış ve "tahkirâmiz" davranışlara başlamıştır. Aras, bununla yetinmemiş Menemencioğlu'nu merkezden uzaklaştırmak amacıyla Şükrü Kaya aracılığıyla ona Atina Elçiliğini teklif etmişse de bunu kabul ettirememiştir. Aras, bu düşüncesini gerçekleştirmek için farklı bir yol daha denemiştir. Numan Bey'in hastalığını öne süren Aras, onun Berlin Elçiliğine atanması için Atatürk'e başvurmuştur. Atatürk, Aras'ın bu isteğine olur vermemiş ve "Hem hasta ise sefarethaneler darülaceze mi?" diyerek bu kapıyı da kapatmıştır. Aras, Menemencioğlu'nun Atina elçiliğini hafifsediğini düşünerek bu defa Berlin Büyükelçiliği için kulis yapmış ama her ikisinde de başarılı olamamıştır. Nitekim Numan Bey, Montreux Konferansı ve Hatay'ın Türkiye'ye katılma sürecinde yaptığı çalışmalar sayesinde yerini daha da sağlama almıştır.[160] Anlaşılan her ne kadar ilk başlarda Numan Bey'i himaye etse de, Tevfik Rüştü Bey onun bakanlıkta ve Atatürk nezdinde artan nüfuzundan rahatsız olmaya başlamıştı. O dönem bu üç isimin bakanlıktaki durumuyla ilgili Ülkümen anılarında şunları yazmıştır: "Bu bakanlıkta ya 'Numanist', ya 'Akselist' ya da 'Arasist' olacaksın, yoksa sittin sene geçse sana pastanın kırıntıları kalır."[161]

Numan Menemencioğlu 1937 yılında yeni oluşturulan Dışişleri Bakanlığı siyasi müsteşarlığı görevine getirilmiştir. Yaklaşık dokuz ay bu görevde kaldıktan sonra siyasi müsteşarlığın kaldırılmasıyla 2 Aralık 1937'de tekrar genel sekreterliğe atanmıştır. İkinci defa getirildiği bu görevde 9 Ağustos 1942'ye kadar kalacaktır.[162]

Menemencioğlu'nun dışişlerinde görev yaptığı bu dönemde Türk dış politikasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlar; Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliği (1932), Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya-Romanya arasında kurulan Balkan Antantı (1934), 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye-İran-Irak-Afganistan arasında kurulan Sadabat Paktı (1937), Akdeniz'deki korsanlık olaylarının önlenmesi için yapılan Nyon Konferansı (1937), Hatay'ın Türkiye'ye katılma sürecinde yaşanan gelişmeler (1936-1939) ve Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmemesi yönünde takip edilen politikalar şeklinde sıralanabilir. Bu

---

BOA, HSD.AFT.17-2; Murat Yümlü, "Agâh Aksel'in Diplomatik Kariyeri ve Belgrad Dönemine Dair Değerlendirmeler", **History Studies**, Volume: 3, s. 1 (2011): 255-256.

[160] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2.

[161] Ülkümen, **age**, 15-16.

[162] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2; **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Birincikânun 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Birincikânun 1937.

dönemde onun özellikle Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay'ın Türkiye'ye katılma sürecinde îfâ ettiği diplomatik görevler dikkat çekmektedir.

Atatürk'ün ölümünden sonra Şükrü Saraçoğlu'nun dışişleri bakanı olduğu dönemde Türk dış politikası daha da kritik bir döneme girdi. Zira II. Dünya Savaşı başladı. Bu doğrultuda her sabah Bakan Saraçoğlu, Genel Sekreter Menemencioğlu ve Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Açıkalın bir araya gelir üçlü bir değerlendirme toplantısı yaparlardı. Bu "usûl" Saraçoğlu'nun bakanlığı süresince her sabah tekrarlandı. Toplantıda o günkü meseleler hakkında fikir teatisi, o gece gelen telgraflar hakkında değerlendirmeler ve yapılacaklarla ilgili nasıl hareket edileceğine dair düşünceler ortaya konulurdu. Ayrıca Saraçoğlu kendisine gelen yabancı büyükelçileri dinler "müzakere" için onları Menemencioğlu veya Açıkalın'a yönlendirirdi. Menemencioğlu ve Açıkalın yapılan müzakere sonrası raporları Saraçoğlu'na sunarlar, kararlar bu çalışmalardan sonra alınırdı. Bu üçlü arasında bu dönemde dış işlerde sıkı bir "ağız birliği" vardı. Bir yabancı büyükelçi bunu şöyle ifade etmiştir: "Canım nasıl yapıyorsunuz? Ben size geliyorum, Fransız Büyükelçisi Numan'a gidiyor, İngiliz Büyükelçisi Bakan'a gidiyor. Noktalara ve virgüllere varıncaya kadar aynı şeyi duyuyoruz. Sizden bir şey sızdırmanın imkânı yok."[163]

Saraçoğlu'nun dışişlerinde yeterince tecrübeli olmaması ve Aksel'in yerine henüz yeni birinin getirilmemesi Bakanlığın gençlerin elinde kalmasına neden olmuştur. Bu durum ise Numan Bey'in bakanlıktaki iktidarını iyice kuvvetlendirmiştir. Numan Bey'in bakanlıkta kendi "fevkinde ve ayarında" kimseyi bulundurmama konusundaki ciddi başarısı, yabancı elçilerle olan güçlü ilişkileri ve Fransızca'ya iyi derecede vakıf olması dışişlerinde kendisini muhatap alınabilecek tek kişi haline getirmiştir.[164] O yıllarda Fransızca'yı en iyi konuşan ve yazan diplomatlar hakkında Günver anılarında şunları yazmıştır: "Hariciyede o yıllarda mesleğinde iyi yazmak övünmek konusuydu. Bu alanda bir Numan Menemencioğlu, Cevad Açıkalın, Feridun Cemal Erkin okulu vardı."[165]

Numan Menemencioğlu'nun genel sekreter olduğu dönemde (1937-1942)

[163] "Cevat Açıkalın'ın Anıları: 2. Dünya Savaşının ilk Yılları (1939-1941)", ed. İsmail Soysal, **Belleten [Dergisi]**, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Cilt: LVI, s. 217 (Aralık 1992): 1046-1047.
[164] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2.
[165] Semih Günver, **Bir Kiraz Ağacı Olsaydım, Bir Hariciyecinin Anıları**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986), 172.

hükümet çevresindeki etkisinin boyutunu gösteren şu örnek de dikkat çekicidir:

> "...O zamanlarda bile değme bakanlardan çok sözü ve ismi geçiyordu. İstanbul'da konukseverliğiyle, varlığıyla yarım asırdan beri süren saltanatıyla, ün salmış bir evde, parmağıyla bir kabine üyesini çağırırken görmüştüm. Kabine üyesi gençti. Bugün hayattadır. En yüksek mevkilere erişmiştir. Numan Bey'in parmak çağrısı üzerine ceketini ilikleyip önünde hazır ol vaziyetinde dikilmiştir."[166]

Ankara'da görev yaptığı dönemde yaklaşık on yıl Atatürk ve İnönü ile birlikte çalışması Menemencioğlu için önemli bir şans olmuştur. O bilgisi, tecrübesi ve fikirleriyle ikisine de kendini kabul ettirmiştir.[167] Nitekim İnönü cumhurbaşkanı olduğu dönemde yabancı büyükelçiler güven mektuplarını sunarken veya dış politika ile ilgili konuları görüşmek üzere kabul ettiği zamanlarda Menemencioğlu'nu genellikle yanında bulundurmuştur.[168]

3.2.3. Siyasi Müsteşarlığı

Türk siyasi hayatında sadece bir defa uygulanan siyasi müsteşarlık 1937'nin ilk aylarında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılan değişiklikler sırasında gündeme gelmiştir. Bu yeni teşkilatlanmayla devlet yönetiminde bazı değişiklikler yapılarak bakanlıklar ve kabine yeniden düzenlenmiştir. Yeni düzenlemeyle "parlâmentaire müsteşarlık" olarak isimlendirilen ve "bir çeşit parti komiseri" olarak da kabul edilen siyasi müsteşarlık makamı ihdas edilmiştir.[169]

Bayar'a göre "siyasi müşavirlik [müsteşarlık]" fikri Başbakan İnönü'nün Sovyet Rusya gezisinden (1932) sonra ortaya çıkmıştır. Ona göre İnönü siyasi müsteşarlık müessesiyle bir kontrol mekanizması kuracaktır.[170]

Bu göreve getirilecek olan kişilerin bakan ile ortak siyaset izleyerek tevdi edilen görevlerde sorumluluk almaları ve milletvekilleri arasından seçilmeleri düşünüldü.

---

[166] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 66.
[167] Günver, **Bir Kiraz...**, 94.
[168] Cumhurbaşkanı İnönü'nün Numan Menemencioğlu ile birlikte yabancı büyükelçileri kabul ettiğini gösteren haberler için bk. **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Temmuz 1939; **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Mart 1940; **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Nisan 1940; **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Mayıs 1940; **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mart 1941; **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Mart 1941; **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Mart 1941; **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Ekim 1941; **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 İkincikânun 1942; **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Şubat 1942; **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Haziran 1942; **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mayıs 1944.
[169] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, İçtima: 2, Otuz Üçüncü İnikad, c. 16, (5 Şubat 1937): 58-84, Sayfa Sayısı: 89/5, 6; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, İçtima: 2, Otuz Dördüncü İnikad, c. 16, (8 Şubat 1937): Sayfa Sayısı: 95/1; İhsan Sabri Çağlayangil, **Kader Bizi Una Değil Üne İtti, Çağlayangil'in Anıları**, haz. Tanju Cılızoğlu, 3. bs., (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2007), 75; **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1937.
[170] Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri**, 2. bs., (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000), 40-41.

Böylece siyasi müsteşarların yetenekleri veya işlerinde gösterdikleri başarılara binaen ileride bakan olmaya aday kişiler olarak yetişmelerine imkân sağlıyordu. Bakan ile siyasi müsteşar arasında yetki çatışması yaşanmaması için esas yetkiler bakana verilmişti. "Müsteşarların mesuliyette vekillere iştirakleri tâli [ikincil] ve tâbi [bağımlı, bağlı] olarak gelmekteydi." Kısaca siyasi müsteşar, bakanın "mesuliyeti ve direktifi" altına görev yapacaktı.[171]

Siyasi müsteşarlar Meclis üyelerinden başbakanın önerisi ve cumhurbaşkanının onayı ile atanacaktı. Siyasi müsteşarlar bakanın görevli, izinli veya bir nedenle bir süre bakanlıktan ayrılması durumunda ona vekâlet edebilecekti. Siyasi müsteşarların yargılanmaları Yüce Divan'da olacaktı. Ceza almaları halinde görevden alınabileceklerdi.[172]

Siyasi müsteşarlık kanunu Mecliste 8 Şubat 1937'de kabul edilmiştir.[173] Bu kanunla bakanlık sayısı en az 12, en çok 16 olarak belirlenmiş ve siyasi müsteşarlıklar da bu sayıya dâhil edilmiştir. Siyasi müsteşarlıkların sayısı başbakan tarafından belirlenmekle birlikte bakanlıklara atanacak sayı birden fazla olabilirdi. Siyasi müsteşarlar Bakanlar Kurulu toplantısına başbakanın davetiyle katılacak ve kendilerine verilen işlerden dolayı şahsen sorumlu olacaklardı. Atandıkları hükümetin görev süresinin sonra ermesi veya istifasıyla onların da görev süreleri sona erecekti.[174]

Bakanlıklarda siyasi müsteşarlık oluşturulacağına dair haberler basında yer almaya başladıktan sonra Menemencioğlu'nun adı da bu kadro için geçmişti. Ancak atanabilmek için milletvekili olunması şarttı ve Menemencioğlu, henüz milletvekili değildi. Adı ilk önce İstanbul milletvekilliği için geçmesine rağmen Gaziantep'ten aday gösterildi. Tek parti dönemi olduğu için de, seçilmeme ihtimali yoktu ve Antep milletvekili olarak Meclise girdi. Yemin ettikten sonra, İnönü'nün teklifi Atatürk'ün

[171] İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-V. Dönem (1935-1939)**, I. Cilt, (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 33, 2004), 334; Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, yay. haz. Cem Çobanlı, Pınar Güven, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), 255; Yunus Nadi, "Devlet İdaremizde Bir Yenilik Siyasi Müsteşarlar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mart 1937.

[172] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, İçtima: 2, Otuz Üçüncü İnikad, c. 16 (5 Şubat 1937), Sayfa Sayısı: 89/3, 4.

[173] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, İçtima: 2, Otuz Dördüncü İnikad, c. 16, (8 Şubat 1937): 108, 109, Sayfa Sayısı: 95/1-5; **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1937.

[174] Siyasi müsteşarlığın oluşturulduğu kanun maddeleri için bk. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, İçtima: 2, Otuz Dördüncü İnikad, c. 16, (8 Şubat 1937): 108, 109, Sayfa Sayısı: 95/4-5; **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Şubat 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Şubat 1937.

onayı ile Dışişleri Bakanlığı siyasi müsteşarı oldu.[175] Numan Bey özel kalemi olarak dönemin Bükreş Büyükelçisi Cevdet Dülger'i seçti. Numan Bey'in siyasi müsteşar olduğu dönemde genel sekreterliğe Nebil Batı vekâlet etti. Nebil Batı, T. Rüştü Aras'ın emriyle Agâh Bey ile "teşrik-i mesai" yapmış ve o da Menemencioğlu'nu rahatsız edici davranışlarda bulunmuştur.[176] Onun siyasi müsteşarlığa atanmasıyla bakanlıktaki "ikinci adam" pozisyonu daha da güçlenmiştir.

Bir süre sonra Ankara'da önemli siyasi gelişmeler oldu ve İnönü başbakanlıktan ayrıldı.[177] Onun yerine 1 Kasım 1937'de Başbakanlığa Celal Bayar getirildi. Dışişlerinde değişiklik olmadı hem Aras hem Menemencioğlu görevlerine devam etti.[178]

Ankara'da yaşanan siyasi gelişmelerden sonra Menemencioğlu 8 Kasım'da Beyrut'a hareket etmiştir. Beyrut'a geldikten sonra Yüksek Komiser Damien de Martel'i ziyaret etmiştir. Bundan sonraki programında Suriye Cumhurbaşkanı Haşim el Atasi, Yüksek Komiser'le dört gün sürmesi beklenen Hatay rejimi ve Şam'da Türkiye-Suriye Dostluk Antlaşması'yla ilgili görüşmeler vardı. Ayrıca Hatay'daki Seçim Heyeti ile de bir görüşme yapacaktı.[179]

Menemencioğlu'nun Suriye Cumhurbaşkanı Haşim el Atasi ile yaptığı görüşmeden sonra rahatsızlığı tekrar nüksetmiştir. Menemencioğlu programını yarıda keserek Martel'in özel doktoruyla birlikte Beyrut'tan ayrılmıştır. Rahatsızlığıyla ilgili yapılan açıklamada daha önce ameliyat olduğu kaburgasında harici bir iltihabın olduğu bildirilmiştir.[180] Menemencioğlu Numune Hastanesi'nde başarılı bir ameliyat geçirdikten sonra taburcu olmuştur.[181]

---

[175] 14 Nisan 1937, **BCA**, 30-10-0-0/75-495-10; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 2, Kırk Dördüncü İnikad, c. 17, (5 Nisan 1937): 13; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 2, Kırk Beşinci İnikad, c. 17, (7 Nisan 1937): 17; **Yeni Adana Gazetesi**, 4 Mart 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Mart 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Mart 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Nisan 1937.

[176] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2; **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Ağustos 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Birinciteşrin 1937. bk. Füsun Dülger Charles, **Bir Diplomatın Hayat Yolculuğu, Büyükelçi Cevdet Dülger'in Anıları ve Hayatı**, Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Bahar Yasemin Ünlüsoy, (İstanbul: Yazardan Direkt, 2018).

[177] İnönü'nün istifa nedeni Atatürk ile bazı meselelerde yaşanan anlaşmazlıklar gösterilmiştir. Geniş bilgi için bk. **Asım Us'un Hatıra Notları**, (İstanbul: Vakit Matbaası, 1966), 205-213.

[178] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 3, Altıncı İnikad, c. 20, (17 Kasım 1937): 56; **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Birinciteşrin 1937.

[179] **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 İkinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 İkinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 İkinciteşrin 1937.

[180] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 İkinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 İkinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 İkinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 İkinciteşrin 1937.

[181] **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 İkinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 İkinciteşrin 1937.

Önemli beklentilerle ihdas edilen siyasi müsteşarlık kurumu, İnönü'nün talebiyle oluşturulmuştu.[182] İnönü'nün başbakanlıktan ayrılmasından sonra siyasi müsteşarlığın kaldırılacağı ve seçimlerin yenileneceğine dair haberler çıkmaya başlamıştır. Haberden bir gün sonra Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinden yayımlanan resmî bir tebliğde yazılanların gerçeği yansıtmadığı bildirilmiştir. Hatta bu haberden dolayı *Tan* gazetesi Bakanlar Kurulunun aldığı bir kararla on günlüğüne kapatılmıştır.[183]

Söz konusu haber ve cezaya rağmen siyasi müsteşarlığın kaldırılması Atatürk'ün başkanlığında, Bayar'ın evinde yapılan bir toplantıda alınan kararla olmuştur. Yapılan değerlendirmelerin sonucunda "siyasi müsteşarlığın lüzumsuzluğu üzerinde müşterek bir kanaat" oluşmuştur. Bu kanaat sonrası toplantıya katılan siyasi müsteşarlar istifalarını Bayar'a sunmuşlardır. Numan Bey, bu sırada hasta olduğundan toplantıya katılamamıştır. Ertesi sabah kendisinin de istifasını gazeteden okuduktan sonra istifa dilekçesini ve kullandığı makam otomobilini bakanlığa göndermiştir.[184]

Çağlayangil'e göre, Atatürk, siyasi müsteşarlık uygulamasını kaldırma kararını Doğu seyahatinden (1937) Ankara'ya dönerken yaşanan bir gelişme sonrasında vermişti. İçişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı Abdülmuttalip Öker, Bakan Şükrü Kaya'ya bir şifre gönderir. Kaya, şifreyi okur ve cebine koyar. Şifrede "Sayın Bakan asayiş normal. TBMM komisyonları normal çalışmalarına devam ediyor." şeklinde bilgiler vardır. Atatürk şifreyi ister ve okur. Şifreyi okuduktan sonra Atatürk'ün canı sıkılır ve Kaya'ya "Beyefendi, ne zamandan beri İçişleri Bakanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisini denetliyor!" diye sorar ve sesini yükselterek siyasi müsteşarlığın artık "mülga" olduğunu söyler.[185] Siyasi müsteşarlığın resmi kaldırılma gerekçesi şöyledir:

> "Kanunun tatbikından sonra bu vazifeye alınan bilgi ve kudret itibariyle güzide vasıfları haiz arkadaşların sekiz ay içinde gördükleri tecrübe ile bilfiil edindikleri kanaat sonucunda siyasi müsteşarlıkların ihdasında derpiş edilen faydaların husul bulunmadığı neticesine varmışlar ve kâffesi vazifelerinden aflarını dileyerek bu kanaatlerini izhar eylemişlerdir. Şu hale göre devlet teşkilatında zaaf husule getiren bu teşkilatın lüzumsuzluğu bir prensip olarak tahakkuk etmiş ve bu sebeple müsteşarlık teşkilatının ilgası yerinde olacağı mütalea edilmekte bulunmuştur."[186]

Bir anayasa değişikliği ile 8 Şubat 1937'de oluşturulan siyasi müsteşarlık yaklaşık olarak dokuz buçuk ay sonra 29 Kasım 1937'de ilga edilmiştir.

---

[182] Uran, **age**, 255-256.
[183] **Asım Us'un Hatıra...**, 213; **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Eylül 1937; **Ulus Gazetesi**, 29 Eylül 1937.
[184] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2; Uran, **age**, 256-257; **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 İkinciteşrin 1937; **Ulus Gazetesi**, 22 Sonteşrin 1937.
[185] Çağlayangil, **age**, 75-76.
[186] Güneş, **Türk Parlamento Tarihi TBMM –V. Dönem (1935-1939)**, 1. Cilt, 339.

Menemencioğlu siyasi müsteşarlıkların ilga edildiği tarihte Gaziantep milletvekilliğinden de istifa etmiştir.[187] Kısa bir süre sonra tekrar genel sekreterliğe atanmıştır. Genel Sekreterliğe vekâlet etmekte olan ikinci sınıf elçi Nebil Batı ise birinci sınıf elçi pâyesi ile genel sekreter yardımcılığına getirilmiştir.[188]

Numan Menemencioğlu 1928'de Ankara'ya atandıktan sonra müsteşar, genel sekreter ve siyasi müsteşar (1929-1942) olduğu dönemde bakanlığın işlerini çekip çeviren kişi olmuştur. Dışişlerine memur alımlarını onun başkan olduğu komisyon yapmıştır. Dışişleri teşkilatı bu dönemde onun gözetiminde büyümüş ve gelişmiştir. Gerek gördüğünde kurum içinde değişiklik yapabildiği gibi çalışanların yerlerini değiştirebilme yetkisine de haizdir. Bu dönemde bakanlıkta kararların alınıp ve uygulanmasından sorumlu bürokrat olarak görev yapmıştır. İlk başlarda bakan Tevfik Rüştü Aras ile iyi ilişkileri olmasına rağmen süreç içerisinde bu durum bozulmuş ve Aras, Menemencioğlu'nun etkisini kırmaya çalışmıştır. Ancak bunda başarılı olamadığı gibi Atatürk'ün ölümünden sonra bakanlıktan da düşmüştür. Menemencioğlu ise yükselmesine devam ederek, birkaç yıl sonra bakan olacaktır. Menemencioğlu'nun merkez teşkilatındaki bu kariyeri süresince hem cumhurbaşkanı hem başbakan hem de bakan değişiklikleri meydana gelmiştir. Ancak, Menemencioğlu bunlara rağmen görevini sürdürmüştür. Burada kendisinin dış politikanın ana belirleyicisi olan cumhurbaşkanları ile kurduğu ilişki temel etken olarak yorumlanabilir. 1937'de İnönü başbakanlıktan istifa etse de Menemencioğlu'nun görevini Aras'ın bakanlığı altında sürdürmesi, Atatürk ile kurduğu yakın ilişkinin sonucu olarak düşünülebilir. Ayrıca, İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında uzun yıllar birlikte çalıştığı Tevfik Rüştü Aras ve kendisinin müsteşarlığa atanmasını sağlayan Şükrü Kaya görevden alınsa da, o görevine devam etmiş, Başbakan Saraçoğlu onu dışişleri bakanı olarak atamıştır. Dolayısıyla, kendisinin İnönü ile de oldukça iyi ilişkileri olduğu söylenebilir.

3.2.4. Dışişleri Bakanlığı Dönemi (1942-1944)

Başbakan Dr. Refik Saydam Haziran 1942'de geçirdiği kalp krizi nedeniyle hayatını kaybetti. İnönü, İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu'nu yeni hükümeti kurması

[187] 29 Aralık 1937, **BCA**, 30-10-0-0/75-496-4; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 2, On İkinci İnikad, c. 21, (1 Aralık 1937): 2-3.
[188] 29 Kasım 1937, **BCA**, 30-11-1-0/117-37-14; **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Birincikânun 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Birincikânun 1937.

için başbakan olarak görevlendirdi.[189] Saraçoğlu kurduğu hükümette dışişleri bakanlığını kendi uhdesine aldı. Ancak yaklaşık bir ay sonra Numan Menemencioğlu dışişleri bakanı olacaktır.[190]

Saraçoğlu oluşturduğu hükümeti güven oylaması için Meclis başkanlığına arz ettikten sonra oylamaya geçmeden önce hükümetin takip edeceği dış politika hakkında kısaca şunları söylemiştir: "...Hudutlar haricinde hiçbir sergüzeşt arkasında koşmayan ve koşmayacak olan Türkiye, harbin dışında kalmak imkânlarını aramış ve bu imkânları da şuurlu ve müsbet bir bitaraflık üzerinde yürümekle bulmuştur..." İngiltere ile olan "müttefikliğin" ve Almanya ile olan "dostluğun" önemini de vurgulayan Saraçoğlu konuşmasını Meclisten güvenoyu talep ederek tamamlamıştır.[191]

Hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra Mecliste boş olan milletvekillikleri için ara seçim kararı alınmıştır. Adaylar henüz açıklanmamışken Menemencioğlu basında ilk geçen isim olmuştur. Hatta milletvekili seçilip Dışişleri Bakanlığının başına getirilme ihtimalinden söz edilmiştir.[192] CHP Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun imzasıyla İstanbul milletvekilliğine Genel Sekreter Numan Menemencioğlu aday yapılmıştır. Numan Bey'in milletvekili seçilip bakan olması sonrası ondan boşalacak genel sekreterliğe ise Sofya Ortaelçisi Şevki Berker'in getirileceği yazılmıştır.[193]

1942 ara seçimi 9 Ağustos Pazar günü İstanbul Üniversitesinin konferans salonunda yapılmıştır. Menemencioğlu İstanbul ikinci seçmenlerinin kullandığı 1814 oyun tamamını alarak İstanbul milletvekili seçilmiştir.[194]

İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar, Menemencioğlu'na bir kutlama telgrafı çekmiştir. Menemencioğlu da Kırdar'a çektiği telgrafta duygularını şöyle ifade etmiştir: "İstanbul mebusluğuna intihabımı tebşir eden telgrafınızı sevinçle aldım. İstanbul halkının hakkımda gösterdiği itimat, kendilerine karşı olan candan

---

[189] Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, (İstanbul: Baha Matbaası, 1968), 243.
[190] Uran, **age**, 311; Sanal, **age**, 156.
[191] Öztürk, **age**, 247-260.
[192] **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Ağustos 1942; **Vatan Gazetesi**, 6 Ağustos 1942.
[193] **Ulus Gazetesi**, 8 Ağustos 1942; **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Ağustos 1942.
[194] 18 Ağustos 1942, **BCA**, 30-10-0-0/76-503-11; **Ulus Gazetesi**, 10 Ağustos 1942; **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Ağustos 1942.1923 ile 1943 yılları arasında yapılan altı seçimde iki dereceli seçim sistemi uygulandı. Bu sisteme göre seçim iki aşamada yapılıyordu. Müntehib-i evvel olarak isimlendirilen seçmenler, doğrudan milletvekilleri değil müntehib-i sâni olarak adlandırılan ikinci seçmenleri seçiyordu. Milletvekilleri ikinci seçmenlerce seçiliyordu. Erol Tuncer, Necati Danacı, **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, (Ankara: TESAV Yayınları No: 21, 2003), 7.

bağlılığımı bir kat daha arttırmıştır. Müntehiplerimi kendi şahsınızda selamlar ve derin şükranlarımı sunarım."[195]

Menemencioğlu yemin töreninden sonra beklenildiği üzere 12 Ağustos 1942'de genel sekreterlikten dışişleri bakanlığına getirilmiştir.[196] Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. dışişleri bakanı olan Menemencioğlu 13 Ağustos günü Bakanlığa gelerek göreve başlamıştır. Dışişlerinde çalışan memurlara yaptığı konuşmada dışişleri bakanı olmasını "doğrudan doğruya Hariciye mesleğinin bir şerefi ve hariciyemizin gösterdiği muvaffakiyete bir delil addettiğini" söylemiştir.[197] Böylece Menemencioğlu'nun ilk dışişleri bakanlığı, 13. Hükümette (I. Saraçoğlu Hükümeti[198]) başlamıştır. Bakanlık görevini Başbakan Saraçoğlu'ndan devralmıştır. Bu hükümette, Numan Bey'den başka, Menemencioğlu ailesinden bir bakan daha vardır. Mardin Milletvekili Adliye Bakanı Hasan Safyettin Menemencioğlu'dur.[199] Aynı aileden iki bakanın görev yaptığı tarihteki ender hükümetlerden biridir.

Menemencioğlu dışişleri bakanlığına getirilmesiyle ilgili şunları söyler: "Bu makama hiçbir şekilde yabancı değildim. Zira on üç senedir bakanlığın başındaydım ve bu nedenle de Türkiye'nin dış politikasına yön vermekteydim. Sorumluluğum yalnızca bir başka şekil almıştı." Weisband, Bakanlığın, Menemencioğlu'nun "yaşantısının merkezi durumuna geldiğinin" söylenebileceğini belirtmiştir.[200] Menemencioğlu daha önce Bakanlığın sorumluluğunu çok defa üstlendiği için bakanlık konusunda deneyimliydi. Bunun etkisiyle olsa gerektir ki hükümetteki diğer bakanlar ona "primus inter pares" (eşitler arasında birinci) demişlerdir.[201]

Basında, Numan Bey'in dışişlerinde uzun senelerden beri çalışması, uluslararası siyaseti bilmesi, başarılı müzakereciliği, uluslararası şöhreti, yaptığı önemli işler ile

---

[195] **Vatan Gazetesi**, 11 Ağustos 1942.
[196] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VI, İçtima 3, Seksen Birinci İnikad, c. 27, (14 Ağustos 1942): 76; **Hariciye Vekâleti Yıllığı**, 1959, 4; **Ulus Gazetesi**, 14 Ağustos 1942. Menemencioğlu'ndan boşalan genel sekreterliğe 19 Ağustos 1942'de büyükelçi unvanıyla Sofya Ortaelçisi Şevki Berker atanmıştır. **Ayın Tarihi**, (Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, No: 106, 16 Eylül 1942), 31-32; **Ulus Gazetesi**, 23 Ağustos 1942. Menemencioğlu dışişleri bakanı bk. ek 24.
[197] **Vatan Gazetesi**, 14 Ağustos 1942.
[198] 13. Hükümet (I. Saraçoğlu Hükümeti) 9 Temmuz 1942 ile 9 Mart 1943 tarihleri arasında görev yaptı. **TBMM Albümü**, c. 1., XVIII.
[199] Osman Akandere, **Millî Şef Dönemi, Çok Partili Hayat Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler**, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 95.
[200] Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**, Çevirenler: M. A. Kayabağ-Örgen Uğurlu, (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2002), 34; Selim Deringil, **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008), 50.
[201] Güçlü, **age**, 91.

elde ettiği başarılardan övgüyle söz edilmiş, yüksek liyakate sahip olduğu ve Bakanlığa hak ederek gelmesi gibi özellikleri öne çıkarılmış; Atatürk ve İnönü'nün güvenini kazanmış olması, Saraçoğlu ile yakın mesai arkadaşlığı özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca işinde gösterdiği kararlılık ve "güven verici ruhu en mükemmel şekilde temsil etmesinin" altı çizilmiş; Namık Kemal'in torunu, maliye bakanlığı ve Âyan Meclisi başkanlığı yapan Rifat Bey ile Feride Hanım'ın oğlu olması ile Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrenim görmesi dikkat çekilen diğer özellikleri olmuştur.[202] *Vatan* gazetesi onun şu özelliklerini öne çıkarmıştır:

> "Numan Menemencioğlu'nun hariciye vekili olması herkes tarafından tabii bir hadise diye bekleniyordu. Bunun tahakkuk etmesi umumi bir memnuniyetle karşılanacaktır. Numan Menemencioğlu senelerden beri haricî siyasetimizin idaresinde mühim roller oynamış, başka memleketlerin mümessillerile olan bütün temaslarında harici siyasetimizin ve[a]karı, istikrarı ve emniyet verici ruhunu en mükemmel bir şekilde temsil etmiştir. Numan Menemencioğlu gibi eski ve yakın bir çalışma arkadaşının Hariciyede bulunması Başvekilimizin hükümet işlerinin sevk ve idaresine nefsini hasretmesini mümkün kılabilecektir."[203]

Falih Rıfkı Atay'a göre Numan Bey sahip olduğu "düzenli ve devamlı bir meslek terbiyesi ile kökleri sağlam bir kültür, maddi ve manevi hiçbir zorluk karşısında gevşeyip yılmayan iyimser bir çalışma ve hizmet azmi" ile rejimdeki mükâfatını almış ve bu göreve hak ederek gelmiştir. Başbakan Saraçoğlu'nun Numan Bey'i dışişleri bakanlığına teklif etmesi Cumhurbaşkanı İnönü'ye onun "yüksek meziyetlerini" ödüllendirme imkânı sunmuştur. Atay, Numan Bey'in 1928'den 1942'ye kadar dışişlerinde îfâ ettiği görevleri sıralayarak dışişlerindeki istikrarı ve bakan olmasını "millî dış politikanın değişmezliğinin" kanıtı olarak görmüştür. Savaş sonrasında yeni dünya düzeni kuruluncaya kadar geçilecek olan kritik dönemlerde "değerli hizmetlerde" bulunacağını belirtmiştir. Atay yazısını Numan Bey'in Mecliste yaptığı samimi çalışmaları nedeniyle Meclis çevresince sevildiği, Türkiye'ye gelen yabancı elçiler ve yurt dışına yaptığı siyasi geziler ile "milletlerarası diplomasi" çevrelerinde tanınan ve sevilen bir kişi olduğunu belirterek bitirmiştir.[204]

Hakkı Ocakoğlu, uzun senelerdir dışişlerinde kesintisiz bir şekilde görev yapan Numan Bey'in bu kritik süreçte dışişleri bakanlığına getirilmesinden kendisinin ve Türk kamuoyunun mutluluk duyduğunu belirtmiş ve Başbakan Saraçoğlu'nu bu "isabetli seçiminden" ötürü tebrik etmiştir. Ona göre Numan Bey'in bakanlığa getirilmesi Türk dış politikasının "istikrarına delalet" ve dışişlerinin "emin ve kudretli

[202] **Ulus Gazetesi**, 14 Ağustos 1942; **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1942; **Son Posta Gazetesi**, 14 Ağustos 1942.
[203] **Vatan Gazetesi**, 14 Ağustos 1942.
[204] Falih Rıfkı Atay, "Yeni Hariciye Vekilimiz", **Ulus Gazetesi**, 14 Ağustos 1942.

bir ele" teslimidir. Bunu şöyle ifade etmiştir:

> "Menemencioğlu'nun ince ve keskin zekası, uzağı görüşü, şeflerinin itimadını kazanmış bulunuşu ve nihayet Saraçoğlu ile uzun yıllar dış politikamızı idarede tam bir ahenk ve anlayışla mesai sarf etmiş bulunması Türkiye'nin haricî siyasetinde en küçük bir değişiklik bahis mevzuu olmayacağının yeni bir teminatı olarak kabul edilecektir. Bundan dolayıdır ki Menemencioğlu'nun Hariciye Vekâletine getirilmesini kabinemiz için yeni bir kuvvet olarak kabul etmekte ve bütün memleket hesabına derin bir memnuniyet duymaktayız."[205]

Hüseyin Cahit Yalçın'a göre Saraçoğlu'nun dışişleri bakanlığını Numan Bey'e bırakması siyasi çevrelerde hiç endişe oluşturmayacak bir seçimdir. Menemencioğlu dışişlerinde uzun süre görev yaptığı için yeterli tecrübeye sahiptir. Çalışmalarıyla "takdir ve itimat" toplamıştır. Bundan dolayı Saraçoğlu kendi işleriyle uğraşırken dışişlerindeki işleri merak etmeye ihtiyaç duymayacaktır. Numan Bey'in dışişleri bakanı olması "Vekâletin çalışma tarzında, görüşlerinde ufak bir değişme bile vukua gelmeyeceğinin teminatıdır." Saraçoğlu dışişleri bakanı olduğu dönemde Numan Bey ile "nasıl aynı ruh ve prensip dairesinde el ele çalışmış" ise başbakanlık döneminde de "aynı samimiyet ve fikir mutabakatı" içinde olacaktır. Numan Bey yabancı çevrelerce iyi tanınan ve takdir edile biridir. Zira o uluslararası müzakerelerde "lüzumsuz inceliklere dökülüp müşkülat çıkarmak gibi kısır ve yorucu" yollara tevessül etmeyerek "meselelerin ruhuna nüfuz eden ve geniş bir görüşle mütekabil memnuniyet ve samimiyet esaslarına" dayalı antlaşmalar yapmıştır. Onun dış politikada uygulayacağı siyaset yıllardır takip edilen "millî siyaset" olacaktır. Numan Bey "uysal, nazik ve geniş bir müzakereci olduğu kadar icabında kati söylemesini ve bir adım geri çekilmesini de pek iyi bilen bir devlet adamıdır."[206]

Yunus Nadi'ye göre, Saraçoğlu Hükümetinin programı içeride ve dışarıda tasvip görmüştür. Bu işin "gıllıgışsız" bir şekilde olması kıymetini arttırmış ve başarılı olmasında etkili olacaktır. Numan Bey'in dışişleri bakanı olmasından memnun olan Nadi'ye göre Türk dış politikasının önemi ve değeri daha da artmıştır. Türkiye'nin savaş dışı tarafsız politikası diğer ülkelerde bu dönemdeki kadar açık ve değerli olmamıştır. Türkiye'nin savaş dışı kalarak tarafsız politika takip etmesi Türk milletinin menfaatlerini koruduğu gibi insanlığın, Türkiye'nin müttefik ve dostlarının da iyiliğine hizmet etmektedir. Bu doğrultuda savaşın uzamasıyla Türkiye'nin barış politikası taraflarca daha çok takdir edilmekle birlikte "harbe katılmak kolay ve o nispette muzır ve tehlikeli, fakat sulhu idame edebilmek zor, fakat o nispette iyi ve

[205] **Ulus Gazetesi,** 16 Ağustos 1942.
[206] Hüseyin Cahit Yalçın, "Yeni Hariciye Vekilimiz", **Yeni Sabah Gazetesi**, 15 Ağustos 1942.

kıymetli işler" olarak görmüştür.[207]

Menemencioğlu'nun dışişleri bakanı olmasında Saraçoğlu'nun bakanlığı zamanında İngiltere ve Fransa ile yapılan İttifak Antlaşması'nda aldığı rolün önemli olduğu belirtilmiştir. Bu ittifaktan sonra dışişlerinde bölünme ve ayrışma olmuştur. Böylece Menemencioğlu, elde etmek için "Günagün entrikalar çevirdiği makamı elde etmiştir."[208]

Numan Menemencioğlu dışişleri bakanı olduktan sonra ilk önemli görüşmeyi ABD Başkanı Roosevelt'in özel temsilcisi Wendell Willkie ile yapmıştır. Görüşmeden sonra Willkie şerefine Marmara Köşkü'nde bir akşam yemeği vermiştir. Willkie, Türkiye'den ayrılırken verdiği demeçte "Çok kıymetli Hariciye Vekiliniz Numan Menemencioğlu'nun beynelmilel şahsiyeti, kendisiyle yaptığım temastan bir kat daha yücelmiş bulunuyor." demiştir.[209]

Numan Menemencioğlu'nun dışişleri bakanı olması yurt dışında da yankı uyandırmıştır. Yabancı devlet adamları Menemencioğlu'na kutlama telgrafları çekmiş ve basında Türk dış politikasını övücü yönde yazılar yayımlanmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Antony Eden, Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop, ABD Dışişleri Bakanı Cordel Hull, Yunanistan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Emmanuel Tsouderos, Irak Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Nuri Paşa Essaid bir telgrafla kendisini tebrik etmişlerdir.[210]

Menemencioğlu'na dış basının ilgisi bakanlığa getirilmeden önce başlamıştı. Fransız *Le Figaro* gazetesinde yayımlanan bir makaleye göre Başbakan Saraçoğlu'nun, dışişleri bakanlığını uhdesine geçici bir süreliğine aldığı ve bir süre sonra Menemencioğlu'nun dışişleri bakanlığına getirileceği yazılmıştı. Hatta onun müzakereciliği ve kişilik özellikleri sıralanarak dışişleri bakanlığına en yetkin kişi olduğu yönünde telkinler yapılmıştır.[211]

Numan Bey'in bakan olmasından sonra da dış basında değerlendirmeler sürmüştür. *Times*'a göre Numan Bey görev yaptığı bütün makamlarda gösterdiği beceri ve yetenekleriyle dikkat çekici başarılar elde etmiştir. Bundan dolayı

---

[207] Yunus Nadi, "Hükümetimiz Dışarda Nasıl Karşılandı?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Ağustos 1942.
[208] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2.
[209] **Yeni Sabah Gazetesi**, 9 Eylül 1942; **Yeni Sabah Gazetesi**, 11 Eylül 1942.
[210] **Ulus Gazetesi**, 18 Ağustos 1942; **Ulus Gazetesi**, 19 Ağustos 1942; **Ulus Gazetesi**, 23 Ağustos 1942.
[211] **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Ağustos 1942.

"Türkiye'nin dışında bile en muktedir diplomat şöhretini kazanmış" biridir. *Times* onun bakan olmadan önce uluslararası alandaki başarıları için Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni, İngiltere ve Fransa ile imzalanan ekonomik antlaşmaları ve Türkiye-Almanya arasında imzalanan kredi antlaşmasını örnek göstermiştir. Türk dış politikasının İnönü, Saraçoğlu ve Menemencioğlu gibi tecrübeli bir ekip tarafından yönetilecek olması büyük bir şans olarak görülmüştür. "Türkiye bu güç anlarda geniş tecrübesi, bilgisi ve mahareti bulunan bir siyaset ekibine malik olmak gibi bir talihi vardır. Bu talih diğer bütün memleketlerin gıpta edeceği bir şeydir."[212]

Bulgaristan basını da konuya ilgi göstermiş ve Menemencioğlu'nun dışişleri bakanı olmasını "memnuniyetle" karşılamıştır. Bulgar siyasi çevreleri onu Başbakan Saraçoğlu ile beraber çalışmasını ve Atatürk'ün siyasi görüşlerinin "tercümanı" olmasını öne çıkarmıştır. Menemencioğlu'nu süregelen uluslararası meseleleri, Balkanları ve Yakın Doğu'yu ilgilendiren sorunları çözebilecek biri olarak görmüştür. O dönemdeki Bulgar Filof Hükümetinin yarı resmî organı mahiyetindeki *Mir* gazetesi yayımladığı başyazıda Menemencioğlu hakkında şunları yazmıştır:

> "Türk hariciye siyasetinin yeni şefi Bulgaristan'ı alakadar eden meseleleri ve Bulgar milletinin cenupdoğu komşularıyla iyi dostluk halinde yaşamak azmini pek iyi bilirler. Numan Menemencioğlu son seneler içinde Sofya'ya gelmek ve burada Bulgar mesul makamlarile temasta bulunmak fırsatını elde etmiştir. Bulgar milletinin Türk milleti hakkında beslediği hisler, Sofya ile Ankara arasında mevcut bir tarzda inkişafta devam edeceğine emin bir garanti teşkil eylemektedir. Bu hisler, bu suretle siyasi sahada iki hükümetin vazifesini kolaylaştıracaktır."[213]

Macaristan basını (*Pester Lloyd, Esti Ujsag, Ujmenzedek, Pest* ve *Magyarszag*) Numan Bey'in bakan olmasını bir dönem Budapeşte'de Türkiye'yi maslahatgüzar olarak temsil etmiş olmasının da etkisiyle memnuniyetle karşılamıştır. O dönemde Numan Bey'in gösterdiği dostluğun unutulmadığının altı çizilmiştir. Yarı resmî *Pester Lloyd* gazetesi bunu şöyle ifade etmiştir:

> "Bütün Avrupa umumi efkarı ve bilhassa Macar milleti bu tayini büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Devlet Reisi ile Başvekil'in tam itimadına mazhar olan Menemencioğlu'nun yeni vazifesinde de vatanına büyük hizmetler yapacağına şüphe yoktur. Yeni Hariciye Vekili, Türkiye'yi yabancı menfaatler uğruna sergüzeşte sürükleyebilecek herhangi macera politikasından uzak kalmayı gaye edinenlerin başlıcalarından biridir."[214]

Cumhuriyet tarihinin yedinci genel seçimi 28 Şubat 1943'te yapılmıştır. Bu seçimde ilk defa illerde seçilecek milletvekili sayısından daha fazla milletvekili adayı gösterilmiştir. Yani seçmene milletvekili tercihi yapabilme hakkı verilmiştir. Ancak

[212] **Ulus Gazetesi**, 16 Ağustos 1942.
[213] **Ulus Gazetesi**, 17 Ağustos 1942.
[214] **Ulus Gazetesi**, 21 Ağustos 1942.

bu hak sadece ikinci seçmene tanınmıştır. Seçmene tercih hakkı verilmesinin, milletvekili adayları arasındaki seçim yarışını artırdığı söylenebilir. Örneğin İstanbul'dan seçilecek milletvekili sayısı 23 olmasına karşın 31 aday gösterilmiştir. İstanbul milletvekili olan Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu bu seçimde de İstanbul'dan aday gösterilmiştir.[215] 28 Şubat Pazar günü yapılan seçimlerde, İstanbul'da oy verme işlemi İstanbul Üniversitesi konferans salonunda yapılmıştır.[216] Menemencioğlu ilk defa katıldığı genel seçimde İstanbul'dan seçilen adaylar arasında 2.108 oyla en fazla oyu alarak birinci sıradan tekrar milletvekili seçilmiştir.[217]

Yeni seçimler nedeniyle I. Saraçoğlu Hükümeti istifa etmiştir. Böylece Numan Bey'in Dışişleri Bakanı olarak yaklaşık 7 ay süren ilk dönemi sona ermiştir. Cumhurbaşkanı İnönü hükümet kurma görevini yine Saraçoğlu'na vermiştir. Saraçoğlu'nun kurduğu yeni Hükümet 9 Mart 1943 ile 7 Ağustos 1946 tarihlerinde görev yapmıştır.[218]

Meclis 17 Mart 1943'te Başkan Vekili Şemsettin Günaltay'ın başkanlığında yeni hükümetin güven oylaması için toplanmıştır. Başbakan Saraçoğlu yeni hükümeti Meclise takdim ederken II. Saraçoğlu Hükümeti'nin birincisinin devamı olduğunu söylemiştir. Saraçoğlu, konuşmasının devamında önceki hükümetin yaptığı işler ve yeni hükümetin yapacağı işler (Türk ordusunun durumu, maarif, ziraat, köylüyü topraklandırma, varlık vergisi, iktisadi meseleler, memurlara elbise verilmesi, ekmek meselesi, bulgur, pirinç, yağ, şeker, kömür) hakkında bilgi vermiştir. İngiltere ve ABD ile olan ilişkilere de değinen Saraçoğlu dış politikanın genel hatlarını şöyle çizmiştir:

> "Bir taraftan Şefin uzağı gören kudretine diğer taraftan da kuvvetli bir orduya dayanan hariciyemiz bugüne kadar çok parlak neticeler elde ettiği gibi bugünden sonra da Türk'ün topraklarını, Türk'ün haklarını ve Türk'ün menfaatlerini tamamen koruyacaktır. Mister Churchill'i Adana mülakatlarından sonra daha yakından tanıyarak, daha çok sevmeğe başladık. Etrafımızda, Mister Churchill başta olmak üzere, bütün İngiliz devlet adamlarının bize uzattıkları samimi elleri görüyor ve gene bu devlet adamlarının samimi sözlerini işitiyoruz. Lordlar Kamarası dün gene bu dostluğun yeni bir tezahürüne şahit oldu. İngiliz dostlarımız emin olsunlar ki bize uzatılan elleri samimiyetle sıkıyor, İngiltere'den gelen samimi sözleri de bizim Londra'ya gönderdiğimiz yürekten sözlerin bize akseden sadaları addediyoruz. Çünkü bizim kanaatimize göre İngiliz-Türk dostluğu yalnız karşılıklı menfaatlerin emrettiği bir dostluk değil, iki

[215] **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Şubat 1943.
[216] **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Şubat 1943.
[217] **Ulus Gazetesi**, 1 Mart 1943; **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Mart 1943. 1943 genel seçim kararı TBMM'de 15 Ocak 1943'te alındı. Cumhuriyet tarihinin 7. genel seçimi olan bu seçimde yine iki dereceli seçim sistemi uygulandı. Milletvekilleri 28 Şubat 1943'te ikinci seçmenlerin kullandığı oylarla belirlendi. Bu seçimde ilk defa seçilecek 455 milletvekili için 533 aday gösterildi. Erdal İnönü, **Anılar ve Düşünceler 2**, c. 2, 6. bs., (İstanbul: İdea İletişim Hizmetleri, 1998), 145. Menemencioğlu'nun oy kullanırken ve Mecliste ant içerken ki fotoğrafları için bk. ek 25 ve ek 26.
[218] **TBMM Albümü**, c. 1., XVIII; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima F., İkinci İnikad, c. 1, (15 Mart 1943): 10-11; **Ulus Gazetesi**, 9 Mart 1943; **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Mart 1943.

memleketin hayati zaruretlerinin en başında gelen bir ihtiyaçtır..."[219]

Başbakan Saraçoğlu'nun yaptığı açıklamalardan dış politikada ordunun gücüne yaslanıldığı tekrar teyit edilmiştir. İngiliz-Türk dostluğunun karşılıklı çıkarlardan kaynaklanmadığı yaşamsal zorunlulukların bir gereksinimi olduğu belirtilmiştir. Daha sonra CHP Müstakil Grup temsilcileri yeni hükümetin programı hakkında konuşmuşlardır. Dışişleri Encümeni Başkanı Dışişleri Komisyonu Başkanı Muzaffer Göker yeni hükümet ve dış politikasına dair düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

> "Milliyetçi ve realist Saraçoğlu Hükümeti vaziyetin icaplarını göz önünde bulundurmak suretile bundan sonra kısa bir zaman alacağını bize tebşir ettiği tedbirleri tahakkuk ettirmiştir. Ben bilhassa hariciye siyaseti üzerinde duracağım. Hükümetin harici siyasetinde hiçbir değişiklik yoktur. Realist bir hükümet için, memleketin menfaatlerini gece gündüz kendi icraatına düstur ittihaz etmiş olan bir hükümet için bundan başka yapılacak bir şey yoktur. Çünkü bu siyaset, Şefinin etrafında sarsılmaz bir kütle halinde birleşmiş olan millet tarafından tamamile benimsenmiş olan bir siyasettir. Memleket menfaatlerine taalluku itibarile hakikati herkes tarafından teslim edilmiştir."[220]

Konuşmalardan sonra yapılan oylamada toplantıya katılan 425 milletvekilin oyuyla hükümetin programı kabul edilmiş ve II. Saraçoğlu Hükümeti ilk toplantısını yaparak çalışmaya başlamıştır.[221]

Menemencioğlu'nun bakanlığının bu döneminde dikkat çeken işlerden biri 14 Mayıs 1943'te Devletler Hukuku Türk Enstitüsünü açmasıdır. Basında Enstitüyle ilgi ilk haber 12 Mart 1943'te çıkmıştır. Kuruluş aşamasında Milli Eğitim Bakanlığına gönderilen talimatnameye göre Enstitünün açılış amaçları şöyle belirlenmiştir:

> "a- Millî İstiklal ve hâkimiyet prensiplerini temel alarak bu prensiplerin Laussanne'de ne suretle teyid edildiğini belirtmek.
>
> b- Diplomatik tarih dâhil olmak üzere, devletler hukukunun bütün kollarının gelişimine yardım etmek ve bu yoldaki teşebbüsleri desteklemek.
>
> c- Türkiye'de devletler hukuku bilgisini yaymak.
>
> ç- Yurd dışında memleket meselelerini tanıtmak ve millî Türk haklarını ve menfaatlerini açıklamak.
>
> d- Barışın korunması için milletlerarası münasebetlerde adalet ve dayanışmayı kuvvetlendirmeğe çalışmaktır."

Yönetmeliğe göre Enstitünün çalışma şekli şöyleydi:

> "a- Türkiye'de devletler hukuku ile uğraşanları bir araya toplayarak teşkilatlı bir surette çalışır.
>
> b- Gerekli vesika ve eserleri toplayarak bir devletler hukuku arşiv ve kütüphanesi kurar.
>
> c- Devletler hukuku alanında araştırmalar yapar ve bunları teşvikle planlaştırır, yayınlarını temin eder.

[219] Öztürk, **age**, 265-277; **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mart 1943.
[220] **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mart 1943.
[221] **Vakit Gazetesi**, 18 Mart 1943. II. Saraçoğlu Hükümetinin ilk kabine toplantısı için bk. ek 27.

d- Devletler hukukunun kara, deniz ve hava kısımları üzerinde ihtisas yapmak isteyenler için seminer çalışmaları ve kurlar açar.

e- Devletler hukuku bilgisini yaymak için konferanslar tertip eder."

Merkezi İstanbul olan Enstitü asıl, yardımcı ve muhabir olmak üzere üç farklı üye grubundan oluşmuştur. Asıl üyeler, İstanbul Hukuk Fakültesi ve Ankara Hukuk Fakültesi profesörleri ile Siyasal Bilgiler Okulu hukuk profesörleri ve doçentleri, Dışişleri Bakanlığı hukuk müşavirleri ve devletler hukuku alanında çalışan milletvekillerinden oluşmuştur. Diğer fakültelerdeki profesörler ile doçentler ve üniversiteler haricinde Enstitünün amaçlarıyla alakalı konular hakkında çalışma yapan tanınmış kişiler yardımcı üye olarak seçilebilecekti. Yönetim yapısı direktörlük, idari heyet ve umumi meclis olmak üzere üç organdan meydana gelmiştir.[222]

Enstitünün idari heyeti İstanbul Üniversitesinden Rektör Prof. Cemil Bilsel, Prof. Muammer Raşid (Seviğ), Prof. Tahir Taner, Prof. Ernst Hirsch, Prof. Hıfzı Veldet (Velidedeoğlu), Ankara Hukuk Fakültesinden Prof. Nihat Erim ve Siyasal Bilgiler Okulundan Prof. Abdülhak Kemal Yürük'ten oluşmuştur. Enstitüden ders alabilmek için Hukuk Fakültesi, İktisat Fakültesi veya Siyasal Bilgiler Okulunun herhangi birinden mezun olmak ve yabancı dil sınavından başarıyla geçmek gerekiyordu. Diplomatik tarih, devletler hukuku, siyasi meseleler ve milletlerarası ekonomiyle alakalı dersler İstanbul ve Ankara'da okutulacaktı.[223]

Yaklaşık iki aylık hazırlıktan sonra Enstitüyü açması için Numan Menemencioğlu İstanbul'a davet edilmiştir. Menemencioğlu geldikten sonra İstanbul Üniversitesini ziyaret etmiştir. Sınıflarda öğrencilerle sohbet etmiş ve onlara "Memleketin iyi yetişmiş hukukçulara çok ihtiyacı vardır. Sizi büyük bir inanç ve ümitle bekliyoruz." demiştir.[224]

14 Mayıs günü İstanbul Üniversitesinde Devletler Hukuku Türk Enstitüsünü açmak üzere toplanılmıştır. Törene başta Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ile birlikte Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar, Parti Vilayet İdare Heyeti Başkanı Dr. Behçet Uz, Orgeneral Fahrettin Altay, Örfi İdare Komutanı Korgeneral Sabit Noyan, milletvekilleri, büyükelçiler, generaller, üniversite ve yüksekokul yöneticileri ile hocaları, Türk ve yabancı basın temsilcileri ile kalabalık bir öğrenci topluluğu katılmıştır. İlk konuşmayı yapan Rektör Bilsel katılımından dolayı Menemencioğlu'na

[222] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Mart 1943; **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Mayıs 1943.
[223] **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Mayıs 1943.
[224] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Mayıs 1943; **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Mayıs 1943.

teşekkür ederek onunla ilgili şunları söylemiştir:

> "Hariciyemizin genç ve değerli Vekili Enstitüyü kurma teşebbüsünü alırken gözlerimiz haklı olarak size çevrildi. Çünkü Enstitü ilim yolunda çalışmak üzere kurulmuştur. Fakat bizim ilmimiz ilkelerin yani prensiplerin, kaidelerin ve hadiselerin ilmidir. Memleketimizi ilgilendiren hadiselerde yani olaylarda kaynağımız yüksek Vekâletleridir ve onun başında değerli özünüzdür. Eğer Enstitü memleket ilmini yapabilecekse, eğer Enstitü dünya bilgisine bir şey katabilecekse bunu ancak sizin yardımınızla yapabilecektir. Bundan ötürüdür ki memleketin en büyük ilim müessesesi adına size başvurdum ve sizden kuracağımız Enstitüyü maddi manevi yardımınızla korumanızı diledim. Bu dileği siz kendinize yaraşan bir nezaket ve benimserlikle karşıladınız. Enstitüyü bizzat açmak üzere Ankara'dan buraya mahsus geldiniz. Üniversitemizin burada bulunan bütün hocaları ve sayısı on bir bini bulan canlı gençleri adına size çok teşekkür ederim."[225]

Bilsel sözlerini bitirdikten sonra kürsüye Menemencioğlu'nu davet etmiştir. Menemencioğlu Enstitüyü "Cumhuriyet idaresinin her gün artmasına itina ettiği ilim kaynakları aramasına şerefle karışacak olan Devletler Hukuku Türk Enstitüsünü büyük bir bahtiyarlıkla açıyorum." şeklindeki sözleriyle açmıştır. Konuşmasını Enstitünün açılış amacı ve devletler hukuku üzerinde yaptığı tespitleri tarihten örnekler vererek (Çanakkale Cephesi, Lozan Barış Antlaşması ve Hatay Meselesi üzerinden) sürdürmüş; Cumhuriyet rejiminin önemine değindikten sonra Millî Şef İnönü'nün liderliğinde Türk Milletinin yoluna devam ettiğinin altını çizerek bitirmiştir.[226] Menemencioğlu, bir gün sonra Türk Basın Birliği İstanbul Bölge Temsilciliği tarafından Park Otelde onuruna düzenlenen akşam yemeğine katıldıktan sonra eksprese bağlanan özel bir vagonla Ankara'ya dönmüştür.[227]

Enstitünün açılışı ve Menemencioğlu'nun konuşması ülke içinde ve yurt dışında dikkat çekmiştir. Yunus Nadi Abalıoğlu[228] ve Necmeddin Sadak[229] iki gün boyunca yazılarıyla Menemencioğlu'nun konuşması hakkındaki düşüncelerini açıklamışlardır. Alman basınında Türk siyasetinin uluslararası hukuku tam anlamıyla tanıdığı ve Türk dış politikası için yeni bir şey söylenmediği, devam etmekte olan tarafsızlık politikasının son güne kadar sürdürüleceği şeklinde yorumlanmıştır.[230] Romanya

---

[225] "Rektör Cemil Bilsel'in Nutku", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası**, Cilt VIII, s. 3-4 (1943): 357-358; **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Mayıs 1943.

[226] Numan Menemencioğlu'nun konuşma metni için bk. Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu, "Devletler Hukuku Türk Enstitüsünü Açış Nutku", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt VIII, s. 3-4 (1943): 363-368; "Hariciye Vekilimiz Bir Nutuk Verdi", **Ulus Gazetesi**, 15 Mayıs 1943; "Türk Siyasetinin Esasları", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Mayıs 1943. Menemencioğlu'nun Enstitüyü açış konuşmasını yaparken bk. ek 28.

[227] **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Mayıs 1943; **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mayıs 1943.

[228] bk. Yunus Nadi Abalıoğlu, "Numan Menemencioğlu'nun Nutku Tarihî Bir Vesika Mahiyetini Haizdir", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Mayıs 1943.

[229] bk. Necmeddin Sadak, "Devletlerarası Hukukun Değişim Devrinde Türkiye", **Akşam Gazetesi**, 16 Mayıs 1943; Necmeddin Sadak, "Hariciye Vekilinin Nutkunda Türkiye Dış Politikası", **Akşam Gazetesi**, 17 Mayıs 1943.

[230] **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Mayıs 1943.

basınından *Universul*'e göre bu konuşmayla uluslararası hukuk-ı düvelin önemi bir daha teyit edilmiş; *Viatsa*'ya göre Balkanların bu karmaşık sürecinde Türkiye'nin Balkanlarla birlik içinde ve aynı düşüncede olduğu bunun da Romanyalılar açısından önemli görüldüğü belirtilmiştir.[231]

Numan Menemencioğlu II. Saraçoğlu Hükümetinde yaklaşık on beş ay dışişleri bakanı olarak görev yapmıştır. 1938'de göreve Dışişleri Bakanı olarak atanan Şükrü Saraçoğlu ile 4 yıl boyunca çok yakın şekilde çalışan Numan Menemencioğlu, hem bakanlığın işleyişine hem de II. Dünya Savaşı diplomasisine hakimdi. Yanı sıra, Bakanlığa geldiği dönemde Dışişleri Bakanlığı bünyesinde yaklaşık 30 yıllık bir geçmişi olması dolayısıyla hem yurt içinde hem de yurt dışında tanınan bir diplomattı. Dolayısıyla, göreve geldiği dönemde hakkında çıkan yazılar Türkiye'nin dış politikasının aynen devam edeceğini ve tarafsızlığa sıkı sıkıya bağlı kalınacağı beklentisini vurgulamışlardı.

Bu tecrübe ve bilgisi ile, bu dönemde dış politikayı meşgul eden önemli meselelerin içinde yer almış; bu meselelerin ana aktörlerinden biri olmuştur. 1943'te başta İngiltere olmak üzere Müttefik Devletlerin Türkiye'yi savaşa sokma baskılarına (Adana ve Kahire görüşmeleri) Cumhurbaşkanı İnönü ve Başbakan Saraçoğlu ile birlikte direnmiştir. Menemencioğlu, yaşanan bu zor süreçte Boğazlar'dan silahlı geçen Alman gemileri bahane edilerek Müttefiklerin Türkiye'yi zor duruma düşürebilecekleri bir dönemde bakanlık görevinden istifa ederek ayrılacaktır.

3.2.5. Dışişleri Bakanlığından İstifası

Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmamakla birlikte savaşın olumsuz şartlarından etkilenmiştir. Savaş boyunca "tarafsız" kalabilmek için zor zamanlar geçirmiştir. Özellikle I. ve II. Saraçoğlu Hükümetleri tarafların şikâyetlerini çözmek için epeyce uğraşmıştır.[232]

Numan Menemencioğlu'nun dışişleri bakanlığından istifa etmesine neden olan gelişme silahlı Alman gemilerinin Boğazlar'dan ticaret gemisi görünümünde geçme sorunudur. Bu sorun özellikle İngiltere ile Türkiye arasında ciddi bir krize neden olmuştur. İngilizler Boğazlar'dan geçen Alman gemilerinin Ege Denizi'nde silahlandırılarak kullanıldığını ve Almanya'dan Romanya'ya getirilen savaş

[231] **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mayıs 1943.
[232] Uran, **age**, 345.

malzemesini Karadeniz'de bu gemilere yükleyip Boğazlar üzerinden Akdeniz'deki Alman birliklerine taşıdığını iddia ediyordu. İngilizler Türkiye'nin bu gemileri kontrol etmesini istiyordu. Menemencioğlu, söz konusu gemilerin ticaret gemisi olduğunu, Alman Büyükelçisi Franz von Papen'in verdiği bilgilere dayanarak savaş gemisi olmadığını ileri sürüyordu. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne göre Türkiye'nin tarafsız olduğu bir savaşta ticaret gemilerinin Boğazlar'dan geçmesinde bir sakınca yoktu. Sorun Karadeniz'den hareketle Boğazlar'ı kullanarak Ege Denizi'ne geçen Alman gemilerinin aranmamasıydı. Ancak, Türkiye'nin Alman gemilerini durdurup arama yapmak istemesi bu kez Almanya ile de gerginliğe neden oluyordu.[233]

Almanların Karadeniz'deki savaş gemilerini ticaret gemisi şekline dönüştürerek Boğazlar yoluyla Ege'ye geçişi sırasında yaşanan gelişmeler şöyledir: Boğazlar'dan bu şekilde altı gemi geçmektedir. Durumun fark edilmesiyle İngiltere ve Müttefik Devletlerin elçileri Türk makamlarıyla iletişime geçerek Türk dışişlerini uyarmışlardır. Hatta İngilizler bu durumu bir nota vererek şiddetli bir şekilde protesto etmiştir. Boğazlar'a silahsız olarak gelen bu gemilerin Karadeniz'de savaş harekâtında kullanıldıklarını tespit eden İngilizler bu gemilerin Ege Denizi'nde de aynı amaçla kullanılabileceğini Türk tarafına bildirmişlerdir. Ayrıca İngilizler notada Alman gemilerinin ticaret gemisi görüntüsünde gizlenerek Boğazlar'dan geçmesinin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne aykırı olduğunu belirtmişlerdir.[234]

Bu gelişmeler üzerine Menemencioğlu İngiliz Büyükelçiliğine Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne göre savaş sırasında Boğazlar'dan küçük savaş gemileri ve yardımcı gemilerin geçişini belirleyen 5. ve 6. maddeler için tarafsız bir İsviçreli/Amerikan hukukçuya danışılması teklifinde bulunduysa da sürecin uzayacak olmasından dolayı teklif kabul görmemiştir.[235]

Boğazlar'dan geçen küçük Alman gemilerinin geçişi için Alman tarafı Türk Dışişleri'nden izin istemiştir. İlk grup gemiler için Alman Deniz Ataşeşi Amiral von de Marvitz, ikinci grup için Büyükelçi Papen bu gemilerin "savaş gemisi" olmadığı yönünde şahsi garanti verdikten sonra Menemencioğlu gemilerin geçişine izin

---

[233] Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar**, c. I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980), 139; **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, ed. Baskın Oran, Cilt 1: 1919-1980, 20. bs., (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 467.
[234] **Vatan Gazetesi**, 6 Haziran 1944; **Tanin Gazetesi**, 9 Haziran 1944. Boğazlar'dan "ticaret gemisi" görünümünde geçen Alman gemileriyle ilgili İngiliz iddiaları için bk. Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, (Ankara: Başnur Matbaası, 1968), 239.
[235] Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 238; Weisband, **age**, 251-252; Deringil, **age**, 238.

vermiştir.[236]

İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen gemilerin aranması için Numan Bey'i ikna edemeyince Churchill'in bir mesajını sunacağını belirterek İnönü'den "kabul edilme" isteğinde bulunmuştur. O sırada Çanakkale'de olan İnönü Ankara'ya dönmüş ve İngiliz Büyükelçisi'ne randevu vermiştir. Aynı gün içinde Çankaya'da görüşme gerçekleşmiştir. Görüşmeye İnönü, Knatchbull-Hugessen, Menemencioğlu ve F. Cemal Erkin katılmıştır. İngiliz Elçisi'nin meseleyi anlatmasının ardından İnönü, Dışişleri Bakanı ile yaşanan ihtilaftan haberinin olmadığını söyledikten sonra Numan Bey'in fikrini sormuştur. Menemencioğlu "yüksek sesle ve sinirli" bir şekilde İngilizler'in haksız olduğunu söylemiş ve taleplerinin reddedilmesini istemiştir. Erkin, Menemencioğlu'nun sinirli şekilde cevap vermesinin, İngilizlerin sorunu İnönü'ye iletmesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Görüşmeden sonra yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında Alman gemilerinin aranmasına karar verilmiştir.[237] İngiltere silahlı Alman gemilerinin Boğazlar'dan bu şekilde geçmesini Türkiye nezdinde protesto etmiştir.[238] Bu durum *Times*'ın başyazısında şöyle yer almıştır:

> "Türk Hükümeti'nin Montreux Antlaşması hükümlerini dürüst bir şeklide tefsir etmek istediği muhakkaktır. Fakat Alman hilesine yol açan her türlü tefsir Müttefiklere karşı pek haksız olur ve Montreux Antlaşması'nın hakiki ruhile telif edilemez. Bu mülahazalarla İngiltere Hükümeti teşebbüslerinde ısrar etmektedir. Memleketimizle Türkiye arasında mevcut hususi münasebetler dolayısı ile Türk Hükümeti'nin taahhütleri bahsinde müsait ve realist bir hareket hattı ittihaz etmesi için mevcut olan sebepler açıkça ortadadır. İngiliz-Türk dostluğunu takviye etmek gayretlerinin son zamanlarda maruz kaldığı talihsizlikler sözü geçen mesele hakkında memnuniyet verici bir anlaşmaya varılmasının arzuya pek muvafik olacağını gösterir."[239]

Türkiye, İngilizlerin ısrarlı tutumu nedeniyle "ticari sıfat verilerek" Boğazlar'dan geçmek isteyen altı Alman gemisini petrol nakline ve savaşta kullanılmaya uygun olduğunu düşünerek Boğaz'da durdurmuştur.[240] Gemilerde yapılan arama ve incelemede askerî üniformalarını sivil kıyafetlerle değiştirmiş Alman subayları, hafif makinalı silahlar ve radarlar bulunmuştur. Gemilerin bir kısmının savaşta yardımcı gemi olarak kullanılabilecek tipte olduğunun anlaşılması üzerine geçişine izin verilmemiştir.[241] Böylece sorun farklı bir boyut kazanmıştır. Bu durum başta İngiltere olmak üzere Türkiye ile Müttefik devletler arasında büyük bir soruna

---

[236] Ahmet Şükrü Esmer, "Savaş İçinde Türk Diplomasisi (1939-1945)", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, yay. haz. İsmail Soysal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1999): 349-350.
[237] Erkin, **age**, c. 1, 139-141; **Tanin Gazetesi**, 10 Haziran 1944.
[238] **Yeni Sabah Gazetesi**, 17 Haziran 1944.
[239] **Tanin Gazetesi**, 11 Haziran 1944.
[240] **Tanin Gazetesi**, 13 Haziran 1944.
[241] Gökmen, **age**, 167; Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 237-238.

dönüşmüştür. Almanların yaptığı bu girişim Türkiye'yi Müttefikler karşısında zor durumda bırakmıştır. Türk Hükümeti Almanların bu hilesini resmen protesto etmiştir.[242] Boğazlar'dan geçen Alman gemileri meselesinde İngilizlerin Türk tarafına fazlaca baskı yapmaları İngilizlerin Türkiye'yi savaşa sokamaması nedeniyle sıkıştırma çabası olarak değerlendirilmiştir.[243]

Bu süreçte İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden Avam Kamarasında Alman gemilerinin Boğazlar'dan geçişiyle ilgili açıklama yapmıştır. Eden konuşmasında Türkiye'nin gemileri arayacağını "vadettiğini" söyledikten sonra Boğazlar'dan geçen silahlı Alman gemileri hakkında teferruatlı bilgi vermiştir. Bu gemilerin Montreux Antlaşması'na göre geçişinin yasak olduğunu, meselenin sadece gemilerin geçişiyle de ilgili olmadığını, bunun yanında Türk tarafının gemileri "kifayetsiz ve alelacele" aradığından dolayı gemilerde "delil" bulamadığını iddia etmiştir. Bunun "memnuniyet" vermediğini ve bundan "müteessir" olduklarını şöyle dile getirmiştir:

> "Bu memnuniyet vermeyici hatt-ı hareketler ve Almanların Karadeniz'den Ege Denizi'ne geçirmek istedikleri daha başka gemiler bulunmasına binaen, Alman hükümetinin doğrudan doğruya İngiltere menfaatleri zararına olarak Ege Denizi'nde Alman deniz kudretini arttırmak ümidile giriştiği bu apaçık manevraya Türk hükümetinin uymuş olmasından Büyük Britanya hükümetinin pek müteessir bulunduğunu İngiliz büyükelçisi aldığı talimat üzerine Türkiye Reisicumhuruna bildirmiştir. Reisicumhur şimdi bütün meseleyi hükümetine tekrar tetkik ettirmek vadinde bulunmuştur. Şunu ilave edeyim ki 5 Haziran'da Karadeniz Boğazı'na gelen diğer bir gemi Çanakkale Boğazı'nda Türk makamları tarafından durdurulmuştur."[244]

Konu Lordlar Kamarasında da gündeme gelmiştir. Lord Vansittart Alman gemilerinin Karadeniz'den Ege Denizi'ne geçişine Türkiye'nin izin vermesini şiddetle eleştirerek bu durumu "yarı mağlup olmuş düşman lehine sözde müttefiklerimiz tarafından yapılan hasmane bir hareket" olarak vasıflandırmıştır. Vansittart daha ileri giderek Büyük Britanya Hükümeti'nin Türklere karşı daha sert bir tavır almasını beklediğini söylemiş ve Boğazlar'dan geçerek serbest kalan Alman gemilerinin müttefiklere verdiği zararlar için Türkiye'ye bir hesap listesi verilmesini telkin etmiştir. İngiliz Hükümeti adına konuşan Dominyonlar Bakanı Lord Cranburne, Vansittart'ın bu telkinini Eden'e ileteceğini söylemiştir.[245]

Konu hakkında yazan Hüseyin Cahit Yalçın, İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in konuşmasına değinmiş ve bunu Eden'in Türkiye'den duyduğu memnuniyetsizliği ve şikâyeti ifade eden bir durum olarak görmüştür. Yalçın, Eden'in sözlerine istinaden

---

[242] **Tanin Gazetesi**, 18 Haziran 1944.
[243] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 467.
[244] **Ulus Gazetesi**, 15 Haziran 1944.
[245] **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Haziran 1944.

Türkiye'nin Boğazlar'dan Alman gemilerinin geçmesine müsaade etmesini "Alman menfaatlerine hizmet" anlayışıyla yapmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Yine Türkiye'nin İngiliz devlet adamlarının "İngiliz adalarını kaybetsek bile Kanada'ya çekilir, oradan harbe devam ederiz." sözlerini söyledikleri dönemde dahi İngiliz çıkarlarına yardım ettiğini ve "Almanya'ya boyun eğmediğini" belirtmiştir. Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin belli olduğu dönemde böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Eğer bir mesele varsa ve "mesele hak ve kanun" çerçevesinde çözülecekse "iki dost" sorununu kuvvetle değil bir "hakemle" çözmelidir.[246]

Numan Menemencioğlu Paris'te büyükelçi iken 1945'in Şubat'ında Fransız *Figaro* gazetesine verdiği bir röportajda Almanya'nın savaşta en güçlü olduğu dönemde Türkiye'nin tutumu hakkında şunları söylemiştir:

> "1940 yazı hadiselerinden sonra Avrupa'nın vaziyetini düşününüz. Almanya en kudretli anında, Fransa savaş dışı, İngiltere tehdit altındaydı. Hitler'in orduları o zamandan Tuna ve Balkanlar üzerindeki arzularını açığa vuruyorlardı. Hükümetim Bulgar hududuna kıtalar yığmak mecburiyetinde kaldı. Herhangi bir Britanya yardımına güvenemeyecek şekilde yalnız kalmıştık. Lâkin Almanya savaşmağa karar vermiş olduğumuzu anladı ve ısrar etmedi. O zamanlar Türkiye Müttefiklerin Yakın Şark'ta bir kalesiydi. Ya sonra, Alman orduları Ukrayna'yı fethedip dalgalar halinde Kafkasya'ya akın ettikleri vakit... Rusların Stalingrad'daki durdurma hareketi olmasaydı ne olurdu? O zaman Almanlar, yolları üstünde Türkleri bulacaklardı. Hindistan yolu kapalı idi, taahhütlerine sadık Türkiye, Müttefiklere karşı olan vazifesini ihmal etmeyecekti."[247]

Eden'in yaptığı açıklamadan sonra Menemencioğlu dışişleri bakanlığından istifa etmiştir. İstifa basına açık bir şekilde olmamıştır. İstifa gerekçesi son günlerde takip ettiği politikanın Bakanlar Kurulu tarafından tasvip edilmemesi gösterilmiştir.[248] Menemencioğlu'nun istifası üzerine dışişleri bakanlığını Başbakan Saraçoğlu üzerine almıştır. Saraçoğlu başbakanlık ile dışişleri bakanlığını yaklaşık üç ay birlikte götürmüştür. Trabzon Milletvekili Hasan Hüsnü Saka 13 Eylül 1944'te dışişleri bakanlığına getirilecektir.[249]

Us'a göre Menemencioğlu'nun son günlerde takip ettiği ve bakanlar kurulu tarafından tasvip edilmeyen dış politikası şudur:

> "Hariciye Vekili Boğazlar Muahedesinin tayin ettiği şartlara bağlı kalması ve hadisenin şartlarını kâfi derecede dikkate almaması. İngilizler, Türkiye'nin tarafsız devlet sıfatıyla hareket etmesinde menfaat gördükleri zamanlarda Hariciyemizin Boğazlar politikasını hoş görüyorlardı.

---

[246] Hüseyin Cahit Yalçın, "Boğazlardan Geçen Alman Gemileri Münasebetile İngiliz Hariciye Nâzırının Beyanatı", **Tanin Gazetesi**, 16 Haziran 1944.
[247] **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Şubat 1945.
[248] Numan Menemencioğlu'nun istifa nedeni Başbakan Saraçoğlu'nun istifanın kabulü için Cumhurbaşkanı makamına yazdığı arz yazısında da benzer şekilde geçmektedir bk. ek 29.
[249] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima 1, Yetmiş Üçüncü İnikad, c. 11, (16 Haziran 1944): 69; **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 468; Erdal İnönü, **Anılar ve Düşünceler 1**, c. 1, 17. bs., (İstanbul: İdea İletişim Hizmetleri, 1998), 166. Menemencioğlu kendisinden sonra dışişleri bakanı olan Hasan Saka ile birlikte bk. ek 30.

> Vaziyet değişip de Türkiye'nin ittifak münasebetlerinden faydalanmak arzuları uyandıktan sonra Boğazlardan Alman bandırası ile ticaret gemileri geçmesine tahammül edememeğe başlamışlardır. Hakika-it hâlde Boğazlar'dan geçen Alman ticaret gemileri için Akdeniz'de normal ticaret sahası kalmamıştır. Bunlar ancak Adalar Denizi'ndeki Alman harp faaliyetlerine yardım edecek vasıtalar olacaktır. Bu itibarla Hariciyemiz krom meselesinde tatbik ettiği sistemi Boğazlar rejiminde tatbik edebilirdi. Etmek istememiştir. Bugünkü buhran da bundan çıkmıştır."[250]

Erkin'e göre Menemencioğlu'nu istifaya götüren süreçte yaşanan gelişmeler şöyle olmuştur: Menemencioğlu'nun da bulunduğu Cumhurbaşkanı İnönü ile Knatchbull-Hugessen arasında olan görüşmenin ardından yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında İnönü'nün gemilerin aranması isteğine Menemencioğlu sert bir şekilde karşı çıkmıştır. Hatta Menemencioğlu, İnönü'ye "ağır bir hitapta" bulunmuştur. Saraçoğlu müdahale ederek Menemencioğlu'nu Cumhurbaşkanı'na böyle hitap edemeyeceğini söylemiş ve onu istifaya davet etmiştir. Bu diyalogdan sonra Menemencioğlu istifasını vermiştir.[251] Weisband, Menemencioğlu'nun istifasının Türk dışişlerinde yaşanan politika değişikliğinden kaynaklandığını ve İnönü'nün isteğiyle gerçekleştiğini belirtmiştir. Erkin'e göre istifanın yaşandığı gün İnönü ve Menemencioğlu için "öfkeli bir gün olmuştur".[252]

Numan Menemencioğlu'nun istifa ettiğinin açıklandığı gün gelişmeleri görüşmek için Bakanlar Kurulu, Saraçoğlu'nun başkanlığında toplanmıştır. Aynı gün Saraçoğlu Basın Yayın Umum Müdürü Selim Rauf Sarper'in de katıldığı bir toplantıda Müttefik Devletlerin gazetecilerini kabul etmiş ve şunları söylemiştir:

> "Sizleri buraya bir teşekkür ve bir de rica için davet ettim. Buradan mensup olduğunuz gazetelere ve memleketlere yazdığınız yazıları daima yakından takip ettim. Hepinizde Türkiye ile mensup olduğunuz memleketlerin münasebatını iyileştirmek gayreti gördüm. Bundan dolayı teşekkür ederim. Ricam: Bundan sonra da bu yoldaki mesaiyi artırmanızdır. Türkiye'nin malik olduğu kuvvetler ve haklar Müttefikimiz İngiltere ve dostlarımız Sovyet Rusya ve Birleşik Amerika aleyhine yalnız kullanılmaz değildir, hiçbir vakit kullanılamaz da..."[253]

Saraçoğlu'nun açıklamasının ardından *Times* muhabirinin bu sözlerin Boğazlar'ı kapsayıp kapsamadığını sorması üzerine Saraçoğlu Boğazlar'ın da buna dâhil olduğunu söylemiş ve Boğazlar'la ilgili olarak alınan şu üç kararı eklemiştir:

> "1. Halen Karadeniz Boğazı'nda muayene edilmiş bulunan Kassel gemisinin geçmesi menedilmiştir.
>
> 2. Bundan böyle de Manheim ve Ems tipindeki gemilerin de Boğazlardan geçmeleri menedilmiştir.

[250] **Asım Us'un Hatıra...**, 604-605.
[251] Erkin, **age**, c. 1, 141.
[252] Weisband, **age**, 253.
[253] **Ulus Gazetesi**, 16 Haziran 1944.

3. Bundan sonra Boğazlara gelecek bütün Alman ticaret gemileri ticaret gemisi olup olmadıkları tetkik edilmek üzere sıkı bir muayeneye tâbi tutulacaktır."[254]

Menemencioğlu istifasının ardından bakanlığa gelmiş ve bir veda töreni düzenlemiştir. Bütün dışişleri çalışanlarının katıldığı törende üzüntüsünün gerçek olduğu yönünde sözler söyleyerek duygu dolu bir konuşma yaptıktan sonra bakanlıktan ayrılmıştır.[255]

Bu gelişmeler üzerine Ankara'da önce TBMM, ardından CHP Meclis Grubu Hasan Saka'nın başkanlığında olağanüstü toplanmıştır. Toplantının konusu Dışişleri Bakanı'nın değişmesi ve Boğazlar'dan geçen Alman gemileri meselesi olmuştur. Toplantıda Saraçoğlu, Menemencioğlu'nun bakanlıktan istifasına neden olan gelişme hakkında bir açıklama yapmıştır. Konuşmasını Boğazlar'dan geçmeye teşebbüs eden Alman gemileri hakkında verdiği bilgilerle sürdüren Saraçoğlu, bunların Ems ve Manheim şeklinde iki tip gemiden oluştuklarını ve bu gemilerin dikkat ve özenle incelendiğini; bunlardan Kassel[256] adlı gemide top, makineli tüfek, su bombası atmağa mahsus namlular ile bunlara ait teçhizat, gereç, cephane sandıkları ve telsiz muharebe aygıtları bulunduğunu söylemiştir. Bu tür gemilerin Montreux Boğazlar Antlaşması'na göre doğrudan savaş gemisi veya yardımcı gemilerinden olduğunu belirtmiştir. Saraçoğlu gemilerin kontrolleri sırasında ihmal olup olmadığına dair tahkikatın yapılacağını söylemiştir.[257] Us'a göre Montreux Antlaşması ile Boğazlar'da kurulan düzen Almanların "suistimaline" uğramıştır. Özellikle ticaret gemisi sıfatıyla savaş gemisi olan Kassel'in geçirilmeye çalışılması nedeniyle Türkiye, Boğazlar üzerindeki haklarına dayanarak bundan sonra geçecek ticaret gemilerini de kontrol edecektir.[258] Saraçoğlu 20 Haziran 1944'te CHP Meclis Grubu Umumi Heyeti toplantısında yaptığı konuşmada gemilerin kontrolünde ihmale dair yapılan soruşturmanın sonucuyla ilgili:

"...[Gemileri] muayene vazifesile alakalı gerek askerî gerek sivil memurlarımızdan

---

[254] Kemal Baltalı, **1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi**, (Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1959), 121; **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Haziran 1944.

[255] **Vatan Gazetesi**, 16 Haziran 1944; Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 117-118. Numan Menemencioğlu'nun istifası bk. ek 31.

[256] Kassel adlı gemi Karadeniz'den hareketle Ege Denizi'ne giderken Boğaz'da durdurulmuş ve dikkatlice incelenmiştir. İçinde birçok askerî malzeme bulunan gemi bir savaş gemisi mahiyetindedir. 1943'te yapılan geminin zırh kalınlığı 9 mm olup kıçtan yanaşabilme özelliğine sahiptir. Geminin üzerindeki vinçler 30 tonluktur. Gemide iki cm dört namlulu bir makineli tüfek, kıç bölgesinde 3,7'lik bir top tespit edilmiştir. Ambarında 8,8 cm'lik 35 çap tülünde bir top, 3 ağır makineli tüfek, 81 su bombası, 12 su bombası topu ve 65 sandık cephane bulunmuştur. Ayrıca 4 adet telsiz cihazı da vardır. Bu malzemelerle birlikte gemi donatıldığında donanma refakat gemisi olabilecek niteliğe sahiptir. Gemi kıçtan yanaşma yeteneğine sahip olduğu için tank alma ve bu tankları karaya çıkarma yeteneğine sahip olduğu görülmüştür. **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Haziran 1944.

[257] **Ulus Gazetesi**, 17 Haziran 1944.

[258] **Asım Us'un Hatıra...**, 605-606.

hiçbirinin bu hususta bir ihmal ve teseyyübleri olmadığını, yalnız meselenin Montrö Muahedesi'nin tatbik suretine aid hukuki bir görüş neticesi olarak merkezden verilen emirlerin tatbikinden ibaret bulunduğunu izah etmişlerdir."[259]

Türkiye'nin Boğazlardan geçen Alman gemileriyle ilgili aldığı önlemler ve Saraçoğlu'nun yaptığı açıklamalar İngiltere'de memnuniyetle karşılanmıştır.[260] İngiliz Dışişleri Bakanı Eden Avam Kamarasında yaptığı açıklamada Türk Hükümetinin Boğazlar üzerinde aldığı tedbirlerden İngiliz Hükümetinin memnuniyet duyduğunu söylemiştir.[261] *Times* gelişmeleri şöyle değerlendirmiştir:

"Menemencioğlu, umumiyetle Türk siyasetini Almanlar tarafından bir mukabelebilmisil tehlikesine sebebiyet vermemek hususunda çok itina gösteren bir Türk vekili olarak telakki edilmektedir. Bahsedilen bu tehlikenin bazı Türkler tarafından izam edilmiş olduğu görülmektedir. Kendisi son zamanlarda Müttefiklerin yaptıkları taleblere kuvvetle mukavemet göstermiş ve sıkı bir tarafsızlık siyaseti tutmuştur. Türkiye son olarak Almanya'ya krom ihracatının menedilmesi teşebbüsünün doğrudan doğruya Cumhur Reisi İnönü tarafından geldiği söylenmektedir."[262]

Gelişmeler karşısında Türk Hükümetinin aldığı yeni tutum İngilizler tarafından beğenilirken, Menemencioğlu'nun uyguladığı "sıkı tarafsızlık" siyaseti ise eleştirilmektedir. Ancak, *Times*'ta yer alan yazıda da görüldüğü üzere, Numan Bey'in bu konudaki yaklaşımı daha çok Alman misillemesini engelleme, buna yol açabilecek hareketlerden kaçınma şeklinde idi.

Buna ek olarak, Menemencioğlu, istifasına neden olan Boğazlardan geçen Alman gemileri meselesinin olduğu dönemde İngilizlerle yaşanan sıkıntıyı şöyle dile getirmişti:

"Montrö'de yeni Boğazlar Mukavelenamesi hazırlanırken bu nokta üzerinde durmuştuk. Silahlı ticaret gemilerinin tasrih edilmesini, bunların da kontrole tabi tutulmasını talep etmiştik. Ne gariptir ki aynı İngilizler, 1936 yılında Montrö'de Boğazlar Mukavelenamesine ısrarla koydurdukları bir hususun, 1944 yılında aynen tatbikinden şikayetçi oluyorlardı. Bu defa da Boğazlardan geçecek ticaret gemilerinin (ticaret gemisi olup olmadıklarının tespiti için) sıkı bir şekilde muayeneye tabi tutulmasını istiyorlardı. Moskova da bu mevzuda İngiltere'yi destekliyordu. Halbuki bu taleplerini haklı gösterecek Montrö Boğazlar Mukavelenamesi'nde hiçbir madde mevcut değildi."[263]

Menemencioğlu bu açıklamayla Montreux Boğazlar Antlaşması'na göre İngilizlerin haksız olduğu yönündeki görüşünde ısrar etmektedir.

Times'ta çıkan bir makalede Menemencioğlu'nun istifası sonrası ilişkilerde yaşanan farklılığa değinilmiştir. Makaleye göre Saraçoğlu; İngiliz, Amerikan ve Rus

[259] **Ulus Gazetesi**, 21 Haziran 1944.
[260] **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Haziran 1944.
[261] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Haziran 1944.
[262] **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Haziran 1944.
[263] Ömer Sami Coşar, "Türk Hariciyesinin Kaybı, Dışişleri Bakanlığında Numan Menemencioğlu", **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Şubat 1958.

büyükelçiliklerine resmî bir yazı verdiğini ve bu yazıda Türkiye'nin Boğazlar'dan geçecek Alman savaş ve savaşa yardımcı gemilerin geçişine izin vermeyeceğini belirtmiştir. Daha önce geçen Alman gemilerini kontrol eden "ihmalden dolayı suçlu görülen memurlar" hakkında işlem yapılmadığına dikkat çekilmiştir. Bu meseleden dolayı "suçlu görülen memur" olmamasına rağmen makalede bu ifadelerin yer almasının Türk Hükümeti üzerinde baskı oluşturma çabası olduğu düşünülebilir. Makalede, Türk Hükümetinin Müttefik Devletler'in isteklerini karşılama taraftarı olmasına rağmen Menemencioğlu'nun buna katılmadığı belirtilmiş ve istifa etmesi de buna bağlanmıştır. Türk Hükümetinin bu siyaseti makalede belirtildiği haliyle Anglo-Türk ilişkilerinin geliştiğinin göstergesi olarak görülmüştür.[264]

Kassel'in Boğazlardan geçişinin yasaklanmasıyla ilgili *Times* ve *Daily Telegraph*'ta çıkan bir haberde Türkiye'nin aldığı kararla ilgili şunlar yazılmıştır:

> "Türkiye'nin bu babtaki kararının bir Müttefik baskısı neticesi olduğuna dair Alman propagandasının ileri sürdüğü iddialar tamamile esassızdır. Türkiye tamamile hür olarak giriştiği ve müteaddit defalar ilan ettiği beynelmilel taahhütlerini yerine getirmekten başka bir şey yapmamıştır. Türkiye'nin Müttefiklerle olan münasebetleri tekrar itimatlı iş birliği üzerine kurulacaktır. Bu iş birliğinin ne şekilde alacağı hakkında faraziyelerde bulunmak henüz mevsimsiz ise de bunun daha sıkı ve daha verimli olması beklenebilir."[265]

Alman gemilerinin Boğazlar'dan geçmesinde yaşanan sorun sonrası Türkiye'nin kontrol etmek istemesine izin verilmeyen 80 civarında Alman gemisinin geçişine engel olunmuştur.[266] Menemencioğlu Paris Büyükelçisi iken *Figaro* gazetesine verdiği röportajda ticaret gemisi görüntüsü altında Boğazlar'dan geçmek teşebbüsünde bulunan Alman gemilerinin sayısının elli civarında olduğunu söylemiştir.[267] Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkiler bundan sonra olumsuz yönde seyretmiştir. Türkiye daha önce 21 Nisan 1944'de Almanya'ya olan krom ihracatını durdurmuştu.[268] 2 Ağustos 1944'te Almanya ile siyasi ilişkilerini de kesme kararı almıştır. Bunun üzerine Ankara'daki Alman Büyükelçiliği ile İstanbul ve İzmir konsolosluklarında çalışanlar ve Türkiye'deki Alman vatandaşları Almanya'ya dönmeye başlamışlardır. Alman vatandaşı olan Museviler Almanya'ya dönmeyeceklerdir. Farklı kurumlarda çalışan Nazi olmayan ve yararlı işler yaptıkları düşünülen Alman vatandaşların kalmasına da müsaade edilecektir. Türkiye'den ayrılacak olan Büyükelçi Papen, İnönü tarafından kabul edilmiştir. Büyükelçi ülkesine dönerken kendisine özel bir saygı gösterilmiştir.

---

[264] **Tanin Gazetesi**, 20 Haziran 1944.
[265] **Tanin Gazetesi**, 21 Haziran 1944.
[266] **Tanin Gazetesi**, 24 Haziran 1944.
[267] **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Şubat 1945.
[268] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, c. 9, İçtima: 1, Kırk Beşinci İnikat, (20 Nisan 1944): 98.

Papen Ankara'dan 5 Ağustos'ta trenle ayrılmıştır. Dışişlerinden resmî bir görevli Papen'e sınıra kadar refakat etmiştir.[269] 3 Ocak 1945'te TBMM'de alınan yeni kararla Japonya ile olan siyasi ilişkiler de kesilmiştir. Menemencioğlu, Japonya ile siyasi ilişkileri kesme kararıyla ilgili şunları söylemiştir: "Türkiye'nin Japonya ile iktisadi münasebetleri olmadığı için, yapılan hareket daha ziyade siyasidir. Müttefikler Japonlara karşı vaziyetimizin açık olmasının tercih edileceği fikrini ileri sürdüler..." 23 Şubat 1945'te Mecliste alınan başka bir kararla Almanya ve Japonya'ya resmen savaş ilan edilmiştir. Bu karardan sonra Menemencioğlu *France-Soir* gazetesi muhabirine şu açıklamayı yapmıştır: "Bugün mesut bir gündür. Türkiye'nin harb ilân etmesi, memleketimizin 1939'dan beri güttüğü siyasetin bir neticesidir. Türkiye'nin son yıllar zarfındaki durumu, müstenkif bir vaziyet değil, Müttefiklerinkine uygun ve müşterek dava için en faydalı sayılan bir durum olmuştur." Türk yetkililer 27 Şubat'ta BM Beyannamesi'ni Washington'da imzalamıştır. Türkiye ABD'de yapılacak olan San Francisco Konferansı'na katılmak ve BM'ye kurucu üye olabilmek amacıyla prosedürü yerine getirmek için savaş ilan etmiştir.[270]

Numan Menemencioğlu'nun dış temsilciliklerde başlayan diplomasi kariyeri, Dışişleri Bakanı olması ile zirveye ulaşmıştır. Ülkenin dış politikasındaki en sıkıntılı dönemlerden biri olan II. Dünya Savaşı'na denk gelen bakanlığı, savaşan iki kamp arasında tarafsızlığı sürdürme, ülkeyi savaşın yıkımından uzak tutma üzerine çalışmakla geçmiştir. Bir yandan, Türkiye'nin savaşa girmesini talep eden Müttefikler'in baskıları savuşturulmaya çalışılmış, bir yandan da Türkiye'nin hemen yanı başında bulunan Alman ordularının misillemesine neden olabilecek hareketlerden kaçınılmaya gayret edilmiştir. Menemencioğlu, bu konularda pazarlık kabiliyeti ve diplomasi tecrübesi ile öne çıkmıştır.

3.2.6. İstifası Sonrası Yapılan Değerlendirmeler

Numan Menemencioğlu'nun bakanlıktan istifası kısa resmî bir açıklamayla duyurulmuştur. Basında çıkan habere göre Menemencioğlu'nun istifa nedeni olarak, takip ettiği dış politikanın Bakanlar Kurulu tarafından "tasvip" edilmemesi

[269] Behiç Erkin, **Hatırat 1876-1958**, haz. Ali Birinci, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010), 586-587; Hughe Knatcgbull-Hugessen, **Savaşta ve Barışta Bir Diplomat: Büyük Britanya'nın Türkiye Büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull-Hugessen'in Anıları**, ç. Ahmet Özgiray, (İstanbul: Er Yayınları, 2017), 168; **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Ağustos 1944; **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Ağustos 1944.
[270] Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 245; Weisband, **age**, 289-290; Behiç Erkin, **age**, 587; Kemal Girgin, **T.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (70 Yılın Panoraması) 1923-1993**, (Ankara: [y.y.], 1993), 5; **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Şubat 1945; **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Şubat 1945.

gösterilmiştir. Açıklama şöyledir: "Hariciye Vekilimizin son günlerde takip ettiği politikayı Vekiller Heyeti tasvip etmemiştir. Bunun üzerine hariciye vekili istifa etmiştir. Hariciye vekilliğini, vekâleten Başvekil idare edecektir."[271] Böyle ciddi bir gelişme karşısında basının sessiz kalması dikkat çekicidir. Durum böyle olmakla birlikte hiçbir şey yazılmamış değildir. Az da olsa birkaç yazı yayımlanmıştır. *Yeni Adana*'da çıkan bir haberde istifa "zecri bir karar" olarak görülmüş ve şöyle haber yapılmıştır:

> "Boğazlardan Alman gemilerinin geçmesi hadisesi dolayısile son günlerde Lordlar Kamarasında vâki olan münakaşalar burada büyük bir alakayla takip olunmaktaydı. Müttefikimiz İngiltere, dostumuz Sovyetler Birliği ve Amerika'nın aleyhine müteveccih her hareketten içtinap eden, haricî politikasında Türk-İngiliz ittifakı hükümlerini esas tutan hükümetimizin bu meselede de zecrî bir karar vermesi esasen beklenmekteydi. Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu'nun istifasile bu karar kendini göstermiş olmaktadır."[272]

Tanin'de Hüseyin Cahit Yalçın istifa ile ilgili art arda iki köşe yazısı yayımlamıştır. İlk yazıda Menemencioğlu'nun diplomatik meziyetlerini öven Yalçın, istifayı dış politikada mühim sonuçlar doğuracak bir gelişme olarak görmüştür. İstifanın şekliyle ilgili olarak o güne kadar sağlık nedenleri dışında hiç kimsenin bu şekilde görevinden istifa etmediğini ve bunun bir ilk olduğuna dikkat çekmiştir. Bu açıdan Menemencioğlu'nun istifası bir ilktir ve dışişleri bakanlığını bu şekilde "terk etmesi" önemli bir gelişmedir. Menemencioğlu'nun istifasıyla hükümetin dış politikasının değişmeyeceği, dış politikanın temelinin İngiliz ittifakına "sadakatle" bağlı olunduğunun İnönü tarafından açıklanan, yeni gelişmenin bir "nüanstan" ibaret olduğu belirtilmiştir. Bir gün sonraki yazısını Boğazlar'dan geçen Alman gemilerine ayıran Yalçın'a göre Almanların gemilerini "hile" ile Boğazlar'dan geçirmeye çalışmaları, "Türk tarafsızlığına bir tecavüzdür." Kasselin Boğazlar'dan geçiş emrini Alman Hükümeti'nin verdiğini ve sorumluluğun onlarda olduğu "ağır bir vaka" olarak görmüştür. Dolayısıyla sorun bir protesto ile geçiştirilemeyecek kadar ciddidir.[273]

Menemencioğlu'nun istifası sonrası az da olsa onu öven bir yazı Nadir Nadi tarafından kaleme alınmıştır. Nadi, Numan Bey'in istifasıyla dış politikada değişiklik olmayacağını belirttikten sonra yaptığı hizmetlere dikkat çekmiştir:

> "Menemencioğlu, uzun yıllar Hariciyede vazife görmüş, gene uzun yıllar Türk dış politikasının teknik direktörlüğünü başarmış, kıymetli bir devlet adamımızdır. İngiltere ile aramızda bir tefsir münakaşasına yol açan 1936 Montreux Mukavelesi'nin hazırlanmasında

[271] **Ulus Gazetesi**, 16 Haziran 1944.
[272] **Yeni Adana Gazetesi**, 16 Haziran 1944.
[273] Hüseyin Cahit Yalçın, "Türkiye'nin İttifak Politikasında Yeni Bir İnkişaf", **Tanin Gazetesi**, 17 Haziran 1944; Hüseyin Cahit Yalçın, "Türk Haklarına Almanların Çirkin Bir Tecavüzü", **Tanin Gazetesi**, 18 Haziran 1944.

kendisi mühim bir rol oynamış, Boğazlar meselesinin çeşitli ve çapraşık safhalarında çok defa birbirine aykırı kaçan muhtelif görüşleri birleştirmek, bu arada Sovyet ve İngiliz menfaatlerini elden geldiği kadar uyuşturmak hususunda gayret harcamıştı. Bu gayretin boşa gitmemiş olduğunu dört yıldan beri görüyoruz. Ayrıca Türk-İngiliz İttifak muahedesinin de ilk önce fikir olarak doğmasında ve sonra da gerçekleşmesinde Numan Menemencioğlu'nun oynadığı rolü kimse inkâr edemez. Bu itibarla sayın devlet adamımızın vazifesinden çekilmekle dış politikamızda bir değişiklik meydana geleceğini sanmak yersiz bir düşünce olurdu."[274]

Dışişlerinde uzun süre görev yapan Menemencioğlu'nun istifasının ardından basının sessizliğe bürünmesi anlamlıdır. Menemencioğlu'nun bakanlıktan istifası sıradan bir gelişme değildir. Yalçın ve Nadi'nin yazısı dışında onu ve devlete olan hizmetlerini anlatan başka bir yazı yayımlanmamıştır. Adeta devlet politikaları ve bürokraside bıraktığı izler silinmek istercesine sessizliğe bürünülmüştür. Daha altı ay önce gerçekleşen Kahire Konferansı'ndan sonra hakkında övücü yazılar çıkmasına[275] karşılık altı ay sonra yaşanan istifanın ardından takip ettiği dış politikasını eleştiren yazılar yayımlanmıştır. İsimsiz yayımlanan bu yazılarda Menemencioğlu'nun dış politikasına yönelik eleştiriler vardır. İlk yazıdaki olumsuz değerlendirmeler şöyledir:

"Cumhuriyet hükümetinin politikası, müttefiklerine bağlılık ve tarafsızlığa riayet hususunda tam bir dürüstlüğe dayanmaktadır. Bu noktanın gözden kaçırılması ve terazinin gözünün, herhangi bir sebep ve ne şekilde olursa olsun, Almanya lehinde kaydırılmasına hükümet müsamaha gözü ile bakamaz. Kabine umumi heyetinin Menemencioğlu'nun müşevveş [belirsiz, karışık] görüş tarzını benimsemediği, [bellidir]..."[276]

Bir gün sonraki yazıda ise takip ettiği dış politika şu sözlerle eleştirilmiştir:

"Sabık Hariciye Vekili'nin hem içeride kabine arkadaşları hem dışarıda büyük müttefikimiz tarafından şüphe ile görülmeye başlamış olan ve daha ziyade yabancı bir devletin menfaatlerini koruyan politikasının iç yüzü Saraçoğlu'nun Parti Grubu'nda verdiği açık ve dürüst izahat ile tamamile aydınlanmış bulunuyor."[277]

Numan Menemencioğlu'nun istifasından sonra basının sessiz kalması hatta aleyhinde yazılar yayımlanması "ibretlik" bir durumundur. Aralık 1943'teki Kahire Konferansı sonrası Menemencioğlu'nun beyanatı hakkında Sadak, "Hariciye Vekili'nin ağzından çıkabilecek bir gün gibi aydınlık sözlere katılacak bir şey yoktur." gibi övücü sözlerle kendisine iltifat etmişti.[278] Altı ay önce bir "kahraman" gibi karşılanan kişinin altı ay sonra "eleştirilmesi" Hükümet'in savaş döneminde basın üzerindeki kontrolünün devam etmesi ile açıklanabilir. Artık içinde bulunulan zaman altı ay öncesinden çok farklıdır. Savaşın nasıl biteceğinin belirginleştiği bir sırada

[274] Nadir Nadi, "Başvekilin Tekrarladığı Hakikat", **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Haziran 1944.
[275] bk. Necmeddin Sadak, "Kahire Konferansı Türkiye Dış Siyasetinin Yeni ve Parlak Bir Zaferidir", **Akşam Gazetesi**, 11 Kânunuevvel 1943.
[276] "Değişmeyen Türk Politikası", **Yeni Sabah Gazetesi**, 17 Haziran 1944.
[277] "Durumda Aydınlık", **Yeni Sabah Gazetesi**, 18 Haziran 1944.
[278] Necmeddin Sadak, "Kahire Konferansı Türkiye Dış Siyasetinin Yeni ve Parlak Bir Zaferidir", **Akşam Gazetesi**, 11 Kânunuevvel 1943.

"İngilizlere hükümetin 'iyi niyetini' kanıtlayacak bir jest gereklidir."[279] Bu jestin Menemencioğlu'nun istifası ile yapıldığı anlaşılmaktadır.

Basındaki benzer durumun İnönü'nün Menemencioğlu'na sergilediği tavırlarda da görüldüğü söylenebilir. İnönü, 1943'ün Aralık ayında Kahire Konferansı'ndan döndükten sonra düzenlenen bir davette Menemencioğlu'na davete katılanların önünde "müzakerelerin fatihi" şeklinde övgülerde bulunmuş; Eden ve Hopkins'e karşı Türk tarafının görüşünü "cesurca" savunduğundan ötürü kendisini kutlamıştır. Ancak İngiltere'ye "yaklaşmak" zamanı geldiğinde Menemencioğlu'nu görevden almaktan çekinmemiştir. İnönü'nün başka bir davette bunu çevresindekilere şu şekilde söylediği nakledilmiştir: "Üzerimden büyük bir ağırlık kalktığını hissediyorum. İki senedir Menemencioğlu'nun kaprislerini çekiyorum. Evet iyi bir müzakereci idi ama gene de ondan ayrılmanın zamanı gelmişti."[280] Arzık da Menemencioğlu'nun harcandığını şöyle ifade eder:

> "Herkes hata işler, Numan Bey yüksek sesle gelecekteki başvekilliğinden bahsedilmeye başlanmasını tabiî karşılıyordu. Bahseden yalnız hariciye çevresiydi amma yeterdi. Ne kadar yalnızlaşmış olduğunu fark etmeden, kendince sorun yükleniyordu. Paşa, ona 'benim adamımdır bu!' diyemezdi artık. 'Benim adamım' diyebilseydi, belki gümbürdemesini geciktirmek için formül bulurdu. Olanı biteni, her şeyi unutmağa hazır dünyaya unuttururdu. Formül bulmadı, bulmak istemedi. Paşa'ya o sırada bazı laflar atfedilir! Yakıştırmadır bu laflar. Genel gevezelikte tek içini, tutan İsmet Paşa'dır."[281]

Büyükelçi Zeki Kuneralp istifayla ilgili Weisband'a şunları söylemiştir:

> "Numan Menemencioğlu, Müttefikler savaşta ağır basmaya başladıktan sonra İnönü tarafından Türkiye'nin yüzünü ak çıkarmak için bütün suçun omuzlarına yüklendiği adam olarak kullanılmıştır. Menemencioğlu hiçbir zaman İnönü'ye danışmadan önemli bir karar almamıştı ve dolayısıyla izlediği politika ile İnönü'nün politikası aynı şeydi."[282]

Diplomat Prof. Dr. Ali Suat Bilge de, Weisband'a "İnönü İngilizleri yatıştırmak için Menemencioğlu'nu harcadı." demiştir.[283] Gökmen'e göre "savaşın ilahları Türkiye'den bir kurban istemişlerdi. O kurban Menemencioğlu oldu. Hükümeti zor durumda bırakmamak için görevinden istifa etti."[284] Açıkalın'a göre ise "Numan günün siyasal koşullarına ayak uydurmayı beceremişti."[285] Arzık istifaya neden olan gemiler hakkında onun suçunun olmadığını hafif söylemle "İhmali vardı diyelim." şeklinde ifade etmiştir. Ona göre;

---

[279] Deringil, **age**, 12.
[280] **Age**, 48-49.
[281] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 117.
[282] Weisband, **age**, 253.
[283] **Age**, 255.
[284] Gökmen, **age**, 167.
[285] Weisband, **age**, 255.

> "O uğursuz Mercedes'i kabul etmişti ya herkes ona çullandı. Yalnız hasetten değil, daha fazla müttefiklerin, hele İngilizlerin baskısından ötürü. Bu baskı bunca şaşaalı bir bakanın devrilmesine yeter miydi? Kestiremiyorum pek. Çünkü ek hikâyeler o kadar dallandı budaklandı ki!... Kök hikâye görünmez oldu."[286]

Menemencioğlu'nun istifasından sonra İngilizler onun hakkındaki düşüncelerini belli etmişlerdir. Onlara göre "N. Menemencioğlu, Türkiye'nin Müttefikler safında savaşa girmemesinin başlıca sorumlusu ve kesin tarafsızlığın savunucusuydu..." Bundan dolayı İngilizler ondan kurtulmanın yollarını aradıklarını "...tam biz Numan Menemencioğlu'ndan kurtulmak için doğrudan harekete geçip geçmeyeceğimizi tartışırken..." şeklindeki sözlerle belirtmişlerdir.[287] İngilizlerin Menemencioğlu'nun muhalefetini aşamayınca kendi çözüm yollarını aradıkları anlaşılmaktadır. *Times*'da çıkan bir haberde Menemencioğlu'nun adil olabilmek için kurallara bağlı kalmasından dolayı siyasi şartları görememekle suçlanmış olabileceği ancak kimsenin onun "dar legalistik görüşlü" olduğu iddiasında bulunamayacağı belirtilmiştir.[288]

Menemencioğlu'nun istifasının Alman basınında nasıl yorumlanacağı merak konusu olmuştur. Berlin'de çıkan gazeteler istifayı yorumsuz bir şekilde vermiş ve Türkiye'nin bir iç meselesi olarak görmüşlerdir.[289] Ancak Menemencioğlu'nun Boğazlar'dan geçen Alman gemileri nedeniyle istifa ettiğini öğrenen Alman Büyükelçi Papen "Çok üzüldüm, bu mesele için istifa edilir mi? Numan bana söylese idi Alman gemilerinin geçişini derhal durdururdum." diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.[290] Papen, istifayla ilgili olarak da "...Bir noktaya kadar bu bizim hatamızdı..." demiştir. Ayrıca Boğazlar'dan geçen gemilerin savaş gemisi olmadığı; yedek savaş malzemesi, silah ve asker taşımadıkları bilgisinin kendisine Deniz Ataşesi Amiral Marwitz tarafından verildiğini, Marwitz'in bilerek yanlış bilgi vermediğini onun da aldatıldığını ileri sürmüştür. Papen, Menemencioğlu'nun durumuyla ilgili olarak "Menemencioğlu da utanç verici bir duruma düştü ve sonuçlarını üstlenmek zorunda kaldı." demiş ve istifaya kimsenin kendisi kadar üzülmediğini belirtmiştir. Buna rağmen özel dostluklarının bozulmamış olmasıyla teselli bulmuştur.[291]

Dikerdem, Menemencioğlu'nun istifasını İnönü'nün dış politika anlayışı üzerinden değerlendirmiştir. Ona göre İnönü dış politikada Osmanlı Devleti'nin son

---

[286] Arzık, **age**, 115.
[287] Deringil, **age**, 238-239.
[288] Güçlü, **age**, 104.
[289] **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Haziran 1944.
[290] Erkin, **age**, c. 1, 141.
[291] Franz Von Papen, **Alman Büyükelçi Franz Von Papen'in Anıları**, ç. Ahmet Özgiray, (İstanbul: Er Yayınları, 2017), 83.

dönemlerindeki dış politikanın ana ilkesi olan "Batılı bir müttefike yaslanmadan Ruslarla dost olunmaz." prensibiyle hareket ediyordu. Boğazlar'dan geçen Alman gemileri meselesi nedeniyle Menemencioğlu'nun "istifaya zorlandığı" süreçte İnönü ona şu sözleri söylemiştir: "Osmanlı İmparatorluğu Rusya ile İngiltere'yi ayrı cephelerde tutabildiği ve birbirine karşı kullanabildiği sürece ayakta durmuştur. Oysa sen ikisini de aynı cephede birleştirdin." Dikerdem, Menemencioğlu'nun bu sözlerden sonra istifa ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Dikerdem Alman gemilerine Boğazlar'dan geçiş izninin Başbakan Saraçoğlu'nun onayı ile verildiğini, İnönü'nün bundan dolayı Hükümetin istifasını uygun görmediği, Menemencioğlu'nu "feda etmeyi yeğlediğini" eklemiştir.[292] Başka bir kaynakta ise savaş boyunca Menemencioğlu'nun "Alman sempatizanı" olduğu yönünde iddialar ileri sürülmüş Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin belirginleşmesinden sonra;

> "Türkiye'nin artık İngiltere'ye yanaşması zamanı gelince, devleti zor durumda bırakmamak için feda edildiği anlaşılmaktadır. Menemencioğlu ise savaş boyunca aslında Hükümetin ve İnönü'nün onayıyla sürdürdüğü politikalarını reddetmemiş, fakat ülkesini zor durumda bırakmamak için sorumluluğu kendi üzerine almıştır."[293]

Deringil'e göre Menemencioğlu'nun istifasında Boğazlardan geçen ticari görünümlü savaş gemileri bahane yapılmıştır. Çünkü Türkiye savaş sürecinde bu tür uygulamaları her iki tarafa birçok defa yapmıştır. Ona göre gerçek neden şöyledir:

> "...Değişen dengelere Türkiye'nin ayak uydurması söz konusuydu. İngiltere ve ABD'ye yaklaşılmalıydı. Bu yaklaşma uğruna uluslararası kamuoyunun gözü önünde feda edilecek bir kurbana ihtiyaç vardı. İnönü en uygun adayın Numan Menemencioğlu olduğuna karar verdi. Menemencioğlu'nun tarafsızlığı en yalın şekliyle yorumlayan politikası yıllardır İngiltere'den olumsuz not almaktaydı. Türkiye'nin hareket serbestliğini her alanda en yüksek düzeyde tutmaya çabalayan bu yetenekli diplomat açıkça 'Nazi yanlısı' damgasını yemişti. Ayrıca müzakere masasındaki yüksek yeteneği zaman zaman İngilizlerin Türkiye'yi istedikleri noktaya getirmelerine başlıca engel olmuştu."[294]

Weisband, Menemencioğlu'nun istifasının Türk dışişlerinde yaşanan politika değişikliğinden kaynaklandığını ve Cumhurbaşkanı İnönü'nün isteğiyle olduğunu belirtmiştir.[295] Weisband istifanın nedenini böyle belirtmesine rağmen yapıtının başka bir yerinde "Kesinlikle anlatmak zor olmakla birlikte, İnönü'nün dışişleri sorunlarına kişisel merakı oluşunun, başka bazı etkenlerle birlikte, Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığından istifasını istemesine yol açtığı düşünülebilir." şeklinde yazmıştır.[296]

---

[292] Dikerdem, **age**, 42.
[293] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 468.
[294] Deringil, **age**, 238.
[295] Weisband, **age**, 253.
[296] İnönü, Menemencioğlu'nu bakanlıktan istifa ettirmesine rağmen onun ani gelişmeler karşısında verdiği ilk tepkileri beğeniyordu. Bu özelliğini şöyle dile getirmiştir: "*Numan işini biliyordu; çabuktu ve gelişen olaylar karşısında ileri görüşlülükle tepki gösterirdi.*" **Age,** 36.

Arzık, İnönü'nün bir özelliği olarak bir iş için insana yaklaştığını ama işi bittikten sonra o kişinin onun için "tükendiğini" belirtmiştir. İnönü'nün bir ara Numan Bey'e çok yaklaştığını onun bunu "anlayamadığını" şöyle dikkat çekmiştir:

> "Hastalığında Numan Bey'in, İsmet İnönü, Uçar Sokağı'ndaki evine gelip 'geçmiş olsun' demişti. Numan Bey onu pijama ve robdöşambrla buyur etmişti... Bu insan psikolojisini bilmeyen için büyük bir favörün gösterileriydi. İnsan psikolojisini bilen için belki tersiydi. Menemencioğlu bu yaklaşmağa kapıldı. Genç hariciyecilerin önünde, 'politikam, benim politikam' gibi lakırdılar etti. İnsanoğlu saftır."
>
> "Numan Bey kendi hâlesinin dışına çıkmadığından, azıcık İsmet Paşa'yı da unutmuşa benziyordu. Hiç değişmeyen özel hayatı, her bakımdan, makamdakilerin hepsinden değişik, 'âdet böyledir' diye kişiliğini olmayacak şekillere sokmayan, hiçbir taşkınlığın içine dalmayan İsmet Paşa!..."[297]

Menemencioğlu'nun istifası başka bir açıdan İnönü'nün yönetim anlayışıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Devletin yönetimini elinde tutan İnönü'nün yönetim anlayışında duygulara göre hareket edilmez ve "kişilere bağlılık" yoktur. Günün şartlarına göre gerekli gördüğünde başbakan ve bakanları değiştirmiştir.[298] İnönü hükümet "kurdururken gerek başvekil ve gerekse hükümetteki vekillerin zayıf, dirayetsiz ve kendisine körü körüne bağlı olmasına dikkat etmiş"tir. Bundan dolayı İnönü iyi bir çalışma takımı oluşturmamıştır. Etrafındakiler tartışmaktan hoşlanan "üstün yetenekli" kişilerden ziyade emirlerine derhal uygulayan "memur yaradılışlı" kişilerden oluşmuştur.[299]

Büyükelçilerle yapılan bir röportajda istifa, "Hepsi bahane. Galibiyet ibresi müttefiklere meyledince, Türkiye'nin savaşa girmemekte direnmesinin sembolüne dönüşen Menemencioğlu harcanmıştır."[300] şeklinde değerlendirmiştir.

Menemencioğlu istifa ettikten yaklaşık beş ay sonra İnönü'nün dışişlerindeki bazı kişilerden rahatsız olduğunu işaret eden bir gelişme Erim'in anılarına şöyle yansımıştır: İnönü, 19 Kasım 1944'te çıkacak olduğu seyahat için geldiği garda Sofya Büyükelçisi Vasfi Menteş'e uzattığı elini "Sana el vermem." diyerek tokalaşmaktan vazgeçmiştir. İnönü, orada bulunan Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya "Hasan. Yeter artık bu gözü bozuk Hariciyecilerden çektiğimiz. Bunları temizle. Bu işi biz yapmayacağız da kim yapacak." demiştir. İnönü'nün sözlerini duyan Numan Bey'in "Kime bu laflar?" sorusuna Saka, "Hepimize kardeşim." diye cevap vermiştir. Erim,

---

[297] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 72-73, 116.
[298] Deringil, **age**, 48.
[299] Akandere, **age**, 102; Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, 2. bs., (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, [y.t.y.]), 186.
[300] Kayhan Sağlamer, "Türkiye'nin Zor Günlerinde, Sefir-i Kebirler: 'Numan Menemencioğlu Süper Diplomattı'", **Milliyet Gazetesi**, 16 Mart 1982.

bu konuşmayı Cevat Açıkalın ile Feridun Cemal Erkin'e anlattığını, kendisinin "Ben başımı eğdim, bu sözler üzerimden geçti gitti." demiş ve sözlerin doğrudan doğruya Menemencioğlu'na "raci" olduğunu belirtmiştir.[301] Bu konuşmadan İnönü'nün Menemencioğlu ve dışişlerindeki bir gruptan rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasındaki yönetimi ve dış politikası göz önüne alındığında, Numan Menemencioğlu'nun tek başına Alman lehtarlığı ile bir politika takip etmiş olduğunu düşünmek oldukça zordur. Bu dönemde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Milli Şef olarak ülkenin yönetiminde nihai bir belirleyici konumundaydı ve hükümet de kendisinin görev verdiği kişi tarafından kurulmaktaydı. Yanı sıra, İnönü'nün dış politika konusunda ayrıca bir ilgisi mevcut olduğu yukarıda da belirtilmişti. Dolayısıyla, Numan Bey de İnönü tarafından nihai olarak şekillendirilen dış politikanın uygulanmasından sorumlu kişilerden biriydi. O dönemdeki Türk dış politikası da temel olarak savaşın yıkımından kaçınma ve Sovyet Rusya ile karşı karşıya gelmeme üzerine kuruluydu. Bu iki amaç doğrultusunda, dış politikada çeşitli manevralar yapılmış; bir yanda İngiltere ve Fransa ile ittifak imzalanırken, diğer yandan da Almanya ile saldırmazlık paktı yapılmıştır. Savaşın gidişatına göre de savaşan taraflara karşı gösterilen yaklaşımda değişiklikler olmuştur. Numan Bey'in istifa etmek durumunda kaldığı 1944 yılı, artık Almanya'nın geri çekilmeye başladığı, yenilgisinin beklendiği bir dönemdir. Türkiye ise Rusya'ya karşı Batı'ya dayanmak ihtiyacını hissettiği için, o dönemde Almanya'ya karşı izlenen politikanın tamamen değiştirileceğini ilan etmek durumunda kalmıştır denebilir. Bu kapsamda da, Müttefikler tarafına geçişini göstermek için, Müttefiklerce "Alman taraftarı" olarak nitelenen Numan Menemencioğlu görevden alınmıştır.

3.2.7. Türk Dış Politikasındaki Rolü

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Türk dış politikası Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh!" ilkesine göre şekillenmiş ve bu anlayış doğrultusunda yönetilmiştir. Dış politikada bu anlayışın hâkim olduğu dönemde Numan Menemencioğlu Ankara'da yaklaşık on altı yıl (1928-1944) görev yapmıştır. Menemencioğlu, bu dönemde Cumhurbaşkanı Atatürk ve İnönü; Başbakan İnönü, Bayar, Saydam ve Saraçoğlu; Dışişleri Bakanı Aras ve Saraçoğlu ile birlikte çalışmıştır. Bu süreçte cumhurbaşkanı, başbakan ve dışişleri bakanları değişmiş ama

[301] Nihat Erim, **Günlükler 1925-1979**, c. 1, haz. Ahmet Demirel, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 28.

onun görevi değişmemiştir. 1925-1938 yıllarında Atatürk'ün dış politikada önde gelen yardımcısı Dışişleri Bakanı T. Rüştü Aras olmuştur. Dikerdem göre "ilke ve hedefleri Atatürk tarafından çizilen" dış politikanın uygulayıcısı Tevfik Rüştü Aras'tır.[302] Menemencioğlu, Ankara'ya 1928'de Aras'ın dışişleri bakanlığı zamanında atanmıştır. Bir yıl birinci daire umum müdürü olarak görev yaptıktan sonra 1929'da dışişleri müsteşarı, 1933'te genel sekreter, 1937'de siyasi müsteşar olmuş; aynı yılın sonunda tekrar genel sekreter görevine dönmüş ve 1942'ye kadar bu görevde kalmıştır. 1942-1944 yıllarında dışişleri bakanı olarak görev yapmıştır.

Menemencioğlu; müsteşar, genel sekreter, siyasi müsteşar olarak görev yaptığı dönemde Dışişleri Bakanı Aras ve Saraçoğlu ile birlikte çalışmıştır. 1930'lu yıllarla birlikte dışişlerindeki etkisi giderek artan Menemencioğlu, ilerleyen yıllarda Türk dış politikasını meşgul eden gelişmelerde önemli roller alacaktır. Özellikle Boğazlar ve Sancak Meselesi ile İngiltere-Fransa ve Almanya ile yapılan antlaşmalarda üstlendiği vazifelerle dikkat çekmiştir. Diplomasideki yeteneğine güvenilen Menemencioğlu bu dönemde başarılı bir diplomat portresi çizmiştir. Kemal Girgin 1930-1938 tarih aralığını "Türk diplomasisinin altın çağı denebilecek" bir dönem olarak görmüştür.[303] Bunda Türkiye'nin MC üyeliği, Balkan Antantı, Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Sadabat Paktı, Nyon Görüşmeleri ile Sancak Meselesinde elde ettiği başarılar etkilidir. Bu gelişmelerde başta Cumhurbaşkanı Atatürk olmak üzere Başbakan İnönü, Dışişleri Bakanı Aras ile Menemencioğlu öne çıkan isimler olmuştur.

Bu dönemde dış politikada aktif olarak görev yapan Menemencioğlu, Türkiye adına uluslararası birçok görüşmeye katılmış ve antlaşma imzalamıştır. Hiçbir konuyu müzakere etmekten çekinmeden meseleleri en ince ayrıntısına kadar görüşmüştür. Menemencioğlu, Mayıs 1933'te İktisat Bakanı Celal Bayar ile ticari müzakereler için Atina'ya, Aralık ayında Roma'ya ve 1935'te Berlin'e gitmiştir.[304]

Numan Menemencioğlu, Atatürk'ün ölümünün ardından İnönü Dönemi'nde de (1938-1950) dışişlerindeki görevine devam etmiştir. İnönü Dönemi'nin ilk Dışişleri Bakanı Saraçoğlu (1938-1942), ikincisi Menemencioğlu (1942-1944) olmuştur. Bu dönem Türk dış politikasında kararları alan ve uygulayan bu üç isimdir. Ancak İnönü'nün tartışmasız ağırlığını belirtmek gerekir. Z. Kuneralp'e göre "Bu başarılı

[302] Dikerdem, **age**, 27.
[303] Girgin, **Osmanlı ve Cumhuriyet...**, 132.
[304] **F.O., 428-244**, 34; Güçlü, **age**, 76.

politikanın asıl yaratıcısı zamanın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ydü. Başlıca uygulayıcıları da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Genel Sekreter Numan Menemencioğlu ve Genel Sekreter Birinci Yardımcısı Cevat Açıkalın'dı."[305] Bu dönemle ilgili başka bir değerlendirme şöyledir: "Türkiye'nin yazgısını çizen üç kişiden (İnönü, Saraçoğlu ve Menemencioğlu) en akıllı ve güçlü kafa, Menemencioğlu'dur. Yetenekli, pazarlıkçı ve katıdır. Pazarlıklarında milletine en iyi hizmeti yapabilmek için kılı kırk yarar."[306] Bu dönemde birçok görev ifa eden Menemencioğlu bunları İnönü'nün "genel hatlarını çizdiği ve prensiplerini belirlediği" sınırlar dâhilinde yürütmüştür.[307]

İnönü Dönemi'nde diplomatik görevlerine kaldığı yerden devam eden Menemencioğlu 1938'de Almanya ile yeni bir ticari antlaşma yapmak için Berlin'e giden Türk heyetinin başkanlığını yapmıştır. 1939'da Türk-Alman Kredi Antlaşması için tekrar Berlin'e gitmiştir. Almanlar Menemencioğlu'nu gelişmelerin arkasındaki "esas güç" olarak görüyorlardı. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Papen, Berlin'e 28 Mart 1941'de çektiği telgrafta "Menemencioğlu, Saraçoğlu'na göre daha gerçekçi bir duruş sergiliyor. Siyasi gerçekleri Saraçoğlu'ndan daha açık görebiliyor." şeklinde yazmıştır. Hitler'in ticari müzakerecisi Karl Clodius'a göre "Türk dış politikasının manevi lideri Saraçoğlu değil Menemencioğlu"dur. Menemencioğlu, 1939'da ayrı bir heyetle İngiltere ve Fransa ile imzalanan İttifak Antlaşması'nın ardından ekonomik, askerî ve finansal iş birliğinin ayrıntılarını görüşmek üzere 20 Kasım 1939'da yaklaşık beş hafta sürecek Londra ve Paris seyahatine çıkmıştır. İngiliz, Fransız ve Almanlarla kredi temini, krom ve tarım ürünü satışı ile silah ve yedek parça alımı için yaptığı görüşmelerden sonra üç ayrı antlaşma yapmıştır. Londra'da yaptığı görüşmelere atfen İngiliz tarihçi William Norton Medlicott şunları yazmıştır: "Bir Türk ve yabancı gibi olan Menemencioğlu gerçek bir pazarlıkçıydı." İngiliz Dışişleri Sekreteri Halifax yaptığı görüşmeyle ilgili "Menemencioğlu 'bilgili ve anında öfkelendirici bir pazarlıkçı' olduğunu ispatladı." şeklinde yazmıştır. Menemencioğlu o dönem yaptığı başarılı işlerden dolayı dışişlerinde "bağımsız bir diplomat" gibi algılanmış ve Bakanlığı "fikirleriyle yönlendiren güçlü bir beyin" olarak görülmüştür. Knatchbull-Hugessen, Menemencioğlu, sahada çok yeni olan bakanı Saraçoğlu'ndan daha

[305] Zeki Kuneralp, "Sadece Diplomat", **Milliyet Gazetesi**, 28 Şubat 1981.
[306] Aytül, **agm**, 5.
[307] Balkan, **age**, 299.

etkiliydi." şeklinde yazmış[308] ve şu örneği vermiştir:

> "İyi hatırlıyorum. 1939 yazında Numan'ın yokluğunda Massigli ve ben Saraçoğlu'ndan beklediğimizden çok daha uygun koşullar sağlamıştık. Menemencioğlu döndü ve Saraçoğlu'nun kabul ettiği birçok maddeyi geri çevirdi. Bu, Numan'ın her zamanki tavrıydı. Ama eminim her zaman Türk çıkarlarına hizmet etme çabası içindeydi..."[309]

1939'da insanlık tarihinin gördüğü "en kanlı" savaş başladı. Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle savaşın gelişimini etkileyebilecek kilit ülkelerden biriydi. Boğazlar'ın Türkiye'nin kontrolünde olması Orta Doğu'ya giden yolların bir kısmının Türkiye'den geçmesi önemini artırıyordu. Türkiye'nin savaşta alacağı pozisyon stratejik açıdan çok kıymetliydi. Bu da Ankara'nın değerini artırmış ve onu Avrupa diplomasisinin mühim bir merkezi haline getirmişti. 1942'de Menemencioğlu'nun dışişleri bakanlığına getirilmesiyle omuzlarındaki sorumluluğu artırmıştır.

Türkiye'nin sahip olduğu stratejik önem nedeniyle savaşta takınacağı tutum taraflar açısından önem arz ediyordu. Bu kritik süreçte Kuneralp'in deyimiyle Türkiye'nin önünde iki yol vardı. Türkiye ya "tam tarafsız" kalacak ya da taraflardan birine katılacaktı. Ancak iki yol da riskliydi. Eğer "tarafsızlığı" seçerse dostsuz kalabilir taraf seçmesi halinde mağlup duruma düşebilirdi. Ona göre "Türkiye ikinci yolu seçti ama birinci yolda yürüdü." ve bu politik uygulama Türkiye açısından "büyük bir başarı" oldu.[310] Bundan Türkiye'nin Müttefik tarafına meylettiği ancak "tarafsız" bir politika takip ettiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin savaş döneminde takip ettiği dış politika "bitaraflık",[311] "etkin tarafsızlık"[312] ve "silahlı tarafsızlık"[313] gibi isimlerle anılmıştır.

Menemencioğlu'nun savaş boyunca takip ettiği dış politikayla ilgili farklı fikirler öne sürülmüştür. Başta İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden olmak üzere Menemencioğlu'nun "Mihver yanlısı" olduğu iddia edilmiştir. Menemencioğlu'nun amacı Türkiye'nin savaşa girmesini engellemekti. İnönü ve Menemencioğlu Türkiye hangi tarafta savaşa katılırsa katılsın "Ülkenin baştan aşağı yakılıp yıkılacağına hatta belki de işgale uğrayacağına inanmıştı." Menemencioğlu Türk dış politikasının

---

[308] Güçlü, **age**, 75-79, 83.
[309] Deringil, **age**, 55.
[310] **İkinci Dünya Harbi'nde Türk Dış Siyaseti, Dışişleri Bakanlığı'nın Onbir Telgrafı**, Derleyen ve Yorumlayan: Zeki Kuneralp, (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1982), 24.
[311] Numan Menemencioğlu Paris büyükelçiliğinden emekli olduktan sonra kaleme aldığı makalelerden biri "Bîtaraf-Bîtarafçılık"la ilgilidir. bk. Numan Menemencioğlu, "Bîtaraf-Bîtarafçılık", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 1957.
[312] Deringil, **age**, 51.
[313] Ömer Rıza Doğrul, "Türk Millî Siyasetinin Zaferi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Şubat 1943.

hedefini şöyle açıklamıştır: "Dış politikamızın hedefi, sonuna kadar geleceğimizi kendi kendimize belirlemek amacını korumaktır. Savaşa katılsaydık, geleceğimizi kendi kendimize belirleme hakkını yitireceğimizden, ülkemin bundan hiçbir şey kazanamayacağından eminim." Türkiye'nin savaşa girmesi halinde ise "Biz benciliz ve yalnızca kendi çıkarlarımız için savaşırız." demiştir. O, Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda çok şey kaybedeceğine ve Türk topraklarının "büyük devletlerin ordularına savaş alanı" haline geleceğine inanıyordu.[314]

Menemencioğlu, "küçük ulusların" kendi yaşamlarını sürdürmesinin "büyük devletler arasındaki güç dengesi" ile olabileceğine inanıyordu. Bu açıdan bakıldığında ona göre İngiltere'yle İttifak Antlaşması, Almanya ile Dostluk Antlaşması yapılmasında "çelişkili" bir durum yoktu. Bu Türkiye'nin tarafsızlığının göstergesiydi. Bu tarafsızlık Türkiye'yi korurken Almanya ile Sovyet Rusya'nın "aşırı derecede güçlenmesine" engel oluyordu. Bir konuşmasında bunu şöyle dile getirmiştir: "Bana göre biz, bu savaşın, karşıt yanlardan birinin ya da öbürünün kesin yenilgisiyle sonuçlanmasını istemiyoruz... Türkiye'nin çıkarları, görüşme yoluyla varılacak bir barışa yönelmiştir." Almanya'nın savaşta üstün olduğu dönemde "tutkularının sınırsızca yayılmasından" duyduğu endişeyi şöyle ifade etmiştir: "Yeni düzenle (Üçüncü Reich), sıkı bir alışverişimiz olsun istemiyoruz. Bize göre, her ülkenin kendi bağımsızlık ve var oluş biçimini seçmesi, en doğal hakkıdır."[315]

Numan Menemencioğlu dış politika uygulamalarında Türkiye'nin gücünden de faydalanmıştır. Ancak salt bu güçle hareket etmemiş devletler arasındaki çekişmeleri de kullanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, İngilizler için Boğazlar aracılığıyla Ruslar'a Akdeniz'i kapatmıştır. İngiltere ve Sovyet Rusya Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda hemfikirdirler. Sovyet Rusya Türkiye'nin savaşa hemen girmesini isterken İngilizler askerî ihtiyaçların bir seviyeye kadar karşılanmasından sonra girmesine taraftardı. Bu doğrultuda İngilizler az da olsa silah yardımı yaparken Türkiye'yi Sovyetler'e karşı güçlendirmek için değil Almanya ile olası bir savaş için hazır hale getirmek istemişlerdir. Ancak Türkiye'nin silah gücünün artması Ruslara karşı güçlenmesi anlamına geliyordu. Dolayısıyla İngiltere'nin Türkiye'ye yaptığı askerî yardımdan Sovyet Rusya rahatsız olmuştur. Başka bir açıdan İngiltere Almanya'yı bahane edip Türkiye'yi bir noktaya kadar güçlü tutarak Boğazlar'ı koruyordu. İşte

[314] Weisband, **age**, 37-38.
[315] **Age**, 38-39.

"büyük ülkeler" arasındaki çekişme veya farklı hesap durumları onun için "küçük ülkelerin güvenlik kaynağı" olmuştu. Zira ona göre "büyük ülkeler" arasında tam uyuşmayan hesaplar müzakerelerde pazarlık konusu yapılarak "küçük ülkeler" için hayatta kalmanın püf noktalarından biri olmuştur.[316]

Türkiye kendisine saldırılmadığı sürece savaşa girmek taraftarı değildi. Dolayısıyla bu yönde bir dış politika takip edilmiştir. Görüşmelerde Türk tarafı "oyalama", "bahane üretme", "meseleyi haddinden fazla büyütme veya küçük görme" gibi taktiklere başvurmuştur. Bu "bahaneler" Müttefik Devletlerin özellikle Türkiye'ye savaşa girmesi yönünde baskı yaptıkları dönemde sıkça kullanılmıştır. İngiliz Başbakanı Winston Churchill Tahran Konferansı sırasında Türkiye'nin bu durumunu şikâyetvari bir şekilde şöyle dile getirmiştir: "...Ufak çapta bir öneri getirdiğinizde daha geniş kapsamlı düşünmeyi yeğlediklerini söylerler... Bu kez geniş kapsamlı öneriyle giderdiniz, hazır değiliz derler..."[317]

Türkiye savaşa katılmamak için dış politikada hassas davranmasına rağmen savaşa girmesi için provokatif girişimler olmuştur. Ancak Türkiye temkinli hareket etmiş ve bu oyunlara gelmemiştir. Türkiye kendisine bir saldırı olması halinde buna gereken cevabın verileceğini söylemekten de çekinmemiştir. Bu kritik süreçte iki tarafı idare etme çabası içinde olmuştur. Bu doğrultuda İngilizlerle ittifak, Almanlarla dostluk antlaşması yapılmıştır. Bu Türkiye'nin tarafsızlığının teyidi de olmuştur. Ancak savaşın bazı dönemlerinde oldukça sıkıntılı zamanlar geçirilmiştir. Özellikle 1941'de Almanların Balkanlar, Girit ve Kuzey Afrika'da başarı kazandıkları dönemde zor zamanlar yaşanmıştır. Bu durum Büyükelçi Knatchbull-Hugessen'in anılarına "N. Menemencioğlu'nun bana sonbahara kadar nasıl çıkacağını düşünmekten beyninin çatlamak üzere olduğunu söylediği zaman bu zaman olmalıydı." şeklinde yansımıştır.[318]

Savaşa girmesi için "telkinde" bulunulan Adana ve Kahire konferansları Türkiye'nin geçirdiği kritik süreçlerdendir. Menemencioğlu görüşmelerde hassas davranmış, Türkiye'nin savaşa girmeme nedenlerini nezaketle anlatmış ve "diplomatik hırçınlıktan" uzak durmuştur. Çünkü ona göre "diplomaside hırçınlık kadar büyük ve

[316] Güçlü, **age**, 73, 77, 95-96.
[317] Deringil, **age**, 218.
[318] Knatchbull-Hugessen, **age**, 138.

yanlış bir davranış tasavvur edilemez."[319]

Bu dönemde Türk dışişlerinin başardığı önemli işlerden biri savaşın "trajik yıllarında" Nazilerin işgal ettiği ülkelerde yaşayan Türk Yahudileri "yok etme kamplarına" gönderilmekten kurtarmış olmasıdır. Hatta yasalar zorlanarak Türk uyruklu olmayan yakınları da bu zulümden kurtarılmıştır. Bu diplomatlara Numan Menemencioğlu, Behiç Erkin, Fikret Şefik Doğan, Bedii Arbel, Mehmet Selahattin Ülkümen, Namık Kemal Yolga ve Necdet Kent gibi isimler örnek verilebilir.[320]

Menemencioğlu'nun dışişlerinde görev yaptığı dönemle ilgili yeğeni Turgut Menemencioğlu onun dış politikadaki rolü hakkında şunları yazmıştır:

> "Numan'ın bağımsız olarak politika belirleyemeyeceğini söylemek istemiyorum ama Bakanlık mutlak denetimi altındaydı ve açık seçik tutumu, Türk Hükümeti, Cumhurbaşkanı, Parlamento üyeleriyle ilişkilerinde kaypaklıktan uzak davranışlarıyla politika üzerinde doğrudan doğruya etkili olabiliyordu. Kabine toplantılarına katılıyor ve çözümlemeleri ya da açıklamalarıyla ağır basıyordu, iyi bir talih eseri olarak, Cumhurbaşkanı, başbakan ve ordu görüşlerini paylaşıyorlardı. Bazen özellikle yeni olaylar ortaya çıkınca, anlaşmazlıklar da görülüyordu. Sonuna doğru da pek seyrek birkaç çatışma olmuştu. Ama genellikle Türk politikası son derece uyumlu bir biçimde yönetiliyordu."[321]

Numan Menemencioğlu "bakanlığın işleyişini" sıkı şekilde denetlerdi. Dışişleri bakanlığından "azledilişinde" bakanlık üzerindeki bu hâkimiyetin etkisinin de olduğu belirtilmiştir. İnönü, bakanlardan herhangi birinin "aşırı şekilde güçlenmesine kuşku" ile bakmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Menemencioğlu, "hükümetin en önemli şahsiyeti" haline gelmiş; Dışişleri Bakanlığı "Bakanlar piramidinin zirvesine ulaşmıştı[r]." Onun makamı diğer bakanların sıkça gittikleri yer olmuştur. Ayrıca dünyada yaşanan gelişmeleri doğru okuması ve yabancı elçilikler nezdindeki saygınlığı onun yıldızının daha çok parlamasında etkili olmuştur.[322]

Menemencioğlu'nun II. Dünya Savaşı sırasında takip ettiği dış politika tartışma konusu olmuştur. Ancak onun takip ettiği dış politikanın İnönü ve hükümetten habersiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Uzun süredir dışişlerinde görev yapmakla birlikte savaşın en kritik döneminde bakanlık yapmıştır. Bu dönemde yeni bir politika oluşturmak mümkün değildir. Dolayısıyla savaş boyunca İnönü'nün belirlediği dış politika uygulanmıştır. Şunu göz önünde bulundurmak gerekir ki

---

[319] Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği**, c. II, Kısım I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986), 226-227.
[320] Ülkümen, **age**, 6. Türk dışişlerinin yaptığı yardımlar hakkında geniş bilgi için bk. Şimşir, **Türk Yahudiler-II...**; Bilal N. Şimşir, **Türk Yahudiler, Avrupa Irkçılarına Karşı Türkiye'nin Mücadelesi, Belgeler (1942-1944)**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2010).
[321] Weisband, **age**, 253.
[322] Deringil, **age**, 50.

savaşın sonucunun belirsiz olduğu özellikle Almanya'nın savaşta üstün olduğu dönemde bazı riskler alınmış olması muhtemeldir. Bu risklerin Türkiye'nin savaşa katılmamak için çaba gösterdiği süreçte faydalı olduğu düşünülebilir. Ancak savaşın nasıl sonuçlanacağının belirginleştiği dönemde bu riskleri "alan kişi olarak görülen" Menemencioğlu'nun görevinin sona ermesinde bu durumun etkili olduğu söylenebilir.

3.2.8. Dışişlerinde "Menemencioğlu Ekolü"

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açılmıştır. 2 Mayıs 1920'de yapılan toplantıda 3 numaralı kanun kabul edilmiştir. Bu kanunla Bakanlar Kurulu belirlenmiştir. Dışişleri Bakanlığı bu kanunla kurulmuş ve ilk dışişleri bakanı olarak Amasya Milletvekili Bekir Sami (Kunduk/Kunduh) Bey atanmıştır.[323] Bundan sonra sıra bakanlıkta çalışacak kadroların oluşturulmasına gelmiştir. Bu dönemde dışişlerinde çalışacak yetişmiş kişi bulmakta zorluk çekilmiştir. İlk yıllarda Bakanlığın kadrosu Duyun-ı Umumiye, Reji İdaresi, bankalar, üniversiteler ve kibrit şirketi gibi kurumlardan toplanan az sayıda kişiyle oluşturulmuştur. Ayrıca diploma sahibi olmayan ancak dil bilen "eski ve köklü ailelere mensup" bazı kişiler de Bakanlığa alınmıştır. Bakanlığın işleri bir süre az sayıda çalışanla yürütülmüştür. Modern dünyada dışişleri yine modern bir dışişleri yürütülebilirdi. Dolayısıyla yeni kurulan devletin modern bir dışişleri teşkilatına ihtiyacı vardı. Zamanla bu yönde yeni adımlar atılmış ve yeni birimler oluşturulmuştur. Buralara yeni memurlar alınmıştır. Bu şekilde Bakanlık kadroları yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Haziran 1927'de kabul edilen 1154 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Memurin Kanunu Bakanlığın ilk memurin kanunu olmuştur.[324] Bu kanunla dışişlerinde çalışanların niteliklerinin artması yönünde ilk adım atılmıştır. Modern bürokrasinin oluşması için yapılan çalışmaların yanında "modern Türk diplomasisinin kurucusu" olarak görülen Numan Menemencioğlu 1928'de Ankara'ya atanmıştır. Bundan sonra onun yaptığı çalışmalarla bakanlık "yeniden örgütlenmeye" başlamıştır.[325]

Numan Menemencioğlu 1914'ten 1928'e kadar Bakanlığın dış temsilcilikleri Viyana, Bern, Paris, Bükreş, Atina, Budapeşte ve Beyrut'ta görev yaptıktan sonra Ankara'ya alınmıştır. Bir yıl birinci daire umum müdürü olarak görev yaptıktan sonra 1929'da müsteşar, 1933'te genel sekreter, 1937 siyasi müsteşar ve aynı yıl tekrar genel

[323] Girgin, **Osmanlı ve Cumhuriyet...**, 117; **TBMM Albümü**, c. 1., 10, 64.
[324] **Hariciye Vekâleti Yıllığı**, 1959, 235-237; Girgin, **Osmanlı ve Cumhuriyet...**, 127-129.
[325] Gökmen, **age**, 51, 615.

sekreterliğe getirilmiştir. Menemencioğlu Bakanlığın müsteşarı olmasıyla birlikte dışişlerinde yaklaşık on üç yıl "ikinci adam" olarak görev yapacaktır. Bundan sonra bakanlıkta yavaş yavaş ağırlığı hissedilmeye başlayacaktır. Zamanla bakanlığın önde gelen karar alıcıları ve uygulayıcılarından biri olacaktır. Onun bu özelliği "Eminence Grise"[326] deyimiyle ifade edilmiştir. Bundan sonra dışişlerine Menemencioğlu'nun "damgası" vurulacak, bakanlık kadrolarının "oluşturulma ve yapılandırılma" sürecinde belirleyici olacaktır. Müsteşar olduğu dönemden başlayarak memur alımında en yetkili kişi olmuştur. Dışişlerinin ilk memurlarından Muharrem Nuri Birgi, Fatin Rüştü Zorlu, Hikmet Hayri ve Bakanlığın ilk kadın memuru olan Adile Sadri Maksudi (Adile Ayda), Menemencioğlu'nun müsteşar olduğu dönemde onun başkanlığını yaptığı komisyon tarafından alınmıştır. Memurların yetiştirilmesinde ve bakanlığın çalışma şeklinde onun belirlediği yöntemler uygulanmıştır.[327] Bakanlık, Menemencioğlu'nun direktifleri ve prensipleri doğrultusunda şekillenmiş ve onun adıyla özdeşleşmiştir. Selahattin Ülkümen anılarında bu durumla ilgili şunları yazmıştır: "O zaman dışişleri demek Numan Menemencioğlu demekti. Bakanlığa yeni girenler, ne yapıp yapıp onun gözüne girmeye, onun himayesine sığınmaya çalışırlardı. Etrafında toplanan gençler, Numan Bey'in 'espoir'ları [umut] diye anılırdı."[328] Dikerdem, benzer bir şekilde "Bakan kim olursa olsun, Hariciyenin Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'dur." şeklinde yazmıştır.[329] Kuneralp'e göre de "O devirde hariciyede hâkim kafa, Menemencioğlu idi; hayati işlemler onda toplanırdı."[330] Nitekim o dönemde dışişlerinde oluşturulan yapı, sistem, anlayış "Menemencioğlu ekolü" veya "Numan Menemencioğlu ekolü" olarak isimlendirilmiştir.[331]

"Menemencioğlu ekolü" onun başkanlığını yaptığı komisyonların dışişlerine aldığı ve onunla teşrik-i mesai yapan dışişleri çalışanları ile onu yakından tanıyan diplomat ve yazarlar tarafından dile getirilmiştir. Oğuz Gökmen ve Feridun Cemal Erkin bu isimlerdendir. Yanı sıra Ankara'da büyükelçilik ve daha sonra Fransa dışişleri bakanlığı yapan René Massigli, Feridun Cemal Erkin için Paris'te düzenlenen

---

[326] Güçlü, **age**, 107.
[327] Dikerdem, **age**, 32-33; Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü, Z, "Zorro" Gibi**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985), 17; Semih Günver, "Dışişleri Meslek Memuru", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, yay. haz. İsmail Soysal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 739-740.
[328] Ülkümen, **age**, 15.
[329] Dikerdem, **age**, 26.
[330] **İkinci Dünya Harbi'nde...**, Der. ve Yor.: Zeki Kuneralp, 11.
[331] Gökmen, **age**, 57, 212, 613, 625; Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl, Madrid, Paris, Londra Büyükelçiliği**, c. III, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008), 191.

törende yaptığı konuşmada onun "Numan Menemencioğlu ekolünde yetişmiş olan genç parlak" memurlarından biri olduğunu söylemiştir.[332]

Menemencioğlu'nun dışişleri üzerindeki hâkimiyetinin yanı sıra Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve bir ara müsteşarlık görevinde bulunan Agâh Aksel'in etkisi de yadsınamaz.[333] Aras'ın bakanlığın tayin ve idari işlerini Aksel'e verdiği dönemde o da nüfuz sahibi olmuştur. O dönemde Menemencioğlu ile Aksel arasında çekişme yaşanmıştır.[334] Bundan dolayı o dönemde dışişlerinde pastadan pay alabilmek için "Bu bakanlıkta ya 'Numanist' ya 'Akselist' ya da 'Arasist' olacaksın, yoksa sittin sene geçse sana pastanın kırıntıları kalır." anlayışı hâkim olmuştur. Bu durum çalışanlarca farklı şekillerde de isimlendirilmiştir. Bu kişilerden Taha Carım'ın "Son Eminence" (itibar, saygınlık), "Son Importance" (önem, ehemmiyet), "Son Ignorance" (göz ardı) ve "Son Arrogance" (kibir, kendini beğenme) şeklinde konuştuğunda dışişlerinde kimlerin kastedildiği herkes tarafında anlaşılıyordu.[335] İsimlendirme taraf olma durumuna dönüşerek Menemencioğlu taraftarları için "Numanyan", Zorlu taraftarları için "Damatyan" denilmiştir. Zorlu'ya "Damatyan" denmesi Aras'ın damadı olmasındandı.[336] Zorlu'nun "iltimaslı" olduğu yönünde de söylentiler çıkmıştır.[337] Girgin, bu grupları "klikcilik" olarak isimlendirmiş ve bunları "Tevfik Rüştücüler, sonradan Numan Menemencioğlu kliği, 'Fatinistler' grubu, sonra Anadolu Çocukları, Çağlayangilciler, onun uzantısı İlter Türkmenciler" şeklinde örneklendirmiştir.[338] Dikerdem, Menemencioğlu'nun genel sekreterlik makamına ilk atandığı 1933'ten 1944'e kadarki süreçte Bakanlığın "rakipsiz bir numaralı adamı" olduğunu belirtmiştir. Ona göre Menemencioğlu diplomasinin bir "virtüözü"dür.[339] Menemencioğlu'nun merkezde çalışmaya başlamasıyla bakanlık üzerindeki hâkimiyetinin zamanla doruğa çıktığı anlaşılmaktadır.

1930'lu yıllarda iyi yetiştirilmiş kordiplomatiğin gelişmesi sürecinde Aras

---

[332] Erkin, **age**, c. III, 191.
[333] Yümlü, **agm**, 255-256.
[334] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2.
[335] Ülkümen, **age**, 15-16; Selahattin Ülkümen, "Bilinmeyen Yönleriyle Bir Dönemin Dışişleri", **Güneş Gazetesi**, 30 Nisan 1989.
[336] Günver, **Fatin Rüştü...**, 23.
[337] Osman Öndeş, **Bin Renk Bir Ömür Sefire Emine Esenbel'in Anıları**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004), 159-160.
[338] Kemal Girgin, **Dünyanın Dört Bucağı, Bir Diplomatın Anıları 1957-1997**, (İstanbul: AD Kitapçılık, 1998), 17.
[339] Dikerdem, **age**, 55.

bakandır. Ama Menemencioğlu'nun etkisi daha büyüktür.[340] Dolayısıyla dışişlerinde "profesyonel ve iyi eğitilmiş bir diplomatik kadronun oluşturulmasında" Menemencioğlu'nun etkisi bakanından daha fazladır.[341] Burada şunu belirtmek gerekir ki ilke ve hedefleri Atatürk tarafından belirlenen dış politikanın uygulayıcısı Tevfik Rüştü Aras'tır. Ancak o dönemde Aras daha çok MC'deki toplantılara, uluslararası konferanslara ve görüşmelere katıldığı için bakanlığın iç yapısıyla ilgilenmeye fırsat bulamamıştır. Bundan dolayı Bakanlığın iç yönetimiyle daha çok Menemencioğlu ilgilenmiştir.[342]

Bu dönemde meslek memurluğuna girişte sınav, yabancı dil bilme ve yüksek okul bitirme zorunluluğu getirilmiştir. Bu şekilde dışişlerine girenlere Fatin Rüştü Zorlu, İbrahim Şadi Kavur, Settar İksel, Adnan Kural, Seyfullah Esin, Nurettin Vergin, Tarık Yenisey, Muharrem Nuri Birgi ve Cemil Vafi gibi isimler örnek verilebilir.[343] Dışişlerine girişte dil bilme ve üniversite bitirme şartının getirilmesi çalışanların eğitim, bilgi ve kültür seviyesini yükseltmiştir. Bu da Türk dışişlerinin gelişimine katkı yapmıştır.

1930'un başlarından itibaren dışişlerine memur alımı onun başkanı olduğu komisyon tarafından yapılmıştır. Böylece dışişlerine onun "uygun gördüğü" kişiler alınmıştır. Gökmen bundan şöyle bahsetmiştir: "İmtihan komisyonlarına o başkanlık eder, adayın sesi kulağına daha yakın gelsin diye ve -kim bilir belki de müstakbel hariciye memurunu daha iyi tetkik edebilsin diye- hemen yanındaki boş sandalyeye buyur ederdi. Bana da öyle yaptı."[344]

Menemencioğlu dışişlerine aldığı yeni memurları, kendi prensiplerine göre yetiştirmiştir. Bunun için bakanlıkta ve evinde seminerler düzenlemiştir. Seminerlerde konuşma ve tartışma ortamı oluşturarak çeşitli meseleler ve konular hakkında onların tepkilerini ölçmüş ve test etmiştir. Bu tür etkinlikler onun yeni memurları yakından tanımasını sağlamıştır.[345] Yeğeni Turgut Menemencioğlu da amcası Numan Bey'in genç hariciyecilerle kendi evinde sohbet etmeyi sevdiğini ifade etmektedir.[346] Gökmen anılarında kendilerine verdiği öğütlerden şöyle bahseder:

---

[340] Weisband, **age**, 34-35.
[341] Deringil, **age**, 49.
[342] Dikerdem, **age**, 27-28.
[343] Dikerdem, **age**, 25; Gökmen, **age**, 51.
[344] Gökmen, **age**, 50.
[345] Weisband, **age**, 35.
[346] Günver, **Fatin Rüştü...**, 25.

> "...Biz 1940 yılında savaşın daha birinci döneminde diplomasiye ilk adım attığımızda Kâtib-i Umum Numan Menemencioğlu bizleri perdeleri bile kapalı şifre dairesinde toplamış ve bizlere mesleğimizin önemine anlatabilmek için sözlerine 'Beyler! Şu andan itibaren devletin mahrem-i esrarına vazıülyed [el koymuş] bulunuyorsunuz! Burada görüp öğrendiklerinizi rüyanızda bile görmekten çekinecek, hatırlamayacaksınız! Devlet ve memleketin bekası ile ilgili olan bu sırlar sizlerin millî şuur ve namusunuza emanettir! Hepiniz bu odada şifre açıp kapamayı öğreneceksiniz. Bunun gecesi gündüzü yoktur. Ne zaman çağırılırsanız anında koşup geleceksiniz! Hiç aklınızdan çıkarmayın ki devletin eli ve gözü üzerinizdedir.!' demişti. Bu sözleri bizler diplomasinin müthiş ve ürkütücü bir tarafı olarak değerlendirmiştik!"[347]

Müşerref Hekimoğlu'na göre Menemencioğlu genç diplomatlar için "parlak bir model" evi ve sofrası da bir "okul" mahiyetinde olmuştur. Cevdet Dülger, Muharrem Nuri Birgi, Settar İksel, Şadi Kavur, Turgut Menemencioğlu, Refet Aziz Oymak, Bülent Uşaklıgil, Taha Carım, Ercüment Tatarağası, Veysel Versan onun "okulunda" yetişen isimlerden bazılarıdır.[348] Bu dönemdeki genç memurların bazılarına büyük umutlar bağlanmış "les espoirs" (umutlar) şeklinde isimlendirilmiştir. Bu durum bir süre sonra meslekte "umutlar-armutlar" söylemiyle ayrım yaşanmasına neden olmuştur. Genç memurlar kendilerinden eski olanlar hakkında konuşurken "les poires" (armutlar) şeklinde bahsetmişlerdir. Bu ayrım zamanla dışişlerinde farklı kliklerin oluşmasına ve birbirinin zıddı olan fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[349] Menemencioğlu, özellikle genel sekreter olduğu dönemde çok büyük "siyasi nüfuz" sahibi olmuştur. Bundan dolayı "istikbal" sahibi olmak isteyen hariciyeciler, Menemencioğlu'nun çevresinden ayrılmamışlardır. [350]

Menemencioğlu bakanlıkta "dikkatini çeken, sempatisini kazanan" genç memurları resmî davetlere de çağırırdı. Davetlere katılan genç memurlar bu tür ortamlara alışır ve kendilerini kordiplomatlara tanıtma imkânı bulurlardı. Bu tür davetlere katılmak yeni memurlar için hem tecrübe hem de bir "sınavdan" geçmek anlamına geliyordu. Diplomatlarda "zekâ, çalışkanlık ve dürüstlük" gibi özelliklerin yanında bulunması gereken bir diğer özellik "temsil yeteneği"ydi. Ayrıca bu tür ortamlardaki hal ve tavırlar ile "sosyete yaşantısına yatkınlık" gibi özelliklere de bakılırdı.[351]

Arzık, Menemencioğlu'nun bakan olmadan önceki durumu hakkında "Genel sekreterken bile bakanlardan daha çok etkiliydi. Genç bakanlardan Suat Hayri

---

[347] Gökmen, **age**, 10.
[348] Arzık, **Tek At...**, 198; Müşerref Hekimoğlu, **Başkent Günleri**, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1990), 84.
[349] Gökmen, **age**, 51-52.
[350] Öndeş, **age**, 160.
[351] Dikerdem, **age**, 54.

Ürgüplü'yü [Gümrük ve Tekel Bakanı] parmağıyla çağırdığını ve onun da ceketini ilikleyip yaklaştığını gözümle gördüm." şeklinde yazmıştır.[352] Menemencioğlu dışişleri bakanı olduğunda bakanlığın personelini "Çoktan avucunun içine almıştı." Zira merkezde çalışan bürokratların bir kısmı onun aldığı kişilerden oluşuyordu. Birinci Daire Başkan Yardımcısı Abdullah Zeki Polar, İkinci Daire Başkanı ve Yardımcısı Nurettin Vergin ve Muharrem Nuri Birgi, Özel Sekreteri Şadi Kavur, Bakanlık Özel Kalem Müdürü Turgut Menemencioğlu (yeğeni), Protokol Daire Başkanı Kadri Rizan bunlardandır. Bakan olduktan sonra hükümetteki diğer bakanlar ona "perde arkasındaki başbakan gözüyle" bakmışlardır. Hatta o dönemde onun yerinin "Bakanlar Kurulu piramidinin en üst noktasına çıktığı" belirtilmiştir. Başbakan Saraçoğlu'nun her sabah resmî mesaisine Menemencioğlu'nun odasında başlaması bunun bir göstergesidir.[353]

Numan Menemencioğlu Paris'te büyükelçi olduğu dönemde 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın 29. yıl (1952) kutlamasında elçilikte düzenlenen programda bir konuşma yapmıştır. Konuşmada söylediği şu sözler onun dışişlerindeki konumunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir: "Yeni bir Cumhuriyet Bayramı'nı kutlarken Türkiye'mizin hariçte büyük bir itibar ve prestij kazandığını söylemek ve bunu 20 senedir hariciyemizin başında bulunan biri olarak ifade etmekle bahtiyarım."[354] 1930'lu yıllarla birlikte dışişlerine memur alımları 3-5 kişi ile başlamıştı. Zamanla teşkilatın büyümesi ve işlerin yoğunlaşmasıyla bu sayı 15-20'lere kadar çıkmıştır. 1939'da dışişlerine aralarında Orhan Eralp[355] ile Mahmut Şerafettin Dikerdem'in bulunduğu 17 kişi alınmıştır. Bu tarihte dışişlerine alınan kişiler için başarılı kuşak anlamına gelen "Promotion magnifique" nitelemesi yapılmıştır. Menemencioğlu döneminde dışişlerine alınanlar altı ay staj gördükten sonra siyasi dairelerde çalışmaya başlıyorlardı. Altı ayın iki ayı arşiv işleri, iki ayı özlük işleri ve iki ay da şifre servisinde geçirilirdi. Bu süreçte bu birimlerde işlerin nasıl yapıldığı görülür ve az da olsa tecrübe kazanılırdı.[356] Menemencioğlu'nun koyduğu bu kural 3-4 yıl uygulanmıştır. Dışişlerine 1929'da intisap eden ve büyükelçiliğe kadar yükselen Nuza'nın söylemiyle Menemencioğlu'nun "nepotisme zaafın"dan dolayı bu kuralın

[352] Arzık, **Tek At...**, 199.
[353] Weisband, **age**, 35-37.
[354] Konuşmanın tamamı için bk. Aydemir Balkan, "Paris'te Cumhuriyetin 29'uncu Yıl Dönümü", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 İkinciteşrin 1952.
[355] Gökmen, **age**, 613.
[356] Dikerdem, **age**, 32-33.

uygulanmasından vazgeçilmiştir.[357]

Ağustos 1940'ta dışişlerine memur alan komisyon; Menemencioğlu'nun başkanlığında Cevat Açıkalın, Numan Tahir Seymen, F. Cemal Erkin, Faik Zihni Akdur, Faik Hüseyin Hozar, Cevdet Dülger, Basri Lostar, Selahattin Arbel ve Kemal Aziz'den oluşmuştur. On altı kişinin alındığı bu grupta Semih Günver, Sadi Eldem, Osman Derinsu, Orhan Kavur, Hikmet Bensan, Haluk Kocaman, Oğuz Gökmen, Haluk Kura, Zeki Kuneralp, Hasan Esat Işık, Şahin Uzgören, Zeki Sirmen,[358] Orhan Conker, Necdet Özmen ve Rafet Aziz vardır. Yeni memurların Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ile tanışmalarını Menemencioğlu hazırlamış ve o takdim etmiştir.[359]

Menemencioğlu döneminde dışişlerine alınan memurların çoğunluğu ileride bakanlığın önde gelen diplomatları olmuş, hatta içlerinde dışişleri bakanlığı yapanlar da vardır. Bunlara Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Esat Işık ve Melih Rauf Esenbel gibi isimler örnek verilebilir. Komisyondaki isimlerden Siyasi İşler Yardımcısı Cevat Açıkalın ve Birinci Daire Genel Müdürü F. Cemal Erkin farklı özellikleriyle öne çıkmıştır. Cevat Açıkalın, Atatürk'ün eşi Latife Hanım'ın kız kardeşi Rukiye Hanım'la evlenmiştir. Yani Atatürk ile bacanaktır. Açıkalın'ın yükselmesinde Atatürk'le olan akrabalık bağının yanında Menemencioğlu'nun desteği ve onun kişilik özellikleri etkili olmuştur. Açıkalın ile Erkin arasında gizli bir rekabet yaşanmıştır. Bu rekabette, Menemencioğlu genel sekreter ve dışişleri bakanı olduğu dönemde Açıkalın'ı, Başbakan Saraçoğlu, Erkin'i desteklemiştir. Bu dönemde Menemencioğlu ile Erkin arasındaki ilişkiler pek iyi değildir. İkili arasında özellikle terfi işlerinde tartışma yaşanmıştır. Açıkalın ile Erkin arasında da terfi çekişmesi olmuştur.[360] Menemencioğlu dışişleri bakanı olduğunda genel sekreterliğe merkez teşkilatında atanmaya uygun tek kişinin Erkin olmasına rağmen onu atlayarak Moskova Büyükelçisi Açıkalın'ı atamıştır. Açıkalın, genel sekreterliğe atanmasına gerekçe olarak Menemencioğlu'nun sağlığının bozulmasını göstermiştir.[361]

Dikerdem'e göre Açıkalın, Menemencioğlu'nun yakın arkadaşı ve güvendiği

---

[357] Fehmi Nuza, "Cemal Paşa'yı Kimler Öldürdü veya Öldürttü", **Türk Kültürü Dergisi**, Yıl: 21, s. 243 (Temmuz 1983): 454.
[358] Zeki Sirmen, Numan Bey'in yeğeni/evlâtlığı Nevin ile evlendi. Ayşegül (Sirmen) adında bir kızı oldu. Ancak daha sonra ayrıldılar. Sirmen daha sonra Paris'te Osmanlı Hanedanı'ndan Nilüfer Sultan adında biriyle görülmüştür. Gökmen, **age**, 400, 403; **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 İkinciteşrin 1939.
[359] Günver, **Bir Kiraz...**, 87-88; Semih Günver, **Garip Ada'nın Garip Eşeği, "Yaşanmış Öyküler"**, ([y.y.y.]: Milliyet Yayınları, 1990), 257.
[360] Geniş bilgi için bk. Erkin, **age**, c. I, 25-27, 30, 40, 109, 117-121, 127-129, 132-134.
[361] Weisband, **age**, 41.

dostudur. Açıkalın'ın davranış ve tutumlarıyla İngiliz aristokrasisine benzediği belirtilmiştir. Elinde gümüş saplı baston ve ağır duyması ayırt edici özellikleridir. Maiyetinde çalışanlara pek kaba davranmazdı. Feridun Cemal Erkin ise tam tersi çabuk yükselme hırsı olan geçimsiz ve alıngan niteliklere sahipti. Bilerek kimseye haksızlık yapmazdı ama bakanlıkta onu çok az kişi severdi. Menemencioğlu, Feridun Cemal Erkin'i takdir ederdi ama pek sevmezdi. Başbakan Saraçoğlu ise Feridun Cemal Erkin'i sever ve kayırırdı. Erkin'in yükselmesinde Saraçoğlu'nun desteği çok olmuştur. Erkin ve Saraçoğlu'nun aileleri arasında dostluk da vardır.[362]

Bu kadar farklı parametrelerin işlediği bir bakanlıkta Menemencioğlu'nun 1930'lardan sonra artan etkisi zamanla onu bakanlıkta "mutlak yetki sahibi" durumuna getirmiştir. O, bu yetkiyle Bakanlığı istediği şekilde tasarlamış ve öyle yönetmiştir.[363] Onun bu durumunu yeğeni Nermin Streater "Vekâlet üzerindeki denetleyici durumunu korumak için 'zalimane' davranmaktan çekinmemiştir." şeklinde ifade etmiştir.[364] Menemencioğlu'nun bakanlıktan istifası sonrası Arzık'ın yazdıkları onun bakanlık üzerinde oluşturduğu etkiyi göstermesi açısından dikkat çekicidir:

> "Artık Hariciyedeki hava, kendiliğinden değişecekti. O huşu ve korku havası dağılacaktı. Yapıya ayak basar basmaz, ihtiyar kapıcı, bütün zilleri koridorlarda zırlatacak düğmeye basmayacaktı. Herkes de Disney'in filmlerindeki sevgilisinin sesini ve çalının arkasından fıkırdamasını duyan tavşan kardeş gibi, vekilin gelişinin müjdeleyicisi zilleri duyunca, bir karış havada donakalmayacaktı. Sorun, o zamanki çocuklara; sorun, bugünün genel müdürlerine, o zil zırıldamağa başlayınca, potinini bağlamak üzere olan, potin bağı elinde putlaşırdı. Burnunu silerken, mendil burnuna yapışıp kalırdı. Eğikse eğikliğinde çimentolaşır, doğruksa doğruluğunda kazıklaşırdı. Sihirli bir borazan gibiydi bu zil, herkesi, her şeyi yerli yerinde taşlaştıran. Şu isyankâr kafam almıyor: Bu hava nasıl yaratılmış, nasıl yaratılır; kırk sene dahi propagandası, seksen sene dahi talimi yapılsa! Demek ki Hariciyenin başının benim göremediğim bir fazlalığı vardı, benim varamadığım bir etkisi..."[365]

Menemencioğlu'nun 1928'de merkeze atandıktan bir yıl sonra müsteşar olmasıyla birlikte bakanlıktaki etkisi hissedilmeye başlamıştır. 1933'te genel sekreterliğe getirilmesiyle artarak sürmüş, 1940'lara gelindiğinde bakanlık üzerinde tam hâkimiyet kurmuştur. Bunun oluşmasında 1930'dan sonra dışişlerine memur alımının onun başkanı olduğu komisyonun yapması ve memurların kendi prensiplerine göre yetiştirmesi etkili olmuştur. "Menemencioğlu Ekolü"nün bu şekilde oluştuğu söylenebilir. Bu hususta daha önce bahsedildiği üzere Numan Menemencioğlu'nun nepotizme olan eğilimi bakanlık yapılanması, işe alım süreci ve faaliyetlerine de

[362] Dikerdem, **age**, 58-59.
[363] Güçlü, **age**, 87.
[364] Weisband, **age**, 35.
[365] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 118.

yansımıştır. Öncelikle, akrabalarına bakanlığa giriş ve yükselme konusunda kolaylık sağladığı görülmektedir. Yeğeni Turgut Menemencioğlu ve yeğeni/evlâtlığı Nevin'in kocası Zeki Sirmen onun döneminde dışişlerine alınmış, akrabalarından Ethem Menemencioğlu da hukuk müşaviri olarak görevler üstlenmiştir. Ayrıca, bu kişilere faaliyetlerde öncelik tanındığı fark edilecektir. Turgut Menemencioğlu ve Zeki Sirmen Kahire Konferansı'na götürülürken, Ethem Menemencioğlu Montreux görüşmeleri döneminde aktif rol almıştır. Bu durum, ailenin iyi bir eğitim almasının yanı sıra, İstanbul'a yerleştiği günden beri bürokraside artan ağırlığının da bir göstergesi olarak düşünülmelidir. Yine bunun yanında, Menemencioğlu, kendi işe aldığı kişilere de ayrıcalık sağlayarak, genç yaşta önemli görevler vermiş ve yükselmelerini hızlandırmıştır. Ancak bu hususlar, bakanlığın diğer güçlü liderleri ile bir rekabete yol açmış ve kurumda klikleşmelere sebebiyet vermiştir.

3.2.9. Paris Büyükelçiliği (1944-1956)

Fransız Millî Kurtuluş Komitesinin başkanlığını yapmış olan General Charles de Gaulle'ün kurduğu yönetim Müttefik Devletler ABD, İngiltere ve Rusya tarafından "Fransız Cumhuriyeti Muvakkat Hükümeti" olarak tanınmıştır.[366] Türkiye ise Fransız Cumhuriyeti Muvakkat Hükümetini 24 Ağustos 1944'te tanımıştır.[367] Bu süreçte Ankara'da Fransız Cumhuriyeti Muvakkat Hükümetinin temsilcisi sıfatıyla M. De Saint Hardouin bulunmaktaydı. Türkiye Fransız Cumhuriyeti Muvakkat Hükümeti nezdinde Türkiye'nin bir büyükelçi atamak için yakın zamanda Fransa'dan muvafakat talebinde bulunacağını Fransız Elçisi'ne bildirmiştir.[368]

Numan Menemencioğlu bakanlık görevinden istifa ettikten sonra 15 Haziran 1944 ile 30 Kasım 1944 aralığında Parlamentoda İstanbul milletvekili olarak çalışmalarını sürdürmüştür. 1944'ün sonbaharında Paris'e büyükelçi atanması gündeme gelmiştir. Paris, Avrupa diplomasisinin en önemli merkezlerinden biridir. Dolayısıyla diplomatik hayatın en çekici başkentlerin başında gelir. Üst düzey birçok diplomatın görev yaptığı şehir olan Paris, diplomatlar arasında en çok arzu edilen yerlerden biridir.[369] Kendisi de zaten Fransız misyoner lisesi mezunuydu ve Lozan'da

[366] Falih Rıfkı Atay, "Fransa'nın Tanınması", **Ulus Gazetesi**, 25 İlkteşrin 1944.
[367] İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)**, (İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, 1993), 59.
[368] **Ulus Gazetesi**, 25 İlkteşrin 1944.
[369] Güçlü, **age**, 107.

Fransızca eğitimi almıştı.

Numan Menemencioğlu Paris'e 9 Kasım 1944'de büyükelçi olarak atanmıştır.[370] Menemencioğlu büyükelçi atanmasından sonra 30 Kasım 1944'te milletvekilliğinden istifa etmiştir.[371] Menemencioğlu'ndan önce Türkiye'nin Fransa'daki büyükelçisi Vichy Hükümeti[372] nezdinde Ali Şevki Berker idi.[373] Savaşın ardından Türkiye'nin Paris'te Fransız Hükümeti nezdindeki ilk büyükelçisi Menemencioğlu olmuştur.[374] Feridun Cemal Erkin, Menemencioğlu'nun Paris'e büyükelçi atanmasını Başbakan Saraçoğlu'nun "arabuluculuğu ve ricası" üzerine olduğunu belirtilmiştir.[375] Menemencioğlu Paris'e atandıktan sonra AA'ya şu beyanatı vermiştir:

> "Bilirsiniz ki Türkiye ile Fransa arasındaki münasebetler çok eski ve samimi bağlara dayanır. Bu dost memlekette, Büyük Şef'imi ve memleketimi temsil etmek benim için en şerefli ve zevkli bir vazife olacaktır. Salı sabahı tayyare ile Kahire'ye hareket ediyorum. Oradan da yine uçakla Paris'e gideceğim. Büyükelçilik heyeti benimle beraberdir. Seyahat şeraitinin güç olduğu

---

[370] 9 Kasım 1944, **BCA**, 30-18-1-2/106-78-8. Menemencioğlu'nun Paris'e atanması bk. ek 32.

[371] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima 2, Sekizinci İnikad, c. 14, (4 Aralık 1944): 56; **Ayın Tarihi**, Ankara: Başvekâlet Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 4 Birincikânun 1944, No: 133, 2.

[372] II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın 1940 Haziran'ında Paris'i işgal etmesi üzerine Fransız Hükümeti Vichy (Vişi) şehrine taşındı. Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği Behiç Erkin'le 10 Eylül 1940'da Vichy'e taşındı ve Vichy Hükümeti nezdinde görev yaptı. Bu dönemde Vichy'de Behiç Erkin ve Şevki Berker büyükelçi olarak görev yaptı. Erkin, Vichy'de görev yaparken resmî olarak "T.C. Paris Büyükelçiliği" unvanını kullandı. O sırada dışişleri bakanı olan Menemencioğlu ile arası iyi olan Başkonsolosu Cevdet Dülger Paris'teki elçilik binasının kapatılmasını istedi. Elçiliğin kapatılması için Ankara'dan emir gelmişse de Erkin bu emri uygulamadı ve "Buradaki tebaamızın ihtiyaçları için açık kalması gerekiyor." diyerek kapattırmadı. Müttefiklerin 1944'te gerçekleştirdikleri Normandiya Çıkarması'yla Paris'in Almanlardan geri alınmasının ardından 1944'ün Aralık ayında Paris Büyükelçiliği tekrar açıldı. Şimşir, **Türk Yahudiler...**, 421; Emir Kıvırcık, **Büyükelçi**, (İstanbul: GOA, 2007), 72-73.

[373] Yeni Türk Devleti'nin kurulmasından Menemencioğlu'nun Paris'e büyükelçi atanıncaya kadar geçen süreçte Türkiye'nin Fransa'daki temsil durumu kısaca şöyledir: I. Dünya Savaşı nedeniyle Paris Büyükelçisi Rıfat Paşa'nın ayrılmasıyla Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkiler kesildi ve Büyükelçilik kapandı. 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması sonrası "Délégation Ottomane" ismiyle Paris'te bir Osmanlı Temsilciliği açıldı. Temsilci olarak daha önce büyükelçilik ve kısa bir süre dışişleri bakanlığı yapan Menemenlizâde Mehmed Nabi Bey getirildi. Osmanlı delegesi unvanına sahip olan Mehmed Nabi Bey, İstanbul Hükümetini temsil ediyordu. Sakarya Savaşı'nın ardından Ankara Hükümeti ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalandı. Fransa'nın Ankara Hükümetini tanımasını müteakip Paris'te bir temsilcilik daha açıldı ve Kasım 1921'de Ahmed Ferit (Tek) Bey TBMM Hükümetinin temsilcisi olarak atandı. Yeni temsilci "Mission Diplomatik Turque" adını taşımakla birlikte yazışmalarda "Paris Mümessilliği" adını kullandı. Geçiş dönemi olarak ifade edilebilecek bu dönemde Türkiye'de iki hükümet olduğu gibi Paris'te de iki temsilci vardı. Nabi Bey İstanbul Hükümetini temsilen Villejuste Sokağı'ndaki Osmanlı'nın eski Büyükelçilik binasına; Ankara Hükümetini temsil eden Ferit Bey, Osmanlı temsilciliğinin yakınında ayrı bir binaya yerleşti. Paris'teki bu iki başlı temsil saltanatın kaldırılması ve Osmanlı Hükümetinin ortadan kalkmasına kadar sürdü. Menemencioğlu Paris'e atanana kadar Türkiye'yi temsil eden isimler Ahmed Ferit (Tek) (1921-1923), Hüseyin Ragıp (Baydur) (1923-1925), Cevat (Ezine) (1924-1925), Ali Fethi (Okyar) (1925-1930), C. Hazım Tepeyran (1930), Mehmed Münir Ertegün (1930-1932), Suad Davaz (1932-1939), Behiç Erkin (1939-1943), Kenan Gökhart (1943) ve Ali Şevki Berker (1943-1944) şeklindedir. Şimşir**, Bizim Diplomatlar**, 136-142; **Hariciye Vekâleti Yıllığı**, 1959, 17.

[374] **Hariciye Vekâleti Yıllığı**, 1959, 17; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1944-1945**, ([y.y.y]: Başbakanlık Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınlarından: 10, 1945), 138. Numan Menemencioğlu'nun ardından 1945'te yakın dostu Umumi Kâtip Cevat Açıkalın Londra'ya büyükelçi olarak atanmıştır. Şimşir, "Cumhuriyetin İlk Çeyrek...", 31.

[375] Erkin, **age**, c. 1, 141.

bu zamanlarda Ankara-Paris yolculuğunu bize çok kolaylaştırmış olan Amerika, İngiliz makamlarına gösterdikleri nazikane alakadan dolayı cidden minnettarım."[376]

Menemencioğlu, Paris'e gitmeden önce İnönü tarafından kabul edilmiş ve onun son emirlerini almıştır.[377] Avrupa'da savaş devam ettiği için Menemencioğlu ve maiyetinde çalışacak olan memurlar Settar İksel ve Oğuz Gökmen Mısır ve Cezayir üzerinden Paris'e gitmiştir. Yolculuk İngiliz askerî nakliye uçağıyla olmuştur.[378]

Paris yolcuğundaki ilk durak Kahire olmuştur. Menemencioğlu'nu Kahire Hava Meydanı'nda Kahire Elçisi Numan Tahir Seymen ile elçilik çalışanları karşılamıştır.[379] Menemencioğlu burada "*Le Caire*" adlı Fransız dergisine şu açıklamayı yapmıştır:

"Fransa büyük bir dünya devleti olduğu için dostane münasebetler kurmak arzusu Türkiye bakımından bir anane meselesidir. Bu suretle tayinimi bir imtiyaz olarak telakki ediyorum. Fransa ile olan münasebetlerimiz esasen çok sıkı ve dostanedir. Bu münasebetleri daha da samimi bir hale getirmek bana düşmektedir. Paris'te, temel taşı İngiliz-Türk ittifakı olan Türkiye'nin umumi siyaseti çerçevesi içinde çalışacağım. İngiliz-Türk ittifakına sıkıdan sıkıya bağlıyız. Çünkü biz, her zaman Almanların mağlubiyetini ve Müttefiklerin zaferini temenni ettik; bu zafer, esasen Türkiye'nin müstakil olarak mevcudiyetinin yegâne şartını teşkil etmekte idi. Şuna kâniim ki Türkiye Hükümeti bu sahada her şeyi yapmıştır ve yaşadığımız bu kâbusun tekerrür etmesine mâni olmak için her şeyi yapmağa devam edecektir. Herhâlde Müttefik davasına çok faydalı olduk ve sadık kaldık. Bu siyaseti idame ettireceğiz."[380]

Menemencioğlu'nun Paris yolculuğundaki ikinci durağı Cezayir olmuştur. Buradan ayrılan uçak Marsilya yakınlarındaki Marignan Hava Meydanı'na inmiş ve Paris'e geçmiştir.[381] Paris'te Bristol Oteli'nde Fransız Dışişleri temsilcileri ve Paris Büyükelçiliği personeli tarafından karşılanmıştır. Savaş sürecinde Fikret Şefik Özdoğancı (1942-1945) Başkonsolos, Namık Kemal Yolga Konsolos yardımcısı olarak görev yapmıştır.[382]

Menemencioğlu, Paris'e geldiğinde burada "kaos" ortamı vardı. İşgalden yeni kurtulan Fransa'da ekonomik sorunlarla birlikte savaşın yıkıntısı, sosyal bozukluk ve siyasi kargaşa hâkimdi. Paris dışında henüz siyasi otorite oturmuş değildi. Menemencioğlu Paris'e büyük yönetim tecrübesiyle gelmiştir. Diplomattan ziyade "bir devlet adamı" görüntüsündedir. Paris'teki ilk sözleri akşamları yayınlanan *Résistance* gazetesi muhabiri Paul Regage'ye "Fransa'ya yirmi yıldır Türk-Fransız

[376] **Ulus Gazetesi**, 4 İlkkânun 1944.
[377] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Birincikânun 1944.
[378] Gökmen, **age**, 59, 173; **Ayın Tarihi**, Ankara: Başvekâlet Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 5 Birincikânun 1944, No: 133, 2; **Ulus Gazetesi**, 6 İlkkânun 1944.
[379] **Ulus Gazetesi**, 7 İlkkânun 1944.
[380] **Tanin Gazetesi**, 8 Birincikânun 1944.
[381] **Tanin Gazetesi**, 16 Birincikânun 1944.
[382] Şimşir, **Türk Yahudiler...**, 425-427.

ilişkilerinde rol alan eski bir dost olarak geldim." şeklinde olmuştur.[383]

Numan Menemencioğlu güven mektubunu[384] De Gaulle'ye sunmak üzere 30 Aralık 1944'te Dışişleri Protokol Başkanı Llozé eşliğinde Savaş Bakanlığına gelmiştir. Bakanlık girişinde karşılanan Menemencioğlu'nu burada onurlandıran trampetli bir tören yapılmıştır. Törenden sonra De Gaulle tarafından kabul edilen Menemencioğlu güven mektubunu sunmuştur. Kabul töreninde Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bidault'ta vardır.[385] Menemencioğlu güven mektubunu sunduktan sonra De Gaulle ile baş başa bir görüşme yapmıştır. Sohbet sırasında Menemencioğlu, De Gaulle'e 18 Haziran 1940'ta Londra'dan Fransız halkına yaptığı mücadele çağrısını Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ve Millî Mücadele'ye benzettiğini söylemiştir. De Gaulle, Menemencioğlu'na "Atatürk kurtuluş hareketini kendi topraklarında başlatma gibi avantaja sahipti." şeklinde cevap vermiştir.[386]

Menemencioğlu prensip olarak "en sadık kişileri ekibine almaya" dikkat ederdi. Kendisine yapılan itirazları dinlemesine karşın "muhalefet" edilmesini "sadakatsizlik" olarak görürdü. Çalışma disiplini onun için önemliydi. Kendisi disiplinli çalıştığı gibi emri altındakilerin de disiplinli çalışmasını isterdi. Ancak iş dışında onlarla "rahat ortamlarda" vakit geçirirdi.[387] Paris'e gelirken yanında getirdiği Müsteşar Settar İksel ve II. Kâtip Oğuz Gökmen Paris'teki çalışma ekibindeki ilk kişilerdi. Zamanla çalışan sayısı artmış ve bu ekibe Başkâtip Pertev Şevki Kandemir, II. Kâtip Halûk Kura, II. Kâtip Refet Oymak, Askerî Ataşe Kurmay Yarbay Emin Çobanoğlu, Kurmay Binbaşı Kemal Atalay, Ticaret Müşaviri Celal Yerman, kançılarya memuru olarak Ömer Kaynak ve Abdüsselam Busayri katılmıştır.[388]

Fransa'daki Türk Büyükelçiliği uzun süre farklı binalarda hizmet vermiştir. En son halen de kullanılan Prencesse de Lamballe Köşkü (Şato)[389] Osmanlı zamanında

---

[383] Güçlü, **age**, 108-109.
[384] Güven (itimat) Mektubu: Başka bir ülkeye tayin edilen elçinin gönderildiği ülkenin devlet başkanına elçinin resmî sıfatı ile sınıfını bildiren ve kendisine itimat edilmesini isteyen devlet başkanının mektubudur. Bu mektup devlet başkanından devlet başkanına gönderilir. Güven mektubu devlet başkanına bir törenle takdim edilir. Elçi bu törende güven mektubunu sunarken devlet başkanına bir nutuk söyler, devlet başkanı da bu nutka bir nutukla cevap verir. bk. Cemil, **Hukuku Düvel...**, 107-120.
[385] Güçlü, **age**, 109; **Ulus Gazetesi**, 31 İlkkânun 1944.
[386] Gökmen, **age**, 211.
[387] Güçlü, **age**, 111.
[388] Gökmen, **age**, 226, 230; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1944-1945**, 138; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1945**, ([y.y.y]: Başbakanlık Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınlarından: 16, 1946), 206; Günver, **Bir Kiraz...**, 125; Büyükelçilik çalışanları için bk. ek 33.
[389] Princesse de Lambella Köşkü dört-beş asır evvel inşa edilmiştir. Köşk inşa edildiği dönemin mimarisini taşıdığından ilgi görmektedir. Büyükelçiliğin geniş bahçesi ve bu bahçede asırlık ağaçlar

Fransa'ya İstanbul'da hediye edilen yalıya karşılık Türkiye'ye Fransa tarafından verilmiştir. Büyükelçilik binasına geçiş şekli kısaca şöyle olmuştur: Osmanlı Devleti zamanında Paris Büyükelçilik binası ilk açıldığında Etoile Meydanı'nda bir binada hizmet vermiştir. Salih Münir Paşa (1896-1908) zamanında Rue de Villiejust'de (daha sonraki adı Rue Paul Valery) 33 numaralı bina kiralanmış. Münir Paşa'dan sonra Paris'e gelen bütün elçiler bu binada kalmışlar. Sultan Mahmud'un Boğaziçi'nde Fransız Hükümetine hediye ettiği bir yalıya karşılık Paris'teki Elçilik binasının kirasını Fransa ödemiştir. Behiç Erkin Paris Büyükelçisi (1940-1943) olduğu dönemde Fransa nezdinde girişimde bulunmuş ve onları bir büyükelçilik binası satın almaya razı etmiştir. Elçilik için uygun bir bina bulunmuşken II. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Paris'ten Vichy'ye gitmek zorunda kalınması nedeniyle sonuçlanmamıştır.[390] Menemencioğlu Paris'e geldikten sonra elçilik binasını beğenmemiş ve Princesse de Lamballe Köşkü tutulmuştur. 1955'te köşkün sahipleri binayı satmak isteyince Menemencioğlu'nun girişimiyle köşk satın alınmıştır.[391] Köşk veya şato olarak adlandırılan yapının Fransa'da bir nâmı vardır. Gökmen'in belirttiğine göre "Princesse de Lamballe Şatosu Büyükelçilik rezidansı olarak bize verilince burada görünmek Fransız Gotha'sı ve sosyetenin ileri gelenleri için zevkli bir imtiyaz sayılır olmuştu."[392]

Menemencioğlu, Bakanlar Kurulunun 13 Haziran 1949'da aldığı bir kararla ek olarak Portekiz Hükümeti nezdinde de elçi sıfatıyla Türkiye'yi temsil etmek üzere görevlendirilmiştir.[393] Menemencioğlu güven mektubunu Portekiz Cumhurbaşkanı Antonio Oscar de Fragoso Carmono'ya sunmak için otomobiliyle Portekiz'e gittiği seyahat süresince onu maslahatgüzar olarak Müsteşar Settar İksel temsil etmiştir.[394] Menemencioğlu, Cumhurbaşkanı Carmono'ya güven mektubunu sunduktan sonra Başbakan Antonio de Oliveira Salazar tarafından da kabul edilmiştir.[395] Böylece Türkiye'nin Lizbon Elçiliği 1949'da Menemencioğlu'na akredite edilmiştir. 1952'de Nurettin Vergin Lizbon'a elçi olarak atanıncaya kadar Menemencioğlu bu görevi de yürütmüştür.[396]

---

vardır. Erkin, **age**, c. II, 507; Rebia Tevfik Başokçu, (Paris Mektupları) "Kısaca Söylemek İstediğim Birkaç Hadise", **Taha Toros Arşivi**, Dosya No: 210-Köprülü Soyadları, Fuat Köprülü.

[390] Behiç Erkin, **age**, 452.

[391] Erkin, **age**, c. II, 507-508; Erkin, **age**, c. III, 83-84.

[392] Gökmen, **age**, 186.

[393] 13 Haziran 1949, **BCA**, 30-18-1-2/119-46-5; **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 1949.

[394] 22 Kasım 1949, **BCA**, 30-18-1-2/121-83-12; **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 İkinciteşrin 1949.

[395] **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Birincikânun 1949; **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Birincikânun 1949.

[396] Harris, **age**, 307; Aslantepe, **agm**, 782.

Menemencioğlu, Paris'te bulunduğu dönemde uluslararası birçok toplantıya katılmıştır.[397] Kasım 1946'da Türkiye adına UNESCO teşkilatının yaptığı toplantıda Türk delege heyetinin başkanı olarak yer almıştır. Toplantıda yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

> "...Aranızda iyi niyetli siyaset adamları da bulunmak üzere büyük miktarda aydınlar teşkilatımız programının yüksek manevi önemini inkar etmemekle beraber, ruhların yetiştirilmesini hedef tutan bir faaliyetin muvaffakiyetini, dünyada daha evvel siyasi sükûnun kurulması ve güvenin hakiki surette teşkilatlandırılması şartına talik etmekten hâli kalmamışlardır. Onların ileri sürdükleri delillerin bir dereceye kadar doğruluğunu kabul etmeliyim. Fakat bunların zayıf tarafı, davanın hâl suretini göstermek imkânından mahrum bulunmaları ve hadisatın değişmez akışının bizi sürüklediği fasid bir daireyi ihtiva etmesidir. Evrensel itimadı ortaya koymak için, işe evvela böyle bir başarının mümkün olduğuna inanmakla başlamalıyız. Bazı fedakârlıklara katlanmak lazım gelse de gene bu adımı atalım. Cesaret göstermeden ve hiçbir tehlikeyi göze almadan erişilebilecek büyük gaye yoktur. Her türlü gizli ve kapalı düşüncelerden âri samimi bir iş birliği zihniyetile Birleşmiş Milletler Kültür, Eğitim ve Sosyal Teşkilatının faaliyetini kolaylaştıralım. Vazifemizi, imanla ve gayretle yapalım. Muhakkak ki muvaffakiyet, ülke uğrunda çalışanların gayretlerini taçlandıracaktır."[398]

Bu dönemde Paris, Türk dış politikasıyla ilgili birçok önemli konunun görüşüldüğü merkez olmuştur. Bunlardan biri Türkiye'nin NATO'ya girişidir. Bu süreçte Menemencioğlu başta Fransız yetkililer olmak üzere birçok devlet temsilcisiyle görüşmüş ve toplantılarda Türkiye'yi temsil etmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecinde Menemencioğlu'nun katkısı olmuştur.[399]

Menemencioğlu'nun Fransız devlet adamlarıyla iletişimi gayet üst seviyededir. Düşünce ve isteklerini Fransızlara açık bir şekilde söylerken, diplomasi dilini iyi bildiği için şikâyetvâri konuşmalarda dahi nezaketi ve zarafeti elden bırakmamıştır.[400] Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bidault ile arasında sıkı bir dostluk vardır. Gökmen bu dostluğu "Aralarından su sızmıyordu." ifadesiyle betimlemiştir. Menemencioğlu Elçilikte dostu Bidault'un onuruna birçok defa özel yemek düzenlemiştir.[401] Bu tür yemekleri bazen Fransızlar onun için düzenlemiştir. Fransa Cumhuriyet Konseyi Başkanı Monnerville, Menemencioğlu şerefine yemek düzenleyenlerdendir.[402]

Numan Menemencioğlu eşi öldükten sonra bir daha evlenmemiştir. Ankara'da görev yaptığı dönemde uzun süre ablası Nahide Büktaş ve onun kızları Nevin ve Berrin hanımlarla beraber yaşamıştır. Paris Büyükelçiliği döneminde de benzer bir şekilde iki

---

[397] **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Birinciteşrin 1945.
[398] **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Kasım 1946.
[399] Güçlü, **age**, 114; **Milliyet Gazetesi**, 17 Nisan 1950. Numan Menemencioğlu Türkiye'nin NATO'ya katılım töreninde bk. ek 34.
[400] Güçlü, **age**, 113.
[401] Gökmen, **age**, 186-187.
[402] **Milliyet Gazetesi**, 17 Kasım 1950.

yeğeni Nevin ve Berrin Hanım onunla beraber yaşamayı sürdürmüştür. Menemencioğlu büyük yeğeni Nevin Hanım'ı evlât edinmiştir. Elçilikte düzenlenen davetlerde başta Nevin Hanım olmak üzere yeğenleri Elçiliği "çekip çevirmiş"ler; bir nevi "sefirelik" görevi yapmışlardır.[403]

Menemencioğlu'nun sosyal ilişkilerinin güçlü olduğu söylenebilir. Genel sekreter ve dışişleri bakanlığı döneminde çok sayıda kokteyl ve davet düzenlemiştir. Ankara'da düzenlediği davetler kordiplomatlar arasında meşhur olmuştur. Paris döneminde de Elçilikte çok sayıda kokteyl ve davet düzenlemiştir.[404] Bu dönemde Elçilikte düzenlediği bir diğer etkinlik millî bayramları kutlama törenidir. Özellikle 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamasında Paris'te yaşayan "Türk Kolonisi" ile Elçilikte bir araya gelmiş ve onlarla sohbet etmiştir.[405] Paris'te yaşayan Türklerle yakın ilişki içinde olan Numan Bey'in yakınında olanlarla ilgili "Menemencioğlu Kabilesi" tabiri de kullanılmıştır.[406]

Numan Menemencioğlu 30 Kasım 1944'te atandığı Paris Büyükelçilik görevinden 2 Kasım 1956'da yaş haddinden emekli olarak ayrılmıştır. Namık Yolga 1956-1957'de Geçici Maslahatgüzar olarak bir süre görev yaptıktan sonra Feridun Cemal Erkin 1957'de Büyükelçi olarak atanmıştır.[407] Menemencioğlu'nun emekliye ayrılmasıyla dışişlerindeki yaklaşık kırk yıllık diplomatlık kariyeri de sona ermiştir.

Menemencioğlu Paris'ten ayrılmadan önce Fransa Cumhurbaşkanı René Coty, onun şerefine bir öğle yemeği düzenlemiştir. Coty, yemekte Menemencioğlu'na Legion D'Honneur (Lejyon Donör) nişanının en yüksek rütbesini vermiştir. Coty, yaptığı konuşmada Menemencioğlu'nun gidişine üzüldüğünü, onun iki ülke arasındaki ilişkilerin başarılı bir şekilde devam etmesindeki katkılarını ve zor zamanlarda gösterdiği çabalarını takdir ettiğini söylemiştir. Menemencioğlu ise böyle bir ödülün kendisine tevdi edilmesinden duyduğu mutluluğu dile getirmiştir.[408] Numan Menemencioğlu'na Alman, İsviçre, Romanya, Yugoslav, Bulgar, Yunan ve Mısır hükümetleri tarafından da nişanlar verilmiştir.[409]

---

[403] Balkan, **age**, 300; Dikerdem, **age**, 56-57; Hekimoğlu, **Anılar…**, 224-226.
[404] Menemencioğlu'nun düzenlediği kokteyl için bk. ek 35.
[405] **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Birinciteşrin 1945; **Milliyet Gazetesi**, 31 Ekim 1950.
[406] Balkan, **age**, 299-301.
[407] Şimşir, "Cumhuriyetin İlk Çeyrek...", 29. Menemencioğlu'nun kartviziti için bk. ek 36.
[408] Güçlü, **age**, 118; **Milliyet Gazetesi**, 19 Ekim 1956; "N. Menemencioğlu'nun Tekaüdlüğünü Taleb Ettik", **Taha Toros Arşivi**, TT-514109. Emeklilik için bk. ek 37.
[409] Güçlü, **agm**, 852.

Numan Menemencioğlu Paris'te Türkiye'yi 1944'ten 1956'ya kadar on iki yıl Büyükelçi olarak temsil etmiştir. Bu uzun dönemde Türkiye'de Cumhurbaşkanı, başbakan, hükümet, dışişleri bakanı hatta iktidar partisi dahi değişmiş ancak o görevine devam etmiştir. Bu dönemde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Celal Bayar; başbakanlar Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker, Hasan Saka, Şemsettin Günaltay ve Adnan Menderes; dışişleri bakanları Hasan Saka, Necmeddin Sadak ve Fuat Köprülü ile çalışmıştır. Bu durum dikkat çekici olmakla birlikte, Paris gibi Türkiye için çok önemli bir temsilcilikte uzun yıllar boyunca farklı iktidarlar döneminde elçiliğini sürdürmesi, onun diplomatik yetenekleri, kabiliyeti ve tecrübesi sayesinde görevini başarılı bir şekilde yerine getirdiğinin göstergesidir. Nitekim, bu dönemde, Türkiye, Müttefikler'den Fransa ile savaş döneminde kısmen yara alan ilişkilerini onarmış, NATO'ya katılmış ve savaş sonrası yeni oluşan düzende Batı tarafında yerini almıştır. Bu hususlarda, Menemencioğlu'nun da kayda değer katkısı mevcuttur.

3.3. Sağlık Sorunları

Numan Menemencioğlu yaşamı boyunca farklı sağlık sorunlarıyla mücadele etmiştir. Çocukluğunda yüzünde Halep çıbanı çıkan Numan Bey, bunun hem fizikî hem de psikolojik sıkıntısını yaşamıştır. Yaşamının ilerleyen yıllarında daha ciddi sağlık sorunlarıyla uğraşmıştır. Bu rahatsızlıklarından ötürü "nice defalar" ameliyat olmuştur. Tedavi süreçleri bazen Türkiye'de yapıldığı gibi bazen de yurt dışında yurt dışında etmiştir. Ameliyatlardan sonra İstanbul'da bazen de İzmir'de bir süre dinlenmiştir. Numan Bey hayatı boyunca en çok kemik veremi (tüberkülozu) hastalığıyla uğraşmıştır.[410]

Menemencioğlu'nun rahatsızlığıyla ilgili ilk bilgiye Bern'de tedavi olduğu dönemde ulaşılmıştır. Menemencioğlu 1920-1922 yıllarında Bern yakınlarında bir sanatoryumda akciğer enfeksiyonu nedeniyle tedavi görmüştür.[411] Daha sonraki zamanlarda özellikle 1931'in büyük bir bölümünü aynı hastalığın tedavisi için Almanya'da Sauerbruch'un kliniğinde geçirmiştir.[412]

Menemencioğlu, kemik vereminin tedavisi için kaburga kemiklerinden her iki yılda bir ameliyat olmuştur. Arzık'a göre Menemencioğlu "Her ameliyattan sonra,

[410] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 69, 121; Aytül, **agm**, 5; Sağlamer, **agm**, 7.
[411] H-15-12-1337, **BOA**, BEO.4590-344202.
[412] Harris, **age**, 308.

hayata daha sıkı bağlanırdı..."[413] Menemencioğlu'nun göğüs kafesiyle ilgili şöyle ilginç bir bilgi vardır: "Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu da veremmiş. Ona da bakmışlar. Menemencioğlu'nun göğüs kafesinin bir bölümü gümüştenmiş".[414] Bu sorun bazen bir ameliyatla bazen de o bölgedeki iltihabın temizlenmesiyle giderilmiştir. Menemencioğlu'nun tespit edilen ilk ameliyatı 1931'de Almanya'da olmuştur. Bu dönemde Dışişleri Bakanlığı müsteşarıydı. Daha önce de belirtildiği gibi Menemencioğlu bu ameliyatı olduğu sırada Türkiye'de yaşanan bir olay nedeniyle merkez teşkilatından gönderilme tehlikesi atlatmıştır. Prag Elçiliğine tayin edilmesine karar verilmişken, buna rahatsızlığı engel olmuştur.[415]

Numan Menemencioğlu genel sekreter iken Mart 1937'de Cerrahpaşa Hastanesinde bir ameliyat daha geçirmiştir. Ameliyatın ardından taburcu edilmesi operasyonun büyük olmadığını göstermektedir.[416] Bu dönemde Hatay Meselesi gündemdeydi. Menemencioğlu yeni kurulacak "Hatay Devleti"nin anayasa çalışmaları için Cenevre'ye gidecekti. Ancak MC Sekreterliğinden yapılan açıklamaya göre Menemencioğlu'nun ameliyat olmasından dolayı Cenevre'ye gidişi 22 Nisan'a ertelenmiştir.[417] Bu ameliyattan sonra Menemencioğlu rahatsızlığının tedavisi için İstanbul'a gelmiştir. Tedavi sürecinden bir hafta sonra Hatay Meselesi'nin görüşüleceği uzmanlar komitesine katılmak için Cenevre'ye gidecektir.[418] Menemencioğlu yaşamının bu döneminde bir yandan Türk dış politikasının önemli meseleleriyle uğraşırken diğer taraftan sağlık sorunlarıyla mücadele etmiştir. Bu sağlık sorunları bazen görevlerinde kesintiye veya gecikmeye de neden olmuştur.

Menemencioğlu Hatay Meselesi'nin çözümünde aktif bir rol üstlenmişti. Cenevre'deki görüşmelere katılmasının yanı sıra Suriye yönetimiyle görüşmesi için görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda Suriye Başbakanı Cemil Mardam[419] ile İstanbul'da başlayan dostluk görüşmeleri için Şam'a gidecek,[420] Suriye Yüksek Komiseri Martel

---

[413] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 69.
[414] Mustafa Ekmekçi, "Köy Enstitüleri Vakfı: (14), Acı Ama Gerçek", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Temmuz 1994.
[415] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2.
[416] **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Mart 1937.
[417] **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Nisan 1937.
[418] **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Nisan 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Nisan 1937. Menemencioğlu'nun ameliyat sonrası durumunu yansıtan fotoğraf için bk. ek 38.
[419] Suriye başbakanının adı basında bazen Cemil Mardam bazen de Cemil Mürdüm şeklinde yazılmıştır. **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Haziran 1937; **Yeni Adana Gazetesi**, 21 Temmuz 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 İkinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Haziran 1939.
[420] **Yeni Adana Gazetesi**, 21 Temmuz 1937.

ile de Beyrut'ta görüşecektir.[421] Menemencioğlu bir heyetle birlikte resmî görüşmeler için Toros Ekspresi'ne bağlanan özel bir vagonla Ankara'dan yola çıkmıştır.[422] İlk görüşmeyi Beyrut'ta Martel ile yapmıştır. Menemencioğlu dört gün sürecek program dâhilinde Hatay'dan gelecek MC Seçim Heyeti ile görüştükten sonra Türkiye-Suriye Dostluk Antlaşması için Şam'a geçecektir.[423] Ancak Beyrut'ta aniden rahatsızlanan Menemencioğlu, görüşmeleri tamamlayamadan Türkiye'ye dönmek zorunda kalmıştır.[424] Rahatsızlığıyla ilgili yapılan açıklamada endişeye gerek olmadığı, sorunun eski ameliyat yerinde harici bir iltihaplanma olduğu söylenmiştir. Ankara'ya dönüşünde kendisine Prof. Nissen tarafından Numune Hastanesinde ameliyat yapılmıştır.[425] Bir süre evinde istirahat ettikten sonra sağlığı tekrar eski duruma gelmiştir.[426] Tedavi için İstanbul'a gelen Menemencioğlu'na Prof. Nissen tarafından Cerrahpaşa Hastanesinde bir ameliyat daha yapılmıştır.[427]

Numan Bey rahatsızlığın tedavisi ve dinlenmek için yılın bazı dönemlerinde İzmir'e de gidiyordu. Eylül 1938'de dinlenmek için İzmir'e gitmiştir.[428] Bir süre İzmir'de dinlendikten sonra tekrar mesaiye başlayan Menemencioğlu, Ekim ayında İstanbul'da başlayan Türk-İtalyan Ticaret Antlaşması görüşmelerinde Türk heyetine başkanlık ediyordu. Bu sırada Cerrahpaşa Hastanesinde kendisine küçük bir ameliyat daha yapılmıştır. Sürmekte olan Türk-İtalyan görüşmelerine Ankara'da devam etme kararı alınmıştır. Menemencioğlu'nun, heyete iyileştikten sonra katılması uygun görülmüştür.[429]

Bu dönemde Türkiye'nin Almanya'dan alacağı 150 milyon marklık kredi sözleşmesinin görüşmesi vardır. Görüşmeyi yapacak heyetin başkanlığına Menemencioğlu getirilmiştir.[430] Görüşmelerden sonra 150 milyon marklık kredi antlaşması Alman Dışişleri Bakanlığında Müsteşar Baron Weizaecker ve Ortaelçi Clodius ile Menemencioğlu ve Antalya Milletvekili Cezmi Erçin arasında imzalanmıştır.[431] Menemencioğlu antlaşmadan sonra Türkiye'ye dönmemiş ve

[421] **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Birinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 İkinciteşrin 1937.
[422] **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 İkinciteşrin 1937.
[423] **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 İkinciteşrin 1937.
[424] **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 İkinciteşrin 1937.
[425] **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 İkinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 İkinciteşrin 1937.
[426] **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 İkinciteşrin 1937.
[427] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Birincikânun 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Birincikânun 1937.
[428] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Eylül 1938.
[429] **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Birinciteşrin 1938.
[430] 15 Aralık 1938, **BCA**, 30-18-1-2/85-104-11.
[431] **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Birincikânun 1939.

rahatsızlığının tedavisi için Berlin'de kalmıştır.[432] Menemencioğlu Berlin'de bir süre hastanede tedavi gördükten sonra Türk-Alman Ticaret Antlaşması'nın Südet Bölgesi'ni kapsamasıyla ilgili antlaşmayı Müsteşar Baron von Weiszecker ile imzalamıştır.[433]

Menemencioğlu 13 Ağustos 1942'te dışişleri bakanı olmuştur.[434] Ancak nükseden rahatsızlığı nedeniyle bir süre Bakanlığa gelmemiş ve evinde dinlenmeye çekilmiştir.[435] Menemencioğlu'nun isteğiyle Dr. Fonesbruk, Dr. Smit ve Dr. Brovnig adlı üç Alman Profesör uçakla Ankara'ya getirilmiştir. Heyet Menemencioğlu'nu teferruatlı bir muayeneden geçirerek tedaviye başlamıştır.[436] Yine Almanya'dan özel uçakla getirtilen Profesör Ferdinand Sauerbruch Menemencioğlu'na Ankara Numune Hastanesi'nde başarılı bir ameliyat yapmıştır.[437] Sauerbruch ameliyattan sonra hastanede "harp cerrahlığı" üzerine konferans vermiştir. Büyük ilgi gören konferansa sıhhiye müsteşarı, Numune Hastanesi, Gülhane Hastanesi ve Ankara'daki diğer hastanelerdeki profesörler, doktorlar ve öğrenciler ile İstanbul'dan gelen profesör ve doktorlardan oluşan kalabalık bir topluluk katılmıştır.[438] Bu ameliyatın ardından birincisini tamamlayan ikinci bir ameliyat daha yapılmıştır.[439] Art arda iki ameliyat geçiren Menemencioğlu kısa bir süre sonra taburcu edilmiştir. Menemencioğlu iyileşmesinin şerefine Sauerbruch'un Ankara Palas'ta verdiği ziyafete katılarak iyi olduğunu göstermiştir.[440]

Menemencioğlu ameliyattan sonra tedavi ve dinlenmek için özel doktoru Neşet Naci Arzan ile birlikte bir süre İzmir'de kalmıştır. Ardından Ankara Ekspresi'ne eklenen özel vagonla İstanbul'a gelmiş, burada da bir süre dinlendikten sonra Ankara'ya dönmüştür. İzmir'de kendisine Bakanlık Umumi Kâtip Yardımcısı Cevdet

---

[432] **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 İkincikânun 1939.
[433] 18 Ocak 1939, **BCA**, 30-18-1-2/85-116-6; **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Şubat 1939. Çekoslovakya'ya ait olan Südet Bölgesi Almanya tarafından işgal edildi. Armaoğlu, **age**, 287-289, 353.
[434] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VI, İçtima 3, Seksen Birinci İnikad, c. 27, (14 Ağustos 1942): 76.
[435] **Vatan Gazetesi**, 19 Eylül 1942.
[436] **Vatan Gazetesi**, 22 Eylül 1942.
[437] **Ayın Tarihi**, (Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, No: 106, 23 Eylül 1942), 8; Nur Özmen Akın, **Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği 1942-1944**, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999), 109. Cerrahlık alanında meşhur olan Ferdinand Sauerbruch, Almanların dünyaca tanınmış tıp doktorudur. Adolf Hitler'in doktorluğunu yapmıştır. Sauerbruch bir defasında Türkiye'ye Hitleri'in özel "condor" uçağıyla gelmiştir. Günver, **Bir Kiraz...**, 97; **Ulus Gazetesi**, 26 Eylül 1942.
[438] **Ayın Tarihi**, (Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, No: 106, 25 Eylül 1942), 9; **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Eylül 1942.
[439] **Ayın Tarihi**, (Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, No: 106, 26 Eylül 1942), 10; **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Eylül 1942.
[440] **Ayın Tarihi**, (Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, No: 106,30 Eylül 1942), 11; **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Ekim 1942.

Dülger ile Özel Kalem Müdürü Tevfik Kavur eşlik etmiştir.[441]

Alman Doktor Sauerbruch, Menemencioğlu'na Şubat 1944'te akciğerinden bir ameliyat daha yapmıştır. İstanbul ve İzmir'deki dinlenme ve tedavi süreçlerini hemen her yıl gerçekleştiren Menemencioğlu, Nisan 1944'te kısa bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra dinlenmek için yine İzmir'e gitmiştir. Bir süre dinlendikten sonra ayrılırken İzmir'e olan sevgisini belirtmek amacıyla "Yorgunluğu gidermeğe vesile verdiği için, her sene İzmir'e geleceğim günleri beklerim. Bu ziyaretim vesilesile, siz İzmirliler arasında bulunmaktan büyük bir haz ve memnunluk duymaktayım." şeklinde bir açıklama yapmıştır.[442] Çok sayıda ameliyat geçiren Menemencioğlu'nun akciğerinden biri Doktor Sauerbruch tarafından "nötralize" edilerek kurtarılmıştır. Onun Almanlara olan "manevi yakınlığının" bundan kaynaklandığı belirtilmiştir.[443]

Menemencioğlu'nun yaşadığı bir başka sorun bakanlıktan istifasının ardından bir kaza sonrası omuzunu kırmasıdır.[444]

Dışişlerinde uzun süre görev yapan Menemencioğlu bir taraftan haricî işlerle uğraşırken diğer taraftan sağlık sorunlarıyla mücadele etmiştir. Bu sıkıntıların bazılarına şahit olan İngiliz Büyükelçi Knatchbull-Hugessen anılarında şunları yazmıştır: "Ona olan hayranlığım, fiziksel engellerini öğrenmemle daha da artmıştı. Onunla neredeyse şiddetli ıstırap içinde olduğu, sürekli ağrı çektiği, birden fazla uzun ve zor tartışmalarla geçen toplantılarda bulundum. Hiçbirinde tartıştığımız konuya olan hâkimiyetini ve gücünü kaybetmedi."[445] Menemencioğlu, yaşadığı sağlık sorunlarından dolayı "hastalıkla boğuşan, geçirdiği ameliyatlarla zayıf düşen ve sürekli ölümün eşiğinde" olan biri olarak görülmüştür.[446] Bu duruma karşın, İngiliz Büyükelçi'nin de bahsettiği gibi, işlerini takip etmeye devam etmiş, görüşmelerini ve seyahatlerini sürdürmüştür.

3.3.1. Ağır İşitmesi

Numan Menemencioğlu'nun sağlık sorunlarından bir diğeri ağır işitmesidir. Numan Bey bu sıkıntıyı giderebilmek için işitme cihazı kullanmıştır. Aynı sorun o dönemde Cumhurbaşkanı İnönü, Başbakan Saraçoğlu, Genel Sekreter Açıkalın,

[441] **Vakit Gazetesi**, 28 Ocak 1943; **Vakit Gazetesi**, 20 Şubat 1943.
[442] **Akşam Gazetesi**, 21 Nisan 1944; **Akşam Gazetesi**, 4 Mayıs 1944.
[443] Sağlamer, **agm**, 7.
[444] Nizamettin Nazif, "Numan Menemencioğlu", **Taha Toros Arşivi**, TT-514129.
[445] Knatchbull-Hugessen, **age**, 167.
[446] Barry Rubin, **İstanbul Entrikaları**, ç. Selim Atalay, 3. bs., (İstanbul: Doğan Kitap, 2007), 119-120.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hikmet Bayur ve İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'da da vardır.[447] Ağır işittiklerinden dolayı Menemencioğlu ve Açıkalın yanına gelenlerin yüksek sesle konuşmalarını isterlermiş.[448]Bu sorundan "şaka yollu" bahsedilmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü ile Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nun ağır işitmesiyle ilgili bir diyaloğu Örsan Öymen şöyle yazmıştır:

Numan M.: "Hayrola Paşa'm, Meclise mi gidiyorsun?"
İsmet İ.: "Hayır Numan Bey, Meclise gidiyorum..."
Numan M.: "Yaşa, ben de Meclise gidiyorsun sanmıştım, Paşa'm."[449]

Menemencioğlu Ankara'da görev yaptığı dönemde bakanlıkta çalışacak memurların alındığı komisyonlara başkanlık yaptığı zamanlarda mülakatta sorulan soruların cevaplarını duyabilmek için adayları yanına yakın oturturmuş. Kendisinin bu sorunu pek "ciddiye" almadığı, "hoşgörülü" olduğu ve umursamaz davrandığı belirtilmiştir. O, bunu "Canım bu dünyada işitilmesinde hiç fayda olmayacak o kadar çok ses var ki!.." şeklindeki sözlerle dile getirmiştir. Adaylar bu durumu sadece ağır işitme sorunu kaynaklı olarak görmemiş, kendilerinin Menemencioğlu tarafından daha yakından incelendikleri hissine kapılmıştır.[450]

Türk dışişlerinin önde gelen isimlerinin ağır işitme sorunu uluslararası konferanslara da yansımıştır. Bu durum Adana Görüşmesi'ne katılan İngiliz General Henry Maitland Wilson'un anılarında da yer almıştır. Wilson, İnönü'nün "ağır işittiğini öğrendiğini" belirttikten sonra "İnönü'den başka Dışişleri Bakanı Numan da aynı dertten muzdaripti. Ama o yıl sonunda (1943) Kahire Konferansı'ndan sonra sağırlığın diplomaside bir dezavantaj olduğundan kuşku duymaya başladım." şeklinde yazmıştır. Bu durum Kahire Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki talebe Türk heyetinin verdiği tepki, şaka yollu olarak şöyle dile getirilmiştir: "Kahire'de muzipin birinin yaydığı söylentiye göre Türk heyetinin işitme cihazları birbirlerine o denli duyarlı bir biçimde ayarlanmıştı ki ne zaman Türkiye'nin savaşa girmesi sözü edilse aynı anda arıza yapıyorlardı."[451] Bu sözler bir arada incelendiğinde, belki bu "olumsuz" durumdan şu açılardan yararlanılmış olabilir.

[447] Weisband, **age**, 170; Gökmen, **age**, 635; Ülkümen, **age**, 16; "Cevat Açıkalın'ın Anıları...", 1051; Zeki Kuneralp, **Sadece Diplomat**, (İstanbul: İstanbul Matbaası, [y.t.y.]), 38-39.
[448] Zeki Kuneralp, "Sadece Diplomat", 5.
[449] Örsan Öymen, "Parlamento: Bu İş Yerinde Grev Var", **Milliyet Gazetesi**, 23 Eylül 1977.
[450] Gökmen, **age**, 15, 50, 634.
[451] Deringil, **age**, 211.

İşitme problemi öne sürülerek bazı taleplerin gündeme gelmesi geciktirilebilir yahut göz ardı edilmesi halinde duymamıştım mazeretinin ardına gizlenilebilir. Ayrıca işitmeme bahanesiyle talebin tekrarlanması sürecinde verilecek cevap için seçilecek diplomatik ifadeler hakkında düşünme ve bu cevapları olgunlaştırmak için zaman kazanılmış olur. Üçüncü olarak rakiplerin buna güvenerek gizli konuşmalarda hassasiyet göstermemesi halinde onların konuşmalarına da kulak misafiri olunup fikirleri, pazarlık payları öğrenilebilir. Güçlü, Menemencioğlu'nun ağır işitmesinin uluslararası görüşmelerde fayda sağladığını "Onun biraz sağır olması başkalarının sorularını duymayarak yardım sağlıyordu bazen." şeklinde belirtmiştir.[452]

3.3.2. Vefatı

Numan Menemencioğlu Kasım 1956'da Paris Büyükelçilik görevinden emekli olduktan yaklaşık bir yıl sonra Ekim 1957'de yapılan erken genel seçimde DP İstanbul milletvekili seçilmiştir.[453] Bir süre milletvekili olarak siyasi çalışmalarını sürdüren Menemencioğlu 15 Şubat 1958'de Ankara'daki evinde geçirdiği "ani bir rahatsızlık" nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Ölümünden bir gün sonra çıkan gazete haberlerinde cenazesinin 17 Şubat Pazartesi günü Hacı Bayram Camii'nden törenle kaldırılacağı yazılmıştır.[454] Ölümüyle ilgili Mecliste okunan başbakanlık tezkeresine şöyledir: "İstanbul Mebusu Numan Menemencioğlu'nun kalb ve deveran zafiyetinden 15.II.1958 tarihinde Atatürk Bulvarı No. 265'deki evinde vefat ettiği, Dâhiliye Vekâleti'nden alınan 24.III.1958 tarih ve 23302/64-3164 sayılı tezkerede bildirilmiştir." Tezkerenin okunmasının ardından Menemencioğlu'nun ruhuna "tazizi için" üç dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur.[455]

Menemencioğlu'nun cenazesi Hacı Bayram Camii'nde kılınan öğle namazından sonra yapılan askerî törenle kaldırılarak (Cebeci) Asri Mezarlığa defnedilmiştir. Cenaze törenine Cumhurbaşkanı Bayar'ı yaveri, Başbakan Menderes'i Başbakanlık müsteşarı temsil etmiş; TBMM Başkanı Refik Koraltan, bakanlar, milletvekilleri, kordiplomatik, Ankara valisi, Ankara belediye başkan vekili, generaller, Dışişleri Bakanlığı erkânı, diğer askerî yetkililer, sivil erkân ile aile efradı, dostları ve kalabalık bir topluluk katılmıştır. CHP'den İsmet İnönü'nün olduğu bir heyet de törene iştirak

[452] Güçlü, **age**, 77.
[453] **Son Posta Gazetesi**, 29 Ekim 1957. Menemencioğlu İstanbul milletvekili bk. ek 39.
[454] **Ulus Gazetesi**, 16 Şubat 1958; **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Şubat 1958; **Hürriyet Gazetesi**, 16 Şubat 1958; **Milliyet Gazetesi**, 16 Şubat 1958.
[455] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre XI, İçtima 1, Elli İkinci İnikad, c. 3, (28 Mart 1958): 103.

etmiştir. Tören esnasında İnönü'nün ayrı bir safta yürüdüğünü gören Dışişleri memurları onu Dışişleri Bakanlığının safına davet etmiştir. İnönü bu daveti geri çevirmemiş, törene Dışişleri mensuplarının bulunduğu grupta devam etmiştir. Törende sancak ile birlikte bando takımı, saygı kıtası ve atlı polis birliği hazır bulunmuştur. Cenazeye farklı kurum, kuruluş ve kişiler tarafından elli kadar çelenk gönderilmiştir. Cenaze namazının ardından Menemencioğlu'nun bayrağa sarılı tabutu alınarak top arabasına konulmuş, kortej bandonun çaldığı matem marşıyla harekete geçmiştir. Anafartalar Caddesi üzerinden Ulus Meydanı'na, oradan Meclisin önüne gelinmiştir. Burada Mecliste görevli emniyet güçleri ve çalışanlar cenazeyi selamlamışlardır. Cenaze, İstiklal Caddesi ve Atatürk Bulvarı'dan Sıhhiye'ye kadar bir askerî kamyonun çektiği top arabasında getirilmiştir. Evkaf Apartmanları önünde top arabasından cenaze arabasına nakledilerek kabristana götürülmüştür. Cenazenin kabre defnedilmesiyle tören sonra ermiştir.[456]

Menemencioğlu'nun ölümü Türk halkına 16-17 Şubat'ta çıkan gazete haberleriyle duyurulmuştur. Ölüm haberi gazetelerde "Numan Menemencioğlu Öldü"[457], "Numan Menemencioğlu Dün Vefat Etti"[458], "N. Menemencioğlu Dün Vefat Etti"[459], "N. Menemencioğlu Dün Sabah Vefat Etti"[460], "N. Menemencioğlu Dün Vefat Etti"[461], "Eski Paris Büyükelçimiz Menemencioğlu Vefat Etti"[462], "Eski Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu Vefat Etti"[463], "Meşhur Diplomat Menemencioğlu Dün Vefat Etti"[464], "N. Menemencioğlu Ankara'da Vefat Etti"[465] ve "Menemencioğlu Vefat Etti"[466] şeklindeki başlıklarla çıkmıştır. Bu haberlerde Menemencioğlu'nun kısa biyografisi ile farklı yönlerine değinilmiştir. Bunlardan başka Ömer Sami Coşar ve Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu birer yazı kaleme almıştır. Coşar, yazısında Menemencioğlu'nun dışişlerinde îfâ ettiği kritik görevlerden bahsetmiş ve dışişleri bakanı olduğu II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılı zamanlarında dış

[456] **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Şubat 1958; **Tercüman Gazetesi**, 18 Şubat 1958; **Yeni Asır Gazetesi**, 18 Şubat 1958. Menemencioğlu'nun naaşı Hacı Bayram Camii'nden götürülürken bk. ek 40.
[457] **Ulus Gazetesi**, 16 Şubat 1958.
[458] **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Şubat 1958; **Vakit Gazetesi**, 16 Şubat 1958; **Tercüman Gazetesi**, 16 Şubat 1958.
[459] **Akşam Gazetesi**, 16 Şubat 1958.
[460] **Vatan Gazetesi**, 16 Şubat 1958.
[461] **Yeni Asır Gazetesi**, 16 Şubat 1958.
[462] **Yeni Sabah Gazetesi**, 16 Şubat 1958.
[463] **Son Posta Gazetesi**, 16 Şubat 1958.
[464] **Hürriyet Gazetesi**, 16 Şubat 1958.
[465] **Milliyet Gazetesi**, 16 Şubat 1958.
[466] **Yeni Adana Gazetesi**, 17 Şubat 1958.

politikadaki gelişmeleri öne çıkarmıştır. Tepedelenlioğlu ise Menemencioğlu'nun, Namık Kemal'in torunu olmasını, Montreux görüşmesindeki etkileyici konuşması ile Montreux Boğazlar Sözleşmesi hakkında söylediği ve sanata verdiği önemi belirten sözlerini dikkat çekmiştir.[467] Menemencioğlu'nun ölümünün çok sayıda gazetede haber olması, onun çok bilinen biri olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Ancak hakkında iki köşe yazısından başka yazı yazılmaması da dikkat çekicidir. Bu durum belki İnönü'nün yalnız yürümesiyle birlikte ele alınıp iktidar ve muhalefet arasında giderek gerginleşen ve bir askerî darbe ile sonuçlanacak olan siyasi ilişkilerin sonucu olarak basın üzerindeki iktidar baskısının yansıması ve otokontrol mekanizmasının devreye girmesi şeklinde yorumlanabilir.

Menemencioğlu'nu ölümünden sonra ananlardan biri dışişlerine onun zamanında intisap eden ve onunla beraber çalışan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu olmuştur. Zorlu, Meclis çalışmaları sırasında kürsüde konuşmasına başlarken Menemencioğlu hakkında şunları söylemiştir:

> "Muhterem arkadaşlar; beyanatıma başlamadan evvel yüksek müsaadenizle bütün ömrü boyunca Türk Hariciyesine muhtelif kademelerde, hariciye vekilliğine kadar, pek çok hizmetler ifa etmiş olan İstanbul Milletvekili Numan Menemencioğlu'nun ölümü dolayısıyla duyduğumuz teessürü ifade etmek isterim."[468]

Osmanlı zamanında 1914'te Dışişleri Bakanlığına intisap eden Menemencioğlu, Osmanlı'dan sonra kurulan Türkiye'de de dışişlerinde çalışmaya devam etmiştir. Hayatının tamamına yakını devlet hizmetinde geçen Menemencioğlu'na ölümünün ardından kendisine yaraşır bir devlet töreni yapılmıştır. Arkasında bıraktığı önemli bir miras olan Dışişleri Bakanlığı teşkilatı da kendisinden övgüyle söz etmiş ve törene katılmışlardır. Ancak, iki parti arasındaki yoğun çekişmenin olduğu bir dönemde, bir Demokrat Partili vekilin ölümü sırasında bile basının sessizliği ise bu hususta dikkat çekicidir.

---

[467] Coşar, **agky**. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, "Montrö Konferansının Diplomatik Kalbi ve Namık Kemal'in Torunu: Numan Menemencioğlu", **Hürriyet Gazetesi**, 16 Şubat 1958. Coşar'ın yazısı için bk. ek 41.

[468] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre XI, İçtima 1, Kırk Altıncı İnikat, c. 2, (25 Şubat 1958): 605.

4. TEKNOKRAT-BÜROKRAT OLARAK DIŞİŞLERİNDEKİ ÖNEMLİ GÖREVLERİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh!" ilkesine göre şekillenmiştir. Türk dış politikasını yönetenler başta Atatürk olmak üzere Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra 1930'a kadar Lozan'da çözülemeyen Musul sorunu ve Mübadele sorunuyla uğraşmıştır. Türkiye 1928'de kurulan Briand-Kellog Paktı'na 1929'da üye olarak dünya barışına destek olmuştur. 1925'te Sovyet Rusya ile Dostluk, Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması; Suriye ve Lübnan adına hareket eden Fransa ile 1926'da Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi; 1928'de İtalya ile Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması, Afganistan'la Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamıştır. 1930'lu yıllardan sonra da aynı politika sürdürülmüş ve ülkenin güvenliği için önlemler alınmaya devam edilmiştir. Bu doğrultuda 1932'de MC'ye üye olunmuş; 1933'te Romanya ile Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması yine aynı yıl Yugoslavya ile Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. Ülkenin batı sınırlarının güvenliği için Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ile 1934'te Balkan Paktı; doğu sınırlarının güvenliği için 1937'de İran, Irak ve Afganistan'la Sadabad Paktı yapılmıştır. Bundan sonra Lozan Barış Antlaşması'nda Türkiye'nin istediği şekilde çözülemeyen Boğazlar meselesi ve Hatay meselesi üzerinde yoğunlaşılmıştır. Akdeniz'in güvenlik sorunu dış politikayı meşgul eden (denizaltı korsanlığı-Nyon Konferansı 1937) diğer bir konu olmuştur.[469]

II. Dünya Savaşı'nın başlamasına müteakip 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması imzalanmıştır.[470] Benzer bir antlaşma Sovyet Rusya ile yapılmak istenmişse de Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun 26 Eylül-16 Ekim 1939 tarihlerinde yaptığı Moskova görüşmelerinden sonuç alınamamıştır. Savaşın hızla sürdüğü 1941 yılında da Türkiye Almanya ile Saldırmazlık Antlaşması

[469] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Cilt 1-2: 1914-1995, Genişletilmiş 11. bs., (İstanbul: Alkım Yayınevi, [y.t.y.]), 168, 323, 328-331, 336-347.
[470] Antlaşma hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", **Belleten [Dergisi]**, Cilt: XLVI, s. 182 (Ocak 1982): 367-414.

imzalamıştır. Dolayısıyla, Türkiye, savaşan tarafların hepsiyle anlaşmalar imzalayarak barış taraftarı olduğunu göstermiştir.[471]

Müttefik devletler ise kendi aralarında "savaşın yürütülmesi ile ilgili" konuların görüşüldüğü bir dizi konferanslar düzenlemiştir. Konferansların bazılarında Türkiye'ye de roller biçilmiş, savaşa girmesini sağlamak için kararlar alınmıştır. Bu kararların Türkiye'ye iletilmesi ve alacağı rolleri konuşmak üzere Türk dış politikasını yönetenlerle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelere başta Cumhurbaşkanı İnönü olmak üzere Başbakan Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu gibi üst düzey yetkililer katılmıştır. Bunlar Kazablanka'nın ardından yapılan Adana, Moskova'dan sonraki Kahire ile Tahran ardından yapılan Kahire konferansları şeklinde sıralanabilir.[472] Savaş boyunca Türkiye için en kritik süreç bu konferanslar dönemidir.

Dış politikada önemli gelişmelerin yaşandığı savaş ve savaş öncesi yıllarda, Menemencioğlu farklı unvanlarla çok sayıda görev îfâ etmiştir. Menemencioğlu bu dönemde Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan ve Cumhurbaşkanı İnönü, Başbakan Celal Bayar, Başbakan Refik Saydam, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile birlikte çalışmıştır. Bu dönemde müsteşar, genel sekreter, siyasi müsteşar ve dışişleri bakanı olarak görev yapan Menemencioğlu dışişlerini uğraştıran Boğazlar ve Hatay sorunu ile Adana ve Kahire konferanslarında aktif olarak görev almıştır. Bunda onun dışişlerinin en üst bürokratı olması ile teknokrat özelliği etkili olmuştur. Ayrıca onunla birlikte çalışan genel sekreter ve genel sekreter yardımcısı Cevat Açıkalın ile genel sekreter yardımcısı F. Cemal Erkin'i anmak gerekir.[473] Eski Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, trafik kazasında hayatını kaybeden Cevat Açıkalın'ın ardından kaleme aldığı yazısında o dönemle ilgili şunlara dikkat çekmiştir: "Mehmet Cevat Açıkalın ön planda, Numan Menemencioğlu ile hariciyenin, o yılların müthiş işlerini, yakın arkadaşı F. Cemal Erkin'le yürütüyordu.

---

[471] Weisband, **age**, 26, 42-43. Antlaşma metni için bk. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları**, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1965), 291-294.

[472] Geniş bilgi için bk. Armaoğlu, **age**, 389-402; **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 450-464; Ali Güler, "İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Konferanslarda Türkiye'nin Savaşa Sokulması ile İlgili Müttefik Teşebbüsleri", **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997-İstanbul)**, (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1998): 102-120; Kamuran Gürün, "Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'na Sokma Çabaları", **Belleten [Dergisi]**, c. LII, s. 204 (Kasım 1998): 1455-1468.

[473] Kuneralp, "Sadece Diplomat", 5.

Mühim vazifelerinin başında meşhur Kahire Konferansı, Hatay'ın anavatana ilhakındaki büyük hizmetleri unutulmaz..."[474] Bahsedildiği üzere, Numan Menemencioğlu ve diğer diplomatların büyük ağırlığının hissedildiği bu dönem dış politikasını daha sağlıklı değerlendirebilmek için, İnönü'nün genelde devlet yönetimi, özelde Dışişleri üzerindeki hâkimiyetiyle ilgili kısa bir değerlendirme yapılması yerinde olacaktır.

İsmet İnönü Millî Mücadele döneminde Atatürk ile beraber hareket etmiştir. İnönü, Türkiye Cumhuriyeti açısından önemli olan Lozan Barış Antlaşması'nın mimarlarındandır.[475] İnkılâpların yapılma sürecinde Atatürk'ü desteklemiştir. Atatürk Dönemi'nde 1923'ten 1937'ye kadar dışişleri bakanlığı ve başbakan olarak görev -1924-1925 yıllarında yaklaşık üç buçuk ay hariç- yapmıştır. 1937'de başbakanlıktan istifa etmiştir. Atatürk'ün ölümünün ardından 11 Kasım 1938'de TBMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı seçilmiştir.

İnönü, cumhurbaşkanı seçildikten sonra devlet yönetiminde ağırlığını iyice hissettirmiştir. Yeni kurulan hükümetler onun isteğine göre şekillenmiştir. 1939 genel seçiminde Mecliste İnönü'ye yakın olan isimlerin sayısı artmış, yeni hükümet ona yakınlığıyla bilinen Refik Saydam tarafından kurulmuştur. İnönü dönemindeki hükümetlerle ilgili Tamkoç şunları yazmıştır: "(İnönü) istediği gibi bakan ve başbakanları tayin edip, işten uzaklaştırarak çevresine kendi doğrultusunda hareket edecek ve sözünden çıkmayacak adamları topladı. Yönetimin en küçük ayrıntısına kadar müdahalelerde bulundu..."[476] Nadi ise İnönü'nün bu dönemde "kendine özgü otoriter davranışlar" sergilediğini belirtmiştir. Ona göre İnönü, "Devlet makinesini en teferruatlı çarklarına kadar kendi eliyle yönetmek istiyordu. İlgili bakanları, hatta başbakanı aşarak müsteşarlara, umum müdürlere direktifler verdiği duyuluyordu..."[477] İnönü'nün yönetim anlayışında dış politika öncelikliydi. Onun dış politika anlayışı temkinliliğe dayanıyordu. Dışişleri Bakanlığının üst düzey yöneticilerini haftada beş altı defa toplar dış politika ile ilgili konuları görüşürdü. Bu toplantılarda onlara talimatlar verir, diplomatik yazışmalar ile telgraflardan haberdar edilmesini isterdi. Dış politikadaki gelişmelerin akışını bu şekilde takip ederdi. Bu tür yöntemlerle devlet yönetimini kontrolünde tutuyordu. Bu durumla ilgili "Bu evrede Türk devlet gemisinin

[474] Suat Hayri Ürgüplü, "Açıkalın'ın Ardından...", **Milliyet Gazetesi**, 6 Haziran 1970.
[475] bk. Numan Menemencioğlu, "Lozan İnönü'dür", **Ulus Gazetesi**, 24 Temmuz 1943.
[476] Tamkoç, **age**, 33.
[477] Nadi, **age**, 185-186.

dümeni, hiç şüphe yok ki bütün anlamıyla İnönü'nün elindeydi." şeklinde ifade edilmiştir. Bu dönemde Saraçoğlu ve Menemencioğlu'nun ülke yönetimiyle ilgili Meclise görüşülmesi için getirdiği herhangi bir meselenin geri dönmesi mümkün değildi. Mecliste kurulan Dış İlişkiler Komisyonu İnönü ve Menemencioğlu'nun "direktifleri" doğrultusunda hareket ederdi. Zira TBMM, Parti grubu ve Kabine "önderin politik iradesinin" bir uzantısı olarak görülmüştür.[478] İnönü, özellikle savaş sürecinde her iki tarafın baskısına direnerek Türkiye'yi "tarafsızlık politikası" içinde tutmuş ve çok ince bir çizgide "denge diplomasisini" ustalıkla uygulamıştır. Onun bu süreçteki "en büyük yardımcıları" Saraçoğlu ve Menemencioğlu olmuştur.[479]

Türkiye savaş boyunca "tarafsız" bir dış politika takip etmiştir. Bu politikanın takibinden sorumlu ilk kişi İnönü'ydü. İnönü, bu politikayı uygularken bakanlar kurulu, CHP, TBMM, Türk Tarih Kurumu, dışişleri kadrosu ve basından bazı kişilere danışıyordu. Weisband, İnönü'nün dış politikadaki hâkimiyetini şöyle açıklamıştır:

> "Kendisi, dünya sorunlarına iyice daldığı için, yardımcılarına hatırı sayılacak kadar yetki tanıyor, bağımsız olmasa bile serbestçe iş görmelerine izin veriyordu. Yine de bu adamların oynadıkları rolü çözümlerken şu ögeyi akıldan çıkarmamalıyız: Hareket özgürlüğü ve dış politikaya katkıda bulunmak, ancak İnönü'nün bir lütfuydu..."[480]

Weisband'a göre İnönü'nün dış politikada alınacak kararlarda "en önemli yardımcısı" ve "güvendiği kişiler içinde en önemlisi" Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu idi. Ona göre "İnönü'nün göz yumuşunun sonucu olarak karar alma konusunda kendisine hizmet eden yetkililerden en önemlisi de Numan Menemencioğlu"ydu.[481] Dolayısıyla Menemencioğlu'nun dışişlerinde yaptığı başarılı veya başarısız işler değerlendirilirken İnönü'nün bahsedilen bu hâkimiyeti göz önünde bulundurulmalıdır.

4.1. Montreux Görüşmeleri

Türkiye'nin girişimiyle 1936'nın Haziran ve Temmuz aylarında Montreux'de yapılan görüşmelerin amacı 1923'te Lozan Barış Antlaşması'yla Boğazlar üzerinde oluşturulan statünün değiştirilmesiydi. Montreux Boğazlar Sözleşmesi hakkında oldukça çalışma yapılmıştır. Buradaki amaç, yapılan çalışmaların analizi ya da benzer bir çalışmadan ziyade Numan Menemencioğlu'nun sözleşmeye olan katkısını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda görüşme sürecinde Menemencioğlu'nun îfâ ettiği görevlere

---

[478] Deringil, **age**, 39, 46, 56.
[479] Günver, **Garip Ada'nın...**, 257.
[480] Weisband, **age**, 19, 32.
[481] **Age**, 9-10, 32.

değinilecektir. Bölümün oluşturulmasında inceleme ve araştırma kaynaklarının yanında özellikle söz konusu dönemdeki gelişmeleri ve Menemencioğlu'nun çalışmalarını yakından takip eden *Cumhuriyet* gazetesindeki haber ve köşe yazılarından yararlanılmıştır.

Boğazlar Meselesi'nin ortaya çıkışı kısaca şöyle özetlenebilir: Bulunduğu konum açısından jeopolitik ve jeostratejik önemi büyük olan Boğazlar, uzun süre Osmanlı Devleti tarafından yönetilmiştir. Zayıflama sürecinin de etkisiyle Osmanlı'nın XVIII. yüzyılda Boğazlar'ı başka devletlerin kullanımına açmaya başladığı söylenebilir. İlk olarak 1774'te yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Rus ticaret gemilerine Boğazlardan geçiş hakkı tanınmıştır. 1833'te yine Rusya ile imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla Boğazlar uluslararası sorun olmaya başlamıştır. Bu antlaşmayla Osmanlı Akdeniz'den Rusya'ya bir saldırı olması durumunda Boğazlar'ı kapatacaktı. 1841'de İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla imzalanan Londra Sözleşmesi ile Boğazlar'ın durumu tam anlamıyla "uluslararası nitelik" kazanmıştır. Bu sözleşmeyle Osmanlı Devleti Boğazlar üzerinde tek başına karar verme yetkisini kaybetmiştir. Bundan sonra Boğazlar'ın statüsü İngiltere ile Rusya arasındaki çekişmeye göre şekillenmiştir. Londra'da kabul edilen şartlar 1856 Paris Antlaşması, 1871 Londra Konferansı ve 1878 Berlin Antlaşması'nda da sürdürülmüştür. I. Dünya Savaşı'nın ardından 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle Boğazlar İtilaf Devletlerin denetimine girmiştir. Montreux öncesi Boğazlar'ın yönetimi en son Lozan Barış Antlaşması'yla düzenlenmiştir. Lozan'a göre Boğazlar'ın her iki tarafının silahsızlandırılmış olması Türkiye'nin güvenliği açısından tehdit oluşturuyordu. Gemi geçişlerini uluslararası bir komisyon düzenliyor güvenliği MC tarafından sağlanıyordu.[482] Türkiye egemenlik haklarının sınırlandığı bu duruma istemeyerek de olsa razı olmuştu. Ancak bir süre sonra MC'nin dünya barışını koruma çabası İtalya, Almanya ve Japonya'nın girişimleriyle tehdit edilince Türkiye kendi güvenliği için tehdit oluşturan bu statünün değişmesi için girişimlere başlamıştır. Bundan sonra Türk dış politikasını yönetenler fırsat buldukları her ortamda Boğazlar'ın durumunun tekrar görüşülmesini dile getirmiştir. Bu durum en son Balkan Paktı görüşmeleri sırasında gündeme gelmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin

[482] Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 277-278; İsmail Soysal, "1936 Montreux Sözleşmesi ve Sonradan Çıkan Sorunlar", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, yay. haz. İsmail Soysal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999): 309-310; Hakan Uzun, "Montreux Boğazlar Sözleşmesinin Yankıları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, s. 61 (Güz 2017): 396-397.

Boğazlar'a verdiği önemi Atatürk 1935'te yaptığı bir açıklamada şu sözlerle ifade etmiştir:

> "Türkiye'nin Boğazları açık bırakmaya razı olduğu Lozan Muahedesi'nden beri dünya vaziyeti ve bazı şerait değişmiştir. Boğazlar, Türk arazisini iki kısma ayırır. Bundan dolayı bu deniz geçidinin tahkimi Türkiye'nin emniyeti ve müdafaası için çok ehemmiyetlidir. O, aynı zamanda, beynelmilel münasebatın can alıcı bir unsurudur. Anahtar vaziyetinde böyle mühim bir yer herhangi sergüzeştçi bir mütearrızın keyfine ve merhametine bırakılamaz. Türkiye, muhtemel sulh bozucularının birbirleriyle harb etmek için Boğazlar'dan geçmesine mâni olmaya mecburdur. Türkiye buna asla müsaade etmeyecektir."[483]

Atatürk'ün Boğazlar'ın güvenliğini sağlama düşüncesi kısa bir süre sonra Türk dış politikasının öncelikli meselelerinden biri hâline gelmiştir. Türk dış politikasını yönetenler Atatürk'ün de işaret ettiği gibi Lozan Barış Antlaşması üzerinden geçen bunca zamandan sonra konjonktürel şartların değiştiğinin farkındaydılar. Dolayısıyla Boğazlar'ın mevcut durumunun değiştirilmesini her fırsatta dile getirmişlerdir.

Genel Sekreter Numan Menemencioğlu da bu düşüncedeydi. Ona göre de Lozan Barış Antlaşması'nın yapıldığı zaman ile söz konusu dönemdeki Avrupa'nın durumu aynı değildi. Lozan'ın imzalandığı dönemde MC güçlüydü ve barışı koruyabiliyordu. Ancak gelinen dönemde uluslararası garantiler artık etkisini yitirmişti. İtalya ve Almanya'da kurulan yönetimler barışı tehdit ediyordu. Dolayısıyla Türkiye Boğazlar'ı kendi kontrolüne almalıydı.[484] Türkiye'nin yasal olarak meşru yollardan yapmış olduğu bu talep taraf devletlerce -İtalya hariç- olumlu karşılanacaktır. Sorunun bu şekilde çözülecek olması var olan barış politikalarına katkı sağlamanın yanında Türkiye'nin uluslararası hukuka olan bağlılığını bir kez daha göstermiş olacaktı.

Türk basınında Türkiye'nin Boğazlar'ın statüsünün değiştirilmesi yönünde arzusunun olduğuna dair ilk yazı Yunanistan basınına dayandırılarak çıkmıştır. Atina'da *Proiya* gazetesinde çıkan haber referans verilerek "Türkiye, Boğazların tahkimi meselesini tekrar ortaya attı. Fransız Hariciye Vekili M. Flandin'le Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'ın Paris'teki görüşmelerinde bu meselenin mevzuu bahsolduğu anlaşılmaktadır." denilmiştir. Aynı haberde Almanya'nın Versailles Antlaşması'nın askerî hükümlerinin geçerliliğini kaldırmasının ardından Türkiye'nin MC'ye başvurup Boğazlar'ın tahkimini istediği ve bunda İtalya'nın işgali altındaki On İki Ada üzerinde yaptığı tahkimat nedeniyle Akdeniz'de olası bir savaş ihtimalinin

---

[483] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)**, III, 2. bs., (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1961), 99-100.
[484] Akşin, **age**, 293-294; **Asım Us'un Hatıra...**, 124-125.

öngörülmesinin etkili olduğu belirtilmiştir.[485]

Türkiye'nin Boğazlar'ın askerden arındırılmış bölgeleriyle ilgi yaptığı talep İtalyan ve Bulgar gazetelerinde büyük ses getirmiştir. İtalyan basınına göre Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması'nın askerî bölümlerini feshettiği; Çanakkale, Marmara ve İstanbul Boğazlar bölgesini askerî açıdan güçlendirme serbestliğini elde ettiği yazılmıştır. Bulgar basını ise Türkiye'nin Boğazlar'ın askerî olarak tahkimini istemesinin yabancı bir devletin toprağının "işgal edilmesi" anlamına gelmediği ve Türkiye'nin bir gün bu talepte bulunacağını belirtmiştir. Boğazlar'ın tahkimine İngiltere'nin de sıcak baktığı yazılmıştır.[486] İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden bu haberleri doğrular mahiyette şu açıklamayı yapmıştır: "Çanakkale'de tekrar istihkâmlar yapmak hususunda Türk Hükümetinden resmî bir tebligat gelmemişse de Türkiye Hariciye Vekili, Hükümetinin bu meseleyi herhangi bir münasip zamanda mevzuu bahsetmek arzusunda bulunduğunu bildirmiştir."[487]

Boğazlar'ın statüsünün değişmesini gerektiren şartların oluştuğunu düşünen Türkiye, süreci başlatmak için taraf devletlere 10 Nisan 1936'da bir nota vererek meseleyi görüşmek için konferans talebinde bulunmuştur. Türkiye bu talebini uluslararası hukukta "rebus sic stantibus" (koşullar değiştiği takdirde) şeklinde ifade edilen ilkeye dayandırmıştır.[488] Ayrıca Lozan Barış Antlaşması'nın 18. maddesi[489] de dayanak gösterilmiştir. Buna göre konjonktürel şartların değişmesiyle dünya barışını bozacak gelişmeler yaşanırsa Türkiye'nin söz konusu maddeye istinaden Boğazlar'ın statüsünün tekrar görüşülmesi için taraf devletlerden talepte bulunabilme hakkı vardı. Türkiye antlaşmadan doğan bu hakkını kullanmıştır. Buna sebep olarak da İtalya'nın Habeşistan'ı işgaliyle yayılmacı bir politika izlemeye başlaması, Akdeniz de güvenliği bozucu gelişmelerin yaşanması (ticaret gemilerin batırılması) ve Almanya'nın Ren bölgesini silahlandırması gibi gelişmeler gösterilmiştir.[490] 11 Nisan'da Başbakanlıktan yapılan açıklamada notanın taraf devletlere ulaştıktan sonra açıklanacağı, açıklama

[485] **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Nisan 1936.
[486] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Nisan 1936.
[487] **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Nisan1936.
[488] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 371.
[489] 18. Madde: "Eğer serbesti-i mürura müteallik ahkâma ikâ edilen bir tecavüz, nagihanî bir taarruz yahut herhangi bir fiilî harp veya tehdid-i harp, Boğazlarda seyrüseferin serbestisini veya gayriaskerî mıntıkaların emniyetini tehlikeye koyacak olursa Tarafeyn-i Âliyeyn-i Âkideyn ve herhâlde Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve Japonya bu hususta Cemiyet-i Akvam Meclisinin karar vereceği bütün vesaitle onları müştereken menedeceklerdir." A. Suat Bilge ve diğ., **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, 2. bs., (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969), 130.
[490] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Nisan 1936.

yapılıncaya kadar basında herhangi bir haber ve yorum yapılmaması isteğinde bulunularak şu noktalara dikkat çekilmiştir:

> "Arsıulusal vaziyette husule gelen hukuki, siyasi ve askeri esaslı değişmeler karşısında Boğazlar Mukavelesi'nin bugünkü halinin Türkiye'nin emniyet ve müdafaası için esasından değişmesi lazım geldiğini müşahede eden Cumhuriyet Hükümeti vaktile Boğazlar Mukavelesi'ni kendilerile müzakere etmiş olduğu devletlere müracaata karar vermiştir. Türkiye Hariciye Vekâleti buna dair olan noktayı alakadar devletlere ve makamlara tebliği edilmek üzere icap edenlere bildirmiştir."[491]

Nota, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde imzası olan Bulgaristan, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ile Yunanistan'a verilmiştir. Ayrıca MC'ye de gönderilmiştir.[492] Türkiye'nin notası muhatap devletler ve MC tarafından -İtalya hariç- anlayışla karşılanmıştır. Türk Hükümeti notada sözleşmenin imzalandığı dönemdeki şartlar ile gelinen dönemdeki şartları diplomatik bir dille anlatmıştır. Bu durumu Yunus Nadi şöyle dile getirmiştir:

> "...Bir müddetten beri dünya siyasetinde emrivakiler ihdası şeklile hareket modasına karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin usulüne muvafık surette müzakere isteyen müracaatı, tahminimize tamamile mutabık olarak pek iyi bir tesir husule getirmiştir. Şekle ait olan bu hüsnütelakki esasta da kendisini göstermekten hâli kalmamıştır. Cenevre muhitinden başlayarak başlıca büyük merkezlerde notamızın gayet güzel, müdellel ve maharetli yazılmış olduğu söylenmiştir. Biz Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin maharetini vaziyetin olduğu gibi izahındaki samimiyet ve muvaffakıyetinde gördük. Notanın yazılışında hakikatin olduğu gibi anlatılması esas tutulmuş ve bütün vaziyetlerin aynen görüldükleri şekillerde izahında tam bir saffet ve sadakat gösterilmiştir. Söz bu kadar pürüzsüz bir vuzuhla söylenirse elbette müessir olur."[493]

Türkiye'nin notasına olumlu yaklaşan ve resmî olmayan ilk cevap Sovyet Rusya ve İngiltere'den gelmiştir. Rusya'nın cevabı "Boğazların Türkiye hâkimiyet-i mutlakası altında bulunmasına her zamanki gibi taraftar olduğunu bildiren Sovyet Hükümeti, Boğazlar rejiminin yeni esaslar dairesinde tanzimi için müzakereye amade olduğunu tebliğ etmiştir." şeklindedir. *Daily Telegraph*'a dayandırılarak verilen habere göre İngiltere'nin ilk tepkisinin şöyle olduğu yazılmıştır:

> "Boğazların tekrar askerileştirilmesine imkân verilmek üzere Lozan Muahedesi ahkâmının tadili hakkındaki Türk teklifleri Britanya Hükümetinden müsaid bir cevap almıştır. Bu babdaki İngiliz notası, dün Türkiye'nin Londra Büyükelçisi'ne tevdi olunmuştur. Bu notada vaziyetin dominion hükümetleri tarafından da tetkiki lazım geldiği işaret edildikten sonra İngiltere Hükümetinin kendi hesabına Türk tekliflerini bila teahhur ve icap eden yollarla münakaşaya değer bulduğu kaydolunmaktadır."[494]

Türk notasının ilgili devletlerce hüsnükabul ile karşılanmasının yanı sıra bazı ülkelerin basınında tersine bir hava oluşturacak yönde haberler yayımlanmıştır. İngiltere'de bu yönde çıkan haberlerde Atatürk'ün başkanlığında olağanüstü bir

[491] **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Nisan 1936.
[492] Notanın tam metni için bk. **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Nisan 1936.
[493] Yunus Nadi, "Notamızın Avrupa'daki Karşılanış Şekli", **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Nisan 1934.
[494] **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Nisan 1936.

toplantı yapan Bakanlar Kurulu tarafından, Boğazlar'ın askerden arındırılmış bölgelerinin "işgal edilmesi" kararının alındığı, sabah erken saatlerde de söz konusu bölgenin Tük askerleri tarafından "işgal" edildiği belirtilmiştir. Bazı gazeteler daha da abartarak Çanakkale'nin askerden arındırılmış bölgelerini gösteren haritalar ve Atatürk'ün resimlerini kullanarak "Boğazları Örten Büyük Eser" ve "Avrupa Hükümet Merkezleri Hayret İçinde" gibi dikkat çekici haberler yayımlamıştır. İngiliz basını bu tür haberlerin yanında "işgal" bilgisinin kesin olmadığını da eklemiştir. Yunan basını da benzer şekilde Türk askerlerinin Boğazlar'ı "işgal" ettiğini ancak "işgal" haberinin Ankara'dan gelmediğini belirtmiştir. Türk resmî makamları bu haberleri kati olarak yalanlamıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı Londra Elçiliğine bu söylentileri yalanlayan bir telgraf çekmiştir. Hükümet bu uydurma haberler için bir açıklama yaparak meselenin MC tarafından inceleneceğini söylemiştir. Bu tür asparagas haberler Türk basınında "Boğazlar Meselesi dolayısile yaptığımız şayan-ı takdir teşebbüsün her tarafta kazandığı umumi takdir ve sempatiyi hafifletmek maksadile ortaya çıkarılmış bir tezvir eseri" olarak görülmüştür.[495] Nadi uydurma haberler için şunlar yazmıştır:

> "...Çoktan beri arsıulusal alemde böyle doğruluk ve dürüstlük görmemeğe alışmış olan cihan efkâr-ı umumiyesi notamızla yepyeni ve çok haysiyetli bir siyaset numunesi karşısında kalmış oldu. Tekdirlerle karışık ilk hayret günleri geçtikten sonra notamızın siyasetimize temin ettiği yüksek muvaffakıyeti az çok hırpalayabilecekleri malihulyasile güya bizim gayriaskeri mıntıkaları şimdiden askerle işgal ettiğimiz hakkında yalan rivayet çıkardılar... Gayriaskeri yerlere şimdiden asker göndermiş olduğumuz hakkında yalan haberler neşir ve inşa edenlerin bunu iki maksadla yapmakta olmalarına hükmedebiliriz: 1- Notamızın gerek usûl ve gerek esas itibarile kazandığı büyük muvaffakıyeti gölgelendirmek. 2- Her ihtimale karşı bizim Boğazlar üzerinde tatbik edeceğimiz hatt-ı hareket hakkında iskandiller yapmış olmak."[496]

Türkiye'nin notasına olumlu cevap veren ilk ülke yukarıda da bahsedildiği gibi Sovyet Rusya olmuştur. Rusya'nın cevabının ardından 1 Mayıs Bayramı'na katılmak üzere Türkiye'yi temsilen Numan Menemencioğlu başkanlığında refakatinde bir heyetin Rusya'ya gitmesine karar verilmiştir.[497] Rusya'dan sonra Yunanistan'ın olumlu cevabı gelmiştir.[498]

Türkiye'nin Boğazlar'ın statüsünün tekrar görüşülmesi için verdiği notadan sonra Menemencioğlu Roma ve Tokyo dışında Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde imzası olan devletlerin başkentlerine diplomatik ziyaretler yapmıştır. Balkan Paktı Daimî Konseyi 4 Mayıs 1936'da yaptığı toplantıda Türkiye'yi destekleme kararı almıştır.[499]

---

[495] **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Nisan 1936.
[496] "Yunus Nadi, "Boğazlara Aid Yalan Haberlerle Mücadele", **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Nisan 1936.
[497] **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Nisan 1936.
[498] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Nisan 1936.
[499] Bilge ve diğ., **age**, 132.

Numan Menemencioğlu'nun ziyaretlerine dair ilk bilgi Belgrat'ta Balkan Antantı Konseyi'nin toplantı yaptığı dönemde tespit edilmiştir. Konsey toplantısının yapıldığı tarihte Menemencioğlu Belgrat'a gitmiştir. Menemencioğlu burada verdiği beyanatta birkaç gün Belgrat'ta kalacağını, Yugoslavya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Milan Stojadinoviç ile Türkiye'yi ilgilendiren meseleler hakkında görüşeceğini söylemiştir. Siyasi çevreler görüşmelerin Boğazlar'ın silahlandırılmasıyla ilgili olduğunu yönünde yorumlamıştır.[500] Stojadinoviç, Menemencioğlu ve Türk Elçisi'ni kabul ederek görüşmüştür. Stojadinoviç konferanstan sonra yaptığı açıklamada Türkiye'nin notasına Yugoslavya'nın cevabının Türk tezini destekler mahiyette olacağını söylemiştir. Menemencioğlu Belgrat'tan sonra Bükreş'e gitmiştir.[501] Belgrat'tan ayrılmadan önce basına yaptığı açıklamada her iki hükümetin fikir ve metot konusunda mutabık olduğunu söylemiş, Boğazlar'ın askerîleştirilmesiyle ilgili soruya şu cevabı vermiştir:

> "Mesele normal bir tarzda inkişaf etmektedir. Malûmunuzdur ki hükümetim, Lozan Muahedesi'ni imza etmiş olan bütün devletlere bir nota yollayarak Boğazlar Mukavelesi'nin tadilini istemiştir. Bu iş için toplanacak olan konferansın ne zaman ve nerede içtima edeceğini bilmiyoruz. Fakat bu konferansa yalnız, Boğazların gayriaskeriliği rejimi altında Türkiye'nin arazi emniyetini zamin dört büyük devletin değil, fakat aynı zamanda, Lozan müzakerelerine iştirak eden bütün devletlerin de iştirak eyleyeceklerini ümit eyliyoruz. Daha ben Ankara'dan ayrılmadan evvel, Sovyetler Birliği'nin, Büyük Britanya'nın ve Yunanistan'ın tasvibkâr cevablarını almıştık. Diğer memleketlerin de ayni tarzda cevablarını vermekten hâli kalmayacaklarına eminim. Bu mesele Yugoslavya'nın hatt-ı hareketine gelince, bunun hakkında yalnız, Başbakan Stojadinoviç'in ezcümle Belgrad Hükümetinin cevabının Türk tezini tasvib eder mahiyette olacağını kaydetmek suretile benim yanımda gazete mümessillerine yaptığı beyanatı hatırlatırım. Bu esasen başka türlü olamazdı. Çünkü Balkan Antantı içinde dost ve müttefik memleketlerimiz arasında 'Bir müttefik ne derece kuvvetli olursa olsun bütün camiada aynı derecede kudretli olur.' hissi mevcuttur. Memleketlerimiz arasında mevcut dost münasebetler nazar-ı dikkate alınırsa böyle bir vaziyette Belgrad'da, birbirinin aynı menfaatler üzerinde nokta-i nazarlarımızın mutabakatını teyit etmekten başka yapacağımız bir şey olamaz."[502]

Bu ara Fransa cevabını olumlu olarak bildirmiş ancak "müzakerelerin şekli ile mahal ve tarihinin" sözleşmeyi imzalayan diğer devletlerle birlikte kararlaştırılmasını istemiştir.[503] Fransa'nın ardından Bulgar Hükümetinin de olumlu cevabı gelmiştir.[504] Menemencioğlu bir gün sonra Rumen Dışişleri Bakanı Titilescu, Başbakan Gheorghe Tatarescu ve Kral II. Karol ile görüşmüştür.[505] Romanya'daki görüşmelerini tamamlayan Menemencioğlu Varşova üzerinden Moskova'ya hareket etmiştir. Bu

[500] **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Nisan 1936.
[501] **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Nisan 1936.
[502] **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Nisan 1936.
[503] **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Nisan 1936.
[504] **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Nisan 1936.
[505] **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Nisan 1936.

sırada Yugoslavya'nın olumlu cevabı gelmiştir.[506] Basında Romanya Dışişleri Bakanı Titilescu ile Menemencioğlu arasında yapılan görüşmede Türkiye ile Romanya arasında tam bir anlaşma sağlandığı yazılmıştır.[507]

Menemencioğlu'nu Moskova İstasyonu'nda Dış Komiserlik Yardımcısı Aleksandr Kerensky, Türkiye Büyükelçisi Zekai Apaydın, Romanya Ortaelçisi Çiuntu, Dışişleri Komiserliği Birinci Doğu Şubesi Direktörü Astakof, dış komiserlik direktörleri ve Türk Büyükelçilik çalışanları karşılamıştır.[508] Menemencioğlu, Moskova Sovyet Merkezî İcra Komitesi Başkanı Mihail İvanoviç Kalinin ve Dışişleri Halk Komiserleri Heyeti Başkanı Vaycheslav Mikhailovich Molotov[509] tarafından kabul edilmiştir. Kabullerde Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın ve Dış Komiserlik Yardımcısı Kerensky de bulunmuştur. Menemencioğlu Rusya'daki resmî görüşmeleri tamamladıktan sonra Tokşino Tayyare Karargâhını ziyaret etmiş ve burada Türk paraşütçülerinin eğitimlerini izlemiştir.[510] Stalin otomobil fabrikasını da ziyaret eden Menemencioğlu metro ile bir gezinti yaptığı günün akşamı Moskova'dan trenle ayrılmıştır.[511] Menemencioğlu'nun Moskova ziyaretini 1 Mayıs Bayramı'na denk getirmesi, Sovyet tarafının olumlu cevabına karşılık yapılan bir jest olarak görülebilir.

Moskova'nın ardından Avrupa başkentlerindeki diplomatik görüşmelerini sürdüren Menemencioğlu, Paris'te Büyükelçi Suat Davaz ile birlikte Fransız Dışişleri Bakanı Pierre-Étienne Flandin ile görüşmüştür.[512] Paris'ten sonra Alman yetkililerle görüşmek için Berlin'e gitmiştir. Cenevre'ye de uğrayan Menemencioğlu Avrupa'daki son ziyaretini Londra'ya yapmıştır. Menemencioğlu, Londra'da İngiliz yetkililerle 20-28 Mayıs 1936 tarihlerinde görüşmüştür. İngilizler Türk tezine sıcak yaklaşmıştır. Ayrıca bu durum Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkileri geliştirmek için bir fırsat da olmuştur.[513]

Yaklaşık bir ay Avrupa başkentlerinde temaslarda bulunan Menemencioğlu Semplon Ekspresi ile İstanbul'a döndükten sonra Florya'ya geçmiştir. Florya'da Avrupa'da yaptığı görüşmeler hakkında Atatürk'e bilgi vermiştir. Menemencioğlu

---

[506] **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Nisan 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Nisan 1936.
[507] **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Nisan 1936.
[508] **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Mayıs 1936.
[509] Molotov daha sonra Dışişleri Bakanlığına getirilecektir. Hakkında geniş bilgi için bk. **İkinci Cihan Harbinin Meşhurları 1938-1945**, haz. Ferda Kocaçimen, (Ankara: Akba Kitapevi, 1945), 168-169.
[510] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Mayıs 1936.
[511] **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1936.
[512] **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 Mayıs 1936.
[513] Güçlü, **age**, 48; **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Haziran 1936.

aynı günün akşamı Ankara'ya giderken yaptığı açıklamada ziyaret ettiği başkentlerde "çok büyük bir samimiyet ve hüsnükabul" gördüğünü, Moskova'da 1 Mayıs Bayramı'na katıldığını, Berlin'de yeni ticaret antlaşması ve Boğazlar Meselesi hakkında görüş alışverişinde bulunduğunu, Cenevre ve Londra'da Boğazlar Meselesi'ni görüştüğünü söyledikten sonra sözlerini şöyle tamamlamıştır:

> "...Gittiğim her yerde, Türkiye'nin bütün siyasi işlerde çok dürüst hareket etmiş olması büyük bir sempatile karşılanmaktadır. Memleketimizin Avrupa'daki siyasi itibarı çok büyük ve esaslıdır. Bunun böyle olduğunu yakından gördüğüm için çok memnunum. Bütün bunlar için her şekilde iftihar etmeğe hakkımız vardır. Temaslarım ve tezlerimiz her tarafta büyük bir alaka ve sempatile karşılandı. Memleketimize çok memnun olarak avdet ediyorum."[514]

Menemencioğlu'nun Boğazlar Meselesi'yle ilgili Avrupa'da yaptığı görüşmeler önemlidir. Mesele henüz görüşülmeye başlamadan önce "öncü diplomasiyle" toplantıya katılacak devletlerin düşüncelerinin öğrenilmesi ve müzakerelere hazırlıklı gidilmesi açısından faydalı olacaktır. Türkiye meseleyi güce başvurmadan uluslararası hukuk doğrultusunda müzakere yoluyla çözme isteğini ilgili devletlere bildirmiştir. Bunun toplantıya katılacak devletlerin tutumlarına olumlu yansıdığı söylenebilir. Burada şunu vurgulamak gerekir. Boğazlar Meselesi'nin hızlı bir şekilde çözülmesinde Alman ve İtalyan yayılmacılığına karşı ilgili devletlerin ulusal çıkarlarının Türkiye'ninkilerle örtüşmesi asıl nedendir. Türkiye'nin diplomasi becerisi, hukuk çerçevesinde attığı barışçı adımlar bunu hızlandırıcı rol oynamıştır. Numan Menemencioğlu da bu öncü çalışmaların baş aktörlerinden biri olmuş ve sözleşmeye taraf olan devletleri ziyaret ederek Türkiye'nin tezinin kabul görmesine katkı sağlamıştır.

Notaya olumlu cevap gelmesinden sonra Türkiye 22 Haziran 1936'da toplanmak üzere taraf devletlere 29 Mayıs'ta davet göndermiştir.[515] Konferansın yapılacağı yer olarak da İsviçre'nin Montreux şehri teklif edilmiştir.[516] Türkiye'nin davetini İtalya hariç diğer devletler olumlu karşılamıştır. İtalya'nın Habeşistan'ı işgali üzerine MC'nin kendisi hakkında aldığı kararlar nedeniyle, tavrı olumsuz olmuştur.[517]

Türkiye görüşmelere kalabalık bir grupla katılmıştır. Türk heyeti Başdelege olarak Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın başkanlığında ikinci delege Genel Sekreter Numan Menemencioğlu, Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Asım

---

[514] **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Haziran 1936.
[515] **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mayıs 1936.
[516] **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Mayıs 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Mayıs 1936.
[517] Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – II, Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 203.

Gündüz, MC nezdinde Türkiye'nin Daimî Delegesi ve Sivas Milletvekili Necmeddin Sadak, Paris Büyükelçisi Suat Davaz ve Londra Büyükelçisi Fethi Okyar'dan oluşmuştur. Bu isimlere ek olarak İktisat Bakanlığı Deniz Müsteşarı Sadullah Bey, Sıhhiye Bakanlığını temsilen Hıfzıssıhha Genel Müdürü Asım Bey, Dışişlerinden Başhukuk Müşaviri Ziyaeddin Kızıltan, aralarında Roma Deniz Ataşesi Binbaşı Fahri Korutürk'ün olduğu sekiz askerî müşavir, daire şeflerinden Cevad Açıkalın, Müşfik Selami, Hasan Rifat, Hayrettin ve Fatin Rüştü Zorlu vardır.[518] Heyetin genel sekreteri Cevad Açıkalın'dır. Montreux'ye farklı tarihlerde ayrı gruplar halinde gidilmiştir. İlk olarak Aras'la Menemencioğlu yola çıkmıştır. Heyeti Ankara Tren İstasyonu'nda Başbakan İnönü, Parti Umumi Kâtibi Recep Peker, bakanlar ile halktan kalabalık bir grup yolcu etmiştir.[519]

Yeni Boğazlar rejimini müzakere edecek devlet temsilcilerinin Montreux'ye gelmesiyle görüşmeler 22 Haziran 1936'da başlamıştır. Konferans'a sözleşmede imzası olan Bulgaristan, Büyük Britanya, Fransa, Japonya, Romanya, Sovyet Rusya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'dan oluşan dokuz devlet katılmıştır. İtalya antlaşmada imzası olmasına rağmen katılmamıştır. Görüşmeler Montreux Palas Otelinin konferans salonunda İsviçre Dışişleri Dairesi Şefi ve eski Cumhurbaşkanı Motta'nın açılış konuşmasıyla başlamıştır. Motta, Konferans'ın toplanma amacını açıkladıktan sonra sözü taraflara vermiştir. Türkiye adına ilk konuşmayı Aras yapmıştır. Aras, sözlerine açılış konuşmasını yapan Motta'ya ve konferansa katılan diğer devletlere teşekkür ederek başlamış ve Boğazlar'la ilgili değişikliğin gerekliliğini açıkladıktan sonra Türkiye'nin hazırladığı projeden bahsederek konuşmasını tamamlamıştır. Aras'tan sonra Romanya temsilcisi Titilescu'nun söylediği şu sözler büyük alkış almıştır: "Boğazlar Meselesi Türkiye'nin kalbidir; bizim ciğerlerimiz de oradadır. Bu kalble ciğer birbirine çok sıkı ve samimi surette bağlıdır. Birinin selameti ve emniyeti ötekinin de selameti ve emniyeti demektir." Müteakiben diğer devlet temsilcileri de birer konuşma yapmışlardır. Konuşmalarda Türkiye'ye sıcak mesajlar, iyi niyet ve destek vurgusu öne çıkmıştır. Aynı gün Konferans başkanlığına Avustralya'nın Cemiyet-i Akvam delegesi Stanley Bruce

[518] Goloğlu'na göre Aras'ın başkanlığındaki heyette sayılan isimlerden başka Vedat Nedim Tör, Muhittin Biren, Ekrem Uşaklıgil, Abdülkadir Menemencioğlu, Ziya Hüsnü, Necmeddin Sadak, Kâzım Şinasi Dersan, Asım Paşa, Bedri Tahir ve Ahmet İhsan vardır. Goloğlu, **age**, 203.

[519] Akşin, **age**, 294; Öndeş, **age**, 89-90; Günver, **Fatin Rüştü...**, 23; İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, c. 1, 2. bs., (1920-1945), (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983), 495; **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Haziran 1936.

ikinci başkanlığa Yunan Heyet Başkanı Politis seçilmiştir.[520] İlk günkü konuşmalardan, Türk dışişlerinin konferans öncesinde yaptığı çalışmaların fayda verdiği ve konferansın havasının Türkiye'nin lehine olduğu anlaşılmaktadır.

Türk heyeti görüşmelerde "serbesti içinde emniyet" tezini savunmuştur. Türkiye'nin amacı "En az mesuliyet ile en büyük emniyet[i] temin etmektir."[521] İkinci gün hukuk, deniz ve hava işleri için üç uzman gruptan oluşan komisyon kurulması planlanmıştır.[522] Türk projesini açıklayan Menemencioğlu sözlerine şöyle başlamıştır:

> "Evvelemirde memleketim hakkında söylediği nazik sözlerden dolayı M. Bruce'a teşekkür ederim. Avustralyalılarla Türkler, bugün hatırlanması benim için pek kıymetli olan kardeşlik bağlarile birleşmişlerdir ve buna binaen Avustralya Delegesi'ni Montrö Konferansı'nda başkan görmekle hususi bir memnuniyet hissetmekteyiz. Şimdi size vermekle şeref kazandığımız projenin esbab-ı mucibesini izah etmek isterim. Projeyi kısım ve maddelerinin ihtiva ettiği taksimat itibarile takip edeceğim. Delege heyetlerinin arzu edebilecekleri bütün mütemmim izahatı sonradan vermeğe âmade bulunacağım tabiidir."[523]

Menemencioğlu projeyi yaklaşık kırk dakika süren bir tahlille anlatmıştır. Konuşmanın ardından maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. İkinci günkü çalışmalar sonunda projenin incelenmesi için iki komisyon kurulmuştur.[524]

Türk projesine bazı itirazlar olduysa da müzakere için görüşmede esas kabul edilmiştir.[525] Görüşmede tartışmalar Boğazlar'ın tahkiminden ziyade harp gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi üzerinde olmuştur. Yani sorun Türkiye'den çok diğer devletleri ilgilendiren "Karadeniz'in güvenliği meselesine" dönüşmüştür. Boğazlar Meselesi'ne, Karadeniz Meselesi olarak bakıldığında iki cephe ortaya çıkmaktadır. Bunlar Sovyet Rusya Cephesi ve İngiliz Cephesi olarak söylenebilir. İngiliz Cephesi'ne Japon Cephesi de denilmiştir. Sovyet tarafı kendisinin özel durumunun olduğunu iddia etmiş hem Karadeniz'deki hem de diğer denizlerdeki askerî kuvvetlerinin Boğazlar'ın her iki istikametinden serbestçe geçme talebinde bulunmuştur. İngilizler ve Japonlar ise Sovyet Rusya'nın isteğini uygun görmemiştir. Karadeniz'deki Rus donanmasının Akdeniz'e inmesi hâlinde Akdeniz'deki kuvvetler dengesinin bozulmasından kaygılanmışlardır. Yani Akdeniz'deki mevcut düzenin bozulmasını istememişlerdir.

---

[520] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Haziran 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Haziran 1936.
[521] **Asım Us'un Hatıra...**, 124.
[522] **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Haziran 1936.
[523] **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Haziran 1936.
[524] **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Haziran 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Haziran 1936. bk. ek 42.
[525] **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Haziran 1936. Konferans'ın ilk günkü açılış töreni basın mensuplarına açık olmasına karşın sonraki toplantılar gizli yapılmıştır. **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Haziran 1936. İkinci günkü görüşmelerde yaşanan gelişmeler için bk. Muhittin Birgen, "Perde Aralığından Takip Ettiğimiz Celse!..", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Haziran 1936.

Tartışma uzun süre bu nokta-i nazar üzerinden devam etmiştir.[526]

Savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçme meselesi özellikle Türkiye ile İngiltere arasında tartışma konusu olmuştur. Menemencioğlu Türk tarafının görüşünü Akdeniz'in güvenliği, Marmara Denizi'nin güvenliği ve Karadeniz'in güvenliği şeklinde üç farklı açıdan ele almıştır. Bu yöntemle Türk tarafı Boğazlar'dan "geçiş özgürlüğü ile güvenlik kuralını birleştirmek" arzusunda olmuştur. İngilizler Boğazlar'dan "maksimum özgürlükle" geçmek istemiştir. Sovyetler savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine temkinli yaklaşmıştır.[527] Türk tarafının tezi "emniyet içinde serbesti" olarak isimlendirilmiştir.[528] Yani, Türk heyetinin amacı, iki büyük gücün çıkar çatışması ve ayrılığı üzerinden kendisi için en büyük güvenliği sağlayacak durumu garantiye almaya çalışmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Boğazlar'ın güvenliğini sağlamak için gerekli gördüğü silahlandırma ve geçişleri kontrol etmesini sağlayacak yetki devrini sağlamak için bu yönteme başvurduğu düşünülebilir.

Montreux'deki görüşmelerde Türk teknik ekibini Numan Menemencioğlu yönetmiştir. Bilgisi ve tecrübesiyle görüşmelerin ilerlemesinde etkili olmuştur. Görüşmelerin kritik anlarında Dışişleri Bakanı Aras'a danışmış ve görüşlerini almıştır. İngiliz heyetinde üst düzey görevli olan George Rendel, Numan Bey'den Türk heyetindeki "en etkili kişi" ve "kararları en iyi alan" kişi olarak bahsetmiştir. Ona göre Numan Bey'in katkı yapmadığı bir sorunda sonuç alınamamıştır.[529]

İlk haftaki görüşmelerden sonra komisyonlar çalışmaya başlamıştır. Komisyonlarda bazı maddeler üzerinde anlaşma sağlanamamıştır. Bunda özellikle Rusya'nın itirazları etkili olmuştur.[530] Bu ara MC Asamblesinin Cenevre'de toplanması nedeniyle Konferans'a ara verilmiş toplantıdan sonra devam etme kararı alınmıştır. 6 Temmuz'da Boğazlar için özel bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda İngilizler yeni bir proje teklif etmiş ve bu proje görüşülmeye başlanmıştır. İngilizlerin yeni teklif getirmesinde Rusların şikâyetleri etkili olmuştur. İngiliz teklifinin 26

[526] Bu tartışmayla ilgili yapılan değerlendirmeler için bk. Abidin Daver, "Boğazlar Meselesi, Karadeniz Meselesi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Haziran 1936.
[527] Güçlü, **age**, 49. Konferans'ta Türk tarafı ile İngiliz tarafı arasında geçen tartışmalar, alınan kararlar ve Antlaşma hakkında yapılan değerlendirme için bk. **Age**, 50-57. Numan Menemencioğlu Boğazlar'dan geçen "silahlı Alman gemileri" nedeniyle istifa ettiğinde bu meseleye Montreux Görüşmelerinde en çok İngilizlerin karşı çıktığını söylemiştir.
[528] **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Haziran 1936.
[529] Güçlü, **age**, 54.
[530] **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Temmuz 1936.

maddelik Türk teklifinin değiştirilmiş bir hâli olduğu belirtilmiştir.[531] Rus ve İngiliz teklifleri hakkında Menemencioğlu'nun yaptığı değerlendirme şöyledir:

> "Rus teklifi bizim için makul olmayan bir ittifak muahedesidir. İngiliz teklifi şudur: Mesuliyet ölç, ya iki tarafı da bırak, geçsin yahut menedersin. Fakat menedersen mesuliyeti de alırsın. Bu normal bir tekliftir. Rus teklifi: Bir harp olursa ne Karadeniz'den Akdeniz'e ne de Akdeniz'den Karadeniz'e gemi geçemez. Bunun mesuliyetini de alacaksın. Bu mecburi bir mükellefiyet tahmil etmektir. Mâkabli olmayan bir ittifak muahedesidir. Şayan-ı kabul değildir. Ruslar, Boğazlar bizim olmalı idi. Buna göre bir rejim isteriz, demek istiyorlar. İngilizler de evet Boğazlar senin elinde olsaydı bu dediğin olurdu. Fakat madem ki elinde değildir, bu istediklerini veremeyiz, demek istiyorlar. İngilizlerin istediği denizlerin serbestisi rejimidir. Ruslarınki bizim deniz rejimidir."[532]

Bundan sonra müzakere için İngiliz projesi esas kabul edilmiştir. Bu ara İtalya Konferans'a katılmayacağını resmen bildirmiştir. İtalya'nın cevabından sonra zecri tedbirlerin kaldırılmışsa da İtalya bunun yeterli olmadığını askerî tedbirlerin de kaldırılmasını şart koşmuştur. İtalya, ek olarak Habeşistan Savaşı sırasında İngiltere ile Akdeniz ülkeleri arasında imzalanan antlaşmaların lağvını istemiştir.[533]

Görüşmeler bir ara İngiliz-Rus görüşmesine dönüşmüş ve bir süre müzakereler bu iki devlet arasında olmuştur. Üzerinde anlaşılamayan maddelerin bazıları tehir edilirken bazıları için hükümetlerden görüş talep edilmiştir.[534] İngiliz projesinin ilk görüşmeleri bu şekilde tamamlanmıştır. Ancak görüşmelerin tehir edilmesinin esas nedeni önemli maddeler üzerinde uzlaşma sağlanamamış olmasıdır.[535] Teknik Komite çalışmasını sürdürmekle birlikte bazı delegeler ülkelerine gitmiştir.[536] Delegelerin dönmesiyle birlikte Konferans tekrar toplanmıştır. Aras, toplantıda bir konuşma yaparak süreç hakkında bilgi verdikten sonra Konferans'a katılmayanların antlaşmaya imza atamayacağını belirtmiştir. Konuşmanın ardından müzakereler sürmüştür.[537] 14, 15, 16 Temmuz günlerinde yapılan müzakerelerde daha önce uzlaşma sağlanamayan maddeler üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Antlaşma metni Teknik Komisyon tarafından hazırlanmaya başlanmıştır.[538] Bu süreçte MC nezdindeki İtalyan delegesi Bova Skoppa, Cenevre'den Montreux'ye gelerek Aras'la görüşmüştür. Aras, Sözleşme için hazırlanan metnin bir nüshasını İtalyan delegesine vermiştir.[539] 18

---

[531] **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Temmuz 1936; İngiliz projesi için bk. **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 1936.
[532] **Asım Us'un Hatıra...**, 124-125.
[533] **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 1936.
[534] **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Temmuz 1936.
[535] Abidin Daver, "Konferans Etrafındaki Tetkikler, İngiliz Tekliflerini Asla Kabul Edemeyiz", **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Temmuz 1936.
[536] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Temmuz 1936.
[537] **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Temmuz 1936.
[538] **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Temmuz 1936.
[539] **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Temmuz 1936.

Temmuz günü yapılan biri özel diğeri genel toplantı sonrası antlaşma maddeleri üzerinde mutabakat sağlanmıştır.[540] Delegeler 20 Temmuz Pazartesi akşamı saat onda Montreux Palas'ta Bruce'ün başkanlığında toplanmıştır. Başkanın yaptığı kısa konuşmanın ardından antlaşma sırayla Bulgar, Büyük Britanya (Kuzey İrlanda, Hindistan, Avustralya), Fransa, Japonya, Romanya, Sovyet Rusya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan delegelerince imzalanmıştır. Türkiye adına Tevfik Rüştü Aras, Suad Davaz, Numan Menemencioğlu, Asım Gündüz ve Necmeddin Sadak imza atmıştır.[541]

İmza işleminin tamamlanmasının ardından Başkan Bruce yaptığı konuşmada antlaşma metninin birinin Fransız hazine-i evrakında saklanmak üzere Fransız delegesine, diğerinin de heyetlere verileceğini söyledikten sonra sözü Numan Menemencioğlu'na vermiştir. Menemencioğlu, konuşmasında farklı nedenlerden dolayı imza aşamasında bulunamayan İngiliz delegesi Lord Stanhop, Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Fethi Okyar ve Yunan delegesi Mavridis hakkında "Konferans'ın sempatisini göstermesini teklif" etmiştir. Başkan Bruce bu teklifi delegelere sormuş, hazır bulunan bütün delegeler teklife katıldıklarını bildirmişlerdir. Bruce Konferans'ın "sempati tezahürünü" adı geçen delegelere bildireceğini söylemiştir. Menemencioğlu'ndan sonra Dışişleri Bakanı Aras ve diğer devletlerin delegeleri söz almışlar ve Antlaşma hakkındaki düşüncelerini açıklamışlardır.[542] Menemencioğlu Montreux'den 27 Temmuz'da dönmüştür.[543]

Antlaşmanın imzalandığı akşam Dışişleri Bakanı Aras'ın verdiği suarede Menemencioğlu, Nizamettin Nazif'e Sözleşme hakkında şunları söylemiştir:

> "Dostum… -dedi- artık istesek de istemesek de büyük devlet olduk. Karadeniz ve Akdeniz Boğazlarına hâkim olan bir devlet, küçük devlet politikasına devam edemez. İnşallah bundan sonra Sultan Mecid zamanındaki gibi değil, hakikaten büyük devlet oluruz. Ama bu sırada bir devlet, yalnız diplomasi ile ve yalnız ordu ile büyük olamaz. Baş rol, ekonominin, kültürün ve güzel san'atındır. Bu yükü siz kaldıracaksınız."[544]

Neşet Halil Altay, Türk dışişlerinin bu başarısı hakkında kaleme aldığı "Montrö Konferansı ve Türk Diplomatları" başlıklı yazısında T. Rüştü Aras ve Numan Menemencioğlu'ndan övgüyle bahsetmiştir. Altay; Aras ve Menemencioğlu'nun

---

[540] **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Temmuz 1936.
[541] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima: 1, Seksen Birinci İnikad, c. 12, (31 Temmuz 1936): 309-339, Sayfa Sayısı: 272/6, 7; **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Temmuz 1936.
[542] Aras ve diğer delegelerin konuşmaları için bk. **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Temmuz 1936.
[543] **Ulus Gazetesi**, 28 Temmuz 1936.
[544] Tepedelenlioğlu, **agky**.

Montreux Zaferi'nin elde edilmesinde büyük diplomatik katkı yaptıklarının altını çizmiş ve "Yalnız Türk diplomatları değil, Türk zekâsı, Türk anlayışı da iftihar edebilir." demiştir. Ona göre "Montrö, Türk diplomasi tarihinde Lozan'ı takip eden zaferlerin büyüklerinden biridir. Muzafferleri yerinde ve zamanında alkışlamak borcumuzdur." diyerek Montreux Sözleşmesi'nden övgüyle bahsetmiştir.[545]

Menemencioğlu anılarında Türk tarafının bütün amaçlarına Britanya, Fransa ve Balkan komşularıyla ilişkilerine zarar vermeden yasal yollarla ulaştığını; Türk-İngiliz yakınlaşmasını fark eden Sovyetler Birliği'nin Antlaşma'dan tam memnun olmamasına rağmen Antlaşma'yı kabul ettiğini ve imzaladığını yazmıştır.[546]

Montreux Boğazlar Sözleşmesi TBMM'de 31 Temmuz 1936'da yapılan görüşmede onaylanmıştır.[547] Sözleşmesi'nin 15 Ağustos 1936 tarihi itibarıyla uygulanmasına başlama kararı alınmıştır. Sözleşmenin uygulamaya geçme sürecindeki işlerin nasıl yapılacağının tespiti için Menemencioğlu'nun başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon ilk toplantısını Ankara'da, ikincisini 14 Ağustos'ta İstanbul'da Menemencioğlu'nun başkanlığında yapmıştır. Toplantıda Antlaşma'nın uygulanmaya başlanacak olmasından dolayı yapılacak işler ve alınacak önlemler görüşülmüştür. Boğazlar Komisyonu'nun görevinin 14 Ağustos gecesi bitmesi nedeniyle Komisyon'un tahliye sürecinde yapılacak işler de konuşulmuştur. Boğazlar Komisyonu'nun tasfiyesinin Eylül ayının sonuna kadar tamamlanması öngörülmüştür. Boğazlar Komisyonu, Antlaşma'nın 24. maddesine göre "lağvedilmiş"; yetkileri "Türk Hükümetine devredilmiştir."[548] Boğazlar Komisyonu yerine Dışişleri Bakanlığında "Boğazlar Dairesi" adıyla yeni bir birim kurulmuştur. Boğazlar Komisyonu'ndaki bütün evrak ve dosyalar bu daireye gönderilmiştir. Daire, Boğazlar'da oluşturulacak yeni düzenin bütün işlerini takip etmiştir.[549]

22 Haziran'da dokuz devletin katılımıyla başlayan Montreux Konferansı 20 Temmuz 1936'da antlaşmayla sonuçlanmıştır. On bir nüsha olarak düzenlenen Antlaşma'nın ilk örneği Fransız Cumhuriyet Arşivine konulmak üzere yetkililere diğer örnekler antlaşmayı imzalayan devletlere verilmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 15 Ağustos

---

[545] Neşet Halil Altay, "Montrö Mektupları: 15 "Montrö Konferansı ve Türk Diplomatları", **Ulus Gazetesi**, 26 Temmuz 1936.
[546] Güçlü, **age**, 55. Numan Menemencioğlu'nun anılarını atfen aktarılan bilgiler, anıları inceleyen Edward Weisband, Selim Deringil ve Yücel Güçlü'nün kitaplarından alınmıştır.
[547] **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Ağustos 1936.
[548] Baltalı, **age**, 74.
[549] **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Ağustos 1936.

1936'da uygulamaya başlamıştır. Ancak Sözleşme 9 Kasım 1937'de yürürlüğe girmiştir.[550]

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla Boğazlar'ın yönetimi uluslararası bir komisyona bırakılmıştı. Türkiye o dönem sağlanan "dünya barışı" şartlarına "ikna edilerek" Boğazlar'ın bu konumuna "razı" olmuştu. Ama bu razı oluş pek "gönülden" değildi. 1930'lu yıllarla birlikte Avrupa'da özellikle İtalya ve Almanya'da yaşanan yeni gelişmelerle konjonktürel şartlar değişmeye başlamıştır. Değişen şartların etkisiyle var olan Boğazlar rejimi ülke güvenliği için tehdit oluşturmuştur. Türkiye Boğazlar üzerinde tam hâkimiyet sağlamak ve bu bölgeden gelebilecek tehlikeleri bertaraf etmek için Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde imzası olan devletlere bir nota vererek Boğazlar'ın statüsünü yeniden görüşmek istediğini bildirmiştir. Türkiye'nin talebi taraf devletlerce İtalya hariç uygun görülmüştür. Montreux'de 22 Haziran-20 Temmuz 1936'da yapılan görüşmeler yeni sözleşmeyle sonuçlanmıştır. Bu sözleşmeyle Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını sınırlandıran hususlar kaldırılmıştır. Dolayısıyla Montreux Boğazlar Sözleşmesi Türkiye'nin güvenliği ve ülke bütünlüğüne büyük katkı yapmıştır.

Görüldüğü üzere, Montreux Boğazlar Sözleşmesi sürecinde Numan Menemencioğlu önemli katkılar sağlamıştır. Öncelikle, görüşmeler öncesinde taraf ülkeleri ziyaret ederek Türk tezini anlatmış ve bu ülkelerin desteğini sağlamıştır. Konferans başladığında bu ziyaretlerin faydası görülmüş ve Türkiye lehine bir hava ile Konferans başlamıştır. Ayrıca, Konferans sırasında Türk delegasyonunun önde gelen bir üyesi olarak aktif rol oynamış ve görüşmelerde müzakereci kimliği ile anlaşmanın yapılmasına katkı sağlamıştır. Menemencioğlu'nun katkısına dair diğer delege, gözlemci ve gazetecilerin görüşlerle bu husus açıkça görülmektedir.

4.2. Nyon Konferansı

1937'nin yaz aylarında Akdeniz'de bazı İngiliz, Fransız ve Sovyet ticaret gemileri ile İspanya İç Savaşı'nda[551] Cumhuriyetçiler'e malzeme götüren gemiler

[550] Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları...**, c. I, 495-496.

[551] İspanya'da 1936'nın Temmuz ayında sağcılar ve solcular arasında bir iç savaş başladı. Solcu Halk Cephesi'nin savaşta başarı kazanmasıyla sağcı bir lider hükümet kuvvetleri tarafından öldürüldü. Bunun üzerine kendilerini Milliyetçiler olarak isimlendiren bir grup ordu mensubu İspanya Fas'ında ayaklandı. Bazı askerî garnizonlar onlara katıldı. Hükümete bağlı askerî birlikler bunların karşısına çıkınca ayaklananlar Almanlar ve İtalyanlardan yardım talebinde bulundu. Buna karşılık Cumhuriyetçi Hükümet Kuvvetleri Fransa'dan yardım istedi. Almanya ve İtalya Milliyetçilere olumlu cevap verdi,

uyruğu "bilinmeyen" denizaltılardan atılan torpillerle batırılmıştır. Bir nevi korsanlık faaliyeti olan bu saldırılar bir taraftan deniz ulaşımını güvensiz hale getirirken diğer taraftan uluslararası alandaki gerginliği tırmandırmıştır. Bu torpillerin İtalyan denizaltılarından atıldığı ileri sürülmüştür. Bu saldırıların bir kısmı Çanakkale Boğazı açıklarında bulunan Bozcaada civarında olmuş ve Marmara Denizi'nde hangi ülkeye ait olduğu bilinmeyen denizaltılar görülmüştür. Bu gelişmeler Türkiye'nin güvenliğini de tehdit etmiştir. Bunları görüşmek üzere Akdeniz'in güvenliği ile ilgili Nyon Konferansı düzenlenmiştir.[552]

İngiltere ve Fransa bu sorun hakkında alınacak tedbirleri görüşmek için Akdeniz'e komşu olan ülkeleri İsviçre'nin Nyon şehrinde toplantıya davet etmiştir. 10 Eylül'de başlayan görüşmelere Bulgaristan, İngiltere, Fransa, Mısır, Romanya, Sovyet Rusya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan katılmıştır. Almanya, İtalya ve Arnavutluk ise katılmamıştır.[553]

Nyon'da dört gün süren görüşmelerden sonra 14 Eylül 1937'de "Nyon Antlaşması" imzalanmıştır. Bu Antlaşma'ya ek olarak 17 Eylül'de bir Ek Antlaşma daha yapılmıştır. Nyon'daki Türk heyeti de bu iki antlaşmayı imzalamıştır.[554] Antlaşma'nın 2. ve 3. maddesine göre bir gemi saldırıya uğrarsa etrafında denizaltının bulunması hâlinde ona saldırılabilecekti. Antlaşma'nın 4. maddesi Akdeniz'i doğu ve batı şeklinde ikiye ayırarak İngiliz ve Fransız donanmalarına gözetleme imkânı vermiştir.[555]

Nyon Konferansı'nda Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras temsil etmiştir. Bu süreçte Atatürk ile İnönü arasında görüş ayrılığından kaynaklanan ve aralarının açılmasına neden olan bir gelişme yaşanmıştır. Görüş ayrılığı Antlaşma'ya imza atan devletlerin nerede olursa olsun Britanya ve Fransa donanmalarına yardım edeceği meselesinden çıkmıştır. Yapılacak yardımın açık denizleri kapsayıp kapsamadığı net olmadığından İnönü bu konuda uyarılmıştır. Bu sırada Florya'da dinlenen Atatürk, Aras'a imza yetkisi vermiştir. Ankara'dan İnönü de Aras'ın

---

Fransızlar ise bu iç savaşa karışmama kararı aldı. Rusya da karışmama taraftarı olmasına rağmen Cumhuriyetçilere insan ve malzeme yardımı yapıyordu. İspanya'daki bu savaşın Akdeniz'e sıçramasıyla Akdeniz'deki ticaret gemileri hangi ülkeye ait olduğu bilinmeyen denizaltılar tarafından saldırıya uğruyordu. Goloğlu, **age**, 273-274. Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, 6. bs., (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 625.

[552] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 313; Armaoğlu, **age**, 267; Soyak, **age**, 623-626.

[553] Armaoğlu, **age**, 342; Goloğlu, **age**, 275.

[554] Goloğlu, **age**, 275-276.

[555] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 313.

Antlaşma'yı imzalamasını istemiş ama Türkiye'nin sahiller dışında herhangi bir askerî harekâta dâhil edilemeyeceğine dair yazılı bir belge almasını istemiştir. İnönü, Aras'ın verilen talimata uygun olmayan girişimlerde bulunduğunu ve Atatürk'ün talimat gönderdiğini; Aras'ın, Atatürk'ü ve kendisini ayrı ayrı idare ettiğini söylemiştir. İnönü, 13 Eylül günü İcra Vekilleriyle yaptığı toplantıda "Devlet Reisi ile aramızda ihtilaf çıktı." demiş ve Atatürk'ü, Aras'la arasındaki iletişimi kesmekle itham edip "şikâyet" etmiştir. Soyak'a göre Atatürk, Aras'ın Nyon'da İnönü'nün söylediklerini yaparak yanlış pozisyona düşmesinden endişe etmiştir. Aras, 14 Eylül günü yapılan oturumda Antlaşma'yı imzalamış ve İnönü'nün istediği garantiyi yazılı olarak almıştır. Mesele bu şekilde çözülmüş ama Atatürk ile İnönü arasında "zıtlaşma" başlamıştır.[556]

İnönü, Nyon Antlaşması'nın Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerde sıkıntı oluşturabileceğinden çekinmektedir:

> "...Ben, bu münasebetle İtalyanlarla evvela temasa gelmek ve İtalyanlarla temasa gelip eğer İtalyanlar bizim tarafta, Doğu Akdeniz'de bir hadise çıkarmak istiyorlarsa, bizimle tutuşmalarının lüzumsuz ve sakıncalı olacağı kanaatindeyim. Bunu onlara söyleyelim diyorum. Onun için İtalyanlarla bu şüphe devirlerini idare ederken, tedbirde dikkatli olduğumuz kadar çatışmak için vesile vermemeye ve İtalya arzuları nerede kendini gösterecek ve patlayacaksa, onu sükûnetle kendi seyrinde bırakarak takip etmeye dikkat ediyorum. Bir bahane vererek bir macerayı kendi üzerimize çekmekte fayda görmüyorum. Bu Nyon Meselesi böyle bir davadır... ...İngiliz, Fransız donanmaları gelip Türk limanlarından ikmal yapabilir. Bir suretle İtalya aleyhinde fiilî bir hareket gibi geldi bu bana. İtalya aleyhine fiilî bir düşmanlık. Siyasi bütün tartışmalara olumlu bir Akdeniz devleti olarak iştirak ettikten sonra, fiilî bir hareket için ihtiyatlı olmamız ve girmememiz lazım geldiği kanaatindeydim. Bunun için ısrar ediyorum. Fazla uğraşmayalım diyorum."[557]

İnönü'nün sözlerinden İtalya ile olan ilişkilerde temkinli hareket etmek istediği anlaşılmaktadır.

Us'a göre Atatürk ile İnönü arasında çıkan anlaşmazlığın nedeni karşılıklı yardım anlamına gelen "assistance mutuelle" tabiridir. Karşılıklı yardımdan kasıt Türkiye'nin bu birlikteliğe bir destroyer vererek katılmasının istenmesidir. Atatürk bu kararı desteklemiştir. Atatürk'e göre bu durum İngiltere ve Fransa ile olası bir ittifak için hazırlık demekti. İnönü ise Akdeniz'de çıkabilecek bir savaşın içine bu şekilde sürüklenmekten kaygı duymuştur. Bundan ötürü Konferans Başkanı Fransız Dışişleri Bakanı Yvon Delbos'dan Türkiye'yi silahlı yardıma sürüklemeyeceğini anlatan bir mektup yazdırmıştır. Mesele bu şekilde çözülmüştür. Ancak Atatürk bu davranışları uygun görmemiştir. Bundan dolayı Atatürk ile İnönü arasında bir tartışma

---

[556] Soyak, **age**, 637-643; Güçlü, **age**, 67; Abdi İpekçi, **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**, (İstanbul: Dünya Kitapları, 2004), 12.

[557] **İsmet İnönü, Hatıralar**, yay. haz. Sabahattin Selek, 3. bs., (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009), 542-543.

yaşanmıştır.[558] Atatürk ile İnönü'nün anlaşmazlığa düştüğü tek konu Nyon Antlaşması değildir. Bunun dışında siyasi müsteşarlık, Hatay Meselesi, bira fabrikası ve Atatürk Orman Çiftliği'nin işletilmesi gibi konular da vardır.[559] Nyon Görüşmesi'nde yaşanan bu fikir ayrılığıyla Atatürk ile İnönü arasındaki anlaşmazlığa yeni bir konu eklenmiştir. Ancak bu defa durum daha ciddidir.

Atatürk ile İnönü'nün arasının açılmasına neden olan bu gelişmede biraz da İngiltere'nin tutumunun etkisi olduğu söylenebilir. İngiltere görüşme sırasında Akdeniz'de yaşanan bu "korsanlık olayına Türkiye'nin de donanmasıyla karşı çıkmasını ve bunun sözleşmede belirtilmesini" istemiştir. Hatta İngiliz delegesi Aras'a "Böyle bir durumda siz de gemilerimiz onarımda, diyerek yükümlülükten kurtulursunuz." teklifinde bulunmuştur. Bu sırada İstanbul'da bulunan Atatürk böyle bir hükmün sözleşmeye koyulmasında bir beis görmemiştir. Ankara'da bulunan İnönü ve Menemencioğlu bu hükmü tehlikeli bulmuşlardır. Aras, Ankara yerine Atatürk'ün onayıyla Antlaşma'yı imzalamış ve Atatürk ile İnönü'nün arasının açılmasına neden olmuştur. Anlaşmazlığın büyümesi İnönü'nün başbakanlıktan istifa etmesine neden olmuştur. Bu gelişme Aras ile Menemencioğlu arasındaki ilişkilerin bozulmasına da neden olmuştur.[560] Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü döneminin ilk hükümetinde Aras'a görev verilmemesinde diğer gelişmelerin yanında Nyon Konferansı esnasında yaşanan bu gelişmelerin de etkili olduğu söylenebilir.

Antlaşma, Bakanlar Kurulunun hazırladığı bir kanun tasarısıyla onay için Meclise sunulmuştur. Atatürk Meclis çalışmalarını takip etmek için 17 Eylül'de İstanbul'dan Ankara'ya gelmiştir. Ancak Atatürk 18 Eylül günü Meclise gitmemiş ve çalışmalara katılmamıştır. Atatürk'ün Meclis çalışmasına katılmamasının nedeni Ankara'ya geldiği günün akşamında yapılan Bakanlar Kurulu toplantısıdır. Bu toplantıya Numan Menemencioğlu da katılmıştır. Toplantıda Atatürk ile İnönü arasında sert bir tartışma yaşanmış ve Atatürk toplantıdan ayrılmıştır.[561] İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bu tartışmayı şöyle anlatmıştır: "Evet inanılmayacak bir şey. Fakat İsmet İnönü bir gece Atatürk'ün yanında taştı. İşlere çok müdahale oluyor, devleti idare

[558] **Asım Us'un Hatıra...**, 209-210.
[559] Atatürk ile İnönü arasındaki anlaşmazlıklarla ilgili geniş bilgi için bk. Gültekin Kamil Birlik, "Celal Bayar'ın Başbakanlığı İsmet İnönü'den Devralması ve Bunun Siyasi Müsteşarlık Üzerine Etkisi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, s. 46 (Güz 2010): 255-293.
[560] Aytül, **agm**, 5.
[561] Goloğlu, **age**, 276-277.

edemiyorum, dedi. Yazılacak şey değil. Fakat vaziyeti bilesin diye söylüyorum. İşin esası budur."[562] Atatürk'ün katılmadığı Meclis toplantısında Antlaşma hakkındaki ilk konuşmayı Siyasi Müsteşar Menemencioğlu yapmıştır. Uzun bir konuşma yapan Menemencioğlu korsanlığın tarihi, İspanya'daki iç olaylar ve Akdeniz'de güvenliği tehdit eden gelişmelerden bahsettikten sonra Antlaşmayla ilgili şunları söylemiştir:

> "14 Eylül 1937'de Türkiye Delegesi Dışişleri Bakanı Dr. Aras'ın da imzaladığı Nyon Antlaşması, piratlık olaylarına karşı sözleşmecilerin birlik halindeki davranışlarını sağlayan birkaç prensip maddesinden sonra alınacak tedbirlerin eylemli olarak nasıl yürütüleceklerini gösteren hükümleri içinde toplamaktadır. Süre ile sınırlandırılmış olmayan bu antlaşma, her bağıtçı devletin bir ay önceden haber vererek çekilebilmesini öngörmekte ve o takdirde öteki bağıtçılara da bu çekilme gününden önce haber vermek şartı ile aynı zamanda bağlantılarına son vermek hakkını tanımaktadır. Nyon Antlaşması'nın 8. maddesi gereğince, bu Antlaşma'nın uluslararası bağlantılardan hiçbirini bozmamakta olduğunu da ayrıca belirtmek isterim. Nyon Antlaşması'nda yer bulmamış olan bazı noktalar da Ek Antlaşma ile tesbit ve kabul edildi. Bu antlaşma ile denizüstü gemileriyle uçakların saldırıları da piratlığın kapsamına alındı."[563]

Türkiye bu Antlaşma'da taraf olarak uluslararası barışa destek olduğu gibi ülkenin güvenliğine yönelik tehditlere karşı da önlem almıştır.

Nyon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından antlaşmayla ilişkili olarak "Marmara ve Boğazların umumi seyrüsefer güzergahını temin ve koruma maksadıyla" alınacak önlemlere dair Genelkurmay Başkanlığının hazırladığı talimatname projesini görüşmek üzere Bakanlar Kurulu 28 Eylül 1937'de toplanmıştır. Talimatname projesi Meclis tarafında açık görülmemiş ve yeni bir komisyon kurulması kararı alınmıştır. Yeni Komisyon; Dışişleri Bakanı Vekili Numan Menemencioğlu, Maliye Bakanı Fuat Ağralı, İktisat Bakanlığı Müsteşarı Sadullah, Genelkurmaydan Deniz Yarbay Zeki ve Deniz Binbaşı Safî'den oluşmuştur. Komisyonun yapmış olduğu inceleme ve çalışma sonucunda birincisi "Marmara Denizi'nin masuniyeti bakımından bu denizle Boğazlar'da umumi seyrüsefer güzergâhını temin ve koruma maksadile tarafımızdan ele alınacak tertibata dair", ikincisi "Nyon Antlaşması münasebetile Çanakkale Boğazı dışında korsan denizaltı gemilerine karşı yapılacak karakol" hakkında iki "lahika" düzenlenmiştir. Bu lahikalar Bakanlar Kurulunun 30 Eylül 1937'deki toplantısında kabul edilmiştir.[564] Montreux'de olduğu gibi Boğazlar'ın düzeniyle ilgili kurulan Komisyon'un başkanlığına Menemencioğlu getirilmiştir.

Bu süreçte Aras Nyon'da olduğu için Dışişleri Bakanlığına Menemencioğlu vekâlet ediyordu. İnönü, müzakereleri takip etmek için Menemencioğlu'nu birkaç kez

---

[562] **Asım Us'un Hatıra...**, 207-208.
[563] Goloğlu, **age**, 277-279. Konuşmasının tamamı için bk. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, İçtima: 2, Yetmiş Yedinci İnikad, Cild: 19, (18 Eylül 1937): 341-342.
[564] 30 Eylül 1937, **BCA**, 30-18-1-2/79-83-1.

çağırmıştır. Menemencioğlu'na göre Atatürk ve İnönü arasındaki fikir ayrılığı Türk dış politikasında yaşanan yeni gelişmelerden kaynaklanmıştır. Ona göre bir dava adamı olan Atatürk, yapısındaki risk alma özelliği ile öne çıkan biriydi. Bu yapı onu Kurtuluş Savaşı ve ülkede yaşanan diğer gelişmelerde başarılı kılmıştır. Atatürk, Nyon Antlaşması'nı Türkiye için büyük güçlerle özellikle İngiltere ile ittifak kurmanın ilk adımı olarak görmüş ve Antlaşma'da Türkiye'nin katılımının daha geniş olmasını istemiştir. İnönü'nün yapısı ise Atatürk'ten tamamen farklıdır. İnönü gelişmeleri bir matematikçi gibi yorumlar ve gerçekçi davranırdı. Maceralı işlere girmekten kaçınırdı. Her türlü riske karşıydı. Akdeniz'in güvenliği konusunda Atatürk ile aynı fikirdeydi ama Türkiye Antlaşma'da aktif rol alırsa ileride ciddi bir askerî çatışma riski olacağını düşünüyordu. İngiltere'den yazılı garanti almadan bu riski kabul etmek istemiyordu. Numan Bey, bu konuyla ilgili fikirlerini İnönü ve Bakanlar Kurulu ile paylaşmıştır. Ona göre Türkiye'nin İngiltere ve Fransa dışında diğer güçlerle Antlaşmaya göre hareket etmesi önemliydi. Türkiye'nin Londra'ya vereceği destek şimdi ve gelecek için bir İngiliz garantisinin bedeli bile olsa gerekliydi. Türkiye'nin aynı zamanda İtalya ve Almanya gibi güçlerin tehdidinden korunması da gerekiyordu. Menemencioğlu'na göre Atatürk ile İnönü arasındaki fikir ayrılığı büyük değildir. Ona göre Atatürk ve İnönü'nün amacı aynıydı. Sadece uyguladıkları metot farklıydı. Bu da anlaşmazlık sayılmazdı. Hiçbir Türk, Atatürk'ün on dört yıl başbakanlığını yapmış İnönü kadar anlayamazdı.[565] Uzun süre Atatürk ve İnönü ile birlikte çalışan Menemencioğlu'nun her iki cumhurbaşkanı hakkında yaptığı değerlendirmeler önemlidir.

Numan Menemencioğlu'nun Nyon Konferansı sırasındaki faaliyeti Montreux'ye göre daha az olsa da kariyerinin gelişimi açısından bazı hususlar bu dönemde ön plana çıkmıştır. İlk olarak, bu dönemde Atatürk ve İnönü arasında yaşanan anlaşmazlık da taraf olmamış ve bir bürokrat olarak olayların dışında kalmıştır. Bu da onun, Celal Bayar'ın başbakanlığı zamanında da görevine devam etmesini sağlamıştır. İlginç bir durum ise kariyerinin sonraki sürecini etkilemiş gözükmektedir. Atatürk ve İnönü arasındaki anlaşmazlık esnasında Tevfik Rüştü Aras'ın İnönü ile arası da açılmaya başlamış ancak Menemencioğlu bu olayda İnönü'nün tezlerine destek vermesi sayesinde İnönü ile ilişkilerini korumayı başarmış ve devam eden dönemde kariyerinin yükselişini sürdürmüştür.

[565] Güçlü, **age**, 67-68.

4.3. Sancak (Hatay) Meselesi (1936-1939)

Sancak (Hatay) Meselesi 1936'da Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermek istemesiyle gündeme gelmiştir.[566] Bu mesele bundan sonra Türk dış politikasını meşgul eden önemli sorunlardan biri olmuştur. Söz konusu dönemde değişen konjonktürel şartları da göz önünde bulunduran Atatürk "benim şahsi davamdır."[567] dediği Sancak Meselesi üzerine eğilmiş ve bu bölgenin Türkiye topraklarına katılması için büyük bir mücadele vermiştir. Bu mücadelenin sonunda Sancak bölgesi "Hatay" adıyla Türkiye topraklarına katılmıştır.

Osmanlı zamanında İskenderun Sancağı olarak isimlendirilen bölge 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'nın ardından Mutasarrıflığa dönüştürülmüşse de gerek Türk ve gerekse uluslararası belgelerde "İskenderun Sancağı" ya da kısaca "Sancak" olarak geçmiştir. Atatürk tarafından 1936'da bölgenin Türk kimliğine vurgu yapmak için "Hatay" adı verilmiştir.[568] Hatay isminin kullanımı Türkler tarafından tercih edilirken İskenderun Sancağı veya Sancak isminin kullanımı ise Fransızlar tarafından tercih edilmiştir. Bunun nedeni Fransızların bölge üzerinde yaptığı bir yönetim hilesinden kaynaklanmıştır.[569] Sancak Meclisinin 2 Eylül 1938'de yaptığı toplantıda aldığı kararla yeni devlet, Hatay adını almıştır. Böylece Atatürk'ün bölgenin Türk kimliğini vurgulamak için kullandığı Hatay ismi resmen kabul edilmiştir.[570] O dönemde Hatay Erginlik Cemiyeti[571] başkanı olan Amikli Karamürseloğlu İhsan, Sancak'ın Türklüğü, coğrafi ve idari yapısı hakkında şunları söylemiştir:

> "Şimalden cenuba (Türkiye hududundan Lazkiye hududuna) kadar (Ahalisi tamamen Türk olan Bayır, Bucak ve Hazne nahiyeleri buna dâhildir.) 120-130 km uzunluğunda, garbdan şarka, denizden Haleb'in Harim ve Cesirşuur kazaları hududuna kadar da 50-80 km genişliğinde bir araziyi ihtiva etmektedir. Bu arazinin garp kısmı boydan boya yani şimal hududundan cenup hududuna kadar denizdir... ...Sancak idari bakımdan üçe ayrılır: İskenderun, Antakya, Kırıkhan. Sancak merkezi İskenderun'dur. Antakya ve Kırıkhan kazalarıdır. Bayır, Bucak nahiyeleri evvelce Antakya'ya bağlı iken bilahare Fransızlar Lazkiye'ye raptetmişlerdir. Fakat burası Hatay ülkesinin ayrılmaz parçasıdır. Çünkü bu Türk yurdunda bir tek yabancı bulunmaz. 200'ü mütecaviz köyden ibaret olan bu Türk ilinde bir tek Arapça bilene tesadüf edilmez... ...Hatay ülkesinin (Bayır, Bucak ve Hazne nahiyeleri de dâhil olduğu hâlde) umumi nüfusu 300.000'e

[566] Goloğlu, **age**, 218.
[567] Soyak, **age**, 578.
[568] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 279-280.
[569] bk. Yunus Nadi, "Sancak Nedir? Hatay Nedir?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Haziran 1938.
[570] Serhan Ada, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005), 185.
[571] Erginlik Cemiyeti Sancak bölgesinin Fransa'nın Suriye'deki Manda yönetiminden ayrılması ve Türkiye topraklarına katılması için çalışmıştır. Abidin Nesimi, **Yılların İçinden**, (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977), 121-123.

yakındır..."[572]

Sancak (Hatay) Meselesi Türk devlet adamlarınca millî dava olarak görülmüştür. Hatay'ın Türkiye topraklarına katılmasında Atatürk'ün büyük emeği geçmiştir. Bunun yanında onun emrinde direktiflerini yerine getiren ve önemli görevler îfâ eden diğer devlet adamlarını da anmak gerekir. Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Genel Sekreter Numan Menemencioğlu, MC Daimî Delegesi Necmeddin Sadak, Paris Büyükelçisi Suad Davaz, Hatay Fevkalade Delegesi Cevat Açıkalın ve Beyrut Başkonsolosu Feridun Cemal Erkin bu isimlerdendir. Atatürk'ün Hatay Meselesi için yaptığı çalışmalar "Atatürk'ün Hatay Davası"[573] adıyla incelenmiştir. Bu bölümde konu gereği Menemencioğlu'nun îfâ ettiği görevler ortaya konulacaktır. Yanı sıra Türk heyetinde görev yapan diğer diplomatların gördüğü vazifelere de değinilecektir.

Sancak veya İskenderun sancağı olarak isimlendirilen bölge 20 Ekim 1921'de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara İtilafnamesi ile özerk yönetim hakkı tanınarak, I. Dünya Savaşı sonrası Fransa tarafından işgal edilen ve Fransız Mandası'yla yönetilen Suriye tarafına dâhil edilmiştir. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile mevcut durum aynı şekilde geçerli kabul edilmişti. Misak-ı Millî sınırları içinde olan bu bölge Türkiye'nin sınırları dışında kalmıştır. Ayrıca bölgede özerk bir yönetimin oluşması için belirlenen hükümler de uygulanmamıştır. Bu olumsuzluklara rağmen Sancaklı vatanseverler Türkiye'ye katılmak için kendi "millî mücadelelerini" sürdürme gayreti içinde olmuşlardır. Dolayısıyla bu bölgede yaşayan Türkler, Türkiye'ye uymak için çaba göstermişlerdir. Türkiye'de yapılan devrimleri takip etmişler ve bunları hayatlarında tatbik etmeye çalışmışlardır. Yeni harfleri kullanmışlar ve şapkayı bir sembol olarak takmışlardır.[574]

Antakya-İskenderun bölgesinin Türklüğü çok eski dönemlere dayanmaktadır. Atatürk'ün yazdırdığı makaleye göre "Antakya ve İskenderun Türklüğün en aşağı kırk asırlık, dört bin senelik ana yurdudur."[575] ve "Kırk asırlık Türk yurdu ecnebi elinde kalamaz."[576] Afet İnan, Atatürk'ün Montreux Boğazalar Sözleşmesi'nin hemen

[572] Geniş bilgi için bk. "Türk Sancağın Coğrafi ve İdari Vaziyeti", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 İkincikânun 1937.
[573] bk. Ercan Karakoç, "Atatürk'ün Hatay Davası", **Bilig [Dergisi]**, s. 50 (2009): 97-118.
[574] Gologlu, **age**, 217; **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 280-281.
[575] Antakya-İskenderun'un Türklüğü hakkında Atatürk'ün yazdırdığı makale için bk. İsmail Müştak Mayakon, "Hata-Hatay ve Oronte-Uratube", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Birinciteşrin 1936.
[576] Hamdi Selçuk, **Hatay'ın O Günleri**, (İstanbul: Özdemir Basımevi, 1971), 20.

ardından Sancak'a "Hatay" demeye başladığını şöyle anlatmıştır:

> "Hatay denmiyordu daha o zaman; İskenderun ve Antakya meselesi... Ve o zaman daha kamuoyuna çıkmamıştı. Hadiseleri takip edecek olursak, sonra bu tabiî konuşulmaya başlandı ondan sonra. Fakat bana söylediği 1936 yılı Temmuz'unun 21'i, Montrö'nün imzalanmasından sonradır hemen. Ben şaşırıp kaldım. Fakat 'Bunun üzerinde duracağız.' dedi. İşte ondan sonra hususî olarak konuşulmaya başlandı ve bu konuşma Florya'da oldu. Sonra Ankara'da bu mesele üzerinde yeniden konuşmalar oluyordu ve bir akşam 'Hatay' diye ilk defa ifade edildi. Yani 'O vilâyete Hatay diyeceğiz.' dedi ve ismi koydu ve bir makale de *Cumhuriyet* gazetesinde çıktı bunun için. Tarihi vardır bunun. Atatürk yazdırdı, fakat kendi imzası ile çıkmadı, zannederim İsmail Müştak Mayakon'un imzasıyla çıktı. Yani ilk o bölgeye 'Hatay' diyelim diye."[577]

İnan, Sancak bölgesi için "Hatay" ismiyle ilgili Atatürk'ün rolünü açıklarken bir makale yazdırdığını belirtmiştir. Ancak "Hatay" hakkında *Cumhuriyet*'te, İsmail Müştak Mayakon adıyla iki makale yayımlanmıştır. Bu makalelerde İskenderun ve havalisinin Türklüğünü kanıtlamak ve "Hatay" isminin menşei için Orta Asya'daki bazı yerleşim yerlerinin isimleriyle olan benzerlikler ortaya konulmuştur.[578]

Atatürk'ün Montreux'nün imzalanmasından bir gün sora 21 Temmuz'da Sancak Meselesi'ni gündeme getirmesi onun ileri görüşlülüğünün bir göstergesidir. Konjonktür değişmekte Avrupa devletleri için savaşa giden süreç işlemektedir. Atatürk bu fırsatı değerlendirmek için harekete geçmiş ve bunda başarılı olmuştur.

4.3.1. Sancak'ın Manda Yönetiminden Kurtulması

Fransa Suriye'yi işgal ettikten sonra bölgeyi Manda idaresiyle yönetmiştir. 1936'da Suriye'ye bağımsızlık verme kararı alan Fransa özerk yönetime sahip olan Sancak bölgesini Suriye yönetimine bırakmak istemiştir. Türkiye bu durumu öğrenince itiraz etmiştir. Böylece Sancak (Hatay) Meselesi gündemdeki yerini almıştır. Bu sırada Paris'te Fransız yetkililerle Suriyeli yöneticiler arasında bu konu görüşülüyordu.[579]

Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vereceğinin ortaya çıkmasının ardından Türkiye Sancak'a bağımsızlık verilmesi arzusunda olmuştur. Türkiye'nin bu fikrini söylemek için Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Cumhurbaşkanlığı Başkâtibi Hasan Rıza Soyak milletvekillerinden Esma ve Mihri Bektaş'tan oluşan bir heyet MC Konseyi ve Asamble toplantılarına katılmak üzere Cenevre'ye gitmiştir. Aras, hareketten önce gazetecilerin "Fransa ile Suriye arasında

---

[577] Utkan Kocatürk, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe: Atatürk ve Yayın Tarihimize İlişkin Görüşmeler, Araştırmalar ve Belgeler**, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2005), 176.
[578] İsmail Müştak Mayakon, "Tarihten Bir Yaprak, Bir Türk Camiasının Adı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Birinciteşrin 1936; Mayakon, "Hata-Hatay...", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Birinciteşrin 1936.
[579] Goloğlu, **age**, 218.

ittifak antlaşması yapıldığı yönünde" çıkan haberlerle ilgili soruya şu cevabı vermiştir:

> "Söylediğiniz muahede etrafında müzakerat ettiği hakkında malumatımız vardı. İmza edildiğini ben de sizin gibi ajanslardan öğrendim. Metni hakkında henüz sarih malumatımız yoktur. Şurasını tasrih ederim ki Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan parçalarda milliyet esasında müstakil devletler teşekkülünü biz yeni Türkiye daima memnuniyetle gördük ve temenni ettik. Lozan Muahedesi'nde İmparatorluk'tan müdevver hükümranlık hukukumuzdan alakadarlar lehine feragat ettik. Binaenaleyh Suriye'nin de Irak gibi oluşu haberi bizi ancak sevindirir. Zaten bu hususiaki görüşümüzü dost Irak'ın Cemiyet-i Akvama duhulü münasebetile söylediğim nutukta açıkça ifade etmiştim. Kendisine karşı hissiyatımız ve vaziyetimiz bu olan Suriyelilerle aramızdaki dostluk çok ileri olan Fransa'nın yaptıkları ittifak muahedesinde ve hemen hepsi Türk olan 280 bin nüfuslu İskenderun ve Antakya mıntıkası için de mahalli müstakil bir idare derpiş etmiş olduklarını ümid etmek isterim."[580]

Bu ara Suriye'nin Fransa ile yaptığı bağımsızlık antlaşmasını imzalayan heyetin başkanı Haşimül Etasi, Fransa'dan dönüşte Türkiye'de Hatay'ın durumu hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Antakya ve İskenderun Fransız mandasında bir muhtariyet-i idareye malikti. İdare, Fransa Mandası'ndaki aynı hukuk ve salahiyetlerle Suriye Hükümetine geçiyor."[581] Suriye Heyeti Başkanı'nın bu açıklaması Türk tarafınca hiç hoş karşılanmamış, İskenderun ve Antakya halkında ise infial ve üzüntüye neden olmuştur.[582] Cenevre'de bulunan Aras, MC Konseyinde Mandalar Meselesi görüşülürken Türk tarafının fikrinin İskenderun Sancağına bağımsızlık verilmesi olduğunu söylemiştir.[583] MC'de 2 Ekim 1936'da yapılan toplantıda Şükrü Kaya yaptığı konuşmada "yapılmak istenen değişikliğe ilgisiz kalınamayacağını, bu değişikliğin Türkiye'nin kesin çıkarları ile ilgisi bulunduğunu ve Türkiye'nin bu meseleyi Fransa ile diplomatik yollarla halletmek istediğini" belirtmiştir.[584]

Cenevre'de bunlar olurken Sancak'ta yaşayan Türkler verilen karara tepki olarak Suriye'de yapılacak milletvekili seçimine katılmama kararı almışlar ve bunu Suriye yüksek komiserine bir telgrafla bildirmişlerdir.[585]

Fransız ve Suriyeli yöneticiler arasında imzalanan antlaşmadan sonra Antakya-İskenderun bölgesinde sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Fransa Mandası altındaki Suriye yönetiminin, manda yönetiminin sona ermesi sonrası da dâhil olmak üzere bölgedeki gerek Fransız gerekse Suriyeli yönetici ve memurların Sancak Türkleri üzerindeki adaletsiz, baskıcı ve eşit olmayan uygulamaları artmıştır.[586] Bu uygulamalar bölgede

---

[580] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Eylül 1936.
[581] **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Eylül 1936.
[582] **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Eylül 1936.
[583] **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Eylül 1936.
[584] Goloğlu, **age**, 218.
[585] **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Birinciteşrin 1936.
[586] Fransız ve Suriyeli Arap yönetici ve memurların Sancak Türklerine karşı yaptıkları adaletsiz ve kötü yönetim uygulamaları için bk. **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Birinciteşrin 1936.

gerginliğin artmasına ve farklı sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

Fransa ile Suriye heyeti arasında Paris'te, Suriye'deki Manda yönetiminin kaldırılması ve Suriye'ye bağımsızlık verilmesi için imzalanan antlaşmaya göre Sancak'ın Suriye yönetimine bırakıldığı iddia edilmiştir. Sancak Türkleri buna büyük tepki göstermiş ve Fransa'dan dönen Suriye heyetini Antakya'da karşılama isteğine olumsuz cevap vermişlerdir. Sancak Türklerinin ileri gelenlerinden Uzunoğlu Sadık, Seferoğlu, Mustafa Rasih, Cemalizâde Sadık ve Cemalizâde Fuat Hamdi Türk Dişişlerine şöyle bir protesto metni göndermişlerdir:

> "Suriye murahhas heyeti Arap memleketleri olan Halep, Hama, Humus, Şam ahalilerinden teşekkül etmiştir. Heyet arasında 300 bin nüfuslu Antakya ve İskenderun'dan bir Türk murahhası bulunmamıştır ve bulunması da icab etmez. Çünkü Suriye Araplarının iddiaları istiklâldir. Sancak Türklerinin istekleri ise doğrudan doğruya anavatana ilhaktır. Mandadan kurtulmak itibarile isteklerimiz birse de gaye itibarile birbirinin zıddıdır. Bundan ötürüdür ki Suriye murahhas heyeti öz Türk yurdu olan Sancak namına muahede yapmak değil, tek söz söylemek hakkını haiz değillerken, ne salahiyetle Paris müzakerelerinde yurtlarımızın Suriye'ye bağlanmasını ve bu suretle bir mandadan diğer bir mandaya verilmesini Suriye Muahedesi'ne geçirmişlerdir? Sancak bütün mukadderatını, her türlü umurunu [ilgilendiren ve] Türkiye Hükümetinin murahhasları bulunmayarak yapılan muahedeler Türkler için ikinci Sevr Muahedesi'dir ki bunu kabul etmemize imkân yoktur. İptidai devirlerde şahıslar köle, kul olarak meta gibi alınır satılırdı. Fakat toptan bir milletin köle, kul olarak satıldığı görülmemiştir. Biz yirminci asrın yetiştirdiği medeni, münevver insanlarız. Bilhassa siyaseten cihana hâkim olan koca Türkiye Hükümetinin evladıyız. Bizi hiçbir kuvvet meta gibi alıp satamaz, birbirinden birbirine devredemez, bağışlayamaz. Bizi bu vaziyete düşürmek isteyen meşum muahedeyi parçalayacağız. Bu yüzden doğacak hadiselerin mesuliyeti hukuk-ı düvele muhalif olarak millî haklarımızı çiğnemek isteyen Fransa ve müstakil Suriye Hükümetine ait olduğunu cihan efkar-ı umumiyesine bildirir ve protesto ederiz."[587]

Sancak'taki bütün iş yerleri kapatılarak millî bağımsızlık aleyhindeki girişimler protesto edilmiştir.[588] Sancak Türkleri İskenderun'daki Fransız delegesine ikinci bir protesto metni daha vermiştir.[589] Türkiye; Fransa ile Suriye arasında yapılan antlaşma sonrası Antakya ve İskenderun'da yaşanan nahoş olaylar için 9 Kasım 1936'da Fransa'ya bir nota vererek meseleyi görüşmeye hazır olup olmadığını sormuştur.[590]

Atatürk, TBMM'nin çalışma yılının başladığı 1 Kasım 1936'da Mecliste yaptığı konuşmada Sancak Meselesini gündeme getirerek Fransa'ya mesaj vermiştir. Konuşmayı dinleyen Yunan Elçisi'nin Atatürk'ün nutkuyla ilgili sorusuna Fransız Elçisi, "Monşer bu bir nutuk değil, tam bir ültimatomdur" demiştir. Atatürk konuşmasında Sancak Meselesi hakkında şunları söylemiştir:

> "Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve

[587] **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Birinciteşrin 1936.
[588] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Birinciteşrin 1936.
[589] **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Birinciteşrin 1936.
[590] Goloğlu, **age**, 219.

katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa en çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler, hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlar ve tabii görürler."[591]

Bu ara Suriye yönetiminin belirlenmesi için ikinci seçmenin belirlendiği milletvekili seçiminin birinci aşaması 13, 14, 15 Kasım 1936 tarihlerinde yapılmıştır. Daha önce seçime katılmayacaklarını açıklayan Sancak Türkleri oy kullanmaya gitmemiştir. Bunun üzerine Fransızlar bölgeye askerî birlikler sevk etmiş ve halkı oy kullanmaya zorlayarak seçim sürecinde baskı altında tutmuştur. Şehir merkezlerinde askerler sıkı önlemler almış ve bazı kişiler sürgüne gönderilmiştir. Bölge üzerinde askerî uçaklar uçurulmuştur. Köylere kadar giden Fransız askerleri halkı ellerini kollarını bağlayıp hatta döverek zorla sandık başına getirmişlerdir. Oy kullanmak istemeyip kaçanların ardından silah dahi kullanmışlardır. Antakya'da çıkan *Yeni Gün* gazetesi[592] Fransızlar tarafından kapatılmıştır.[593] Seçim boyunca zorlama, tehdit, işkence ve öldürme gibi yöntemlerin uygulandığı Sancak'ta yaşayan Türkler ile diğer etnik ve dinsel grupların (Çerkez, Taşnak olmayan Ermeniler, Alevi, Ortodoks Hristiyanlar) seçimlere katılımı çok düşük olmuştur. Nüfusun 40 bin olduğu Antakya'da oy kullanan sayısı 200'ü bulmamıştır. Sancak bölgesindeki bu sonuç Fransız yöneticileri hayal kırıklığına uğratmıştır.[594] Milletvekili seçiminin ikinci aşaması 30 Kasım 1936'da yapılmıştır. Seçimin bu aşamasında da Sancak halkı üzerinde daha önce tatbik edilen uygulamaların benzerleri yapılmış ve halk yine baskı altında tutulmuştur. Ancak buna rağmen seçimin ikinci aşamasında da benzer bir sonuç çıkmıştır. 40 bin kişilik Antakya'da sadece müntehib-i sâni[595] olarak aynı aileden olan Mustafa Kuseyri, Kuseyri'nin oğlu, kardeşinin oğlu, Kuseyri'nin odabaşısı ve üç uşağında oluşan yedi kişi oy kullanmıştır.[596]

Bu sırada bazı Alman gazeteleri Sancak Meselesi'nde revizyon yapılabileceği yönünde haberler yayımlaması üzerine Nadi davanın esasını şöyle açıklamıştır:

---

[591] Selçuk, **age**, 25.
[592] İlk olarak "*Yeni Mecmua*" adıyla 15 Mayıs 1928'de yayına başladı. Şükrü Fehmi (Balcı) ve arkadaşları tarafından çıkarıldı. Dergi, ilmî, edebî ve içtimai konularda yayınlar yapmakla birlikte Sancak bölgesinde Türklüğü ve Türklerin haklarını savunan bir dergi oldu. 1930'un sonbaharında siyasi gazeteye dönüştürüldü. Bundan sonra bölgede Türk halkının haklarını savunan bir gazete oldu. Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, (Antakya: Hatay Kültür ve Sanat Vakfi, 1993), 136-137.
[593] **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 İkinciteşrin 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 İkinciteşrin 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 İkinciteşrin 1936.
[594] **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 İkinciteşrin 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 İkinciteşrin 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 İkinciteşrin 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 İkinciteşrin 1936.
[595] İki dereceli seçim sistemine göre iki turlu yapılan seçimde milletvekilleri müntehib-i sâni olarak isimlendirilen ikinci seçmenler seçiyordu. bk. 194 nolu dipnot.
[596] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Birincikânun 1936.

"...Filhakika biz İskenderun, Antakya ve havalisinin Türkiye'ye ilhakını değil, Fransa ile bu kıta arasında yapılacak bir aranjman dairesinde istiklâl istiyoruz. Fransa ile aramızda bu Türk topraklarına dair akdedilmiş muahedelerin sarih icabı budur. Ve biz bu davayı durup dururken de ileri sürmüş değiliz. Günün birinde gördük ki Fransa Suriye'ye istiklâl veriyor olduğu söylenilen yeni bir muahedename ile İskenderun, Antakya ve havalisinin Suriye'ye ilhak etmek yoluna dökülmüştür. Biz Fransa'ya, bunun yapılamayacağını; İskenderun, Antakya ve havalisi Türk toprak ve insanlarının kurbanlık gibi başka bir memleketin hâkimiyetine tevdi olunamayacağını söyledik, söylüyoruz ve söyleyeceğiz. Fransa, cenup hudutlarımız aşağısında kendi mandasına mevdu memleketlere yeni bir idare şekli vermek istediği zaman İskenderun, Antakya ve havalisine de laakal istiklâl verebilir. Hudutlarda herhangi bir tebeddülü icab etmeyen bu davanın revizyonla hiçbir alaka ve münasebeti olmadığı çok açıktır..."[597]

Fransa, 10 Kasım'da Türkiye'nin notasına uzun bir nota ile cevap vermiştir. Türkiye, Fransa'nın bu notasına karşılık 17 Kasım'da belgelere dayalı bir nota daha vermiştir. Türkiye'nin notasına karşılık Fransa, birini seçmesi için iki öneri yapmıştır:

"1. İlk günden beri Manda'nın uygulama kapsamında bulunmuş olan Hatay'ın, Suriye'den ayrılma meselesi ortaya atılmadığı takdirde, Fransa Hükümeti bu bölgedeki Türklerin 1921 İtilafnamesi'nin çerçevesi içindeki güvenliğinin incelenmesine hazırdır.

2. Hatay için bağımsızlığı da içine alan yeni bir yasa isteniyorsa bu, Mandater Hükümet olarak Fransa'nın yetkisini aşacağından, Milletler Cemiyetine gidilmek gerekir."[598]

Birinciyi kabul etmeyen Türkiye ikinciyi uygun gördüğünü Fransa'ya bildirmiştir. Sorunun Türkiye ile Fransa arasında karşılıklı notalarla çözülemeyeceği anlaşılmıştır.[599] Aras, 27 Kasım'da TBMM'de yaptığı konuşmada meselenin bundan sonra MC'de görüşüleceğini şöyle ifade etmiştir:

"Bu meseleyi dost Fransa ile dostça halletmek istedik. Fakat müzakere yerine hukuki ahidleri de bertaraf etmek isteyen münakaşalarla karşılaştık. Hükümetimiz Fransa'nın teminat müzakeresi teklifini reddederek millî davayı Cemiyet-i Akvam'da görüşmeyi tercih etmiştir."[600]

Sancak Meselesi'nin MC'de görüşüleceğinin kesinleşmesinin ardından Bakanlar Kurulu Mecliste toplanmış ve Cenevre'ye gidecek heyet belirlenmiştir. Heyet Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın başkanlığında Genel Sekreter Numan Menemencioğlu, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, Dışişleri Kalem Müdürü Refik Amir Kocamaz, Hukuk Müşavir Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Genelkurmay Başkanlığından Yüzbaşı Talat, Dr. Abdurrahman Melek müşavir olarak, dışişleri memurlarından Ali Haydar Görk, Şemseddin Arif Mardin, Abdullah Zeki Polar (kâtip), Tarık Emin Yenisey, Cemil Vafi, Emniyetten Komiser Salim ile Sadık Bey'den oluşmuştur.[601]

Fransız yönetimi seçim sonrası Sancak'ta sıkıyönetim ilan ederek kontrolü

---

[597] Yunus Nadi, "Davamızda Revizyon Yoktur", **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 İkinciteşrin 1936.
[598] Goloğlu, **age**, 219-222.
[599] **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 İkinciteşrin 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 İkinciteşrin 1936.
[600] **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 İkinciteşrin 1936.
[601] 31 Aralık 1936, **BCA**, 30-18-1-2/71-1-2; Günver, **Fatin Rüştü...**, 24; Dr. Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, 2. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986), 35-36.

arttırmıştır. Yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra Türk Hükümeti Sancak'taki Türklerin hayatının tehlikede olduğu gerekçesiyle Cemiyet Paktı'nın 11. maddesine[602] dayanarak Sancak Meselesi'nin zaman kaybetmeden MC'nin gündemine alınmasını istemiştir. Bu ara Cenevre'ye gidecek olan Heyet Ankara'dan ayrılmıştır.[603]

Aras, Cenevre'ye ulaştıktan sonra Fransa Dışişleri Müsteşarı Henri Viénnot ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmeden sonra MC Konseyinde Sancak Meselesi görüşülmeye başlanmıştır. Aras, Konseyde yaptığı konuşmada Manda şartlarının Sancak arazisini kapsamadığını, açıkça belirlenmiş şartlar dâhilinde Fransız "otoritesine" bırakıldığını söylemiştir. Görüşmede Sancak'taki durumun üç gözlemci tarafından incelenmesi ve bir dahaki Konsey toplantısına kadar Türkiye ile Fransa arasında müzakerelerin devam etmesi yönünde karar alınmıştır. Fransa, Sancak'taki askerleri çekmeyi taahhüt etmiştir. Görüşmeden sonra Türk heyeti Paris'e geçerek Fransız yetkililerle temaslara başlama kararı almıştır.[604]

Aras, Paris'e geldikten sonra Paris Büyükelçisi Suad Davaz'la birlikte Fransa Dışişleri Bakanlığında Fransız Dışişleri Bakanı Yvon Delbos ile bir görüşme yapmıştır. Bu ara MC Sekreterliği durumu tespit etmek için üç kişiden oluşan bitaraf gözlemcileri belirlemiştir. Gözlemci Heyet Norveçli Hans Holstadt[605], Hollandalı J. Caron ve İsviçreli Albay Karl Wattewyl'den oluşmuştur.[606] Takip eden günlerde Fransız ve Türk heyetler arasında görüşmeler sürmüştür. Görüşmelere Aras'la birlikte Suad Davaz, Hasan Rıza Soyak ve Numan Menemencioğlu katılmıştır.[607] Aras, müzakerelerde her biri bağımsız olmak şartıyla Suriye, Lübnan ve Sancak'tan oluşan bir konfederasyon teklif etmiştir. Fransa bu teklifi kabul etmemiştir. Müzakerelerden bir sonuç alınamamış, müzakerelerin ileride yapılması kararıyla görüşmeler

---

[602] Cemiyet Paktı'nın 11. Maddesi: "*Cemiyet azalarından birisini doğrudan doğruya veya bilvasıta müteessir eden her harb tehlikesi Cemiyetin heyet-i umumiyesini alakadar eder ve Cemiyet milletlerin sulhunu müessir surette muhafaza için lazım gelen tedbirleri almak mecburiyetindedir. Bu takdirde Genel Sekreter Milletler Cemiyetinin herhangi bir azasının daveti üzerine Konseyi derhal toplar. Diğer taraftan Cemiyetin herhangi bir azası dostane surette beynelmilel münasebetler üzerinde tesir edecek mahiyette ve bilahare sulhü veya sulhün bağlı bulunduğu milletler arasındaki hüsn-amizişi* [iyi geçinmeyi] *bulandırabilmek tehdidinde bulunan her türlü şerait üzerine Asamblenin veya Konsey*[in] *nazar-ı dikkatini celbedebilir.*" **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Birincikânun 1936.

[603] **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Birincikânun 1936.

[604] **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Birincikânun 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Birincikânun 1936.

[605] Hans Holstadt MC tarafından Hatay'a gönderilen müşahit heyetin başkanıdır. Holstadt daha önce Türk-Yunan Muhtelit Mübadele Komisyonunun azası ve başkanı olarak dokuz yıl İstanbul'da kalmıştır. **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Mart 1937.

[606] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Birincikânun 1936.

[607] **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Birincikânun 1936.

sonlandırılmıştır.[608]

Aras, Türkiye'ye dönerken Belgrat İstasyonu'nda gazetecilere şu açıklamayı yapmıştır: "...Halihazırda bütün dünyada sulhun en sağlam olduğu yer Balkanlardır. Paris'te alelade bir formalite işini bitirdim. Bu formaliteye diplomasi lisanında müzakere diyorlar. Bu sözlerle her şeyi söylediğimi zannediyorum." Aras, dönüşte Atina'ya gitmiş; Heyetin diğer üyeleri Soyak, Menemencioğlu ve Sökmensüer yola devam etmişlerdir.[609] Heyet İstanbul'a geldikten sonra Menemencioğlu "Hariciye Vekili, sizin de yazdığınız gibi Atina'dadır. Cuma günü buraya gelecektir. Ben Hatay davası hakkında bir şey söyleyecek değilim." demiştir.[610]

Hatay'daki vaziyeti ortaya koymak için MC tarafından Sancak'a gönderilen ve üç delege, iki kâtipten oluşan Heyet, İstanbul üzerinden Sancak'a gitmiştir.[611] Heyetin Sancak'a gelmesiyle Fransız zabitleri halkın heyetle görüşmesini engellemek için köylere gönderilmiştir. Göstermelik de olsa Fransız askerlerinden bir piyade bölüğü ile üç oto-mitralyöz Halep'e çekilmiştir.[612] Ayrıca yapılan zulümleri örtmek için herhangi bir neden olmadan hapse atılan Türkler serbest bırakılmıştır. Ancak çabuk hareket edemedikleri için sebepsiz olarak hapse atılan Türklerin tahliye edilmelerine Gözlemci Heyet şahit olmuştur. Bu önlemlere ek olarak, heyetin etrafı polis ve jandarmayla sıkı bir güvenlik çemberine alınmış, derdini ve yaşadığı haksızlıkları anlatmak isteyen Türk halkı heyete yaklaştırılmamıştır. Buna rağmen derdini söylemek isteyen Türkler dayak, hapis ve sürgün gibi tehditlere maruz kalmıştır.[613]

Gözlemci heyet devam eden ziyaret sürecinde İskenderun'a gelmiştir. Burada Delege Mahud Durrieux'un[614] evine misafir olmuştur. İskenderun halkı ve köylerden gelen Türkler sıkıntılarını anlatmak için gözlemci heyetle görüşmek istemiştir. Türklerin bu isteğine polis ve jandarma karşı çıkmıştır. Halk heyetle görüşmek için Durrieux'un evine doğru yürümüştür. Halk burada "Hakkımızı arıyoruz. İstiklâl istiyoruz. Suriye Mandası altına girmeyiz. Hür doğduk, hür yaşayacağız, hür olarak öleceğiz." şekline isteklerini dile getirmişlerdir. Bunun üzerine silahlı birlikler halkı

[608] **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Birincikânun 1936.
[609] **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Birincikânun 1936.
[610] **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Birincikânun 1936.
[611] **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 Birincikânun 1936.
[612] **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 İkincikânun 1937.
[613] **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 İkincikânun 1937.
[614] Mahud Durrieux, Sancak Türkleri aleyhindeki faaliyetleri ile bilinen Hatay'daki Fransız delegesidir. Uzun süre bu görevde bulunduktan sonra görevden alınacak ve yerine Fransa'nın Kahire Elçiliği Hukuk Müsteşarı Roger Garreau getirilecektir. **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 1937.

döverek zorla dağıtmıştır. Olayların gözlemci heyetin bulunduğu evin önünde yaşanmış olması bölgede yaşanan baskıları anlatmaya yetecek durumdadır.[615]

MC'nin görevlendirdiği Gözlemci Heyet Sancak'a geldiğinde Fransız müstemlekeciler verdikleri söz karşılığı göstermelik olarak bir kısım Fransız askerini Sancak'tan çekmiştir. Ancak daha sonraki uygulamalara bakıldığında gözlemci heyetin Sancak'ta olmasına rağmen geri çektikleri asker sayısından daha çok askeri Sancak bölgesine getirmişlerdir. Bu da Fransızlar'ın verdiği sözü tutmadığının delili olduğu gibi tam tersi uygulamalarla halk üzerindeki baskıyı artırarak gerilimin tırmanmasına neden olunmuştur. Gözlemci heyet gittiği kasabalarda oradaki Fransız askerî komutanlar ve Fransız yanlısı yöneticiler ile görüşmelerini sürdürmüştür. Gözlemci heyete derdini anlatmak isteyen halk için daha önceden tedbirler alınarak heyetle görüşmesi engellenmeye çalışılmıştır. Heyetin şehre geldiğini duyan köylü halk dertlerini anlatmak için şehre gitmeye kalktıklarında yolları tutan jandarmalar izin vermemiştir. Gözlemci heyetin ziyaretleri sırasında Şam İstihbarat Başkanı Komutan Bono onlara refakat etmiştir.[616] Sancak Türkleri'nin durumunu izlemek amacı taşıyan ve Fransa'nın da onayıyla kurulan gözlemci heyetin rahatça çalışmasına izin verilmemiş, halk ile görüşmesi engellenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, bu engellemelerin yapılması Fransızların bir şeyleri, özellikle de kötü muamele ve bölgedeki Türk nüfusun memnuniyetsizliğini, gizleme çabasında olduğunu göstermektedir.

Bu sırada Sancak Meselesi'nin son halini görüşmek için MC'de yapılacak toplantıya katılmak üzere Aras ve Menemencioğlu Cenevre'ye gitmek üzere İstanbul'a gelmiştir.[617] Ayrıca heyette H. R. Soyak, Refik Amir Kocamaz, Ankara Emniyet Müdürü Sadri Aka müşavir olarak bulunurken, dışişleri memurlarından Haydar kâtip olarak ile Şemsettin Arif ve Emniyet memuru Sadık vardır.[618]

Türk heyeti Cenevre'ye ulaştıktan sonra Fransız Heyeti ile MC'nin Sancak raportörü olarak görevlendirdiği İsveç Delegesi Standler'in (İsveç Dışişleri Bakanı) kontrolünde görüşmeler başladı. Resmî ve tartışmalı bir havada geçen müzakerelerden bir sonuç alınamamıştır. Heyetler arası görüşmelerde Fransız delegeleri Türkiye'nin taleplerini inceledikten sonra, "asli unsur olan, Manda altında bulunan bir devletin

[615] **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 İkincikânun 1937.
[616] **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 İkincikânun 1937.
[617] **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 İkincikânun 1937.
[618] 20 Ocak 1937, **BCA**, 30-18-1-2/71-4-15.

istiklâli hakkında, Milletler Cemiyeti'nin haricinde bir karar vermenin, Manda sahibi devlet için imkânsız olduğu keyfiyetini ihmal etmeksizin tetkik ettiklerini" söylemişlerdir.[619] Bu açıklamadan taraflar arasındaki görüşmelerden bir sonuç alınamayacağı ve meselenin MC'nin vereceği kararla çözüleceği anlaşılmıştır.

Heyetler arası görüşmelerden bir sonuç çıkmamasından olacak ki Atatürk durumdan rahatsız olmuştur. *Vakit* yazarı Asım Us'u Dolmabahçe Sarayı'na çağırmış ve ona kendi sözleriyle beş makale yazdırmıştır. Atatürk, bu makalelerde Fransızları, özellikle Dışişleri Bakanlığını "şiddetle tenkit" etmiştir. Ayrıca İnönü Hükümetine de bu sorundan dolayı "serzenişte" bulunduğu anlaşılmaktadır.[620]

Bu sırada Sancak'taki çalışmalarını tamamlayan gözlemci heyet Antakya'dan ayrılmıştır. Heyet önce Fransız Delegesi Durrieux'le görüşmek için Şam'a gitmiştir. Durrieux'la görüştükten sonra Beyrut'a geçmiş oradan Cenevre'ye gitmiştir.[621]

MC Konseyi tekrar toplanmış ve ilk gün görüşülecek konular belirlenmiştir. Sancak Meselesi en sona bırakılmıştır. Ancak Türk ve Fransız delegeler ile hukuki heyet üyeleri tezler üzerinde çalışmaya başlamıştır.[622] Heyetlerin, Raportör Sandler'in başkanlığında yaptığı görüşmelerde Sancak'a bağımsızlık ya da muhtariyet imkânı veren bir antlaşma metni üzerinde fikir birliğine varılmış ve antlaşma metnini Konsey'e sunma kararı alınmıştır. Bu görüşmelere katılan İngiliz Dışişleri Bakanı Antony Eden de antlaşmanın şekillenmesine katkı yapmıştır.[623]

Sancak Meselesi'nin halli üzerinde tam anlaşmaya varılmışken, Fransa'nın Sancak'ta Arapçanın yarı resmî dil olmasını teklif etmesi sorun olmuştur. Taraflar bu konu hakkında hükümetlerinin görüşüne başvurmuştur.[624] Fransa'nın son andaki Arap dili çıkışı nihayetinde "Sancak'ta Türk dili resmî bir dildir. Orada başka bir dilin mahiyetile kullanılışı şartlarını Konsey tayin edecektir." şeklinde hükme bağlanmıştır. Komisyondan uzlaşma kararının çıkması Ankara'da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Böylece Sancak Meselesi Türkiye'nin görüşleri doğrultusunda

[619] **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 İkincikânun 1937.
[620] Bu makaleler 22-27 İkincikânun 1937 tarihlerinde beş gün Asım Us'un imzasıyla başmakale olarak yayımlanmıştır. Makaleler için bk. Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler**, (İstanbul: Vakit Matbaası, 1964), 150-161.
[621] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 İkincikânun 1937.
[622] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 İkincikânun 1937.
[623] **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 İkincikânun 1937. Cenevre'de Türk-Fransız heyetler arası görüşmeler için bk. ek 43.
[624] **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 İkincikânun 1937.

çözülmüştür. Ancak yeni statünün MC Konseyi'nde onaylanması gerekiyordu. Uzlaşma sonrası yayımlanan resmî bir tebliğ şöyledir:

> "İtilafname, Suriye'nin Sancak arazisi üzerindeki otoritesini ilga etmektedir. Sancak kati bir idari muhtariyete sahib olacaktır. Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilecek bir Fransız âli komiseri, mezkûr Cemiyetin zımanından müstefid olacak olan Sancak arazisinde kontrol icra edecektir. Sancak'ın şimdiki arazi statüsü, Fransa ile Türkiye tarafından müşterek zıman [kefalet] altında bulundurulacaktır. Meskukat rejimi, posta, telgraf ve telefon idaresi münhasıran Suriye Devleti'nin salahiyeti dairesine dâhil olacaktır. Şam Parlamentosu ile Sancak'ın Parlamentosu, aralarındaki münasebetleri bizzat kendileri tanzim edeceklerdir. Suriye Devleti'nin hududları, Fransa, Türkiye ve Suriye arasında akdedilecek üç taraflı bir itilafla zıman altına alınacaktır. Münazaunfih [tartışmalı] olan yegâne nokta, lisanlar meselesidir. Millettaşları Sancak ahalisinin ekseriyetini teşkil etmekte olan Türkiye, münhasıran Türkçenin resmî lisan olarak tanınmasını istemektedir. Fransız heyeti, bu meselede kendi nokta-i nazarından vazgeçmeyeceğini sarih beyan etmektedir. Tahmin olunduğuna göre Milletler Cemiyeti Konseyinin, içtima devresinden sonra mütehassıslardan mürekkep bir komisyon, Sancak'ın statükosunu ve kanun-ı esasisini tanzime memur edilecektir."[625]

Tarafların anlaştığı metin MC Konseyi'nde de kabul edilmiştir. Ancak teferruata ait bazı noktalarda tam mutabakat sağlanamamıştır. Bunun için heyetler 20 Şubat'tan sonra Cenevre'de tekrar toplanacaktır. Bundan sonra Türk heyeti daha çok hukukçu uzmanlardan oluşacak ve Heyete Genel Sekreter Numan Menemencioğlu başkanlık yapacaktır.[626] Bu dönemdeki diğer önemli uluslararası meselelerde olduğu gibi Menemencioğlu yine ön planda yer almaya başlamıştır. Özellikle, teknik konularda yapılan görüşmelerde onun Türk heyetinin başkanı olarak seçilmesi, Menemencioğlu'nun bu hususta başarısına ve görüşmeleri yapabilecek tecrübeye sahip olduğuna dair önemli bir göstergedir.

Sancak Davası'nın Türkiye'nin isteği doğrultusunda çözülmesi Sancak'ta ve yurtta sevinçle karşılanmış, kutlama mitingleri yapılmıştır.[627] Menemencioğlu İstanbul'a geldiğinde istasyonda dostları, aile erkânı, İsviçre elçisi ile gazeteciler karşılamıştır. Gazetecilere kısaca "Cenevre'deki vaziyeti ve nasıl netice verdiğini biliyorsunuz. Hariciye Vekili'miz geldiği zaman herhâlde sizlere çok şeyler söyleyecektir. Ben bu akşam Ankara'ya gideceğim." demiştir. Menemencioğlu Ankara'ya hareket ederken İstanbul Hataylı Gençler Cemiyeti bir buket takdim etmiş ve Cenevre'deki çalışmalarından dolayı teşekkür ederek uğurlamışlardır.[628]

---

[625] **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 İkincikânun 1937.
[626] **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 İkincikânun 1937.
[627] Geniş bilgi için bk. **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 İkincikânun 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 İkincikânun 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 İkincikânun 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Şubat 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1937.
[628] **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1937.

4.3.2. Bağımsızlık Sonrası Yaşanan Gelişmeler

MC Konseyinde 27 Ocak 1937'de yapılan toplantıda Hatay'a bağımsızlık verme kararı alınmıştır. Ancak bağımsız Hatay Devleti'nin kurulabilmesi için bir anayasaya ihtiyaç vardı. Bu anayasa Türkiye, Fransa, İngiltere, Hollanda ve Belçika delegelerinden oluşacak bir komisyon tarafından hazırlanacaktır. Komisyonda Türk delegesi olarak Şinasi Devrim ve Dr. Abdurrahman Melek danışman olarak yer alacaktır. Anayasa Komisyonun görüşeceği proje Ankara'da Menemencioğlu'nun başkanlığında kurulan heyet tarafından hazırlanacaktır.[629]

Hatay anayasasını görüşmek üzere Bakanlar Kurulu tarafından belirlenerek Cenevre'ye gidecek olan heyette şu isimler vardır: Heyet başkanı Birinci delege olarak Genel Sekreter Numan Menemencioğlu, İkinci delege MC Daimî Delegesi Sivas Milletvekili Necmeddin Sadak, Mülkiye Mektebi Hukuk-ı Düvel Profesörü Ethem Menemencioğlu, İstanbul Hukuk Fakültesi Hukuk-ı Esasiye Profesörü Ali Fuad Başgil, Adliye Bakanlığı Hukuk İşleri Müdürü Şinasi Devrim, Genelkurmaydan Yarbay Şükrü Altınay, İstanbul Merkez Bankası Müdür Yardımcısı Nazif İnan, Dışişleri Hukuk Müşaviri Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu (müşavir), elçilik kâtibi Abdullah Zeki Polar, Tarık Emin Yenisey, Şemsettin Mardin (kâtip), Adliye Bakanlığı Hususi Kalem Müdürü Şakir Aksu; ayrıca Ankara Emniyet Müdür Yardımcısı Behçet Kutertan Heyet refakatine ve Emine Hanım daktilocu olarak görevlendirilmiştir.[630] Heyet Ankara'dan İstanbul'a geldiği gün Atina'dan İstanbul'a gelen Aras, Menemencioğlu ile birlikte Başbakan İnönü'yü ziyaret etmiş ve birlikte bir süre çalışmışlardır. Daha sonra Atatürk'ün başkanlığında bakanların da katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Üç saat süren bu toplantıda yapılan çalışmalar hakkında Atatürk'e bilgi verilmiştir. Menemencioğlu, Atatürk'ün son talimatlarını almıştır. Türkiye'yi temsilen heyet başkanı olan Menemencioğlu, Hatay anayasası hakkında kısaca şu açıklamayı yapmıştır: "Hatay Devleti'nin anayasasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda ne varsa aynı olacaktır. Çünkü Hatay Türk'tür. Yalnız Meclis teşkilatında ufak bazı değişiklikler vardır." Menemencioğlu, Dolmabahçe Sarayı'nda İnönü ile son bir görüşme daha yapmış ve Hatay anayasasıyla ilgili son emirlerini almıştır.[631] Heyete verilen talimata göre müzakerelerde temel ilke

[629] Gologlu, **age**, 315.
[630] 26 Şubat 1937, **BCA**, 30-18-1-2/72-15-1.
[631] **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Şubat 1937. Cenevre'ye gidecek olan Menemencioğlu Başbakan İnönü ile görüşürken bk. ek 44.

Türkiye Cumhuriyeti anayasasındaki ana hatların aynı şekilde Hatay anayasasında olması istenmiştir. Heyet İstanbul'daki görüşmelerini tamamladıktan sonra yola çıkmıştır.[632]

Hatay anayasası ve idari kanununu hazırlayacak olan Komisyon, Türk, Fransız, İsveç, Danimarka ve İrlanda delegelerinden oluşturulmuştur. Anayasanın 24 Mayıs'taki MC Konseyi toplantısına yetiştirilmesi öngörülmüştür. Görüşmelerde Suriye Heyeti de hazır bulunmuştur.[633] Komisyon ilk günkü çalışmada iki uzun toplantı yapmıştır. Menemencioğlu, Komisyona Sancak'ın statüsü ve anayasasına dair bir proje sunmuştur. Komisyonun talebi üzerine proje incelenmek üzere 8 Mart'a kadar ara verilmiştir.[634]

Anayasası için çalışan Uzmanlar Komisyonu Hatay'da incelemelerde bulunan gözlemci heyetin görüşlerinden faydalanmak için acilen Cenevre'ye çağırmıştır.[635] Cenevre'de Hatay anayasası ve statüsünü belirleyecek olan Karma Komisyon toplanarak çalışmalarına tekrar başlamıştır.[636] Komisyon bu toplantıda Hatay'da inceleme yapan MC'nin gözlemcilerini dinlemiştir.[637] Menemencioğlu'nun sunduğu Türk projesi üzerinde çalışmalar sürmüştür. Komisyon, gözlemcilerin Bayır, Bucak ve Hazne nahiyeleriyle ilgili görüşlerini de dinlemiştir.[638] Anayasa için teklif edilen projenin ilk inceleme süreci bu şekilde tamamlanmıştır. Bu aşamada gerçekleşen müzakereler açıklama, bilgi verme ve fikir alışverişi şeklinde olduğu için görüşülen konularla ilgili karar alınmamıştır. Ayrıca Komisyon Fransız üyenin Türk projesine karşılık sunduğu projeyi de incelemiştir.[639] Anayasa sürecinde ilk incelemenin tamamlanmasıyla Uzmanlar Komisyonu 9 Nisan'da toplanmak üzere dağılmıştır.[640]

Türk heyeti İstanbul'a geldikten sonra Heyet Başkanı Menemencioğlu görüşmeler hakkında yaptığı açıklamada Komisyon'daki görevlilerin uzman kişilerden oluştuğunu, heyetin siyasi değil meseleyi teknik açıdan incelediğini, henüz bir karar verilmediğini, Paskalya tatili nedeniyle görüşmelerin 9 Nisan'a ertelendiğini, Fransızlarla çıkan görüş ayrılıklarının büyük bir kısmının giderildiğini, komitenin

[632] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Şubat 1937.
[633] **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Şubat 1937.
[634] **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Şubat 1937.
[635] **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Şubat 1937.
[636] **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Mart 1937.
[637] **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Mart 1937.
[638] **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mart 1937.
[639] **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Mart 1937; **Yeni Adana Gazetesi**, 15 Mart 1937.
[640] **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mart 1937.

müşahit heyetinin başkanını dinledikten sonra Bayır, Bucak ve Hazne nahiyelerinden ikisinin Türkçe konuşmasından dolayı Sancak'a katılması gerektiğini düşündüklerini söylediğini ancak bu görüşe Fransız delegesinin karşı çıktığını söylemiştir.[641]

Görüşmeler 9 Nisan'da tekrar toplanmak üzere dağılmıştı. Ancak MC'nin yayımladığı açıklamaya göre komitenin toplanması 22 Nisan'a ertelenmiş, ertelenme nedeni olarak Menemencioğlu'nun ameliyat olması gösterilmiştir.[642] Menemencioğlu Mart ayında Cerrahpaşa Hastanesinde ameliyat olmuştur.[643]

Hatay anayasasını belirleyecek Komisyonun en son 24 Nisan'da toplanmasına karar verilmiştir. Siyasi Müsteşar Menemencioğlu başkanlığındaki Türk heyetinde Profesör Ethem Menemencioğlu, Profesör Ali Fuad Başgil, Hukuk İşleri Genel Müdürü Şinasi Devrim, Yarbay Şevki, Merkez Bankasından Nazif İnan ile müşavir ve kâtipler vardır. Menemencioğlu hareketinden önce yaptığı açıklamada heyete sunulan projelerin tekrar değerlendirilerek statü ve yasaya son şeklinin verileceğini, bunu 24 Mayıs'taki MC Konsey toplantısına yetiştirmeleri gerektiğini, Hatay'ın hiçbir zaman Suriye'ye verilmediğini ve Manda idaresinin geçici olduğunu söylemiştir.[644]

Dört haftalık aranın ardından Türk heyetinin Cenevre'ye gelmesinden bir gün sonra Komisyon çalışmalara tekrar başlamıştır. Komisyon, ilk toplantıda çalışmaların hızlı ilerlemesi ve sonuç alınabilmesi için iki tâli komisyon kurmuştur. İngiliz delegesinin başkanlığında kurulan komisyon anayasanın tanzim ve dâhiliyeye ait meseleler üzerinde; Hollanda delegesinin başkanlığında kurulan komisyon iktisadi ve mali meseleler ile para, gümrük, posta, İskenderun Limanı gibi teknik konular üzerinde çalışacaktır. Çalışmalarda genel heyete Belçika delegesi Profesör Bouqui başkanlık yapmıştır.[645]

Uzmanlar Komisyonu üç gün boyunca yaptığı toplantılarda anayasanın esasları üzerinde çalışmıştır.[646] Komisyondaki Fransız uzmanlar Türk heyetine yeni bir proje vermiştir. Türk heyeti bu projeyi de incelemiştir.[647] Çalışmalarda Sancak'ın bağımsız statüsüyle ilgili konular ele alınmıştır. Komisyon, Menemencioğlu'nun verdiği proje ile Fransız uzman Robert de Caix'in verdiği projeyi incelemiştir. Komisyonun isteği

[641] **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Mart 1937.
[642] Abdurrahman Melek, **age**, 38; **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Nisan 1937.
[643] **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Mart 1937.
[644] **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Nisan 1937.
[645] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Nisan 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Nisan 1937.
[646] **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Nisan 1925.
[647] **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Nisan 1937.

üzerine İngiliz uzman Sir Dunnet, Fransız ve Türk hukukçularla görüştükten sonra Sancak'ın anayasa projesini hazırlayıp komisyona sunmuştur. Bu süreçte Paris Büyükelçisi Suad Davaz, Fransız Dışişleri Bakanı Yvon Delbos ile ara ara görüşmüştür.[648]

Çalışmalarda fikir birliğine varılmasıyla anayasa üzerinde kati müzakerelere başlanmıştır. İlk olarak devlet başkanı seçimi, icra heyetinin oluşma şekli, yetkileri, adli kuvvetler ve kamu haklarıyla ilgili maddeler kabul edilmiştir. Bundan sonraki görüşmeler seçimlerin nasıl yapılacağı üzerine olacaktır. Bu ara Menemencioğlu, resmî temaslar için Londra'ya gitmekte olan İnönü ile yapacağı görüşme için Cenevre'den Paris'e geldiğinden görüşmelere iki gün ara verilmiştir.[649]

İnönü, 8 Mayıs sabahı Paris'e gelmiştir. İnönü'yü istasyonda Fransız Dışişleri Bakanı Delbos, Menemencioğlu, Türk Büyükelçilik erkânı ve birçok yabancı devlet elçileri ile Paris'te bulunan öğrencilerden oluşan kalabalık bir topluluk karşılamıştır. Paris'te bir gün kalan İnönü, Fransa Cumhurbaşkanı Albert Lebrun, Başbakan Léon Blum, Meclis Başkanı Herriot ve Dışişleri Bakanı Delbos ile görüşmüştür.[650] Fransız basını görüşmelerin samimi bir havada geçtiğini, bunun Sancak görüşmelerine olumlu yansıyacağını yazmıştır. Görüşmelerden sonra yayımlanan resmî tebliğ şöyledir:

> "İnönü, Suad Davaz ve Numan Menemencioğlu 8 Mayıs tarihinde Blum ve Delbos ile görüşmelerde bulunmuşlardır. Türk ve Fransız nâzırları, Avrupa'daki bugünkü vaziyetin iki memleket önüne vazettiği meseleler üzerinde görüş birliklerini müşahede etmişler ve Milletler Cemiyetinin zihniyetine ve usûllerine aynı suretle bağlı olan hükümetlerinin, ayni azim ile mütehalli [donanmış] bütün hükümetlerle itimadlı bir iş birliği halinde Cemiyetin takviyesine ve sulhun teşkilatlandırılmasına çalışmak hakkında mutabakatlarını teyid eylemişlerdir."[651]

İnönü'nün Londra'ya gitmesinin ardından Menemencioğlu Cenevre'ye dönmüş ve müzakereler tekrar başlamıştır. Önce iktisadi meselelerde, ardından zabıta kuvvetleri ve inzibat temini konusunda anlaşma sağlanmıştır. Varılan mutabakata göre Hatay ülkesinde inzibat mahallî kuvvetlerden oluşacak, millî ve bağımsız Hatay yönetiminin irade ve hâkimiyetinde olacaktır.[652]

Böylece MC tarafından Hatay Meselesi'nin çözümü için oluşturulan komisyon çalışmalarını tamamlamıştır. Sorununun çözümü için Komisyonun yazdığı rapor MC'ye sunulmuştur. Sıra MC'nin raporu görüşüp onaylamasına gelmiştir. MC, 24

---

[648] **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Mayıs 1937.
[649] **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Mayıs 1937.
[650] **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Mayıs 1937.
[651] **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1937.
[652] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Mayıs 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Mayıs 1937.

Mayıs'ta toplanmasına rağmen rapor Konseyde görüşülmemiştir. Raporu yazan İsveç Dışişleri Bakanı Sandler, MC'nin gayri resmî toplantısında Uzmanlar Komisyonunun çalışmaları ve rapor hakkında bilgi vermiştir. Sandler yaptığı açıklamada dil meselesi ile Bayır, Bucak ve Hazne nahiyeleri hakkında fikir ayrılıklarının bulunduğunu söylemiştir.[653] Sonrasında yapılan yeni görüşmede dil meselesi ile üç nahiye meselesi çözülmüştür. Türkçenin birinci resmî dil, Arapçanın ikinci resmî dil olması yönünde karar alınmıştır. Bayır, Bucak ve Hazne nahiyeleri ise Hatay topraklarına dâhil edilememiştir. Ancak bu nahiyelerde yaşayan Türklerin, Türk dilini istedikleri gibi kullanabilmeleri, mahkemelerde davaların Türk dili ile görülebilmesi ve Türklerin çoğunlukta olduğu okullarda Türk dili ile eğitim yapılabilmesi güvence altına alınmıştır.[654] Böylece Sancak Meselesi'ndeki son anlaşmazlıklar da giderilmiştir.

Türkiye ile Fransa Sancak'ta kurulacak yeni devletin oluşma şartları üzerinde fikir birliğine ulaştıktan sonra antlaşmayı imzalamışlardır. Antlaşmayı Türkiye adına Dışişleri Bakanı Aras, Siyasi Müsteşar Menemencioğlu ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri H. R. Soyak, Fransa adına Dışişleri Bakanı Delbos, Fransa Dışişleri Müsteşarı Henri Viénnot ve Fransa'nın Ankara Büyükelçisi ve Fevkalade Murahhas Henri Ponsot imzalamıştır. Türkiye ile Fransa arasında antlaşmanın sağlanmasını müteakip Konsey hemen toplanmış, Sandler'in sunduğu raporu aynen kabul etmiştir. Hatay Meselesi'ni çözen rapor MC'de kabul edildikten sonra Menemencioğlu Cenevre'den Lozan'a geçip oradan Semplon Ekspresi'yle Belgrat'a gelmiştir.[655]

Hatay halkı bu mutlu haberi alınca büyük bir sevinç yaşamıştır. Halk, bu başarıyı sağlayan başta Atatürk olmak üzere diğer Türk yöneticiler ile Türk milletine minnet ve teşekkürlerini sunmuşlardır. Hatay halkı 10 Haziran'da büyük bayram yapmak için hazırlanmaya başlamıştır.[656]

Menemencioğlu iki gün Belgrat'ta dinlenmiştir.[657] İstanbul'a geldikten sonra yaptığı açıklamada yeni devletin oluştuğunu, adının Hatay olacağından şüphe etmediğini, resmî dilin Türkçe olduğunu, ikinci resmî dil olarak Arapçanın kabul edildiğini, bayrağın nasıl olacağını kendilerinin belirleyeceğini, Bayır ve Bucak

[653] **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Mayıs 1937.
[654] **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Haziran 1937. Sancak Meselesi'nin çözüm sürecinde yaşananlar ve Antlaşma hakkında yapılan değerlendirme için bk. ek 45.
[655] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, İçtima: 2, Yetmiş Altıncı İnikad, c. 19, (14 Haziran 1937), Sayfa Sayısı: 272/1-9; **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mayıs 1937.
[656] **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 Mayıs 1937.
[657] **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Haziran 1937.

nahiyelerinin 1921'de Sancak'a bağlı olmadığından dışarıda kaldığını ancak bu bölgedeki Türklerin, Türk dilini istedikleri gibi okullarda ve mahkemelerde kullanabileceklerini, anayasanın MC Konseyinde kabulünün ardından devlet yöneticilerinin seçimle belirleneceğini, İskenderun'da bir "Türk mıntıkası" olacağını, burada Türk gümrük çalışanlarının bulunacağını ve Türkiye'nin kendi kanunlarının uygulanacağını söyledikten sonra sözlerini şöyle tamamlamıştır:

> "...Türkiye, Hatay Türkleri için olan vazifesini yapmış bulunuyor. Bundan sonra o memlekette Türk ruhunun temniyesi [tenmiyesi olmalı-arttırılması], her yerde bir olan Türk disiplininin tesisi Hataylılara mevdu bulunmaktadır. Türk milleti nerede olsa bir tek ideal tanır, o ideal Hatay istiklâlinde en kuvvetli rolü oynayacaktır kanaatindeyim. Neticeden, şahsen uğraşmış bir adam sıfatile, tamamile memnunum. Hükümetim ve büyük şeflerim de bu memnuniyeti bana ifade etmek suretile en büyük mükâfatı vermişlerdir..."[658]

Bağımsızlığına kavuşan Hataylılardan bir heyet Atatürk'e şükranlarını sunmak için İstanbul'a gelmiştir.[659] Hataylı Fuad, Mehmet, Derviş, Abdullah, Suphi Mecid ve Mahmud Karataş'tan oluşan Heyet, Park Otelde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından kabul edilmiştir. Heyet kabulde Hataylıların tazimlerini dolaylı olarak Atatürk'e arz etmiştir. Ardından Dışişleri Bakanı Aras tarafından kabul edilmiştir. Başbakan İnönü ile görüşmek için Ankara'ya giden Heyet şu açıklamayı yapmıştır:

> "Buraya, bizleri istiklâlimize kavuşturan büyük şeflerimize derin şükranlarımızı sunmağa geldik. Şimdi Hatay saadet ve payansız bir bayram içinde çalkalanmaktadır. 1 Haziran Hatay'ın bayramı olarak kabul olunmuştur. Bugün Hatay'da her şeyden evvel ehemmiyetle telakki edilen iş dil meselesidir. Hatay'da konuşulan lisan Türkçedir. Mekteblerimizde dil işine daha büyük bir hız verilmiş bulunuyor. Atamızın nurlandırdığı medeniyet yolunda bir adım geri kalmadan ilerleyeceğiz. Kadınlarımız ve erkeklerimiz arasında hemen hemen şapkasız hiçbir kimse kalmamıştır."[660]

Menemencioğlu, Atatürk'e Cenevre'de yaşananlar ve Hatay anayasası hakkında bilgi verdikten sonra Ankara'ya gitmiştir.[661] Ankara'ya geldikten sonra antlaşma ve protokolleri hükümete teslim etmiştir. Zaman kaybedilmeden "Hatay'ın mülki tamamiyetini tekeffüle, Türkiye-Suriye hududunun teminine dair muahede ve anlaşmalarla beraber imza ve teati edilen mektup ve protokollerin"[662] onayıyla ilgili kanun Meclis Dışişleri Encümeninde görüşülmüştür. Menemencioğlu Encümen toplantısında bilgi vermiştir.[663] Encümen tarafından hazırlanan kanun teklifi 14

---

[658] Menemencioğlu'nun yaptığı açıklamanın tamamı için bk. **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Haziran 1937.
[659] Hatay'ın Türkiye topraklarına katılmasında Atatürk'ün katkıları için bk.: Yunus Nadi, "Büyük Şefimiz ve Millî Dava", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Haziran 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Haziran 1937.
[660] **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Haziran 1937.
[661] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Haziran 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Haziran 1937.
[662] Türkiye-Fransa arasında imzalanan antlaşma ve protokoller için bk. **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Haziran 1937.
[663] **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Haziran 1937.

Haziran 1937'de Mecliste görüşülmeye başlanmıştır. Afyonkarahisar Milletvekili Berç Türker, Menemencioğlu'nu da övdüğü konuşmasında şunları söylemiştir:

> "Hatay Meselesi'nde zafer, ulu önderimiz Atatürk'ün, dünya siyasetinde, her müşkül görünen işlerin, sulh çerçevesi içinde halledilmesi için emir buyurdukları yüksek direktif sayesinde elde edilmiştir. Çok Sayın İsmet İnönü Hükümeti, daima ulu önderin direktiflerini takib ederek, dâhilî ve harici işlerde büyük muvaffakıyetler kazanmıştır. Hatay işinde Sayın Hariciye Vekili'miz ile arkadaşımız Numan Menemencioğlu'nun sây [emek, iş, çalışma] ve gayretleri de çok takdire şayandır."[664]

Türkiye ile Fransa arasında 29 Mayıs 1937'de Cenevre'de yapılan antlaşma ile beyanname ve bunlara bağlı olan protokoller[665] 14 Haziran 1937'de Mecliste yapılan görüşmede onaylanmıştır.[666]

Suriye Başbakanı Cemil Mardam Avrupa dönüşü Başbakan İnönü ile görüşmek için bir süre İstanbul'da Pera Palas Otelde konaklamıştır. Mardam, Sancak Meselesi görüşülürken Paris'te Fransız yetkililerle temas halinde olmuş ve Cenevre'de görüşmeleri takip etmiştir. İnönü, Ankara'dan İstanbul'a geldikten sonra Heybeliada'daki köşküne geçmiştir. İnönü'nün görüşmeye hazır olmasıyla Dışişleri Bakanlığına vekâlet eden Menemencioğlu[667] Pera Palas Otelden Mardam ile beraber Heybeliada'ya gitmiştir. İnönü'nün, Mardam'la Cenevre Antlaşması'nın tatbikini görüştüğü belirtilmiştir.[668] Aynı gün Suriye Yüksek Komiseri Martel de İstanbul'a gelmiştir. Martel, İstanbul'da önce Menemencioğlu ile görüşmüştür. Sonra Menemencioğlu ile birlikte Florya'da İnönü tarafından kabul olunmuştur. İnönü, Mardam ve Martel ile Sancak Meselesi ve Suriye Dostluk Antlaşması'nı ele almıştır. Bu görüşmeden sonra Menemencioğlu AA'ya şu açıklamayı yapmıştır:

> "Suriye Başvekili ile ve onu takiben İstanbul'a gelen Fransa'nın Suriye Âli Komiserile şahsen temaslarda bulunduğum gibi Başvekil'imizin nezdinde cereyan eden görüşmelere de iştirak ettim. Bu temasların münasebatımız için iyi neticeler vereceğinden ümidvar bulunuyorum. Görüşmelerimizin esasını tahmin edeceğiniz veçhile Hatay hakkındaki kararların tatbiki ve aynı zamanda da Türkiye-Suriye münasebatı teşkil etmiştir. Türkiye ve Fransa'nın Hatay mukarreratını tam bir fikir mutabakatı dâhilinde teşrik-i mesai ederek samimiyetle tatbik etmeğe karar vermiş olduklarını bu mülakatlarımız bize bir kere daha göstermiştir. Hatay'ın

---

[664] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Cild: 19, Devre: V, İçtima: 2, Yetmiş Altıncı İnikad, (14 Haziran 1937): 307, Sayfa Sayısı: 272/1, 2.

[665] Mecliste onaylanan antlaşma, beyanname ve protokoller için bk. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Cild: 19, Devre: V, İçtima: 2, Yetmiş Altıncı İnikad, (14 Haziran 1937): Sayfa Sayısı: 272/1-9.

[666] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Cild: 19, Devre: V, İçtima: 2, Yetmiş Altıncı İnikad, (14 Haziran 1937): 307, Sayfa Sayısı: 272/1, 2.

[667] Dışişleri Bakanı Aras'ın Bağdat, Tahran ve Moskova seyahati dolayısıyla Ankara'daki yokluğunda Dışişleri Bakanlığına Numan Menemencioğlu vekâlet etmektedir. **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Haziran 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Haziran 1937.

[668] **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Haziran 1937. Menemencioğlu bir konuşmasında "*...benimle Cemil Mardam arasında sıkı rabıtalar vardır ve bunlar daha ilk mekteb sıralarında teessüs etmiştir.*" demiştir. **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 İkincikânun 1938. Numan Menemencioğlu ile Cemil Mardam, İnönü'yle görüşmeye giderken bk. ek 46.

müstakbel rejimi üzerinde Cemiyet-i Akvam meclisinde ittihaz edilmiş olan mukarreratın ruh ve metinlerine hiçbir veçhile halel icra edilmeksizin tatbik mevkiine konulacağını bilhassa tebarüz ettirmek isterim. Bu hususta, kararların ilk tatbikatına nezaret edecek olan Fransa ile aramızda en küçük bir ihtilaf müşahede edilmemiştir. İşte memleketimiz efkar-ı umumiyesini yakından alakadar eden bu millî davamız hakkında size tatmin edici bir intiba. Suriye ile münasebetlerimizde komşu milletin refahile, tam istiklale kavuşmasile yakından alakadar olduğumuzu bilirsiniz. Bizim Suriye'ye karşı hislerimiz ancak samimi bir dostluğun ve büyük bir sempatinin ifadesidir, diyebilirim. Bu hakikati yirmi seneden beri tanıdığım ve yüksek meziyetlerini bildiğim eski arkadaşım Cemil Mürdüm Bey'e olduğu gibi anlattım ve Başvekil'im de sözlerimi teyid buyurdular. Suriye millet ve hükümetinden de Türkiye'ye karşı en derin bir muhabbet hissi hâkim bulunduğunu Suriye Başvekili bize ifade etti. Her iki tarafta mevcud hislere ve arzulara göre Türkiye-Suriye münasebatının âtisini iyi görmemek için bir sebep mevcud değildir. Suriye Başvekilinin memleketine bizim bu samimi dostluk duygularımızı götürüp bildireceğinden şüphe etmiyorum."[669]

Sancak'ın bağımsızlığını kazandığını bildiren konuşmayı Yüksek Komiser Martel yapmıştır. Martel, 13 Temmuz günü Suriye'den uçakla Antakya'ya gelmiştir. Belediye binasında yaptığı tarihî konuşmayla Sancak'ın bağımsızlığını resmen halka açıklamıştır. Oradan İskenderun'a geçen Martel Hükümet Konağı'nda halk temsilcilerini kabul etmiştir. Martel, diğer gün eski delege Durrieux ile birlikte uçakla tekrar Antakya'ya dönmüştür. Antakya'da kalabalık bir halk topluluğuna konuşan Martel, Sancak rejimini resmen ilan etmiştir.[670] Martel'in Fransızca yaptığı konuşma Türkçe ve Arapçaya çevrilmiştir. Konuşma Türkçe'ye çevrilirken büyük alkış almış, Arapça çevirisinde ise sessizlik olmuştur. Yeni rejim 29 Kasım'da uygulanmaya başlayacaktır.[671] Görevden alınan İskenderun delegesi Durrieux *Cumhuriyet* muhabirine verdiği mülakatta:

"Türkiye Hariciye Vekili Siyaî Müsteşarı Numan Menemencioğlu'nun ısrarile kabul edilen yeni rejimin Hatay'a uymayacağını, bu sebeple Hatay'ın müstakbel mukadderatını elinde tutmak mesuliyetini kabul edemiyerek istifa ettiğini, buradaki tahrikâtı Suriye Muhafızının, yani valisinin idare ettiğini, son muahedenin birçok salâhiyetleri delegeden alarak muhafıza vermiş olmasından dolayı bir şey yapamadığını, hatta Kont de Martel'e kaç defa: 'Ya muhafiz ya ben' demek zaruretinde kaldığını, fakat muhafızın da pek yakında geri alınacağını" söylemiştir.[672]

Durrieux başka bir tarihte aynı gazetenin muhabirine verdiği uzun mülakatın bazı bölümlerinde Menemencioğlu hakkında dikkat çeken şu sözleri söylemiştir:

"Gene orada Türk murahhası Numan Menemencioğlu ile her zaman -maalesef- aynı fikirde bulunmuyorduk. Çünkü o, Türkiye'de tatbik edilmekte olan esas prensiplerin Sancak'ta da tatbikini istiyordu... Ben Sancak'ta bulunacak Cemiyet-i Akvam mümessiline daha fazla salahiyet verilmesi taraftarıydım. Hâlâ da öyleyim. Bugünkü vaziyette bu mümessilin salahiyeti pek mahduddur. Ve buna Numan Menemencioğlu'nun projesi sebep oldu... Ne yapalım? Her mesele bir kurbana muhtaçtır, derler. Varsın ben de Hatay Meselesi'nin kurbanı olayım, elverir ki Hataylılar mesud olsun. Bunu samimiyetle temenni ediyorum."[673]

---

669 **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Haziran 1937.
670 **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Temmuz 1937.
671 **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Temmuz 1937.
672 **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Temmuz 1937.
673 **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Temmuz 1937.

Durrieux açıklamasında Cenevre'deki müzakereler hakkında önemli ayrıntılar verirken Menemencioğlu'nun Sancak Meselesi'ndeki rolünü ve elde edilen başarıdaki payını ortaya koymuştur.

Sancak bağımsızlığına kavuştuktan sonra sıra devletin yapılanmasına geldi.[674] Bir süre bu işle uğraşılacaktır. Sancak'ı yönetecek olan Meclis üyelerinin seçimi için çalışmalara başlanmıştır. Seçim MC'nin belirlediği komisyon tarafından yapılacaktır. Komisyonda Türk ve Fransız üye olmayacaktır. Komisyon MC'ye üye devletlerin temsilcilerinden seçilecek ve Türk, Alevi, Arap, Ermeni, Ortodoks ve Grek cemaatlerinin mahallî temsilcileri komisyona katılacaktır. Meclis üyeleri iki dereceli seçim sistemiyle belirlenecektir. Birinci derece seçmenler ikinci derece seçmenleri belirleyecek, ikinci derece seçmenler Meclis üyelerini seçecekti. Cezai engeli olmayan yirmi yaşındaki Sancak vatandaşı erkeklerin tamamı birinci derece seçmendir. İkinci derece seçmen seçilebilmek için okuryazar olma şartı vardır. İlk derece seçmenler mensup oldukları cemaatin siciline kayıt yaptırdıktan sonra seçime katılacaklardır.[675]

MC tarafından belirlenen Sancak'ta seçimleri kontrol edecek heyette başkan olarak Reid (İngiliz), Roger Secretan[676] (İsviçre), Jacques Lagranga (Belçika), Van Dar Mandare (Hollanda), H. Reimers (Norveç) ile iki kâtip vardır.[677] Seçim hazırlığı unsurların nüfus kayıtlarıyla başlamıştır. Bu işler yapılırken nüfus idaresi çalışanları özellikle Türk halkına karşı engeller çıkarmış ve haksızlıklar yapmıştır.[678] Seçimi kontrol edecek olan heyet, Ankara'da Dışişleri Bakanı Aras ve Siyasi Müsteşar Menemencioğlu ile görüştükten sonra Hatay'a gitmiştir.[679]

Cenevre'den gelen seçim kontrol heyetini Sancak'a gelişinde sınırda Halk Partisi üyeleri ile konsolos karşılamıştır. Heyet ilk görüşmesini belediye binasında esnaf cemiyeti başkanlarıyla yapmıştır. Türkiye'nin Sancak Başkonsolosu Firuz Kesim heyetle öğle yemeğinde görüşmüştür. Yemeğe Sancak'ın Fransız Delegesi

---

[674] Bağımsız bir devlet olarak kabul edilen Hatay Devleti'nin teşkilat yapısı için bk. "Hatay'ın Statüsü", **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Ağustos 1937; "Hatay Statüsü 2", **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Ağustos 1937.
[675] **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Ağustos 1937.
[676] Menemencioğlu, Reid'in istifasından sonra komisyon başkanlığına atanacak olan İsviçreli Roger Secretan hakkında "*Benim hem mekteb ve hem de sınıf arkadaşımdır. Yüksek meziyet ve liyakatlerini daha tahsil sıralarında iken takdir etmek fırsatını bulduğum bu zatın vazifesini azami hüsnüniyet ve derin bir bitaraflıkla yapacağı katiyen eminim.*" demiştir. **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mart 1938.
[677] **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Birinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Birinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Birinciteşrin 1937.
[678] **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Birinciteşrin 1937.
[679] **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Birinciteşrin 1937.

Garreau da katılmıştır. Görüşmeden sonra heyet seçim çalışmalarına başlamıştır.[680]

4.3.2.1. Beyrut Ziyareti

21 Temmuz'da *Yeni Adana*'da çıkan bir habere göre Türkiye'den bir heyetin Şam'a gideceği, Suriye Başbakanı Mardam ile Siyasi Müsteşar Menemencioğlu'nun görüşeceği yazılmıştır. Görüşmenin konusunun Mardam ile Menemencioğlu arasında İstanbul'da başlayan dostluk müzakereleri olduğu belirtilmiştir.[681] Bu haberden yaklaşık üç ay sonra Menemencioğlu'nun Kasım ayı içinde Suriye Yüksek Komiseri Martel'e iade-i ziyarette bulunmak üzere Beyrut'a gideceği basında yer almıştır.[682]

Bu sırada Ankara'da yeni siyasi gelişmeler olmuştur. İnönü başbakanlıktan istifa etmiş Celal Bayar'ın başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Yeni hükümette bir önceki hükümete göre sadece bir bakan değişmiştir. Sosyal ve Yardımlaşma Vekili Refik Saydam'ın yerine Dr. Hulusi Aktaş bakan olmuştur. Siyasi müsteşarlarda bir değişiklik yapılmamış aynı kişiler görevlerine tekrar atanmıştır.[683]

Bir süre sonra Menemencioğlu'nun Beyrut'a gideceği kesinleşmiştir.[684] Heyet Şam'ı da ziyaret edecektir. Suriye Yüksek Komiserliği Menemencioğlu'nun Beyrut ve Şam'ı ziyaret edeceğini Suriye Hükümeti'ne resmen bildirmiş ve gelecek heyetin görkemli bir törenle karşılanması için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Suriye Hükümeti, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanmış; heyeti karşılama ve sonrasında yapılacak görüşmelerle ilgili alınacak tedbirleri görüşmüştür.[685] Yapılan bu üst düzey hazırlık, hem dönemin diplomasi hareketliliği hem de heyetin mahiyeti bakımından geziye ve Menemencioğlu'na atfedilen önemi göstermektedir.

Başkanlığını Menemencioğlu'nun yaptığı heyet, Lübnan ve Suriye'ye gidecek, Suriye Yüksek Komiseri Martel'e iade-i ziyarette bulunacak ve Hatay'a ait meseleler hakkında görüşmeler yapacaktır. Heyette, dışişlerinden Esat Atuner (delege), Rıfkı Refik Pasin ve Cumhurbaşkanı Yaveri Yüzbaşı Cevdet Tolgay vardır.[686]

Menemencioğlu beraberindekilerle birlikte Toros Ekspresi'ne bağlı özel bir

---

[680] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Birinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Birincteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Birinciteşrin 1937.
[681] **Yeni Adana Gazetesi**, 21 Temmuz 1937.
[682] **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Birinciteşrin 1937.
[683] Gologlu, **age**, 299; **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Birinciteşrin 1937.
[684] **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 İkinciteşrin 1937.
[685] **Yeni Adana Gazetesi**, 8 İkinciteşrin 1937.
[686] 9 Kasım 1937, **BCA**, 30-18-1-2/80-91-7.

vagonla Ankara'dan Beyrut'a hareket etmiştir. Gardan Başbakan Bayar ve Dışişleri Bakanı'nın olduğu büyük bir kalabalık yolcu etmiştir.[687] Menemencioğlu, seyahati boyunca geçtiği şehirlerde büyük bir ihtişamla karşılanmış ve törenler düzenlenmiştir. Şehrin en üst resmî görevlilerinin katıldığı bu törenlerde İstiklal Marşı ile askerî marşlar çalınmıştır. Sınırda Yüksek Komiseri temsilen Trablusşam delegesi, yolda Suriye Hükümeti'ni temsilen Kurtdağı ve Azez kaymakamları karşılamış, Müslimiye'de Hataylıları temsilen selamlanmıştır. Seyahati boyunca geçtiği Halep, Trablusşam ve İskenderun'da törenler yapılmıştır. Beyrut İstasyonu'na geldiğinde askerî bando İstiklal Marşı'nı çalarak karşılamıştır. Menemencioğlu kendisini karşılayanları selamladıktan sonra kalacağı Sen Jorj Otelinde dinlenmeye çekilmiştir. Menemencioğlu bir süre dinlendikten sonra Yüksek Komiser Martel'i ziyaret etmiştir. Müzakerelere katılmak üzere Fransız Delege Garreau da Beyrut'a gelmiştir. Müzakereden sonra Şam'a geçecek olan Menemencioğlu burada Türkiye-Suriye Dostluk Antlaşması için görüşmeler yapacaktır. Hatay'daki seçim heyeti de Menemencioğlu ile görüşmek için Beyrut'a gelecektir.[688] Suriye Cumhurbaşkanı'nı ziyaret eden[689] Menemencioğlu gazetecilere şu beyanatı vermiştir:

> "Seyahatim, Kont de Martel'i dostane bir şekilde ziyaret içindir. Bittabi bu arada bizi alakadar eden muhtelif işler üzerinde de müzakereler yapacağım. Bu müzakerelerin Hatay işlerine müteallik olacağı şüphesizdir. Yakında Şam'a gideceğim. Bundan maksadım da dostum olan Suriye Hükümeti Başveziri B. Cemil Mürdüm'ün İstanbul ziyaretini iade etmektir. Herhangi bir anlaşma yapılacağı hakkında dolaşan rivayetler asılsızdır. Türkiye İş Bankasının Hatay şubeleri yakında açılacaktır. Banka Hatay çiftçi ve tacirlerine geniş krediler açacaktır. Türkiye-Fransa münasebetlerine gelince bu, büyük önder Atatürk'ün Kamutayı açarken verdikleri büyük nutuklarında işaret buyurdukları yolda yürümektedir..."[690]

Menemencioğlu'nun programı planlandığı şekilde devam ederken aniden rahatsızlanmış ve görüşmeleri tamamlayamadan Türkiye'ye geri dönme hazırlığına başlamıştır.[691] Menemencioğlu yanında Martel'in özel doktoruyla birlikte Beyrut'tan ayrılmıştır. Rahatsızlığıyla ilgili yapılan açıklamada endişeye gerek olmadığı, sorunun eski ameliyat yerinde harici bir iltihaplanma olduğu söylenmiştir. Tedavisiyle ilgilenecek olan Profesör Nissen Ankara'ya davet edilmiştir.[692] Ankara'da Numune Hastanesinde başarılı bir ameliyat geçiren Menemencioğlu'nun genel sağlık durumu

[687] **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 İkinciteşrin 1937.
[688] **Ulus Gazetesi**, 11 Sonteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 İkinciteşrin 1937.
[689] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 İkinciteşrin 1937.
[690] **Ulus Gazetesi**, 13 Sonteşrin 1937. Menemencioğlu Beyrut'ta hükümet üyeleri ile görüşürken bk. ek 47.
[691] **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 İkinciteşrin 1937.
[692] **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 İkinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 İkinciteşrin 1937.

iyi olduğu için Hastanede kalmasına gerek görülmemiş, evine gitmiştir.[693]

Beyrut'ta kalan heyet görüşmeleri sürdürmüştür. Heyet, Numan Bey'i temsilen Şam'a gitmiş ve Türkiye-Suriye Dostluk Antlaşması hakkında Başbakan Mardam ile görüşmüştür. Heyet, Suriye Cumhurbaşkanı'nı da ziyaret ettikten sonra Şam'dan ayrılmıştır.[694]

4.3.3. Sancak Seçimleri ve Hatay'ın Türkiye'ye Katılması

Türkiye, Suriye yönetimiyle ilişkilerini geliştirmek için diplomatik girişimlerini sürdürürken diğer taraftan Hatay seçimleri için çalışmalar devam etmiştir. MC'nin seçimler için görevlendirdiği Komisyon incelemelerini tamamlamış ve raporu Konseye sunmak üzere Cenevre'ye gitmiştir.[695]

MC'de kabul edilen karara göre 29 Kasım 1937'de Sancak'ta yeni rejimin yürürlüğe girmesi gerekiyordu. Ancak karar uygulanmaya başlanmamıştır. Uzun zamandır heyecanla bugünü bekleyen Sancak halkı büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır.[696] Bu dönemde Sancak'ta halkla askerler arasında olaylar yaşanmıştır.[697] Yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı Türkiye, Fransa'ya bir nota vermiştir.[698]

Heyet Cenere'ye geldikten sonra hazırladığı raporu Konsey'e sunmuştur. Güya "tarafsız" bir komisyon tarafında hazırlanan raporda Sancak Türkleri aleyhinde uygulamalar vardır. Rapordan gayri resmî haberdar olan Türk Hükümeti MC'ye bir nota vererek durumu protesto etmiştir.[699] Dışişleri Bakanı Aras, Genel Sekreteri Menemencioğlu ve MC'deki Türk Daimî Delegesi Necmeddin Sadak ile bir araya gelerek komisyonun raporunu görüşmüştür. Necmeddin Sadak'ın Konsey'de hazır bulunması için Cenevre'ye gitmesine karar verilmiştir.[700]

Konseyin ilk toplantısı Ocak 1938'in sonuna doğru başlamıştır. Konseyde görüşülecek konulardan biri Sancak Meselesi'ydi. Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Aras ve Daimî Delege Necmeddin Sadak temsil etmiştir. Sorun Konseyde görüşülmeden önce

---

[693] **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 İkinciteşrin 1937.
[694] **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 İkinciteşrin 1937.
[695] **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 İkinciteşrin 1937.
[696] **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 İkinciteşrin 1937; **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 İkinciteşrin 1937. Hatay davası için mücadele eden Menemencioğlu için bk. ek 48.
[697] **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 İkinciteşrin 1937.
[698] **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Birincikânun 1937.
[699] **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Birincikânun 1937.
[700] **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Birincikânun 1937.

Aras ile Fransız Dışişleri Bakanı Delbos arasında görüşülmüştür.[701] İkinci gün devam eden görüşmelere İngiliz Dışişleri Bakanı Antony Eden de katılmıştır. Görüşmelerde Hatay seçimiyle ilgili taraflar arasında prensip olarak anlaşma sağlanmıştır.[702] Konsey görüşmelerinde Necmeddin Sadak, Sancak Meselesi görüşülürken yaptığı konuşmada, daha önce 29 Mayıs'ta kabul edilen kararlara uyulmadığını ifade etmiş; Seçim Komisyonu'nun yaptığı işlerle ilgili Türk tarafının eleştirilerini ve yaşanan haksızlıkları belirtmiştir.[703] Görüşmede Sancak seçim talimatnamesini hazırlayan Komisyon'un Şubat ayında Türk ve Fransız delegelerinin katılımıyla toplanıp seçim talimatnamesinde değişiklik yapılması fikri benimsenmiştir.[704]

Basında Sancak seçimleri için yeniden hazırlanacak olan talimatnamenin görüşmelerine katılmak üzere başkanlığını Menemencioğlu'nun yaptığı heyette Antalya Milletvekili Tayfur Sökmen, Sivas Milletvekili Necmettin Sadak, Profesör Ethem Menemencioğlu, Hukuk İşleri Müdürü Şinasi Devrim, Emniyet Umum Müdürlüğünden Mehmet Ali Orkuş, Genel Sekreteri Kalem Müdürü Cevdet Dülger, dışişleri memurlarından Tarık Emin Yenisey, Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu ve dışişleri memuru Abdullah Zeki Polar vardır.[705]

Türk, Fransız, İngiliz, İsveç ve Belçikalı delegelerden oluşan Beşler Komisyonunun yaptığı ilk toplantıda Türk temsilcileri, Seçim Komisyonu tarafından hazırlanan talimatname hakkındaki düşüncelerini, karşı bir proje şeklinde Komisyona sunmuştur.[706] Komisyon çalışmalardan sonra değişikliklerin yapıldığı son talimatnameyi Sancak'ta açıklanmak üzere Fransız Hükümetine teslim etmiştir. Yeni talimatnameye göre seçimler 15 Nisan'da başlayacak Haziran'ın sonunda tamamlanmış olacaktır.[707]

Cenevre dönüşü üç gün Belgrat'ta dinlenen Menemencioğlu'nu Sirkeci Garı'nda Antalya Milletvekili Tayfur Sökmen ile Hataylı gençler karşılamıştır. Menemencioğlu istasyonda yeni seçim talimatnamesi hakkında yaptığı açıklamada Sancak Seçim Komisyonunun yetkilerini aşarak kendi başına seçim talimatnamesi hazırladığını,

---

[701] **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Birincikânun 1938.
[702] **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 İkincikânun 1938.
[703] **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 İkincikânun 1938.
[704] **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 İkincikânun 1938; **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Şubat 1938. Ayrıca bk. Yunus Nadi, "Hakkın Zaferi: Hatay Davamız Bir Daha Hallolundu", **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Şubat 1938.
[705] 21 Mart 1938, **BCA**, 30-18-1-2/82-20-13.
[706] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Mart 1938; **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Mart 1938.
[707] **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Mart 1938; **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Mart 1938.

talimatnamede kabul edilemeyecek birçok noktanın olduğunu, bu noktaların daha önce Uzmanlar Komisyonunda kabul edilen esaslar, statü ve anayasaya aykırı olduğundan dolayı bu rapora Konsey nezdinde itiraz edildiğini belirtmiştir. Numan Bey, ayrıca, Konsey'de yapılan çalışmayla yeni bir talimatname hazırlandığını, seçimin yeni talimatnamede belirlenen hususlara göre yapılacağını ve seçim zamanında çıkabilecek sorunların çözümü için üç kişiden oluşan bir mahkeme heyetinin belirlendiğini söylemiştir. Bu talimatname uyarınca, seçimin 15 Nisan'da başlayacağını ve 30 Haziran'da bitirileceğini, uzaması halinde en geç 15 Temmuz'da kesin olarak sona erdirileceğini ifade etmiştir.[708]

Menemencioğlu Ankara'ya geldikten sonra ilk olarak Başbakan Bayar'la görüşmüş, Cenevre'de yaşananlar ve yeni seçim talimatnamesi hakkında bilgi vermiştir.[709] Bu esnada, seçim çalışmaları kapsamında MC, Sancak seçiminde görev yapacak yeni komisyon üyelerini belirlemiştir. Komisyon, Roger Secretan (İsviçre) başkanlığında, Jacques Langranga (Belçika), Van Dar Mandare (Hollanda) ve H. Reimers'ten (Norveç) oluşmuştur. Komisyon'la birlikte seçim sürecinde görev yapacak mahkeme üyeleri ve yardımcı görevliler de belirlenmiştir.[710]

Sancak seçimlerinde görev yapacak heyet Antakya'ya geldikten sonra nüfus kayıt işlemlerine başlamıştır. Kayıt işlerinde daha önce olduğu gibi Türklere sıkıntı çıkarılmış; baskı, taciz ve saldırılarla korkutulmak ve yıldırılmak istenmiştir. Garreau'nun aldığı önlemler genelde Türkler aleyhinde olmuştur. Son dönemki uygulamaları, Türk-Fransız ilişkilerini olumsuz etkileyince görevden alınmış, yerine bölgedeki Fransız askerlerinin komutanı Binbaşı Philibert Collet getirilmiştir. Bu ara Suriye'den gelen habere göre Yüksek Komiser Martel istifa etmiştir.[711] Bu gelişmelere bakıldığında Hatay Meselesi'nde yeni bir sürece girildiği söylenebilir.

Seçim için MC tarafından görevlendirilen Komisyon'un adil olmayan uygulamaları tepki çekmiştir. MC Genel Sekreterliği Seçim Komisyonu'nun çalışmalarını sona erdirmesini istemiştir.[712] Bu kararın ardından Komisyon görevden çekilmiştir. Seçimin Türk ve Fransız hükümetlerin oluşturacağı bir komisyonun

[708] **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Mart 1938; **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mart 1938.
[709] **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mart 1938.
[710] **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Nisan 1938.
[711] **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Haziran 1938, 1, 7; **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Haziran 1938.
[712] **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Haziran 1938.

yapmasına karar verilmiştir.[713] MC Komisyonu'nun Sancak'tan ayrılmasıyla seçim çalışmalarına ara verilmiştir. Bu ara Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz ile Fransa Şark Orduları Yüksek Kumandanı General Hutzinger arasındaki görüşmeler 3 Temmuz 1938'de askerî bir antlaşmayla sonuçlanmıştır. Bu antlaşmaya dayanarak Türk askeri Hatay'a girmiştir. Bundan sonra Sancak'ın güvenliği Türk askeri tarafından sağlanmaya başlanmıştır. Seçim çalışmaları kaldığı yerden devam etmiştir. Seçim Cevad Açıkalın,[714] Binbaşı Collet, Halk Partisi Başkanı Abdülgani Türkmen ve Vali Dr. Abdurrahman Melek'ten oluşan heyet tarafından yaptırılacaktır. Ayrıca Türk dışı unsurların bulunduğu yerlerde seçim işini yürüten komisyona Türk dışı unsurdan bir üye katılacaktır.[715] Kayıt işlemleri bütün bürolarda tamamlandıktan sonra Komisyon ikinci seçmen adaylarının 3-8 Ağustos aralığında müracaat etmelerini istemiştir.[716] Bu aşamadan sonra milletvekili seçimi zor olmamıştır. Bütün cemaatler seçim komisyonun belirlediği milletvekili sayısı kadar (Türk 22, Alevi 9, Ermeni 5, Arap 2, Grek Ortodoks 2) aday gösterince adayların milletvekili seçilmesi kesin olduğundan seçim yapılmadan milletvekili oldukları açıklanmıştır.[717]

Meclis 2 Eylül 1938'de açılmış ve çalışmaya başlamıştır. Meclis Başkanı olarak Abdülgani Türkmen, devlet başkanlığına ittifakla Tayfur Sökmen seçilmiştir. Sökmen, ilk başbakan olarak Abdurrahman Melek'i atamıştır. Meclis devletin resmî adını "Hatay" olarak kabul etmiştir.[718]

1939'a gelindiğinde Avrupa'nın savaşa doğru gidişi hızlanmıştır. Almanya Çekoslovakya'yı işgal etmiş ve Polonya'yla olan saldırmazlık paktını bitirmiştir. Kısa bir süre sonra İtalya ile Çelik Pakt'ı imzalamıştır. Konjonktürel şartların değişmesi Hatay konusunda Fransa'yı politika değişikliğine zorlamıştır.[719] Bu değişimde Atatürk'ün 1938'in Mayıs ayında bölgeye yaptığı gezide askerî birlikleri denetlemesi ve Türkiye'nin sınıra otuz bin asker yerleştirmesi de etkili olmuştur.[720]

Söz konusu gelişmelerin de etkisiyle 23 Haziran 1939'da Ankara'da Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi René Massigli arasında "Türkiye

---

[713] **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Haziran 1938.
[714] Cevad Açıkalın, Hatay'a Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Fevkalade Temsilcisi sıfatıyla özel bir görevle gelmiştir. **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Temmuz 1938.
[715] **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Temmuz 1938.
[716] **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Ağustos 1938.
[717] Gologlu, **age**, 328; **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Ağustos 1938.
[718] Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları...**, c. I, 540; **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Eylül 1938.
[719] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 290.
[720] Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları...**, c. I, 538.

ile Suriye Arasında Toprak Sorunlarının Kesin Çözümüne İlişkin Antlaşma" imzalanmıştır. Bu Antlaşma'yla Fransa, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etmiştir. Heyette Menemencioğlu, Açıkalın ve Fransa'nın Sancak Delegesi Collet de vardır.[721] İmza sonrası Menemencioğlu AA'ya şu açıklamayı yapmıştır:

> "Şimdi imza edilmiş olan vesikalar, bir anlaşma, bir protokol, iki lâhika ve bir proseverbal ile iki mektubdan ibarettir. Bunların esaslarına göre 1921, 1926 ve 1930 mukavelelerile tespit edilmiş suretile, Hatay, Türkiye arazisine ilhak olunmaktadır. Hatay'la Suriye arasındaki hudud, esasen bir Türk-Fransız askerî heyeti tarafından tahdid edilmiş bulunmaktaydı. Bu tahdid, iki üç noktanın çok ufak bir tashihile yeni hududu teşkil edecektir. Vesikaların diğer hükümleri, bir takım emval, hukuk ve menfai meselelerinin halline mütedairdir. Mukavele, tasdiknamelerin teatisile mer'iyete girecektir. Fakat, bu tasdiknameler, en geç 23 Temmuz'da teati edilmiş bulunacaktır. Fransız askerinin Hatay'ı tahliyesi ve Fransız makamatının devir ve teslimi de en geç 22 Temmuz'da ikmal edilmiş olacaktır."[722]

Ancak Antlaşma yürürlüğe girmeden Hatay Meclisi 29 Haziran 1939'da yaptığı toplantıda Türkiye topraklarına katılma kararı almıştır. 7 Temmuz'da kabul edilen bir kanunla Hatay ili kurularak süreç tamamlanmıştır.[723]

Hatay'ın Türkiye topraklarına katılması Türk tarihi açısından önemli bir gelişmedir. Buna katkı yapanların başında Cumhurbaşkanı Atatürk olmak üzere Cumhurbaşkanı ve Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Paris Büyükelçisi Suad Davaz, Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Asım Gündüz ve Hatay Fevkalade Temsilcisi Cevat Açıkalın'ı belirtmek gerekir.

Ancak araştırmanın konusu gereği diğer ilgililerin katkılarına daha kısa değinilmekle birlikte ekseri Menemencioğlu'nun yaptığı katkılar ortaya konulmuştur. Dışişleri Bakanlığının en üst düzey bürokratı olarak görüşmelerde yer alan Menemencioğlu görüldüğü üzere çeşitli safha ve yerlerde Hatay'ın anavatana katılması sürecinde pay sahibi olmuştur. Öncelikle, Milletler Cemiyeti nezaretinde yapılan görüşmelere katılan Menemencioğlu, Hatay'ın anayasasının yazılması ve bağımsızlığını kazanması sürecinde değerli katkılar sunmuş hatta bu hususta yukarıda da belirtildiği gibi bazı Fransız delegelerin tepkisini çekmiştir. Ayrıca, Suriye hükümeti ile yürüttüğü yakın ilişkiler ve bölgeye yaptığı seyahatler ile de sürecin Türkiye lehine işlemesi için önemli adımlar atmıştır. Sonuç olarak incelenen dönem itibariyle Hatay'ın Türkiye topraklarına katılma sürecinde Menemencioğlu'nun önemli hizmetlerinin olduğu görülmüştür.

---

[721] Karakoç, **agm**, 110; **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Haziran 1939. Antlaşma imzalanırken bk. ek 49.
[722] **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Haziran 1939.
[723] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 291.

4.4. Adana Görüşmesi (30-31 Ocak 1943)

Dünya siyasi çevrelerince "tarihî bir hadise",[724] Türk basınında "tarihî bir konferans"[725] olarak görülen Adana Görüşmesi 30-31 Ocak 1943'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill arasında Adana'da olmuştur.[726] Görüşmede Türk ve İngiliz heyetleri de vardır. Görüşmenin tren istasyonunda bir vagonda yapılması dikkat çekicidir. Bu buluşma "Adana Görüşmesi",[727] "Adana Mülakatı",[728] "Adana Konferansı",[729] "Adana Buluşması",[730] "İnönü-Churchill Mülakatı"[731] ve "Sağırlar Diyaloğu"[732] gibi isimlerle anılmıştır.

Adana Görüşmesi, Kazablanka Konferansı'nda alınan karar nedeniyle yapılmıştır. Kazablanka Konferansı 14-24 Ocak 1943'te ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill arasında Fas'ın Kazablanka şehrinde olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Joseph Vissarionovich Stalin davet edilmesine rağmen Konferans'a gelememiştir.[733] Konferans'ta şu kararlar alınmıştır: Sicilya'ya çıkarma yapıp Almanya üzerindeki baskıyı artırarak Rusya üzerindeki baskıyı hafifletmek; Türkiye'nin savaşa girmesi için girişimleri artırmak ve ihtiyacı olan askerî malzemeleri hazırlamak; Almanya'nın direncini zayıflatmak üzere Avrupa'da yeni bir cephe açmak; Almanya, İtalya ve Japonya "kayıtsız şartsız" teslim oluncaya kadar savaşa devam etmek.[734]

Menemencioğlu, Kazablanka'da Amerikan-İngiliz anlaşması sonrası "tepkisini" 13 Temmuz 1943'te Alman Büyükelçisi Franz von Papen'e ilettiğinde Papen;

---

[724] **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1943; H. A. Giz, "Tarihten Yapraklar, "M. Churchill'in Türkiye'ye Yaptığı İlk Seyahat", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Şubat 1943.
[725] Ömer Rıza Doğrul, "Tarihî Bir Konferans", **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Şubat 1943.
[726] Ergun Korbek, "İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Arasındaki Adana Görüşmesi (30-31 Ocak 1943)", **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 20-22 Ekim 1997–İstanbul**, (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Bakanlığı Yayınları, 1998): 89.
[727] **Vakit Gazetesi**, 3 Şubat 1943.
[728] **Akşam Gazetesi**, 2 Şubat 1943.
[729] Ömer Rıza Doğrul, "Adana Konferansı Üzerindeki Mütalaalar Dolayısile", **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Şubat 1943.
[730] İnönü, **age**, c. 1, 137.
[731] **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1943.
[732] Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, s. 47 (Bahar 2011): 701, 709.
[733] Stalin, Kazablanka Konferansı'na kendisini davet eden ABD Başkanı Roosevelt'e "katılamama" mazereti olarak Almanların 6. Ordusunu yarma planını yönettiğini ve bu durumla ilgili "İşler şimdi pek kızışmış bir dönemde; bu nedenle bir gün bile ayrılmam olanaksız." demiştir. Weisband, **age**,106.
[734] Armaoğlu, **age**, 389-390.

Menemencioğlu'nu Türkiye'yi "İngiliz etki alanına aldıklarını düşündüğünü" belirtmiş ve "Öyle değil mi?" diye de sormuştur. Menemencioğlu, Papen'e "Bütünüyle böyle oldu." şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca "Türkiye, İngiliz etki alanı içindedir, tıpkı Rusya'nın Amerika etki alanı içinde bulunduğu gibi" diye eklemiştir.[735]

Kazablanka Konferansı'nda alınan "kayıtsız şartsız teslim" kararı nedeniyle Türk tarafı, Müttefik Devletlere bunun Rusların Avrupa'da yayılmasını kolaylaştıracağını ve Bolşevizm'in Avrupa'yı etkisi altına alacağını pek çok kez anlatmıştır. Ancak Müttefikler bu uyarıları pek dinlemek istememişlerdir. Menemencioğlu bu durumdan şöyle yakınmıştır: "Şunlara (İngilizlere ve Amerikalılara) Rus çığına karşı koyabilecek tek güç olan Almanya askerî potansiyelini yok etmeye fırsat bulamadan önce Ruslarla savaşmaya başlayacaklarını anlatmak için kendimi helâk ettim."[736] Menemencioğlu emekli olduktan sonra yazdığı bir makalede o dönemki düşüncesini benzer şekilde savaşın sonunda Almanya'nın "kayıtsız şartsız teslim alınmasını" dünya barışı için "gaflete sapmak" olarak değerlendirmiştir.[737] Türkiye'nin çıkarları açısından büyük önem arz eden bu gerçeğin ilerleyen yıllarda tüm Batı için geçerli olduğu Soğuk Savaş dönemi ile daha da meydana çıkmıştır.

Konferans'ta varılan anlaşmaya göre "Türklerle uğraşma işini" İngilizler yapacaktı.[738] Konferans'tan sonra Churchill harekete geçerek İnönü'ye görüşmek için bir teklif göndermiştir. Churchill'in gönderdiği telgraf şöyledir: "Türkiye'yi modern silahlarla kuvvetlendirme yollarını araştırmak ve bu memleketin savunma gücü hakkındaki sorunları görüşmek üzere, kararlaştırılacak bir yerde, kabilse Cumhurbaşkanı, bu olmadığı takdirde Başbakan Saraçoğlu ile toplantı yapmayı." ABD Başkanı Roosevelt de ayrı bir telgraf çekerek Churchill'in toplantı teklifinin kabul edilmesi temennisinde bulunmuştur.[739] İnönü, "böyle bir buluşmadan memnun olacağını" bildirmiştir.[740]

Görüşmenin yapılacağı yerle ilgili birkaç alternatif üzerinde durulmuştur. İlk seçenek olarak Ankara düşünülmüş ama yakın zamanda Papen'e suikast düzenlendiği için uygun görülmemiştir. İkinci seçenek olarak görüşmenin Kıbrıs'ta yapılması

[735] Weisband, **age**, 116.
[736] **Age**, 117-118.
[737] Numan Menemencioğlu, "Sulh Yolları", **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Ocak 1957.
[738] Weisband, **age**,110.
[739] Erkin, **age**, c. 1, 136.
[740] Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 193.

gündeme gelmişse de Adana'da yapılmasına karar verilmiştir. Bu süreçte görüşmeler gizlilik içinde yürütülmüştür.[741] Görüşmenin Türkiye'de yapılacak olması, Türkiye'nin onların gözündeki değerini göstermesi açısından önemlidir.

İnönü, Churchill'in "mülakatın son derece gizliliğinde çok ısrar" ettiğini, ziyaretin "resmî ve gizli" olacağını belirtmiştir.[742] Dolayısıyla Adana'ya giderken gizlilik içinde hareket edilmiştir. Knatchbull-Hugessen, anılarında Ankara'dan gizlice çıkmak için yaptıklarıyla ilgili şunları yazmıştır:

> "Biz izleri kapatmaya çalıştık. Ben iki gün atış talimine gideceğimi duyurdum. Knox Helm, danışmanımız İstanbul'a gittiğini yaydı. Paul Falla evini bir gece önceden terk etti ve geceyi bir arkadaşında geçirdi. Amerikan Büyükelçisi Bay Steinhardt, bu gecelerden birinde bir parti düzenlemişti. Bay Steinhardt aniden, çok incelikle, ağır hasta oldu ve parti iptal edildi. Fakat en büyük zorluk, Herr von Papen'in de bizim olmadığımız ikinci gecede düzenlediği bir akşam yemeği için M. Saraçoğlu'na davetiye göndermesiyle çıktı. Ben hâlâ bunun üstesinden nasıl gelindiğini bilmiyorum."[743]

Weisband'a göre İnönü, Churchill ile görüşmek için Adana'ya giderken ona şu iki şeyi söylemeyi düşünüyordu: "Churchill'i, Rusların savaş sonrası niyetleri üzerine uyarmak ve İngilizlerin savaş gereçleri ve silah yardımlarını artırmalarını sağlamak."[744] Görüşmenin amacıyla ilgili olarak Knatchbull-Hugessen anılarında "...En iyi görüş alışverişi, izlenimlerin paylaşımı ve Türkiye'nin yıl içinde savaşa aktif olarak katılıp katılamayacağı olasılığının ve niyetinin araştırılması olarak tanımlanabilir." şeklinde yazmıştır.[745] Erkin'e göre "Mr. Churchill Adana'ya, Başkan İnönü'yü ve diğer Türk devlet adamlarını incitmeden ve lüzumsuz şüpheler uyandırmadan Türkiye'nin harbe girmesini hazırlamak gizli amacıyla gelmiştir."[746]

Churchill, Adana'ya gelirken yolda bir konuşma metni hazırlamış ve bunu görüşmenin başında Türk tarafına vermiştir. Churchill bu metin hakkında "Bu benim için, Başkan'la birlikte hazırlanmış platonik bir evlenme önerisi mektubuydu." ifadesini kullanmıştır.[747]

Churchill'i Adana'da karşılama ve uğurlama törenlerinde titiz davranılmıştır. 30 Ocak'ta Adana Uçak İstasyonu'na inen Churchill'i Başbakan Şükrü Saraçoğlu,

---

[741] İzzet Öztoprak, "İkici Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askerî Yönü", **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997-İstanbul)**, (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1998): 183-184.
[742] **İsmet İnönü, Defterler (1919-1973)**, haz. Ahmet Demirel, c. 2, 3. bs., (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 1308-1310.
[743] Knatchbull-Hugessen, **age**, 155.
[744] Weisband, **age**,120.
[745] Knatchbull-Hugessen, **age**, 156.
[746] Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 199.
[747] Weisband, **age**, 121.

Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen ve Adana Valisi Akif Eyidoğan karşılamıştır. Churchill'i uçaktan inişte ilk karşılayan Büyükelçi Knatchbull-Hugessen olmuştur. Büyükelçi, ona Saraçoğlu ve Menemencioğlu'nu tanıtmıştır. Sonra Churchill kendisiyle birlikte gelen asker ve devlet yetkililerini Saraçoğlu ve Menemencioğlu'na tanıtmıştır. İnönü, Churchill'i saat on altıdan sonra kabul etmiştir.[748]

Görüşmeler Yenice İstasyonu'ndaki Atatürk Hattı'nda İnönü'yü Ankara'dan getiren tren ile Churchill'i Adana'dan getiren tren birbirine bağlandıktan sonra İnönü'nün özel vagonunda yapılmıştır. Görüşmelere katılan Türk heyetinde İnönü'yle birlikte Saraçoğlu, Menemencioğlu, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Genel Sekreter Yardımcısı Feridun Cemal Erkin, Hava Pilot Tuğgeneral Şefik Çakmak ve Genelkurmay Hava Müşaviri Albay Fasih Kayabalı vardır. Adana Konferansı Menemencioğlu'nun dışişleri bakanı olduktan sonra bu sıfatla katıldığı ilk önemli görüşmedir. İngiliz heyetinde Churchill ile birlikte Büyükelçi Knatchbull-Hugessen, Müsteşar Sir Alexander Cadogan, İngiltere Genelkurmay Başkanı General Sir Allen Brooke, İran ve Irak Bölgesi Orduları Başkomutanı General Sir Henry Maitland-Wilson, Orta Doğu Kuvvetleri Başkomutanı General Sir Harold Alexander, Orta Doğu'da Levazım İşleri Komutanı Korgeneral Sir Wilfred Lindsell, Orta Doğu Hava Başkomutanı Hava Mareşali R. M. Drummond ve Akdeniz Donanma Başkomutanı Kurmay Başkanı Tuğamiral J. G. Dundas bulunmaktadır.[749] Türk heyetinde Menemencioğlu'nun yeğeni/evlâtlığı Nevin Hanım'ın eşi Zeki Sirmen de vardır. Bu durum Menemencioğlu'nun damadına "kanat alıştırması" olarak yorumlanmıştır.[750]

İngiliz Heyeti İnönü'nün bulunduğu vagona gelip Churchill'in heyetini takdim ettikten sonra görüşme başlamıştır. İlk görüşmeden sonra Türk-İngiliz uzman heyetleri arasında müzakereler yapılmıştır. Görüşmeler gece saat 21'e kadar sürmüştür. Görüşmelerde Türkiye'nin güvenliği, savaşa katılma durumu ile askerî silah yardım konuları konuşulmuştur. Türkiye, dış politikada İngiltere ile olan ittifak şartlarına uyduğunu belirtmiştir.[751]

---

[748] **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Şubat 1943; **İsmet İnönü, Defterler (1919-1973)**, c. 2, 1310. Menemencioğlu Adana'da Churchill'i karşılarken bk. ek 50.

[749] **Ayın Tarihi**, "Vesikalar", (Ankara: Basın ve Yayın Müdürlüğü, Şubat 1943), 110-111; Knatchbull-Hugessen, **age**, 155-156; **Vakit Gazetesi**, 2 Şubat 1943.

[750] Gökmen, **age**, 401.

[751] Erkin, **age**, c. 1, 137; **Vakit Gazetesi**, 3 Şubat 1943. Görüşmenin askerî yönü için bk. Öztoprak, **agm**, 182-209; O. Yalçın, **agm**, 701-731; Musa Çakır, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Askerî Lojistik

Churchill, ilk günkü görüşmede Türk tarafına ne kadar silah istenirse verileceğini söylemiştir. İnönü, bu silahların fiyatı ve ödemesinin nasıl olacağına dair bir şey söylemediğini, ayrıca bu güvenin sebebinin ne olduğunu sormuştur. Churchill biraz şaşırarak yanındakilerinin de yardımıyla "Türkiye'nin kuvvetli olmasını" istediklerini ve Türkiye'nin bu silahları kendilerine doğrultmayacağına inandıklarını söylemiştir. Ayrıca Türkiye'nin yolları kapadığını ve "kuvvetli olarak bu kapama işine devam etmesini" istediklerini eklemiştir.[752] Bu söylem Türkiye'nin tarafsızlık politikasına uygundur. Ama Türkiye'yi savaşa hazırlamaya çalıştığı da söylenebilir.

İkinci gün Churchill sabah erken kalkmış ve "Pensées Matinales" veya "Sabah Düşünceleri" olarak isimlendirilen bir "öneri listesi" hazırlamıştır. Görüşmede listeyi Türk tarafına vermiştir. Liste; İngiltere'nin Türkiye'nin çıkarlarına uygun olmayan bir şey talep etmeyeceği, Alman saldırı tehdidine karşılık Türkiye'nin silahlandırılacağını vaad ederken, Balkanlarda çıkabilecek olası çatışmalar (anarşi) nedeniyle Türkiye'nin savaşa girme ihtimali ve Türkiye'nin "katı tarafsızlık" politikasından ayrılabileceğinin de göz önünde bulundurulmasını ister. Bu liste ayrıca, Rusya'nın toprak talebinin olmadığı; savaş sonrası için İngiltere'nin Türkiye'ye ayrı güvence vereceği ve ABD'nin bunu kuvvetle destekleyeceği ifade edilirken, Türkiye'nin "galip ülkeler yanında" bulunmasının önemi ve savaş sonrası kurulacak olan örgüt ile ilgili değerlendirmeleri de içermektedir. Bu listeden başka İngilizlerin Türk tarafına yapacağı askerî yardımları kapsayan adına "Adana Listesi" denilen ikinci bir liste verilmiştir. Churchill, Adana'da Türk tarafının verdiği bilgilerden ötürü Türk ordusunun durumuyla ilgili olarak "hayal kırıklığına" uğradığını belirtmiş ve "Bu; benim, Türkiye'nin tutumunu çok iyi anlamama yaradı." demiştir.[753]

Askerî yardım listesi İngilizlerin, Türk tarafının yardım talebini kabul ettiği anlamına geliyordu. Weisband'ın belirttiğine göre Menemencioğlu, Churchill'in Türk tarafına askerî yardımda bulunmayı kabul etmesinin Rusya'nın hoşuna gitmediğinin şöyle yazmıştır: "Bu balayı Rusların işine gelmiyordu ve kısa bir süre sonra Moskova'dan Londra'ya uyarılar yağmaya başladı. Ruslara göre Türk ordusunun

Hizmet ve Destek Sağlamaya Yönelik İngilizlerle Yapılan Temaslar", **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997-İstanbul)**, (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1998): 406-421.

[752] **İsmet İnönü, Defterler (1919-1973)**, c. 2, 1313.

[753] Weisband, **age**, 122-125; **İsmet İnönü, Defterler (1919-1973)**, c. 2, 1313-1315.

takviyesinin, Almanya'ya karşı yürütülen savaşla hiçbir alıp vereceği yoktu."[754]

30 Ocak Cumartesi günü saat 16'dan sonra başlayan görüşmeler 31 Ocak Pazar günü öğleden sonraya kadar sürmüştür. Taraflar görüşmelerden genel olarak memnun ayrılmışlardır. Churchill'e geldiğinde gösterilen özen, uğurlanırken de gösterilmiştir. İngiliz heyetine Başbakan Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ve Genelkurmay Başkanı Çakmak hava meydanına kadar eşlik etmiştir. Churchill kendisini getiren oğlu Randolph'un kullandığı aynı uçakla Adana'dan ayrılmıştır.[755]

Görüşmeden Stalin de haberdar edilmiştir.[756] Churchill, Stalin'e bir telgraf çekerek görüşme hakkında bilgi vermiştir. Churchill telgrafta özellikle "Türkiye'nin harbe katılması" hususunda Türkiye'den herhangi bir taahhüt istemediğini belirtmiştir. Churchill savaşa girme kararını tamamen Türklerin kendilerinin vereceğini belirttikten sonra Türkiye'nin endişesiyle ilgili şunu yazmıştır: "Sovyet Cumhuriyeti'nin büyük kudret ve kuvveti bakımından Türkler hiç şüphesiz harp sorası durumlarından endişelidirler..." Stalin, Churchill'in telgrafına karşılık 6 Şubat'ta çektiği cevabî telgrafta özetle Türkiye'nin savaş sırasındaki zor durumundan söz etmiş ve taraflarla yaptığı antlaşmalar hakkında şunları yazmıştır:

> "...Türkiye'nin uluslararası durumu gayet nazik olmakta devam ediyor. Türkiye'nin bir taraftan, S.S.C.B. ile bir tarafsızlık ve dostluk sözleşmesi ve Büyük Britanya ile de saldırıya karşı karşılıklı yardım antlaşması, öte yandan da Almanya ile S.S.C.B.'ye Alman tecavüzünden üç gün önce imzalamış bir dostluk antlaşması vardır. Bugünkü şartlar içinde Türkiye'nin S.S.C.B. ve Büyük Britanya'ya olan vecibelerini Almanya'ya karşı ahitleriyle nasıl bağdaştırmağı düşündüğünü tayin etmek mümkün değildir..."[757]

Konferans taraflarca başarıyla sonuçlanmış gibi görünse de gerçekte durum pek öyle değildir. Türk tarafı "ihtiyatlı" davranmasının gerekçesini ve savaşa katılmama nedenlerini Churchill'e anlatabildiğini "sanmış", Churchill de Türk tarafının savaşa girmesinin gerekliliğini anlatabildiğini "düşünmüş"tür. Bu durum Numan Bey'in anlattıklarıyla örtüşmektedir. Ona göre Churchill Türk tarafından İngilizler'e Boğazlar bölgesinde "bazı ayrıcalıklar tanımaları için istekte bulunma cüretini" göstermiştir. Menemencioğlu, Churchill'in sözünü kesmiş ve böyle bir şeyin Montreux Antlaşması'nı "bozma anlamına geleceğini" belirtmiştir. Menemencioğlu, bununla ilgili şunları yazmıştır: "Sözünü kesişim hiç kuşkusuz Bay Churchill'in hoşuna gitmemişti; çünkü beni öyle bir bakışla süzdü ki..." Menemencioğlu, Churchill'in bu

---

[754] Weisband, **age**, 130.
[755] **Akşam Gazetesi**, 2 Şubat 1943.
[756] **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Şubat 1943.
[757] Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 204-205.

bakışını "Niçin siyasal gerçeklikten yoksun davranıyorsunuz?" şeklinde algılamıştır. Ona göre Menemencioğlu, "Zihnindeki tek siyasal gerçeğin, Türkiye'nin savaşa girmemesi olduğunu açık seçik ortaya koymaktadır."[758] Menemencioğlu bu durumla ilgili anılarında şunları yazmıştır: "...Montreux'ye zarar verebilecek hiçbir konuda politika yapmak istememiştim, bize sınırsız avantajlar sağlayacak olsa bile... Bu konu toplantının tek tatsız anısı olacaktı..."[759]

Erdal İnönü'ye göre bu görüşmede Churchill Türkiye'nin kısa zamanda savaşa katılmasını ve hava üslerinden İngilizlerin faydalanmasına izin verilmesini istemiştir. Türkiye bu istekleri doğrudan kabul etmemiş, savaşa katılabilmesi için ise askerî malzemeye ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Saraçoğlu ve Menemencioğlu'nun Sovyetler'in Balkanlar ve Türkiye'ye yönelik olası yayılma girişimine karşı Müttefiklerin tutumlarının ne olacağı yönündeki sorularına verilen cevapların tatmin edici olmadığı belirtilmiştir. Türkiye'nin bu konuda ikna edilmeden savaşa katılmayacağı anlatılmıştır.[760] Gökmen'e göre "O tarihlerde savaşa girmemek konusunda kullandığımız en büyük kozumuz silah ve malzeme noksanı[lığı] idi."[761]

Weisband, Menemencioğlu'nun anılarına dayanarak Churchill'in Türkiye'de "bağımsız bir ordu" oluşturulmasını teklif ettiğini de belirtmiştir. Menemencioğlu'na göre "Verilmesi düşünülen donatım ne yeteri kadar çok ne de yeterli derecede modern olacaktı." Sonuç olarak ne Türk tarafı Churchill'i, Sovyet Rusya'nın yayılmacı emellerinin olduğuna inandırabilmiş ne de Churchill'in önerileri Türk tarafını tatmin etmiştir.[762] Görüşmede taraflar belki birbirlerini anlayabiliyorlardı ama bir de kendi politik gerçekleri vardı: Türkiye'nin savaşa katılmama kararlılığı, İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa sokma isteği. Taraflar stratejilerini bu gerçeklere göre belirlemişler ve bu doğrultuda hareket etmişlerdir.

Görüşmeye katılanlardan Başbakan Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ve Genelkurmay Başkanı Çakmak Ankara'ya geldiklerinde Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, bakanlar, milletvekilleri, şehrin ileri gelen yöneticileri ile basın temsilcileri karşılamıştır.[763] İnönü ise Malatya, Sivas ve Kayseri'de incelemelerde

[758] Weisband, **age**, 128.
[759] Deringil, **age**, 191.
[760] İnönü, **age**, c. 1, 138.
[761] Gökmen, **age**, 401.
[762] Weisband, **age**, 129.
[763] **Ulus Gazetesi**, 2 Şubat 1943.

bulunduktan sonra dönmüştür.[764] Erdal İnönü, anılarında babasının Adana'dan "memnun" döndüğünü belirtmiş ve görüşmenin havasıyla ilgili olarak "Sofrada Churchill ile yararlı konuşmalar yaptıklarını söylüyordu. 'Daha ilk selamlaşmadan sonra sanki kırk yıllık ahbapmışız gibi hemen konularımızı tartışmaya başladık.' diyordu." şeklinde yazmıştır.[765]

Görüşme sonrası hazırlanan resmî tebliğ ajans ve gazete muhabirlerine gece yarısı Matbuat Umum Müdürlüğünden yapılan basın açıklamasından sonra verilmiştir. Basın toplantısı önce Müttefik ülkelerin ajans ve basın temsilcileri ile Türk basın temsilcileri, sonra Mihver Devletlerin ajans ve basın temsilcileri ile yapılmıştır.[766] Toplantıda Matbuat Umum Müdürü Selim Rauf Sarper kendisine yöneltilen soruları cevaplamıştır. Sarper soruların bir kısmına cevap vermiş, bir kısmına cevap vermeye salahiyeti olmadığını söylemiştir. *Times* muhabirinin görüşmelerde Türkiye'nin bir tazyike maruz kalıp kalmadığına yönelik soruya Sarper "Ne Britanya Başvekili Türkiye Hükümetinden bir taahhüt talebinde ve ne de Türkiye Hükümeti böyle bir taahhütte bulunmuştur." cevabını vermiştir.[767]

Açıklama sonrası yayımlanan resmî tebliğde: Görüşmenin Churchill'in isteğiyle olduğu, birden fazla görüşmenin yapıldığı, İngiltere ve ABD'nin Türkiye'ye yapacağı askerî yardım konusunda mutabakatın sağlandığı, savaş sürecinde takip edilen dış politikaların anlayışla karşılanması ve savaş sonrası olası gelişmeler üzerinde fikir alışverişinde bulunulduğuyla ilgili bilgiler yer almıştır.[768] Churchill'in Türkiye'ye geleceği gizli tutulduğu için kimsenin görüşmeden haberi olmamıştı. Basın, görüşmeyi resmî bildiriden öğrenmiştir. Nadi, bildiri için "Diplomasi sanatının, bir şey söylüyormuş gibi görünüp de hiçbir şey söylemeyen bilgiç ve boş cümlelerini okuyarak konuşmalara dair bir fikir edinmeye imkân yoktu." şeklinde yazmıştır. Görüşme, İnönü ile Batılı devletler arasında oynanan "ilgi çekici bir satranç oyunu" olarak görülmüştür.[769]

Türk heyetinin Ankara'ya dönmesinin ardından Papen ile Menemencioğlu arasında bir görüşme olmuştur. Görüşmeden sonra Papen rapor vermek üzere

[764] Uran, **age**, 318.
[765] İnönü, **age**, c. 1, 138.
[766] **Ulus Gazetesi**, 2 Şubat 1943.
[767] **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1943.
[768] Resmî tebliğ için bk. **Ulus Gazetesi**, 2 Şubat 1943.
[769] Nadi, **age**, 173-174.

Almanya'ya çağrılmıştır.[770] Papen Almanya'dan döndükten sonra getirdiği mesajı İnönü'ye iletmiştir.[771] Adana Görüşmesi, Alman Dışişleri tarafından kısaca "Türkiye tarafsız olmaya ve bitaraf kalmaya karar vermiştir..." şeklinde değerlendirilmiştir.[772]

İnönü, Churchill'in Avam Kamarasında yapacağı konuşmada "bizden bir taahhüd istemediğini ve bizim de bir taahhüd almadığımızı ifade" edeceğini belirtmiştir.[773] Churchill, İngiltere'ye döndükten sonra Avam Kamarasında yaptığı konuşmada savaşın gidişatı, Kazablanka Konferansı ve Adana Görüşmesi'ne değinmiştir. Konuşmasında Türkiye'ye değindiği bölümde şunları söylemiştir:

> "Türkiye'nin başına gaileler açmak hiçbir suretle siyasetimize dâhil değildir. Bilakis Türkiye'nin başına gelecek bir felaket, Büyük Britanya için de bütün Birleşmiş Milletler [Birleşmiş Milletler bu tarihte henüz kurulmamıştı. Churchill, bu sözle Müttefik tarafını kastettiği anlaşılmaktadır.] için de bir felaket olacaktır. Türkiye'den hiçbir talepte bulunmayacağım. Birleşmiş Milletler ve hususile Büyük Britanya için en büyük ehemmiyeti haiz olan mesele Türkiye'nin iyi silahlandırılması, modern bütün silahlarla teçhiz edilmesi ve kahraman Türk ordusunun bugünkü harbde en kati rolü oynayan modern silahlardan mahrum olmamasıdır. Bu bakımdan, Türk demir yollarının ve diğer münakale yollarının kabiliyeti nispetinde teslimat yapabiliriz. Türkiye'nin alabileceği kadar malzeme verebiliriz. Türk ordusunun modern silahların kullanılmasını daha süratle öğrenmesi için bütün bu silahları verebiliriz. Görüşmelerimiz esnasında Türkiye'den hiçbir talepte bulunmadım. Yalnız bu yeni silahlanmanın baştan başa mükemmel surette teşkilatlandırılmasını ve Türkiye'nin müdafaa kudretinin azami derecede geliştirilmesi ve hızlanmasını, münakalatın ıslahını tacil etmek için müşterek bir askerî komisyonun Ankara'da toplanmasını ve alınan yeni silahlarla Türk ordusunun kuvvet ve tesirini çok yüksek dereceye çıkarmasını istedim. Türkiye bizim müttefikimizdir, Türkiye bizim dostumuzdur. Türkiye'nin arazisinin hak ve menfaatlerinin müessir bir şekilde muhafaza edildiğini görmeği temenni ederiz. Hususile Türkiye ile büyük müttefikimiz Rusya arasında dostane ve hararetli münasebetler teessüsünü görmeyi arzu ederiz. Rusya'ya 20 senelik bir muahede ile bağlıyız. Bir müddet evvel sathi görüş sahibleri Türkiye'nin Kafkasya'dan gelecek bir Alman ileri hareketi ve Mısır'a karşı yapılacak bir Alman-İtalyan hücumuile muhasara edilebileceğini tahmin ederlerken şimdi vaziyette en büyük değişiklik hasıl olmuştur."[774]

Churchill'in konuşmasında dikkat çeken noktalardan biri Türkiye ile Rusya arasında "dostane iyi ilişkiler" olmasını istemesidir. Churchill'in bu sözlerinin Türkiye'nin Rusya'dan duyduğu endişeleri hafifletmeye yönelik olduğu düşünülebilir.

Adana Görüşmesi'nde Türkiye'ye askerî yardım yapmak için alınan karar gereği askerî yetkililer Ankara'da 26 Şubat'ta görüşmeye başlamıştır. Bu doğrultuda "Hardihood" ismiyle belirtilen "donanım harekâtı" dört aşamada gerçekleşecektir.[775] Nisan'da İngiltere'nin Orta Doğu Başkomutanlığından bir heyet Ankara'ya gelmiştir.

---

[770] **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Şubat 1943.
[771] Knatchbull-Hugessen, **age**, 157-158.
[772] **Vakit Gazetesi**, 4 Şubat 1943.
[773] **İsmet İnönü, Defterler (1919-1973)**, c. 2, 1317.
[774] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Şubat 1943.
[775] bk. Weisband, **age**, 141-142.

Yapılacak askerî yardım meseleleri görüşülmüş ancak fikir birliği sağlanamamıştır.[776]

Görüşmede alınan karar gereği Türkiye savunması için gerekli gördüğü silahların listesini kısa sürede hazırlayarak İngiliz makamlarına göndermiştir.[777] Türk tarafı savaşa girme konusundaki düşüncesini ilk ağızdan karşı tarafa iletmiştir. İhtiyacı olan silahlar verilmeden savaşa girmeyeceği söylenmiştir. Aslında Türkiye savaşa girme taraftarı değildi. Bunu doğrudan söylemedi ama ihtiyacı olan askerî malzeme ve silah listesini "çok kabarık" tutarak sorumluluğu karşı tarafa yüklemeye çalışmıştır. Türk tarafının talepte bulunduğu 130 telsize karşılık 130 kamyon isteğinde bulunması gibi. İngilizler 24 telsizi bir kamyonda taşıyarak aynı işi 7-8 kamyon ile yapabiliyorlardı.[778]

Savaşın hızlandığı ve Almanya'nın geriye çekilmesinin başladığı bir dönemde gerçekleşen Adana Görüşmesi Türkiye'nin savaşa en çok yaklaştığı dönemlerden biri olmuştur. Yukarıda ifade edildiği gibi, Müttefikler'in Kazablanka'da aldığı kararların Türkiye ile müzakeresi için yapılan görüşmede en önemli gündem maddesi Türkiye'nin en kısa sürede savaşa girmesi idi. İngiltere'nin yoğun talebi ile karşılaşan Türkiye ise özellikle ordunun durumunu öne sürerek daha çok yardıma ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin öne sürdüğü silah ihtiyacı meselesi yapılacak Kahire konferanslarının da önemli gündem maddelerinden biri olacaktır. Ancak, bu görüşmede de vurgulandığı gibi Türkiye için sadece savaşa girmemek ve savaşın yıkımından korunmak temel amaç değildir. Aynı zamanda, Sovyetler'in giderek artan tehdidine karşı da bir emniyet dayanağı oluşturma ve orduyu modernize ederek kendini korumak için gerekli güce ulaşmaya çalışıyordu. Numan Menemencioğlu da bu görüşmelerde bu iki hususu göz önüne alarak Montreux'yü gerekçe göstererek tarafsızlığın sürdürüleceğini vurgularken, yapılacak askeri yardımlardan Rusya'nın rahatsız olduğunu ve bunun da Türkiye'ye yönelik Rus tehdidinin göstergesi olduğunu düşünmektedir. İngiltere Başbakanı Churchill açısından ise görüşmenin önemi Türkiye'nin savaşa girme niyetinin sorgulanması olmuştur. Sonuç olarak savaşın yeni bir aşamasına geçildiği dönemde yapılan Adana Görüşmesi, temel olarak Türkiye'yi savaşa hazırlamaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir.

[776] bk. Deringil, **age**, 194-199.
[777] Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 195.
[778] Geniş bilgi için bk. O. Yalçın, **agm**, 722-726.

4.5. Anthony Eden ile Kahire Görüşmesi (5-8 Kasım 1943)

Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden arasındaki Kahire Görüşmesi 5-8 Kasım 1943'te adından da anlaşılacağı üzere Mısır'ın başkenti Kahire'de olmuştur.[779] Görüşmeye her iki tarafın heyetleri de katılmıştır. Görüşmeler İngiliz Elçilik binasında yapılmıştır. Görüşme basında "Kahire Konferansı",[780] "Kahire Mülakatı",[781] "Kahire Görüşmesi",[782] "Kahire Konuşmaları",[783] "Kahire Teması"[784] ve "Menemencioğlu-Eden Mülakatı"[785] gibi isimlerle anılmıştır.

Görüşmenin amacı Müttefik Devletlerin dışişleri bakanlarının Moskova Konferansı'nda Türkiye ile ilgili alınan kararları iletmektir.[786] Moskova Konferansı 19-30 Ekim 1943'te Rus Dışişleri Bakanı Vyacheslav Mikhailovich Molotov, İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ve ABD Dışişleri Bakanı Cordel Hull'un katılımıyla olmuştur. Konferans'ta savaşın gidişatı ile ilgili meseleler görüşülmüş ve önemli kararlar alınmıştır. Bunlar arasında Türkiye'nin hava üslerinin istenilmesi ve 1943 bitmeden savaşa katılması da vardır. Bu teklifi Rusya yapmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Cordel Hull ikinci cephenin açılacak olmasını sebep göstererek karşı çıkmışsa da Türkiye'nin hava üslerinin kullanılması ve ulaşım kolaylıkları sağlamasının talep edilebileceğini söylemiştir. Rus teklifine Eden de pek sıcak bakmamış ama Molotov'un ısrarı neticesinde imzalanan protokol metnine konulmuştur.[787]

Menemencioğlu Kahire'ye Moskova Konferansı'ndan dönmekte olan İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in daveti üzerine gitmiştir. İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen anılarında Menemencioğlu'na Kahire'ye gitme davetini yaptığında hasta olarak yatmakta olduğunu yazmıştır. Knatchbull-Hugessen, hasta yatağında da olsa

---

[779] F[oy] D. K[ohler], "Memorandum by Mr. Kohler of the Division of Near Eastern Affairs", (Secret, Memorandum of Conversation), [Washington], Kasım 11, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d210 [14.10.2017].
[780] Nadir Nadi, "Kahire Konferansı Etrafında", **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 İkinciteşrin 1943.
[781] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 İkinciteşrin 1943.
[782] **Akşam Gazetesi**, 7 Teşrinisani 1943.
[783] **Akşam Gazetesi**, 6 Teşrinisani 1943.
[784] **Yeni Adana Gazetesi**, 4 İkinciteşrin 1943.
[785] **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 İkinciteşrin 1943.
[786] Erkin, **age**, c. 1, 138.
[787] "The Ambassador in the Soviet Union (Harriman) to the President", (Secret, Urgent, Personal and secret for the President from Harriman), Moscow, Kasım 2, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d185 [14.10.2017]; Armaoğlu, **age**, 391-392.

Menemencioğlu ile bir yolunu bulup görüştüğünü ve Eden'in davetini kendisine söylediğinde yataktan doğrularak kendisini iyi hissettiğini ve Kahire'ye gideceğini söylemiştir.[788] Buna karşın Weisband'ın anlattığına göre Kahire'de görüşme talebi Menemencioğlu'dan gelmiştir. Bu bilgi Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliğinde görevli olan Maslahatgüzar Robert F. Kelley'nin Dışişlerine gönderdiği bir telgrafa dayandırılmıştır. Telgrafa göre "Numan (Menemencioğlu) ile Eden arasındaki görüşme, Moskova dönüşü Eden'le buluşmak isteyen Menemencioğlu'nun isteğiyle gerçekleşmiştir." Kelley'nin aynı bilgiyi 8 Kasım'da yazdığı raporda da tekrarladığı belirtilmiştir. Ayrıca *London Times*'da 8 Kasım 1943'te çıkan bir habere göre "Eden'in Menemencioğlu'nu Kahire'ye Moskova Konferansı'nın kararlarını bildirmek için çağırdığı biçiminde yanlış bir inancı düzeltmiştir." Düzeltilen habere göre "Eden'in Türkiye'nin yakınında bulunuşundan asıl yararlananın Menemencioğlu olduğu" belirtilmiştir. Aynı haber aynı gün *The NewYork Times*'da da çıkmıştır.[789] Weisband'ın bahsettiği telgrafa göre Molotov, Türkiye'nin savaşa katılmasını çok istemektedir. Eden, Kahire'de hava üslerinin kullanılması konusunda olumlu cevap alırsa Türkiye'nin savaşa katılmasını da isteyecektir.[790]

Kahire'ye giden Türk heyetinde Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ile birlikte Genel Sekreter Cevat Açıkalın, Bakanlık Özel Kalem Müdürü Şadi Kavur, Genel Sekreter Özel Kalem Müdürü Turgut Menemencioğlu (Menemencioğlu'nun kuzeni), memur Zeki Sirmen (Menemencioğlu ailesinin damadı) ve Doktor Naci Erzan vardır. Menemencioğlu, Ankara Kayaş'tan üç vagondan oluşan özel bir trenle yola çıkmıştır. Trene binerken şunu söylemiştir: "Mr. Eden'le görüşmek fırsatı çıktığından dolayı çok memnunum." Heyette İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen de vardır. Görüşme İngiltere'de büyük ilgi ve memnuniyetle karşılanmıştır.[791]

Menemencioğlu ve yanındaki heyet zorlu geçen yolculuktan bir gün sonra Adana'ya ulaşmıştır. Menemencioğlu, Adana'da Vali Akif Eyidoğan, Parti Başkanı Rifat Gülek, Belediye Başkanı Kasım Ener ve Emniyet Müdürü Kemal Kayalı tarafından resmî bir törenle karşılanmıştır. Menemencioğlu burada *Cumhuriyet*

---

[788] Knatchbull-Hugessen, **age**, 161-162.
[789] Weisband, **age**, 165.
[790] Kell[e]y, "The Chargé in Turkey (Kelley) to the President, the Secretary of State, and the Under Secretary of State (Stettinius)" (Most secret for the President, Secretary and Under-Secretary), Ankara, Kasım 8, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d198 [14.10.2017].
[791] 13 Aralık 1943, **BCA**, 30-18-1-2/104-3-38; **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 İkinciteşrin 1943.

muhabirine kısaca "Davet üzerine Kahire'ye gidiyoruz. İngiliz Dışişleri Bakanı Mr. Eden'le bir kere daha temas tesis fırsatını bulduğumdan dolayı çok memnunum." demiştir. Heyet Kahire'den gelen bir İngiliz uçağıyla aynı gün Kahire'ye ulaşmıştır.[792] Cevat Açıkalın, Menemencioğlu'nun yolculuk boyunca "acıyla sık sık yüzünü buruşturduğunu" belirtmiştir.[793]

Menemencioğlu Kahire'ye giderken yapılacak görüşmenin içeriği ve kendisine yapılacak teklif hakkında bilgisi vardır. Menemencioğlu; Eden'in, kendisine savaşa girme teklifini yapacağını biliyordu. Türk tarafı bu bilgiyi Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Papen'den öğrenmiştir. Papen, anılarında Moskova, Tahran ve Kahire konferanslarından sonra Çiçero'dan paha biçilemeyecek derecede bilgiler geldiğini belirtmiştir. Moskova Konferansı'nda alınan kararların hepsini bildiğini ve Türkiye'nin yıl sonuna kadar savaşa katılmaya zorlanacağını yazmıştır. Çiçero, Papen'e Kahire'de Roosevelt, İnönü ve Churchill arasında yapılan görüşmeler hakkında da bilgi vermiştir.[794] Menemencioğlu'nun kendisine yapılacak tekliflerden haberdar olmasından dolayı görüşmeye hazırlıklı gittiği söylenebilir.

O sırada Papen'in bu bilgiyi nasıl öğrendiği henüz bilinmiyordu. Bir süre sonra Menemencioğlu ile Knatchbull-Hugessen arasında geçen bir görüşmede Menemencioğlu, Knatchbull-Hugessen'e gizli bir konudan daha bahsetmiştir. Knatchbull-Hugessen şaşkınlık içinde çok gizli olan bu konuyu nereden öğrendiğini sorduğunda Menemencioğlu, Papen'den duyduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Knatchbull-Hugessen Elçilikte bir araştırma yapmıştır. Ardından İngiltere'den gelen görevliler araştırmayı derinleştirmiştir. Sonunda başrolde Elyesa Bazna[795] isimli

---

[792] **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 İkinciteşrin 1943.
[793] Weisband, **age**, 166.
[794] Papen, **age**, 68-69.
[795] Elyesa Bazna 1904'te Kosova Piştine'de doğdu. Varlıklı bir aileden gelen Bazna 1918'de Priştine'yi Sırpların işgali nedeniyle İstanbul'a göç etti. İstanbul'da eğitime başlamasından kısa bir süre sonra okulda yaşadığı sıkıntılar yüzünden eğitimi yarıda kaldı. Bundan sonra hayat mücadelesine başlayan Bazna, farklı işlerde çalışarak geçiminin temini için uğraştı. İlk olarak Yugoslavya Elçisi Jakoviç'in yanında sonra ABD Elçiliği Askerî Ataşeliğinde ardından Alman Elçiliğinde Albert Jenke'nin ve 1943'ün yazında İngiliz Büyükelçiliğinde önce Başkâtip Busk ardından Büyükelçi Hugessen'in yanında şoför ve kavas olarak iş gördü. Bazna, İngiliz Elçiliğinde çalışırken "Çiçero Olayı" olarak isimlendirilen casusluk hadisesi yaşandı. Bazna, İngiliz Elçiğinden çok gizli belgeleri elde ederek para karşılığında Almanlara sattı. Askerlik görevini Çankaya'da Atatürk'ün yanında yapan Bazna'nın babasının av sırasında bir İngiliz tarafından vurulması dikkat çekicidir. Yaşadığı bu süreçlerden sonra Almanya'ya yerleşen Bazna bir süre telif gelirleri ile geçindikten sonra Alman Hükümetinden işsizlik maaşı talep etti. Bazna hayatının sonuna dek bağlanan işsizlik maaşıyla geçindi. 21 Aralık 1970'te Münih'te öldü. Kersaudy, **age**, 43, 178; Nurettin Gülmez-Ceyhun Demirkollu, "Bir İstihbarat Savaşı: Çiçero Olayı", c. 11, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 2 (2013): 416; Elyesa Bazna, **Ankara Casusu: Çiçero**, (İstanbul: Karizma Yayınları, 2000); L. C. Moyzisch, **Çiçero Operasyonu**, (İstanbul: Q-Matris Yayınları, 2004).

Arnavut kökenli bir kişinin olduğu ve "Çiçero Olayı"[796] olarak adlandırılan "casusluk" vakası açığa çıkmıştır.[797] Menemencioğlu kaynağını söylemekle Alman casusunu ve önemli bir bilgi kaynağının deşifre olmasına neden olmuştur.

Basında Eden'in Kahire'ye geldiği günün akşamı Menemencioğlu ile görüşeceği yazılmıştır. Görüşmede Eden'in, Menemencioğlu'na Moskova'da alınan kararların anlamını ve kapsamını açıklayacağı belirtilmiştir. Moskova'da "Almanya'ya karşı yapılan harbin kısaltılması için alınacak tedbirler"e yönelik kararlar alındığı ileri sürülmüştür.[798] Nadi, bu buluşmayı Aralık'ta İnönü, Roosevelt ve Churchill arasında yapılacak görüşmenin hazırlığı olarak görmüştür.[799]

Menemencioğlu ile Eden arasındaki görüşme 5 Kasım'da başlamıştır.[800] Weisband ve Deringil'e göre Eden, Menemencioğlu'ndan Türkiye'nin bir ay içinde Almanya'ya savaş ilan etmesini istemiştir. Menemencioğlu anılarında bununla ilgili şunu yazmıştır: "Kahire'de bir sürprizle karşılaştım. Daha ilk toplantımızda Eden, Churchill'in Türkiye'nin bir ay zarfında Almanya'ya savaş ilan etmesini istediğini söyledi..." Menemencioğlu, Eden'in bu isteğine "kendisine (Eden'e) önce konuşmamızı genel sorunlar üzerinde sürdürmemizi; Türkiye'yi, Türk-İngiliz ilişkilerini ilgilendiren sorunları ele almamızı önerdim." demiştir. Eden, ikinci olarak İngiliz uçaklarının üç hafta içinde Türk hava üslerine konuşlanması talebinde bulunmuştur. Menemencioğlu, Türkiye'nin savaşa girmesi talebinde olduğu gibi bu talebi de görüşmeyi kabul etmemiştir. Menemencioğlu'nun bu görüşü İngiliz raporunda "iki eylem yani Müttefiklere hava alanlarını vermekle savaşa katılmak arasında bir fark olacağını kabul etmediği" şeklinde yazılmıştır. Menemencioğlu, Eden'in bu isteklerinin maksadını "Eden'in Rusların teşvikiyle Türkiye'yi apar topar

---

[796] 1943'te II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan "Çiçero Olayı" olarak isimlendirilen casusluk hadisesi İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Hughe Knatchbull-Hugessen'in Elçilikte tuttuğu ve İngiltere'ye faks yoluyla gönderdiği gizli belgelerin "Çiçero" kod adıyla bilinen Elyesa Bazna tarafından çalınıp Almanlara satılması işidir. Bazna'ya "Çiçero" lakabını Papen vermiştir. Bazna bu bilgi ve belgeleri Alman Büyükelçiliğinde görev yapan Müsteşar Albert Jenke ve Alman istihbarat görevlisi Ludwing Carl Moyzisch adlı kişiler aracılığıyla Büyükelçi Papen'e ulaştırılmıştır. Papen, elde ettiği bu belgeleri Almanya'ya göndermiş ve oradan gelen talimata göre hareket etmiştir. Bazna, başta Müttefik Devletlere ait savaş planları, Normandiya Çıkarması, Sofya'nın bombalanması, Moskova, Kahire, Tahran konferansları ve Sovyetler Birliği'ne gidecek yardımlar olmak üzere II. Dünya Savaşı'nın gidişatını değiştirebilecek birçok bilgi ve belgenin fotoğrafını Almanlara ulaştırmıştır. Ancak Almanlar Çiçero'nun ikili oynayan bir casus olabileceğinden şüphelenmişler ve bunu bir İngiliz oyunu olarak düşündüklerinden yeterince faydalanmamışlardır. Kerssaudy, **age**, 58-59, 63, 143; Moyzisch, **age**, 64, 191; Papen, **age**, 66-69.

[797] Erkin, **age**, c. I, 134-135.

[798] **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 İkinciteşrin 1943. bk. ek 51.

[799] Nadi, **age**, 174.

[800] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 İkinciteşrin 1943.

savaşa itmek istediğini anlamam çok sürmedi...” şeklinde dile getirmiştir.[801]

Görüşmeler Eden açısından pek istediği gibi gitmemektedir. Türk tarafı onun isteklerini sanki anlamazlıktan geliyordu. Eden, bunu Churchill'e çektiği telgrafta şöyle ifade etmiştir: “Uzun, yorucu bir gün geçirdik; inandırma çabalarım gerek Dışişleri Bakanı gerekse Açıkalın için hiç etkili olmadı; hele Açıkalın, sağır gibiydi... İkna olmak istemeyen bir Türk kadar hiç kimse, sağır gibi böyle kulak tıkayamaz.”[802] Telgraftan Eden'in, Menemencioğlu ve Açıkalın'ın işitme sorunu olduğundan bilgisi olmadığı anlaşılmaktadır.

Görüşmede Moskova'da alınan kararlar tartışılırken Menemencioğlu, Eden'e Sovyet Rusya'nın Balkanlar üzerindeki emellerinden bahsetmiş ve savaş sonrası Bulgaristan ve Romanya üzerinde egemen olma hedefi hakkında İngiltere'nin fikrini sormuştur. Eden, Rusların Balkanlar üzerinde bu şekilde amaçlarının olmadığı ve bu kaygıların yersiz olduğunu söylemiştir.[803] Menemencioğlu devamında Rusya'nın savaşı kısaltmaktan ziyade Türkiye'yi “askerî açıdan zayıflatmak” amacıyla savaşa çekme isteğinden duyduğu şüphede “ısrar” etmiştir. Ayrıca Rusya'nın savaş sonrasında İngiltere ve ABD ile yakın ilişkilerinin devam edeceğini ve bu devletlerin “engel olamayacağı hareketlere girmeyeceğine ikna olması” gerektiğini söylemiştir. Menemencioğlu Ankara'ya döndükten sonra Müttefiklerin bu isteklerine karşılık Türkiye'nin cevabını resmî bir rapor haline getirerek İngiliz Büyükelçisi'ne nota şeklinde ulaştıracaktır. Resmî raporda hava üssü vermenin savaşa girmeye neden olacağı; savaşa girme meselesi için “istenen fedakârlığın, Türkiye'nin maddi imkânlarının çok üstünde olduğu” belirtilerek olumsuz cevap verilecektir.[804]

Amerikan arşiv belgelerine göre Eden, Churchill'e yazdığı raporda “uzun ve zor bir gün geçtiğini” belirtmiştir. Eden Türk tarafından Müttefiklerin Türk hava üslerini kullanmasını ve Türkiye'nin savaşa katılmasını talep etmiştir. Menemencioğlu bu iki talebin aynı anlama geldiğini ve Türkiye'nin hava üslerini Müttefiklere tahsis etmesi durumunda Almanya'nın buna tepki vereceğini belirtip reddettiğini; buna gerekçe olarak da Almanların saldırı için yeterince güçlü olduğunu, Türklerin karşı koyacak gerekli teçhizata sahip olmadığını ve Türk şehirlerini (İstanbul, İzmir) yok

[801] Weisband, **age**, 166-167; Deringil, **age**, 209-211.
[802] Weisband, **age**, 170. Cevat Açıkalın'ın işitme sorunu vardır. Zeki Kuneralp, “Sadece Diplomat”, 5. Sadece Açıkalın değil Menemencioğlu da ağır işitiyordu. Ülkümen, **age**, 16.
[803] İnönü, **age**, c. 1, 160.
[804] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 458.

edebileceklerini söylediğini yazmıştır. Eden Almanların yalnız havadan saldırabilecek pozisyonda olduğunu, buna da Müttefik hava güçlerinin karşı koyabileceğini söylemiştir. Eden'in raporuna göre Menemencioğlu hava alanlarının kullanılması meselesi ve resmen savaşa girme konusunu tartışmayı reddetmiştir. Ona göre Menemencioğlu Ruslar'dan şüphelenmekte ve Balkanlar'dan gelebilecek bir saldırıdan endişe etmektedir. Eden, Menemencioğlu'nun endişelerine karşılık Türkiye'nin hava üslerini kullandırması ve savaşa katılması durumunda savaş sonrasında daha güçlü bir durumda olacağını iddia etmiştir. Eden ayrıca Türkiye'nin savaşa katılması için baskı yapma niyetinde olmadığını söylemiş ama Türkiye'nin hava üslerinin kullanılması talebini yinelemiştir. Eden'in bu isteklerine karşın Menemencioğlu Türkiye'nin savaş sonrası askerî olarak zayıflaması durumunda Müttefiklerin tutumunun ne olacağını ve hava üslerinin tahsisini reddetmesi durumunda silah tedarikinin devam edip etmeyeceğini sormuştur. Eden söz konusu zaman için "zayıflamadan" söz etmenin "abartı" olduğunu, silah tedariki için ise "hiçbir taahhütte" bulunamayacağını söylemiştir. İlk gün bu konular konuşulmuş ikinci günkü görüşmede benzer konular üzerinde değerlendirmeler sürmüştür. Menemencioğlu, Eden'e Balkanlar'dan gelebilecek olası saldırı, Rusya'dan duyulan endişede ısrar etmiş ve Türkiye'nin savaşa katılması veya katılmaması, hava üslerinin tahsisinin sağlanması veya sağlanmaması durumlarıyla ilgili Eden'e sorular yöneltmiştir. Eden bu sorulara cevap vermekle birlikte Türk tarafının İngilizlerin isteklerini yerine getirmemesinin sonuçları konusunda "ciddi" uyarılarda bulunmuştur. Menemencioğlu hava üslerinin kullanımına ilişkin talebin sözünü ettiği nedenlerden dolayı olumsuz olacağını, resmen savaşa girme meselesi için ise hükümete rapor vereceğini söylemiştir.[805] Amerikan arşiv belgelerinde geçen bilgilerle

[805] P[aul] H. A[lling], "The Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Alling) to the Under Secretary of State (Stettinius), the Assistant Secretary of State (Berle), and the Adviser on Political Relations (Murray)", (Secret), [Washington] Kasım 9, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d200 [14.10.2017]; Kelley, "The Charge in Ankara (Kelley) to the President, the Secretary of State, and the Under Secretary of State (Stettinius)", (Most secret, For President, Secretary and Under Secretary), Ankara, Kasım 10, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d207 [14.10.2017]; F[oy] D. K[ohler], "Memorandum by Mr. Kohler of the Division of Near Eastern Affairs", (Secret, Memorandum of Conversation), [Washington], Kasım 11, 1943 **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d210 [14.10.2017]; Steinhardt, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the President, the Secretary of State, and the Under Secretary of State (Stettinius)", (Most secret for the President, the Secretary and the Under Secretary.),

yukarıda bahsedilen ve temel olarak anılardan elde edilen bilgiler örtüşmektedir. Görüşmenin genel havasına bakıldığında İngilizler Türk tarafına, özellikle de savaşa girilmesine dair olan, isteklerini bildirmiştir. Türk tarafı ise gösterdiği tavır ve yönelttiği sorularla bu yönteme karşı çıkmıştır. Çünkü bazı meseleleri tartışma konusu dahi yapmamıştır. Ayrıca İngilizlerin isteklerinin kabul edilip edilmemesi durumlarına göre İngilizlerin vereceği tepkiler öğrenilmeye çalışılmıştır.

Eden, görüşmede Türk dış politikasında değişiklik oluşturabilmek amacıyla Rusya'yı bir tehdit olarak da göstermiştir. Bu doğrultuda Eden "İngilizlerin isteklerine karşı çıkacak olursa Türkiye'nin Rusya karşısında hiç de istenmeyecek bir duruma düşeceğini" söylemiştir. Eden Türk tarafına yaptığı tehditlere rağmen istediği sonucu alamayacağını düşünmüş olsa gerektir ki bunları Churchill'e söyleyeceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Menemencioğlu, Eden'e "Lütfen Bay Churchill'e söyleyin, Adana'yı hatırlasın ve bir sabah bize verdiği belgeyi lütfen yeniden okusun. Kendisinin durumu anlayacağından eminim." şeklinde cevap vermiştir.[806] Eden, Menemencioğlu'ndan savaşa girme konusunda Türk Hükümetini olumlu cevap vermesi için ikna etmesini istemiştir.[807] Eden'in, Churchill üzerinden yaptığı tehdidi Menemencioğlu Churchill'in "verdiği belgeyle" savuşturmuştur.

Büyükelçi Knatchbull-Hugessen anılarında Adana Konferansı'ndan hemen sonra İngiliz askerî yetkililerin yaptığı ziyaretlerin Türkleri "çekingen" yapmış olma ihtimalini göz önünde bulundurmuş, bunun da Almanların hava bombardımanına yönelik olası tehditleri artırmış olacağını belirtmiştir. İstanbul'daki binaların ahşap olmasından dolayı buna "kayıtsız" kalınamayacağını ve böyle bir şeyin olması durumunda ülkede "büyük bir karmaşa" yaşanabileceği dile getirilmiştir.[808] Eden ise Türk tarafının endişeleri için şunları yazmıştır: "Türklerin durumunun kuvveti, savaştan sonraki Sovyet niyetleri üzerine besledikleri kuşkulardır. Sovyetlerin çok güçleneceklerinden ve bizimle Birleşik Amerika'nın kendilerine yardım edemeyecek

---

Ankara, Kasım 14, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d218 [14.10.2017]; Steinhardt, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the President, the Secretary of State, and the Under Secretary of State (Stettinius)", (Most secret for the President, the Secretary and Under Secretary.), Ankara, Kasım 16, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d223 [14.10.2017].

[806] Weisband, **age**, 172.

[807] Güçlü, **age**, 100.

[808] Knatchbull-Hugessen, **age**, 158.

kadar uzakta ya da isteksiz kalmamızdan korkuyorlardı."[809]

Görüşme dünya basını ve radyoları tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Görüşmeyle ilgili herhangi bir açıklama yapılmamış olması, basın tarafından farklı yorumlara sebep olmuştur. Bunlar arasında *Reuters* muhabirinin yazdıkları dikkat çekicidir. Yazılanlardan Türkiye'nin savaşa katılmasının isteneceği, bunun savaşın bitişini hızlandıracağı, müttefiklerin Türkiye'den hava üslerini isteyeceği, Balkanlar Meselesi'nin konuşulacağı, Türkiye'nin savaşa katılmak istemediği öne çıkan konular olmuştur.[810] Basına bilgi verilmeyen bu dönemde, bu türde çıkan yazılara karşılık Nihad Tangüner[811] ile Nadir Nadi birer yazıyla cevap vermişlerdir. Nadi, bahsedilen konuların ciddi bir mesele olduğunu; öyle "üstünkörü" bir şekilde yazılamayacağı, Türkiye'nin bu tür söylemlerle savaşa girmeyeceğini, haberde dile getirilen konuların gerçeği yansıtmadığı ve zor sınavlardan geçen Türk-İngiliz İttifakı'nın yüzeysel temellere dayanmadığını belirtmiştir.[812]

Gizliliği konusunda hassas davranılan görüşmeler İngiltere'nin Elçilik binasında yapılmıştır. Görüşmelerde bilgi sızmamasına dikkat edilmiştir. Görüşmelere kimlerin katıldığına dair bilgi verilmemiştir. Görüşmenin ikinci gününde İngiltere'nin Mısır Büyükelçisinin Menemencioğlu şerefine verdiği öğle yemeğine Menemencioğlu, Eden, Açıkalın, Şadi Kavur, Turgut Menemencioğlu, Zeki Sirmen, Türkiye'nin Mısır Elçisi Numan Tahir Seymen, İngiltere Devlet Bakanı Mr. Basset, Knatchull-Hugessen, General İsmay, Hava Mareşalı Douglas, William Strang ve İngiltere'nin Ankara Ataşemiliteri General Arnold katılmıştır.[813] Yemeğe iştirak edenlerin görüşmelere katılan isimler olduğu söylenebilir. Basında Konferans'a ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull'un da katılacağı yazılmıştır. Konu ABD Başkanı Roosevelt'e sorulmuş, Roosevelt bu konuda hiçbir bilgisinin olmadığını söylemiştir. Yine basında çıkan bir habere göre Menemencioğlu Kahire'den ayrılmadan önce Hull ile görüşmüştür.[814]

Menemencioğlu Kahire'den ayrılmadan önce Eden'e veda için son kez bir araya

---

[809] Türkiye'nin Rusya'dan duyduğu endişe için bk. Weisband, **age**, 169-172.
[810] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 İkinciteşrin 1943. *Reuters* muhabirinin yazdıklarına karşılık Necmeddin Sadak Türkiye'nin savaşa girmesinin doğru olmayacağı yönünde değerlendirmeler içeren bir yazı kaleme almıştır. bk. Necmeddin Sadak, "Harbi Bir İki Ay Kısaltmak İçin", **Akşam Gazetesi**, 7 Teşrinisani 1943.
[811] bk. Nihad Tangüner, "Ankara Başkadır", **Yeni Adana Gazetesi**, 5 İkinciteşrin 1943.
[812] Nadir Nadi, "Kahire Konferansı Etrafında", **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 İkinciteşrin 1943.
[813] **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 İkinciteşrin 1943.
[814] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 İkinciteşrin 1943; **Akşam Gazetesi**, 7 Teşrinisani 1943; **Akşam Gazetesi**, 9 Teşrinisani 1943.

geldiklerinde Müttefiklerin tutarsızlıklarını ve Türkiye'nin savaşa girmeyi bazı şartlara bağlamasının nedenlerini şöyle anlatmıştır:

> "Siz bize üç defa yanlış telkinde bulundunuz. Bunlardan herhangi birini kabul etmiş olsaydık, sonuçta siz büyük zarar görürdünüz. 1940'da İtalya savaşa girince siz de savaş ilan edin, dediniz. Ya kendimizi kabule mecbur hissetseydik, işin encamı ne olurdu? 1941'de Yugoslavya için aynı şeyi yaptınız. (...) Nihayet Almanları Ruslardan evvel bize hücum edecek mecburiyete sokmamızı istediniz. Türkiye'yi bu suretle harcamak size çok pahalıya mal olacaktı. Sıkışan bir fırka kumandanının şaşkınlıkla kuvvetleri sağa sola dağıtarak delik tıkamaya uğraşması türünden olan bu hareketler o zamanki müşkül durumunuzda belki sizin için kaçınılamayacak birer hata olabilirdi. Bugün ise üstün durumda ve kuvvette iken aynı hatayı tekrar ediyorsunuz. Teklifiniz Türkiye'yi harcamaktır. Hem de sırf Rusları memnun etmek için lüzumsuz ve faydasız harcamaktır. Ordumuzun taarruz kabiliyeti olmadığı ve buna sebep de Adana vaatlerinin yerine getirilmemiş olduğu aşikâr iken üzerimize Alman kuvvetlerini çekmek ancak intihar olur. Çatalca Hattı'mız dayanmaz ve Almanlar İstanbul'u, Boğazları ve hinterlandını ele geçirirlerse bunun size ne faydası olabilir? (...) Ruslar Almanları dövsün İstanbul'u kurtarsın diye mi ümide düşeceğiz? O zaman Ruslar İstanbul'u benim için mi kurtarır? (...) Bütün bunlar meydanda iken savaşa girmezseniz size malzeme vermek güç, adeta imkânsız olur sözleriyle fasit bir daire içine girdiğinizi anlamıyor musunuz? Siz malzeme vermedikçe bizim savaş yeteneğimiz oluşamaz dolayısıyla savaşa giremeyiz. Savaşa girmedikçe de siz malzeme vermezsiniz. Ne akıllıca bir hareket, değil mi?"[815]

Menemencioğlu bu sözleriyle Eden'e "kısır döngü" içinde olduklarını anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin sıkı tarafsızlık politikasının kaynaklarını çok net şekilde açıklanırken, sürekli kendilerinden istenen savaşa girişin hem Türkiye hem de Müttefikler'in askeri stratejisi için ciddi sorun teşkil ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Türk dışişleri için temel endişelerden olan Rus tehdinin de savaşa girmeleri durumunda daha da artacağını açıkça söyleyen Menemencioğlu'nun sözleri savaş döneminde Türk dış politikasını yönetenlerin ne kadar ince bir çizgi üzerinde yürüdüklerini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Knatchbull-Hugessen anılarında, Türkiye'nin savaşa katılmama yönünde sergilediği politikanın doğruluğunu, Menemencioğlu'nun söylediğine yakın bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

> "Türkiye'nin sıcak savaşa katılmamasının bizim açımızdan bir kazanç sağlayıp sağlamadığı üzerine benim kişisel görüşüm sorulacak olursa, çok az tereddütle, her şeyin cereyan ettiği gibi olmuş olmasının en iyisi olduğunu söyleyebilirim. Gelişmelere baktığımız zaman şayet, Türkiye 1940'da İtalya'nın İtilaf Kuvvetlerine katıldığı veya 1941'de Almanya'nın Yunanistan'a saldırdığı zaman, savaşa dâhil olsaydı bunun tavsiye edilebilir bir durum olmadığı görülür."[816]

5-6 Kasım 1943 tarihlerinde yapılan Konferans'ta genel olarak görüşmelerin Moskova'da alınan kararların paylaşılması ve Türkiye'den talepler şeklinde geçtiği söylenebilir. Konferans'tan sonra kısaca yayınlanan resmi bir tebliğ şöyledir:

> "Türkiye Hariciye Vekili Bay Numan Menemencioğlu ve Birleşik Krallık Hariciye

[815] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 459-460.
[816] Knatchbull-Hugessen, **age**, 169.

> Nazırı Mr. Anthony Eden, 5 ve 6 Teşrinisani 1943'te Kahire'de buluşmuşlardır. Umumi vaziyet hakkında Moskova Konferansı neticelerinin bilgisiyle aydınlanan bir fikir teatisinde bulunulmuş ve iki vekil arasındaki görüşmeler memleketlerini bağlayan dostluk ve ittifak zihniyeti içinde cereyan etmiştir."[817]

Kahire'den Adana'ya İngiliz uçağı ile gelen Menemencioğlu Ankara'ya trenle hareket etmiştir.[818] Menemencioğlu, Adana'da kısaca "Şüphesiz ferah verici haberlerle geliyorum. Şimdiye kadar ferah vermeyecek bir haber getirmedik." demiştir.[819] İnönü, Menemencioğlu'nu Kahire'den döndüğü gün Başbakan Saraçoğlu ile birlikte kabul etmiştir. Bu görüşmenin ardından Bakanlar Kurulu Başbakan'ın başkanlığında toplanmış ve üç buçuk saat süren bir toplantı yapmıştır. Menemencioğlu toplantıda görüşme hakkında bilgi vermiştir. Aynı gün Londra'ya ulaşan Eden, Churchill tarafından kabul edilmiştir.[820]

Eden, Avam Kamarasında verdiği beyanatta Kahire Mülakatı hakkında kısaca şunları söylemiştir: "Moskova Konferansı neticelerinin ışığında umumi vaziyet hakkında nokta-i nazar teatisinde bulunduk. Türk meslektaşım bu görüşmelerin neticesi hakkında hükümetine malumat vermek için şimdi Ankara'ya dönmüş bulunuyor. Şimdilik bu hususta başka bir şey söyleyemem."[821]

Menemencioğlu 15 Kasım'da İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen'e "Türkiye'nin İngiltere'nin önerilerini kabul etmediğini" bildirmiştir. Knatchbull-Hugessen, Menemencioğlu'nun bu cevabı üzerine İngiltere'nin Türkiye'ye olan silah yardımının devam etmesinin pek mümkün olmayacağını söylemiştir.[822]

Menemencioğlu 16 Kasım'da toplanan CHP Meclis Grubu'nda Moskova Konferansı ve Kahire Görüşmesi hakkında uzun bir açıklama yapmıştır. Menemencioğlu'nun hazırladığı rapor, Hükümet ve CHP Meclis Grubu'nda yapılan gizli oturumda tartışılmıştır. Menemencioğlu CHP Grubu'ndan Hükümet adına, gerekmesi durumunda, Mihver tarafına savaş açmak için yetki talep etmiştir. Sert tartışmaların yaşandığı toplantıda prensip olarak savaşa girme kararı alınmıştır. Karar Menemencioğlu tarafından gizlice İngiliz Büyükelçisi'ne iletilmiştir. Ancak bu karar Almanların saldırı ihtimaline karşı Türkiye'nin savunmasının güçlendirilmesi ve Türk

[817] **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 İkinciteşrin 1943.
[818] **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 İkinciteşrin 1943.
[819] **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 İkinciteşrin 1943.
[820] **Akşam Gazetesi**, 11 Teşrinisani 1943. Menemencioğlu Kahire dönüşünde Ankara'da garda karşılanırken bk. ek 52.
[821] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 İkinciteşrin 1943.
[822] Weisband, **age**, 173-174.

ordusu ile Müttefik ordularının Balkanlar'da iş birliği planları yapılması durumunda geçerli olacaktır.[823] CHP Meclis Grubu'nda yapılan müzakerelerin ardından Grup Başkan Vekilliğinden şu tebliğ yayımlanmıştır:

> "CHP Meclis Grubu bugün (16/11/1943) saat (15)te Trabzon mebusu Hasan Saka'nın reisliğinde toplanarak Hariciye Vekili'ni dinledi. Vekil, Moskova Konferansı hakkında neşrolunan vesikalara ve her kaynaktan elde edilen malumata dayanarak siyasi durumu Partiye izah etti. Müzakerenin en mühim konusu, İngiliz Hariciye Nazırı ile Kahire'de yapılan konferans olmuştur. Kahire Konferansı'nda neşrolunan tebliğde söylenildiği gibi iki vekil arasında dostluk ve ittifak havası içinde milletlerarası vaziyet mütalaa olunduğu gibi ittifak muahedesi icabı olan meseleler de görüşülmüştür. Türkiye Hariciye Vekili, İngiltere ile ittifak muahedesinin icablarını muhafaza ederek Türkiye'nin hareket hattını izah etmiştir. Parti Grubu etraflı malumat alarak müzakere ettikten sonra Hükümetin hareketini ittifakla tasvib etmiştir."[824]

Ardından CHP Müstakil Grubu toplanmış. Menemencioğlu bu toplantıya da katılarak izahatta bulunmuştur. Toplantı sonrası Müstakil Grup Başkan Vekilliğinden yayımlanan tebliğde özetle Parti Meclis Grubu'nun kararına benzer şekilde "hükümetin haricî siyasette tuttuğu yolu ittifakla tasvib" ettikleri açıklanmıştır.[825] Savaşa katılma yönünde alınan prensip kararının İngilizlerin olası tepkisini engellemeye yönelik olduğu söylenebileceği gibi savaşa girme kararının bazı şartlara bağlanması "oyalama" taktiğinin değişik bir versiyonu olarak da görülebilir.

Türkiye'nin savunmasını güçlendirmek istemesi ve ihtiyatlı davranmasını Knatchbull-Hugessen şu sözlerle hak vermiştir:

> "Türk cevabı meselenin önemini, kuvvetle savunma yetersizliği üzerine koymuştu. Gerçekten, şimdiye kadar Türkiye'yi teçhiz için yapılan bütün masraflara rağmen, Türk görüşünün haksız olduğunu söyleyemem. Ege Denizi'nde kendi gözleri önünde cereyan eden olaylar karşısında, Türkleri ihtiyatlarından dolayı yermek güçtü."[826]

Türkiye'nin 17 Kasım'da prensip olarak aldığı savaşa girme kararını Deringil, "Türk diplomasisinin savunma hattında taktik bir geri çekilme" olarak görmüştür. Türkiye savaşa girmeyi prensip olarak kabul ettiği için Müttefikler bundan sonra onu savaşa sokmanın yolları üzerinde yoğunlaşacaktır. Ancak Türkiye bu defa savaşa "hazırlıksız olduğu ve savaşta ne rol oynayacağını bilmediği" yönündeki tezler üzerinden eski politikasını sürdürmeye çalışacaktır.[827]

Türkiye, Menemencioğlu ile Eden arasında yapılan mülakatta görüşülen konular hakkında Türk tarafının cevabını Londra Büyükelçisi Rauf Orbay aracılığıyla İngilizlere bildirmiştir. Cevap CHP Meclis Gruplarında Menemencioğlu'nun yaptığı

---

[823] **Age**, 179-180.
[824] **Akşam Gazetesi**, 17 Teşrinisani 1943.
[825] **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 İkinciteşrin 1943.
[826] Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 214.
[827] Deringil, **age**, 211-212.

açıklamalar ve yapılan tartışmalardan sonra olgunlaşmıştır. Ayrıca Menemencioğlu yabancı devlet temsilcilerini kabul ederek Kahire görüşmesiyle ilgili bilgi vermiştir.[828]

Menemencioğlu Ankara'ya döndükten sonra Papen'i kabul etmiştir. Papen, bu görüşmenin ardından Berlin'e gitmiştir. Alman Elçiliği yaptığı açıklamada bu seyahatin daha önceden planlandığını, Kahire Konferansı ile ilgili olmadığını özellikle belirtmiştir.[829] Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Saffet Arıkan da İstanbul'a gelmiştir. Bu sırada Alman basını Türk-Alman ilişkilerinde değişiklik olmayacağı yönünde yayınlar yapmış ve Berlin'in Türkiye'nin tarafsızlık politikasından ayrılmayacağı düşüncesinde olduğunu yazmıştır.[830]

Bu dönemde Türk-İngiliz ilişkileri gerilmiştir. Bu durum Papen'in Almanya'ya yazdığı rapora yansımıştır. Rapora göre Menemencioğlu bir resepsiyonda kendisine Türkiye'nin "ciddi sorunlarla karşı karşıya bulunduğunu" söylemiştir. Bunun emareleri olarak Kahire'den döndükten sonra İngiliz Elçisi'nin ilişkileri kesmiş gibi hareket ettiğini, kendisini Elçiliğe hiç davet etmediğini hatta Elçiliği İstanbul'a taşımayı dahi düşündüklerini söylemesini göstermiştir. Menemencioğlu'nun bu durumda Türkiye'nin bağımsızlık ve ticari konularda taviz vermeyeceğini ama yapılan "antlaşmaların şartlarını yerine getirmeye kendilerini yükümlü gördüklerini" bildirmiştir. Ayrıca, Müttefiklerin baskı uygulaması durumunda onların ihtiyaçlarını (kauçuk, kalay, tekstil, tahıl ve petrol) karşılamaya devam edeceğini ama Türkiye'nin savaşa girmesini engellemek için "elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışacağını" ifade etmiş; ancak buna rağmen Türk ekonomisine karşı "bir tehdit" durumu olursa savaşa girmeyi tercih edeceğini ve Müttefik baskısını azaltmak için "bazı adımlar atmak zorunda" olduğunu yazmıştır.[831] Burada iki husus dikkat çekicidir. Öncelikle, Menemencioğlu'nun savaşa girilmemesi hususunda Alman taraftarlığı yaptığını iddia etmek güçtür. Çünkü, İngilizlerin aldığı tavır karşısında "savaşa girmeyi göze alması" ve hükümet adına savaşa girme yetkisi istemesi, her ne kadar taktik bir manevra olsa da, Türkiye'nin eğer savaşa girecekse, bunun Müttefikler tarafında olacağının göstergesidir. Ayrıca, Türkiye'nin genel tarafsızlık politikası, Müttefiklerin savaşa katılma baskısı ile birlikte düşünüldüğünde ülkenin, ülke yönetiminin ve Dışişleri teşkilatının ne kadar zor bir süreçten geçtiğini göstermesi açısından önem arz

[828] **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 İkinciteşrin 1943.
[829] **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 İkinciteşrin 1943.
[830] **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 İkinciteşrin 1943.
[831] Papen, **age**, 63.

etmektedir.

Menemencioğlu görüşmeden sonra kardeşi AA Genel Müdürü Muvaffak Bey, kız kardeşi ve yeğenleriyle birlikte İstanbul'a gelmiş ve garda şunları söylemiştir:

> "Birkaç gün istirahat etmek üzere geldim. Başka bir yere gitmeyeceğim. Tekrar Ankara'ya döneceğim. Son zamanın siyasi hadiseleri hakkında malumat vermeme bilmem lüzum var mı? Buna dair esasen Parti grubunda kâfi derecede izahat verdim. Vaziyet sarihtir. Yabancı radyoların Türkiye'nin harble ilgisi hakkında yaptıkları neşriyat propagandadan başka bir şey değildir."[832]

Türkiye savaşa girmemek için bazı "bahaneler" ileri sürmüştür. Bu "bahaneler" savaşın sonucunu etkileyecek türdendi. Churchill, Avam Kamarasında yaptığı konuşmada bunları şöyle dile getirmiştir:

> "Avrupa'ya fiilen el koymuş olan Mihver memleketleri Orta Doğu'ya nüfuz etmek için Türk barajını hiçbir zaman yaramamışlardır. Harbin başlangıcından itibaren Stalingrad ve El Alemeyn zaferlerine ve Kuzey Afrika'nın Amerikan ve İngiliz kuvvetleri tarafından işgaline değin, Orta Doğu yolunun Mihver Kuvvetlerine kapalı kalması harbin siyasi ve askerî sonuçları üzerine çok büyük etkiler yapmıştır."[833]

II. Dünya Savaşı'nın bu kritik döneminde Menemencioğlu ile Eden arasında yapılan Kahire Görüşmesi'nde, Türkiye'nin savaşa girmesi için bazı taleplerde bulunulmuştur. Türkiye "tarafsızlık" politikası gereği savaşa girme isteğini kabul etmediği gibi, diğer talepleri de "savaşa girme anlamına geleceğinden" dolayı reddetmiştir. Ancak Meclis'te yapılan görüşmede prensip olarak savaşa girme kararı alınmıştır. Bu kararla birlikte Türk dış politikasında yeni bir döneme girildiği görülecektir. Ancak Türkiye, hemen savaşa girmeyecek; bu defa da yeni tezler üzerinden savaşa girmemek için direnmesini sürdürecektir.

4.6. Kahire Konferansı (4-6 Aralık 1943)

Kahire Konferansı, Tahran Konferansı'nın hemen ardından ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill arasında 4-6 Aralık 1943'te Mısır'ın başkenti Kahire'de yapılmıştır. Görüşmede Tahran Konferansı'nda alınan kararlar Roosevelt, İnönü ve Churchill arasında tartışılmıştır. Tahran Üçler Konferansı olarak da bilinen konferans 28 Kasım-1 Aralık 1943'te ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve Sovyet Rusya Devlet Başkanı Joseph Vissarionovich Stalin arasında olmuştur. Konferans'ta II. Dünya Savaşı'yla ilgili önemli kararlar

[832] **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 İkinciteşrin 1943.
[833] Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 215.

alınmıştır. Görüşmede ikinci cephenin açılması, ikinci cepheyle bağlantılı olarak Türkiye'nin de savaşa katılması, savaş bittikten sonra kurulacak barış düzenin korunması için bir milletlerarası teşkilat kurulması, Alman topraklarının Oder Nehri'ne kadar olan kısmının Polonya'ya verilmesi kararlaştırılmıştır.[834] Görüşme basında "Kahire Konferansı",[835] "Kahire Görüşmesi",[836] "Kahire Mülakatı"[837] ve "Kahire'deki Buluşma"[838] gibi isimlerle haber olmuştur.

ABD Başkanı Roosevelt, İnönü ile görüşmek için 26 Ekim'de bir mektup göndermiştir. Roosevelt'in mektubuna "İnönü'nün tanışmaktan memnun olacağı" cevabı Dışişleri Bakanı Menemencioğlu tarafından ABD Büyükelçisi Steinhardt'a bildirilmiştir. Görüşmenin Türkiye'de olabileceği, Türkiye olmazsa Orta Doğu'nun herhangi bir yerinde yapılabileceği de belirtilmiştir.[839] 1 Aralık'ta Ankara'dan Kahire'ye gönderilen başka bir telgrafta İnönü'nün Başkan'la Halep'te buluşabileceği, Halep'in güvenli ve Ankara'dan trenle 26 saat uzaklıkta olduğu yazılmıştır.[840] Bir başka alternatif olarak Kahire teklif edilmiş ama bunun bazı zorlukları (CHP'nin, İnönü'nün uçmasını kabul etmemesi gibi.) beraberinde getireceği bildirilmiştir. Sonuçta görüşmenin Kahire'de yapılması yönünde fikir birliği sağlanmıştır.[841]

İnönü; Roosevelt ve Churchill ile görüşmek üzere davet edildiğinde buna verilecek cevap için Bakanlar Kurulunda hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Sonuç olarak davete gitme yönünde cevap verilmesi kararı alınmış ama "serbestçe görüş alışverişinden öteye geçmemek" ve "Tahran'da İngilizler, Amerikalılar ve Ruslarca önceden alınmış kararların bildirilmesi niteliğinde..." olmaması şartı öne sürülmüştür. Roosevelt, İnönü'nün bu şartlarını kabul etmiş ve Büyükelçi Steinhardt'a gönderdiği yönergeye şunları yazmıştır: "Lütfen Cumhurbaşkanı'na söyleyin, kendisiyle

---

[834] Armaoğlu, **age**, 393-394.
[835] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Birincikânun 1943.
[836] **Akşam Gazetesi**, 11 Kanunuevvel 1943.
[837] **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Birincikânun 1943.
[838] Falih Rıfkı Atay, "Kahire'deki Buluşma", **Kızılay Gazetesi**, 10 İlkkânun 1943.
[839] Steinhardt, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the President, the Secretary of State, and the Under Secretary of State (Stettinius)", Ankara, Kasım 14, 1943, (Most secret), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d127 [14.10.2017].
[840] Steinhardt, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Ankara, Aralık 1, 1943, (Most Immediate-Most secret for the President.), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d404 [14.10.2017].
[841] F. D. Brown, "The Prime Minister's Assistant Private Secretary (Brown) to the President's Special Assistant (Hopkins)", [Cairo, Aralık 2, 1943.] (Most Secret-Most İmmediate), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, Ek 1, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d426 [14.10.2017].

konuşma fırsatı elde ettiğim için özellikle mutluyum. Kendisine, 'eşit kişiler arasında serbestçe tartışma yapılması için' çağrıldığı konusunda gereken güvenceyi verin".[842] İnönü, Kahire'ye "serbestçe ve eşit koşullar altında" konuşma "hakkıyla" gitmiştir. İnönü'nün burada gösterdiği tavır diplomatik anlamda devletler arası ilişkilerde "mütekabiliyet" esasına karşılık gelmektedir. Cumhurbaşkanı bu tavrıyla karşı tarafın isteğini "dikte" etme arzusunu diplomatik nezaket içinde reddetmiş, "dostluk münasebeti şeklinde konuşma arzusunu" iletmiştir. Başka bir açıdan "eşitlik ve bağımsızlık" durumlarını hatırlattığı da söylenebilir.

Müttefik tarafı İnönü'nün şartlarına olumlu yaklaşınca konu, CHP Meclis Grubu'nda tartışılmıştır. Birkaç milletvekilinin karşı çıkmasına Başbakan Saraçoğlu, "Lozan başarısının mimarına güvenmiyor musunuz?" diyerek endişeleri giderdiğini İnönü'ye aktarmıştır.[843] İnönü, Kahire'ye savaşa girme yetkisiyle gitmiştir.[844]

İnönü, Kahire'ye giderken heyete yaveri Celal Üner'den başka askerî yetkili almamıştır. Bu durum Türk tarafının bir taktiği olarak düşünülebilir. Zira askerî ve teknik konular görüşülürken askerî yetkili olmadığı için bu konular detaylı konuşulamamıştır.[845] Heyette Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, Genel Sekreter Cevat Açıkalın, Basın ve Umum Yayın Müdürü Selim Sarper, Süreyya Anderiman (danışman-tercüman), Turgut Menemencioğlu (tercüman) ve Dışişleri Bakanı Özel Kalem Müdürü Şadi Kavur bulunuyordu. Ayrıca İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen, Büyükelçilik Müsteşarı Knox Helm, Hava Ataşesi Bobbie George, ABD Büyükelçisi L. Steinhardt ve Rus Büyükelçisi Sergey A. Vinogradov vardır. Heyet 3 Aralık 1943'te Ankara'dan trenle gizlice Adana'ya hareket etmiştir. 4 Aralık'ta Adana'dan Kahire'ye İngiliz ve Amerikan Hava Kuvvetleri'ne ait beş büyük uçakla gidilmiştir. Roosevelt ve Churchill heyetleri ile birlikte Tahran Konferansı'nın ardından Kahire'ye 2 Aralık'ta gelmişlerdi. Roosevelt'in yanında Harry Hopkins, Churchill'in yanında Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Sir Alexander Cadogan, General

[842] Weisband, **age**, 191-192. Ayrıca bk. F. D. Brown, "The Prime Minister's Assistant Private Secretary (Brown) to the President's Special Assistant (Hopkins)", [Cairo, Aralık 2, 1943.] (Most Secret-Most İmmediate), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, Ek 2,
https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d426 [14.10.2017].
[843] İnönü, **age**, c. 1, 161.
[844] Knatchbull-Hugessen, **age**, 164.
[845] bk. "United States-United Kingdom Agreed Minutes", (Most Secret), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**,
https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d449 [14.10.2019].

Wilson ve Air Chief Marshal Douglas vardır. Aynı gün Kahire'ye ulaşan İnönü, ikâmet edeceği villaya geçtikten bir süre sonra Menemencioğlu ile birlikte Çin Devlet Başkanı Chiang Kai-shek'in (Çang Kay Şek) kaldığı villaya giderek onunla görüşmüştür. Villaya döndükten sonra İnönü'yü, Churchill ziyaret etmiştir. İki lider bir süre görüştükten sonra birlikte Roosevelt'in kaldığı villaya geçmiştir. Görüşmeler 5, 6 Aralık günlerinde yapılmıştır.[846] Konferans resmî olarak 6 Aralık'ta sona ermiştir. Ancak kurmaylar arası görüşmeler birkaç gün daha sürmüştür. Görüşmelerde Sovyet Rusya'yı Akdeniz Komisyonundaki Rus Delegesi Dışişleri Yardımcı Komiseri Vichinsky (Vizhinsky) temsil edecekken, Komisyonun Napoli'de yaptığı toplantı nedeniyle o tarihte Kahire'ye gelememiş, onun yerine Rusya'nın Ankara Büyükelçisi S. A. Vinogradov yer almıştır. Menemencioğlu, Vichinsky'nin Konferans'ta olmamasının "rastlantı olamayacağı"nı düşünmüştür. ABD Büyükelçisi Steinhardt, Vichinsky'nin kendisini telefonla arayarak Konferans'a yetişememesinin "Hiçbir uluslararası anlamının bulunmadığını, gönderilen talimatın, Cezayir'den Napoli'ye hareketinden birkaç saat sonra eline geçmesinden doğduğunu..." söylemiştir. Roosevelt'in katıldığı bütün görüşmeler onun villasında olmuştur.[847]

Görüşmelerde Müttefik tarafından özellikle Churchill, Türkiye'nin savaşa katılması için çok ısrar etmiştir. Churchill, savaşa katıldığı takdirde Türkiye'nin Müttefiklerle olan dostluk ilişkilerinin süreceğini, savaş sonrasında galiplerle aynı safta olacağını, katılmadığı durumda ise yalnız kalacağını söylemiştir. Ayrıca Türkiye'nin Rusya'ya karşı olan çekincelerini bildiği için Rusya ile aynı tarafta yer alacağını söyleyerek Türkiye'nin endişelerini gidermeye çalışmıştır.[848] Churchill, Türkiye'nin savaşa katılması için kendince "güzel" şeylerden bahsederken tersi durumda ise Türkiye'yi "yalnızlıkla" tehdit etmiştir. Rusya'ya karşı ise yüzde yüz bir güvence vermemekle birlikte sadece aynı tarafta olacağını söylemekle yetinmiştir. Bu söylem Türk tarafını yani İnönü'yü ikna etmemiştir. Çünkü sadece aynı tarafta olmak

---

[846] Konferans sürecinde toplantılar, Roosevelt kucakta getirilip koltuğa oturtulduktan sonra başlamıştır. Roosevelt'in bu duruma gelmesinde 1922'de geçirdiği çocuk felci hastalığı etkili olmuş ve ayaklarını kullanamaz duruma gelmiştir. Oğul İnönü'nün yazdığına göre baba İnönü bu durum için "görülecek bir şey" demiştir. İnönü, **age**, c. 1, 163.

[847] White House Files, "Log of the Trip", Thursday, Aralık 2nd, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d425 [14.10.2017]; "Third tripartite meeting of Heads of Government, 6 p.m.president's villa", **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/ch12subsubch22 [14.10.2017]; Weisband, **age**, 192-194; **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Birincikânun 1943.

[848] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 462.

bazen savaşmamak için yeterli değildir. Bunun en güzel örneği Almanya ile Rusya arasında yaşanan ilişkilerde görülmüştür ki İttifak Antlaşması yapan bu iki devlet kısa bir süre sonra savaşa tutuşmuşlardır. Türk dış politikasını yönetenler başta İnönü olmak üzere bu savaşın Türkiye'nin savaşı olmadığını, Türkiye'nin çıkarlarına hizmet etmeyeceğini çok iyi bilmekteydiler. Özellikle Türkiye üzerinde emelleri olan Rusya'nın fırsat kolladığı bir süreçte mevcut şartlarda savaşa girilmesi ülkeye yapılacak en büyük kötülük olarak görülüyordu.

Türkiye savaşın başından beri Rusya'nın "tarihî emellerinden" çekinmektedir. Savaş sürecinde Türkiye bu endişesini Müttefik Devletlere söylemiştir. İnönü, bunu ilk olarak Adana'da Churchill'le yaptığı görüşmede dile getirmişti. Ancak Türk tarafı Menemencioğlu ile Eden arasında olan Kahire Görüşmesi sonrası Rus tehdidini gündeme getirmekten vazgeçmiştir.[849] Zira Türk tarafı İngilizler ile Ruslar arasında "gizli bir anlaşma" olduğunu ve bu doğrultuda Rusya'nın İngilizlerin Batı Avrupa'daki menfaatlerine göz yumduğunu düşünmektedir. Bu doğrultuda Doğu Avrupa'nın Rusya'ya bırakılacağı tahmin edilmektedir. Weisband, bunu Türk tarafının bir "kuruntusu" olarak görmüştür. Onun belirttiğine göre Menemencioğlu anılarında İngilizlerin hava üssü olarak Türkiye'nin güneyindeki hava alanlarını seçtiklerini ve kuzeyden sadece İzmit'te bir üsle ilgilendiklerini belirtmiş olmasının yanı sıra kuzeydoğu bölgesiyle Karadeniz kıyılarını kimin koruyacağını sorgulamıştır. Ona göre "Ruslar! Orta Avrupa'ya ağır darbeler indirecek olan İngiliz üsleri açıldıktan sonra, Rusların da Balkanlardan geri çekilen Alman kuvvetlerine saldırmak için aynı hakları istemeyeceğini kim söyleyebilirdi?" Menemencioğlu, İngilizlerin sadece güneyden üs istemesini Rusların kuzeyden faydalanma ihtimali olarak düşünmüş ve Sovyet hava unsurlarını bir gün Türk topraklarından "zor kullanarak" çıkarma durumunda kalabileceklerini "hissettiğini" belirtmiştir. Bu düşüncesini şöyle dile getirmiştir: "İngilizlerin güneyde sağlam bir şekilde yerleşmek istedikleri gerçekti. Fakat kuzey bölgesi ne diye boş bırakılacaktı? Neye hazırlık olarak boş bırakılıyordu? Bu düşünceler beni çok tedirgin etmekteydi..."[850] Türk tarafı bu düşüncesini belki de

[849] Weisband, **age**, 120-121, 174.

[850] Weisband, **age**, 209-210. Türkiye'nin savaşa giriş hazırlıklarıyla ilgili tarafların yaptığı teklifler için bk. "United States–United Kingdom Agreed Minutes", (Secret), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d446 [14.10.2017]; "United States–United Kingdom Agreed Minutes", (Most Secret), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d449 [14.10.2014]. "United

açık bir şekilde ifade etmediğinden dolayı lojistik sorunlar ve personel meseleleri ile bahsedilen diğer konularda güçlük çıkarıyordu. Menemencioğlu bu düşüncesini İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen'e yazdığı "kişisel bir mektupta" dile getirmiştir. Mektuba göre Menemencioğlu, İngiltere'yi Sovyetlerle nüfuz bölgeleri konusunda anlaştıklarını, Rusları Balkanlarda serbest hareket imkânı tanıma ve "Türkiye'yi savaşa sokmaya çalışmakla" suçlamıştır.[851]

Ayrıca İnönü görüşmede, Müttefiklerin Türkiye'nin "körü körüne savaşa katılmasını istemelerini, savaşta ne rol oynayacağının ise savaşa katıldıktan sonra söylenmesini" kabul etmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Görüşmelerde Roosevelt'in Türk tarafına yakın durduğu söylenebilir. Roosevelt, 4 Aralık'ta Churchill'e "Eğer ben Türk tarafı olsaydım, Türkiye'yi savaşa sokmadan önce İngiltere'nin verdiğinden daha çok yardım isterdim." demiştir. Menemencioğlu'nun "Amerikan Başkanı'nın yanındayken ruhum şükranla doluyordu." demesinin nedeni bu olsa gerektir.[852]

Görüşmelerin sonuna doğru İnönü "Türkiye'nin savaşa giremeyeceğini" söylemiştir. Buna gerekçe olarak başta silah ihtiyacı olmak üzere Trakya'da çamur mevsiminin henüz başlamadığı, askerlerin bir sınıfının yeni terhis edildiği ve onların yerine yeni gelen askerlerin henüz eğitimlerinin tamamlanmadığı gibi nedenler ileri sürmüştür. İnönü'ye göre ordu ile ilgili yaptığı açıklamalar tamamıyla teknik meselelerdi. Askerî danışmanları "yanında olmadığı için" bu konular hakkında daha fazla ayrıntıya girmek de mümkün değildi. Ordu olası bir Alman saldırısına karşı koyamayacak kadar güçsüz durumdaydı. Ayrıca Menemencioğlu İstanbul, İzmit, İzmir ve Ankara başta olmak üzere kömür merkezi konumundaki Zonguldak gibi Türkiye'nin "can damarı" durumunda olan şehirlerin Alman hava kuvvetleri tarafından yok edilebileceğini belirtmiştir.[853] İnönü'nün Türk tezine askerî açıdan yaptığı savunmayı ABD'nin Kurmay Başkanı Amiral Leahy anılarında "Türk Cumhurbaşkanı meseleyi cepheden ele alma tarzıyla beni tesiri altında bıraktı." şeklinde yazmıştır.[854] Jaeschke'ye göre İnönü'nün İngiliz önerilerini "nezaketle"

States–United Kingdom Agreed Minutes", **(**Most Secret), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d456 [14.10.2017].

[851] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 465.

[852] Weisband, **age**,198-204.

[853] **Age**, 199-201.

[854] Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 220.

reddetmesinin nedeni Almanlardan "Korktuğu için değil, 'Müttefik' bir Kızıl Ordu'nun Boğazlar'ı bir daha bırakmayacağından emin olduğu için idi."[855]

Türkiye savaşa girmemek için ordunun savunmadaki yetersizliği, taarruz yapabilecek yeterlilikte olmadığı, iklim şartları ve Rus tehlikesi gibi farklı gerekçeler öne sürerek direnmiştir. Ancak Müttefikler'in yoğun baskıları sonucunda ordunun ihtiyacı olan askerî teçhizat ve malzeme ihtiyacının tamamlanması ve savaş planlarının ortak yapılması gibi şartların yerine getirilmesi koşuluyla "prensip olarak" savaşa katılmayı kabul etmiştir. Ama heyetler arasındaki görüşmelerde ilerleme kaydedilememiştir. Türkiye ile İngiltere arasındaki çıkmaz burada başlamıştır. Türkiye savaşa katılabilmesi için yapılacak hazırlıkları öne çıkarırken İngiliz tarafı Türkiye'nin hava üslerini hemen açıp uçakları gönderme derdindeydi. Türkiye uçakların gönderilmesinin Mihver'e savaş ilanı anlamına geleceğini söyleyerek buna başından beri karşı çıkmıştır. Menemencioğlu tartışmanın bu bölümünde Adana Görüşmesi'nde vadedilen silahların henüz %4'ünün verildiğini belirterek silah ve malzeme yetersizliğini ortaya koymuştur. Menemencioğlu bu konuda Adana'da ayda vadedilen 300 kamyonun yarısından daha azının verildiğini söylemiştir. Adana'da oluşturulan listenin "anlamsız" kaldığını ve "gönderilen yardımın aslında söz verilenin pek küçük bir bölümü olduğunu" söylemiştir. ABD temsilcisi Hopkins, yapılan askerî malzeme desteğinin miktarını duyduğunda çok şaşırmıştır. Sonuç olarak İngiliz tarafı Türkiye'nin 15 Şubat 1944'e kadar savaşa girmesini istemiş ve Türk üslerine yerleşecek uçakların bu tarihe kadar ancak hazır olacağını söylemiştir. Konferans 15 Şubat'a kadar Türk hava üslerinin İngiliz uçaklarının kullanımına uygunluğuna dair Türk tarafının bilgi vermesi yönünde alınan kararla sona ermiştir.[856] Görüşmenin bu şekilde sonuçlanması birçok belirsizliği beraberinde getirmiştir. Bu durum da heyetler arası yapılacak görüşmelerden bir sonuç alınamamasına neden olacaktır.

İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen anılarında "Türklerin istekleri ve bizim bunları karşılama gücümüz arasında çok büyük bir açık vardı. Ayrıca, eş değerde bir açık Türklerin gerçek risk tahmini ve bizim tahminimiz arasında da mevcuttu."

---

[855] Prof. Dr. G. Jaeschke, "I. ve II. Dünya Savaşlarında Türkiye'nin Dış Politikası", Türkçeye Çeviren: Mihin Lugal, **Belleten [Dergisi]**, c. XLI, s. 163 (Temmuz 1977): 741.

[856] "United States-United Kingdom Agreed Minutes", (Most Secret), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d449 [14.10.1977]; Weisband, **age**, 198; Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 218-219.

şeklinde yazmıştır.[857]Alman Büyükelçi Papen'e göre ise "Türkiye'nin silah taleplerini abartması, basitçe savaş deklare etmesini önlemek amaçlıydı ve bana oldukça geçerli bir neden olarak göründü."[858] Türkiye'nin ihtiyacı olan askeri malzemeyi abartması savaşa girmesini engelleyen önemli bir etken olmuştur.

Görüşmeden sonra yayımlanan resmî tebliğ şöyledir:

> "Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Mr. Roosevelt, Türkiye Reisicumhuru M. İsmet İnönü ve İngiltere Başvekili Mr. Winston Churchill, 4., 5. ve 6. Birincikânun 1943'te Kahire'de toplandılar. [Kahire] Görüşmelerine İngiltere Hariciye Nazırı Mr. Anthony Eden, Türkiye Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu ve Mr. Harry Hopkins iştirak etmiştir. Bu konferansa Türk Devleti Başkanı'nın katılması, kendisine yapılan ABD, İngiltere ve Sovyet hükümetleri tarafından samimi davetten sonra, Birleşik Krallık ve Türkiye'yi birbirine bağlayan ittifakın ve Türkiye Cumhuriyeti ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki dostluğun gücüne tanıklık etmiştir. Başkanlar Roosevelt, İnönü ve Başvekil Churchill üç ülkenin ortak ve bireysel çıkarlarını hesaba katarak umumi siyasi durumu incelediler ve takip edilecek politikayı detaylı kontrol ettiler. Anlayış ve samimi bağlılık zihniyeti içinde tetkik edilmiş olan bütün meseleler Birleşik Amerika, Türkiye ve İngiltere arasında dünya vaziyetinin görüşü üzerinde çok sıkı bir rabıtanın mevcudiyetini göstermiştir. Bu suretle Kahire Görüşmeleri alakadar dört devletin aralarındaki münasebetlerin ilerisi için çok faydalı ve çok verimli olmuştur. Amerika ve İngiltere demokrasilerinin Sovyet Rusya ile mevcut olan menfaat ve görüş birliği ve Türkiye ile adı geçen devletler arasındaki gelenekli dostluk Kahire Konferansı'nın bütün seyri esnasında bir kere daha teeyyüd etmiştir."[859]

Konferans resmî olarak 6 Aralık'ta sona ermiştir. Ancak kurmay heyetler arasındaki görüşmeler birkaç gün daha sürmüştür.[860] İnönü, Kahire'den 7 Aralık'ta Churchill'in tahsis ettiği uçakla ayrılmıştır. Aynı gün Adana'dan trenle yola çıkan İnönü 8 Aralık'ta Ankara'ya gelmiştir. İnönü'yü Kayaş'ta Başbakan Saraçoğlu, İçişleri Bakanı Hilmi Uran ve Ankara Valisi Nevzat Tandoğan; Ankara Garı'nda TBMM Başkanı Abdülhalik Renda, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal, milletvekilleri, generaller ile birlikte kalabalık bir halk kitlesi karşılamıştır. İstasyondaki hava şöyle tasvir edilmiştir: "Türkler, barış konferansından dönen savaş kazanmış bir devletin üyeleri gibiydi." Cumhurbaşkanı trenden inmesinin ardından Gar'ın şeref salonunda kısa bir süre dinlenmiş ve halkın sevgi gösterileri arasında Çankaya Köşkü'ne geçmiştir.[861] İnönü, istasyonda yaptığı ilk açıklamada "Merak etmeyin arkadaşlar, durumumuzda bir değişiklik olmadı!"

---

[857] Knatchbull-Hugessen, **age**,167.
[858] Papen, **age**, 73.
[859] "Communiqué" [Bildiri], [Cairo, Aralık 6, 1943.], **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d509 [14.10.2017]; **Ulus Gazetesi**, 8 İlkkânun 1943.
[860] White House Files, "Log of the Trip", Thursday, Aralık 2nd, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d425 [14.10.2017].
[861] Weisband, **age**, 207; **Ulus Gazetesi**, 12 İlkkânun 1943. Menemencioğlu'nun da bulunduğu Kahire'de çekilen fotoğraf için bk. ek 53.

diyerek kendisini karşılayanları rahatlatmıştır.[862] Us'a göre İnönü, kendisini karşılamaya gelenlere "İki bayramı bir yapıyoruz. Harbe girmiyoruz." demiştir.[863] O günlerde Kurban Bayramı yaşanmasından dolayı böyle söylemiştir.

Menemencioğlu Ankara'ya döndükten sonra Türk ve Müttefik gazetecileri kabul etmiştir. Sorulara içtenlikle cevap vereceğini söyledikten sonra gazetecilerden bir ricada bulunmuştur. Gülerek yaptığı ricasında "Söylemediklerimi bana söyletmemenizdir." demiştir. Bu açıklamanın ardından şunları söylemiştir:

> "Kahire Konferansı, harbin bugünkü safhasının en ehemmiyetli hadiselerinden biri olmuştur. Kahire'den ve oradaki konuşmalarımızdan son derece memnun olarak dönüyoruz. Kahire'de her şeyden bahsettik. Siyasetin ve harbin bütün veçheleri gözden geçirilmiştir. Bu Konferans'a davetin Hükümetimize İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Cumhuriyetleri İttihadı tarafından yapıldığını hiç şüphesiz biliyorsunuz. Sovyetler Birliğini [temsil edecek olan] M. Vişinski [Vichinsky] çok uzak bir yerde bulunduğundan toplantılarımıza iştirak edememiştir. Ve Kahire'ye ancak bu sabah varmıştır. Fakat size şunu diyebilirim ki M. Vişinski'siz de Sovyet Rusya konferansta idi. Resmî tebliğde de görmüş olacağınız veçhile İngiltere ile ittifakımız bu Konferans'tan daha ziyade kuvvetlenmiş olarak çıkmıştır. Konuşmalarımız son derece samimi ve ileri olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği ile münasebetlerimiz de hemen hemen İngiltere ile olan münasebetlerimiz derecesinde samimi ve kuvvetlidir, diyebilirim. Meselelerin bütün veçhelerini açık sözlülükle, bazen mutlak bir ifade, fakat anlayış zihniyeti ile tetkik ettik. Bilmediğimiz birçok şeyleri öğrendik. Dostlarımız da bilmedikleri birçok şeyleri öğrendiler. Birbirimizi menfaatlerimizde ve imkânlarımızda daha iyi anlamak yolunda biz onlara, onlar da bize yaklaştılar. İşte bütün konuşmalarımız bu zihniyetten mülhem olduğu içindir ki Kahire'den tam bir samimiyet havası içinde ayrılabildik. Teferruata girişmeksizin size şunu söyleyebilirim ki konuşmalarımız süresince Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu'nun direktifleri mihverinde kaldık ve haricî siyasetimiz değişmemektedir."[864]

Menemencioğlu'nun açıklamasında resmî tebliğdeki gibi Kahire'de görüşülen konularla ilgili pek bir şey yoktur. Dış politikanın değişmediğinin altı çizilmiştir. Ardından geçilen soru-cevap faslında Menemencioğlu'nun sorulara verdiği genel cevaplarla toplantı sona ermiştir. Menemencioğlu bir gün sonra Mihver Devletler'in basın temsilcilerini kabul etmiştir. Toplantıda AA muhabiriyle birlikte Alman, Macar, Romen ve Japon gazeteciler hazır bulunmuştur. Menemencioğlu kısa bir açıklama yaptıktan sonra basın mensuplarının sorularını daha önce olduğu gibi genel cevaplar vermiştir.[865] Menemencioğlu'nun açıklamasında Türk dış politikasının değişmemiş olması ve ABD Başkanı'nın Rusya tarafından onlar adına kendilerine konuşma "selahiyetinin" verildiğini söylemesi dikkat çekmektedir.

---

[862] İnönü, **age**, c. 1, 162.
[863] **Asım Us'un Hatıra...**, 589-590.
[864] Steinhardt, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Ankara, Aralık 9, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran**, **1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d513 [14.10.2017]; **Ulus Gazetesi**, 12 İlkkânun 1943.
[865] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Birincikânun 1943.

Menemencioğlu'nun Türk dış politikasının değişmeyeceğini açıkladıktan sonra Alman Dışişleri Bakanlığı sözcüsü şu açıklamayı yapmıştır:

> "Bu beyanat yapıldıktan sonra, Kahire Görüşmelerinin mana ve muhtevası üzerinde artık mesele kalmamıştır. Böylelikle İngiliz ve Amerikan basınının arzu ve ümidleri hilafına, Türkiye Reisicumhuru tarafından takib edilen ve Türk milletile Türkiye Büyük Millet Meclisinin idaresine dayanan akılane siyaset sayesinde Türkiye kendisini, hiçbir kazanç temin etmeyecek olan bir harbe girmekten kurtarmıştır."[866]

Papen anılarında Türkiye'nin 15 Şubat'a kadar hava üslerinin hazır olması ve savaşa girmesiyle ilgili Müttefiklere verdiği cevabı 12 Aralık'ta hazırladığını ve bunun Çiçero sayesinde bir iki gün içinde kendisine geldiğini yazmıştır. Türk ordusunun "yetersiz mühimmat ikmali yüzünden" savaş hazırlıklarının Şubat ortasına yetişmesinin mümkün olmadığını bildirilmiştir.[867] Knatchbull-Hugessen, Papen'in yazdığını doğrulamış ve Türkiye'nin cevabı ile ilgili şunları yazmıştır:

> "Türk Hükümeti bize cevap vermekte gecikmedi. Teklifimizi prensip olarak kabul ettiler, ancak hava gücümüzün Türk üslerini kullanarak uçmalarına izin verirlerse kendilerine karşı bir misilleme riskine hem de yalnız havadan değil aynı zamanda karadan da açık olacaklarını belirttiler. Bu riski, bir facia ihtimalini önlemenin ötesinde, gerekli donanımlara sahip olmadan alamayacakları noktasında da dikkat çektiler."[868]

CHP Meclis Grubu Umumi Heyeti 14 Aralık 1943'te Kahire Konferansı'nı değerlendirmek üzere Grup Başkan Vekili Kazım Özalp'ın başkanlığında toplanmıştır. Menemencioğlu görüşme hakkında geniş çaplı bilgi vermiştir. Ardından Başbakan Saraçoğlu hükümetin takip ettiği dış politika hakkında bilgi vermiştir.[869]

Eden İngiltere'ye döndükten sonra Avam Kamarasında Tahran Konferansı hakkında bilgi verdikten sonra Kahire Konferansı'yla ilgili şunları söylemiştir:

> "…Tahran'da Türkiye Cumhuriyeti Reisini, dönüş yolculuğumuzda Kahire'de Amerika, Rusya ve İngiltere mümessillerinin iştirakiyle yapılacak bir konferansa davet etmeye karar verdik. Türkiye Reisicumhuru yanında Hariciye Vekili ve Hariciye Vekâleti Umum Kâtibi olduğu hâlde Kahire'ye geldi. Büyük Britanya ile Amerika'nın ve Sovyetler Birliği'nin Ankara büyükelçileri de Cumhurreisi'ne refakat ediyorlardı. Sovyet Rusya'yı temsil edecek olan M. Vishinsky İtalya'da cephede olduğu için maalesef ancak görüşmelerden sonra gelebildi. Kahire'den ayrılmadan evvel kendisini görüp olup bitenler hakkında malumat verdim ve çalışmalarımızın neticesi hakkında müzakerelerde bulundum. Bu görüşmeler, dört hafta evvel Kahire'de Türk Hariciye Vekili ile yaptığım görüşmeleri daha büyük bir salahiyetle ve tamamen inkişaf ettirici bir mahiyette olmuştur. Bu gizli müzakereler hakkında, bu safhada tafsilat vermeyeceğim aşikârdır. Çünkü bunları birçok kimseler duyabilir. Fakat bu görüşmelerin dört memleket yani bizimle Sovyet Rusya, Amerika ve Türkiye arasında iş birliği için sağlam bir temel atmış olduğunu takdir edeceğinizi ümid ediyorum. Türkiye Hariciye Vekili Ankara'ya döndükten sonra bir demeçte bulunmuştur. Bu demecin Avam Kamarasının gözünden kaçmış olması mümkündür. Türkiye Hariciye Vekili bu beyanatında Kahire Görüşmelerinin çok samimi ve büyük ehemmiyette olduğunu ve Türkiye ile Birleşik Amerika Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlerin şimdi hemen hemen Büyük Britanya ile olan münasebetler

[866] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Birincikânun 1943.
[867] Papen, **age**, 72.
[868] Knatchbull-Hugessen, **age**, 166-167.
[869] **Ulus Gazetesi**, 15 İlkkânun 1943.

derecesinde samimi ve kuvvetli bulunduğunu söyleyebileceğini bildirmiştir. Bu işin tarihçesini bilenler, böyle bir demecin ehemmiyetini takdir edeceklerdir. Bu beyanat, dört devlet arasındaki müstakbel münasebetlerin tedrici inkişafı bakımından hayırlı bir alamettir. Yalnız bu inkişaf bile İkinci Kahire Konferansı'nın cesaret verici olduğunu Mecliste bildirmek için beni haklı çıkarmaya kâfidir."[870]

Eden'in açıklamasından Tahran'da savaşın süresinin kısalmasına yönelik kararlar alındığı ve Menemencioğlu'nun açıklamasından memnun olduğu anlaşılmaktadır.

Menemencioğlu bu görüşmelerden sonra daha önce olduğu gibi bir hafta kadar İstanbul'da dinlendikten sonra tekrar Ankara'ya dönmüştür.[871]

Adana Konferansı'ndan sonra Türk-İngiliz askerî heyetleri arasında görüşmeler yapılıyordu. Kahire Konferansı ardından en son Ocak 1944'te İngiliz Hava Kuvvetlerinden Mareşal Linnelli'nin başkanlığında bir heyet Ankara'ya gelmiştir. Bu heyet Müttefikler'in kullanacağı hava üslerinin hazırlanması için çalışmıştır. Ancak heyet daha öncekilere benzer "güçlüklerle" karşılaşmıştır. Türkiye, "İngiliz ve Amerikalıların Doğu Akdeniz stratejileri" hakkında bilgilerinin olmadığı ve bölgedeki Alman askerî gücünün çok büyük olmasından dolayı daha fazla askerî yardım istemiştir. Ayrıca hava üslerinin yapımında çalışacak personel sayısı ve onların eğitimi hakkında da sorunlar yaşanmıştır. Türkiye'nin istekleri karşı tarafta sıkıntı oluşturmuştur. İngiliz heyeti yaklaşık bir ay süren görüşmelerde istediği sonuçları alamayınca haber vermeden Ankara'dan ayrılmıştır. Bu durum Türk-İngiliz ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur.[872] Bu dönemde Knatchbull-Hugessen, Menemencioğlu'yla yaptığı bir görüşmede "Türklerin harbe gerçekten iştirak niyetinde olup olmadıklarını ve cevapları müspetse harbe hangi tarihte girmeği düşündüklerini sormuş"tur. Menemencioğlu ona şu cevabı vermiştir:

"Müttefikler Balkanlara askerî kuvvetler çıkarmayı başardıkları ve bu orduyu iki hafta müddetle savaş halinde muhafaza ettikleri takdirde, Hükûmet, askerî sözleşmede derpiş edilen Müttefikler arası iş birliği şartının yerine getirildiğine ka[â]ni olarak iki haftalık vadenin inkızasında Almanya'ya harp ilân etmeyi taahhüd altına alır."[873]

Knatchbull-Hugessen anılarında Türkiye'nin savaşa katılmamasıyla hayal kırıklığına uğradıklarını bunu da gizlemediklerini belirtmiştir.[874] Türk-İngiliz ilişkilerinde yaşanan sıkıntıyı Menemencioğlu anılarında "İngilizler yavaş yavaş her

[870] **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Birincikânun 1943.
[871] **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Şubat 1944.
[872] Weisband, **age**, 208-209.
[873] Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri...**, 225-226.
[874] Knatchbull-Hugessen, **age**, 167.

türlü içtenlikten uzaklaşmaya hatta bizimle görüşmek zorunda kalmamak için karşılaşmamaya bile dikkat eder oldular." şeklinde yazmıştır.[875] Türk-İngiliz ilişkilerinin kısmen yumuşaması, Boğazlar'dan geçen Alman gemilerinin durdurulup aranması sonrası Menemencioğlu'nun bakanlıktan istifa ettiği süreçte yaşanacaktır.

İngilizlerin yoğun baskısına karşın Türkiye'nin savaşa girmemesinin kendilerine daha faydalı olduğunu İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen anılarında şu sözlerle dile getirmiştir:

> "Biz ise kendi yönümüzden, yıl boyunca Türkiye'nin savaşa girmesi veya dışında kalmasından doğan avantajlarımızla dengelemeye çalışıyorduk. Sonunda vardığımız nokta, Türkiye'nin, Ortadoğu'da Almanlara karşı, siper olduğu ve koruyucu yastık görevi gördüğü sürece, bize en faydalı olduğu durum olduğuydu."[876]

Kahire Görüşmesi'nde Müttefik tarafı kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'yi kısa sürede savaşa sokmak için baskı yapmıştır. Türkiye baskıya boyun eğmemiş savaşa katılmama yönündeki tezlerini akılcı ve realist bir şekilde savunarak savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Bu politika Türkiye'yi savaşın yıkımından korumuştur.

4.7. "Alman Yanlısı" Olduğu İddiası

Numan Menemencioğlu II. Dünya Savaşı öncesi ve savaş boyunca Türk dış politikasında birçok gelişmenin içinde aktif bir şekilde yer almıştır. Savaş öncesi her iki tarafla yapılmak istenen ve yapılan "ittifak" antlaşmalarında doğrudan veya dolaylı olarak bulunmuştur. Söz konusu dönemde Türk dış politikasını yöneten başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere Başbakan Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu ile Numan Menemencioğlu'nun temel amacı Türkiye'yi savaş dışında tutabilmekti. Menemencioğlu da özellikle savaş sırasında yapılan diplomatik görüşmelere katılanlardan biridir. Müttefiklerin, Türkiye'ye savaşa girmesi yönünde baskı yaptığı dönemde Türkiye'nin savaşa girmemek için ileri sürdüğü "mazeretleri" Müttefik temsilcileri ile müzakere eden ve en çok tartışan o olmuştur. Bu durum Türkiye'yi savaşa sokmak için baskı yapan Müttefik temsilcilerinin, özellikle İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in hoşuna gitmemiş ve Menemencioğlu'nu onların gözünde "antipatik" biri yapmıştır. Bu antipati, Türkiye'nin ve Menemencioğlu'nun Almanya ile olan "iyi" ilişkilerinin etkisiyle de, hakkında "Alman yanlısı", "Mihver yanlısı" veya "Nazi yanlısı"[877] olduğu iddialarının ileri sürülmesine neden olmuştur.

---

[875] Weisband, **age**, 212.
[876] Knatchbull-Hugessen, **age**, 148.
[877] Dikerdem, **age**, 61; Weisband, **age**, 164-166; Deringil, **age**, 51, 54.

Boğazlar'dan "ticaret gemisi" görüntüsü altında geçen silahlı Alman gemileri meselesinde de sorumluluğun onun üzerine yıkılması bu iddiaların gerekçesi olarak gösterilmiştir. Menemencioğlu'nun "Alman yanlısı" olduğu yönündeki iddiayı ileri sürenler Müttefikler'dir. Müttefikler Menemencioğlu'nu, Türkiye'nin savaşa girmesinin önündeki engellerden bir olarak görmüştür.

Menemencioğlu'nun "Alman yanlısı" veya "Alman sempatizanı"[878] olduğu özellikle İngiliz mahfilleri[879] ile Müttefik Devletler basınında dile getirilmiştir.[880] Özellikle onun "Alman yanlısı" olduğuna inanan ve bunu iddia edenlerin başında İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden geliyordu. Buna karşın İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen tersi yönde düşünüyordu. Knatchbull-Hugessen buna inanmadığı gibi Eden'i bu görüşten döndürmek için ikna etmeye çalışmıştır. Menemencioğlu ise, Eden'in görüşmelerde "hep 'benim' diyen 'bir tiyatro oyuncusu gibi' olduğunu" söylemiştir.[881] Menemencioğlu'nun iddia edildiği gibi saf "Alman yanlısı" olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Menemencioğlu'nun istifa gerekçesi olarak takip ettiği dış politikayı Bakanlar Kurulunun "tasvip etmediği" gerekçe olarak gösterilmişse de bu kritik süreçte onun, Cumhurbaşkanı İnönü ve Saraçoğlu'ndan habersiz ayrı bir politika takip etmesi mümkün değildir. O dönemde yabancı devletlerle yapılan ticari antlaşmalar ve diğer antlaşmaların müzakere süreçlerinde Menemencioğlu vardı. Menemencioğlu'nun Alman devlet yöneticileri ile olan yakın ilişkileri Hitler'in Papen aracılığıyla araba hediye ettiği iddiası, hastalığının tedavisi için Hitler'in özel uçağı ile Almanya'dan özel doktor getirilmesi, 1943 boyunca Türkiye'yi savaşa sokmak için baskıların yapıldığı Adana ve Kahire konferanslarında Menemencioğlu'nun tutumu kendisine yapılan "isnadın" nedenleri olarak görülebilir.

II. Dünya Savaşı henüz başlarken İnönü, Alman tehlikesine karşı savaşın başlarında, sonradan "cesurane bir karar" olarak değerlendireceği bir girişimde bulunarak hem Batılı devletlerle hem Sovyet Rusya ile antlaşma teşebbüsünde bulunmuştur. Bu doğrultuda İngiliz ve Fransızlarla görüşmeler sürerken Sovyet Rusya'ya 1939'un Eylül ayında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu yanında Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Açıkalın, Siyasi Daire Genel Müdürü Feridun Cemal Erkin

[878] **Türk Dış Politikası...**, ed. Baskın Oran, c. 1, 468.
[879] Nadi, **age**, 175.
[880] Güçlü, **age**, 83.
[881] Weisband, **age**, 164-166.

ve Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Abdullah Zeki Polar'la birlikte Moskova'nın yolunu tutmuştur. Saraçoğlu, Sovyet Rusya'ya sadece Karadeniz ve Boğazlar'ı kapsayan "karşılıklı yardım paketi" önermek amacıyla gitmişti. Ancak Sovyet Rusya ile yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamamış ve anlaşma sağlanamamıştır. Buna karşın aynı yılın Ekim ayında İngiltere ve Fransa ile yapılan görüşmeler bir ittifak antlaşması ile sonuçlanmıştır. Dikerdem'e göre Saraçoğlu Ruslarla yaşadığı bu sonuçsuz görüşmelerden sonra "Rus düşmanı" olmuştur. Bundan dolayı Saraçoğlu savaş boyunca gerek dışişleri bakanlığı gerekse başbakan olarak görev yaptığı dönemde Sovyetlere karşı olan "aleyhte eğilimini" belli etmiştir. Saraçoğlu başbakan olduğu dönemde Alman Büyükelçisi Papen ile yaptığı görüşmelerin birinde "Rusların Almanlar tarafından yok edilme girişimi Hitler'in yüzyılda ancak bir kez rastlanabilecek büyük işlerindendir." dediği söylenmiştir.[882]

Menemencioğlu'nun "Alman yanlısı" olduğu iddiasına yol açan meselelerin temelinde aslında onun savaş sonrası oluşacak düzendeki "kuvvet dengesinden" duyduğu endişenin bulunduğu söylenebilir. Avrupa'da güç dengesinin sağlanması için Almanya'nın iyice "ezilmemesi" gerekiyordu. Eğer böyle olursa Sovyet Rusya kıta Avrupa'sının tek güçlü devleti olacaktı. Bu durum Türkiye'nin güvenliği için tehlike oluşturuyordu. Menemencioğlu'nu en çok düşündüren durum buydu. Bu açıdan bakıldığında Menemencioğlu'nun dış politikadaki uygulamaları onun "Alman yanlısı" olduğundan ziyade kendi ülkesinin güvenliğini düşündüğünü göstermektedir. Dikerdem bu durumu şöyle ifade etmiştir:

> "Numan Menemencioğlu'nun Dışişlerinde egemen olduğu savaş öncesi ve savaş yıllarında Türk dış politikasına yön vermedeki etkisi yadsınamazsa da bu etki İnönü'nün izin verdiği sınırlar içinde kalmıştır. Yine de Menemencioğlu savaş yıllarında yerli ve yabancı gözlemcilere koyu bir Alman yanlısı gibi görünmüştür. Oysa onun Alman yanlılığı, tıpkı İnönü ve öteki devlet adamlarımız gibi, Sovyetler Birliği'ne karşı içgüdüsüyle beslediği bir güvensizlik duygusundan kaynaklanıyordu. Savaşın başından sonuna kadar Menemencioğlu, İngiliz ve Amerikan diplomatlarına Türk politikasının temel ilkesinin Avrupa'nın merkezinde güçlü bir Almanya'nın bulunmasına dayandığını yinelemiştir. Rusların Almanlar karşısında kazandıkları zaferlerin sayısı arttıkça da bu görüşünü değiştirmemesi Menemencioğlu'nu İngiliz politikası ile anlaşmazlığa düşürmüş ve onun müttefikler nezdinde saygınlığını zayıflatmıştır. Bundan en çok yararlanan da Ankara'daki Almanya Büyükelçisi von Papen olmuştur. Kurnaz diplomat, Menemencioğlu'na lüks bir Mercedes araba armağan ederek onun hakkında kamuoyunda zaten var olan kuşkuları güçlendirmekten geri durmamıştır."[883]

Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi, Osmanlı Devleti'ni yıkıma götüren

[882] Dikerdem, **age**, 37-38, 41; "Cevat Açıkalın'ın Anıları...", 1009.
[883] Dikerdem, **age**, 61. Papen'in, Numan Bey'e bu kurşun geçirmez Mercedes otomobili Hitler adına hediye ettiği ve onun "Germanofil damgası yemesinde" etkisi olduğu belirtilmiştir. Turhan Aytül, "İnönü'nün Mutfağı, Atatürk'ün Sofrasından Daha Dar ve Küçüktü", **Milliyet Gazetesi**, 3 Nisan 1979.

ana etkenlerden olan Rusya tehdidi, yeni cumhuriyet için de büyük bir tehdit olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, olası Rus yayılmasının önüne güçlü bir Almanya ile geçilebileceği, bu nedenle Sovyetler'in Almanya'yı tamamen yok etmemesi gerekli görülüyor ve Türkiye'nin bu tehditten bu şekilde korunabileceği düşünülüyordu.

Menemencioğlu'nun Paris'e büyükelçi olarak giderken yanında götürdüğü ve daha sonra büyükelçiliğe kadar yükselen Oğuz Gökmen, Menemencioğlu'nun "Alman yanlısı" olduğu yönündeki iddialara karşılık şunları yazmıştır:

> "...İngiliz ve Amerikalılar onu Alman taraftarı 'Germanopy(h)ile' olarak tanımlamaya çalışırlardı. Değildi... Paris'te maiyetinde çalıştığım beş yıl boyunca ondan duyduklarım, bu kanaatimi büsbütün pekiştirmiştir. Von Papen ile yakınlığından çekinen bazı çevreler 'dengeyi sağlamak' amacı ile bu çeşit rivayetleri [dedikoduları] ortaya atıyorlardı. Aslında Ankara'da merkezde çalıştığım sıralarda Numan Bey'in savaş halindeki ülkeler arasında tam ve eşit bir denge sağladığının canlı şahidi olmuştum."[884]

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen, Menemencioğlu'nun "Alman yanlısı" olmadığını istifası sonrası Londra'ya çektiği telgrafta şöyle belirtmiştir: "Numan'ın Alman yanlısı olduğunu söyleyecek kadar ileri gidemem, hele Nazi yanlısı olduğunu söylemek büsbütün yanlıştır." Ona göre Menemencioğlu Türk-İngiliz Antlaşması'na karşı biri de değildir. 1939'da yapılan İttifak Antlaşması'nda Menemencioğlu, Türkiye'nin çıkarları için en iyi şartlara sahip bir antlaşma yapmak için uğraşmıştır. Knatchbull-Hugessen, raporunun devamında onun tavırları hakkında "Almanya'ya karşı özel bir sempati beslemekle birlikte Menemencioğlu'nun iki ana fikir doğrultusunda hareket ettiği söylenebilir; ülkesini tümüyle savaşın dışında tutmak veya en azından savaşa girişini mümkün olduğu kadar ertelemek..." şeklinde yazmıştır.[885]

Numan Menemencioğlu'nun savaş boyunca yakın ilişkilerinin olduğu kişilerden biri Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen'dir. Arzık, Menemencioğlu ile Papen arasındaki ilişkiyi "dostluk" olarak görmüş, bu durumun Menemencioğlu'na çok "pahalıya" mal olacağını ve hakkında "çok ağır isnatlara" neden olacağını belirtmiştir.[886] Papen, Menemencioğlu hakkında anılarında, dışişlerindeki "değerini keşfettiğini" son derece "etkin" biri ve diplomatik işlerde "nüans konusunda olağanüstü bir yeteneğe sahip olduğunu" yazmıştır. Papen, söz konusu dönemin Türk dış politikası hakkında şunları yazmıştır: "Türkiye, Avrupa'da dengeli bir durum

[884] Gökmen, **age**, 145-146.
[885] Deringil, **age**, 54-55.
[886] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 112.

istiyordu. Aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin ve Rusların, Boğazlar üzerindeki emperyalist eğilimlerine karşı Almanya'yı Avrupa'nın merkezinde bir denge unsuru olarak görmek istiyordu."[887] Papen'in yazdıklarından da Menemencioğlu'nun Sovyet tehdidine karşı Almanları "denge unsuru" olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Menemencioğlu'na göre "İngiltere ile müttefiklik, Almanya ile dostluk antlaşması" yapmada bir sorun yoktu. Burada güdülen amaç Türkiye'nin savaşa girmesinin önüne geçmekti. Türk tarafının "etkin tarafsızlık" olarak ifade ettiği bu politikayla Türkiye kendini savaştan koruyabiliyordu. Ayrıca Türkiye mevcut düzendeki güçler dengesinin değişmesini istemediği gibi savaşan taraflardan birinin diğerini tamamen ezmesine de taraftar değildi. Menemencioğlu, Türkiye'nin bu düşüncesini Eden ve Papen'e şöyle ifade etmiştir: "Bu savaşın iki taraftan birinin tamamen ezilmesiyle sonuçlanmasını istemiyoruz, Türkiye'nin çıkarları müzakerelerle sağlanacak bir barış doğrultusundadır." Menemencioğlu, Papen'le bir başka konuşmasında Almanya hakkında şunları söylemiştir: "Biz Almanya'nın yok edilmesini istemiyoruz. Bu tahribata katkıda bulunmayız. Onun mevcudiyeti Avrupa için önemlidir..." Menemencioğlu, Eden'e şu uyarıyı yapmıştır: "Savaşı kazanacak ve Almanya'yı yıkmak isteyecek olursanız, Avrupa'da müthiş bir boşluk meydana gelecek, doğacak girdap bizi yani Türkiye'yi de silip süpürecektir." Almanların Ruslara karşı kaybetmeye başladığı dönemde Almanların yenilgiye engel olamayacağına dair endişeleri artmış ve şunları söylemiştir: "Politikamızın temel ilkesi, her zaman Avrupa'nın merkezinde kuvvetli bir Almanya'nın bulunmasına dayanıyordu." René Massigli, onu destekler tarzda "Numan Menemencioğlu denge politikasını en mantıklı seçim olarak görüyordu." demiştir.[888]

Menemencioğlu, Almanları Avrupa'da Ruslara karşı bir denge unsuru olarak görmesinin yanında onların ekonomik ve askerî gücüne "saygı" duyuyordu. Ancak Almanya'dan şüphe etmiyor değildi. Bunu Papen'e şöyle söylemiştir: "Almanya'nın 'Yeni Düzen'i bizi fazla ilgilendirmiyor. Bizim için her devletin yaşama hakkı ve bağımsızlığı önemlidir. Mihver tarafının bu 'Yeni Düzen'i hakkında çok az şey biliyoruz". Papen, ona Hitler'in Türkiye ile Sovyetler arasındaki tercihte Türkiye'yi seçtiğini ve Almanya'nın Boğazlar'ı Sovyetler'den koruduğunu söyledikten sonra sözlerini şöyle sürdürmüştür: "Bu yüzden Türkler onları Romanya, Bulgaristan ve

[887] Papen, **age**, 10.
[888] Weisband, **age**, 38-40; Deringil, **age**, 51-52, 189.

Yunanistan yoluyla çembere almaya çalıştığımız düşüncesinden artık vazgeçmelidir." Papen'in Türk-Alman ilişkilerinin daha "sağlam" bir zemine yerleştirilmesi teklifine Menemencioğlu şu karşılığı vermiştir:

> "İngiltere'nin müttefiki olduğumuzu biliyorsunuz. Var olan antlaşmalarımıza saygılı davranmak istiyoruz. Bu durumda siz Herr von Papen, Türkiye'den bir tür 'müsamahakâr tarafsızlık' bekliyorsanız, size bu tür diplomatik ip cambazlığının mümkün olmadığını belirtmek zorundayım."[889]

Menemencioğlu ve Papen arasında geçen bu diyalogdan tarafların birbirine karşı temkini elden bırakmadıkları anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi Menemencioğlu Almanya'ya da tam güven duymuyor, onun yerine iki kampla da ilişkileri sürdürerek Türkiye'nin güvenliğini sağlama ve geleceğini garanti altına almaya çalışıyordu. Menemencioğlu'na göre Türkiye, "büyük devletlere" karşı bir "denge politikası" güdülerek veya onları "birbirlerine düşürerek" korunabilirdi.[890] Türkiye'nin İngiltere ile ittifak, Almanya ile dostluk antlaşması yapması, bu açıdan bakıldığında daha anlamlı görünmektedir.

Menemencioğlu'nun "Alman yanlısı" olmadığını düşünenlerden biri Weisband'dır. Ona göre Menemencioğlu'nun Boğazlar'dan geçen silahlı Alman gemileri konusunda İngilizlerle anlaşmaya yanaşmaması dahi buna örnek oluşturmaktadır. Bu durum Menemencioğlu'nun anılarında şöyle yer almıştır:

> "'Müttefiklerimiz diye kodladığımız devletler, Montreux Anlaşması'nın kendi ulusal politikamızın aracı olmasına göz yumuşumuz karşısında, bir gün aynı şeyi Türkiye'ye karşı kullanabilir'. Ardından, 'tek bir yanlışımızı kollayan düşmanlarımızın, bundan yararlanarak, Türkiye'nin anlaşmayı uygulamayacak, sorumluluk almayacak kadar güçlü olmadığını, öne sürmezler mi?' diye soruyordu. 'Anlaşmayı bir kere için bile olsa İngilizler adına bozarsak, bir daha Ruslar karşısında kendimizi nasıl savunabiliriz? Elbette Ruslar da politikaları gerektiği zaman, anlaşmanın feda edilmesini isteyebileceklerdir."[891]

> "...Savaşan bir taraf değildik ve bu nedenle salt İngiltere ile bir antlaşmamız olduğu için (Montreux Konvansiyonu konusunda) uluslararası yasaları çiğneyerek bu ülkenin lehine gelişigüzel uygulamalara gidemezdik... Şimdi bizden müttefik sıfatıyla özel muamele isteyenlerin bir gün karşımıza çıkıp bizi Montreux Antlaşması'nı ulusal politikamıza alet etmekle suçlamaları işten değildi..."[892]

Menemencioğlu'nun yazdıklarından İngilizlerin ısrarlarına karşı Montreux Antlaşması'nın şartlarının delinmemesinde direndiği anlaşılmaktadır. Ona göre böyle bir şey olursa Ruslar bunu istismar ederek "Türkiye'nin Boğazları koruyamadığı" tezini ileri sürebileceklerdir. Bu da Boğazlar'ın durumunun tekrar tartışmaya

---

[889] Deringil, **age**, 52-53. Yeni Düzen, Hitler'in Avrupa'ya getireceğini söylediği ve tümüyle bir propaganda aracı olan yeni Avrupa devletler sistemidir.
[890] Weisband, **age**, 38.
[891] **Age**, 254.
[892] Deringil, **age**, 240-241.

açılmasına fırsat verebilecektir.

Deringil, Menemencioğlu'nun "Alman yanlısı" olduğu yönündeki iddiayı "haksızlık" olarak görmüştür. O, bu iddiaya farklı bir açıdan bakmış ve Numan Bey'in "milliyeti" ve "eğitimi ile sahip olduğu Fransız kültürü" üzerinden reddetmiştir. Ona göre "haksızlıkla 'Alman yanlısı' olarak tanımlanan Numan Menemencioğlu Fransız kültürü ile yetişmiş sonra da İsviçre'de öğrenim görmüştü". Menemencioğlu'nun "Alman yanlısı" görülmesi salt "İngiliz yanlısı" olmadığından kaynaklanmıştır.[893] Güçlü de benzer bir şekilde şunları yazmıştır:

> "Menemencioğlu'nu suçlayanlar onu tamamen yanlış anladılar. O ilk olarak bir Türk'tür ve ülkenin çıkarlarını sağlamada tamamen gerçekçi ve sert olmaya hazırdı. Menemencioğlu'nun Alman ekonomisi ve askerî gücüne olan hayranlığı, Fransız kültürüne olan sevgisini ve İngilizlerin zeki güç kullanımına olan hayranlığından öteye geçmemiştir."[894]

Numan Menemencioğlu Türkiye'nin "herhangi bir büyük güce aşırı bağlı olmasına" taraftar değildi. Türkiye'nin Alman ekonomisi ve askerî teknolojisine tamamen bağlanması taraftarı da olmamıştır. Bu durum Menemencioğlu'nun 1938'de Berlin'e yaptığı ziyaret sırasında Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'a söylediği sözlerden anlaşılmaktadır. Görüşmede Menemencioğlu, Ribbentrop'a Türkiye'nin tarafsız kalacağını ve askerî ihtiyaçlarını sadece Almanya'dan karşılamak istemediğini belirterek yedek parçayı Almanya'dan alacağını, Türk Hava Kuvvetlerinin İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetlerine göre tasarlanacağını söylemiştir.[895] Menemencioğlu, Ribbentrop'un Almanya ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin daha yakın olmasını söylediğini ve Türkiye'nin Boğazlar hakkında Almanya ile bir antlaşma imzalama meselesini açtığını belirtmiştir. Menemencioğlu, Ribbentrop'a bu şekilde bir antlaşma yapmanın mümkün olmadığını ve Almanya için en iyi yolun Montreux Antlaşması'na çok taraflı şekilde dâhil olmasını tavsiye etmiştir. Ribbentrop, Menemencioğlu'na Türkiye'nin bölgesel liderlik isteyip istemediğini de sormuştur. Menemencioğlu, Türkiye'nin daima tarafsızlığı tercih ettiğini, liderlik isteğinin olmadığını söylemiştir. Ribbentrop'un Türkiye ile Almanya arasında bir tarafsızlık antlaşmasının mümkün olup olmadığı sorusuna Menemencioğlu, mümkün olmadığını ve Türkiye'nin bu tür bir antlaşmayı sadece komşularıyla yaptığını söylemiştir.[896] Menemencioğlu, Ribbentrop'un kendisine daha geniş ve kapsamlı bir

[893] **Age**, 42, 51-52.
[894] Güçlü, **age**, 84.
[895] Weisband, **age**, 39; Deringil, **age**, 54.
[896] Güçlü, **age**, 73.

görüşme önerdiğini, bu teklif için Ribbentrop'a "Mümkün olduğu kadar yumuşak bir dille 1914'deki tecrübelerimizin pek parlak olmadığını hatırlattım." şeklinde yazmıştır. Ayrıca Türkiye ile Almanya'nın dış politikadaki farklılıklarını söyledikten sonra "Alman politikası ile Türkiye'nin mütevazı politikası arasında hiçbir benzerlik görmediği"ni de eklemiştir.[897] Bu diyalogdan Menemencioğlu'nun dış politikada maceraya girmek istemediği anlaşılmaktadır. Menemencioğlu'nun tarafsızlık politikası Alman ordularının Rusya'ya karşı başarılı olduğu dönemde yaptığı bir konuşmada açık bir şekilde görülmektedir. "Yeni düzenle, sıkı bir alışverişimiz olsun istemiyoruz. Bize göre, her ülkenin kendi bağımsızlık ve var oluş biçimini seçmesi, en doğal hakkıdır."[898]

Menemencioğlu'nun "Alman yanlısı" olmadığını yansıtan bir başka anekdot Açıkalın'ın anılarında geçmektedir. Ona göre söz konusu dönemde âdet olduğu üzere her sabah Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, Genel Sekreter Menemencioğlu ve yardımcısı Açıkalın arasında günlük gelişmelerin müzakere edildiği bir toplantı yapılırdı. 12 Haziran 1940 sabahı toplantı öncesi Menemencioğlu ile Açıkalın arasında şöyle bir tartışma yaşanmıştır. Açıkalın, Menemencioğlu'na bir önceki gece Cumhurbaşkanı İnönü'ye arz ettiği fikirlerinden bahsetmiştir. Menemencioğlu, Açıkalın'ın anlattıklarına şaşırarak "Tamamen benim görüşümün aksine konuşmuşsun, sen Alman tarafına kaydın." şeklinde çıkışır. Açıkalın, ona "Sen İngiliz tarafına kaydın ise benim kabahatim ne? Memleket yıkılmağa giderken insan körü körüne tarafgirlik edemez." şeklinde karşılık verir. Saraçoğlu'nun gelmesinden sonra Menemencioğlu, Saraçoğlu'na gülerek "biz Cevat ile kavga ettik." demiştir. Saraçoğlu onlara "Bu memlekette şu an kavga etmeye hakkı olmayan üç kişi vardır. O da biz üçümüz." demiştir. Açıkalın Türkiye'nin tarafsız kalması yönündeki görüşlerini söylemiştir. Buna karşılık Menemencioğlu da Türkiye'nin savaşa girişiyle "savaş ekonomisi mekanizması hızla işleyerek yardımın yoğun ve daha hızlı olacağını" belirtmiştir. Tartışmayı dinleyen Saraçoğlu "Öyle değil Numan, asgari garantiler temin edilmeden bu iş olmaz. Cevat'ın hakkı var." demiştir.[899] Dolayısıyla, bu "tartışmadan" Menemencioğlu'nun savaşa girme "eğiliminde" olduğu anlaşılmaktadır. Müttefiklerin kendisini "Alman Yanlısı" olmakla suçlamalarının en büyük nedeni, bakanlığı sırasındaki savaşa girmeye karşı olan direnişiydi. Ancak görüldüğü üzere, savaşa

[897] Deringil, **age**, 54.
[898] Weisband, **age**, 39.
[899] "Cevat Açıkalın'ın Anıları...", 1054-1055.

girmeye dönük fikirlerinin ağır bastığı dönemler de mevcuttu.

Menemencioğlu, bu zor süreçte "pragmatik" gerçeklikle hareket etmiştir. Herhangi bir ülkeye "sempati" besleyerek karar almamıştır. Savaşın sonuna doğru Menemencioğlu'nun dış politikadaki uygulamaları nedeniyle İngiltere'yi "yitirme tehlikesi" belirince istifa etmek zorunda bırakılmıştır.[900]

Numan Menemencioğlu hakkında "Alman yanlısı" olduğuna yönelik ileri sürülen iddiaların doğru olmadığı görülmektedir. Bu yönde çıkan dedikoduların iki nedeni olduğu düşünülebilir. İlki, İngilizlerin Türkiye'yi savaşa sokma arzusunu en çok direnenlerin başında gelmesi; ikincisi, savaş sonrası Avrupa'da tek büyük güç kalma ihtimali olan Sovyet Rusya'dan çekinmesidir. İlk husus hakkında, öncelikle şu dikkate alınmalıdır. Menemencioğlu'nun savaşa girme yanlısı olduğu dönemler yakın mesai arkadaşlarının anılarında mevcuttur. Bunun yanı sıra, ülkenin savaşın yıkımından korunması öncelikler arasında yer almış ve Menemencioğlu da sınırın hemen dibindeki Alman ordusunun saldırısını kışkırtacak yaklaşımlardan kaçınmıştır. İstifasına sebep olan Alman gemilerinin Boğaz geçişi sırasında aranması konusundaki isteksizliği, Almanların bu husus hakkında sert tepki göstermelerinden kaçınmak istemesi ile açıklanabilecektir. Ayrıca, dış politikanın çok uzun yıllardır ana gündemi olan Rusya tehdidinden korunma konusu bu dönemde de ağırlığını hissettirmiştir. Almanya'nın tamamen yenilerek, Avrupa'daki merkez konumunu kaybetmesi, Sovyetler için bir genişleme alanı bırakacaktı. Bunun da Türkiye için olası bir işgal tehdidi oluşturabileceği korkusu, Türk dışişleri için önemli bir gündem olmuştur. Numan Menemencioğlu da Cumhurbaşkanı İnönü tarafından çerçevesi çizilen dış politikayı bu koşullar içerisinde yürütmüştür. Sonuç olarak, Müttefiklerin iddia ettiği gibi Alman Yanlısı olmayan Menemencioğlu'nun değişen konjonktür ve Alman Elçisi ile dostluk seviyesindeki ilişkisi ona bu yakıştırmanın yapılmasına neden olmuş gözükmektedir.

[900] Deringil, **age**, 55-56.

5. MENEMENCİOĞLU'NUN KİŞİLİĞİ VE DİĞER FAALİYETLERİ

Bu bölümde Numan Menemencioğlu'nun kişilik özelliği ile hayatı boyunca yaptığı diğer faaliyetler ortaya konulmuştur. Menemencioğlu'nun yetiştiği aile ve Namık Kemal'in torunu olması onun kişiliğinin oluşumunda etkili olan ilk ögeler olarak söylenebilir. Arzık, onun bu özelliğine "zamanın büyük kişizadesi" sözüyle dikkat çekmiştir.[901] Bunun yanında aldığı eğitimin etkisini de göz önünde bulundurmak gerekir. Zira dönemin önde gelen okullarında aldığı eğitim onun Batılı ve modern bir yaşam anlayışına göre yetişmesini sağlamıştır. Weisband'a göre Menemencioğlu'nun "Epeyce karmaşık bir kişiliği vardır."[902] İşi gereği birçok devlet yöneticisi ve sıra dışı insanla ilişkisi olmuştur. Onun bu yönünü işaret eden bir örnek Hristiyan Katolik dünyasının ruhani liderlerinden XXIII. Papa John (Angelo Guiseppe Roncalli)[903] ile olan yakın dostluğudur.[904] Menemencioğlu'nun bu özelliğinden olacak ki Demokrat Parti iktidarında Papalık'la (Vatikan Devleti) diplomatik ilişki kurulmak istendiği dönemde Hükümet ondan görüş talep etmiştir. Menemencioğlu, Hükümetin talebine Papalık'la siyasi ilişki kurulmasının yararlı olacağı yönünde görüş bildirmiştir. Vatikan Devleti'yle siyasi ilişkiler onun ölümünden iki yıl sonra 1960'ta XXIII. Papa John döneminde kurulmuş ve aynı yıl Vatikan'a ilk Büyükelçi olarak Nureddin Vergin atanmıştır.[905]

---

[901] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 66.
[902] Weisband, **age**, 32.
[903] 1958-1963 yıllarında papalık yapan XXIII. John, "Türkleri seviyorum." sözü ile tanınır ve Türk dostu olarak bilinir. Hakkında geniş bilgi için bk. Rinaldo Marmara, **Türk Dostu Papa Roncalli XXIII (1881-1963)**, 7. bs., Türkçesi: Dominik Pamir, (İstanbul: Vatikan Büyükelçiliği İstanbul Temsilciliği 2006); Bekir Zakir Çoban, **Papa John XXIII, Angelo Guiseppe Roncalli, Doğumundan Venedik Patrikliğine (1881-1958)**, (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2012).
[904] "The Monsignor and the Minister", http://www.cornucopia.net/magazine/articles/the-monsignor-and-the-minister [09.05.2016].
[905] Taha Toros, "Tanzimat'ın İlanından Sonra Papalıkla İlk İlişkilerimiz", **Tarih ve Toplum Dergisi**, c. 19, s. 109 (Ocak 1993): 30; Aslantepe, **agm**, 197. Menemencioğlu, Vatikan ve Papalıkla ilgili bir makale yazmıştır. bk. Numan Menemencioğlu, "Vatikan ve Biz", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Mart 1957.

5.1. Kişiliği Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Nimet Arzık'a göre Numan Menemencioğlu'nun büyük avantajı "Namık Kemal'in torunu" olmasıdır. Ona göre "Kişisel meziyetleri ve kabiliyetleri, çok sonradan geliyordu. Kollarını kavuşturup otursa, gene 'bu Namık Kemal'in torunu' diye etrafına bir hâle çevirirdi. Numan Bey, o hâleyi usturuplu ve yerinde kullandı."[906] O liberal fikirleri olan annesi Feride Hanım'ı küçük yaşta kaybetmiş olmasına rağmen, bu anlayışın hâkim olduğu bir ortamda büyümüştür.[907] Öğrenim gördüğü kurumlar özellikle belirtilmelidir. O, Batı tarzı, Fransız dili ve kültürü ile eğitim veren Selanik Terakki, Burhan-ı Terakki, Saint Joseph ve Lozan Üniversitesinde öğrenim görmüştür. Dışişlerinde görev yaptığı dönemin bir bölümü modern Batı kültürünün üst seviyede yaşandığı Viyana, Bern ve Paris gibi şehirlerde geçmiştir. Buna, yaşadığı dönemin hürriyet öncülerinden dedesi Namık Kemal'in yazdıkları da eklenmelidir. Menemencioğlu, dedesi Namık Kemal'i görmemiş olsa da onun hürriyet temalı şiirlerini büyük bir zevkle okuduğu bilinmektedir. Hatta, Namık Kemal'in doğumunun yüzüncü yılı olan 1940'ta katıldığı bir radyo programında onun şiirlerini büyük bir ruh vererek okumuştur. Nazif, Menemencioğlu'nun candan okuduğu şiirler için "Sizi temin ederim ki Namık Kemal'i diriltti." ve "O gece ses ve şivenin ölü metinlere nefyettiğine, can verdiğine şahit olduk." şeklinde tasvir etmiştir. Nazif, Namık Kemal'in şiirlerinden seçme yapıp Menemencioğlu'na okutup plağa kaydettirilmesi için Milli Eğitim Bakanına tavsiyede bulunmuştur.[908] Dolayısıyla Menemencioğlu bir yandan Türk modernleşmesinin en önemli fikir adamlarından olan dedesi Namık Kemal'in hatıraları ve şiirleri ile büyürken diğer yandan da Batı tipinde eğitim veren kurumlarda aldığı eğitim sayesinde Batı değerleriyle yoğrulmuş modern bir kişiliğe sahip olmuştur. Bu açıdan bakıldığında gayet Batılı bir karakter olan Menemencioğlu için Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi olan Batıcı-milliyetçi aydın-bürokrat tipinin temsilcisi olduğu söylenebilir.

Hayatının büyük bir bölümünde amansız hastalığı kemik veremiyle mücadele eden ve bu hastalıktan dolayı iki yılda bir ameliyat olan Menemencioğlu'nun kişilik gelişiminin farklı bir açıdan görülmesini sağlayan durumdan Arzık şöyle söz etmiştir:

> "...Her ameliyattan sonra, hayata daha sıkı bağlanırdı... Sevilmek, beğenilmek hayranlık

[906] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 69.
[907] Güçlü, **age**, 13-14.
[908] Nizamettin Nazif, "Namık Kemal'in Şiiri ve Torunun Sesi", **Taha Toros Arşivi**, TT-580779; İnönü, **age**, c. 1, 74.

> doğurmak, onun için tükenmeyen bir susuzluktu. Bu susuzluğun sebebini çocukluğunda aramalı. Çok çelimsizmiş. Aile hep daha şanlı bir yaradılışta olan ağabeyi Muvaffak Menemencioğlu'nu tercih etmiş. Yüzü Halep çıbanıyla kaplıymış. Bu itilmiş çocukluktan ille kendini dünyaya empoze etmek hırsı doğmuş. Bu hırsın reaksiyonları, makamı yüceldikçe, devlet çapında reaksiyonlar doğurmağa başlamıştı... ...Hayatın hoyrat kesimleriyle karşılaşmamıştı. Sarsıntı olarak ancak 'révolution de palais' (saray ihtilali) dedikleri cinsten sarsıntılar görmüştü. Zekâsı, yalnız kendi kendileriyle meşgul olanların zekâsıydı. Çilenin verebileceği derinlikleri aramak güçtü onda. Güzel bir eserden, güzel bir kadından, güzel bir çiçekten hoşlanırdı. Türkçeden başka yalnız Fransızca bilirdi ve iyi bilirdi. Bilgisinin propagandasını yapmayı daha iyi bilirdi..."[909]

Almış olduğu Batılı eğitim ve yaşam tarzının etkisiyle olsa gerektir ki dış görünüşüyle "Frenklerin 'Grand Seigneur' dedikleri tipten bir adamdı."[910] "Alafranga görünüşü, hükümet edenleri etkilerdi. Zaten çekici adamdı. Hükümet edenler için o, Garplılaşmanın bir sembolüydü."[911] Dikerdem de kişiliğiyle ilgili şunları yazmıştır:

> "Menemencioğlu'nun, bir yanı ile Osmanlı paşasını andıran öbür yanıyla da Batılı anlamdaki klasik diplomat örneğine tıpatıp uyan karmaşık bir kişiliği vardı. Özel yaşamı[ndaki] duygusallığı, despotluğa varan otorite anlayışı ile tam bir Doğulu; dünya görüşü, çalışma yöntemi ve sosyal ilişkileriyle de tam bir Batılı sayılabilirdi. Fakat onu tanıyan yerli ve yabancı devlet adamlarının, diplomatların birleştikleri nokta, Numan Menemencioğlu'nun diplomasi mesleğinin bir 'virtiöz'ü olduğu idi. İnönü onun için, 'Numan işini iyi biliyordu, ileri görüşlü idi ve çabuk karar verirdi.' demiştir."[912]

Menemencioğlu'nun kişiliğindeki bu ikilem onda çelişkili tavır ve tepkilere yol açmamıştır. Zira o, Doğulu ve Batılı özellikleri şahsında birleştirmiştir.

Menemencioğlu'nun Türkiye Cumhuriyeti'ndeki en önemli misyonu modern Türk dışişlerini oluşturmaktı. Bu doğrultuda yaptığı çalışmalarla Türk dışişlerinin "Batılı modern değerler" doğrultusunda büyüyüp gelişmesinde büyük emeği geçmiştir. Bu özelliğinden dolayı birçok Türk ve yabancı kaynak onu Türk dışişlerinin "beyni" olarak görmüş ve "İnönü'nün emri altında karar verme yetkisine sahip kişilerin en önemlisi" olduğunun altı çizilmiştir.[913] Büyükelçi Zeki Kuneralp onun bu yönde dikkat çekici özelliği hakkında şunları yazmıştır:

> "O devirde Hariciyede hâkim kafa, Menemencioğlu idi, hayati işlemler onda toplanırdı. Mutlak hüküm ifade eden beyanlardan umumiyetle kaçınmak lazımdır. Fakat bazen bunlar yerinde olabilir. Nitekim kim inkar edebilir ki Cumhuriyet Devri'nde yetişen en parlak diplomatımız Numan Menemencioğlu'dur. İkinci Dünya Harbi'nde önce Genel Sekreter, sonra Bakan olarak onun Hariciyemizin başında bulunmuş olması memleket için büyük bir nimet idi."[914]

---

[909] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 69-70.
[910] Nadi, **age**, 262.
[911] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 72.
[912] Dikerdem, **age**, 55.
[913] Deringil, **age**, 49. Nuri Yurdusev'e göre Türk dışişleri, bir başka deyimle diplomatlar, Türk modernleşmesinin ya da Batılılaşmasının öncüsü olmuşlardır. Hatta bu konuda askeriyeden önce gelmektedirler. Ona göre Türk modernleşmesinin taşıyıcı gücü hariciyecilerdir. Bilgi için bk. A. Nuri Yurdusev, "Osmanlı Mirası ve Türk Dış Politikası Üzerine", **Yeni Dönem Türk Dış Politikası, Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, ed. Osman Bahadır Dinçer ve diğerleri, 3. bs., (Ankara: USAK Yayınları, 2010): 50.
[914] **İkinci Dünya Harbi'nde...**, Der. ve Yor. Zeki Kuneralp, 11.

Burada kısaca şunu belirtmekte yarar vardır. Menemencioğlu dışişlerinde uzun süre görev yaptıktan sonra dışişleri bakanı olmuştur. Ancak onun gerek bakan olmadan önce gerekse bakan olduktan sonra dış politikadaki uygulamalarda tek başına karar alması sözkonusu değildir. Karar alıcı olarak başta Cumhurbaşkanı Atatürk ve İnönü vardı. Atatürk devlet meselelerini genel olarak yemek sofrasında konuşurdu. Bu gelenek İnönü Dönemi'nde de sürmüştür. Dış politikayla ilgili konular görüşüleceği zaman İnönü'nün sofrasında Şükrü Saraçoğlu, Numan Menemencioğlu, Cevat Açıkalın ve Feridun Cemal Erkin[915] bulmuştur. Özellikle Başbakan Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, sofranın devamlı misafirleri arasında yer almıştır.[916]

Başbakan Refik Saydam'ın ölümünün ardından Şükrü Saraçoğlu'nun kurduğu hükümette dışişleri bakanı atanmamış, Saraçoğlu dışişlerini uhdesine almıştı. Bu durum o dönemde Fransa'da yayımlanan bir habere konu olmuştur. Haberde Saraçoğlu'nun bakanlığı uhdesine geçici olarak aldığı, Bakanlığın Menemencioğlu'na verileceği düşüncesiyle kişiliği hakkında dikkat çekici şeyler yazılmıştır:

> "...Menemencioğlu Fransa için bir yabancı değildir. 1939'da mühim bir ticari antlaşma yapmak maksadile Paris'e gelen Türk heyetinin reisi, Numan Menemencioğlu idi. Fransız mahfilleri o zaman bu büyük diplomatın müstesna maharetini ve yüksek iktidarını yakından takdir etmek fırsatını bulmuşlardı. Menemencioğlu müzakerelerde büyük bir nezaketle ve tam zamanında müdahale etmesini çok iyi bilen değerli bir diplomattır. Türkiye'nin dış siyasetini böyle bir adama tevdi etmek bu siyaseti kıymetli, azimli bir devlet adamına teslim etmek demektir. Esasen hadiseler de bunu gerektirmektedir."[917]

Fransızlar onun diplomatik meziyetlerini bilmekte ve dışişleri bakanı olmasını arzu etmektedirler. Zira dünya basını bakan olmasını "Türkiye'nin yeni Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu şimdiye kadar işgal ettiği muhtelif mevkilerde o kadar dikkate değer bir dirayet ve maharet göstermiştir ki Türkiye'nin dışında bile en muktedir diplomat şöhretini kazanmış..." sözleriyle takdir etmiştir.[918] Arzık, onun bu özelliğini farklı bir açıdan "Yabancıların üzerindeki ilk etkisi son derece müspetti. Bu, kalıbı kıyafeti yerinde kişizade, lisan bilgisiyle, hal ve tavrının stiliyle, zarif, siluetiyle ilgi çekiyordu. Bugün dahi Numan Bey, bir hükümette temsilin parlak dış tarafı için kullanılabilir." şeklinde yazmıştır.[919]

---

[915] Erkin'in dış politikadaki misyonu açısından Menemencioğlu'na "benzediği" 1947'de Dışişleri genel sekreteri iken Roma'ya büyükelçi atanması nedeniyle İsviçre Elçisi Camille Gorgé'den aldığı bir mektupta bu özelliği şöyle dile getirilmiştir: "*...Siz de rahmetli Münir Ertegünler ve çok şükür hayatta ve her zamandan daha canlı ve daha zeki olan Numan Menemencioğullarının sınıfına dâhilsiniz...*" Erkin, **age**, c. 1, 179.
[916] İnönü, **age**, c. 1, 74; İnönü, **age**, c. 2, 141.
[917] **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Ağustos 1942.
[918] **Ulus Gazetesi**, 16 Ağustos 1942.
[919] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 116.

Menemencioğlu'nun dışişleri bakanı olmasından bir gün sonra Falih Rıfkı Atay kaleme aldığı yazıda onun şu özelliklerini dikkat çekmiştir:

> "...Düzenli ve devamlı bir meslek terbiyesi ile kökleri sağlam bir kültür, maddi manevi hiçbir zorluk karşısında gevşeyip yılmayan iyimser bir çalışma ve hizmet azmi, bu vasıfların, bu rejimdeki tabii mükafatını almıştır. Uzun yıllardan beri kendisini tanıyan ve takdir eden muhterem Şükrü Saraçoğlu, Türkiye dış politikasının pek nazik zamanlarına rastlayan Hariciye Vekilliği için onun namzetliğini arz ederken, Devlet Reisi'nin ve Millî Şef'in de en hoşnut olacağı teklifte bulunduğunda şüphe yoktur. Lozan'dan beri bu devletin dış politikasını kuran, işleten ve onun faaliyetlerini her zaman büyük bir dikkat ve alaka ile takip eden Millî Şef, böylece Numan Menemencioğlu'nun yüksek meziyetlerini mükafatlandırmak vesilesini bulmuştur. Mebusluğu ile ve harici komisyonun görüşmelerinde sık sık iştirakleri ile Büyük Millet Meclisi muhitinin tanıdığı ve sevdiği ve sevgisini evvelki gün mebusluğunu kabul ettiği sırada samimi tezahürlerle bir daha gösterdiği Numan Menemencioğlu, gerek yıllardan beri Türkiye'ye gelen elçiler gerek siyasi seyahatleri ile milletlerarası diplomasi aleminde de sevilmiş ve tanınmış bir şahsiyettir."[920]

Hüseyin Cahit Yalçın'a göre ise Menemencioğlu, karakterli, "muktedir ve meslekten yetişmiş tam bir diplomat"tır. Uluslararası alanda tanınan Menemencioğlu bu alanda siyasi, iktisadi ve mali konularda yaptığı müzakerelerde gereksiz işlerle uğraşmadan meselenin özünü konuşup sonuca bağlamasını bilen biridir. Geniş bir müzakere anlayışına sahip olmasının yanında "kati" konuşmasını bildiği gibi "bir adım geri çekilmesini de pek iyi bilen" bir yapıya sahiptir. "Uysallığı, nezaketi ve sevimliliği" ile kişileri kendisine cezbetmiştir. "Dudaklarından daima hafif bir gülümseme titrer ki gözlerinin bakışındaki samimiyetle birleşince istihzayı [alay] değil, inceliği ve zekayı gösterir."[921]

Diplomatik meziyetleriyle isim yapan Menemencioğlu'nun Türkiye adına uluslararası görüşmelerde gösterdiği performans dikkat çekicidir.[922] Yakın mesai arkadaşı Açıkalın onu, "bir kaptan, parlak bir görüşmeci, usta bir tartışmacı" şeklinde tasvir etmiştir. Menemencioğlu, II. Dünya Savaşı Dönemi'nde "Yüksek düzeydeki ekonomik ve ticarî görüşmeleri yürütmekle görevlendirilmişti; bunların hepsini de o yürütmüştür."[923] 1939'da İngiltere ve Fransa ile imzalanan İttifak Antlaşması sonrası bu Antlaşma'ya bağlı olarak iki devletle imzalanan ekonomik antlaşmaların görüşmelerini de o yapmış ve imzalamıştır. Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak Antlaşması 19 Ekim 1939'da imzalanmıştır. Antlaşma, ana metinin yanında "ilk ikisi açık, üçüncüsü gizli üç protokol ile bir Özel Andlaşma ve bir Askerî Sözleşme"den oluşmuştur. Bu Antlaşma'ya bağlı "Özel Antlaşma" yapmak için Menemencioğlu

[920] Falih Rıfkı Atay, "Yeni Hariciye Vekilimiz", **Ulus Gazetesi**, 14 Ağustos 1942.
[921] Hüseyin Cahit Yalçın, "Yeni Hariciye Vekilimiz", **Yeni Sabah Gazetesi**, 15 Ağustos 1942.
[922] Erkin, **age**, c. III, 83.
[923] Weisband, **age**, 41, 95.

görevlendirilmiştir. Menemencioğlu, 20 Kasım'da taraflarla görüşmek için Londra ve Paris'e gitmiştir. Görüşmelerde İngiliz ve Fransız tarafının zorluk çıkarması nedeniyle Menemencioğlu bir ara "ümitsizliğe kapılmış" ve bu görevden affını istemiştir. Menemencioğlu İngilizlerle görüşmeleri tamamlandıktan sonra Paris'e geçmiş, burada yapılan görüşmeden sonra 8 Ocak 1940'ta her iki tarafla antlaşma imzalanmıştır.[924] Görüşmelerdeki pazarlıkçı yönü şöyle dikkat çekmiştir:

> "Onun amansız pazarlıkçılığı, gerek Müttefikleri gerekse Mihver Devletlerini çileden çıkarıyordu. WH.[N.] Medlicott'un ileri sürdüğü gibi, 'sıkı pazarlıkçılık', Menemencioğlu ve öbür Türk devlet adamlarının gözünde 'yurtseverliğin en yücesi'ydi. Türk devlet adamlarının bu konudaki çabaları karşılıksız kalmamıştır. Türkler, ihraç malları karşılığında gittikçe daha yüksek fiyatlar elde etmiş, bu da savaş sonunda oldukça elverişli bir ekonomik duruma erişmeleri sonucunu doğurmuştur."[925]

Menemencioğlu bahsi geçen müzakerelerde takip ettiği taktik sayesinde talebi düşük mallar ile talebi yüksek olanları bir "paket" halinde satmayı başarmıştır. Bu yöntem sayesinde savaş için stratejik ve talebi yüksek bir maden olan krom ile talebi düşük olan tarım ürünü kuruyemişi birlikte satmıştır. Bu taktikle İngilizler 2 milyon sterlin kuruyemiş almak durumunda kalmıştır.[926] Savaş döneminde taraflar ihtiyacı olan kromun satılmasında Türkiye'ye yoğun baskı yapmıştır. Menemencioğlu 1943-1944 yıllarında Almanlara yapılacak krom satışı için Clodius Antlaşması'nın görüşmelerini de yürütmüştür. "Menemencioğlu'nun bir ip cambazı gibi gösterdiği çabalar, Türkiye'nin savaş sonrası dönemine ekonomik bakımdan rahat çıkmasını sağlamıştır."[927] Numan Menemencioğlu'nun müsteşarlık döneminden başlayarak Türkiye'nin uluslararası alanda müzakerelerini yürüten ilk sıradaki diplomatı olduğu söylense abartılmış olmaz. Bu durum onun Türkiye'yi temsilen katıldığı toplantılar ve imzaladığı antlaşmalara bakıldığında görülecektir.[928]

İstanbul Üniversitesinde Devletler Hukuku Türk Enstitüsü'nün açılışını bir konuşmayla Menemencioğlu yapmıştır. Sadak, Türk hukuk tarihindeki bu önemli gelişme ve Menemencioğlu'nun konuşmasıyla ilgili düşüncelerini kaleme aldığı yazıda yeni bir hukuk anlayışının oluşmaya başladığını, "söylenecek en doğru şeyleri, en güzel şekilde" Menemencioğlu'nun üniversite gençliğine söylediğini belirttikten sonra şunları dikkat çekmiştir:

> "...Politikaya ilim sokmak, ilme heyecan katmak çok güçtür. Numan Menemencioğlu,

[924] 20 Kasım 1939, **BCA**, 30-18-1-2/89-110-15; "Cevat Açıkalın'ın Anıları...", 1031-1035.
[925] Weisband, **age**, 74-75.
[926] Deringil, **age**, 27.
[927] Weisband, **age**, 99-102.
[928] bk. ek 54.

eşine az rastladığım bir sıcaklık ve samimiyetle, bu çetrefil mevzua en asil heyecanı verdi, devletler hukukuna Türkiye'nin bugüne kadar getirdiği payı, bu hakları bundan sonra da nasıl düşündüğünü anlattı. Fakat geçmişi anlatışında, geleceği müjdelemesinde bütün bir devri ve bir nesli canlandıran öyle bir insan vardı ki bir anda kendisile gençlik arasında tasavvur edilmez bir gönül birliği doğdu, onun heyecanı, bin kere büyüyerek üniversite gençliğini sardı, onlardan gelen alev, Numan'ın gözlerini yaşarttı."[929]

Menemencioğlu'nun bir özelliği de "katı bir ısrarcı" olmasıydı.[930] Bu özelliği dışişleri bakanlığından istifasına neden olan Boğazlar'dan geçen silahlı Alman gemileri meselesinde görülmüştür. İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen Alman gemilerinin aranması için Menemencioğlu'nu ikna edememiştir. Menemencioğlu Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne dayanarak bu gemilerin aranmamasında direnmiştir. Knatchbull-Hugessen meseleyi Cumhurbaşkanı İnönü'ye aksettirmiş ve üçlü arasında yapılan görüşmede Menemencioğlu, Knatchbull-Hugessen'in isteğini burada da direnmiş ve İnönü'den aranma talebinin reddedilmesini istemiştir. Ardından yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında İnönü'nün gemilerin aranması isteğini sert bir şekilde karşı çıkan Menemencioğlu, İnönü ile arasında geçen konuşmadan sonra görevinde istifa etmiştir.[931]

Menemencioğlu'nun bir diğer özelliği devletin zor zamanlarında "manevra" yapmasını bilmesiydi. Bakanlıktan istifası böyle yorumlanmıştır:

"Savaş boyunca İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa sokma gayretlerine direnen ve bu çerçevede İngiliz çevrelerinde 'Alman sempatizanı' olarak tanınan Bakan Menemencioğlu'nun Alman yenilgisi aşağı yukarı kesinleştikten sonra ve Türkiye'nin artık İngiltere'ye yanaşması zamanı gelince devleti zor durumda bırakmamak için feda edildiği anlaşılmaktadır. Menemencioğlu ise savaş boyunca aslında Hükümetin ve İnönü'nün onayıyla sürdürdüğü politikalarını reddetmemiş, fakat ülkesini zor durumda bırakmamak için sorumluluğu kendi üzerine almıştır."[932]

Menemencioğlu'nun bakanlıktan istifasına basının sessiz kaldığı daha önce belirtilmişti. Ancak çok olmasa da hakkında birkaç yazı yayımlanmıştır. Bunlardan Hüseyin Cahit Yalçın, Türk dış politikasındaki yeni değişimden bahsettikten sonra onunla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Bir kere Numan Menemencioğlu şahsiyeti ve mazisi itibariyle dikkate şayan bir diplomattı. Muntazam surette harici bir "carriére" takip ederek yetiştikten sonra Vekâlet teşkilatın da en mühim mevkilerinde uzun müddet kalmış olan Menemencioğlu ince, mahir ve tecrübeli Türk diplomasisinin pek kıymetli bir mümessili sıfatıyla memlekete ciddi hizmetlerde bulunmuştur. Bu bakımdan, Hariciye Vekâletinden ayrılması ancak esefle karşılanabilir. İstifası onun meziyetlerini azaltmak ve kıymetini düşürmek olmayacak, bilakis mümtaz şahsiyetini bir kat daha tebarüz ettirecektir. Numan Menemencioğlu kabinede sahip bir cereyanı kendi kanaatlerine muvafık görmeyince, meslek değiştirip mevkiinde kalmayı değil, yerini memleket

[929] Necmeddin Sadak, "Devletlerarası Hukukun Değişimi Devrinde Türkiye", **Akşam Gazetesi**, 16 Mayıs 1943.
[930] Rubin, **age**, 120.
[931] Erkin, **age**, c. 1, 139-141.
[932] **Türk Dış Politikası…**, ed. Baskın Oran, c. 1., 468.

için daha hayırlı olabilecek bir politika[cı]ya terk etmeyi vazife bilmiştir. Bu türlü feragatler bir karaktere delalet eder. Memleketimizin siyasi hayat ananeleri içine böyle iyi misallerin girmesi ancak takdir ile karşılanabilir."[933]

Menemencioğlu'nun dışişlerindeki "ağırlığını" ve "baskın kişiliğini" öne çıkaran Arzık bakanlıktan istifasını farklı bir açıdan şöyle değerlendirmiştir:

"...Numan Menemencioğlu gibi ağırlığını hissettiren kişiliğin yok olması, bir inci kolyenin dağılması gibi oraya buraya dağılmalara sebep olmuştu. Numan Bey'in o baskılı kişiliğini, düşmanları bile arıyordu bazen. Bir tek canlı hedef üzerine, bütün kinini, bütün hırsını, bütün yırtıcılığını, bütün hasetini toplayabilmek düşman için de bir şanstı..."[934]

Menemencioğlu'nun önem verdiği konulardan biri devletin temsiliydi. Bu konuda hassas davranır bir aksaklık gördüğünde emri altında çalışanları uyarırdı. Faik Melek anılarında Menemencioğlu'nun makamında yaşanan bir diyalogdan şöyle söz etmiştir: Melek, bir gün kurye evrakının açılacak olması nedeniyle Numan Bey'in odasında bulunmaktadır. Bu sırada büyükelçilik müsteşarı odaya girerek içlerinde H. C. Yalçın'ın da bulunduğu milletvekillerinden oluşan CHP'den bir heyetin Paris'e geldiğini söyledikten sonra uygun görülürse Büyükelçi tarafından heyete yemek verilmesinin "iyi olabileceğini" arz etmiştir. Bu sözler üzerine Menemencioğlu "Ben burada devletin temsilcisiyim. Evvela onlar gelip beni ziyaret etsinler, ondan sonra ne yapacağımızı düşünürüz." şeklinde cevap vermiştir.[935]

Menemencioğlu Paris büyükelçisi olduğu dönemde basında ara ara görevden alınacağına dair yazılar çıkmıştır. Bunlara tepki olarak Ali Naci Karacan kaleme aldığı yazıda hakkındaki iddialara tepki göstermiş ve şu özelliklerini öne çıkarmıştır:

"Totaliter rejimin büyük hatalarından biri de yirmi beş yılda hariciyede adam yetiştirememek olmuştur. Numan Menemencioğlu bu kıtlık âleminde geniş kültürü, siyasi ihatası, hukuk bilgisi ve Paris gibi en nazik bir muhitte saygı sevgi uyandıran temsil kabiliyeti ile müstesna bir mevki işgal etmektedir. Onun içindir ki ufak tefek şahsi kusurları olsa bile, artık kendilerinden ziyade memlekete ait olan bu gibi kıymetler etrafında sokak dedikoduları yayımlamamağa ve bütün ömrünü bir mesleğe vakfetmiş ve o mesleğin kemaline ermiş insanları olsun pis dedikodularla lekelemeğe çalışmaktan sakınmağa bilhassa dikkat etmeliyiz."[936]

Menemencioğlu, Ankara'da genel sekreter ve dışişleri bakanı olarak görev yaptığı dönemde Avrupa ülkelerinin elçileriyle sıklıkla görüşür; gelişmeleri değerlendirirdi. Bu tür görüşmeler özellikle savaş döneminde çok olmuştur. Bu kişilerden Alman, İngiliz ve Fransız büyükelçileri anılarında Menemencioğlu'nun kişiliği hakkında değerlendirmeler yapmışlardır. Alman Büyükelçisi Papen "Numan

[933] Hüseyin Cahit Yalçın, "Türkiye'nin İttifak Politikasında Yeni Bir İnkişaf", **Tanin Gazetesi**, 17 Haziran 1944.
[934] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 133.
[935] Faik Melek, **Hepsi Geldi Geçti... (Dışişlerinde 43 Yıl)**, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994), 32.
[936] Ali Naci Karacan, "Elçilere Dil Uzatmayalım", **Milliyet Gazetesi**, 23 Eylül 1950.

Bey gerçekleri bakanından çok daha iyi kavramaktadır." şeklindeki sözleriyle onun siyasi gelişmeleri değerlendirme kabiliyetine dikkat çekmiş[937] ve anılarında şunları yazmıştır:

> "Çok geçmeden Dışişleri Müsteşar ve Sekreteri Numan Menemencioğlu'nun değerini keşfettim. Menemencioğlu son derece etkin biri olup, ülkesine çok büyük hizmetler yapmıştır. Diplomatik faaliyetlerin nüansları konusunda gerçekten olağanüstü bir yeteneğe sahipti ve Avrupa'nın politik konuları üzerinde kesin düşünceleri vardı. Doğrudan konuşmaktan hoşlanan biriydi ve sözü senetti. Baştan beri Hitler'in Almanya'da sürekli bir huzursuzluk kaynağı olduğunu gizlemiyordu. Türkiye, Avrupa'da dengeli bir durum istiyordu. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nin ve Rusların Boğazlar üzerindeki emperyalist eğilimlerine, karşı Almanya'yı Avrupa'nın merkezinde bir denge unsuru olarak görmek istiyordu."[938]

Papen, anılarının başka bir yerinde muhtemelen Almanya ile Rusya arasında yapılan İttifak Antlaşması sonrası olsa gerek şunları yazmıştır:

> "Sayın Saraçoğlu'nu aşırı heyecan içinde buldum. Rusya'nın sürekli düşmanca davranışları ve Boğazlara bir Alman-Rus müşterek harekat olasılığının onu böylesine huzursuz etmesi doğaldı. Ağırlık şimdi onun omuzundaydı. Bu bir savaş değil, bir Haçlı Seferi diye bağırdı. Almanya'nın Avrupa dengeleri için fazla güçlü geldiğini benimle paylaşan, Türk Hükümetinin başındaki beyin, Sayın Menemencioğlu, şimdi başarılı bir harekâtın Almanya'nın tutkularının frenini tamamen boşaltacağından korkuyordu."[939]

Papen'in bu düşüncelerinin Almanya'nın savaşta üstün olduğu döneme ait olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın Almanların, Sovyet Rusya'ya karşı kaybetmeye başladığı dönemde Numan Bey'le yaptığı görüşmeyle ilgili şunları dile getirmiştir:

> "...7 Ocak'ta Sayın Menemencioğlu ile uzun bir görüşme yaptım. İkimizin de dünya görüşü aynıydı. 6. Alman Ordusu'nun Stalingrad bozgunu başlamıştı bile. Şimdi asıl problem, Batılı Müttefiklerin tepkisinin ne olacağı ve Rusların Avrupa'nın kaderini belirlemesinin önlenip önlenemeyeceği idi. Bu, aynı zamanda Türklerin de kafasını meşgul eden esas soruydu ve Sayın Menemencioğlu her zamankinden daha fazla ülkesini bu keşmekeşliğin dışında tutmak istiyordu. Her Müttefik başarısı karşısında, Türkiye'nin Müttefikleriyle olan anlaşmasının yükümlülüklerini yerine getirmesi baskısına karşı koymak zorlaşıyordu..."[940]

İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen ise anılarında Menemencioğlu'nun bakanlıktan istifası ve kişilik özellikleriyle ilgili şunları yazmıştır:

> "...Tam olarak 15 Haziran, Türk Dışişleri Müsteşarı istifa etti. [Bakanlıktan] Buna neden olan son altı aydaki gelişmeler sırasında olaylara her zaman aynı gözle bakmamamız, benim kendisinde bulunan sıra dışı yeteneklerine olan saygımı ve onun devletine gösterdiği sadakatli hizmetine duyduğum hayranlığımı asla eksiltmedi. Kendisinde her zaman sıcak bir dost buldum ve tanıştığım insanlar arasında en zekilerden biri olarak gördüm. Olağanüstü bir zekâ, keskin bir idrak ve olağandışı güçlü bir hafıza ile almış olduğu iyi terbiye, Bâb-ı Âli'nin gergin diplomatik atmosferi, devrimler ve yüzyıl içinde geçmiş dönemde yaşanan savaşların olağandışı bir formasyon oluşturmasına şaşmamak lazım. Bunların üzerine bir Cizvit Okulu [Saint Joseph] eğitimini de eklemek gerekiyor. Ben, her şart altında, anında harekete geçebilen daha iyi bir zekâya sahip başka birine hiç rastlamadım. Ona olan hayranlığım, fiziksel engellerini öğrenmemle daha da artmıştı. Onunla, neredeyse şiddetli ıstırap içinde olduğu, sürekli ağrı çektiği, birden fazla uzun ve zor tartışmalarla geçen toplantılarda bulundum. Hiçbirinde

[937] Deringil, **age**, 49.
[938] Papen, **age**, 10.
[939] **Age**, 38.
[940] **Age**, 50.

tartıştığımız konuya olan hâkimiyetini ve gücünü kaybetmedi. Onunla iş yapmak kısa ve direktti. Konuyu kavraması bir şimşek kadar hızlıydı. Hiç boşa zaman harcamazdı ve çok az yanlış anlaş[ıl]ma tehlikesiyle karşılaşırdık."[941]

Knatchbull-Hugessen, İngiltere'ye çektiği bir telgrafa Başbakan Saraçoğlu'nun Menemencioğlu hakkındaki düşünlerini şöyle yazmıştır: "Saraçoğlu genel olarak Menemencioğlu'nun gelmesinden rahatsızdı. Başbakan, Menemencioğlu'nun eleştirmeni idi, onu çok legalist görüyordu. Bazı konularda siyasi görüşünün engin olmadığını düşünüyordu."[942] Knatchbull-Hugessen 1966'da Weisband'ın kendisiyle Barham'da yaptığı görüşmede "Menemencioğlu'nunki kadar çabuk kavrayan ve bilgili bir zekâ tanımadım." demiştir.[943]

Bir dönem Ankara'da büyükelçi olarak görev yapan Fransız René Massigli, Menemencioğlu hakkında edindiği intibaı anılarında şöyle ifade etmiştir:

"Numan (Menemencioğlu) Bey'le sohbet ederken hep az rastlanan bir aydın zevki almak mümkündür; dildeki yumuşaklığı, çözümlemedeki inceliği, varsayımlarında görülen deha, hukuki kanıtlamalarının kesinliği, bütün konuşmalarına eşit ölçüde zenginlik verirdi."[944]

Kendisi üzerinde olumlu etkiler bıraktığını belirten Erdal İnönü, Menemencioğlu'nun "ilgi çeken kişilik" özelliklerinden şöyle söz etmiştir:

"Dışişleri Bakanlığımızın en saygın, bilgili ve otoriter şahsiyetlerinden biri olan Numan Menemencioğlu bize o zamanlar dışişleri mesleğinin bütün özelliklerini üzerinde toplamış bir insan, adeta bir simge olarak görünürdü. Yalnız dış politika konularındaki bilgisi ile değil, en geniş anlamda kültürünün zenginliğiyle, mükemmel Fransızcası ile ve çok zarif hâl ve hareketleriyle bize sürekli olarak bu izlenimi verirdi. Bize yemeğe geldiğinde öğle olsun, akşam olsun, önüne bir bardak dolusu limonata-portakal suyu karışımı sandığım bir içki konurdu. Neden sonra bu içkinin viski olduğunu öğrendim. Bir gün Namık Kemal'i anmak için düzenlenmiş bir radyo programında Numan Bey'in sesinden 'Vatan Kasidesi'ni duyunca çok şaşırmıştım. Ancak o zaman Numan Menemencioğlu'nun Namık Kemal'in torunu olduğunu öğrenmiştim. Rahmetli Menemencioğlu üzerimizde bıraktığı bütün olumlu etkilerle dışişleri mesleğini de bizim ve özellikle benim için çok çekici bir hale getirirdi. Öyle ki lisenin son sınıfına gelinceye kadar hep aklımdan geçen, mezun olunca Siyasal Bilgiler Fakültesine gidip dışişleri mesleğine girmeye çalışmaktı."[945]

Menemencioğlu şiir okumayı seven biridir. Fırsat buldukça dedesi Namık Kemal, Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'in şiirlerini "dost meclislerinde" okumuştur. Özellikle dedesi Namık Kemal'in hürriyet temalı şiirlerini büyük bir zevkle ve ruh vererek seslendirmiştir.[946] Onun hürriyet temalı şiirleri içselleştirerek okuması, Türkiye'yi temsil ettiği zamanlarda ülkenin bağımsızlık ve onurunu koruma

[941] Knatchbull-Hugessen, **age**, 167-168.
[942] Güçlü, **age**, 104.
[943] Weisband, **age**, 33.
[944] René Massigli, **La Turque Devant La Guerre: Mission A Ankara 1939-1940**, (Savaş Karşısında Türkiye: Ankara'daki Görev; 1939-1940), (Paris: Librrairie Plon, 1964), 282.
[945] İnönü, **age**, c. 1, 74.
[946] Nizamettin Nazif, "Namık Kemal'in Şiiri ve Torunun Sesi", TT-580779; Balkan, **age**, 300.

konusundaki hassasiyeti arasında ilişki olduğu söylenebilir. Bu özelliği onun kişiliğinin bir başka yönünü işaret etmektedir.

Numan Menemencioğlu bahsedilen bu özelliklerinin yanı sıra bazı yönlerden de eleştirilmiştir. Menemencioğlu 1933'ten Paris Büyükelçiliğine atandığı Kasım 1944 yılına kadar dışişleri bakanlarına rağmen dışişlerinin "tartışmasız bir numaralı adamı" olarak görülmüştür. Ancak bakanlıkta çalışanlar arasında bazı memurları koruması ve kayırması, başına buyrukluğu gibi "parlak kariyerini gölgeleyen kişisel zaafları" vardır. Bundan dolayı çevresinde "küskünler grubu" oluşmuş ve ona çeşitli suçlamalar yöneltmiştir.[947] Onun bakanlıktaki etkisinin özellikle Aras'ın bakanlıktan ayrılmasından sonra arttığı şöyle belirtilmiştir:

> "Tevfik Rüştü'nün yerine ondan daha zayıf ve beceriksiz olan Saracoğlu'nun gelmesi, Agâh'ın yerine müsteşar tayin olunmaması ve Vekâletin bütün bütün gençler elinde kalması mevkiini daha ziyade kuvvetlendirdi. Vekâlette iktidarca fevkinde ve ayarında kimse bulundurmamaya muvaffakiyeti sufera-i ecnebiye ile münasebatında rıfk u mülayemeti ve bunlara zımmiyeten Fransızcaya vukufu Hariciyede kendisini yegâne muhatap mevkiine getirmiştir."[948]

Atatürk Dönemi'nde nâfia bakanlığı, İnönü zamanında Paris ve Vichy'de büyükelçilik yapan Mehmed Behiç Erkin, Menemencioğlu'nun dışişleri bakanı olmasından sonra kendisinde oluşan hisleri şöyle dile getirmiştir:

> "13 Ağustos'ta Numan Menemencioğlu dışişleri bakanı oldu. Bu tayin beni hem müteessir etti hem de bana bir ümit verdi. Müteessir etti, çünkü Bakanlıkta ikinci olarak yaptığı tahribatı birinci olarak büsbütün arttıracaktı. Ümit verdi, bakanlar yerlerinde çok kalamazlar, bu suretle günün birinde Dışişleri bu zattan kurtulur."[949]

Menemencioğlu II. Dünya Savaşı Dönemi'nde bakan oldu. Savaşın sonuna doğru istifa etmek durumunda kaldı. Bakanlıktan istifa ederek ayrılması siyasette yaşadığı başarısızlık olarak görülmüştür. Gökmen bunu "Savaş içinde iki defa Meclise girmiş, pek başarılı değil... Önünde nüfuzlu bir bakan olduğu zaman diplomasiyi daha rahat yönetmiş. T. R. Aras ve Saraçoğlu, Refik Saydam..." şeklinde ifade etmiştir.[950] Gökmen burada, Menemencioğlu'nun teknokrat-bürokrat olarak geri planda daha etkin olduğuna; siyasi entrikalara yenik düştüğüne dikkat çekmektedir. Nitekim, dönemin İngiliz istihbarat raporunda da Menemencioğlu'nun istifasının perde arkasında Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in olduğu yer almaktadır.[951]

Dışişlerinde "benzersiz konuma" sahip olan Menemencioğlu'nun kendi mesleği

---

[947] Dikerdem, **age**, 23, 28-29, 55.
[948] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2.
[949] Behiç Erkin, **age**, 528.
[950] Gökmen, **age**, 173.
[951] **F.O., 424-288**, 48.

dışındaki alanlarla ilgilenmemesi, geniş kültürlü olmaması, sosyal, toplum ve halkla ilgili sorunlara hiç ilgi göstermemesi diğer olumsuz yönleri olarak öne çıkarılmıştır.[952] Arzık, onun bu durumuyla ilgili makamından dolayı Ankara'yı, akrabalarından ötürü İzmir'i bildiği; birkaç defa da kayak nedeniyle Bursa'ya uğradığını belirttikten sonra bildiği ve ilgi duyduğu yerlerden şöyle bahsetmiştir:

> "Saltanatlı Hariciye Vekili, tanımazdı memleketi. Bir tek defa olsun, çocukluğundan sonra Anadolu'ya uzanmamıştı. Bu ihtiyacı, bu merakı, bu sevgiyi, bu çağrıyı duymamıştı. İstanbul'u bilirdi, o da muayyen sayfiyeleri: Fenerbahçe, Büyükada... Muayyen kulüpleri, muayyen aileleri, ancak ve ancak, azami itibar görebileceği yerleri... Halk onun için bir meçhuldü."[953]

Menemencioğlu'nun bir diğer özelliği iç politikadan anlamamasıdır. Bundan dolayıdır ki "politik mevkiye" geldiğinde "tökezlemiş" ve politikacılara "yenik düştüğü" belirtilmiştir. Ancak Atatürk ve İnönü'nün güvenini kazanan biri olarak tek parti döneminde hükümette sorumluluk alan Menemencioğlu için "iç politikadan anlamamak handikap" olmamıştır. Klasik anlamda bir politikacı olmayan Menemencioğlu "olayların zoruyla" bakan olmuş yine "olayların zoruyla" bakanlıktan istifa etmek durumunda kalmıştır.[954] Ülkeyi savaş dışında tutma stratejisindeki başarı ortada iken İngiliz canavarına kurban verilen bakanlık görevini onun politikadaki başarısızlığına delil saymak mümkün değildir. Politik bir ayak oyununa kurban gittiği bile söylenemez. Kendisinin de razı olduğu devletin elini rahatlatan bu görevden alma onu başarısız göstermez. Zira Paris büyükelçiliğinde hizmet etmeye devam etmiştir.

Weisband'a göre "...Bir politikacıdan çok bir aydın olan, halktan çok fikirlerle ilgilenmekten hoşlanan Numan Menemencioğlu, dış politika üzerinde çalışmaktan ve bunun uygulamasından çok zevk alıyordu."[955]

Menemencioğlu'nun bir özelliği ailesine düşkünlüğüdür. Ancak o, bu özelliği ile "resmî yaşamı" arasına sınır koyamayınca bu tarafı onun "yumuşak karnı" olmuştur. Dikerdem'e göre Menemencioğlu "...iyilikseverliğinin de etkisiyle yakınlarını kayırmaktan kaçınmamıştır [Nepotizm]. Gerçi bu konuda Menemencioğlu'ndan sonra gelenler de ondan geri kalmamışlardır ama yine de bu zayıf yanı onun haklı şöhretine gölge düşürmüştür". Onun ailesine olan düşkünlüğüyle ilgili şöyle bir örnek verilebilir: Menemencioğlu Paris büyükelçisi iken 1955'te

[952] Dikerdem, **age**, 23-24, 56.
[953] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 72.
[954] Dikerdem, **age**, 24, 56.
[955] Weisband, **age**, 33.

dönemin Başbakanı Adnan Menderes Fransa'ya resmî bir ziyaret yapmıştır. Ziyaretin son gününde Fransız Başbakanı şerefine Büyükelçilik'te bir akşam yemeği verilecektir. Büyükelçilik'teki yemek salonu küçük olduğu için yemeğe az sayıda kişi katılacaktır. Menderes'le birlikte Türkiye'den gelen basın mensuplarının adı yemeğe katılacakların listesinde yoktur. Bunlar daha sonraki kabul törenine katılacaklardır. Menemencioğlu yemeğe katılacak isimlerin arasına "kendi yakınlarından birinin" [muhtemelen yeğeni/evlâtlığı Nevin Hanım] ismini yazmıştır. Menderes bu durumu öğrenince kızmış ve Numan Bey'e telefonda "Gerekirse yalnız o yakınınız değil, siz bile sofraya oturmazsınız fakat benim heyetimden olanlara yer bulursunuz!" demiştir.[956] Aynı dönemde Menemencioğlu'nun damadı Zeki Sirmen'e bazı eleştiriler yöneltilmiştir. Hatta Sirmen Brüksel Elçiliğinde II. kâtip olarak görev yaptığı dönemde zamanının tamamını Paris'te geçirdiğine dair bakanlığa şikâyet edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda izinsiz olarak on bir defa başka ülkelere gittiği tespit edilmiştir. Bunun üzerine Sirmen'in bakanlık emrine alınması düşünülmüşse de bilahare Londra konsolos yardımcılığına atanmıştır.[957]

Nihat Erim, Menemencioğlu'na büyük saygı duyduğunu "Ben 'Numan Bey'i çok takdir ederim. Yirmi yıl sonra dahi benden üstün kalacaktır." sözleriyle belirtmiştir. Erim'in Numan Bey'e duyduğu büyük saygıya rağmen ona temkinli yaklaştığı anlaşılmaktadır. Bu durum Erim'in *Günlükler*'ine yansımıştır. Bir akşam Cumhurbaşkanı İnönü, Nihat Erim'i çağırır. Erim, İnönü'nün yanına geldiğinde İnönü, Menemencioğlu ile bezik oynamaktadır. İnönü kendisine "Ne havadis var?" diye sorduğunda Erim, Menemencioğlu'nun yanında "açılmadığını", bildiklerini o gittikten sonra İnönü ile paylaştığını belirtmiştir. Erim *Günlükler*'inin bir başka yerinde Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği'nden ayrılmasına sebep olduğunu ileri sürdüğü Menemencioğlu ve Cemal Hüsnü'yü "dürüst olmayan" kişiler olarak nitelemiştir. İngiliz arşiv belgelerine göre de Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği'nden emekli olmasının nedenin sağlık sorunu olmadığı Menemencioğlu ile yaşadığı anlaşmazlık neden olmuştur. Erim, İnönü ile aralarında geçen başka bir görüşmeden şöyle söz etmiştir: İnönü görüşmede Erim'e çıkacağı seyahat için para teklifinde bulunmuştur. Erim, İnönü'nün bu teklifini örtülü ödenekten olduğu için reddettiğini ve bu davranışından dolayı İnönü'nün "tuhaf" olduğunu yazmıştır. Erim ile İnönü arasında

[956] Dikerdem, **age**, 57.
[957] Erkin, **age**, c. 1, 136, 142.

bu tarz bir konuşma ilk defa olmuştur. Erim'in belirttiğine göre Atatürk Dönemi'nde yakınların bu şekilde yardım görmesi hatta istemeleri "âdet" imiş. Atatürk'ün İnönü'ye başbakanlıktan ayrılmasından sonra her ay yardım ettiğini duymuştur. Erim benzer bir durumun Menemencioğlu için de olduğunu "Numan Menemencioğlu hariciye umumi kâtipliği zamanından beri ve hâlâ örtülü ödeneğe musallattır." şeklinde belirtmiştir. Erim, Menemencioğlu hakkındaki bu bilgiyi *Günlükler*'ine 7 Mart 1950'de yazmıştır.[958] Menemencioğlu bu tarihte Paris Büyükelçisi olarak görev yapmaktadır.

Menemencioğlu'nun kişilik özellikleri hakkında hayli ilginç şeyler yazılmıştır:

> "Kendini satmasını bilmek bir meziyet addedilebilirse Numan Bey bu hususta değil yalnız memleketimizde Avrupa'da dahi birinci derecede gelir. Fakat herhangi bir emrin herhangi bir mesele hakkında herhangi bir fikrini gerek Türkçe gerek Fransızca suhulet ve selasetle kâğıt üzerine koymak kudreti istisna edilince kendisinde gayretkeşlerinin tahayyül ettikleri harikulade evsaf mevcut değildir. Zekâ, muhakeme ve malumatça akranının fevkinde olmadığı gibi Vekâleti idare hususunda seleflerinin dunundadır. İsrafı Vekâlet bütçesi için bir rehinedir, mesail-i siyasiye hakkında serdettiği mütalaalar alelekser aksine çıkar. Fikrine, dostluğuna itimat edilemez. Esna-yı mükâlemede her fırsattan istifade ederek kendini metheder. Hakaret gördüğü kimseler önünde boyun eğmek, lütuflarına mazhar olduğu zevata karşı küfran-ı nimet başlıca şiarıdır. Tab'an hasut olduğundan daima âmirleri aleyhinde entrika çevirmek, refakatindeki erbab-ı iktidarı Vekâletinden uzaklaştırmak, kabiliyetsiz kimseleri yüksek memuriyetlere ve sefaretlere sevk etmek, kendisine rakip olmayacak gençlerle teşrik-i mesai etmek cümlece malum olan huylarıydı."[959]

Menemencioğlu'nun uzun süre Bakanlığı yönetmesine rağmen dönemin şartlarına uygun bir bakanlık oluşturamadığını şöyle dile getirmiştir: "Hakikati söylemek lazım gelirse Cumhuriyet Devri'nde uzun seneler Vekâletin idaresi elinde bulunduğu hâlde saika-i istirkab [rekabet duygusunun sevki] ile zamanın ihtiyaçlarına uygun bir vekâlet tesis edememesinden dolayı muhti ve mesuldür."[960]

Menemencioğlu'nun kişiliği hakkındaki olumlu ve olumsuz değerlendirmeler onu tanıyan ve onunla teşrik-i mesaide bulunan kişiler tarafından yapılmıştır. Bu değerlendirmeler yapılırken yaşanan fikir ayrılıkları, çekişmeler, akrabalık ilişkileri, taraf olma/olmama ve duyguların etkisinin olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yanı sıra onunla ilgili "geniş kültürlü olmaması", "entelektüel" ve "aydın" gibi çelişkili değerlendirmeler de dikkat çekmektedir.

Menemencioğlu 40 yıldan fazla görev yaptığı Türk dışişlerinde dış temsilcilik memurluklarından başlayarak en tepeye kadar tırmanmış ve nihayetinde 1942 yılında bakanlığa da yükselmiştir. Bu süreç zarfında, bu tezde değinildiği üzere pek çok

---

[958] **F.O., 424-288**, 37; Erim, **age**, 113, 199, 297, 426.
[959] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2.
[960] **Agb**.

önemli olayın baş aktörlerinden ve başlıca müzakerecilerinden biri olmuştur. Ayrıca, yeni cumhuriyetin Dışişleri Bakanlığının modern bir devlet ve diplomasi düzeninin gerektirdiği şekilde yapılandırılmasında da yine katkısı büyüktür. Hem yabancı hem de Türk yazar, diplomat ve siyasetçilerin anılarına yansıdığı şekliyle, Numan Menemencioğlu, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran lider kadroda olduğu gibi Batı tipinde bir aydın profilinde olup, Batılılaşma ve Batı'nın bir parçası olma konusunda benzer fikirleri paylaşıyordu. Yine benzer şekilde, devletin kurucu kadrolarının dış politika konusundaki çekinceleri onun da zihin dünyasının parçasıydı. Atatürk ve İnönü gibi kudretli ve dış politika ile yakından ilgili iki liderin çizdiği çerçevede dış politikayı uzun yıllar yönetmiş ve bu faaliyetleri esnasında kararlılığı, ısrarcılığı ve üstün müzakereciliği ile Türkiye için kıymetli kazanımlar elde etmiştir. Ancak, özellikle sağlık problemleri dolayısıyla sık sık görevinden kısa aralıklar için olsa da uzaklaşmak durumunda kalmış veya ağrı içinde görüşmelerini sürdürüştür. Uzun kariyeri boyunca dikkati çeken diğer nokta ise yakınlarına karşı ilgisinin nepotizme dönüşmesi ve akrabalarını bakanlık bünyesine alarak onlara adil olmayan bir kolaylık sağlamasıdır. Son olarak ise, bunun yanında, dış politika haricindeki konulara karşı ilgisizliği ve kendi ülkesi hakkındaki sınırlı bilgisi onu ülke gerçeklerine giderek yabancılaştırmıştır. Buna ek olarak dış politikadaki uzmanlık ve yeteneğini iç siyasete yansıtamaması onun bakanlıktan istifa etmesine yol açan hususlardan biri olarak göze çarpmaktadır.

5.2. İskambil Oyunlarına İlgisi

Numan Menemencioğlu'nun bir başka özelliği iskambil oyunlarına duyduğu yakın ilgidir. Bunlar arasında briç, bezik ve bakara sıkça oynadığı oyunlardandır. Bu oyunları arkadaşlarıyla oynadığı gibi İnönü'yle de oynamıştır.[961] Nadi, onun oyunlara olan ilgisinin "kumar boyutuna" kadar çıktığından şöyle söz etmiştir:

> "Kumara, özellikle bakara oyununu fazlaca düşkünlüğü yüzünden mütemadiyen borç içinde yaşaması hatta borçlarını zaman zaman hükümete yüklemesi bitmez tükenmez söylentilere yol açardı Ankara'da. Durum Quai d'Orsay'de de [Fransa Dışişleri Bakanlığı] bilinir; buna rağmen Fransızlar, Numan'ı yürekten takdir ederlerdi. Bir adamın kusurlarıyla meziyetlerini ayrı ölçülere vurmak, bunları ayrı ayrı tartmak gerektiğine inanıyordu Batı kafası."[962]

Menemencioğlu'nun kumar borcunun Başbakan Adnan Menderes tarafından örtülü ödenekten ödendiği belirtilmiştir. Menderes 1960 Askerî Darbesi'nden sonra

[961] **F.O., 424-288**, 34; Erkin, **age**, c. I, 40; Erim, **age**, 297.
[962] Nadi, **age**, 262.

Yassıada'da bundan dolayı da yargılanmıştır. Ancak bu suçlamadan beraat etmiştir. Bu iddia hakkında mahkemenin verdiği karar şöyledir:

> "...Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nun kumar borcundan mütevellit 105.000 liranın ödenmemesi takdirinde Türk Büyükelçiliği hakkında bu memlekette husule gelmesi mümkün hoşnutsuzluğun izalesi ve elçilik durumunun korunması maksadına bağlı olabilecek bu sarfiyatın sanık Menderes hakkında zimmet olarak kabulü mümkün görülmemiştir."[963]

Menemencioğlu'nun "kumar tutkusu" yüzünden borca girmesi Büyükelçi Sâdi Eldem'e de sorulmuştur: "...kumar borcunu bir bankaya ödetip de Menemencioğlu'nu Paris'ten getirten ve milletvekili seçtiren aynı Menderes değil mi?" Eldem bu soruya gülümseyerek "Menderes'in sağının solunun belli olmadığının bir kanıtı..." şeklinde cevap vermiştir.[964] Menderes esasında, Menemenecioğlu'nu büyük bir iptiladan kurtarıp, tecrübelerinden istifade bağlamında milletvekili olmasına imkân vermesine rağmen, dönemin "yanlı konjonktürü" gereği yerilmektedir.

5.3. Otomobil Tutkusu

Numan Menemencioğlu otomobil kullanmayı seven biridir. Bu durum yaşamının değişik dönemlerinde kullandığı otomobillerden anlaşılmaktadır. Onun 1922'de İsviçre'de bulunduğu dönemde otomobil ile çektirdiği fotoğraf dikkat çekicidir.[965]

Numan Bey Budapeşte'de maslahatgüzar (1926-1927) olarak görev yaptığı dönemde kullanmayı öğrenmek için bir otomobil satın almıştır. Bu durum Numan Bey'den iki yıl sonra Budapeşte'ye elçi olarak atanan Behiç Erkin'in anılarında yer almıştır. Behiç Bey Budapeşte'ye geldikten sonra otele geçer ve otelde bir süre dinlendikten sonra Elçiliğe telefon ederek kendisini almalarını ister. Behiç Bey kendisini almaya gelen otomobili görünce çok şaşırır ve şoföre "Bu nasıl otomobil?" sorusunu yöneltir. Şoförün verdiği cevaba göre Numan Bey bu otomobili maslahatgüzar olarak görev yaptığı dönemde konsolosluk bütçesinden "kanuna mugayir olarak satın almış" ve kullanmayı öğrenmek için de otomobili "epeyce hırpalamış"tır. Erkin, Budapeşte'ye Vasıf Çınar'ın elçi olarak atanmasından sonra Numan Bey'in merkeze alındığını (Numan Bey Beyrut'ta yaklaşık bir yıl başkonsolos

---

[963] Cemil Ünlütürk, **Kapat Kokmasın, Sus Duymasın, Ört Görünmesin!, (Monşerler) Hikaye-i Hariciye**, (Ankara: İsim Yayınları, 2011), 165-166, 181-182. Menemencioğlu'nun Başbakan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ile birlikte olduğu fotoğraf için bk. ek 55.

[964] Sağlamer, **agm**, 7.

[965] "The Monsignor and the Minister", http://www.cornucopia.net/magazine/articles/the-monsignor-and-the-minister [09.05.2016]. Numan Menemencioğlu'nun otomobil ile 1922'de çekilen fotoğrafı için bk. ek 21.

olarak görev yaptıktan sonra merkeze alınmıştır.) ve Bakan Aras'ı "kandırarak bu harap otomobili 'yeni' diye" Elçilik adına aldırdığını belirtmiştir. Erkin bu sorunu gidermek için Aras'ın dostu Demiryolları Hasılat Dairesi Başkanı Muhtar Bey'e otomobil işini Bakan'a anlatmasını ve bir çare bulmasını istemiştir. Bir süre sonra Behiç Bey'e bakanlıktan "Garajda otomobil yandı, diye yazsın da bir yenisini alalım." şeklinde bir cevap gelmiş ve otomobil değiştirilmeden öyle kalmıştır.[966]

Menemencioğlu Ankara'da görev yaptığı dönemde Dışişleri Bakanlığı siyasi müsteşarı iken Bakanlığa otomobille gelip gitmiştir.[967] Dışişleri bakanı olduğu dönemde "özel arabam" dediği Büyükelçi Papen'in Hitler adına hediye ettiği belirtilen kurşun geçirmez, dıştan madeni kompresörlü Mercedes marka bir otomobili daha olmuştur.[968] Menemencioğlu bu otomobili Cumhurbaşkanı İnönü'nün tavsiyesiyle devlete demirbaş olarak kaydettikten sonra kullanmıştır.[969] Ancak onun Türkiye'nin tarafsızlığını ilan ettiği savaşın bu döneminde bu hediyeyi kabul etmesi "hem siyasi hem de diplomatik bir gaf" olarak görülmüştür.[970] Sözkonusu otomobil Necmeddin Sadak'ın dışişleri bakanlığı döneminde Vietnam İmparatoru Bao-Dai'ye satılmıştır.[971]

5.4. Düzenlediği ve Katıldığı Etkinlikler

Numan Menemencioğlu dışişlerine intisap ettiği Viyana döneminden başlayarak sosyal ve kültürel ortamlarda bulunmuş; kokteyllere, partilere davet edilen ve katılan biri olmuştur. Davetlere giderken giyimine özen göstermiş ve modern giyinmeye dikkat etmiştir. Bu özeni Bern ve Paris'te görev yaptığı dönemlerde de göstermiştir.[972]

Menemencioğlu Ankara'da görev yaptığı dönemde çok sayıda davet ve etkinlik düzenlemiştir. Bunlar bazen yabancı kordiplomatlar için olurken bazen dışişlerinde çalışanlar için yapılmıştır. Menemencioğlu'nun yemeyi, içmeyi ve eğlenmeyi seven biri olduğu belirtilmiştir.[973] O dönemin önde gelen meşhur yerlerinin başında Karpiç ve Süreyya Lokantası ile Ankara Palas Pavyonu geliyordu. Buraların gözde müdavimlerinden biri de Menemencioğlu ve misafirleri olmuştur. Bunların yanında bazı akşamlar kendi evinde suare düzenlemiştir. Davetlerde ev sahipliğini

[966] Behiç Erkin, **age**, 319.
[967] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2.
[968] Gökmen, **age**, 192, 224; Dikerdem, **age**, 61; Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 113.
[969] **Çankaya Özel...**, 168.
[970] Sağlamer, **agm**, 7.
[971] Aytül, **agm**, 5.
[972] Güçlü, **age**, 20-24.
[973] H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2; Rubin, **age**, 119; Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 67.

yeğeni/evlâtlığı Nevin Hanım yapmıştır.[974] *Numan Bey'in düzenlediği davetlerin farklı nedenleri vardır. Bunlar bazen gündemle ilgili olurken bazen bir sosyal kuruma yardım toplamak için de olabilmekteydi. Özellikle bakan olduğu dönemdeki davetlerin konusu genellikle dönemin en önemli gündemi olan II. Dünya Savaşı olmuştur.*

Arzık, Menemencioğlu'nun Ankara Palas Pavyonuna geç geldiğini, kapıda biraz oyalandığını ve herkesin onu fark ettikten sonraki tavırlarını şöyle tasvir etmiştir:

> "Kapıda biraz daha sallanır. Zarif heybetini biraz daha gösterirdi. Beklediği olur. Önünde eğilirler ve davetini kabul ettiği masaya, hesaplı bir ağırlıkla yönelirdi. Masada artık herkes silinirdi. Yalnız o olurdu. Hanımlar ona gülümserler, mücevherler onun için pırıldar, garsonlar onun etrafında fır dönerlerdi. Bir şey yemezdi. Zaten bir şey yiyemezdi. Nerden bulunursa bulunur; onun düdük düdük, bardağı, viskinin yanık güneş rengiyle dolardı. Viskiden başka da içki kullanmazdı zaten. Dans falan etmezdi. Gençleri dansa teşvik ederdi. Bir masada kalmazdı.....O kalkıncaya kadar, bütün pavyon, onun baskısına, onun havasına girerdi. O gittikten sonra, herkes hafiflemiş, coşardı."[975]

Menemencioğlu'nun düzenlediği balo, kokteyl, parti ve ziyafetler zamanla mutat hale gelmiştir. Bunlar savaş döneminde Müttefik ve Mihver devletlerin elçilerine ayrı ayrı yapılmıştır.[976] Dışişleri bakanı olduğu dönemde düzenlediği davetler meşhur olmuştur. Bu davetler yaz aylarında genellikle Atatürk Orman Çiftliği'ndeki Marmara Köşkü'nde veya Ankara Palas'ta yapılmıştır. Özellikle yaz aylarında Atatürk Çiftliği'ndeki Marmara Köşkü'nde verdiği partiler en meşhur olanlarıdır. Burada yabancı diplomatlara eğlenceli ve büfesi zengin ziyafetler hazırlanırdı. Davete gidilirken smokin giyilirdi. Ankara Palas'ta düzenlenen balolarda ise frak giymek mecburdu. Dışişlerinin genç memurları bu davetlere katılır ve bu tür ortamlara alışırlardı. Partide çalan müzikle birlikte dans edilir, davetliler politik meseleler üzerinde konuşurlardı. Gökmen bu partilerle ilgili olarak "Yazın yapılan danslı 'döner partileri'nde Hariciyenin genç memurları olarak bizler, yabancı sefirelere ve sefaret mensubu hanımefendilere görevli kavalyelik yapardık." şeklinde yazmıştır. Bu davetlere katılan genç Türk diplomatları, özellikle genç ve güzel Alman diplomat eşlerinin istihbarat ajanı oldukları konusunda uyarılırlardı.[977]

---

[974] Arzık, **Tek At...**, 196, 202. Karpiç Lokantası Cumhuriyet Dönemi'nde Kafkasyalı Beyaz Rus İvan Karpiç, Atatürk'ün isteği üzerine açmıştır. Atatürk'ün çok sık gittiği bu lokantada Bakanlar Kurulu toplantısı yaptığı dahi yazılmıştır. Lokanta yemekleri ve müzikleri ile dönemin cazibe merkezidir. Bunda o dönem Ankara'da gece eğlenebilecek tek yer olmasının da etkisi olduğu söylenebilir. II. Dünya Savaşı Dönemi'nde yıldızı parlayan lokanta, yabancı diplomatlar ile gazetecilerin en çok zaman geçirdiği yerlerin başında gelmiştir. Süreyya Lokantası Kızılay'da 1943'ün sonlarında Karpiç'de başgarson olarak çalışan Serge tarafından açılmıştır. Lokantanın açılması için Numan Menemencioğlu destek vermiştir. Rubin, **age**, 119-120; Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 56-59, 76-78.
[975] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 75-76.
[976] Hekimoğlu, **Anılar...**, 335-337; Arzık, **Tek At...**, 199; **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Haziran 1942.
[977] Gökmen, **age**, 191-193; Günver, **Garip Ada'nın...**, 262-263; **Akşam Gazetesi**, 15 Nisan 1943.

Arzık, partilerde dışişlerinin genç memurlarının "ödünç smokin ve fraklar içinde, taksis-boy, yani dans memuru görevini" yaptıklarını; bu iş sırasında "hariciyenin başı"nın bu tür görevlerde "aksaklık ve ihmal" kabul etmediğini, hatalar yaşandığında özel kalem müdürüne protokol yanlışlarının düzeltilmesi yönünde "direktifler" verdiğini belirtmiştir.[978]

Menemencioğlu'nun düzenlediği davetlere katılım genelde yoğun olmuştur. Dışişleri bakanı olduğu dönemde 1943'te Müttefik ve tarafsız devletlerin temsilcileri şerefine Ankara Palas'ta verdiği bir "ziyafete" 400 kişi katılmıştır. Davete katılanlar arasında frak ve nişanları ile birlikte bütün büyükelçiler, elçilerle elçilik erkânı, bakanlar, eski başbakanlar, TBMM başkanlık divânı, meclis dışişleri encümeni azaları, genelkurmay ikinci başkanı, divân-ı muhasebât ve devlet şûrâsı başkanları, Ankara garnizon komutanı, çok sayıda genel müdür ile birçok saygın kişi vardır.[979]

Numan Menemencioğlu, bu tür davetleri sadece Ankara'da görev yapan kordiplomatlara değil kendisini ziyaret eden yabancı devlet temsilcileri onuruna da düzenlerdi. Örneğin yeni dışişleri bakanı olduğu dönemde ABD Başkanı Roosevelt'in özel temsilcisi Wandell Wilkie'nin 7 Eylül 1942'de Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında Wilkie onuruna 8 Eylül akşamı bir yemek düzenlemiştir.[980]

Menemencioğlu, adına düzenlenen baloların bir başka amacı sivil toplum kuruluşlarının yararına yapılmıştır. Ankara'da görev yaptığı dönemde bu tür davetler sıkça düzenlenmiştir. Bu balolarda "Piyangolar, çadırlar, fallar tertip edilir.", Çocuk Esirgeme Kurumu gibi adına düzenlenen kuruma maddi destek sağlanırdı. Ev sahipliğini Numan Bey'in yeğenleri Nevin ve Berrin hanımlar yapardı. Bakanlar, milletvekilleri, eşleri, yabancı diplomatlar, Türk diplomatlar, üst düzey bürokratlar ve dışişlerinin genç diplomatları katılırdı.[981]

Numan Bey, Ankara'da görev yaptığı dönemde gecelerinin büyük bir bölümünü Ankara'nın en meşhuru olan Karpiç Lokantası'nda geçirir ve eğlenirdi. Ona yemekte Şükrü Saraçoğlu ve "bütün büyükler tam takım olarak" eşlik ederlerdi. Menemencioğlu, Karpiç'in "en değerli müşterilerinden biri"'ydi. Lokantanın ünlü garsonu Serge (Serj) "en çok Numan Menemencioğlu'nun masasının etrafında dolaşır"

[978] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 84.
[979] **Akşam Gazetesi**, 15 Nisan 1943.
[980] **Ayın Tarihi**, (Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, 8 Eylül 1942, No: 106), 52.
[981] Hekimoğlu, **Anılar...**, 335-337; Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 60, 100.

ve eksiksiz hizmet ederdi. Rubin'e göre Menemencioğlu "…maiyetiyle birlikte neredeyse her akşam lokantadaydı." Lokantada "aristokratik sıkıcılık, dalgınlık ve kuşkuculukla birlikte eski bir paşa havası yayar" ve gecenin geç saatlerine kadar kalırdı.[982] Arzık'a göre "Türkiye'ye bilhassa Hariciyeye eğlenceyi, lüksü, saltanat yarışmasını memurlara aşılayan adamdır o. Belki yaptığının farkında değildi. Muhakkak değildi. O yaşamağa bakıyordu kendi dünyasını..."[983]

Menemencioğlu, Paris'te büyükelçi olarak görev yaptığı dönemde de benzer şekilde kokteyl ve davetler düzenlemiştir. Paris'te düzenlediği kokteyl ve davetler de meşhur olmuştur. Üst düzey yöneticiler, diplomatlar, yazarlar, çizerler ve meşhur sanatçıların katıldığı davetler yerli ve yabancı misafirlerce kaçırılmak istenmezdi. Davetler misafirlere ikram edilen özel yemekler ve verilen konserlerle ün yapmıştır. Konserlerde dönemin yetenekli ve meşhur müzisyenlerinden olan Wilhem Bachaus ve daha sonra ünlenecek olan İdil Biret gibi sanatçılar yer almıştır.[984] Menemencioğlu Büyükelçilik binasında verdiği partilerde misafirleri büyük bir özenle karşılardı. Hatta bunun için Fransız dışişlerinden iki Crieur (tellal, çığırtkan) getirtirdi. Bu kişiler özel elbiselerini giyer, ellerinde tokmakları sarı ve üst tarafı gümüş olan bir bastonla gelirlerdi. Crieurlar davetin gerçekleşeceği büyük salona açılan kapının önünde yan yana dururlar ve gelen misafirleri ilk gördükleri anda unvanları ile birlikte yüksek sesle bağırarak hatasız bir şekilde takdim ederlerdi. Misafirleri mensup oldukları mevkiye göre salona alırlardı. Örneğin misafirler bir "asalete" sahipseler, hükümet üyesi veya büyükelçi ise giriş kapısının iki tarafı birden açılır ve salona öyle alınırlardı. Diğer misafirlerin salona girişleri tek kapıdan yapılırdı. Protokol kuralları gereği Numan Bey salonda kapıya yakın yerde bekler ve misafirleri orada karşılardı. Elçilikte çalışan diğer görevliler ise onun arkasına sıralanırdı. Menemencioğlu misafirleri karşılayıp bir süre konuştuktan sonra arkasındaki diğer görevliler eşliğinde salona götürülürdü. Bu sayede karşılama işinde görev alan elçilik çalışanları için davete katılan konukları tanıma fırsatı oluyordu.[985] Bu davetler dışişlerinde çalışanların modern diplomasi dünyasının geleneklerini öğrenmelerini sağlamıştır.

Numan Menemencioğlu, Paris'te sivil toplum örgütlerine de benzer davetler tertip etmiştir. Bunlardan biri Büyükelçiliğin bahçesinde "Küçük Avrupalılar

[982] Rubin, **age**, 119-120.
[983] Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 58, 73.
[984] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 İkinciteşrin 1949.
[985] Gökmen, **age**, 16, 252. Menemencioğlu'nun düzenlediği kokteyli gösteren fotoğraf için bk. ek 35.

Kulübü"nün üyelerine "garden parti" şeklinde yapılmıştır. Davete küçük üyelerden 150 civarında çocuk ile 40 kadar icra komitesi üyesi katılmıştır. Misafirlerle yakından ilgilenen Menemencioğlu çocuklara "bir baba gibi" yakınlık göstermiş, onlarla resimler çektirmiş ve üzerinde "Küçük Avrupalıların Selamı" yazılı balonlar gökyüzüne salınmıştır. Partide "Küçük İdil" (Biret) bir piyano resitali sunmuştur.[986]

Numan Bey'in Büyükelçilikte düzenlediği etkinliklerden bir diğeri millî bayramların kutlanması olmuştur. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında Paris'te yaşayan "Türk kolonisi" ile Elçilikte bir araya gelir, onların tebriklerini kabul eder ve onlarla sohbet ederdi.[987] Cumhuriyet'in ilanının 29. yılında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nı Elçilikte Türk kolonisi, Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığında NATO nezdindeki Türk delegasyonu, Atlantik Paktı'ndaki Türk askerleri ve diğer misafirlerden oluşan bir topluluğun katılımıyla kutlamıştır. Törene katılanları bizzat karşılayan Numan Bey törende bir konuşma yapmıştır. Konuşmasına "yeni bir Cumhuriyet Bayramı'nı kutlarken Türkiye'mizin hariçte büyük bir itibar ve prestij kazandığını söylemek ve bunu 20 senedir Hariciyemizin başında bulunan biri olarak ifade etmekle bahtiyarım." şeklindeki sözlerle başlamıştır. Devamında Atatürk'ün inkılaplarına "bağlı ve sadık" kalmanın önemini belirttikten sonra Türkiye'nin ekonomik alanda gösterdiği kalkınmaya, Türk askerlerinin Kore'de gösterdiği fedakarlıklara değinerek, Fransa'daki Türklerin bayramını kutlayıp konuşmasını bitirmiştir.[988] Numan Bey'in öncülüğünde 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın kutlanması milli duyguların yaşatılması ve korunması açısından önemlidir.

Menemencioğlu, uluslararası toplantı, görüşme gibi nedenlerle Paris'e gelen veya başka bir ülkeye gitmek için Paris'ten geçen Türk yöneticiler veya heyetler şerefine de yemekler düzenlemiştir. Bu yemeklerde hasbihal edilir, karşılıklı fikir alışverişinde bulunulurdu. Böyle bir yemek 1946'da Milletler Cemiyetinin tasfiyesi için son toplantıya katılmak üzere Cenevre'ye giderken Paris'ten geçen F. Cemal Erkin, Nihat Erim ve Kasım Gülek'in olduğu heyet için düzenlenmiştir. Savaş kısa süre önce sona erdiği için Avrupa ulaşım sistemi henüz oluşturulmadığından Heyet Cenevre'ye Kahire-Marsilya-Paris üzerinden gitmektedir. Menemencioğlu bu tür

[986] Başokçu, "Kısaca Söylemek...".
[987] **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Birinciteşrin 1945; **Milliyet Gazetesi**, 31 Ekim 1950.
[988] Konuşmanın tamamı için bk. Aydemir Balkan, "Paris'te Cumhuriyetin 29 uncu Yıl Dönümü", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 İkinciteşrin 1952. Büyükelçilikte Kore'den dönen Türk askerleriyle çekilen fotoğraf için bk. ek 56.

yemeklere Paris'teki yakın dostlarını da davet etmiştir. Bu yemeğe Mısır Kralı Faruk'un hemşiresi Prenses Faize ile eşi, dostlarından Büyükelçi André François-Poncet ve François-Mauriac gibi kişiler de katılmıştır.[989] Menemencioğlu, Elçilik'te düzenlediği davetlere yaşları küçük olmasına rağmen piyanist İdil Biret ve keman çalan Suna Kan'ı davet etmiş, konser verdirmiştir.[990]

Sağlık sorunlarına rağmen hayattan zevk alarak yaşamasını bilen Menemencioğlu'nun bu yönüyle ilgili Arzık'ın yazdıkları dikkat çekicidir:

> "Numan Menemencioğlu, Fransa'da 1914'ten önce bir devir vardır, hani adına 'la belle époque', artık tasasız devir mi, güzel devir mi, zarif devir mi, şuh devir mi, zevkü sefa devri mi, delilikler devri mi diyeceksiniz, işte o devri bizde ve bize göresini yaratan ve yaşatan adamdı... Kendisi bir nevi duc de Morny'siydi bu devrin..."[991]

Numan Menemencioğlu'nun bir başka özelliği sanatsal ve kültürel faaliyetlere önem vermesi, katılan ve destek olan bir diplomat olmasıdır. Onun bu özelliğinin öğrencilik yıllarında oluşmaya başladığı söylenebilir. Bunda aldığı modern eğitimin etkisini göz önünde bulundurmak gerekir. İlk dışişleri görevine başladığı Viyana kültür ve sanat alanında etkinliklerin yoğun olduğu şehirlerindendir. Viyana'da görev yaptığı dönemde bu tür etkinlikleri yakından takip etmiştir.[992] Viyana'dan sonra görev yaptığı diğer başkentlerde de bu özelliğini sürdürmüştür. Sanatsal ve kültürel etkinlikler onun hayatının bir parçası olmuştur. Özellikle Ankara ve Paris'te görev yaptığı dönemde bu tür etkinliklerle meşhur olmuştur. Bu etkinliklere sanatçıları çağırmış; onlara çalışmalarını sunma ve yeteneklerini sergileme fırsatı vermiştir. Yanı sıra sergi, konser ve opera gibi etkinliklere katılarak onlara destek olmuştur.[993]

Menemencioğlu bu özelliğini Ankara'da görev yaptığı dönemde yabancı devlet temsilcilerinin açtıkları sergilere katılarak bizzat göstermiştir. Bu doğrultuda 1938'de Ankara'da İtalyan sanatçıların açtığı sergiyi ziyaret etmiştir. Ankara Sergi Evinde düzenlenen bu etkinlikte meşhur 54 İtalyan sanatçının 180 parça eserden oluşan "İtalyan gravür" sergisi açılmıştır. İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Karlo Galli'nin destek verdiği serginin açılış törenine Hükümetten üst düzey yetkililer katılmıştır. Bunlar arasında Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Genel Sekreter Numan

---

989 Erkin, **age**, c. 1, 162.
990 **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Nisan 1950.
991 Arzık, **Bitmeyen Kavga...**, 66, 72.
992 Güçlü, **age**, 20-21; Tepedelenlioğlu, **agky**.
993 Menemencioğlu'nun katıldığı opera etkinliği için bk. ek 57.

Menemencioğlu vardır. Sergiyle katılanlar İtalyan sanatçılarının eserlerini yakından görme ve inceleme fırsatı bulmuşlardır.[994] Menemencioğlu dışişleri bakanı olduğu dönemde Almanların Sergi Evi'nde açtığı "Yeni Alman Mimarisi Sergisi"ni Başbakan Saraçoğlu ile birlikte ziyaret etmiştir.[995] Saraçoğlu ve Menemencioğlu Sergi Evi'nde Büyükelçi Papen tarafından karşılanmış ve Alman Profesör Paul Bonatz ziyaretçilere sergide teşhir edilen eserler hakkında bilgi vermiştir.[996] Yeni Alman Mimarisi Sergisi 31 Ocak-15 Şubat 1943 tarihlerinde Ankara'da Alman Büyükelçisi Papen'in öncülüğünde açılmıştır. Sergi, büyüklüğü ve katılanların etkisiyle de basında geniş bir şekilde yer almıştır. Savaştan dolayı Alman inşaatı durmuş olmasına rağmen bir kısmı taslak olan projeler sergilenerek Nazi Almanya'sının "büyük gücü"nün propagandası yapılmıştır. Sergi daha sonra İstanbul'da da ziyaretçilere sunulmuştur. Savaş boyunca bu tür faaliyetler diğer devletler tarafından da düzenlenmiştir.[997] Menemencioğlu bir başka tarihte Halkevi'nde açılan İngiliz Resim ve Grafik Sanatları Sergisi'ni ziyaret etmiş ve sergilenen eserler hakkında yetkililerden bilgi almıştır.[998]

Numan Menemencioğlu Paris'te büyükelçi olarak görev yaptığı dönemde de sanat ve sanatçıya olan desteğini sürdürmüştür. Burada özellikle Türk sanatını tanıtan sergilerin düzenlenmesine yardımcı olarak, Türk kültürünün tanıtımına katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda Fransız Güzel Sanatlar Müsteşarı Andre Cornu ile birlikte Paris'te düzenlenen süsleme sanatları sergisinde "Türk sanatının şahsiyet ve orijinalitesini gösteren" 300'den fazla şaheserin sergilendiği Türk sanat eserleri sergisini açmıştır. Türk kültürünü tanıtan bu şaheserler yaklaşık iki ay sergilenmiştir. Müzeyi ziyaret eden sanatseverler Türk sanatını yakından görme fırsatı bulmuştur.[999] Menemencioğlu başka bir tarihte Lerzan Bengisu'nun Paris'te açtığı tahta işleri sergisinin açılış törenine katılarak sanatçıya destek olmuştur.[1000]

Sportif etkinliklere de destek olan Menemencioğlu bu doğrultuda açılan kulüplere kurucu üye olarak yönetim desteği vermiştir. Yanı sıra sosyal hayatı

[994] **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Şubat 1938.
[995] Geniş bilgi için bk. Asım Us, "Ankara'da Yeni Alman Mimari Sergisi", **Vakit Gazetesi**, 2 Şubat 1943.
[996] **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Şubat 1943.
[997] Geniş bilgi için bk. Evren Küçük, "Türkiye'de Nazi Almanya Propagandasına Bir Örnek: Ankara ve İstanbul'da Alman Mimari Sergileri", **Ankara Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 1, s. 6 (Haziran 2018), 23-38.
[998] **Ulus Gazetesi**, 4 Nisan 1943.
[999] **Milliyet Gazetesi**, 24 Ocak 1953.
[1000] **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Haziran 1956.

canlandıran kulüplerin faaliyetlerini de takip etmiştir. Başta Halkevi'nde düzenlenen kültürel etkinlikler[1001] olmak üzere at yarışları, güreş müsabakaları, golf ve futbol gibi sportif etkinlikleri takip etmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü'nün himayesinde kurulan "Türkiye Atlı Spor Kulübü"nde hem kurucu üye olmuş hem de idari heyette görev almıştır. Kurucu üyeler arasında Menemencioğlu'nun yeğeni/evlâtlığı Nevin Hanım da vardır.[1002] Menemencioğlu, İnönü ile birlikte Ankara'da düzenlenen İlkbahar At Yarışları ve Gazi Koşusu gibi yarışları da izlemiştir.[1003] Menemencioğlu'nun takip ettiği bir diğer spor da Ankara'da 19 Mayıs Stadyumu'nda düzenlenen etkinliklerden olan yağlı güreş müsabakalarıydı. Bu güreşler 30 Ağustos kutlamalarına denk getirilir ve Başbakan Saraçoğlu ile birlikte müsabakaları izlemiştir.[1004]

Menemencioğlu'nun ilgi duyduğu bir diğer sportif faaliyet de futboldur. Daha önce de aktarıldığı üzere, Menemencioğlu ailesi futbol ile yakından ilgiliydi. Babası Rifat Bey bir Fenerbahçe taraftarıydı ve maçlarını da takip ederdi. Ayrıca, Numan Bey'in kardeşi Muvaffak Menemencioğlu (Anadolu Ajansı Genel Müdürü) 1928-1932 yılları arasında Fenerbahçe'nin başkanlığını yürütecek kadar futbola ilgi duymaktaydı. Yine Menemencioğlu ailesinin üyelerinden İbrahim Ethem Menemencioğlu da 1934-1936 yıllarından diğer büyük futbol kulübü olan Galatasaray'ın başkanlığını yürütmüştür. Numan Bey de ailesinin diğer üyeleri gibi futbola yakın ilgi duymuş ve Ankara'da fırsat buldukça "Millî Küme" futbol maçlarını takip etmiş; 19 Mayıs Stadı'nda yapılan karşılaşmaları Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ile birlikte izlemiştir.[1005]

Menemencioğlu'nun takip ettiği bir diğer sportif etkinlik tenis maçlarıydı. Bahsi geçen dönemde Ankara'da 19 Mayıs Stadyumu kortlarında tenis turnuvaları düzenlenmiştir. Menemencioğlu genel sekreter olduğu dönemde düzenlenen tenis turnuvası maçlarını Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ile birlikte izlemiştir.[1006] Numan Bey dışişleri bakanı olduğu dönemde kendi himayesi ve teşvikiyle "Hariciye Kupası" adı altında tenis turnuvası düzenlemiş ve maçları seyretmiştir.[1007] Menemencioğlu tenis

[1001] **Ulus Gazetesi**, 21 Şubat 1944. Menemencioğlu Halkevi Bayramı kutlamasında bk. ek 58.
[1002] **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Nisan 1940.
[1003] **Ulus Gazetesi**, 15 Mayıs 1944; **Ulus Gazetesi**, 25 Mayıs 1942; **Ulus Gazetesi**, 5 Haziran 1944. Menemencioğlu at yarışlarını izlerken bk. ek 59.
[1004] **Ulus Gazetesi**, 6 Eylül 1943. Menemencioğlu Başbakan Saraçoğlu ile güreş müsabakasında bk. ek 60.
[1005] **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Nisan 1941.
[1006] **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Temmuz 1941.
[1007] **Ulus Gazetesi**, 5 İlkteşrin 1943. Menemencioğlu Hariciye Kupası'nda tenis maçı izlerken bk. ek 61.

maçlarını bazen, arasının iyi olduğu Alman Büyükelçi Papen ile birlikte izlemiştir.[1008]

Menemencioğlu dışişleri bakanı olduğu dönemde İstanbul'un en eski sosyal kulübü olan Cercle D'orient'in bir dönem başkanlığını yapmıştır. Cercle D'orient 1882'de 78 üyenin aldığı kararla İstanbul'da kurulmuştur. Kuruluşunda birçok yabancı devlet büyükelçisi ve temsilciler yer almıştır. Kulüp içinde siyaset konuşmak yasak olmakla birlikte siyaset oluşturanların toplandıkları bir mekân olmuştur. Kulüpte sosyal alanlar mevcut olup bir alanda iskambil oyunları oynanırken diğer taraflarda spor yapılmış, kültürel faaliyetler yürütülmüştür. Kulüp yönetiminde bir dönem dışişleri bakanları, üyesi olmasalar dahi Kulübün otomatik başkanı sayılmıştır. Kulübün resmî dili Fransızca'dır. Kulübün gelirleri üye aidatları, iskambil ve bilardo oyunlarından sağlanmıştır. Kulübün başkanlığını 1882'den 1906'ya kadar yabancı devletlerin elçileri yapmıştır. Bir otelde faaliyete başlayan kulüp, 1883'te Abraham Paşa'nın Beyoğlu, İstiklal Caddesi'nde yaptırdığı binaya geçmiştir. 1913 sonrası Osmanlı Devlet ricalinden birçok paşa Kulübe üye olmuştur. Bu dönemde Kulübün kontrolü İttihadçıların eline geçmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından Kulübe işgal devletlerine bağlı üyeler hâkim olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve başkentin Ankara olmasıyla birlikte Kulüp üye kaybı yaşamıştır. Bu sıkıntıyı gidermek için Seçici Komite'ye gerek olmadan bakanlara, üst rütbeli paşalara, milletvekillerine, İstanbul valisi, komutanı, belediye başkanı ve yabancı diplomatlara otomatik üye olma imkânı tanınmıştır. Bu yolun açılmasından sonra Şükrü Saraçoğlu, Necmeddin Sadak, Celal Bayar, Yunus Nadi, Şükrü Kaya, Ali Fuat Cebesoy ve Yahya Kemal gibi birçok milletvekili Kulüp üyesi olmuştur. İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya'nın 1928'de başkanlığa getirilmesi Kulübün prestijini artırmıştır. Bu dönemde ekonomik sıkıntı çeken Kulübün, benzer sıkıntı yaşayan İstanbul Kulüp'le birleşmesi gündeme gelmiş ama geçekleşmemiştir. 1943'te Başkan Fethi Okyar'ın ölmesi üzerine başkanlık meselesi gündem olmuştur. Kulübün İdari Heyet Başkanı Lütfi Kırdar başkanlık için Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nu teklif etmiştir. Menemencioğlu, Kulübün üyesi olmadığı hâlde başkan seçilmiştir. Yeni yönetimin 23 Nisan 1944'te yaptığı olağanüstü kongreyle Kulübün adını "Büyük Kulüp" olarak değiştirilmiştir. Tüzükte yapılan değişiklikle dışişleri bakanlarının Kulübün otomatik başkanı olması kabul edilmiştir. Menemencioğlu Paris'e büyükelçi atanması üzerine 6

[1008] Numan Menemencioğlu Ankara Tenis Kulübünde Alman Büyükelçi Franz von Papen'le birlikte bk. ek 62.

Aralık 1944'te başkanlık görevinden istifa etmiştir. Yerine Necmeddin Sadak başkan olmuştur.[1009]

Görüldüğü üzere, Menemencioğlu yaşamı boyunca çeşitli sivil toplum örgütlerine üye olmuş, faaliyetlerine katılmış ve başkanlığını yapmıştır. Yanı sıra, pek çok balo, kokteyl, parti ve ziyafet gibi etkinlik düzenlemiş ve bunlara katılmıştır. Menemencioğlu'nun düzenlediği etkinliklerin sadece "eğlenmek ve hayattan zevk almak" için yapıldığının düşünülmesi tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Her ne kadar, bu tür etkinliklere karşı kişiliği yatkınsa da her etkinliğin bir amacı vardır. Hatta diplomasi alanında kariyeri olan bir kişi için bu etkinlikler görevini yerine getirmek için bulunmaz fırsatlar sunan zamanlardır. Bu göz önüne alındığında, örneğin, bilhassa savaş döneminde Ankara'da düzenlenen etkinliklerin amacı savaşla ilgili gelişmeleri öğrenmek ve takip etmektir. Ayrıca, ülkeye gelen davetliler ya da elçilik döneminde Türkiye'den gelen devlet adamları onuruna düzenlenen çalışma yemekleri hem bir şahsi tanıtma ortamı sunmuş hem de Türk devlet adamları için tanışma-networking imkânı oluşturmuştur. Uzun yıllar Büyükelçi olarak görev yaptığı Paris dönemi için ise birkaç amacın bu etkinliklerin düzenlenmesine neden olduğu söylenebilir. İlk olarak, bu davetlerde yeni cumhuriyetin devrimlerinin sonuçları ve modernleşen Türkiye'nin yeni yüzü bu davetlerde Avrupa'ya gösterilmiştir. Batılı giyime sahip Türk diplomatlarının ev sahipliğinde Batı müziği icra eden İdil Biret ve Suna Kan gibi gençler, Türkiye'de yaşanan değişimin işaretleri olarak, Avrupa'ya bu davetlerde tanıtılmıştır. Ayrıca, devletler arası ilişkileri geliştirmek için bu davetlere katılan diplomat ve devlet adamları ile ilişkiler geliştirilmiş, genç diplomatlar tecrübe kazanmıştır. Dolayısıyla, aydın ve modern bir dünya görüşüne sahip olan Menemencioğlu; kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlere de ilgi göstermiş ve desteklemiştir. Bu faaliyetlerde aktif olarak rol alması onun kişiliğinin anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Bu etkinliklere verdiği destek Türk kültürünün tanıtılması ve ulus devlet bilincinin yerleşmesine de katkı yapmıştır.

5.5. Eserleri

Yapılan araştırmada Numan Menemencioğlu'nun "*Les Détroits vus de la Méditerranée: Apercus, Etudes, Souvenirs (Akdeniz'den Boğazlara Bir Bakış:*

[1009] Orhan Koloğlu, **Cercle D'orient'dan Büyük Kulüp'e**, (İstanbul: Boyut Kitapları, 2005), 21-34, 89-90, 108-119, 125-133; Orhan Koloğlu, "125 Yaşına Hazırlanan Bir Kulüp, İstanbul'un Serkldoryan'ı", **Popüler Tarih [Dergisi]**, s. 60 (Ağustos 2005): 28-33. Numan Menemencioğlu'nun Büyük Kulüpte başkan olduğunu gösteren toplantı tutanağı için bk. ek 63.

Bakışlar, İncelemeler, Anılar)[1010] adlı bir anı, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın on yıllık bakanlık döneminde yaptığı konuşmalarından oluşan "*Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl*"[1011] adlı bir kitap; dışişleri bakanı olarak görev yaptığı dönemde 14 Mayıs 1943'te İstanbul Üniversitesi bünyesinde "Devletler Hukuku Türk Enstitüsü"nün açılışında yaptığı konuşma, Lozan Barış Antlaşması'nın yirminci yılı nedeniyle 1943'te Lozan Barış Antlaşması ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü hakkında yazdığı bir makale ve emekli olduktan sonra daha çok dış politika konuları ağırlıklı olmak üzere farklı konularda 2 Ocak 1957 ile 25 Ağustos 1957 aralığında *Cumhuriyet*'te yayımlanan on sekiz makale ile birlikte toplam yirmi iki yazılı esere ulaşılmıştır.

5.5.1. Anı ve Kitapları

Türk yazın tarihinde az rastlanan bir durum olmakla birlikte Numan Menemencioğlu, görüşlerini ve anılarını yazdığı "*Les Détroits vus de la Méditerranée: Apercus, Etudes, Souvenirs*" (Akdeniz'den Boğazlara Bir Bakış: Bakışlar, İncelemeler, Anılar) adlı bir hatırat bırakmıştır.[1012] Kuşkusuz anıların yazıldığı eserler değerlidir. Bu yapıtlar tam objektif olmamakla birlikte yaşanan gelişmeleri ilk ağızdan ve farklı açılardan görmemizi sağlar. Menemencioğlu'nun görüşlerini ve anılarını yazdığı eseri bu gözle değerlendirmek gerekir. Bu nedenle Menemencioğlu'nun eserinin, dönemi hakkında değerli bilgiler içerdiği muhakkaktır. Menemencioğlu'nun Türk ve dünya tarihi açısından kritik bir dönemde Türk dışişlerinin başında olması bu eserin kıymetini bir kat daha artırmıştır. Bu kıymetli yapıta ulaşmak için geniş bir araştırma yapılmış ancak ulaşılamamıştır.

Menemencioğlu'nun anılarını Edward Weisband, Selim Deringil ve Yücel Güçlü incelemiştir. Bu kişiler eserlerinde Menemencioğlu'nun anılarından oldukça faydalanmışlardır. Bunlardan ilki "*İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*" ve "*İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*" adlı kitapların yazarı olan Edward Weisband'dır. Weisband'a göre Menemencioğlu bu eseri Paris'te büyükelçi olarak görev yaptığı dönemde Fransızca olarak kaleme almıştır. Weisband, anıları yeğeni/evlâtlığı Nevin Hanım'ın izniyle incelediğini belirtmiş ve kitabının birçok yerinde eserden alıntı yapmıştır. Weisband'a göre eser içerik olarak

[1010] Weisband, **age**, 33.
[1011] **Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl**, haz. Numan Menemencioğlu, (İstanbul: Akşam Matbaası, 1935).
[1012] Deringil, Menemencioğlu'nun Paris'te büyükelçi iken yazdığı anılarla ilgili "Bu yayımlanmamış müsvedde kendisinin düşünce ve tasarılarını içermektedir." şeklinde not düşmüştür. Deringil, **age**, 50.

Menemencioğlu'nun bakanlık öncesi dönem, bakanlık dönemi ve bakanlık sonrası günleri kapsamaktadır.[1013] İkinci olarak Selim Deringil "*Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*" adlı kitabında Numan Bey'in yeğeni Nermin Streater ile 9 Haziran 1977'de Londra'da mülakat yaptığını belirtmiştir. O da yapıtında anılardan faydalanmış ancak nasıl gördüğüne dair bilgi vermemiştir.[1014] Üçüncü olarak Yücel Güçlü'nün Menemencioğlu hakkında yazdığı "*Eminence Grise of the Turkish Foreign Service: Numan Menemencioğlu*" adlı kitapta, anılarla ilgili bilgi vardır. Güçlü, Menemencioğlu'nun anılarını yeğeni Osman Streater'in izniyle incelediğini belirtmiştir.[1015] Tezde bu üç eserden Menemencioğlu'nun anılarından alınan bilgilerden faydalanılmıştır.

Menemencioğlu anılarından başka Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın on yıllık bakanlık sürecini kapsayan dönemde yaptığı konuşmalardan oluşan "*Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl*" adlı bir kitap hazırlamıştır. Kitap 1935'te yayımlanmıştır. Kitabı hazırladığı dönemde genel sekreter olarak görev yapmaktadır. Kitabın içeriği Aras'ın 1925'ten 1935'e kadar geçen bakanlık sürecinde TBMM, MC, Balkan Antantı, Sadabad Paktı ve resmî ziyaretlerde yaptığı konuşmalardan oluşmuştur. Numan Bey kitabın baş kısmında yazdığı kısa bir bölümle dışişleri memurlarının Aras'a olan duygularını şöyle ifade etmiştir: "Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti[ne] tayinlerinin onuncu sene-i devriyesi münasebetile Hariciye memurları Muhterem Vekillerine bu kendi eserini takdim etmekte derin muhabbet ve saygılarının bir ifadesini arz ettikleri kanaatındadırlar."[1016]

5.5.2. Makaleleri

Numan Menemencioğlu'nun dışişlerinde görev yaptığı dönemde 14 Mayıs 1943'te İstanbul Üniversitesinde "Devletler Hukuku Türk Enstitüsü"nün açılışında yaptığı konuşma -dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır-, Lozan Barış Antlaşması'nın yirminci yılı nedeniyle 1943'te Lozan Barış Antlaşması ve Cumhurbaşkanı İnönü hakkında yazdığı bir makale ile Paris büyükelçiliği görevinden emekli olduktan sonra daha çok dış politika konuları ağırlıklı olmak üzere farklı konularda 2 Ocak 1957 ile 25 Ağustos 1957 aralığında *Cumhuriyet*'te yayımlanan on sekiz makale ile birlikte

[1013] Weisband, **age**, 33-34, 39.
[1014] Deringil, **age**, 49-50.
[1015] Güçlü, **age**, 9.
[1016] **Lozan'ın İzlerinde…**, 1.

toplam yirmi makale vardır. Makalelerinin başlıkları "Türk Siyasetinin Esasları",[1017] "Lozan İnönü'dür",[1018] "Avrupa ve Harp",[1019] "Eisenhower Doktrini [1]",[1020] "Sulh Yolları",[1021] "Türk Yunan Münasebetleri",[1022] "Bîtaraf-Bîtarafçılık",[1023] "Kuzey Afrika'da Fransa",[1024] "Bu Mümbit Topraklar",[1025] "Vatikan ve Biz",[1026] "Eisenhower Doktrini [2]",[1027] "Fransız Kültürü",[1028] "Türk Diplomasisinde Genç Nesil İş Başında",[1029] "Bir Peri Masalı",[1030] "Atom Silahlarının Menedilmesi Doğru Olur mu?",[1031] "Fransa'daki Hükümet Buhranı Neye Varacak?",[1032] "Emniyet Davasında Karaşi Toplantısının Büyük Önemi",[1033] "Etrafımızda Neler Geçiyor?",[1034] "Habib Burgiba ve Yeni Tunus Cumhuriyeti"[1035] ve "Orta Doğu Kapıları Zorlanırken"[1036] şeklindedir. Makalelerin içeriği kısaca şöyledir:

"**Türk Siyasetinin Esasları**": Bu makale Menemencioğlu'nun 14 Mayıs 1943'te "Devletler Hukuku Türk Enstitüsü"nün açılışında yaptığı konuşmanın metnidir. Numan Bey makalede Enstitünün önemi, milletlerarası hukukunun değeri ve bunun dünya barışına olan katkısından bahsettikten sonra, Türkiye'nin sorunlarını devletler hukukuna göre çözdüğünün altını çizmiş ve Lozan Barış Antlaşması, Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay'ın anavatana katılma sürçlerinden örnekler sunmuştur.

[1017] Numan Menemencioğlu, "Devletler Hukuku Türk Enstitüsünü Açış Nutku", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, c. VIII, s. 3-4 (1943): 364-368; "Hariciye Vekilimiz Bir nutuk Verdi", **Ulus Gazetesi**, 15 Mayıs 1943; "Türk Siyasetinin Esasları", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Mayıs 1943; "Hariciye Vekilinin Mühim Nutku", **Akşam Gazetesi**, 15 Mayıs 1943.

[1018] Numan Menemencioğlu, "Lozan İnönü'dür", **Ulus Gazetesi**, 24 Temmuz 1943; **Vakit Gazetesi**, 24 Temmuz 1943; **Akşam Gazetesi**, 24 Temmuz 1943.

[1019] Numan Menemencioğlu, "Avrupa ve Harb", **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Ocak 1957.

[1020] Numan Menemencioğlu, "Eisenhower Doktrini [1]", **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Ocak 1957.

[1021] Numan Menemencioğlu, "Sulh Yolları", **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Ocak 1957.

[1022] Numan Menemencioğlu, "Türk-Yunan Münasebetleri", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Ocak 1957.

[1023] Numan Menemencioğlu, "Bîtaraf-Bîtarafçılık", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Şubat 1957.

[1024] Numan Menemencioğlu, "Kuzey Afrika ve Fransa", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Şubat 1957.

[1025] Numan Menemencioğlu, "Bu Mümbit Topraklar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Mart 1957.

[1026] Numan Menemencioğlu, "Vatikan ve Biz", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Mart 1957.

[1027] Numan Menemencioğlu, "Eisenhower Doktrini [2]", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Mart 1957.

[1028] Numan Menemencioğlu, "Fransız Kültürü", **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mart 1957.

[1029] Numan Menemencioğlu, "Türk Diplomasisinde Genç Nesil İşbaşında", **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Nisan 1957.

[1030] Numan Menemencioğlu, "Bir Peri Masalı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Nisan 1957.

[1031] Numan Menemencioğlu, "Atom Silahlarının Menedilmesi Doğru Olur mu?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Mayıs 1957.

[1032] Numan Menemencioğlu, "Fransa'daki Hükümet Buhranı Neye Varacak?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mayıs 1957.

[1033] Numan Menemencioğlu, "Emniyet Davasında Karaşi Toplantısının Büyük Önemi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Haziran 1957.

[1034] Numan Menemencioğlu, "Etrafımızda Neler Geçiyor?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Haziran 1957.

[1035] Numan Menemencioğlu, "Habib Burgiba ve Yeni Tunus Cumhuriyeti", **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 Temmuz 1957.

[1036] Numan Menemencioğlu, "Ortadoğu Kapıları Zorlanırken", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Ağustos 1957.

Ayrıca hukukun önemi ve Türk milletinin kahramanlıklarından da bahsetmiştir.

"**Lozan İnönü'dür**": Menemencioğlu bu makaleyi Lozan Barış Antlaşması'nın yirminci yılı nedeniyle kaleme almıştır. Makalede Lozan Barış Antlaşması hakkında düşündüklerini "...Ben Lozan'ı biraz tecrübe biraz da histen doğan bir görüş, daha doğrusu bir duyuşla ifade etmeğe çalışacağım." şeklinde dile getirmiştir. Yazının genelinde Lozan Barış Antlaşması'nın Türk milleti için içerdiği anlamlar dile getirilmiş ve mimarının Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olduğu vurgulanmıştır.

"**Avrupa ve Harb**": Makalede Avrupa devletlerinden İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Portekiz ve İspanya'nın II. Dünya Savaşı sonrası bulundukları pozisyonlar ile bu devletlerin kendilerine has özellikleri genel olarak tasvir edilmiştir. Bu minvalde dönemin şartları dâhilinde devletlerarası ilişkilerin boyutları ve devletlerin birbirlerine karşı olan birliktelik, yalnızlık, güvenlik, komşuluk, ideolojik, dostluk ve düşmanlık gibi algılar irdelenmiştir.

"**Eisenhower Doktrini [1]**": Menemencioğlu bu makaleyi Eisenhower Doktrini ilan edilmeden önce yazmış ve doktrinin içeriği hakkında bilgi vermiştir. Ona göre Başkan Eisenhower Amerikan Kongresinden bu doktrin ile Orta Doğu'da yaşanabilecek olumsuz gelişmelere silahlı müdahale edebilme hakkının kendisine verilmesini istemiştir. Bu doktrin ile Orta Doğu ülkelerine yapılabilecek yardımlar Amerikan siyasetinin yeni bir adımı olacaktır. Amerika, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Orta Doğu bölgesindeki çıkarları, bunların çatışma durumlarıyla komünizmin bölgede yayılma alanı bulması durumunda olası gelişmelere dair değerlendirmeler yapılmıştır.

"**Sulh Yolları**": Sulhun değeri ve onu korumanın yolları üzerinde durulmuştur. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Almanya'nın "kayıtsız şartsız teslim alınması" dünya sulhu için "gaflete sapmak" olarak görülmüştür. Rusya'nın eski haline döndürülmesi çarelerinin bulunması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Dünya sulhunun bozulmaması için fedakârlıklar yapılması, savaş çıkmasına neden olabilecek siyasetten uzak durulması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca gelecekte çıkması muhtemel bir dünya savaşının önüne geçilmesi için alınabilecek önlemlere dair öneriler yapılmıştır.

"**Türk-Yunan Münasebetleri**": Türk-Yunan ilişkilerini Ege Denizi'ndeki adalar üzerinden tahlil etmiştir. Yunanistan'ın emellerini, Türkiye'nin bölge üzerindeki haklarını değerlendirmiştir. On iki Ada'nın II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD, İngiltere ve Rusya tarafından Yunanistan'a verilmesinin bölge üzerinde güdülen bazı

politikalar nedeniyle gerçekleştiği ancak bu adaların "Türkiye arazisinin bir parçası" olduğunun göz önünde bulundurulmasının doğru olacağı belirtilmiştir. Ayrıca Kıbrıs Adası'nda yaşanan gelişmeler daha önce yaşanan bazı gelişmelerle ilişkilendirilmiş -makalenin yazıldığı dönemde Kıbrıs Meselesi gündemdeydi- ve yeni oluşabilecek girişimler için önceden tedbir almanın sağlayacağı faydalarıyla ilgili uyarılarda bulunulmuştur.

"**Bîtaraf-Bîtarafçılık**": Bîtaraf ve bîtarafçılık izah edildikten sonra bu iki kavram ülkelerin uyguladığı politikalar üzerinden örneklerle anlatılmıştır. Bîtarafçılığın olumsuzluklarına değinildikten sonra bu iki anlayışın söz konusu dönemde tatbik edilen Amerikan ve Rus siyasetine olan etkileri de değerlendirilmiştir.

"**Kuzey Afrika ve Fransa**": Fransa'nın Kuzey Afrika'ya nasıl yerleştiği ve oradan Orta Afrika'ya doğru nasıl yayıldığı anlatıldıktan sonra Tunus, Fas ve Cezayir'e nasıl hâkim olduğu ve bu ülkelerin yönetiminde uyguladığı sistemler tartışılmıştır. Yanı sıra Fas ve Tunus'un bağımsız olma süreçlerinden söz edilmiş, Cezayir'in bağımsızlığına giden yolda yaşanan sıkıntıların hukuki yollardan nasıl çözülebileceğine dair öneriler sunulmuştur.

"**Bu Mümbit Topraklar**": Türk milletinin uzun ve sıkıntılı bir süreçten sonra "Garp medeniyetine intibak" etmeye karar verdiği vurgulanmıştır. Garp medeniyetine intibak çabasının göstergesi olarak müzisyen ve ressamlar üzerinden örnekler -İdil, Suna, Ayda, Feyha, Adnan, Ulvi Cemal, Cemal Reşid, Hasan Kaptan- verilerek bu olgu desteklenmiştir.

"**Vatikan ve Biz**": Vatikan Devleti'nin kuruluş süreci, özellikleri ve devlet başkanı Papa'nın sahip olduğu manevi gücün etkisi tartışılmıştır. Papa hür milletleri manevi açıdan sevk ve idare edebilmektedir. Papa'nın bir açıdan komünizme karşı yürütülen mücadelenin lideri konumunda olması, hür milletler içinde düzenleyici bir rol oynayabilme özelliğiyle topluluğun manevi cephesini oluşturabileceği belirtilmiştir. Türkiye gibi Katoliklikle ilgisi olmayan milletlerin ve Müslüman devletlerin Papalık ile siyasi ilişki kurmasının yararlı olacağı vurgulanmıştır.

"**Eisenhower Doktrini [2]**": Makale Doktrini'nin ABD Parlamentosunda kabul edilmesinden sonra yazılmıştır. Menemencioğlu, Doktrini'ni "Rusya'ya ciddi bir ihtar" olarak görmüştür. Doktrinin uygulanmasıyla ortaya çıkacak olası sonuçlar üzerinde tahminlerde bulunmuştur.

"**Fransız Kültürü**": Menemencioğlu makaleyi iki konu hakkında yazmıştır. İlk bölümde dostu Edouard Herriot ölümü nedeniyle hayatında yaptığı önemli işlerden ve kültüründen söz etmiştir. İkinci bölümde ise dil ile kültür arasındaki etkileşim üzerinde durmuştur. Yabancı dil öğrenmenin kültür üzerindeki etkisini örneklerle anlatmıştır. İngilizce ile Fransızcanın öğrenilmesini tavsiye etmiş ve dışişlerine girişte iki dil bilinmesi veya sonradan öğrenilmesi şartının getirilmesini önermiştir.

"**Türk Diplomasisinde Genç Nesil İş Başında**": Söz konusu dönemde dışişlerinde yapılan yeni tayinler nedeniyle genç diplomatların dışişlerinde yeni görevlere getirilmesi değerlendirilmiştir. Diplomasideki bu değişimle genç diplomatların özellikleri ortaya konulmuş ve genç diplomatlara tavsiyelerde bulunulmuştur.

"**Bir Peri Masalı**": İngiltere Kralı Prens Filip'in eşi Kraliçe ile birlikte Paris'e yaptığı ziyaret üzerinden İngiltere ile Fransa arasındaki tarihsel ilişkiler değerlendirilmiştir. Söz konusu ilişkiler dâhilinde "düşman" olan iki devletin daha sonra nasıl "dost" oldukları "Süveyş Meselesi" üzerinden anlatılmıştır.

"**Atom Silahlarının Menedilmesi Doğru Olur mu?**": II. Dünya Savaşı'nda kullanılan atom bombasının yasaklanması ve bunun üzerinde yapılan tartışmalardan bahsedilmiştir. Tartışma ABD ve Sovyet Rusya'nın sahip olduğu silahlar üzerinden yapılmıştır.

"**Fransa'daki Hükümet Buhranı Neye Varacak?**": Menemencioğlu 1957'de Fransa Başbakanı M. Guy Mollet'nin görevinden istifa etmesi üzerine Fransa'da yaşanan hükümet buhranıyla ilgili düşüncelerini paylaşmıştır. Fransa'nın bu buhrandan nasıl çıkacağına dair öneride bulunmuştur.

"**Emniyet Davasında Karaşi Toplantısının Büyük Önemi**": Karaşi'de Orta Doğu'nun güvenlik meselesi üzerine yapılan konuşmalar değerlendirilmiştir. Sovyet Rusya'nın Orta Doğu üzerindeki yayılma hesapları; buna Türkiye, İngiltere ve ABD'nin olası tepkileri tartışılmıştır.

"**Etrafımızda Neler Geçiyor?**": Söz konusu dönemin dünya siyaseti ve Türkiye'nin etrafında olanlar hakkında yorumlar yapılmıştır. Boğazlar'dan geçen irili ufaklı Rus savaş gemileri, bu gemilerin kısmen Süveyş Kanalı'nı geçerek Akabe Körfezi'nde denetleme yapar vaziyet almaları, Arap ülkelerindeki kavgalar, krallar arasında gizli yapılan görüşmeler, Ürdün'deki ayaklanma girişimleri, Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın istifası, Rusların Mısır'a denizaltı ve Yemen'e savaş malzemesi vermeleri bu

dönemde Türkiye'nin çevresinde yaşanan gelişmeler olarak belirtilmiştir. Yanı sıra bunlar üzerinden yaşanabilecek yeni olası gelişmeler hakkında öngörülerde de bulunulmuştur.

"**Habib Burgiba ve Yeni Tunus Cumhuriyeti**": Menemencioğlu Tunus'ta başbakanlık ve cumhurbaşkanlık yapan Habib Burgiba ile tanışmasını ve Tunus'un bağımsızlığını nasıl kazanacağı üzerine aralarında geçen konuşma hakkında yazmıştır. Tunus'un bağımsızlığını kazanmasının ardından Burgiba'nın cumhurbaşkanı seçilmesi ve yeni yapılan anayasa hakkındaki düşüncelerini paylaşmıştır.

"**Orta Doğu Kapıları Zorlanırken**": Sovyet Rusya ile Suriye arasında imzalanan bir antlaşma ve bu antlaşma ile Sovyet Rusya'nın Suriye'ye yapacağı yardımlara değinilmiştir. Rusya'nın bu antlaşmayla "Demir Perde"nin sınırlarını aştığı ve Orta Doğu'ya "yeni bir tefrika unsuru" soktuğu ve Suriye'de girişeceği "komünizm hareketiyle" bölgede yaşanabilecek gelişmelere dair öngörülerde bulunmuştur.

Numan Menemencioğlu'nun makalelerinin içeriğinin büyük çoğunluğu uluslararası alanda yaşanan gelişmelerle ilgilidir. Yazılarının bir kısmında ise Sovyet Rusya ve komünizmin Avrupa, Balkanlar ve Orta Doğu üzerindeki yayılma politikalarına değinmesi dikkat çekicidir. Menemencioğlu'nun yazdığı konulardan, dünyadaki gelişmeleri yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Yaşamının tamamına yakını devlet yönetiminde geçen Numan Menemencioğlu[1037] makalelerinde yaşanan gelişmeler ve bazı dikkat çekici konularla ilgili tecrübe ve düşüncelerini paylaşmakla bahsi geçen gelişmeleri farklı açılardan görme imkânı sunmuştur.

[1037] Numan Menemencioğlu'nun dışişlerinde aldığı unvanlar, görev yaptığı kurumlar ve yılları gösteren tablo için bk. ek 64.

6. SONUÇ

Çalışmada Türk tarihinde etkin olan Menemencioğulları ailesinden Numan Menemencioğlu'nun biyografisi ele alınmıştır. Menemencioğulları, önceleri Mersin'den Niğde'ye kadar olan bölgede yaşamış, zamanla Çukurova ve çevresinde hayat sürmüşlerdir. Bir süre sonra bölgenin yönetiminde söz sahibi olan âyan ailelerinden bir olmuşlardır. Zaman içinde son liderleri Hacı Ahmet Bey'in (III.) önderliğinde ailenin ileri gelenlerinden bir grup Menemencioğlu, 1865-1866 yılları arasında tatbik edilen Fırka-i Islâhiye uygulamasıyla İstanbul'da zorunlu ikâmete tâbi tutulmuşlardır. Menemencioğulları bu dönemden itibaren yavaş yavaş evlilik yoluyla Osmanlı seçkinleri arasında, eğitimleriyle de Osmanlı ve Türkiye bürokrasisinde görünür olmaya başlamışlardır.

Nitekim ailenin öne çıkan kollarından birincisi olan Hacı Nabi Bey'in oğlu Mustafa Tevfik (ö. 1879) askeri bürokraside Paşa olmuştur. Birinci oğlu Said de ferikliğe terfi etmiş ve iki kızı, II. Abdülhamid'in sadrazamlarından Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'nın (1833-1913) iki oğluyla evlenmiştir. Mustafa Tevfik Paşa'nın ikinci oğlu Osman ise yine paşa torunu ve paşa kızı olan Sabiha Hanım'la evlenmiştir. Osman Bey'in bu evlilikten dünyaya gelen oğlu Hasan Safyettin (1891-1952), Talat Paşa'nın içişleri bakanlığı yaptığı dönemde bakanlık müsteşarı ve Türk Dili Tedkik Cemiyeti'nin ilk başkanı olan meşhur dilci Mustafa Samih Rifat Bey'in kızı Zeynep Hanım'la evlenmiştir. Hasan Safyettin, Saraçoğlu'nun 1. (1941-1942) ve 2. (1942-1943) hükümetlerinde Adliye Bakanı olarak görev yapmıştır. Bu kabinelerde Numan Menemencioğlu da Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Mustafa Tevfik Paşa'nın üçüncü oğlu Mehmed Nabi Bey, Osmanlı dışişlerinde çeşitli kademelerde görev almış ve nihayet Mondros Mütarekesini imzalayan Ahmet İzzet Paşa kabinesinde dışişleri bakanı olmuştur. Dördüncü oğlu İbrahim Ethem ise akademisyenliği tercih ederek hukuk alanında uzmanlaşmıştır. Bilahare Türkiye Köylü Partisi ve Adalet Partisi'nin kurucularından olmuştur.

Ailenin diğer kolu Hacı Nabi Bey'in kardeşi Hacı Ahmet Bey (III.) üzerinden

devam etmiştir. Nitekim Ahmet Bey'in ilk oğlu Mehmed Tevfik, mutasarrıf olmuş, ikinci oğlu Habib Bey, Sadâret Müsteşarlığında çalışmış, üçüncü oğlu Hacı Abdullah Eşref, Şûrâ-yı Devlet de görev yaparak Osmanlı bürokrasisinde yer almıştır.

Hayatını çalıştığımız Numan Bey'in babası Mehmed Rifat Bey, Hacı Ahmet Bey'in (III.) dördüncü oğludur. Rifat Bey iki özelliğiyle dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi Genç Osmanlıların önde gelenlerinden vatan şairi Namık Kemal'in kızı Feride Hanım'la evliliği, yani Namık Kemal'in damadı olmasıdır. Onun diğer dikkat çeken özelliği ise son dönem Osmanlı bürokrasisinde yapmış olduğu vazifelerdir. Nitekim Rifat Bey yetersiz eğitimine rağmen defterdarlık görevlerinin yanı sıra bazı son dönem Osmanlı kabinelerinde maliye bakanlığı yapmıştır. Keza âyan üyesi atanmış ve kendisinden daha nitelikli ve kıdemli pek çok paşanın bulunduğu mecliste âyan reisi olmuştur. Mütareke döneminde Millî Mücadele'yi destekleyen Rifat Bey, Osmanlı topraklarının işgali sürecinde ailesinin eski toprakları olan Çukurova ve civarının Ermeniler'e terk edilmemesi için kurulan Kilikyalılar Cemiyeti'nin oluşturulmasında etkin rol almış ve başkanlığında bulunmuştur.

Mehmed Rifat Bey'in Feride Hanım'la evliliğinden Ahmet Muvaffak, Ayşe Berâat, Safiye Nahide ve Numan Kemal adlarında dört çocuğu olmuştur. Dışişlerine giren ve Büyükelçiliğe kadar yükselen Muvaffak'ın oğlu Turgut'un Ahmed Vahid Moran'ın kızı Nermin Vahid'le olan evliliği; kızı Suzan'ın hariciyeci Mustafa Borovalı ile olan evliliği; Rifat Bey'in ilk kızı Ayşe Berâat'ın, Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliğinde çalışan Mümtaz (Savut) Bey'le olan evliliği; oğulları İlhan Savut'un dışişlerine girmesi ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın kızı Bisan'la evliliği; onların oğlu Ali Savut'un da babası ve dayısı Numan gibi dışişlerine girmesi; ikinci kızı Safiye Nahide'nin İnhisarlar (Tekel) Genel Müdürü Mehmed Bedii Büktaş ile olan evliliği; Numan Menemencioğlu'nun evlât edindiği Nevin'in dışişlerinde çalışan Zeki Sirmen'le; diğer kızı Berrin'in ise diplomat Yalçın Kurtbay'la olan evliliği; sadece Rifat Bey'in çocukları ve torunlarının evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkileriyle devlet yönetiminde sahip olduğu geniş bağlar açısından dikkat çekicidir.

Babasının defterdarlık yaptığı Bağdat'a dünyaya gelen Numan ise, küçük yaşta annesini kaybetmiştir. Anne şefkatinden mahrum bir çocukluk geçirmesi, çelimsizliği, hassas bünyesi ve yüzünde çıban çıkması gibi olumsuzluklar onu yalnızlığa itmiş ve ailede daha çok öne çıkan abisi Muvaffak'ın gölgesinde kalmıştır. Bu etkenlerin onun karakterinin oluşumunda etkin olduğu kuşkusuzdur. Atatürk'ün de okuduğu özel

Selanik Terakki (Şemsi Efendi), İstanbul Burhan-ı Terakki, Kadıköy Saint Joseph ve Lozan Hukuk Fakültesi gibi Batılı tarzda Fransız dilinde eğitim veren kurumlarda eğitim görmesi onun kişiliğin şekillenmesinde öne çıkan diğer etkenlerdir. Bunlara Namık Kemal'in torunu olması ve onun yazdıkları da eklenmelidir. Keza babasının İttihatçı grup arasındaki konumu da göz ardı edilmemelidir.

Babası Rifat Bey'in aracılığıyla dışişlerine giren Numan Bey, yine dedesi Namık Kemal'in himayesinde yükselen Hüseyin Hilmi Paşa'nın Büyükelçi olduğu Viyana'da çalışmaya başlamıştır. Batı başkentlerinde kariyer basamaklarını tırmanırken Batının modern ve dışişlerinin kendine özgü yaşamı onun karakterinin şekillenmesi sürecindeki son aşamalardır.

Ankara'ya Bakanlığın merkez teşkilatına atandıktan bir yıl sonra Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığına getirilmiştir. Müsteşar olduktan sonra dışişlerinde yavaş yavaş ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır. 1930 sonrası dışişlerine alınan çalışanlarda onun etkisi görülmektedir. Özellikle meslek memurlarını onun başkan olduğu komisyon almıştır. Bundan sonra dışişleri üzerindeki etkisi artarak devam edecektir. Bunda dışişlerine alınan yeni memurların da etkisi vardır. Ayrıca Menemencioğlu'nun müsteşar olmasıyla birlikte uzun süre devam edecek olan dışişleri bürokrasisindeki "ikinci adam" pozisyonu başlamıştır.

Teknokrat kişiliğiyle dikkati çekmeye başlayan Menemencioğlu 1933'te büyükelçi unvanı ile dışişlerinde yeni oluşturulan genel sekreterlik görevine atanmıştır. 1937'ye kadar bu görevi îfâ eden Menemencioğlu bu dönemde dışişlerindeki önemli gelişmelerde aktif olarak görev almıştır. Bunlara Almanya ile yapılan ticaret antlaşması, Montreux Boğazlar Sözleşmesi görüşmeleri ve Sancak (Hatay) Meselesi'nin çözümünde aldığı görevler örnek gösterilebilir. Menemencioğlu bu görüşmeleri yapan heyetlerde müzakereleri yürütmüştür. Atatürk ve İnönü bu görevleri onun bilgi ve tecrübesine güvenerek vermiştir. Nitekim Atatürk ve İnönü ile yaptığı görüşmelerde onların ilgisine, takdirine ve desteğine mazhar olmuştur.

Başbakan Refik Saydam'ın hayatını kaybetmesinin ardından hükümet değişikliği yaşanmıştır. Saydam'ın yerine başbakanlığa Şükrü Saraçoğlu ondan boşalan dışişleri bakanlığına teknokrat özelliğiyle Numan Menemencioğlu getirilmiştir. Bakan olmasıyla birlikte Menemencioğlu'nun dışişlerindeki pozisyonu artık "birinci adamlığa" yükselmiştir. Bu dönemde Menemencioğlu'nun bakanlıktaki

gücü zirveye çıkmıştır.

Menemencioğlu; Atatürk, İnönü, Saraçoğlu ve yeğeni İlhan Savut vasıtasıyla akrabalık bağı olan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından korunmuştur. Dışişleri bakanı olduktan sonra kabinede ismi öne çıkmış ve diğer bakanlar tarafından "primus inter pares" şeklinde nitelenmiştir. Hatta Ankara koridorlarında geleceğin başbakanı olarak dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak, bu gibi durumlardan hiç hoşlanmayan İnönü, Menemencioğlu'nu "harcamaktan" çekinmemiştir. Nitekim bilahare DP'den milletvekili olması onun İnönü'ye kırgın olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Menemencioğlu'nun kariyeri incelenirken onun bazı özellikleri dikkat çekicidir. Yabancı ve yerli diplomatlar tarafından da sıkça bahsedilen bu özelliklerin başında onun müzakereci kişiliği gelmektedir. Ağır işitmesinin de sağladığı avantajla, karşı tarafın niyetini iyice kavrayarak ilgili konuya hâkimiyeti sayesinde istediği kararları aldırmaya çalışmıştır. Büyük devletler arasındaki çekişmelerden ve çıkar çatışmalarından faydalanmasını bilmiş, Denge Politikasını mümkün olduğunca iyi uygulamıştır.

Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra 1928 yılında dışişleri merkez teşkilatına gelerek aralıksız 16 yıl Ankara'da görev yapması, yeni teşkilatlanan Türk hariciyesinde onun baş rol oynamasına imkân vermiştir. Devrin kurucu liderleriyle olan yakın ilişkisi ve teknokrat kişiliği ona hariciyede "görece" alan serbestiyeti sağlamıştır. Personel alım kriterlerinin belirlenmesi, yeni personelin hariciyeye alınması ve onların yetiştirilmesindeki etkileri dikkate alındığında kendisine modern Türk dışişlerinin "banisi" demek mümkündür. Nitekim "Eminence Grise" olarak nitelendirilmesi ve Menemencioğlu Ekonünden bahsedilmesi bundandır.

Diğer yandan çağdaşları tarafından eleştirilen bazı özellikleri de dikkat çekmektedir. Özellikle israf niteliğindeki aşırı harcamaları, lüks ve şatafata düşkünlüğü, bir dönem kâğıt oyunlarına ve alkole iptilası ile nepotizim derecesindeki akraba kayırmacılığı[1038] öne çıkan menfi özellikleridir. Adam kayırmacılığından dolayı hariciyede klikler oluştuğu görülmektedir.

Sonuç olarak, çalışmada teknokrat-bürokrat kişiliğiyle öne çıkan Numan Menemencioğlu'nun biyografisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türk çağdaşlaşmasının öncü isimlerinden Namık Kemal'in kızı ile yöresel bir âyan ailesinin

[1038] Ayrıntılı bilgi için bk. Harris, **age**, türlü yerler.

çocuğu olan Numan Bey, Türk dışişlerinde önemli görevler îfâ etmiştir. O, nev-i şahsına münhasır kişiliğiyle Türk dışişlerinde bir döneme damgasını vurmuştur.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Viyana Sefareti Üçüncü Kâtibi Numan Rıfat Bey'in Uhdesine İkinci Kâtip Unvanı Tevcihi, (Hariciye; MTV/58). H-20-07-1335. **BOA**. BEO.4569-335122.

Viyana Sefareti Üçüncü Kâtibi Numan Rıfat Bey'in Tedavi Ücretinin Hükümetçe Tesviyesi, (Maliye; SYS/33). H-15-12-1337. **BOA**. BEO.4590-344202.

İsviçreli Matmazel Maria Stöckli İle Sefaret İkinci Kâtibi Numan Rifat Bey'in Evlenmesine İzin Verilmesi Üzerine Kıyılan Nikâh Akitnamesi Suretinin Gönderilmesi. M-29-09-1917. **BOA**. HR.UHM.198-32.

Bern Sefareti Maiyet Memuru Numan Rifat Bey'in Vefat Eden Eşi Marya Selma Hanım'ın, Nüfustan Düşürülmesi için Nüfus Tezkeresinin Gönderilmesi. M-23-01-1922. **BOA**. HR:UHM. 212-11.

Numan Menemencioğlu'nun biyografisini muhtevi risale (Belge tarihi: 1933). H-13-09-1352, **BOA**, HSD.AFT.17-2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Beyrut Başşehbenderi Abdülgani Sünni'nin Merkeze Alınması ve Bu Göreve Numan Rıfat'ın Tayiniyle Kabil Elçiliği Başkâtipliği Ödenek ve Personelinin Moskova Büyükelçiliğine Nakli. 14 Haziran 1927. **BCA**. 30-11-1-0/32-12-12.

Lozan Antlaşması Gereğince Müzakeresine Başlanılacak Ticari Sözleşmeler ve Gümrük Tarifeleri Konusu için Teşkil Edilen Heyet Üyeliğine Menemenli zade Numan'ın Tayin Kararnamesi. 29 Mayıs 1929. **BCA**. 30-18-1-2/4-32-17.

Rusya ile Konsolosluk Sözleşmesini Görüşmek Üzere Müsteşar Menemenlizade Numan'ın Görevlendirilme Kararnamesi. 26 Haziran 1929. **BCA**. 30-18-1-2/4-37-17.

İtalya ile Yapılan Suçluların İadesi Sözleşmesinin İmzası için Hariciye Müsteşarı Menemenli Numan'a Yetki Verilme Kararnamesi. 25 Ağustos 1929. **BCA**. 30-18-1-2/5-41-3.

Estonya Hükümeti ile Yapılacak Ticaret ve Seyrisefain Antlaşmasının İmzasına Büyükelçi Zekai ile Hariciye Vekâleti Müsteşarı Menemenli Numan Rıfat'ın Tayin Kararnamesi. 16 Eylül 1929. **BCA**. 30-18-1-2/5-46-20.

Ticaret Sözleşmeleri Yapmakla Görevlendirilen Heyet-i Murahhasa'dan Zekai, Mustafa Şeref, Menemenli Numan Beylere Hükümetimiz Adına İmza Yetkisi Verilme Kararnamesi. 26 Eylül 1929. **BCA**. 30-18-1-2/5-48-17.

Macaristan ile Yapılan Hakem, Uzlaşma ve Bitaraflık Antlaşmasının Ankara'da Teatisi için Hariciye Müsteşarı Menemenli Numan Rıfat Bey'e Yetki Verilme Kararnamesi. 9 Ekim 1929. **BCA**. 30-18-1-2/5-49-10.

Yabancı Ülkelerle İmzalamakta Olduğumuz Antlaşma ve Sözleşmelerin Ankara'da Yapılanlarında Hariciye Vekâleti Müsteşarı Menemenli Numan Bey'e Genel Yetki Verilme Kararnamesi. 20 Kasım 1929. **BCA**. 30-18-1-2/6-56-17.

Almanya, Çekoslovakya ve Bulgaristan ile İade-i Mücrimîn ve Adli Konularda Yapılacak Antlaşmalarda Görevlendirilen Müsteşar Menemenli Numan ve Orhan Şemsettin'e Harcırah Verilme Kararnamesi. 4 Haziran 1930. **BCA**. 30-18-1-2/11-40-9.

Suçluların İadesi ile İlgili Olarak Amerika ile Yapılacak Sözleşmenin Müzakeresine Katılacak Üyeleri Görevlendirme Kararnamesi. 31 Aralık 1930. **BCA**. 30-18-1-2/16-85-11.

Hükümetimizle Macar Krallığı Arasında Yapılan, Suçluların İadesi Antlaşmasıyla İlgili Olarak Hazırlanan Projeyi İmzalama Yetkisinin Hariciye Vekâleti Müsteşarı Menemenli Numan'a Verilme Kararnamesi. 28 Mayıs 1932. **BCA**. 30-18-1-2/29-43-4.

İsviçre ile Yapılan İkamet Antlaşmasının 6. Maddesine Göre Yapılacak, Kefalet Akçesi ve Adli Yardım Sözleşmelerine Katılacak Kişileri Görevlendirme Kararnamesi. 16 Kasım 1932. **BCA**. 30-18-1-2/31-70-4.

İsviçre ile Aramızda Yapılan Suçluların İadesi Hakkındaki Sözleşmenin İmzası için Numan Rifat'a Yetki Verilme Kararnamesi. 23 Mayıs 1933. **BCA**. 30-18-1-2/36-38-8.

Hariciye Vekâleti Müsteşarı Menemenli Numan'ın Büyükelçiliğe Terfii ve Hariciye Umumi Kâtipliğine Tayini. 11 Haziran 1933. **BCA**. 30-18-1-2/37-43-3.

Romanya ile Yapılacak Olan İade-i Mücrimîn ve Adli Müzakeret Sözleşmelerini İmza Etmek için Hariciye Vekâleti Kâtib-i Umumisi Menemenli Numan'a Yetki Verilme Kararnamesi. 4 Aralık 1933. **BCA**. 30-18-1-2/41-85-9.

Bulgaristan ile Yapılacak Ticaret Sözleşmesini İmzalamak Üzere, Menemenli Numan ve Naki'ye Yetki Verilme Kararnamesi. 10 Aralık 1933. **BCA**. 30-18-1-2/41-87-2.

Bulgaristan'la Yapılacak Baytari Sözleşmesinin İmzası için Menemenli Numan ve Sabri'ye Yetki Verilme Kararnamesi. 20 Aralık 1933. **BCA**. 30-18-1-2/41-89-4.

Meriç Nehri Kıyılarının Tahkimi için Türk-Yunan Muhtelit Komisyonu'nca Hazırlanan Antlaşmanın, Türkiye Adına İmzalanmasında Büyükelçi Menemenli Numan'a Yetki Verilme Kararnamesi. 18 Haziran 1934. **BCA**. 30-18-1-2/46-43-14.

Numan Rıfat Menemencioğlu'nun Başkanlığında Ticaret ve Kliring İşleri Hakkında Müzakerelerde Bulunmak Üzere Almanya'ya Gidecek Heyetin Belirlenme Kararnamesi. 6 Mart 1935. **BCA**. 30-18-1-2/52-16-17.

Almanya ile Yapılan Ticaret ve Kliring Antlaşmalarını İmzalamak için Temsilci Heyet Başkanı Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilme Kararnamesi. 10 Mart 1935. **BCA**. 30-18-1-2/53-25-6.

Bulgaristan'la Yapılıp Yürürlüğe Konacak Ticaret Sözleşmesi ve Eklerinin İmzası İçin Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilme Kararnamesi. 20 Mart 1935. **BCA**. 30-18-1-2/54-40-8.

Adliye Vekâleti Müsteşarlığına Hasan Safiyettin Menemencioğlu'nun Tayini. 6 Haziran 1935. **BCA**. 30-11-1-0/95-15-17.

Yunan Hükümeti ile Hazırlanan İade-i Mücrimîn Antlaşmasını İmzalamak Üzere Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilme Kararnamesi. 15 Ağustos 1935. **BCA**. 30-18-1-2/57-65-11.

İhracatın Köstence Yolu ile Yapılmasına Dair Romenlerle Yapılan Antlaşmanın İmzası için Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilme Kararnamesi. 24 Ağustos 1935. **BCA**. 30-18-1-2/57-69-10.

Cemiyet-i Akvam Kararlarının Uygulanması Sebebiyle Meydana Gelecek Bazı Meseleleri Müzakere Etmek ve Karar Vermek Üzere Komisyon Kurulma Kararnamesi. 2 Ocak 1936. **BCA**. 30-18-1-2/60-100-4.

Siyasi Temas ve Müzakerelerde Bulunmak Üzere Suriye ve Çeşitli Avrupa Devletlerine Gönderilecek Numan Menemencioğlu ile Bedri'ye Yevmiye Tahsis Edilme Kararnamesi. 14 Nisan 1936. **BCA**. 30-18-1-2/63-28-18.

Türkiye-İtalya Ticaret Antlaşması'nın 3 Ay Uzatılması Hususunda Tanzim Edilecek Notaların İmzası için Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilme Kararnamesi. 15 Nisan 1936. **BCA**. 30-18-1-2/63-29-10.

Numan Menemencioğlu ve Bedri T. Şaman'ın Londra ve Cenevre'ye de Gittiğinden Masraflarının Ödenme Kararnamesi. 9 Ağustos 1936. **BCA**. 30-18-1-2/68-74-15.

Karasularımızdaki Kaçakçılığın Önlenmesine Dair Yunanistan'la Yapılan Sözleşmenin İmzası için Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilmesi. 2 Ekim 1936. **BCA**. 30-18-1-2/68-79-8.

Yugoslavya, İtalya, Sovyetler, Hollanda ve İsveç Hükümetleri ile Yapılacak Ticaret ve Kliring Sözleşmeleri Müzakerelerine Katılacak Komisyonun Görevlendirme Kararnamesi. 7 Ekim 1936. **BCA**. 30-18-1-2/68-80-17.

Milletler Cemiyeti'nin Antakya ve İskenderun İşini Görüşmek Üzere Yapacağı Toplantıya Tevfik Rüştü Aras Başkanlığında Katılacak Heyet ve Masraflarının Karşılanma Kararnamesi. 31 Aralık 1936. **BCA**. 30-18-1-2/71-1-2.

Milletler Cemiyeti'nin İskenderun ve Antakya İşini Görüşmek Üzere Yapacağı Toplantıya Dr. Tevfik Rüştü Aras Başkanlığında Gönderilecek Heyet ve Masraflarının Karşılanma Kararnamesi. 20 Ocak 1937. **BCA**. 30-18-1-2/71-4-15.

Sancak Teşkilat-ı Esasiyesini Kararlaştırmak Üzere Cenevre'de Yapılacak Toplantıya Katılacak Heyete Döviz ve Siyasi Pasaport Verilme Kararnamesi. 26 Şubat 1937. **BCA**. 30-18-1-2/72-15-1.

Vefat eden Gaziantep Milletvekili Nuri Conker'in yerine Rıfat Menemencioğlu'nun, Kayseri Milletvekili Süleyman Demirez'in Yerine Faik Baysal'ın Seçildiği. 14 Nisan 1937. **BCA**. 30-10-0-0/75-495-10.

Milletler Cemiyeti Asamblesi'nin Yapacağı Toplantıya Katılacak Heyeti Görevlendirme Kararnamesi. 27 Mayıs 1937. **BCA**. 30-18-1-2/75-45-16.

[Necati Menemencioğlu'nun İskenderun Konsolosluğu'na Tayini]. 18 Eylül 1937. **BCA**. 30-11-1-0/116-32-19.

Nyon Antlaşması Münasebetiyle Marmara Denizi ile Boğazlarda Umumi Seyrüsefer Güzergâhını Temin Maksadıyla Alınacak Tertibata Dair Hazırlanan Yönetmeliklerin Tasdik Kararnamesi. 30 Eylül 1937. **BCA**. 30-18-1-2/79-83-1.

Sovyetlerle Yapılan Ticaret ve Seyrüsefain Antlaşması ile Ticaret Mübadeleler ve Ödemelerine Ait Antlaşmanın İmzası için Siyasi Müsteşar Numan Menemencioğlu ve Gn. Sekreter Vekili Nebil Batı'ya Yetki Verilme Kararnamesi. 7 Ekim 1937. **BCA**. 30-18-1-2/79-84-2.

Türkiye-Japonya Ticari Mübadelelere ait Antlaşma ile Bunun Uygulanmasına Dair Uzlaşma ve İlişiklerinin İmzası için Hariciye Siyasi Müsteşarı Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilme Kararnamesi. 2 Kasım 1937. **BCA**. 30-18-1-2/79-88-8.

Suriye Fevkalade Komiserinin Ziyaretini İade için Numan Menemencioğlu Başkanlığında Bir Heyet Gönderilmesi ve Döviz Verilme Kararnamesi. 9 Kasım 1937. **BCA**. 30-18-1-2/80-91-7.

Hariciye Vekâleti Umumi Kâtipliğine Numan Menemencioğlu ve Umumi Kâtiplik Muavinliğine Nebil Batı'nın Tayini. 29 Kasım 1937. **BCA**. 30-11-1-0/117-37-14.

[Necati Menemencioğlu'nun İskenderun'dan Şam Konsolosluğuna Tayini]. 14 Aralık 1937. **BCA**. 30-11-1-0/117-38-12.

İstifa eden Gaziantep Milletvekili Numan Menemencioğlu'nun Yerine Mehmet Ali Ağakay'ın Seçildiği. 29 Aralık 1937. **BCA**. 30-10-0-0/75-496-4.

Hatay Seçim Tüzüğünün Yeniden Tanzimi için Numan Menemencioğlu'nun Başkanlığında Cenevre'ye Gidecek Heyetin Yevmiye, Döviz ve Pasaportları Verilme Kararnamesi. 21 Mart 1938. **BCA**. 30-18-1-2/82-20-13.

Macaristan'la Ankara'da Hazırlanan Adli Müzaherat ve Konsolosluk Sözleşmesi'nin İmzası için Hariciye Vekâleti Kâtib-i Umumisi Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilme Kararnamesi. 7 Temmuz 1938. **BCA**. 30-18-1-2/84-63-12.

İtalya ile Yapılacak Ticaret ve Tediye Antlaşmasının İmzası İçin Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Büyükelçi Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilmesi. 16 Eylül 1938. **BCA**. 30-18-1-2/84-83-8.

İstanbul'da Yapılan Türk-İtalyan Ticaret Görüşmelerine Katılacakları Belirleme Kararnamesi. 1 Ekim 1938. **BCA**. 30-18-1-2/84-88-5.

Almanya ile Yapılacak 150.000.000 Marklık Kredi Sözleşmesini Müzakere Etmek Üzere Almanya'ya Gidecek Olan Heyete Harcırah, Döviz ve Pasaport Verilmesi. 15 Aralık 1938. **BCA**. 30-18-1-2/85-104-11.

Amerika ile Yapılacak Yeni Ticaret Antlaşmasını İmza Etmek Üzere Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Büyükelçi Numan Menemencioğlu ile Türkofis 2. Başkanı Nihat Odabaşı'ya Yetki Verilme Kararnamesi. 24 Aralık 1938. **BCA**. 30-18-1-2/85-105-16.

Almanya'ya ilhak edilen Südet arazisinden İthal ve İhraç Edilecek Mallar için Reich Hükümeti ile Yapılacak Görüşmeler Olumlu Olursa Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu'na Protokol İmza Yetkisi Verilme Kararnamesi. 18 Ocak 1939. **BCA**. 30-18-1-2/85-116-6.

Türkiye-Amerika Ticaret Antlaşması'nın İmzası için Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ile Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Büyükelçi Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilme Kararnamesi. 1 Nisan 1939. **BCA**. 30-18-1-2/86-28-6.

Almanya ile Olan Ticari Münasebetlerimizde Takip Edeceğimiz Esasları Belirlemek Üzere Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu Başkanlığında Merkez Bankası, Ticaret ve Maliye Bakanlığı Temsilcilerinden Oluşan Bir Komisyon. 5 Haziran 1939. **BCA**. 30-10-0-0/231-560-3.

[Necati Menemencioğlu'nun Kolonya Konsolosluğu'ndan Şam Konsolosluğu'na Tayini]. 9 Ağustos 1939. **BCA**. 30-11-1-0/134-31-7.

Türkiye, Fransa ve İngiltere Arasında 19.10.1939'da Yapılan Yardımlaşma Anlaşmasının Uygulanmasına Ait Anlaşmaları İmza Etmek Üzere Paris ve Londra'ya Gidecek Olan Heyetin Masraflarının Karşılanma Kararnamesi. 20 Kasım 1939. **BCA**. 30-18-1-2/89-110-15.

İstanbul'da müzakereleri süren Türkiye-İsveç Ticaret ve Tediye Antlaşmasının İmzası için Numan Menemencioğlu'na İmza Yetkisi Verilme Kararnamesi. 6 Mayıs 1940. **BCA**. 30-18-1-2/91-55-3.

Türkiye-Yugoslavya Ticari Münasebetlerini Düzenleyecek Antlaşmanın İmzası için Hariciye Vekâleti Kâtibi Büyükelçi Numan Menemencioğlu ile Ticaret Vekâleti Dış Ticaret Dairesi Reisi Servet Berkin'e Yetki Verilme Kararnamesi. 15 Ağustos 1940. **BCA**. 30-18-1-2/92-80-10.

İngiliz Parasının Yeni Bazı Kayıtlara Tâbi Tutulması Sebebiyle Meydana Gelecek Mahzurları Bertaraf Etmek Üzere İngiltere ile Bir Antlaşma İmzası için Hariciye Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilmesi. 19 Kasım 1940. **BCA**. 30-18-1-2/93-110-4.

Alman İşgali Altına Giren Svilengrad-Pityon Hattının Hükümetimiz Tarafından İşletilmesine Dair Sözleşmesinin İmzası İçin Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu ile Devlet Demir Yolları Umum Müdür Muavini Fuat Zincirkıran'a İmza Yetkisi Verilme Kararnamesi. 10 Temmuz 1941. **BCA**. 30-18-1-2/95-59-13.

Almanya ile Akdedilecek Ticari Antlaşma Müzakerelerine Numan Menemencioğlu'nun Başkanlığında Katılacak Üyeler ile Antlaşmanın İmzası için Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilme Kararnamesi. 10 Temmuz 1941. **BCA**. 30-18-1-2/95-60-14.

Dr. Refik Saydam'ın Vefatı Üzerine İstanbul Milletvekilliğine Numan Menemencioğlu'nun Seçildiği. 18 Ağustos 1942. **BCA**. 30-10-0-0/76-503-11.

İngiltere Dışişleri Bakanı ile Görüşmek Üzere Kahire'ye Giden Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve Beraberindekilere Verilecek Yevmiye ve Diğer Masrafların Ödenme Kararnamesi. 13 Aralık 1943. **BCA**. 30-18-1-2/104-3-38.

İstanbul Mebusu Numan Menemencioğlu'nun Paris Büyükelçiliği'ne Tayini. 9 Kasım 1944. **BCA**. 30-18-1-2/106-78-8.

Paris'te Milletlerarası Hıfzıssıhha Teşkilatı Dâimî Komitesi'nin Yapacağı Toplantılara Hükümetimiz adına Ekrem Tok ve Numan Menemencioğlu'nun Katılması ve Ekrem Tok'a Yevmiye Verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 13 Mart 1946. **BCA**. 30-18-1-2/110-20-5.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurulu'nun Paris'te Yapacağı Toplantıya Numan Menemencioğlu Başkanlığında Katılacak Heyet için Bakanlar Kurulu Kararı. 10 Ekim 1946. **BCA**. 30-18-1-2/112-64-20.

Avrupa'nın Kalkınması Çalışmaları için Paris'te Yapılacak Toplantıya Delege Olarak Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nun Katılması için Bakanlar Kurulu Kararı. 2 Temmuz 1947. **BCA**. 30-18-1-2/114-47-16.

Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nda Kurulan Tediye ve Ticaret Komitesine Numan Menemencioğlu'nun Başkanlığında Katılacaklara Yevmiye Verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 24 Haziran 1948. **BCA**. 30-18-1-2/116-43-19.

Avrupa Memleketleri Arasında Ödeme ve Takas Antlaşması'nın Hükümetimiz Adına İmzası için Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 27 Ekim 1948. **BCA**. 30-18-1-2/117-71-11.

Paris Büyük Elçisi Numan Menemencioğlu'nun Portekiz Hükümeti Nezdinde Elçi Sıfatiyle Hükümetimizi Temsil Etmesi. 13 Haziran 1949. **BCA**. 30-18-1-2/119-46-5.

Avrupa Konseyi'ne Katılmamız için Bu Konsey Genel Kâtipliği'ne Verilecek İltihak Belgesinin, Paris Büyük Elçisi Numan Menemencioğlu Tarafından Tanzim Edilmesi ve Kendisine İmza Yetkisi Verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 2 Ağustos 1949. **BCA**. 30-18-1-2/120-56-16.

Avrupa Konseyi'nin İmtiyaz ve Muafiyetlerine Dair Genel Antlaşmayı Hükümetimiz Adına İmza Etmesi için Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 1 Eylül 1949. **BCA**. 30-18-1-2/120-70-8.

Lizbon'a gidecek olan Numan Menemencioğlu ve Kendisine Refakat Edecek Cahit Hayta'ya Gündelik Verilmesi. 22 Kasım 1949. **BCA**. 30-18-1-2/121-83-12.

Türkiye-Fransa Ödeme Antlaşması'na Ekli Fransız Frangı Sahasına Dâhil Ülkeler Listesinden Lübnan'ın Çıkarılması için Yapılacak Antlaşma Akdi ve İmzası için Paris Büyükelçimiz Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 11 Haziran 1950. **BCA**. 30-18-1-2/123-50-5.

Fransa-Türkiye Arasında Yapılacak Stajyer Mübadelesine Ait Antlaşmayı Hükümetimiz Adına İmza için Paris Büyükelçimiz Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 22 Haziran 1950. **BCA**. 30-18-1-2/123-55-4.

Paris'te toplanacak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nde Ülkemizi Numan Menemencioğlu'nun Temsil Etmesi ve Refakatçi Olarak Nureddin Vergin'in Katılması için Bakanlar Kurulu Kararı. 15 Mart 1951. **BCA**. 30-18-1-2/125-20-5.

Strasbourg'da Toplanacak Olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nde Ülkemizi Temsil Edecek Olan Numan Menemencioğlu, Cahit Hayta ve Ziya Tepedelen'e Gündelik Verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 17 Mayıs 1952. **BCA**. 30-18-1-2/129-38-8.

UNESCO'nun Paris'te Yapacağı 7. Genel Konferansında Memleketimizi Numan Menemencioğlu'nun Başkanlığında Bedrettin Tuncel, Orhan Alisbah, Fikret Arık ve Ahmet Kutsi Tecer'in Temsil Etmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 31 Ekim 1952. **BCA**. 30-18-1-2/130-85-13.

Avrupa Konseyi ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilat Arasındaki İlişkileri Düzenleyen Karma İrtibat Komisyonunun Strasbourg'da Yapacağı Toplantıya Katılacak Olan Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu ile Affan Akça'ya Verilecek Gündelik Verilmesine Dair Kararname. 10 Ocak 1953. **BCA**. 30-18-1-2/131-5-14.

Avrupa Konseyi Vekil Delegelerinin 16 Mart 1953 Tarihinde Strasburg'da Yaptıkları Toplantıya Katılan Affan Sabit Akça ile Numan Menemencioğlu'na Verilecek Yevmiye Miktarının Tesbitine Dair Kararname. 10 Nisan 1954. **BCA**. 30-18-1-2/135-34-10.

Strasburg'da Toplanan Avrupa Konseyi Vekiller Komitesi'ne, Hariciye Vekilimizi Temsilen Numan Menemencioğlu'nun Katılması ve Affan Akça'nın Eşlik Etmesi ile Bunlara Verilecek Yevmiyenin Tesbitine Dair Kararname. 10 Nisan 1954. **BCA**. 30-18-1-2/135-34-14.

Avrupa Konseyi Vekiller Komitesi'nin Strasbourg'da Yapılmakta Olan Toplantısına Hariciye Vekili'ni Temsilen Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nun Katılmasına Dair Kararname. 8 Temmuz 1955. **BCA**. 30-18-1-2/140-66-10.

Tarıma Faydalı Kuşların Korunması ve Zararlıların İmhası Konusunda 1950 Yılında Toplanmış Beynelmilel Konferansta Kabul Edilen Sözleşmenin Hükümetimiz Adına İmzası için Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilmesine Dair Kararname. 11 Şubat 1956. **BCA**. 30-18-1-2/142-11-17.

4/6440 Sayılı Kararla Katıldığımız Milletlerarası Kanuni Ölçüler Teşkilatı Sözleşmesi'ni Hükümetimiz Adına İmza için Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilmesine Dair Kararname. 20 Mart 1956. **BCA**. 30-18-1-2/142-24-15.

Avrupa Konseyi Vekiller Komitesi'nin Strasbourg'da Başlayacak Olan Toplantısına Hariciye Vekili'ni Temsilen Katılacak Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na İmza Yetkisi Verilme Kararnamesi. 7 Nisan 1956. **BCA**. 30-18-1-2/142-33-9.

Avrupa Dâhilî Tarifesiz Hava Servislerinin Ticari Hakları Üzerine Çok Taraflı Antlaşma Tasarısını İmza Etmek Üzere Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na Yetki Verilmesi. 21 Nisan 1956. **BCA**. 30-18-1-2/142-35-6.

Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü'ne Feride Nevin Menemencioğlu'nun Tayini. 19 Ağustos 1977. **BCA**. 30-11-1-0/455-57-7.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA)

Türkiye ile İsveç Arasında İmzalanacak Olan Hakem ve Uzlaşma Anlaşmasını İmzalamak Üzere Numan Rıfat Bey'e Verilen Yetki. 17 Mayıs 1931. **DBTDA**. 539-220576-214150-13.

Türkiye ile İsveç Arasında İmzalanacak Olan Suçluların İadesi Anlaşmasına Yetkili Olarak Numan Rıfat Bey'in Görevlendirildi. 28 Kasım 1932. **DBTDA**. 539-220578-214152-11.

Foreign Office (F.O.)

F.O., 424-288, Further Correspondence Respecting Turkey. Part 2. January to December 1948. https://archive.org/details/turkey-1841-1957/FO [08.09.2020].

Office of the Historian (https://history.state.gov)

"Communiqué" [Bildiri], [Cairo, Aralık 6, 1943.], **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d509 [14.10.2017].

F. D. Brown, "The Prime Minister's Assistant Private Secretary (Brown) to the President's Special Assistant (Hopkins)", [Cairo, Aralık 2, 1943.] (Most Secret-Most İmmediate), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d426 [14.10.2017].

F[oy] D. K[ohler], "Memorandum by Mr. Kohler of the Division of Near Eastern Affairs", (Secret, Memorandum of Conversation), [Washington], Kasım 11, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d210 [14.10.2017].

Kell[e]y, "The Chargé in Turkey (Kelley) to the President, the Secretary of State, and the Under Secretary of State (Stettinius)" (Most secret for the President, Secretary and Under-Secretary), Ankara, Kasım 8, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943,** https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d198 [14.10.2017].

Kelley, "The Charge in Ankara (Kelley) to the President, the Secretary of State, and the Under Secretary of State (Stettinius)", (Most secret, For President, Secretary and Under Secretary.), Ankara, Kasım 10, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943,** https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d207 [14.10.2017].

P[aul] H. A[lling], "The Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Alling) to the Under Secretary of State (Stettinius), the Assistant Secretary of State (Berle), and the Adviser on Political Relations (Murray)", (Secret), [Washington] Kasım 9, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d200 [14.10.2017].

Steinhardt, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the President, the Secretary of State, and the Under Secretary of State (Stettinius)", (Most secret for the President, the Secretary and the Under Secretary.), Ankara, Kasım 14, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d218 [14.10.2017].

Steinhardt, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the President, the Secretary of State, and the Under Secretary of State (Stettinius)", (Most secret for the President, the Secretary and Under Secretary.), Ankara, Kasım 16, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d223 [14.10.2017].

Steinhardt, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the President, the Secretary of State, and the Under Secretary of State (Stettinius)", Ankara, Kasım 14, 1943, (Most secret), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d127 [14.10.2017].

Steinhardt, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Ankara, Aralık 1, 1943, (Most Immediate-Most secret for the President), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d404 [14.10.2017].

Steinhardt, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Ankara, Aralık 9, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d513 [14.10.2017].

"The Ambassador in the Soviet Union (Harriman) to the President", (Secret, Urgent, Personal and secret for the President from Harriman), Moscow, Kasım 2, 1943, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d185 [14.10.2017].

"Third tripartite meeting of Heads of Government, 6 p.m. president's villa", **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/ch12subsubch22 [14.10.2017].

"United States–United Kingdom Agreed Minutes", (Secret), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d446 [14.10.2017].

"United States–United Kingdom Agreed Minutes", (Most Secret), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d449 [14.10.1977].

"United States–United Kingdom Agreed Minutes", (Most Secret), **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d456 [14.10.2017].

White House Files, "Log of the Trip", Thursday, Aralık 2nd, **Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, the Conferences at Cairo and Tehran, 1943**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frust1943CairoTehran/d425 [14.10.2017].

Taha Toros Arşivi

Başokçu, Rebia Tevfik. (Paris Mektupları) "Kısaca Söylemek İstediğim Birkaç Hadise". **Taha Toros Arşivi**, Dosya No: 210-Köprülü Soyadları, Fuat Köprülü.

"Menemenli-zade Nabi Bey". **Taha Toros Arşivi**, TT-514146.

"Merhum Ömer Paşa". **Taha Toros Arşivi**, TT-514722.

"Muvaffak Menemencioğlu". **Taha Toros Arşivi**, TT-514156.

"N. Menemencioğlu'nun Tekaüdlüğünü Taleb Ettik". **Taha Toros Arşivi**, TT-514109.

[Numan Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığından İstifası Üzerine Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Makamına Yazdığı Arz]. **Taha Toros Arşivi**, TT-637134.

Nazif, Nizamettin. "Namık Kemal'in Şiiri ve Torunun Sesi". **Taha Toros Arşivi**, TT-580779.

_____. "Numan Menemencioğlu". **Taha Toros Arşivi**, TT-514129.

"Rifat Ailesi". **Taha Toros Arşivi**, Dosya No: 80-Menemencioğulları.

Toros, Taha. "Karaisalı". **Taha Toros Arşivi**, TT-580283.

_____. "Mâzi Cenneti, Namık Kemal'in Oğlu Ali Ekrem Bolayır". **Taha Toros Arşivi**, TT-580692.

_____. "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış". **Taha Toros Arşivi**, TT-551590.

_____. "Menemencilerden Mısır Sarayına İstenilen Çocuk". **Taha Toros Arşivi**, TT-551592.

_____. "Menemencioğulları". **Taha Toros Arşivi**, TT-551593.

_____. Menemencioğullarına Umumi Bir Bakış". **Taha Toros Arşivi**, TT-551594.

_____. "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış I". **Taha Toros Arşivi**, TT-640128.

_____. "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2". **Taha Toros Arşivi**, TT-640128.

_____. "Menemenli zâde Rifat Bey". **Taha Toros Arşivi**, TT-551597.

_____. "Namık Kemal Ailesi". **Taha Toros Arşivi**, TT-583834.

_____. "Tarih Köşelerinde Menemencioğlu Ahmet Bey'e Dair...". **Taha Toros Arşivi**, TT-551584.

_____. “1281 Senesiydi!.. Diye Başladı!..”. **Taha Toros Arşivi**, TT-551590.

Uluç, Doğan. “Yabana Giden Gelinler”. **Taha Toros Arşivi**, TT-506637.

Zabıt Cerideleri

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima F., Yirmi Dördüncü İnikad, c. 3, (6 Mayıs 1935): 95, Sayfa Sayısı: 97.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 1, On Altıncı İnikad, c. 7, (13 Aralık 1935): 87, Sayfa Sayısı: 28.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 1, On Sekizinci İnikad, c. 7, (18 Aralık 1935): 87, Sayfa Sayısı: 38.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 1, On Dokuzuncu İnikad, c. 7, (20 Aralık 1935): 129, Sayfa Sayısı: 37.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima: 1, Seksen Birinci İnikad, c. 12, (31 Temmuz 1936): 309-339, Sayfa Sayısı: 272 / 6, 7.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 2, Üçüncü İnikad, c. 13, (13 Kasım 1936): 29, Sayfa Sayısı: 283.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 2, Dokuzuncu İnikad, c. 13, (30 Kasım 1936): 88, Sayfa Sayısı: 10.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 2, Yirmi Sekizinci İnikat, c. 15, (25 Ocak 1937): 91, Sayfa Sayısı: 59.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 2, Otuz İkinci İnikad, c. 16, (3 Şubat 1937): 46, Sayfa Sayısı 76.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, İçtima: 2, Otuz Üçüncü İnikad, c. 16, (5 Şubat 1937): 58-84, Sayfa Sayısı: 89/5, 6.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, İçtima: 2, Otuz Üçüncü İnikad, c. 16 (5 Şubat 1937), Sayfa Sayısı: 89/3, 4.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, İçtima: 2, Otuz Dördüncü İnikad, c. 16, (8 Şubat 1937), Sayfa Sayısı: 95/1.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, İçtima: 2, Otuz Dördüncü İnikad, c. 16, (8 Şubat 1937): 108, 109, Sayfa Sayısı: 95/1-5.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, İçtima: 2, Otuz Dördüncü İnikad, c. 16, (8 Şubat 1937): 108, 109, Sayfa Sayısı: 95/4, 5.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 2, Kırk Dördüncü İnikad, c. 17, (5 Nisan 1937): 13.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 2, Kırk Beşinci İnikad, c. 17, (7 Nisan 1937): 17.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 2, Elli İkinci İnikad, c. 17, (28 Nisan 1937): 148, Sayfa Sayısı 148.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, İçtima: 2, Yetmiş Altıncı İnikad, c. 19, (14 Haziran 1937), Sayfa Sayısı: 272/1-9.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, İçtima: 2, Yetmiş Altıncı İnikad, c. 19, (14 Haziran 1937): 307, Sayfa Sayısı: 272/1, 2.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, İçtima: 2, Yetmiş Yedinci İnikad, c. 19, (18 Eylül 1937): 341, 342.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 3, Altıncı İnikad, c. 20, (17 Kasım 1937): 56.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 2, On İkinci İnikad, c. 21, (1 Aralık 1937): 2, 3.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 3, Kırk Beşinci İnikad, c. 24, (6 Nisan 1938): 23, Sayfa Sayısı: 31.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 3, Yetmiş Üçüncü İnikad, c. 26, (8 Haziran 1938): 41, Sayfa Sayısı: 230.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 3, Yetmiş Dördüncü İnikad, c. 26, (10 Haziran 1938): 64, Sayfa Sayısı: 243.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 4, On Dokuzuncu İnikad, c. 29, (9 Ocak 1939): 34:35; Sayfa Sayısı: 37.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VI, İçtima F., Dokuzuncu İnikad, c. 2, (8 Mayıs 1939): 31:32, 32:35, Sayfa Sayısı: 36.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VI, İçtima F., Yirmi Dördüncü İnikad, c. 3, (9 Haziran 1939): 84, Sayfa Sayısı: 111.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VI, İçtima 3, Kırk İkinci İnikad, c. 24, (3 Nisan 1942): 82, Sayfa Sayısı: 100.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VI, İçtima 3, Seksen Birinci İnikad, c. 27, (14 Ağustos 1942): 76.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VI, İçtima 4, On Üçüncü İnikat, c. 29, (4 Aralık 1942): 19, Sayfa Sayısı: 18.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VI, İçtima 4, On Dördüncü İnikat, c. 29, (7 Aralık 1942): 29, Sayfa Sayısı: 19.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VI, İçtima 3, Yirmi Beşinci İnikat, c. 23, (12 Ocak 1943): 66:67, Sayfa Sayısı: 48.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VI, İçtima 4, Yirmi Sekizinci İnikat, c. 30, (14 Ocak 1943): 239, 248, 258:261, Sayfa Sayısı: 77.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VI, İçtima 4, Yirmi Sekizinci İnikat, c. 30, (14 Ocak 1943): 239:240, 248, 265:268, Sayfa Sayısı: 76.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima F., İkinci İnikad, c. 1, (15 Mart 1943): 10-11.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima F., Onuncu İnikat, c. 1, (9 Nisan 1943): 66, Sayfa Sayısı: 9.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre V, İçtima 3, Elli Dördüncü İnikat, c. 24, (29 Nisan 1943): 157:158, Sayfa Sayısı: 160.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima F., Otuz İkinci İnikat, c. 3, (2 Haziran 1943): 4, Sayfa Sayısı: 61.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima F., Otuz İkinci İnikat, c. 3, (2 Haziran 1943): 3:4, Sayfa Sayısı: 62.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima F., Otuz İkinci İnikat, c. 3, (2 Haziran 1943): 5, Sayfa Sayısı: 63.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima F., Otuz İkinci İnikat, c. 3, (2 Haziran 1943): 6, Sayfa Sayısı: 64.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima F., Elli Beşinci İnikat, c. 5, (15 Eylül 1943): 20, 24:27, Sayfa Sayısı: 137.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima 1, Otuz Üçüncü İnikat, c. 8, (24 Mart 1944): 70, Sayfa Sayısı: 63.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima 1, Otuz Üçüncü İnikat, c. 8, (24 Mart 1944): 70, Sayfa Sayısı: 64.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima 1, Otuz Üçüncü İnikat, c. 8, (24 Mart 1944): 70:71, Sayfa Sayısı: 65.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima 1, Otuz Yedinci İnikat, c. 9, (3 Nisan 1944): 8, Sayfa Sayısı: 79.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima 1, Otuz Yedinci İnikat, c. 9, (3 Nisan 1944): 17, Sayfa Sayısı: 80.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: VII, İçtima: 1, Kırk Beşinci İnikad, c. 9, (20 Nisan 1944): 98.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima 1, Yetmişinci İnikat, c. 11, (9 Haziran 1944): 35, Sayfa Sayısı: 146.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima 1, Yetmiş Üçüncü İnikad, c. 11, (16 Haziran 1944): 69.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat, c. 12, (3 Temmuz 1944): 6, Sayfa Sayısı: 180.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat, c. 12, (3 Temmuz 1944): 6, Sayfa Sayısı: 178.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima 2, Sekizinci İnikad, c. 14, (4 Aralık 1944): 56.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre XI, İçtima 1, Kırk Altıncı İnikad, c. 2, (25 Şubat 1958): 605.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre XI, İçtima 1, Elli İkinci İnikad, c. 3, (28 Mart 1958): 103.

Ayın Tarihi

Ayın Tarihi. Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, 8 Eylül 1942, No: 106, 52.

Ayın Tarihi. Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, No: 106, 16 Eylül 1942, 31, 32.

Ayın Tarihi. Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, No: 106, 23 Eylül 1942, 8.

Ayın Tarihi. Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, No: 106, 25 Eylül 1942, 9.

Ayın Tarihi. Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, No: 106, 26 Eylül 1942, 10.

Ayın Tarihi. Ankara: Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, No: 106, 30 Eylül 1942, 11.

Ayın Tarihi. Ankara: Başvekâlet Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 4 Birincikânun 1944, No: 133, 2.

Ayın Tarihi. Ankara: Başvekâlet Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 5 Birincikânun 1944, No: 133, 2.

Yıllıklar

Hariciye Vekâleti Yıllığı. [y.y.y.]: [y.y.], 1959.

Salname-i Nezaret-i Umur-ı Hariciye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı). c. IV, haz. Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları, 2003.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1929-1930. İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü, 1930.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1944-1945. [y.y.y]: Başbakanlık Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınlarından: 10, 1945.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1945. [y.y.y]: Başbakanlık Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınlarından: 16, 1946.

Sözlükler ve Ansiklopediler

Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Büyük Larousse. c. 20, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986.

Meydan Larousse. c. 2, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1969.

Ötüken Türkçe Sözlük. haz. Yaşar Çağbayır, c. 5, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

Kitaplar

Ada, Serhan. **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005.

Ahmet Cevdet Paşa. **Maruzat**. haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.

Akandere, Dr. Osman. **Millî Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler**. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

Akın, Nur Özmen. **Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği 1942-1944**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999.

Akşin, Aptülahat. **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Akyüz, Yahya. **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**. Genişletilmiş 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Alkan, Mehmet Ö. **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları 1877-2000**. İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2003.

Altundağ, Şinasi. **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi 1831-1841**. I. Kısım, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**. Cilt 1-2:1914-1995, Genişletilmiş 11. bs., İstanbul: Alkım Yayınevi, [y.t.y.].

Arzık, Nimet. **Bitmeyen Kavga: İsmet İnönü**. Ankara: Kurtuluş Matbaası, 1966.

_____. **Tek At, Tek Mızrak Anılar-1**. Ankara: Kaynak Yayınları, 1983.

Balkan, Aydemir. **Akşam Nöbeti**. İstanbul: Boyut Kitapları, 2003.

Baltalı, Dr. Kemal. **1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi**. Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1959.

Bayazıt, Bekir Sami. **1865-1866 Kurtdağı, Cebel-i Bereket, Kozanoğulları İsyanı ve Güneydeki Aşiretlerin İskânları**. 2. bs., Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2008.

Bazna, Elyesa. **Ankara Casusu: Çiçero**. İstanbul: Karizma Yayınları, 2000.

Bilge, A. Suat, Ahmet Şükrü Esmer, Mehmet Gönlübol, Oral Sander, Cem Sar, Duygu Sezer, Haluk Ülman. **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**. 2. bs., Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.

Birinci, Necat. **Menemenlizâde Mehmet Tahir Hayatı ve Eserleri**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.

Caine, Barbara. **Biyografi ve Tarih**. ç. Müge Sözen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Cevdet Paşa. **Tezakir (29-31)**. c. I-IV, yay. Cavid Baysun, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.

Charles, Füsun Dülger. **Bir Diplomatın Hayat Yolculuğu, Büyükelçi Cevdet Dülger'in Anıları ve Hayatı**. Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Bahar Yasemin Ünlüsoy, İstanbul: Yazardan Direkt, 2018.

Çadırcı, Musa. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Çağlayangil, İhsan Sabri. **Kader Bizi Una Değil Üne İtti, Çağlayangil'in Anıları**. haz. Tanju Cılızoğlu, 3. bs., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2007.

Çelik, Kemal. **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Çetin, Mahmut. **Boğaz'daki Aşiret**. 8. bs., İstanbul: Biyografi Net İletişim ve Yayıncılık, 2018.

Çoban, Bekir Zakir. **Papa John XXIII, Angelo Guiseppe Roncalli, Doğumundan Venedik Patrikliğine (1881-1958)**. İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2012.

Deringil, Selim. **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**. 4. bs., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

Dikerdem, Mahmut. **Hariciye Çarkı, Anılar**. İstanbul: Cem Yayınevi, 1989.

Ebuzziya Tevfik. **Yeni Osmanlılar Tarihi**. c. 3, Bugünü Türkçeye Uygulayan: Şemsettin Kutlu, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.

Ekrem, Selma. **Peçeye İsyan**. ç. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1998.

Ener, Kasım. **Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış**. 8. bs., Adana: Hürsöz Gazetecilik, Yayıncılık ve Matbaacılık, 1990.

Erim, Nihat. **Günlükler 1925-1979**. c. 1, haz. Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Ergin, Osman. **Türkiye Maarif Tarihi**. c. 1-2, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

_____. **Türkiye Maarif Tarihi**. c. 3-4, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

_____. **Türkiye Maarif Tarihi**. c. 5, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Erkin, Behiç. **Hatırat 1876-1958**. haz. Ali Birinci, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010.

Erkin, Feridun Cemal. **Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar**. c. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980.

_____. **Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği**. c. II, Kısım I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

_____. **Dışişlerinde 34 Yıl, Madrid, Paris, Londra Büyükelçiliği**. c. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.

_____. **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**. Ankara: Başnur Matbaası, 1968.

Fuat, Mehmet. **Namık Kemal, Yaşamı, Düşünce Dünyası, Sanatçı Kişiliği, Seçme Yapıtları**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Girgin, Kemal. **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri, Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.

_____. **T.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (70 Yılın Panoraması) 1923-1993**. Ankara: [y.y.], 1993.

_____. **Dünyanın Dört Bucağı, Bir Diplomatın Anıları 1957-1997**. İstanbul: AD Kitapçılık, 1998.

Goloğlu, Mahmut. **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – II, Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Gökmen, Oğuz. **Diplomasi, Savaşta ve Barışta Diplomasi!**. İstanbul: Yamaç Ofset, 2006.

Güçlü, Yücel. **Eminence Grise of the Turkish Foreign Service: Numan Menemencioğlu**. Ankara: [y.y.], 2002.

Güneş, İhsan. **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet**. c. I., Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü, 1997.

_____. **Türk Parlamento Tarihi, TBMM –V. Dönem (1935-1939)**. I. Cilt, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 33, 2004.

Günver, Semih. **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü, Z, "Zorro" Gibi**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.

_____. **Bir Kiraz Ağacı Olsaydım, Bir Hariciyecinin Anıları**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.

_____. **Garip Ada'nın Garip Eşeği, "Yaşanmış Öyküler"**. [y.y.y.]: Milliyet Yayınları, 1990.

Gürsakal, Necmi, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2001.

Halit Ziya. **Kırk Yıl**. c. II. İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat, 1936.

Harris, George S.. **Atatürk's Diplomats**. İstanbul: The ISIS Pres, 2010.

Hekimoğlu, Müşerref. **Anılar "Bir Cumhuriyet Kızı"**. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2005.

_____. **Başkent Günleri**. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1990.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**. c. IV, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

İnönü, Erdal. **Anılar ve Düşünceler 1**. c. 1, 17. bs., İstanbul: İdea İletişim Hizmetleri, 1998.

_____. **Anılar ve Düşünceler 2**. c. 2, 6. bs., İstanbul: İdea İletişim Hizmetleri, 1998.

İpekçi, Abdi. **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**. İstanbul: Dünya Kitapları, 2004.

Kalaycıoğlu, Funda. **Nüveyre, Yüz Yılın Masalı**. 12. bs., İstanbul: Remzi Kitapevi, 2005.

Kayaoğlu, Taceddin. **Osmanlı Hâriciyesinde Gayr-i Müslimler (1852-1925)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Kıvırcık, Emir. **Büyükelçi**. İstanbul: GOA, 2007.

Knatcgbull-Hugessen, Hughe. **Savaşta ve Barışta Bir Diplomat: Büyük Britanya'nın Türkiye Büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull-Hugessen'in Anıları**. ç. Ahmet Özgiray, İstanbul: Er Yayınları, 2017.

Koloğlu, Orhan. **Cercle D'orient'dan Büyük Kulüp'e**. İstanbul: Boyut Kitapları, 2005.

Kuneralp, Sinan. **Son Dönem Osmanlı Erkânı ve Ricali (1839-1922)**. İstanbul: İsis, 1999.

Kuneralp, Zeki. **Sadece Diplomat**. İstanbul: İstanbul Matbaası, [y.t.y.].

Kuntay, Mithat Cemal. **Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında**. c. I, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

_____. **Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında**. c. II. Kısım 2, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Kütükoğlu, Mübahat S. **Tarih Araştırmalarında Usûl**. 2. bs., İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1991.

Marmara, Rinaldo. **Türk Dostu Papa Roncalli XXIII (1881-1963)**. 7. bs., Türkçesi: Dominik Pamir, İstanbul: Vatikan Büyükelçiliği İstanbul Temsilciliği 2006.

Massigli, René. **La Turque Devant La Guerre: Mission A Ankara 1939-1940**, **(Savaş Karşısında Türkiye: Ankara'daki Görev; 1939-1940)**. Paris: Librrairie Plon, 1964.

M. Cemil. **Hukuku Düvel, Devletler Arası Münasebat**. İkinci Kitap, İstanbul: Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1934.

Melek, Dr. Abdurrahman. **Hatay Nasıl Kurtuldu**. 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

Melek, Faik. **Hepsi Geldi Geçti... (Dışişlerinde 43 Yıl)**. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994.

Menemencioğlu Ahmet Bey, **Menemencioğulları Tarihi**. yay. haz. Yılmaz Kurt, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.

Menemenlizade Edhem. **Lotus Meselesi**. yay. haz. Dr. Yasin Poyraz, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2011.

Mert, Dr. Özcan. **XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.

Moyzisch, L. C. **Çiçero Operasyonu**. İstanbul: Q-Matris Yayınları, 2004.

Nadi, Nadir. **Perde Aralığından**. 2. bs., İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, [y.t.y.].

Nesimi, Abidin. **Yılların İçinden**. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977.

Olgaçay, İsmail Berduk. **Tasmalı Çekirge**. 2. bs., İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.

Orhonlu, Cengiz. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı**. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, 1987.

Öndeş, Osman. **Bin Renk Bir Ömür Sefire Emine Esenbel'in Anıları**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

Öztürk, Kazım. **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**. İstanbul: Baha Matbaası, 1968.

Pakalın, Mehmet Zeki. **Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)**. [y.y.y]: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını N0: 1977-180/IV.

Rubin, Barry. **İstanbul Entrikaları**. ç. Selim Atalay, 3. bs., İstanbul: Doğan Kitap, 2007.

Sanal, Türker. **Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti**. Ankara: Sim Matbaacılık, 1995.

Saray, Mehmet. **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri**. 2. bs., Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.

Selçuk, Hamdi. **Hatay'ın O Günleri**. İstanbul: Özdemir Basımevi, 1971.

Soyak, Hasan Rıza. **Atatürk'ten Hatıralar**. 6. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Soysal, İsmail. **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**. I. Cilt (1920-1945), 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

_____. **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları**. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1965.

_____. **Türk Dış Politikası İncelemeleri için Kılavuz (1919-1993)**. İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, 1993.

Sümer, Faruk. **Oğuzlar**. İstanbul: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1999.

Şimşir, Bilal N. **Bizim Diplomatlar**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996.

_____. **Türk Yahudiler, Avrupa Irkçılarına Karşı Türkiye'nin Mücadelesi, Belgeler (1942-1944)**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2010.

_____. **Türk Yahudiler-II, Avrupa Irkçılarına Karşı Türkiye'nin Mücadelesi**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2010.

Tamkoç, Metin. **The Warrior Diplomats**. Slat Lake City: University Of Utah Press, 1976.

Tekin, Mehmet. **Hatay Tarihi**. Antakya: Hatay Kültür ve Sanat Vakfı, 1993.

Toros, Taha. **Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Tuncer, Erol - Danacı, Necati. **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**. Ankara: TESAV Yayınları No: 21, 2003.

Tunçer, Polat. **İttihatçı Cavit Bey**. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.

Türkay, Cevdet. **Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**. İstanbul: Tercüman, Kaynak Eserler Serisi 1, 1979.

Türkgeldi, Ali Fuat. **Görüp İşittiklerim**. 3. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.

Uran, Hilmi. **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**. yay. haz. Cem Çobanlı, Pınar Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Us, Asım. **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler**. İstanbul: Vakıt Matbaası, 1964.

Üçok, Coşkun. **Siyasal Tarih (1789-1960)**. 2. bs., Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1978.

Ülkümen, Selahattin. **Selahattin Ülkümen'in Anıları, Bilinmeyen Yönleriyle Bir Dönemin Dışişleri**. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 1993.

Ünlütürk, Cemil. **Kapat Kokmasın, Sus Duymasın, Ört Görünmesin!, (Monşerler) Hikâye-i Hariciye**. Ankara: İsim Yayınları, 2011.

Von Papen, Franz. **Alman Büyükelçi Franz Von Papen'in Anıları**. ç. Ahmet Özgiray, İstanbul: Er Yayınları, 2017.

Weisband, Edward. **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye**. ç. M. A. Kayabağ-Örgen Uğurlu, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2002.

Yalçın, Hüseyin Cahit. **Tanıdıklarım**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Yıldırım, Ali, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Seçkin Yayınevi, 1999.

Yurtsever, Cezmi. **Çukurova Türkmenleri**. Adana: Çukurovalı Yayınları, [y.t.y.].

_____. **Eşkiya**. Adana: Ekrem Matbaası, 2016.

Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları. haz. Metin Kayhan Özgün, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

Asım Us'un Hatıra Notları. İstanbul: Vakit Matbaası, 1966.

Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]. haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.

Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938. Toplayan: Özel Şahingiray, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,1955.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937). III, 2. bs., Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1961.

Belgelerle Osmanlı Döneminde Tekirdağ. [y.y.y.]: Seçil Ofset, 2014.

İkinci Cihan Harbinin Meşhurları 1938-1945. haz. Ferda Kocaçimen, Ankara: Akbaba Kitabevi, 1945.

İkinci Dünya Harbi'nde Türk Dış Siyaseti, Dışişleri Bakanlığı'nın Onbir Telgrafı. Derleyen ve Yorumlayan: Zeki Kuneralp, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1982.

İsmet İnönü, Defterler (1919-1973). haz. Ahmet Demirel, c. 2, 3. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

İsmet İnönü, Hatıralar. haz. Sabahattin Selek, 3. bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009.

Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl. haz. Numan Menemencioğlu, İstanbul: Akşam Matbaası, 1935.

Lozan Telgrafları, Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı (Kasım 1922-Şubat 1923). c. 1, haz. Bilal N. Şimşir, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.

Namık Kemal Antolojisi. Toplayan: Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitapevi, 1942.

Namık Kemal'in Hususi Mektupları, İstanbul ve Midilli Mektupları-I. c. II, haz. Fevziye Abdullah Tansel, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Namık Kemal'in Hususi Mektupları, VI. Midilli Mektupları-II. c. III, haz. Fevziye Abdullah Tansel, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

TBMM Albümü 1920-2010. 1. Cilt 1920-1950, 2. bs., Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

TBMM Albümü 1920-2010. 2. Cilt 1950-1980, 2. bs., Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

TBMM Albümü 1920-2010. 4. Cilt 1960-1983, 2. bs., Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. ed. Baskın Oran, Cilt 1: 1919-1980, 20. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Türkiye'de Kim Kimdir, "Yaşayan Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi". haz. Osman Nebioğlu, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1961-1962.

Tezler

Bülbül, İrfan. "Numan Menemencioğlu'nun Türk Dış Politikasındaki Rolü". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1997.

Çetin, Remzi. "II. Dünya Savaşı'nda Numan Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığı (1942-1944)". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010.

Makaleler

Akgün, Ömer Faruk. "Nâmık Kemâl. Namik Kamal (1840-1888)". **İslam Ansiklopedisi**. 9. Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988: 54-72.

Akpınar, Mahmut. "Osmanlı Hariciye Nazırları (1836-1922)". **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**. Güz/Autum, s. 35 (2015): 173-205.

Akyıldız, Ali. "Sened-i İttifak". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009: 512-514.

_____. "Şûrâ-yı Devlet". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010: 236-239.

Aslantepe, Sevsen. "Türkiye'nin 1920-1998 Döneminde Yabancı Devletlere Yolladığı Temsilciler". **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**. yay. haz. İsmail Soysal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999: 761-802.

Bilge. Mustafa L. "Mustafa Paşa, Buşatlı (1797-1860)". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006: 344-345.

Birlik, Gültekin Kamil. "Celal Bayar'ın Başbakanlığı İsmet İnönü'den Devralması ve Bunun Siyasi Müsteşarlık Üzerine Etkisi". **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**. s. 46 (Güz 2010): 255-293.

Bulduk, Üçler. "Bozdoğan Yörükleri ve Yaylak-Kışlak Sahaları". yay. haz. Tufan Gündüz, **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**. Ankara: Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, 2000: 71-82.

Çakır, Musa. "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Askerî Lojistik Hizmet ve Destek Sağlamaya Yönelik İngilizlerle Yapılan Temaslar". **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997-İstanbul)**. (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1998): 406-421.

Dumont, Paul. "1865 Tarihinde Güney-Doğu Anadolu'nun Islahı". ç. Bahattin Yediyıldız, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**. s. 10-11 (1979-1980): 369-394.

Erdoğan, Kutluay. "Işık Lisesi". **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**. c. 4, 2. bs., İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 2003: 114.

Esmer, Ahmet Şükrü. "Savaş İçinde Türk Diplomasisi (1939-1945)". **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**. yay. haz. İsmail Soysal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999: 343-359.

Gövsa, İbrahim Alâettin. "Menemencioğlu, Numan [Doğ. 1893]". **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**. [y.y.y.]: Yedigün Neşriyat, [y.t.y.]: 252.

Güçlü, Yücel. "Portrait of A Secretary-General of the Turkish Ministry of Foreign Affairs: Numan Menemencioğlu". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. c. XVI., s. 48 (Kasım 2000): 837-856.

Gülmez, Nurettin - Demirkollu, Ceyhun. "Bir İstihbarat Savaşı: Çiçero Olayı". **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 11, s. 2 (2013): 414-430.

Güler, Ali. "İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Konferanslarda Türkiye'nin Savaşa Sokulması ile İlgili Müttefik Teşebbüsleri". **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997-İstanbul)**. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1998: 102-120.

Günver, Semih. "Dışişleri Meslek Memuru". **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**. yay. haz. İsmail Soysal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999: 739-745.

Gürün, Kamuran. "Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'na Sokma Çabaları". **Belleten [Dergisi]**. c. LII, s. 204 (Kasım 1998):1455-1468.

_____. "Tarih ve Hatırat". **Belleten [Dergisi]**. c. LX, s. 227, (Nisan 1996): 227-231.

Halaçoğlu, Yusuf. "Fırka-i Islahiye ve Yapmış Olduğu İskân". **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**. s. 27 (Mart 1973): 1-20.

Jaeschke, Prof. Dr. G. "I. ve II. Dünya Savaşlarında Türkiye'nin Dış Politikası". Türkçeye Çeviren: Mihin Lugal, **Belleten [Dergisi]**. c. XLI, s. 163 (Temmuz 1977): 733-743.

Karakoç, Ercan. "Atatürk'ün Hatay Davası". **Bilig [Dergisi]**. s. 50 (2009): 97-118.

Koray, Enver. "Yeni Osmanlılar". **Belleten [Dergisi]**. c. XLVII, s. 186 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983): 563-582.

Korbek, Ergun. "İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Arasındaki Adana Görüşmesi (30-31 Ocak 1943)". **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 20-22 Ekim 1997–İstanbul**. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Bakanlığı Yayınları, 1998: 81-95.

Koloğlu, Orhan. "125 Yaşına Hazırlanan Bir Kulüp, İstanbul'un Serkldoryan'ı". **Popüler Tarih [Dergisi]**. s. 60 (Ağustos 2005): 28-33.

Kuneralp, Sinan. "Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri". **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**. yay. haz. İsmail Soysal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999: 113-126.

Kurt, Yılmaz. "Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri I (77 Belge ile Birlikte)". **Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi**. c. XXI, s. 25, 2000, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001): 85-187.

_____. "Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri II". **Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi**. c. XXX, s. 34 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2009): 1-65.

_____. "Menemencioğulları'nın Kökeni". **Yücel Özkaya'ya Armağan Yazılar**. ed. Hamiyet Sezer Feyzioğlu, (Ankara: Hel Yayınları, 2015): 177-192.

Kutluoğlu, Muhammet Hanefi. "Kavalalı Mehmed Ali Paşa (ö. 1849)". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002: 62-65.

Küçük, Evren. "Türkiye'de Nazi Almanya Propagandasına Bir Örnek: Ankara ve İstanbul'da Alman Mimari Sergileri". **Ankara Araştırmaları Dergisi**. Yıl: 1, s. 6 (Haziran, 2018): 23-38.

Menemencioğlu, Numan. "Devletler Hukuku Türk Enstitüsünü Açış Nutku". **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**. Cilt VIII, s. 3-4 (1943): 363-368.

Mert, Özcan. "Âyan". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991: 195-198.

_____. "Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi". **Osmanlı Ansiklopedisi**. c. 6, ed. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999: 174-180.

_____. "Çapanoğulları". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993: 221-224.

_____. "Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917)". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. c. VII, s. 20 (Mart 1991): 331-346.

Nuza, Fehmi. "Cemal Paşa'yı Kimler Öldürdü veya Öldürttü". **Türk Kültürü Dergisi**. Yıl: 21, s. 243 (Temmuz 1983): 454-464.

Özcan, Abdülkadir. "Topal Osman Paşa". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012: 244-246.

Özkaya, Yücel. "Merkezî Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar". **Osmanlı Ansiklopedisi**. c. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999: 165-173.

Öztoprak, İzzet. "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askerî Yönü". **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997-İstanbul)**. (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1998): 182-209.

Pakalın, Mehmet Zeki. "Abdullah Bey (Abdullah Eşref Bey)". **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**. c. 1, yay. haz. Mehmet Metin Hülagü, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008): 16-17.

_____. "Asaf Paşa (Mehmet Asaf Paşa)". **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**. c. III, yay. haz. Gülbadı Alban, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008: 121-124.

_____. "Rifat Bey (Mehmet Rifat Bey, Topal)". **Sicill-i Osmanî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**. c. XV, yay. haz. Ayhan Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008: 25-32.

_____. "Said Halim Paşa (Mehmed Said Halim Paşa, Prens Said Halim Paşa)". **Sicill-i Osmani Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi**. c. XVI, yay. haz. Serdar Sakin, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008: 70-85.

Sansar, M. Fatih. "Tanzimat Döneminde Çukurova Hanedan Ailelerinin Tasfiyesi". **Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 3, s. 1 (2005): 81-95.

Soysal, İsmail. "1936 Montreux Sözleşmesi ve Sonradan Çıkan Sorunlar". **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**. yay. haz. İsmail Soysal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999: 309-325.

_____. "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı". **Belleten [Dergisi]**. Cilt: XLVI, s. 182 (Ocak 1982): 367-414.

Süreyya, Mehmed. "Ahmet Bey (Hacı)". **Sicill-i Osmani**. c. 1, yay. haz.: Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996: 157.

_____. "Tevfik Mehmet Paşa (Menemencizâde)". **Sicill-i Osmani**. c. 5, yay. haz. Nuri Bayraktar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996: 1632.

_____. "Tevfik Mustafa Paşa". **Sicill-i Osmani**. c. 5, yay. haz. Nuri Bayraktar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996: 1632-1633.

Şimşir, Dr. Bilal. "Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzyılında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. c. XXII, s. 64-65-66 (Mart-Temmuz-Kasım 2006): 15-89.

Toros, Taha. "Tanzimat'ın İlanından Sonra Papalıkla İlk İlişkilerimiz". **Tarih ve Toplum Dergisi**. c. 19, s. 109 (Ocak 1993): 26-30.

Uçman, Abdullah. "Mehmet Tahir, Menemenlizâde". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 28, (Ankara, 2003): 534-535.

Ulutaş, Songül. "Tarsus Şer'iye Sicilleri ve Arşiv Belgeleri Işığında Menemencioğlu Aşireti'nin Mısırlılara ve Osmanlı Devleti'ne İkili Yardım Faaliyetleri (1832-1841)". **Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 15, s. 1 (2006): 369-392.

Uzun, Hakan. "Montreux Boğazlar Sözleşmesinin Yankıları". **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**. s. 61 (Güz 2017): 393-435.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Âyan". **İslam Ansiklopedisi**. c. 2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961: 40-42.

Yalçın, Dr. Osman. "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi". **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**. s. 47 (Bahar 2011): 701-731.

Yurdusev, A. Nuri. "Osmanlı Mirası ve Türk Dış Politikası Üzerine". **Yeni Dönem Türk Dış Politikası, Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**. ed. Osman Bahadır Dinçer ve diğerleri, 3. bs., (Ankara: USAK Yayınları, 2010): 47-54.

Yümlü, Murat. "Agâh Aksel'in Diplomatik Kariyeri ve Belgrad Dönemine Dair Değerlendirmeler". **History Studies**. Volume: 3, s.1 (2011): 253-273.

"Adana". **Yurt Ansiklopedisi**. c. 1, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982: 7-181.

"Cevat Açıkalın'ın Anıları: 2. Dünya Savaşının ilk Yılları (1939-1941)". **Belleten [Dergisi]**. ed. İsmail Soysal, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Cilt: LVI, s. 217 (Aralık 1992): 985-1079.

"Hasan Enver Paşa". **Tarih ve Toplum [Dergisi]**. c. 1, s. 1 (Ocak 1984): 6.

"Menemencioğlu, Etem (1878-1963)". **Büyük Ansiklopedi**. c. 10, İstanbul: Milliyet Yayınları, [y.t.y.]: 3895.

"Menemencioğlu (Etem)". **Meydan-Larousse**. Ek Cilt, Yayımlayan: Safa Kılıçoğlu, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1976: 578.

"Menemencioğlu, Hasan (1891-1952)". **Büyük Ansiklopedi**. c. 10, (İstanbul: Milliyet Yayınları, [y.t.y.]): 3895.

"Menemencioğlu, (Streater) Nermin". **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**. c. 6, İstanbul: Dergâh Yayınları, [y.t.y.]: 259.

"Menemenlizâde Mehmet Tahir". **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**. c. 6, İstanbul: Dergâh Yayınları, [y.t.y.]: 259-262.

"Rektör Cemil Bilsel'in Nutku". **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**. Cilt VIII, s. 3-4 (1942): 357-362.

Süreli Yayınlar

Abalıoğlu, Yunus Nadi. "Numan Menemencioğlu'nun Nutku Tarihi Bir Vesika Mahiyetini Haizdir". **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Mayıs 1943.

"Açık Bulunan Mebusluklara C.H.P.'nin Namzetleri Seçildiler". **Ulus Gazetesi**. 10 Ağustos 1942.

"Adana Görüşmeleri". **Vakit Gazetesi**. 3 Şubat 1943.

"Adana Konferansının Hariçteki Akisleri". **Vakit Gazetesi**. 4 Şubat 1943.

"Adana Mülakatı Nasıl Oldu". **Akşam Gazetesi**. 2 Şubat 1943.

"Alman Gazetelerinin Türk Siyasetini Tefsir ve Mütalaaları". **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 İkinciteşrin 1943.

"Almanya'yı Protesto Ettik". **Tanin Gazetesi**. 18 Haziran 1944.

Altay, Neşet Halil. "Montrö Mektupları: 15 "Montrö Konferansı ve Türk Diplomatları". **Ulus Gazetesi**. 26 Temmuz 1936.

"Ankara ve İzmir'de Dün Yapılan Milli Küme Maçları". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Nisan 1941.

"Ankara'da Tenis Maçları". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Temmuz 1941.

"Ankara'da Hatay Zaferinin Tesidi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Şubat 1937.

"Anlaşmanın Metni". **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 İkincikânun 1937.

"Antakya Meselesi Milletler Cemiyetine mi Veriliyor?". **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 İkinciteşrin 1936.

"Antakyalıların Protestosu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Birinciteşrin 1936.

"Antakya'da Halka İşkence Yapılıyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 İkinciteşrin 1936.

"Antakya'da İntihabat Nasıl Cereyan Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 İkinciteşrin 1936.

"Antakya'da Rey Veren Yedi Müntehibisani Kimmiş". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Birincikânun 1936.

"Antakya'da Vaziyet Nazik Bir Safhada". **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 İkinciteşrin 1936.

"Antakya'nın Protestosu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Birinciteşrin 1936.

Atay, Falih Rıfkı. "Yeni Hariciye Vekilimiz". **Ulus Gazetesi**. 14 Ağustos 1942.

_____. "Kahire'deki Buluşma". **Kızılay Gazetesi**. 10 İlkkânun 1943.

_____. "Fransa'nın Tanınması". **Ulus Gazetesi**. 25 İlkteşrin 1944.

"Avrupa Matbuatı Bu kararın Zaruri Olduğunda Müttefik...". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Temmuz 1936.

Aytül, Turhan. "İnönü'nün Mutfağı, Atatürk'ün Sofrasından Daha Dar ve Küçüktü". **Milliyet Gazetesi**. 3 Nisan 1979.

Balkan, Aydemir. "Paris'te Cumhuriyetin 29 uncu Yıl Dönümü". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 İkinciteşrin 1952.

"Başvekil, Genelkurmay Reisi ve Hariciye Vekili Dün Ankara'ya Döndüler". **Ulus Gazetesi**. 2 Şubat 1943.

"Başvekilimiz Alman Mimari Sergisinde". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Şubat 1943.

"Başvekilimiz Menemencioğlu'nu Kabul Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Mart 1938.

"Başvekilin Mühim Nutku". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Mart 1943.

"Başvekilin Belgrad Seyahati". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Nisan 1937.

"Bedi Büktaş Vefat Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Şubat 1941.

"Beynelmilel Vaziyet Çok Karışık". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Nisan 1936.

"Bir Türk Kadının Paris'te Açtığı Sergi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Haziran 1956.

Birgen, Muhittin. "Perde Aralığından Takip Ettiğimiz Celse!". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Haziran 1936.

"Boğazdan Geçmek İsteyen Alman Gemileri". **Tanin Gazetesi**. 13 Haziran 1944.

"Boğazdan Geçen Alman Ticaret Gemileri". **Vatan Gazetesi**. 6 Haziran 1944.

"Boğazlar İşinin Tetkikini İstedik". **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Nisan1936.

"Boğazlar Meselesi, Hükümetimiz Alakadar Devletlere Müracaate Karar Verdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 Nisan 1936.

"Boğazlar Hakkındaki Notamıza Sovyetlerin Verdiği Cevab". **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Nisan 1936.

"Boğazlar Davası, Fransız ve Yugoslav Cevabı Lehimize Olacak". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Nisan 1936.

"Boğazlar Meselesi, Fransa da Cevabını Dün Lehimize Olarak Verdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Nisan 1936.

"Boğalar Davamız, M. Flanden Elçimiz ve Numan Rifat'la Görüştü". **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Mayıs 1936.

"Boğazlar Konferansı, Hariciye Vekilimiz Devletleri İçtimaa Davet Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Mayıs 1936.

"Boğazlar Konferansı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Haziran 1936.

"Boğazlar Konferansı Dün Montrö'de Açıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Haziran 1936.

"Boğazlar Konferansı, Murahhas Heyetimiz Dün Ankara'dan Hareket Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Haziran 1936.

"Boğazlar Konferansı Bugün Montrö'de Saat 4'te Toplanıyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Haziran 1936.

"Boğazlar Meselesi 25 Haziran'da Görüşülecek". **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Mayıs 1936.

"Boğazlar Davasında Yeni Safha, İngilizler Yeni Bir Proje Verecekler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Temmuz 1936.

"Boğazlar Konferansına İtalya'da İltihak Edecek". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Temmuz 1936.

"Boğazlar Rejimi, Mukavele Yarından İtibaren Tatbik Edilecek". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Ağustos 1936.

"Boğazlar Mukavelesinin Tatbikine Başlandı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Ağustos 1936.

"Boğazlar Meselesi, Londra, Başvekilin Beyanatını Takdirle Karşıladı". **Yeni Sabah Gazetesi**. 17 Haziran 1944.

"Boğazlardan Geçtiği İddia Edilen Alman Gemileri". **Tanin Gazetesi**. 9 Haziran 1944.

"Boğazlardan Geçen Alman Gemileri". **Tanin Gazetesi**. 11 Haziran 1944.

"Boğazlardan Geçerek Akdeniz'e Giden Alman Gemileri Hakkında, Avam Kamarasında Dün M. Eden Demeçte Bulundu". **Ulus Gazetesi**. 15 Haziran 1944.

"Boğazlardan Geçen Alman Gemileri Meselesi, Lord Vansittart'ın Tenkidi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Haziran 1944.

"Boğazlardan Geçen Alman Gemilerin Muayenesinde Gerek Askeri, Gerek Sivil Hiçbir Memurun İhmal Göstermediği Anlaşıldı". **Ulus Gazetesi**. 21 Haziran 1944.

"Boğazlardan Geçirilmeyen Kassel". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Haziran 1944.

"Boğazlardan Döndürülen Alman Gemileri". **Tanin Gazetesi**. 24 Haziran 1944.

"Boğazları Tahkim Etmişiz". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Nisan 1936.

"Boğazları İşgal Ettiğimiz Haberi Asılsız". **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Nisan 1936.

"Boğazların Tahkimi, Bir Atina Gazetesi İtalya'dan Endişe Ettiğimizi Yazıyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Nisan 1936.

"Boğazların Tahkimi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Nisan 1936.

"Boğazların Tekrar Tahkimi İçin, Verdiğimiz Projenin Esbabı Mucibesi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Haziran 1936.

"B. Menemencioğlu Kahire'ye vardı". **Ulus Gazetesi**. 7 İlkkânun 1944.

"B. Menemencioğlu Dün İtimatnamesini Verdi". **Ulus Gazetesi**. 31 İlkkânun 1944.

"B. Menemencioğlu'nun Hariciye Vekilliğine Tayinini, Bulgaristan Memnunlukla Karşılıyor". **Ulus Gazetesi**. 17 Ağustos 1942.

"B. Menemencioğlu ve Yabancı Devletler Hariciye Nazırları Arasında Telgraflar". **Ulus Gazetesi**. 18 Ağustos 1942.

"B. Menemencioğlu İçin Peşte Basını Dostane Tefsirler Yapmağa Devam Ediyor". **Ulus Gazetesi**. 21 Ağustos 1942.

"B. Menemencioğlu Ankara'ya Döndü". **Ulus Gazetesi**. 28 Temmuz 1936.

"B. Menemencioğlu, Beyrut'ta ve Şam'da Parlak Merasimle Karşılanacak". **Yeni Adana Gazetesi**. 8 İkinciteşrin 1937.

"B. Menemencioğlu Suriye'de Dostça Gösterilerle Karşılandı". **Ulus Gazetesi**. 11 Sonteşrin 1937.

"B. Menemencioğlu Beyrut'ta". **Ulus Gazetesi**. 13 Sonteşrin 1937.

"Bugün Bütün Türkiye Hatay Zaferini Tesid Edecek". **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 İkincikânun 1937.

"Bulgaristan Boğazlar İçin Müsbet Cevab Verdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Nisan 1936.

"Bütün Tazyik ve İşkencelere Rağmen". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 İkinciteşrin 1936.

"Bütün Yurd Hatay Zaferini Kutladı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Şubat 1937.

"Büyük Millet Meclisi'nin Yedinci Devresi Dün açıldı". **Ulus Gazetesi**. 9 Mart 1943.

"Büyük Bayram Dün Hararetle Kutlandı, Paris'te". **Milliyet Gazetesi**. 31 Ekim 1950.

"Büyük ve Acı Kaybımız [Müeyyet Menemencioğlu]". **Milliyet Gazetesi**. 11 Kasım 1965.

"Cemil Mardam Suriye Petrollerini Feda Etmiş". **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Haziran 1939.

"Cenevre'de Nikbinlik". **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Şubat 1937.

"Cenevre'de İçtimaı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Mart 1937.

"Cenevre'de Son Bir Pürüz". **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 İkincikânun 1937.

"Cenevre'de Neşredilen Resmi Tebliğ". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 İkincikânun 1937.

"Cenevre'de Türk ve Fransız Müzakereleri". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 İkincikânun 1938.

"Cenevre'de Varılan Karar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 İkincikânun 1938.

"Cenevre'deki Komite Tekrar Faaliyet Başladı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Mart 1937.

"Cenevre'deki Heyetimiz Memleketimize Dönüyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Mart 1937.

"CHP Meclis Grubunun Dünkü Toplantısında İnönü'nün Kahire Seyahatine Dair Hariciye Vekili İzahat Verdi". **Ulus Gazetesi**. 15 İlkkânun 1943.

"C. H. Partisi Namzedleri". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Şubat 1943.

"Churchill Adana'da Nasıl Karşılandı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Şubat 1943.

Coşar, Ömer Sami. "Türk Hariciyesinin Kaybı, Dışişleri Bakanlığında Numan Menemencioğlu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Şubat 1958.

Daver, Abidin. "Boğazlar Meselesi, Karadeniz Meselesi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Haziran 1936.

_____. "Konferans Etrafındaki Tetkikler, İngiliz Tekliflerini Asla Kabul Edemeyiz". **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 Temmuz 1936.

"Delege Durrieux'nün Muhabirimize Söyledikleri". **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Temmuz 1937.

"Delege Garo Azledildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Haziran 1938.

"Delegelerimiz, Dünkü İçtimada Komiteye Bir Proje Tevdi Ettiler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Mart 1938.

"Devlet Vekilliği, Numan Rifat Menemencioğlu'nun Getirileceği Söyleniyor". **Yeni Adana Gazetesi**. 4 Mart 1937.

"Devletler Hukuku Türkiye Enstitüsü". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Mayıs 1943.

"Devletlere Verdiğimiz Notanın Metnini Aynen Neşrediyoruz". **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Nisan 1936.

"Değişmeyen Türk Politikası". **Yeni Sabah Gazetesi**. 17 Haziran 1944.

"Dış İşleri Siyasi Müsteşarlığında". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Ağustos 1937.

Doğrul, Ömer Rıza. "Türk Milli Siyasetinin Zaferi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Şubat 1943.

_____. "Tarihî Bir Konferans". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Şubat 1943.

_____. "Adana Konferansı Üzerindeki Mütalaalar Dolayısile". **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Şubat 1943.

"Dost Rusya da Dün Montrö Mukavelesini Tasdik Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Ağustos 1936.

"Dostane Mukabeleler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Haziran 1936.

"D.P. 427 Mebusluk Kazandı". **Son Posta Gazetesi**. 29 Ekim 1957.

"Durrieux'nün Antakya'daki Beyanatı, Şaşılacak Bir Ukalalık Numunesi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Temmuz 1937.

"Durumda Aydınlık". **Yeni Sabah Gazetesi**. 18 Haziran 1944.

"Dün Ankara'dan Gelen Başvekilimiz Cemil Mürdümü Kabul Ederek Görüştü". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Haziran 1937.

"Dün Atatürk'ün Reisliğinde Mühim Bir Toplantı Yapıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Şubat 1937.

"Dün Ankara'dan Gelen Başvekilimiz Cemil Mürdüm'ü Kabul Ederek Görüştü". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Haziran 1937.

"Dün Ankara'da Bir İtalyan Gravür Sergisi Açıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Şubat 1938.

"Dün Gece 12'de Almanya İle Siyasi Ve İktisadi Münasebetlerimizi Kestik". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Ağustos 1944.

"Dünkü Tekirdağlı-Babaeskili Karşılaşmasında, Tekirdağlı Hüseyin Hakem Kararıyla Üstün İlan Edildi". **Ulus Gazetesi**. 6 Eylül 1943.

"Eden'in Beklenen Beyanatı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Birincikânun 1943.

Ekmekçi, Mustafa. "Köy Enstitüleri Vakfı: (14), Acı Ama Gerçek". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Temmuz 1994.

"Eski Hariciye Vekili ve İstanbul Mebusu B. Numan Menemencioğlu Paris Büyük Elçiliğine Tayin Olundu". **Ulus Gazetesi**. 12 Sonteşrin 1944.

"Eski Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu Vefat Etti". **Son Posta Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"Eski Paris Büyük Elçimiz Menemencioğlu Vefat Etti". **Yeni Sabah Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"E. Menemencioğlu Vefat Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Ağustos 1965.

"Fethi Okyar Dün İstifa Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Mart 1941.

"Fevkalâde Olarak Dün C.H.P. Meclis Grubu Toplandı". **Ulus Gazetesi**. 17 Haziran 1944.

"Finlandiya'nın Yeni Ankara Elçisi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Mayıs 1940.

"Fransa ile Teati Ettiğimiz Notalar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Birincikânun 1936.

"Fransa ile Yaptığımız Muahedeler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Haziran 1937.

"Fransa'da Bir Türk Sergisi". **Milliyet Gazetesi**. 24 Ocak 1953.

"Fransız Heyeti de Bir Proje Verdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Nisan 1937.

"Fransız Zabitleri Hatay Köylerine Dağıldılar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 İkincikânun 1937.

"Fransız Muvakkat Hükümeti'nin tanınmasından Sonra, Hükümetimiz de Fransa'ya Bir Büyükelçi Tayin Edecek". **Ulus Gazetesi**. 25 İlkteşrin 1944.

"Gazi Koşusunu İlhami Aytaç'ın Toros'u Kazandı". **Ulus Gazetesi**. 5 Haziran 1944.

Giz, H. A. "Tarihten Yapraklar, "M. Churchill'in Türkiye'ye Yaptığı İlk Seyahat". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Şubat 1943.

"Güzide Devlet Adamımız Hariciye Vekaletine Tayin Edildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Ağustos 1942.

"Hakkın Zaferi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 İkincşteşrin 1936.

"Halep'te Kanlı Arbedeler Oldu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Birinciteşrin 1936.

"Halkevleri Bayramı Dün Kutlandı". **Ulus Gazetesi**. 21 Şubat 1944.

"Harici Siyasetimiz ve Boğazlar. **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Mayıs 1936.

"Harici Siyasetimizde Değişiklik Yok, Alman Hariciyesinin Mütalaaları". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Birincikânun 1943.

"Hariciye Kupası Tenis Maçları". **Ulus Gazetesi**. 5 İlkteşrin 1943.

"Hariciye Müsteşarımız Dün Beyrut'a Vardı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 İkinciteşrin 1937.

"Hariciye Siyasi Müsteşarı Dün Beyrut'a Gitti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 İkinciteşrin 1937.

"Hariciye ve İktisadi Vekillerimiz Bağdat'ta". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Haziran 1937.

"Hariciye Vekaleti Fransız Hükümetine Nota Veriyor mu?". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 İkinciteşrin 1937.

"Hariciye Vekaleti Eski Umumi Katibi ve İstanbul Mebusu Numan Menemencioğlu Hariciye Vekili Oldu". **Ulus Gazetesi**. 14 Ağustos 1942.

"Hariciye Vekaleti, Mebus Seçilerek Numan Menemencioğlu Tarafından Deruhde Edilmesi Muhtemel". **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Ağustos 1942.

"Hariciye Umumi Katibimiz, Belgrad'da Boğazlar Meselesini Görüşecek". **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Nisan 1936.

"Hariciye Umumi Katibimiz Rusya'dan Dönüyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 Mayıs 1936.

"Hariciye Umumi Katibine Ameliyat Yapıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Birinciteşrin 1938.

"Hariciye Vekili Dün İstifa Etti". **Yeni Adana Gazetesi**. 16 Haziran 1944.

"Hariciye Vekili Hasta". **Vatan Gazetesi**. 19 Eylül 1942.

"Hariciye Vekili Hasta, Tedavi İçin Almanya'dan Uçakla Üç Doktor Geldi". **Vatan Gazetesi**. 22 Eylül 1942.

"Hariciye Vekili Geliyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Eylül 1938.

"Hariciye Vekili Gitti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Şubat 1944.

"Hariciye Vekili, Müttefik ve Tarafsız Devletler Mümessilleri Şerefine Bir Ziyafet Verdi". **Akşam Gazetesi**. 15 Nisan 1943.

"Hariciye Vekili ve Heyetimiz Ankara'dan Hareket Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Birincikânun 1936.

"Hariciye Vekili, Umumi Katib ve Konsey Daimi Murahhasımız Hatay İntiha Raporu Etrafında Görüştüler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Birincikânun 1937.

"Hariciye Vekili Geliyor". **Akşam Gazetesi**. 21 Nisan 1944.

"Hariciye Vekili Ankara'ya Dönüyor, Vekil İzmir Gazetelerine Beyanatta Bulundu 'Daima Hazır Bulunmak Bizim İçin Düstur Olmalıdır' dedi". **Akşam Gazetesi**. 4 Mayıs 1944.

"Hariciye Vekilimiz Dün Belgrad'dan Atina'ya Geçti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Birincikânun 1936.

"Hariciye Vekilimiz N. Menemencioğlu ve Dünya Basını". **Ulus Gazetesi**. 16 Ağustos 1942.

"Hariciye Vekilimiz Yarın Bir Nutuk Söyleyecek". **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Mayıs 1943.

"Hariciye Vekilimiz Dün Ankara'ya Gitti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Mayıs 1943.

"Hariciye Vekilimiz Dün W. Wilki'yi Kabul Etti". **Yeni Sabah Gazetesi**. 9 Eylül 1942.

"Hariciye Vekilimiz Dün Ameliyat Oldu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Eylül 1942.

"Hariciye Vekilimiz, Tamamen İyileşerek Hastaneden Çıktı ve Kendi Şerefine Prof. Sauerbruch'un Verdiği Akşam Ziyafetinde Hazır Bulundu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Ekim 1942.

"Hariciye Vekilimiz Şehrimize Geliyor". **Vakit Gazetesi**. 28 Ocak 1943.

"Hariciye Vekilimiz Ankara'ya Döndü". **Vakit Gazetesi**. 20 Şubat 1943.

"Hariciye Vekilimiz Mühim Bir Nutuk Söyledi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Temmuz 1936.

"Hariciye Vekilimiz Ankara'ya Gitti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Haziran 1937.

"Hariciye Vekilimiz Kahire'de". **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 İkinciteşrin 1943.

"Hariciye Vekilimiz Hull İle de Görüştü Bugün Hareket Ediyor". **Akşam Gazetesi**. 9 Teşrinisani 1943.

"Hariciye Vekilimiz Geliyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 İkinciteşrin 1943.

"Hariciye Vekilimiz Söylüyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 İkinciteşrin 1943.

"Hariciye Vekilimiz Türk ve Müttefik Gazetecilere Bir Demeçte Bulundu". **Ulus Gazetesi**. 12 İlkkânun 1943.

"Hariciye Vekilimiz İngiliz Resim Sergisinde". **Ulus Gazetesi**. 4 Nisan 1943.

"Hariciye Vekilimiz N. Menemencioğlu ve Dünya Basını". **Ulus Gazetesi**. 16 Ağustos 1942.

"Hariciye Vekilimize İkinci Bir Ameliyat Yapıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Eylül 1942.

"Hariciye Vekilimizin Nutkunun Berlin'deki Akisleri". **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Mayıs 1943.

"Hariciye Vekilimizin Adana'dan Geçerken Muhabirimize Beyanatı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 İkinciteşrin 1943.

"Hariciye Vekilimizin Mihver Matbuatına Verdiği Beyanat". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Birincikânun 1943.

"Hariciye Vekiline Ziyafet". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Mayıs 1943.

"Hariciye Vekiline Menemencioğlu Vekalet Edecek". **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Haziran 1937.

"Hariciye Vekilinin Yapacağı Ziyaretler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Nisan 1937.

"Hariciye Vekilliği Umumi Katipliğine Şevki Berker Tayin Edildi". **Ulus Gazetesi**. 23 Ağustos 1942.

"Hariciye Vekilliğinde Değişiklik Oldu". **Ulus Gazetesi**. 16 Haziran 1944.

"Harika Çocuklar, İdil Biret ve Suna Kan Paris Elçiliğimizde Muvaffakiyetli Bir Konser Verdiler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Nisan 1950.

"Hasan Menemencioğlu'nun Cenazesinin Getirilmesi." **Milliyet Gazetesi**. 29 Temmuz 1952.

"Hatay Anayasası Türk Anayasasının Aynı Olacaktır". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Şubat 1937.

"Hatay Anayasası, Eksperler Komitesi Bugün Cenevre'de Yeniden Mesaiye Başlıyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Nisan 1937.

"Hatay Anayasası Tespit Edilmek Üzere". **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Nisan 1925.

"Hatay Anayasası, Hazırlanan Nihai Proje Dün Komiteye Verildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Mayıs 1937.

"Hatay Anayasası Kati Müzakereleri Başladı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Mayıs 1937.

"Hatay Anayasası, Pazartesi Günü Mecliste Müzakere Edilecek". **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 Haziran 1937.

"Hatay Anayasasına Dair Türk Projesi Üzerinde Çalışmağa Devam Ediyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 Mart 1937.

"Hatay Anayasasının Tespiti, Dün Toplanan Eksperler Komitesi, Üç Tali Komisyon Ayırdı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Nisan 1937.

"Hatay Artık Bizimdir". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Haziran 1939.

"Hatay Bayram Yapıyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Mayıs 1937.

"Hatay Bugün Her Şeye Rağmen Milli Bayramı Kutlayacaktır". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 İkinciteşrin 1937.

"Hatay Davasının Konseyde Görüşülmesine Dün Başlandı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 İkincikânun 1938.

"Hatay Hakkındaki Projenin İlk Tetkiki Bitti". **Yeni Adana Gazetesi**. 15 Mart 1937.

"Hatay Müzakereleri 22 Nisan'a Bırakıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Nisan 1937.

"Hatay Yasası Tespit Edilirken Fransızlarla Aramızda Fikir İhtilafları Çıktı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Mart 1937.

"Hatay Yasası, Heyetimiz Dün Cenevre'ye Gitti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Nisan 1937.

"Hatay Heyeti, Esnaf Cemiyeti Reislerile Konuştu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Birinciteşrin 1937.

"Hatay İçin Kazanımlar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Haziran 1937.

"Hatay İntihab Komitesi Mesaisini Bitirdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Mart 1938.

"Hatay İntihabatı Kontrol Heyeti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Birinciteşrin 1937.

"Hatay İşinde İtilaf". **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Şubat 1938.

"Hatay Mebusları Seçildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Ağustos 1938.

"Hatay Meclisi Dün Büyük Tezahürat Arasında Açıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Eylül 1938.

"Hatay Meselesini Tetkik Edecek Olan Beşler Komitesi Toplanıyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Mart 1938.

"Hatay Seçim Heyeti Ankara'dan Geçti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Birinciteşrin 1937.

"Hatay Statüsü 2". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Ağustos 1937.

"Hatay Zaferi Ulu Öndere Kutlu Olsun". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Haziran 1937.

"Hatay'a Aid Hataların Tashihi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Haziran 1938.

"Hatay'a Dair Türk-Fransız Müzakereleri de Başlıyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Birincikânun 1938.

"Hatay'a Gelen Yeni Fransız Delege, Cumhuriyet Bayramımızda Ankara'da Bulunacak". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Birinciteşrin 1937.

"Hatay'da İntihabat". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 İkinciteşrin 1937.

"Hatay'da Çiftçinin Sıkıntısı Artıyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Birincteşrin 1937.

"Hatay'da Kayıt Muamelatına Yarın başlanıyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Temmuz 1938.

"Hatay'da Seçim". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Haziran 1938.

"Hatay'da Tescil İşi Nihayetlendi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Ağustos 1938.

"Hatay'da Yapılacak Büyük Bayram". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Haziran 1937.

"Hatay'da Yapılacak Mebus İntihabatı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Nisan 1938.

"Hatay'da Yeni Rejimin Tatbikatı Hakkında". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Haziran 1937.

"Hatay'ın İstikbalini Tespit Eden Karar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Şubat 1937.

"Hatay'ın İstiklali". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Temmuz 1937.

"Hatay'ın İstiklali Cenevre'de Tasdik Edildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Mayıs 1937.

"Hatay'ın İstiklali Suikasda Uğradı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 İkinciteşrin 1937.

"Hatay'ın Statüsü". **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Ağustos 1937.

"Heyetimiz Dün Cenevre'ye Gitti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Eylül 1936.

"Heyetimiz Dün Cenevre'ye Hareket Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Şubat 1937.

"Heyetimiz Komiteye Bir Proje Verdi". **Yeni Adana Gazetesi**. 27 Şubat 1937.

"Heyetin Diğer Azaları Geldiler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Birincikânun 1936.

"Holstadt'ın Mühim Beyanatı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Mart 1937.

"Hükümetin protestosu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Birincikânun 1937.

"Irak Başvekiliyle Menemencioğlu Arasında". **Ulus Gazetesi**. 23 Ağustos 1942.

"İbret Aynası". **Milliyet Gazetesi**. 30 Mayıs 1950.

"İdil Biret'in Paris'te Verdiği Konser". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 İkinciteşrin 1949.

"İngiliz Projesi Müzakereye Esas Kabul Olundu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Temmuz 1936.

"İnönü Kahire'de MM. Roosevelt ve Churchill'le Buluştu". **Ulus Gazetesi**. 8 İlkkânun 1943.

"İnönü-Churchill Mülakatı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Şubat 1943.

"İnönü, Dün İngiltere Büyükelçisini Kabul Etti". **Tanin Gazetesi**. 10 Haziran 1944.

"İntihabat Hezimetinden Sonra". **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 İkinciteşrin 1936.

"İskenderun'un İstiklal Hakkı Tanınmalıdır". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Eylül 1936.

"İskenderun-Antakya Türkleri". **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Eylül 1936.

"İstifa Eden Siyasi Müsteşarlar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 İkinciteşrin 1937.

"Kahire Görüşmeleri, Dünkü Görüşmeler". **Akşam Gazetesi**. 7 Teşrinisani 1943.

"Kahire Görüşmeleri". **Akşam Gazetesi**. 7 Teşrinisani 1943.

"Kahire Görüşmesi Hakkında Tefsirler". **Akşam Gazetesi**. 11 Kânunuevvel 1943.

"Kahire'de Görüşmelere Başlandı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 İkinciteşrin 1943.

"Kahire'de Görüşmelere Dün de Devam Edildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 İkinciteşrin 1943.

"Kahire Konferansının Uyandırdığı Akisler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Birincikânun 1943.

"Kahire Mülakatı, Hariciye Vekilinin Ziyaretleri". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 İkinciteşrin 1943.

"Kahire Mülakatı, Türk-İngiliz Hariciye Nazırları Dün Müzakerelere Başladılar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 İkinciteşrin 1943.

"Kahire Mülakatı, Hariciye Vekilimiz Parti Grubunda İzahat Verdi". **Akşam Gazetesi**. 17 Teşrinisani 1943.

"Kahire Mülakatı, Türkiye, Yeni Hiçbir Taahhüt Altına Girmedi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Birincikânun 1943.

"Kahire Mülakatının Akisleri". **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 İkinciteşrin 1943.

"Kahire Müzakerelerinin Neticesi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 İkinciteşrin 1943.

"Kahire Teması". **Yeni Adana Gazetesi**. 4 İkinciteşrin 1943.

"Kalenin Yoldaş Dün Numan Menemencioğlu'nu Kabul Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Mayıs 1936.

Karacan, Ali Naci. "Elçilere Dil Uzatmayalım". **Milliyet Gazetesi**. 23 Eylül 1950.

"Karar Metni". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 İkincikânun 1937.

"Kassel Vapuru, Daily Telegraph Gazetesi Türk Kararının Müttefik Baskısı Altında Verilmiş Bir Karar Olmadığını Söylüyor". **Tanin Gazetesi**. 21 Haziran 1944.

"Komisyon Dün Yeni Projeyi İkmal Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Mart 1938.

"Komite Türk Projesinin İlk Tedkikini Bitirdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Mart 1937.

"Konferans Açılırken İntibalar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Haziran 1936.

"Konferansın Seyri Lehimize". **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Haziran 1936.

"Konferans Etrafında Tetkikler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Haziran 1936.

"Konferans Çok Nazik Bir Safhaya Girdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Temmuz 1936.

"Konferans Boğazlar Mukavelesini Kabul Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Temmuz 1936.

"Konsey Sancak Mukavelesini Tasdik Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 İkincikânun 1938.

"Kont dö Martel'in Nutku Hatay Halkını Memnun Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Temmuz 1937.

"Kont dö Martel İstifa Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 Haziran 1938.

Kuneralp, Zeki. "Sadece Diplomat". **Milliyet Gazetesi**. 28 Şubat 1981.

Kuntay, Midhat Cemal. "Yedi Ay Geciken Evlenme". **Son Posta Gazetesi**. 24 Nisan 1947.

"Londra'da Memnuniyet". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Haziran 1944.

"Lozan Muahedesinin Boğazlar Meselesi Ahkamının Yeniden Tetkikini İsteyen Notamız Devletlere Verildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Nisan 1936.

"Lozan Türk Talebesi Bir Ziyafet Verdi, Ziyafette Numan Menemencioğlu'nun Gösterdiği Bir Cemile". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Mayıs 1937.

"Lozan Türk Talebe Cemiyetinin Yıl Dönümü". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Mayıs 1937.

"Mahud Durrieux de Sancak'tan uzaklaştırıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Temmuz 1937.

Mayakon, İsmail Müştak. "Tarihten Bir Yaprak, Bir Türk Camiasının Adı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Birinciteşrin 1936.

_____. "Hata-Hatay ve Oronte-Uratube". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Birinciteşrin 1936.

"Mebus Seçimi Dün Yapıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Mart 1943.

"Meclis Heyecanlı Bir Gün Yaşadı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 İkincikânun 1937.

"Meclisin Kararı, Dün Öğle Üstü Alman Büyük Elçisine Bildirildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Ağustos 1944.

"Memleketimizin Siyasi İtibarı Çok Büyüktür". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Haziran 1936.

"Memleketimizin Siyasi İtibarı Çok Büyüktür". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Haziran 1936.

Menemencioğlu, Numan. "Hariciye Vekilimiz Bir Nutuk Verdi". **Ulus Gazetesi**. 15 Mayıs 1943.

_____. "Türk Siyasetinin Esasları". **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Mayıs 1943.

_____. "Hariciye Vekilinin Mühim Nutku". **Akşam Gazetesi**. 15 Mayıs 1943.

_____. "Lozan İnönü'dür". **Ulus Gazetesi**. 24 Temmuz 1943.

_____. "Lozan İnönü'dür". **Vakit Gazetesi**. 24 Temmuz 1943.

_____. "Lozan İnönü'dür". **Akşam Gazetesi**. 24 Temmuz 1943.

_____. "Avrupa ve Harb". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Ocak 1957.

_____. "Eisenhower Doktrini [1]". **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Ocak 1957.

_____."Sulh Yolları". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Ocak 1957.

_____. "Türk-Yunan Münasebetleri". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Ocak 1957.

_____. "Bîtaraf-Bîtarafçılık". **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Şubat 1957.

_____. “Kuzey Afrika ve Fransa”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Şubat 1957.

_____. “Bu Mümbit Topraklar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Mart 1957.

_____. “Vatikan ve Biz”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Mart 1957.

_____. “Eisenhower Doktrini [2]”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Mart 1957.

_____. “Fransız Kültürü”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Mart 1957.

_____. “Türk Diplomasisinde Genç Nesil İşbaşında”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Nisan 1957.

_____. “Bir Peri Masalı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Nisan 1957.

_____. “Atom Silahlarının Men Edilmesi Doğru Olur mu?”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Mayıs 1957.

_____. “Fransa’daki Hükümet Buhranı Neye Varacak?”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Mayıs 1957.

_____. “Emniyet Davasında Karaşi Toplantısının Büyük Önemi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Haziran 1957.

_____. “Etrafımızda Neler Geçiyor?”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Haziran 1957.

_____. “Habib Burgiba ve Yeni Tunus Cumhuriyeti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Temmuz 1957.

_____. “Ortadoğu Kapıları Zorlanırken”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Ağustos 1957.

“Menemencioğlu Askeri Törenle Dün Defnedildi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Şubat 1958.

“Menemencioğlu Beyrut’a gidiyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Birinciteşrin 1937.

“Menemencioğlu Dün Toprağa Verildi”. **Yeni Asır Gazetesi**. 18 Şubat 1958.

“Menemencioğlu Hariciye Umumi Katibi Oluyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 İkinciteşrin 1937.

“Menemencioğlu Lizbon’a Gitti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 İkinciteşrin 1949.

“Menemencioğlu Şerefine Verilen Yemek”. **Milliyet Gazetesi**. 17 Kasım 1950.

“Menemencioğlu Vefat Etti”. **Yeni Adana Gazetesi**. 17 Şubat 1958.

“Menemencioğlu-Eden Mülakatı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 İkinciteşrin 1943.

“Menemencioğlu-Salazar Görüşmesi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Birincikânun 1949.

“Menemencioğlu’na Legion D’Honneur Nişanı Verildi”. **Milliyet Gazetesi**. 19 Ekim 1956.

"Menemencioğlu'nu Dün Toprağa Verdik". **Tercüman Gazetesi**. 18 Şubat 1958.

"Menemencioğlu'nun Teşekkürü". **Vatan Gazetesi**. 11 Ağustos 1942.

"Menemencioğlu'nun İstifası ve Londra Matbuatı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Haziran 1944

"Menemencioğlu'nun İş Konferansında Bir Demeci". **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Birinciteşrin 1945.

"M[e]s'ud Bir Doğum". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 İkinciteşrin 1942.

"Meşhur Diplomat Menemencioğlu, Dün Vefat Etti". **Hürriyet Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"Mevlid". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Mayıs 1955.

"M. Eden İngiltere'nin Memnuniyetini Bildirdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Haziran 1944.

"Milletler Cemiyeti Konseyi Dün Toplandı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 İkincikânun 1937.

"Milleteler Cemiyeti Paktının On Birinci Maddesi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Birincikânun 1936.

"Milletler Cemiyeti Dün Kontrol Heyetini Seçti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Birinciteşrin 1937.

"Milletler Cemiyeti Heyeti Hazırlığı Bitirdi, Seçim Nisan İçinde Yapılacak". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 İkinciteşrin 1937.

"Milletlerarası Kültür Teşkilatı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Kasım 1946.

"Milli Şef Adana'da Çörçil'le Görüştü". **Vakit Gazetesi**. 2 Şubat 1943.

"Milli Şef Dün Yeni Bulgar Sefirini Kabul Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Mart 1940.

"Milli Şef Dün İsveç Sefirini Kabul Ettiler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Mart 1941.

"Milli Şef Dün Yeni Macar Elçisini Kabul Buyurdular". **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Ekim 1941.

"Milli Şef İlkbahar At Yarışlarında". **Ulus Gazetesi**. 25 Mayıs 1942.

"Milli Şef, Menemencioğlu'nu Kabul Ederek Yemeğe Alıkoydular". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Birincikânun 1944.

"Milli Şef Von Papen'i Kabul Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Mayıs 1944.

"Milli Şef Yeni Irak Elçisi M. Sabih Necibi Kabul Ettiler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 İkincikânun 1942.

"Milli Şefimiz At Yarışlarında". **Ulus Gazetesi**. 15 Mayıs 1944.

"Milli Şefimiz Dün Yeni Mısır Sefirini Kabul Ettiler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Nisan 1940.

"Milli Şefimiz Çin Elçisini Kabul Ettiler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Haziran 1942.

"Milli Şefimiz İnönü Yeni Londra Büyük Elçimiz Rauf Orbay'ı Kabul Buyurdular". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Şubat 1942.

"Milli Şefimiz Macar Elçisini Kabul Ettiler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Mart 1941.

"Montrö'de İmza Merasimi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Temmuz 1936.

"Montrö'de İngiliz Projesinin Müzakeresine Dün Başlandı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Temmuz 1936.

"Montrö'de Yapılan İmza Merasimi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Temmuz 1936.

"M. Churchill'i İnönü Kabul Ettiler". **Ulus Gazetesi**. 2 Şubat 1943.

"M. Churchill'in Bize Dair Mühim Beyanatı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Şubat 1943.

"Mr. Eden'in Nutku". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 İkinciteşrin 1943.

"Muahede Pazartesi Günü İmzalanıyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Temmuz 1936.

"Muvaffak Menemencioğlu'nun Kızı Evlendi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Nisan 1938.

"Müşahit Heyeti Aldatmak İçin Dolaplar Çevriliyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 İkincikânun 1937.

"Müşahit Heyeti Görmek İsteyen Hataylılar Silah Kuvvetile Dağıtıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 İkincikânun 1937.

"Müşahit Heyeti Sancak'ta Böyle mi İş Görecektir?". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 İkincikânun 1937.

"Müşahidler Heyeti Dün İstanbul'dan Geçti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Birincikânun 1936.

"Müşahitler Suriye'den Fransa'ya Hareket Ettiler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 İkincikaânun 1937.

"Müşahitler Cenevre'ye Davet Ediliyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Şubat 1937.

"Mühim Mülakatlar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Mayıs 1937.

"Mütehassıslar Raporunun Konseyde Kabulü Muhakkak Addedilmektedir". **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Mayıs 1937.

"Müttefikimiz İngiltere'ye Cevabımız Verildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 İkinciteşrin 1943.

"M. Titulesko Numan Menemencioğlu'na Ziyafet Verdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Nisan 1936.

Nadi, Yunus. "Notamızın Avrupa'daki Karşılanış Şekli". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Nisan 1934.

_____. "Boğazlara Aid Yalan Haberlerle Mücadele". **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Nisan 1936.

_____. "Davamızda Revizyon Yoktur". **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 İkinciteşrin 1936.

_____. "Devlet İdaremizde Bir Yenilik Siyasi Müsteşarlar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Mart 1937.

_____. "Büyük Şefimiz ve Millî Dava". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Haziran 1937.

_____. "Hakkın Zaferi: Hatay Davamız Bir Daha Hallolundu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Şubat 1938.

_____. "Sancak Nedir? Hatay Nedir?". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Haziran 1938.

_____. "Hükümetimiz Dışarda Nasıl Karşılandı?". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Ağustos 1942.

Nadi, Doğan. "Cenevre Mektupları, "Cemiyetin Sancağa Dair Verdiği Karar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Haziran 1937.

Nadi, Nadir. "Başvekilin Tekrarladığı Hakikat". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Haziran 1944.

_____. "Kahire Konferansı Etrafında". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 İkinciteşrin 1943.

"Namzet Gösterilip Kazanarak Mebus Olanların Adları". **Ulus Gazetesi**. 1 Mart 1943.

"Nikah". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 İkinciteşrin 1939.

"Notamız Fransa'ya Verildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Birincikânun 1937.

"Notamıza İlk Müsbet Cevablar Geldi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Nisan 1936.

"Numan Menemencioğlu ve Faik Baysal İttifakla mebus Seçildiler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Mart 1937.

"Numan Menemencioğlu Salı Günü Beyrut'a Gidiyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 İkinciteşrin 1937.

"Numan Menemencioğlu Beyrut'tan Dönüyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 İkinciteşrin 1937.

"Numan Menemencioğlu Hariciye Vekili Oldu". **Ulus Gazetesi**. 14 Ağustos 1942.

"Numan Menemencioğlu, Güzide Devlet Adamımız Hariciye Vekaletine Tayin Edildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Ağustos 1942.

"Numan Menemencioğlu, Büyükelçi Derecesile Hariciye Vekaleti Umumi Katibi Oldu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Birincikânun 1937.

"Numan Menemencioğlu, Büyükelçi Derecesile Hariciye Vekaleti Umumi Katibi Oldu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Birincikânun 1937.

"Numan Menemencioğlu Mebus Oluyor". **Vatan Gazetesi**. 6 Ağustos 1942.

"Numan Menemencioğlu Hariciye Vekili Oldu". **Vatan Gazetesi**. 14 Ağustos 1942.

"Numan Menemencioğlu, Memleketimizi Portekiz Nezdinde de Temsil Edecek". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Temmuz 1949.

"Numan Menemencioğlu, Portekiz Cumhur Başkanına İtimadnamesini Verdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Birincikânun 1949.

"Numan Menemencioğlu Belgrad'da". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Haziran 1937.

"Numan Menemencioğlu Büyük Şefe İzahat Verdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Haziran 1937.

"Numan Menemencioğlu Cenevre'den Geldi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Şubat 1937.

"Numan Menemencioğlu Tedavide". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 İkincikânun 1939.

"Numan Menemencioğlu Dün Vefat Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"Numan Menemencioğlu Dün Vefat Etti". **Akşam Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"Numan Menemencioğlu Dün Ankara'da Vefat Etti". **Tercüman Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"Numan Menemencioğlu Öldü". **Ulus Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"Numan Menemencioğlu Dün Vefat Etti". **Vakit Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"Numan Menemencioğlu'na Ameliyat Yapıldı." **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 İkinciteşrin 1937.

"Numan Menemencioğlu'na Ameliyat Yapıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 İkinciteşrin 1937.

"Numan Menemencioğlu'nun Beyanatı". **Tanin Gazetesi**. 8 Birincikânın 1944.

"Numan Menemencioğlu'nun Beyrut'taki Ziyaretleri". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 İkinciteşrin 1937.

"Numan Menemencioğlu'nun İntihap Mazbatası Kabul Edildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Nisan 1937.

"Numan Menemencioğlu'nun Mebusluktan İstifası". **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Birincikânun 1937.

"Numan Menemencioğlu'nun Sıhhî Vaziyeti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 İkinciteşrin 1937.

"Numan Menemencioğlu'nun Mebusluktan İstifası". **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Birincikânun 1937.

"Numan Menemencioğlu'nun Mühim Beyanatı 'Fransa Atlantik Paktına Alınmamıza Taraftardır'". **Milliyet Gazetesi**. 17 Nisan 1950.

"Numan Rıfat Ameliyat Oldu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Mart 1937.

"Numan Rıfat Belgrad'dan Ayrıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Mart 1938.

"Numan Rıfat Moskova'ya Hareket Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Nisan 1936.

"Numan Rıfat Dün Moskova'ya Vardı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Mayıs 1936.

"Numan Rifat Tekrar Cenevre'ye Gidiyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Şubat 1937.

"Numan Rifat Cenevre'den Geldi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Mart 1938.

"Numan Rifat Menemencioğlu'nun Tayini Tahakkuk Ediyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Mart 1937.

"N. Menemencioğlu, Hariciye Siyasi Müsteşarı Dün Beyrut'a Gitti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 İkinciteşrin 1937.

"N. Menemencioğlu Adana'dan Geçti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 İkinciteşrin 1937.

"N. Menemencioğlu Ankara'da Vefat Etti". **Milliyet Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"N. Menemencioğlu Dün Sabah Vefat Etti". **Vatan Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"N. Menemencioğlu Dün Vefat Etti". **Akşam Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"N. Menemencioğlu Dün Vefat Etti". **Vakit Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"N. Menemencioğlu Dün Vefat Etti". **Yeni Asır Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"Ordumuz Şerefine Antakya'da Gece Bir Garden Parti Verildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Temmuz 1938.

"Ölüm [Fethi Menemencioğlu]". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Aralık 1953.

"Ölüm". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Temmuz 1952.

Öymen, Örsan. "Parlamento: Bu İş Yerinde Grev Var". **Milliyet Gazetesi**. 23 Eylül 1977.

"Paris Büyükelçimiz B. Numan Menemencioğlu Dün Ankara'dan Ayrıldı". **Ulus Gazetesi**. 6 İlkkânun 1944.

"Paris Büyükelçimiz B. N. Menemencioğlu Yarın Yola Çıkıyor". **Ulus Gazetesi**. 4 İlkkânun 1944.

"Paris Büyükelçimiz, N. Menemencioğlu ve Maiyeti Dün Paris'e Vardılar". **Tanin Gazetesi**. 16 Birincikânun 1944.

"Paris Büyükelçimizin Beyanatı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Şubat 1945.

"Paris Görüşmeleri İnkıtaa Uğradı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Birincikânun 1936.

"Paris'te". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Birinciteşrin 1945.

"Paris'te Başlayan Müzakereler Dün Akşama Kadar Devam etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Birincikânun 1936.

"Paris'ten Gelen Suriye Heyeti Reisinin Sözleri". **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Eylül 1936.

"Paris'te Fransa ile Siyasi Müzakerelere Başlandı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Birincikânun 1936.

"Parti Grubunun Mühim Bir Toplantısı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 İkinciteşrin 1943.

"Prof. Dr. Sauerbruch Dün Bir Konferans verdi". **Ulus Gazetesi**. 26 Eylül 1942.

"Prof. Menemencioğlu Dün Vefat Etti". **Milliyet Gazetesi**. 28 Ağustos 1965.

"Reisicumhur Hariciye Vekilini Kabul Etti". **Akşam Gazetesi**. 11 Teşrinisani 1943.

"Reisicumhurun Riyasetinde Vekiller Heyeti Toplandı". **Ulus Gazetesi**. 22 Sonteşrin 1937.

"Sabık Âyan Reisi Rifat Bey'in Vefatı". **Sevetifünun Gazetesi**. 1 Eylül 1932.

Sadak, Necmeddin. "Kahire Konferansı Türkiye Dış Siyasetinin Yeni ve Parlak Bir Zaferidir". **Akşam Gazetesi**. 11 Kânunuevvel 1943.

_____. "Devletlerarası Hukukun Değişim Devrinde Türkiye". **Akşam Gazetesi**. 16 Mayıs 1943.

_____. "Hariciye Vekilinin Nutkunda Türkiye Dış Politikası". **Akşam Gazetesi**. 17 Mayıs 1943.

_____. "Harbi Bir İki Ay Kısaltmak İçin". **Akşam Gazetesi**. 7 Teşrinisani 1943.

Sağlamer, Kayhan. "Türkiye'nin Zor Günlerine, Sefir-i Kebirler: 'Numan Menemencioğlu Süper Diplomattı'". **Milliyet Gazetesi**. 16 Mart 1982.

"Sancak Davası Milletler Cemiyetine Gidiyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 İkinciteşrin 1936.

"Sancak Davası Tam Bir Muvaffakiyetle Bitiyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Mayıs 1937.

"Sancak İçin Cenevre'de Verilen Muvakkat Kararlar". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Birincikânun 1936.

"Sancak Komitesi Toplantısı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Şubat 1937.

"Sancak Türklerinin Protestosu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Birinciteşrin 1936.

"Sancak Türkleri İmha mı Edilmek İsteniyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Birinciteşrin 1936.

"Sancak Zabıta Kuvvetleri Mahalli İdarenin Emrinde Olacaktır". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Mayıs 1937.

"Sancakta Tazyik Berdevam". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 İkinciteşrin 1936.

"Sancakta Unsurların Nüfus Kayıdları". **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Birinciteşrin 1937.

"Sancaktaki İntihabat Hezimetinden Sonra". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 İkinciteşrin 1936.

"Saraçoğlu Hükümetinin Programı". **Vakit Gazetesi**. 18 Mart 1943.

"Seçim Bu Sabah Başlıyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Şubat 1943.

"Sefirlere Verilecek Ziyafetler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Haziran 1942.

"Sevdiği Kadın İçin Tahtını Bırakan Windsor Dükü Öldü". **Milliyet Gazetesi**. 29 Mayıs 1972.

"Siyasi Müsteşarlar ve Vekaletsiz Vekiller". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Şubat 1937.

"Siyasi Müsteşarlıklar ve Orman Kanunları". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Şubat 1937.

"Sovyet Rusya'ya Gidecek Heyetimiz Geldi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Nisan 1936.

"Stalin ve Roosevelt Görüşmelerden Haberdar Edildiler". **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Şubat 1943.

"Suriye Kabinesi İstifa Ediyor". **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 İkinciteşrin 1937.

"Tan Gazetesi 10 Gün Müddetle Kapatıldı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Eylül 1937.

"Tan Gazetesi On Gün Müddetle Kapatıldı". **Ulus Gazetesi**. 29 Eylül 1937.

Tangüner, Nihad. "Ankara Başkadır". **Yeni Adana Gazetesi**. 5 İkinciteşrin 1943.

"Tarihi Bir Hadisi ve Ecnebi Basın, Matbuat U. Müdürü Sorulan Suallere Cevablar Verdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Şubat 1943.

"Tarihi Hadise ve Ecnebi Basını". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Şubat 1943.

Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif. "Montrö Konferansının Diplomatik Kalbi ve Namık Kemal'in Torunu: Numan Menemencioğlu". **Hürriyet Gazetesi**. 16 Şubat 1958.

"Teşkilatı Esasiyede Yapılacak Tadilat". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Şubat 1937.

"Teşekkür". **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Şubat 1941.

"Tevfik Rüştü Aras'ın İzahatı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Haziran 1936.

Toros, Taha. "Mazide Adana Valileri -5-". **Yeni Adana Gazetesi**. 29 İkincikânun 1939.

_____. "Mazide Adana Valileri -6-". **Yeni Adana Gazetesi**. 29 İkincikânun 1939.

"Tsouderos'la Menemencioğlu Arasında". **Ulus Gazetesi**. 19 Ağustos 1942.

"Türk Devletler Hukuku Enstitüsü". **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Mart 1943.

"Türk Hatay'ın İstiklali Temin Edildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 İkincikânun 1937.

"Türk Sancağın Coğrafi ve İdari Vaziyeti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 İkincikânun 1937.

"Türk-Alman Kredi Mukavelesi, 150 Milyon Marklık Anlaşma Dün Berlin'de İmzalandı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Birincikânun 1939.

"Türk-Alman Ticaret Anlaşması, Südet Mıntıkalarına Aid Protokol da İmzalandı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Şubat 1939.

"Türk-Fransız Heyetleri Arasında Cenevre'de Konuşmalar Başladı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 İkincikânun 1937.

"Türk-Fransız Fikir Birliği". **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 Mayıs 1937.

"Türk-İngiliz ve Türk-Sovyet Münasebetleri". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Şubat 1945.

"Türk-Sovyet Ticari Mübadelesi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Birinciteşrin 1937.

"Türkiye Atlı Spor Kulübü Nizamnamesi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Nisan 1940.

"Türkiye-Suriye Dostluk Muahedesi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 İkincikânun 1938.

"Türkiye-Suriye, Dostluk Müzakerelerini Türk Heyeti Şam'da Görüşecek". **Yeni Adana Gazetesi**. 21 Temmuz 1937.

"Türkiye-Suriye, Dostluk Müzakerelerini Türk Heyeti Şam'da Görüşecek". **Yeni Adana Gazetesi**. 21 Temmuz 1937.

"Türkiye Tam Manasile Birlik Kurmuş Bir Memlekettir!". **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Ağustos 1942.

"Türkiye ve Boğazlar, Times Gazetesinin Yeni Bir Makalesi". **Tanin Gazetesi**. 20 Haziran 1944.

Us, Asım. "Ankara'da Yeni Alman Mimari Sergisi". **Vakit Gazetesi**. 2 Şubat 1943.

Ülkümen, Selahattin. "Bilinmeyen Yönleriyle Bir Dönemin Dışişleri". **Güneş Gazetesi**. 30 Nisan 1989.

"Üniversitede Kurulan Yeni Enstitü". **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Mayıs 1943.

Ürgüplü, Suat Hayri. "Açıkalın'ın Ardından...". **Milliyet Gazetesi**. 6 Haziran 1970.

"Vaziyeti Aydınlatan, Yalanları Tekzip Eden Resmi Yazı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Eylül 1937.

"Vefat". **Milliyet Gazetesi**. 11 Temmuz 1970.

"Vefat [Bülent Menemencioğlu]". **Milliyet Gazetesi**. 27 Şubat 1981.

"Vefat [Jasper Sidney Streater]". **Milliyet Gazetesi**. 28 Nisan 1977.

"Vefat [Muvaffak Menemencioğlu]". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Nisan 1969.

"Vefat [Nahide Büktaş]". **Milliyet Gazetesi**. 3 Ocak 1961.

"Vefat [Op.Dr. Fethi Menemencioğlu]". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Kasım 1969.

"Vekiller Heyeti, Hariciye Vekilinin Politikasını Tasvip Etmedi". **Vatan Gazetesi**. 16 Haziran 1944.

"Vekiller Şehrimizde". **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 İkincikânun 1937.

"Vilkie Gitti". **Yeni Sabah Gazetesi**. 11 Eylül 1942.

"Von Papen Berlin'e mi Gidiyor?". **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Şubat 1943.

"Von Papen Memleketimizi Terk Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Ağustos 1944.

Yalçın, Hüseyin Cahid. "Yeni Hariciye Vekilimiz". **Yeni Sabah Gazetesi**. 15 Ağustos 1942.

_____. "Boğazlardan Geçen Alman Gemileri Münasebetile İngiliz Hariciye Nazırının Beyanatı". **Tanin Gazetesi**. 16 Haziran 1944.

_____. "Türkiye'nin İttifak Politikasında Yeni Bir İnkişaf". **Tanin Gazetesi**. 17 Haziran 1944.

_____. "Türk Haklarına Almanların Çirkin Bir Tecavüzü". **Tanin Gazetesi**. 18 Haziran 1944.

"Yeni Adliye Vekilimiz Dün İşe Başladı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Mart 1941.

"Yeni Asır'ın Bir Yazısı". **Ulus Gazetesi**. 16 Ağustos 1942.

"Yeni Hariciye Vekilimiz, Numan Menemencioğlu Hariciye Vekili Oldu". **Son Posta Gazetesi**. 14 Ağustos 1942.

"Yeni Hükümet Dün Teşekkül Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Mart 1943.

"Yeni Kabine Teşekkül Etti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Birinciteşrin 1937.

"Yeni Mebus Namzetleri". **Ulus Gazetesi**. 8 Ağustos 1942.

"Yeni Mebuslarımız". **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Ağustos 1942.

"Yeni Mebuslar, Numan Menemencioğlu İstanbul, Şükrü Sökmensüer Erzincan Mebusluğuna Namzed Gösterildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Ağustos 1942.

"Yeni Mısır Elçisi İtimatnamesini Verdi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Temmuz 1939.

"Yeni Rumen Elçisi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Mart 1941.

"Yugoslav Cevabı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Nisan 1936.

"Yurdun Her Yeri Sevinç İçinde". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 İkincikânun 1937.

"Wilhelmstrasse'nin Kanaati". **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Haziran 1944.

İnternet Kaynakları

Demir, Alpaslan. "18. Yüzyılın İlk Yarısında Bozdoğan Cemaatlerinin Demografik ve Ekonomik Durumu Üzerine Bir Araştırma (1722 Tarihli TK.KKA.TD 130'a Göre)". 89-137; http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1272/14644.pdf [05.12.2019].

Dışişleri Bakan Yardımcıları/T.C. Dışişleri Bakanlığı. http://www.mfa.gov.tr/bakan-yardimcilari.tr.mfa [07.07.2020].

Fenerbahçe.org. https://www.fenerbahce.org/kulup/baskanlarimiz [10.05.2019].

Galatasaray.org. https://www.galatasaray.org/s/galatasaray-baskanlari/139 [23.05.2021].

https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/29267 [29.06.2021].

"İngiltere'de Tek Kişilik Türkiye Lobisi". **Açık Gazete**. https://www.acikgazete.com/ngilterede-tek-kiilik-trkiye-lobisi-2/ [26.12.2018].

İsmet İnönü Vakfı. http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/takvim-2016/kasim [25.09.2017].

Mehmet Yalçın Kurtbay - Hürriyet Vefat. https://www.vefatlarimiz.com/mehmet-yalcin-kurtbay-29-07-2015.html [20.01.2019].

"Sayın Numan Menemencioğlu'nun Özgeçmişi/T.C. Dışişleri." http://www.mfa.gov.tr/sayin-numan-menemencioglu_nun-ozgecmisi.tr.mfa [24.10.2018].

Süsoy, Yener. "Kahire'nin Son Tanığı". **Hürriyet Gazetesi**. 26 Aralık 2006; http://www.hurriyet.com.tr/kahire-nin-son-tanigi-5670674 [01.11.2019].

"The Monsignor and the Minister". http://www.cornucopia.net/magazine/articles/the-monsignor-and-the-minister [09.05.2016].

"The Streater photo album – Levantine Heritage Foundation". http://www.levantineheritage.com/streater.htm [22.02.2018].

Turquia 1912/İsviçre Türk Öğrenci Derneği. http://turquia1912.org/tarih [21.03.2020].

Two new Flags Join Colors. Saluting the flags of Turkey. https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/two-new-flags-join-nato-colors-saluting-the-flags-of-turkey-news-photo/517404180 [09.10.2018].

EKLER

Ek 1: Menemencioğulları Aşiretinin İlk Beyleri ve Çocuklarını Gösteren Soyağacı Şeması.[1039]

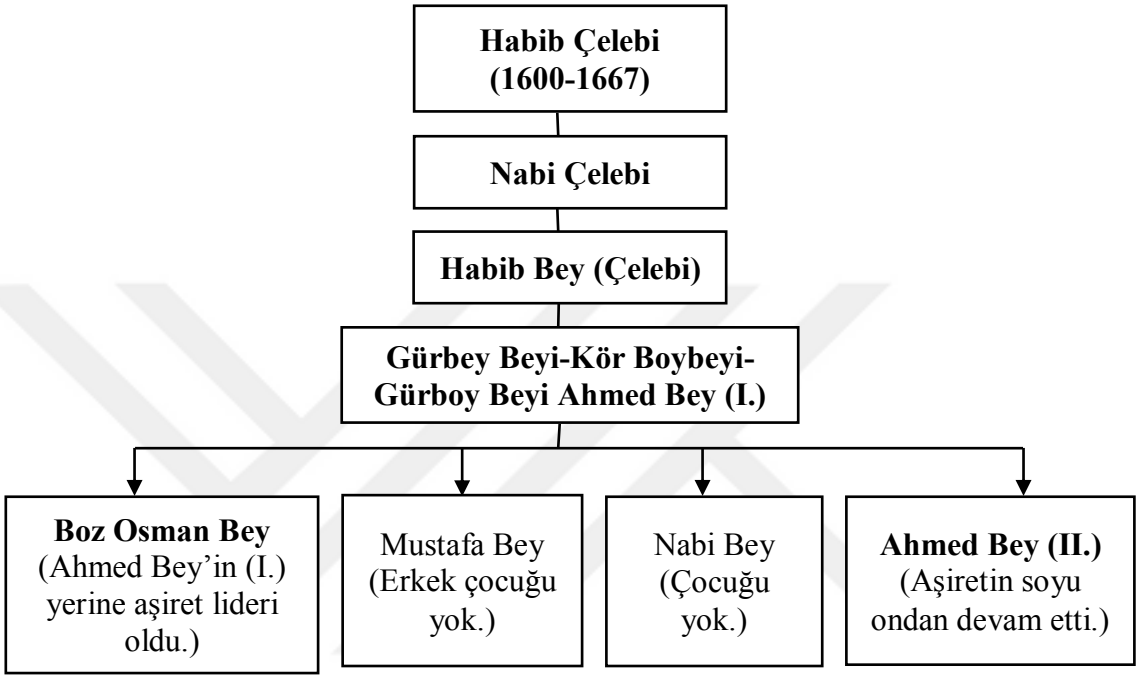

Ek 2: Menemencioğullarının Soyunun Devam Ettiği Ahmed Bey'in (II.) Çocuklarını Gösteren Soyağacı Şeması.[1040]

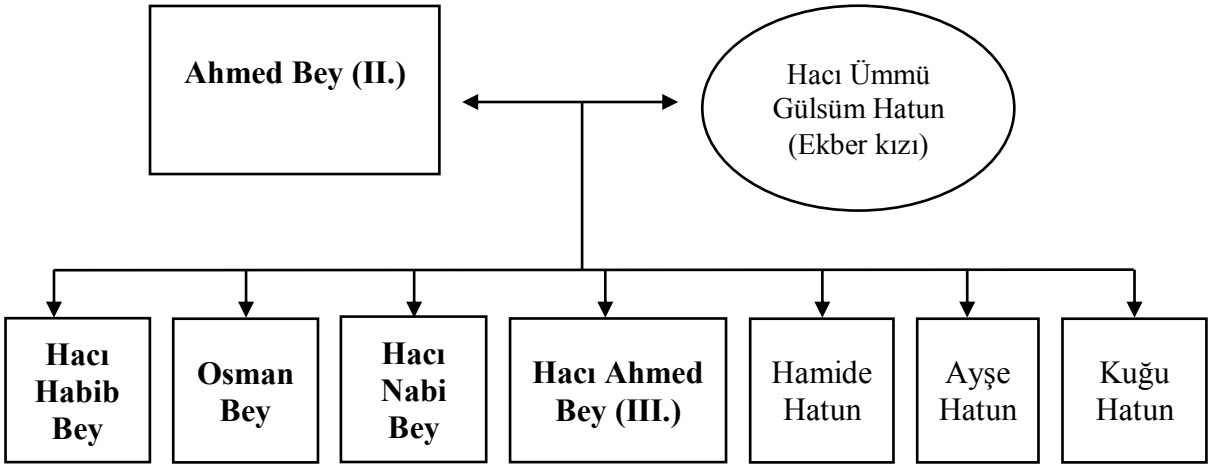

[1039] Ek 1, **Menemencioğulları Tarihi**, 4-11; Birinci, **age**, 1-2; **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, [Ekler]; Selma Ekrem, **age**, Ekler; Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış I", TT-640128 ve Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", TT-640128 kaynaklardaki bilgilerden oluşturuldu.

[1040] Ek 2, **Menemencioğulları Tarihi**, XIX, 25-26 ile Kurt, "Menemencioğulları ile ilgili Arşiv Belgeleri II", 1-65 kaynaklardaki bilgilerden oluşturuldu.

Ek 3: Hacı Habib Bey'in Çocuklarını Gösteren Soyağacı Şeması.[1041]

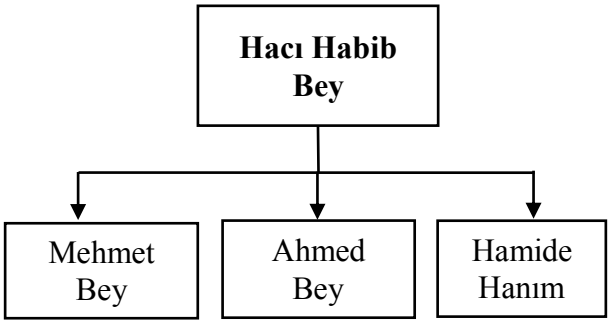

Ek 4: Hacı Nabi Bey'in Erkek Çocukları ve Torunlarını Gösteren Soyağacı Şeması.[1042]

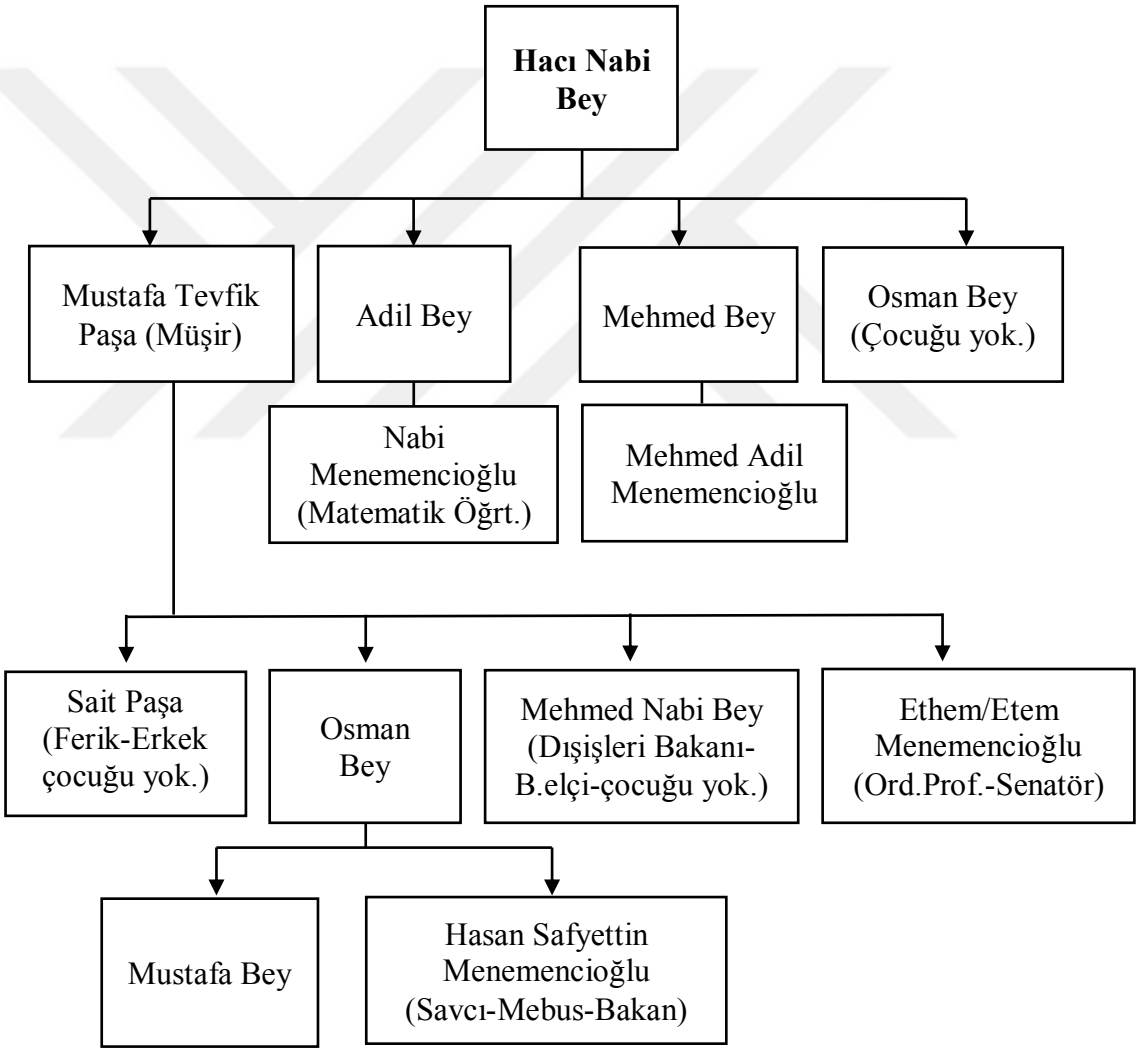

[1041] Ek 3, Kurt, "Menemencioğulları ile ilgili Arşiv Belgeleri II", 6 ve Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", TT-640128kaynaklardaki bilgilerden oluşturuldu.

[1042] Ek 4, Süreyya, "Tevfik Mustafa Paşa", **Sicill-i...**, c. 5, 1632-1633; Akpınar, "Osmanlı Hariciye Nazırları (1836-1922)", 173, 192, 205; Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış", TT-551590;Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış 2", TT-640128; Toros, "Menemencioğullarına Umumi Bir Bakış", TT-551594 ve Taha Toros, "Menemencilerden Mısır Sarayına İstenilen Çocuk", **Taha Toros Arşivi**, TT-551592 kaynaklardaki bilgilerden oluşturuldu.

Ek 5: Adalet Bakanı Hasan Safyettin Menemencioğlu Eşi Zeynep Hanım'la Birlikte. (Taha Toros Arşivi)

Ek 6: Dışişleri Bakanı ve Büyükelçi Mehmed Nabi Bey. (Taha Toros Arşivi)

Ek 7: Hacı Ahmed Bey'in (III.) Erkek Çocukları ve Torunlarını Gösteren Soyağacı Şeması.[1043]

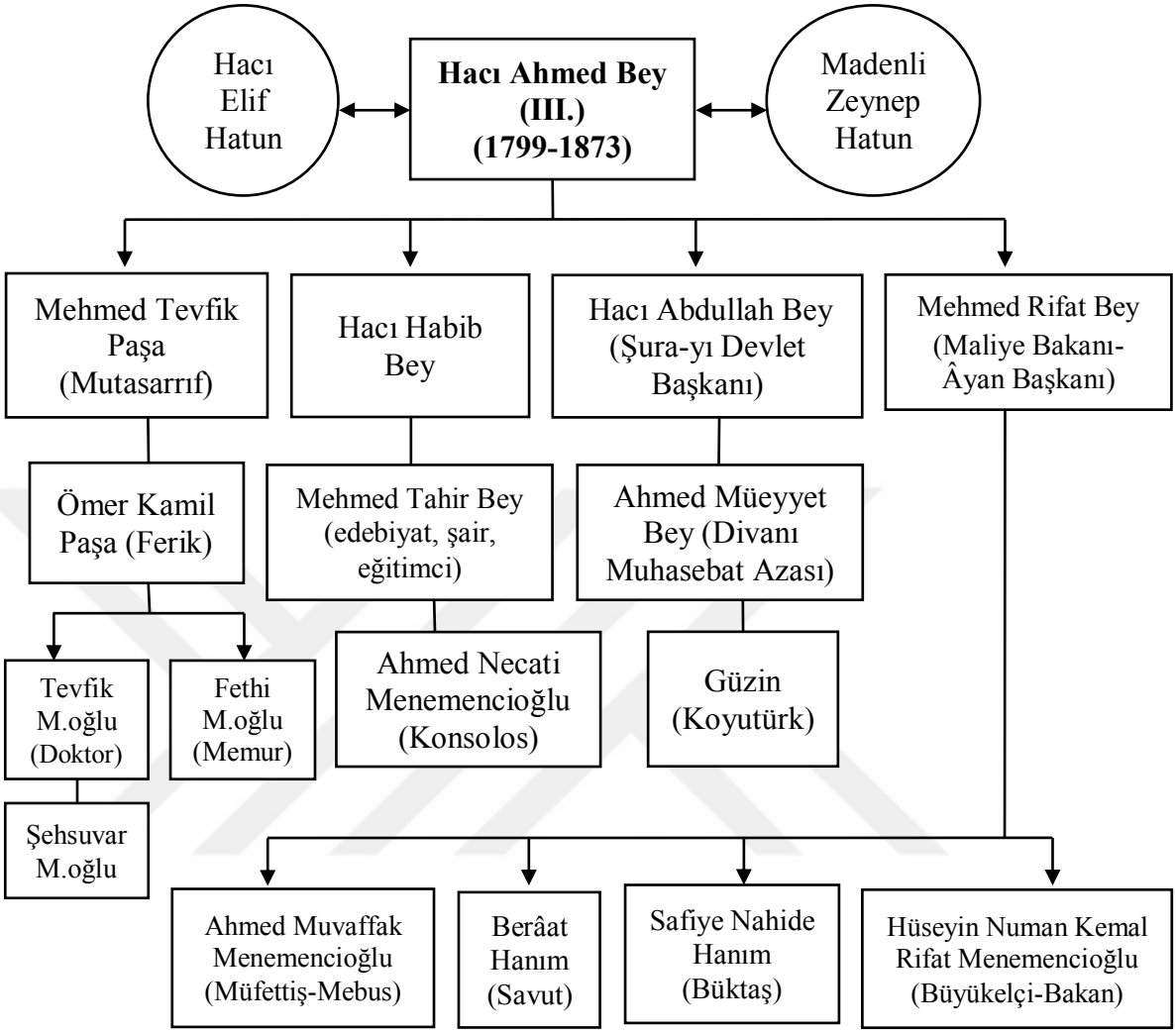

[1043] Ek 7, Kuntay, **age**, c. I, 258; Kuntay, **age**, c. II, 519-520; Güçlü, **age,** 13-14; Birinci, **age**, 1-8; Selma Ekrem, **age**, Ekler; Uçman, **agm**, 534-535; Süreyya, "Ahmet Bey (Hacı)", **Sicill-i...**, c. 1, 157; Pakalın, "Abdullah Bey...", **Sicill-i…**, c. 1, 16-17; Pakalın, **Maliye Teşkilatı...**, 217; **Menemencioğulları Tarihi**, 175-177; **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, 229, 263-264; Kalaycıoğlu, **age**, 210-211; Güçlü, **agm**, 838; **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Eylül 1986; **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Aralık 1953; Toros, "Menemencioğulları Şeceresine Bir Bakış", TT-551590; Toros, "Tarih Köşelerinde...", TT-551584; Toros, "Menemencioğulları", TT-551593; Toros, "Menemencioğullarına Umumi Bir Bakış", TT-551594; Toros, "Menemenli zâde Rifat Bey", TT-551597; "Merhum Ömer Paşa", **Taha Toros Arşivi**, TT-514722 kaynaklardaki bilgilerden oluşturuldu.

Ek 8: Menemenlizâde Abdullah Bey (sağda-oturan), Mehmed Tahir Bey (ortada-ayakta), Mehmed Rifat Bey (solda-bastonlu) ve Oğlu Ahmet Muvaffak. (Taha Toros Arşivi)

Ek 9: Mehmed Rifat Bey (solda-oturan-bastonlu), Ali Ekrem (ortada-ayakta) ve Şair Deli Hikmet (sağda-oturan) ile Birlikte. (Taha Toros Arşivi)

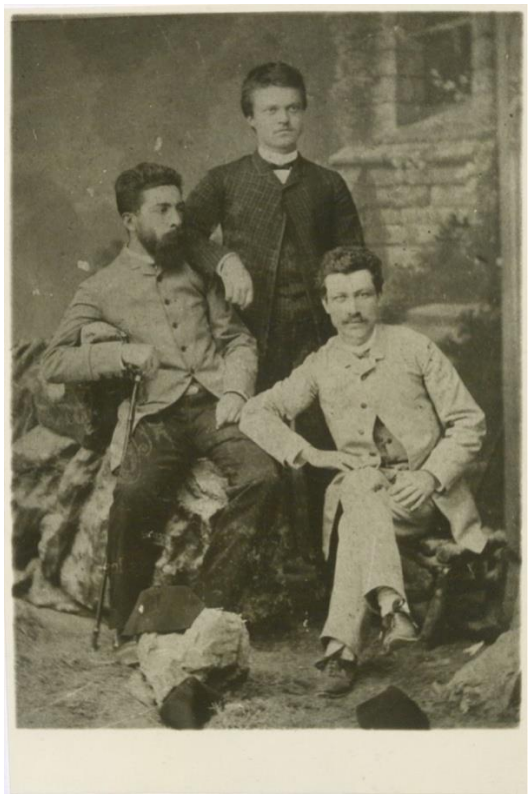

Ek 10: Pera'da Evlerinin Önünde (1909) Muvaffak (solda-ayakta), Numan (sağda-ayakta), Babası Mehmed Rifat Bey (solda-oturan) ve Muvaffak Bey'in Yeni Evlendiği Eşi Catherina née Laya (sağda). "The Streater photo album – Levantine Heritage Foundation", http://www.levantineheritage.com/streater.htm [22.02.2018].

Ek 11: Streater Ailesi, Nermin Streater (solda-oturan), Eşi Jasper Streater (sağda-oturan), Osman Stretaer (solda-ayakta) ve Eşi Katherina (sağda-ayakta). (Doğan Uluç, "Yabana Giden Gelinler", **Taha Toros Arşivi**, TT-506637.)

Ek 12: Nevin Menemencioğlu (sağda), Leyla Gencer (ortada) ve Müşerref Hekimoğlu (solda) ile Birlikte. (Hekimoğlu, **Anılar...**, 166)

M. Hekimoğlu, Leyla Gencer, Nevin Menemencioğlu (Roma'da Gencer'in otelinde buluşma, Yıl 1961)

Ek 13: Mehmed Rifat Bey ile Nüveyre Hanım'ın Çocuklarını Gösteren Şema.[1044]

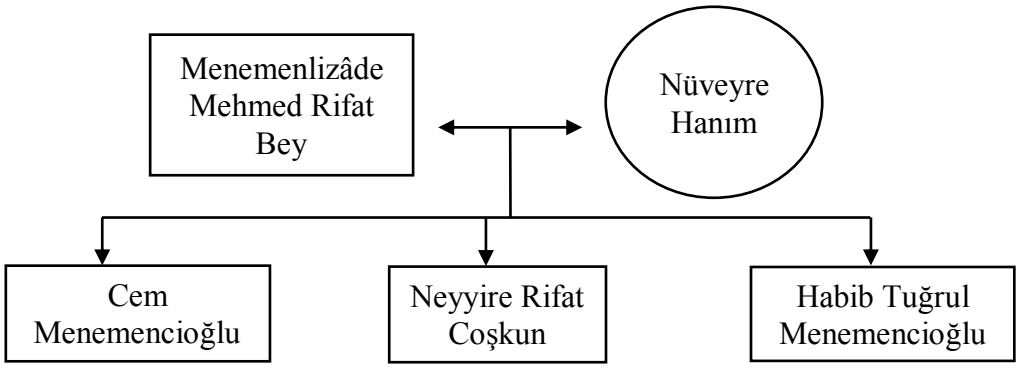

[1044] Ek 13, Kalaycıoğlu, **age**, 210-211; Pakalın, "Rifat Bey...", **Sicill-i…**, c. XV, 29, 32; Pakalın, **Maliye Teşkilatı...**, 217; Toros, "Menemencioğullarının Şeceresine Bir Bakış", TT-551590, I, 2, kaynaklarındaki bilgilerden oluşturuldu.

Ek 14: Mehmed Rifat Bey'in Ayağındaki Şişlikten Sakatlığı Görülmekte. (Taha Toros Arşivi)

Ek 15: Mehmed Rifat Bey'in Ölümü Sevetifünun Gazetesinin Baş Sayfasında.

RESİMLİ

UYANIŞ

SERVETİFÜNUN

HAFTALIK SİYASİ VE EDEBİ TÜRK GAZETESİ

Sahibi ve Başmuharriri: AHMET İHSAN

Umumî Neşriyat Müdürü: HALİT FAHRİ

Tel. İstanbul 2-4402 | Tesisi 1891 | Telg.: Servetifünun

42 inci sene 72-8 inci cilt | Perşembe 1 Eylûl 1932 | № 1881 — 196

SABIK ÂYAN REİSİ

Rifat Beyin vefatı

Sabık âyan Reisi Rifat B. merhum

(On beş sene evvelki resimleri)

Meclisi Âyan Reisi ve eshak Maliye Nazırı Rifat beyefendi olduğu uzun süren bir hastalıktan sonra vefat etmiştir.
En eski Türk hanedanlarından Memurcuzâde ağa ailesinin reisi olan merhum Âyan Müdürü umumisi Mumtaz ve Hariciye Müsteşarı Numan beyefendilerinin pederi idi.
Daha yirmi yaşında iken hürriyet mücadelelerine atılmış, büyük vatanperver Namık Kemal'e intisap ederek onunla birlikte çalışmış ve daha sonra ona damat olmuştur.
Memleketimizin en muktedir ve namuslu maliyecilerinden olmakla maruftu.
Meşrutiyeti müteakip bir kaç defa Maliye Şeserlerini idare etmiş ve bilâhare Âyan riyasetine tayin olunmuştu.
Hâlen hayatı çok temiz olarak geçen merhum, 79 yaşında idi.
Bu acı dakikamızda Mumtaz ve Numan Beylere ve ailesi erkânına bilhassa taziyetler ederiz.

Servetifünun

Ek 16: Namık Kemal ve Ailesini Gösteren Soyağacı Şeması.[1045]

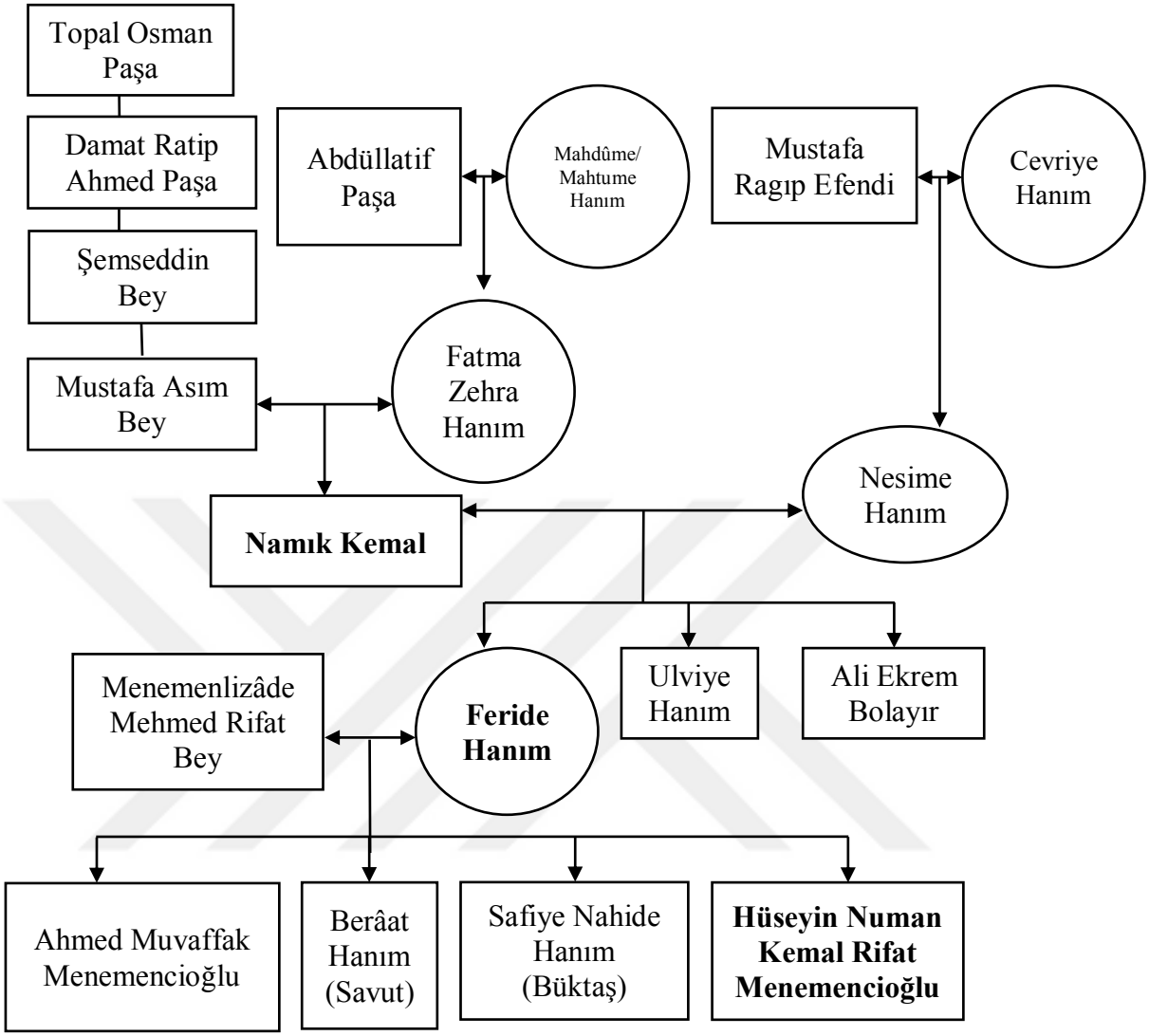

[1045] Ek 16, Ali Ekrem, **age**, 2-8; **Ali Ekrem Bolayır'ın...**, [Ekler]; Kuntay, **age**, c. I, 4, 535; Kuntay, **age**, c. II, 487-492, 519-520, 529; Selma Ekrem, **age**, Ekler; **Namık Kemal Antolojisi**, 5; Akgün, **agm**, 54-55; Toros, "Namık Kemal Ailesi", TT-583834, 76-79, 92-94, 110-111, 124-126, 142-143, kaynaklardaki bilgilerden oluşturuldu.

Ek 17: Numan Bey Çocukluk Yıllarında (Beyaz Elbiseli) Dayısı Ali Ekrem'in Oğlu Mehmed Cezmi ile Birlikte. (Taha Toros Arşivi)

Ek 18: Gençlik Yılları Cezmi (önde), Arka Sıra Numan (sağ başta), Sabri, Seyfi, Şevket ve Abdiaciz. (Taha Toros Arşivi)

Ek 19: Atatürk, İnönü, VIII. Edward ve Numan Menemencioğlu (Atatürk'ün Sağ Tarafında) Birlikte. "The Streater photo album – Levantine Heritage Foundation", http://www.levantineheritage.com/streater.htm [22.02.2018].)

Ek 20: Numan Bey Viyana Büyükelçiliğinde III. Kâtip. (Güçlü, **age**, 149.)

Ek 21: Numan Bey'in 1922'den Bir Fotoğrafı. "The Monsignor and the Minister", http://www.cornucopia.net/magazine/articles/the-monsignor-and-the-minister/ [09.05.2016].

Ek 22: Numan Bey'in Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Atandığı Dönem. (Güçlü, **age**, 150.)

Ek 23: Numan Bey'in Dışişleri Genel Sekreterliğine Teklif Edilmesini ve Atandığını Gösteren Arşiv Belgeleri. (11 Haziran 1933, **BCA**, 30-18-1-2/37-43-3).

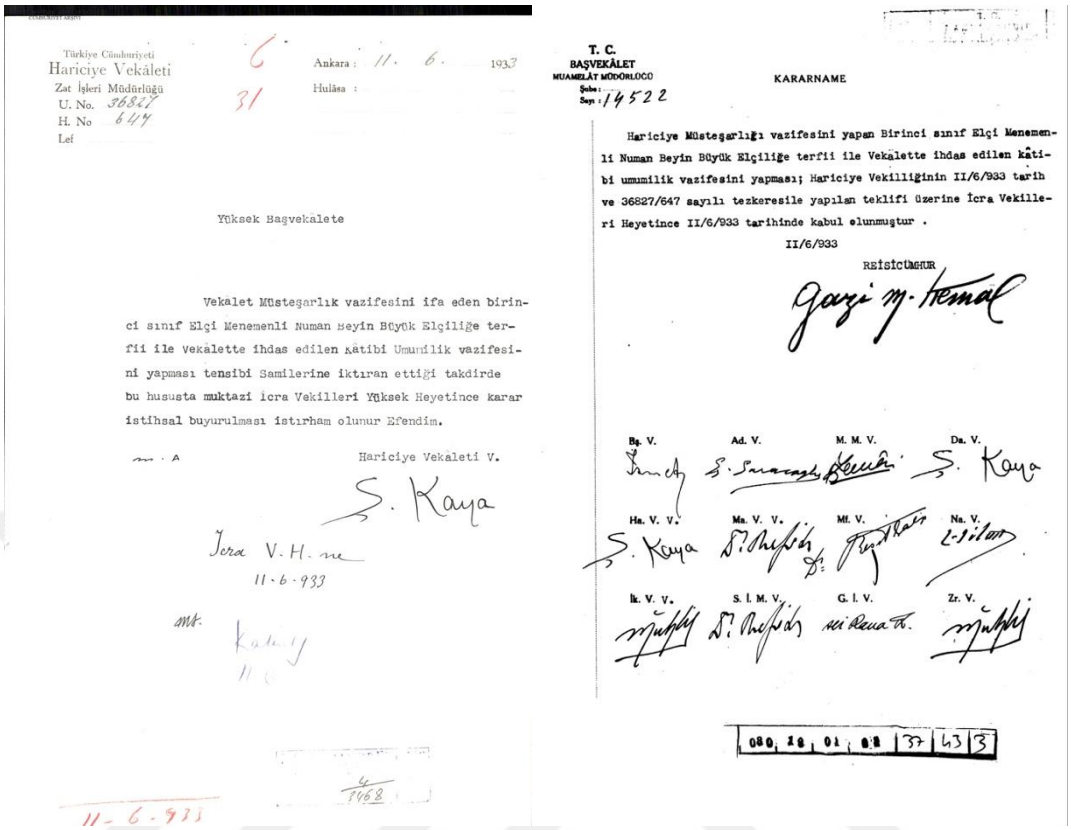

Türkiye Cümhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Zat İşleri Müdürlüğü
U. No. 36827
H. No 647
Lef

Ankara : 11. 6. 1933
Hulâsa :

Yüksek Başvekalete

Vekâlet Müsteşarlık vazifesini ifa eden birinci sınıf Elçi Menemenli Numan Beyin Büyük Elçiliğe terfii ile Vekâlette ihdas edilen kâtibi Umumilik vazifesini yapması tensibi Samilerine iktıran ettiği takdirde bu hususta muktazi icra Vekilleri Yüksek Heyetince karar istihsal buyurulması istirham olunur Efendim.

Hariciye Vekâleti V.
S. Kaya

İcra V. H. ne
11.6.933

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube:
Sayı: 14522

KARARNAME

Hariciye Müsteşarlığı vazifesini yapan Birinci sınıf Elçi Menemenli Numan Beyin Büyük Elçiliğe terfii ile Vekâlette ihdas edilen kâtibi umumilik vazifesini yapması; Hariciye Vekilliğinin II/6/933 tarih ve 36827/647 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince II/6/933 tarihinde kabul olunmuştur .

II/6/933

REİSİCUMHUR
Gazi M. Kemal

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
S. Kaya
Ha. V. V. Ma. V. V. Mf. V. Na. V.
S. Kaya
İk. V. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.

080, 18, 01, 08, 37, 43, 3

11-6-933

Ek 24: Numan Menemencioğlu Dışişleri Bakanı. (**Ulus Gazetesi**, 14 Ağustos 1942; **Vatan Gazetesi**, 14 Ağustos 1942.)

Yeni Hariciye Vekilimiz B. Numan Menemencioğlu

Hariciye Vekâleti eski Umumi Kâtibi ve İstanbul Mebusu

Numan Menemencioğlu Hariciye Vekili oldu

Numan Menemencioğlu Hariciye Vekili oldu

Yeni Vekil, dün vazifesine başladı ve ziyaretleri kabul etti

Hariciye Vekilimiz Numan Menemencioğlu

Ankara, 13 (A.A.) — İstanbul mebusu Numan Menemencioğlu'nun Hariciye Vekilliğine tayini yüksek tasdika iktiran etmiştir.

Ankara, 13 (Vatan) — Bugün öğleden sonra yeni Hariciye Vekilimiz Numan Menemencioğlu Vekâlet-teki makamını işgal ederek dostlarını ve Hariciye Vekâleti ileri gelenlerini kabul etmişlerdir. Numan Menemencioğlu Hariciye memurlarına hitap ederek kendisinin Hariciye Vekili olmasını doğrudan doğruya Hariciye mesleğinin bir şerefi ve Hariciyemizin gösterdiği muvaffakiyete bir delil addettiğini bildirmiş ve arkadaşlarına bu şerefli meslekte yeni muvaffakiyetler dilemiştir.

VATAN:

Numan Menemencioğlu'nun Hariciye Vekili olması herkes tarafından tabii bir hâdise diye bekleniyordu. Bunun tahakkuk etmesi umumi bir memnuniyetle karşılanacaktır. Numan Menemencioğlu seneler-denberi harici siyasetimizin idaresinde mühim roller oynamış, başka memleketlerin mümessillerile olan bütün temaslarında harici siyasetimizin vekarı, istikrarı ve emniyet verici ruhunu en mükemmel bir şekilde temsil etmiştir. Numan Menemencioğlu gibi eski ve yakın bir çalışma arkadaşının Hariciyede bulunması Başvekilimizin hükûmet işlerinin sevk ve idaresine nefsini hasretmesini mümkün kılabilecektir.

Ek 25: Numan Menemencioğlu 1943 Genel Seçiminde Oy Kullanırken. (**Ulus Gazetesi**, 1 Mart 1943.)

Hariciye Vekilimiz B. Numan Menemencioğlu reyini veriyor

Ek 26: Numan Menemencioğlu Mecliste Ant İçerken. (**Ulus Gazetesi**, 9 Mart 1943.)

Hariciye Vekili B. Numan Menemencioğlu andiçerken

Ek 27: II. Saraçoğlu Hükümeti İlk Toplantısında Numan Menemencioğlu Saraçoğlu'nun Solundan İkinci. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Mart 1943.)

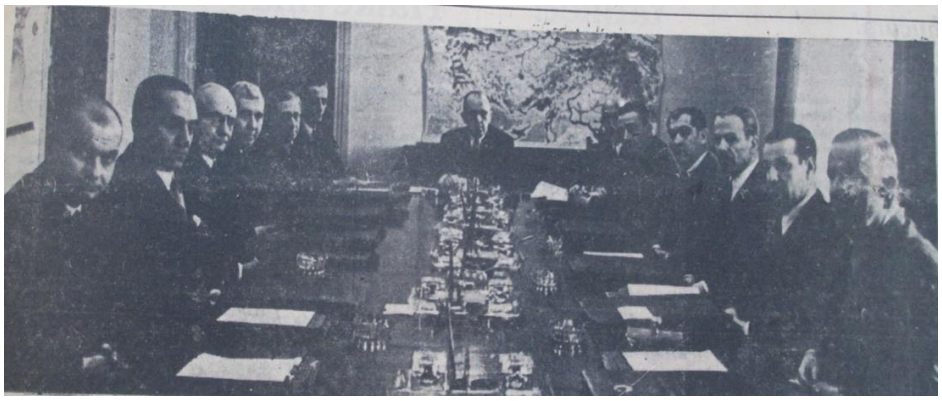

Ek 28: Numan Menemencioğlu Devletler Hukuku Türk Enstitüsünü Açarken. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Mayıs 1943.)

Cumhuriyet

20 nci yıl sayı: 6733 — İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU — Cumartesi 15 Mayıs 1943

1943 İLKBAHARINDA HARB VAZİYETİ

KAMER

Türk Siyasetinin Esasları

Hariciye Vekilimiz Numan Menemencioğlu dün Üniversitede parlak bir hitabe irad etti

«Devletler hukukunun sığındığı değil, hükümran olduğu bir yurdu herkese ilân ediyorum: Türkiye»

"Türk milleti asırların perçinlediği kahramanlığında kendine lâyık adamı, büyük ve kahraman İnönünde bulmuştur,,

Ek 29: Numan Menemencioğlu'nun istifa nedeni Başbakan Saraçoğlu'nun istifanın kabulü için Cumhurbaşkanlığı makamına yazdığı arz yazısında da benzer şekilde şöyle geçmektedir:

"*Reisi Cumhurun Yüksek Katına*

Haricî siyasetin idaresi içun hükûmet erkânı ile hariciye vekili arasında zaruri gördüğü fikir birliğinin son zamanlarda sarsılmış olduğunu müşahede eylediği cihetle Vekâletinden ayrılmayı memleketinin âli menfaatlerine en uygun şekil telakki ederek istifa eden Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu'nun istifa kabulünü ve hariciye vekilliği işlerinin vekâleten tarafımdan görülmesini yüksek tasviblerine arz ederim.

15 Haziran 1944

Başvekil Şükrü Saraçoğlu"

[Numan Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığından İstifası Üzerine Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Makamına Yazdığı Arz], **Taha Toros Arşivi**, TT-637134.

Ek 30: Numan Menemencioğlu Kendisinden Sonra Dışişleri Bakanı Olan Hasan Saka ile Birlikte.
http://www.theinfolist.com/php/SummaryGet.php?FindGo=Hüseyin_Numan_Menemencioğlu [31.10.2019].

Ek 31: Numan Menemencioğlu'nun İstifası. (**Vatan Gazetesi**, 16 Haziran 1944.)

BAŞMUHARRİRİ: Ahmet Emin YALMAN — VATAN EVİ — Cağaloğlu Molla Fenari sokağı 20 - 22 — Telefon 24136, Telg. VATAN İs.

CUMA 16 HAZİRAN 1944

VATAN

Yıl : 4 — Sayı : 1272 «DOĞRUYA DOĞRU EĞRİYE EĞRİ» Fiyatı 10 Kuruş

Hep Bu Topraktan
Vedat Nedim Tör'ün, bu kıymetli mecmuasının üçüncü sayısı çıktı. Kitapçılardan ve bayilerden arayınız.

Vekiller heyeti, Hariciye Vekilinin politikasını tasvip etmedi

Menemencioğlu istifa etti. Vekâleti, Saracoğlu üzerine aldı

Başvekilimiz, Müttefik devletler gazetecilerine beyanatta bulundu

Şükrü Saracoğlu, dedi ki:

"Türkiyenin malik olduğu kuvvetler ve haklar, müttefikimiz Ingiltere ve dostlarımız Rusya, Amerika aleyhine yalnız kullanılmaz değil kullanılamaz da.,,

Halen Karadeniz boğazında muayene edilmiş bulunan Kassel gemisinin geçmesi menedilmiştir - Bundan böyle de Mannheim ve Ems tipindeki gemilerin de boğazlardan geçmeleri menedilmiştir - Boğazlara gelecek bütün Alman ticaret gemileri, ticaret gemisi olup olmadıkları tesbit edilmek üzere sıkı bir muayeneye tabi tutulacaktır

Başvekil ve Hariciye Vekilimiz Şükrü Saracoğlu

Eski Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu

Ek 32: Numan Menemencioğlu Paris Büyükelçiliğine Atanması. (**Ulus Gazetesi**, 12 Kasım 1944.)

Yeni Paris Büyük Elçimiz Numan Menemencioğlu

Ek 33: Numan Menemencioğlu Paris Büyükelçiliği Bahçesinde Çalışma Ekibiyle Birlikte. (Gökmen, **age**, 230.)

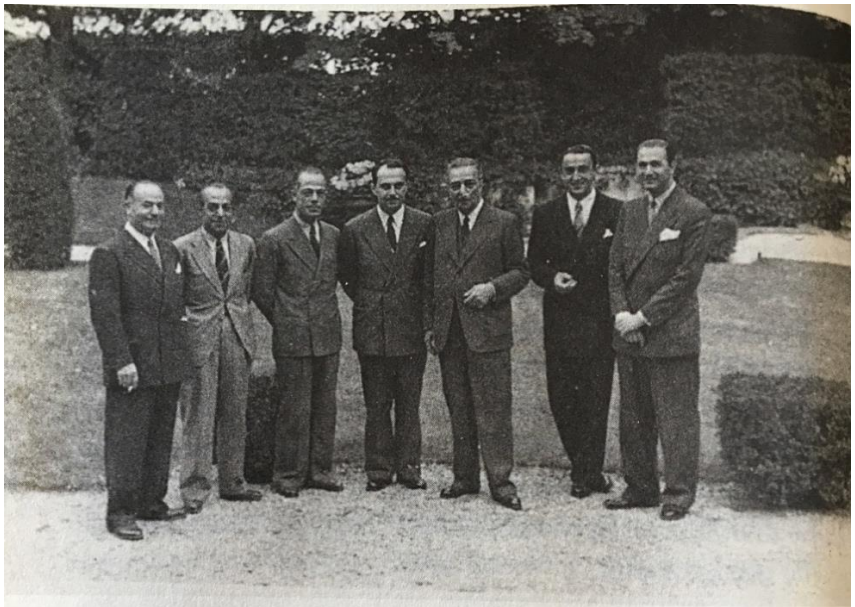

Paris'te rezidans'ın bahçesinde "Bizim Takım" soldan sağa; Ali Naci Karaca, askeri ateşe K.yarbay Emin Çobanoğlu, sefaret müsteşarı, Büyükelçi Numan Menemencioğlu, ikinci kâtip Haluk Kura ve yeni başkâtip Oğuz Gökmen.

Ek 34: Türkiye'nin NATO'ya Katılım Töreninde Numan Menemencioğlu Türkiye'yi Temsil Ederken. Two new Flags Join Colors. Saluting the flags of Turkey, https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/two-new-flags-join-nato-colors-saluting-the-flags-of-turkey-news-photo/517404180 [09.10.2018].

Ek 35: Numan Menemencioğlu Davetlilerle Kokteylde. (Taha Toros Arşivi)

Ek 36: Numan Menemencioğlu'nun Paris Büyükelçiliği Dönemine Ait Kartvizit. (Taha Toros Arşivi)

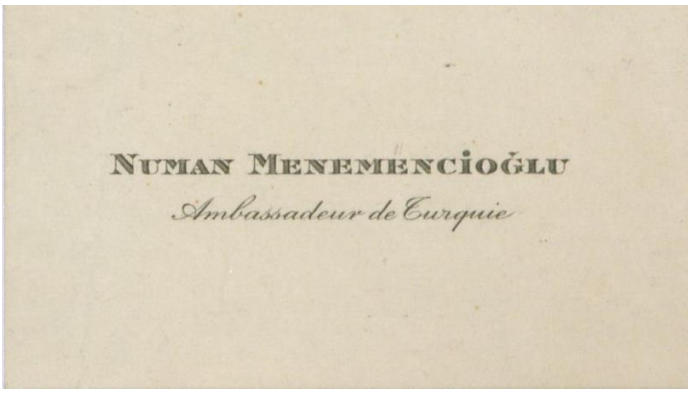

Ek 37: Numan Menemencioğlu'nun Emekliliğe Sevki. (Taha Toros Arşivi)

N. Menemencioğlu tekaüdlüğünü taleb etti

Fransa Cumhurbaşkanı Paris Büyük Elçimize veda ziyaretinde Legion d'Honeur nişanının en yüksek rütbesini verdi

Numan Menemencioğlu

— Yazısı 5 inci sahifede —

Ek 38: Ameliyat Sonrası Tevfik Rüştü Aras'ın Numan Menemencioğlu'nun Koluna Girerek Birlikte Yürümeleri. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Nisan 1937.)

Ek 39: Numan Menemencioğlu İstanbul Milletvekili (oturan sağdan ikinci) Seçildi. (**Son Posta Gazetesi**, 31 Ekim 1957.)

D.P. İstanbul mebusları ★ Pazar günkü umumî seçimlerde kahir bir ekseriyetle kazanan D.P. İstanbul mebusları bugün Ankaraya hareket edeceklerdir. Resimde mebuslardan bir grup toplu halde Demokrat Parti il merkezinde görülmektedir. *Foto: Nurettin VERAL*

Ek 40: Numan Menemencioğlu'nun Naaşı Hacı Bayram Camii'nden Götürülürken. (**Ulus Gazetesi**, 18 Şubat 1958.)

N. Menemencioğlu'nun cenazesi kaldırıldı Eski Dışişleri Bakanlarından D. P. İstanbul Milletvekili Numan Menemencioğlu'nun cenazesi dün öğle namazından sonra Hacı Bayram Camiinden alınarak ebedî istirahat yerine tevdi edilmiştir. Törende B.M.M. Başkanı Refik Koraltan, Hükümet erkânı C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, C.H.P. Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu, C.H.P. li ve D.P. li Milletvekilleri, C.H.P. Meclisi Üyelerinden ve eski Bakanlardan bazıları, İngiliz B. Elçisi Sir James Bowker, Kordiplomatik, Ankara Vali ve Belediye Başkanı, sivil ve askerî erkân, merhumun ailesi efradı, dostları ve kalabalık bir yurttaş topluluğu hazır bulunmuştur. Top arabasına konulan tabutu askerî kıtalar takip etmiştir.

Ek 41: Numan Menemencioğlu'nun Ölümünden Sonra Ömer Sami Coşar'ın Kaleme Aldığı Yazı. **(Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Şubat 1958.)

Türk Hariciyesinin Kaybı Dışişleri Bakanlığında Numan Menemencioğlu

" — Türkiye'nin başına gaileler açmak hiçbir surette siyasetimize dahil değildir. Hiçbir talepte bulunmadım". Bu sözler, 1943 yılının ilk ayında yapılan Adana Mülakatı'ndan sonra Churchill tarafından söylenmişti. O mülakatta, İsmet İnönü'nün yanı başında, Dışişleri Bakanı olarak merhum Numan Menemencioğlu da bulunmuştu. Bu, 1942 yılının Ağustos ayında Dışişleri Bakanlığına tayin edilen Menemencioğlu'nun, bu sıfatla, iştirak ettiği ilk mühim konferanstı.

Menemencioğlu, çok mühim şartlar altında Türk hariciyesinin başına getiriliyordu. Dört bir tarafımız, İkinci Cihan Harbi'ne sürüklenmişti. Bu manzara içinde Türkiye'nin tarafsızlığına devam ettirmesi icap etmekteydi. Harbin başında, Nazi orduları ilerlemeler kaydederken, bir taraftan Atlantik sahillerine ve diğer taraftan da Kafkasya'ya ulaşırken, İngiltere olsun, Sovyetler Birliği olsun, Türkiye'nin tarafsız kalmasını ısrarla talep ediyor, hatta bizimle bu maksatla muahedeler aktediyorlardı. (Rusya ile Türkiye arasında ademi-tecavüz deklarasyonunun Ankara ve Moskova'da neşri tarihi 24 Mart 1941'dir.) İngiltere de, Türk tarafsızlığının, Alman ordularına bütün Ortadoğu kapılarını kapadığını görüyor ve bu siyasetten ayrılmamamız için teşebbüs üzerine teşebbüs yapıyordu.

Fakat 1943 yılında, harbin seyri değişmişti. Artık alman ordularında bir gevşeme, bir gerileme müşahede ediliyordu. İngiltere ile Rusya'nın bize karşı tavırlarında da tebeddülat olmuştu. Dün beğendikleri tarafsızlık siyasetini - menfaatlerine uymuyor diye- terk etmemizi istiyorlardı. Onlara bakılacak olursa harbe girmemiz elzemdi.

İşte Numan Menemencioğlu, Türkiye'yi harbe sokma gayretlerinin son derece şiddetlendiği günlerde iş başına gelmişti. O senelerde artık açık bir surette anlaşılmıştı ki, Sovyet Rusya'nın gözü Türkiye'dedir, arazi talepleri vardır, fırsatını buluğu takdirde bu hedeflerine varmak isteyecektir. Bu sebeple, Türkiye'nin kuvvetini dağıtması, anavatan üzerinde beliren yeni ve büyük tehlikeyi defetmek için hazır tutması ve aynı zamanda, beynelmilel bu hercümerç içinde iktisaden çökmemek için her tedbire başvurması icap ediyordu. Bizi harbe sürüklemek isteyen devletlerin iktisadî baskısı karşısında mecburen Almanya ile 19 Nisan 1943'te bir kredi andlaşması aktedilmişti...

Menemencioğlu'nun, Moskova Konferansı'ndan dönen İngiliz Dış Bakanı Eden ile aynı yılın İkinciteşrin ayında, Kahire'de yaptığı mülakat ve bunu müteakip 4, 5, 6 Birincikanun 1943 günlerinde gene Kahire'de yapılan İnönü-Roosevelt-Churchill toplantısı, Rusya'nın bizim için her gün daha fazla artan bir tehlike teşkil ettiğini, ona göre Türkiye'nin müdafaa kuvvetini hazır bulundurması gerektiğini tekrar göstermişti.

1944 yılının daha ilk günlerinde, Numan Menemencioğlu idaresindeki Türk dış politikasına, İngilizlerin hücumlarına şahit olunmaktadır. Times gazetesi bir makalesinde, Türkiye ile müttefikleri arasında görüş farkları bulunduğundan bahseder. İngiltere'nin bize silah verdiğini, 4 sene sabrettiğini, gene de harbe girmeğe yanaşmadığımızı yazar. O günlerde Londra basını tarafından yapılan geniş neşriyat, açık bir surette göstermiştir ki, Churchill, Adana mülakatı sonundaki beyanatında

hakikatleri gizlemişti. Türkiye'nin harbe girmesi meselesi 1944 yılının şubat ayında İngiliz Avam Kamarası'nda dahi müzakere konusu oluyor, orada da İkinci Cihan Harbi'ne bilfiil katılmamız isteniyordu. Londra basını da, tarafsız kaldığımızdan ötürü İngiltere'nin bize silah yardımını durdurduğunu, hatta vermiş olduğu silahları dahi geri istemeğe hazırlandığını yazıyordu...

Evvela İngiltere'nin bize yolladığı silahlar, vermiş olduğu sözle mukayese edilemeyecek kadar azdı. Saniyen bu silahların mühim bir kısmı, kendisine ait değildi. Birleşik Amerika'dan alıp bize devredilmişti. O günlerde Türk ordusu, İkinci Cihan Harbi'nin savaş alanlarında mevcut yeni silahlarla mukayese edilemeyecek kadar zayıf silahlarla teçhiz edilmiş vaziyette idi. Bu savaş gücünü de Balkanlar'da yıpratmak ve bu şekilde gün geçtikçe artan Sovyet tehlikesine karşı zayıf duruma düşürmek ne derece Türk milli menfaatleri ile bağdaşabilirdi?

Hem yarı seferber bir halde beklemek ve hem de iktisaden çökmek mecburiyetinde bulunan Türkiye, kendini harbe sürüklemek isteyenlerin iktisadi baskıları karşısında mecburen Almanya ile ticaretine devam ediyordu. O günlerde kıymet ifade eden tek malı da kromdu. Ancak bunu satarak ihtiyaçlarını karşılayabiliyordu.

1944 yılının Nisan ayında krom sevkiyatının durdurulması için Türkiye üzerindeki baskı son haddine varmıştı. Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı müteveffa Cordel Hull da tehditkar bir nutuk söylemiş, bütün tarafsızlar itham edilmişti. Notalar da teatti olunmuştu. Bunun bir neticesi olarak da, 20 Nisan'da Almanya'ya krom ihracatı durdurulmuş, fakat İngiltere bunu da kâfi görmemişti. Londra basını, Almanya'ya bütün ihracatın durdurulmasını istiyordu. Esasen, İngiltere ve müttefikleri bizimle ticareti, iktisadi münasebetleri asgari hadde düşürmüşlerdi. Bu şartlar altında Türkiye ne yapabilirdi?

Diğer taraftan Türk hariciyesinin o günlerde sormak mecburiyetinde kaldığı bir sual de mevcuttu: "– İngiltere'nin ısrarla bizi harbe sokmak istemesi, Almanya'nın biran evvel çökmesi arzusundan mı ileri geliyor, yoksa bu merkezi Avrupa ve bilhassa Balkanlara doğru sarkmağa başlayan Sovyet nüfuzuna karşı Türkiye'yi sed olarak kullanmak düşüncesinden doğan bir talep midir?

İngilizlerin ve daha sonra da Amerikalıların Menemencioğlu'na tarizleri evvela bu krom sevkiyatından ileri gelmiştir. Daha doğrusu, bu bir vesile ittihaz edilmiştir. Buna en güzel misali, Churchill'in Haziran ayının ilk haftasında (bir hafta sonra Menemencioğlu istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır) Avam Kamarası'nda vermiş olduğu beyanattır. Bunda, tarafsız kaldığı, harbe girmediği için Türkiye'ye çatılmaktadır. Fakat aynı beyanatta Churchill, tarafsız kaldı diye İspanya'ya hücum edenlere karşı bu memleketi ve tarafsızlık siyasetini müdafaa ediyor. (Bu, onun bileceği bir iştir.) diyordu. Halbuki İspanya'da, o günlerde Almanya'ya stratejik bir madde olan volfram sevketmekteydi.

Görülüyordu ki İngiliz Başbakanı, esasen kendi savaş sahasında bulunan bir bölge mevzuubahis olduğundan İspanya'nın iştirakini, İngiliz menfaatlerine elverişli bulmuyor, fakat Rusya'nın yayılma sahası yanında Türkiye'nin ateşe atılmasını talep ediyordu. Unutulan bir nokta Türkiye'nin, İngiliz menfaatlerine göre değil, fakat Anadolu'nun menfaatlerine göre hareket etmek mecburiyetinde olduğu idi.

Bu hava içinde Türkiye tarafsızlığını korumaya çalışırken (Alman gemileri) meselesi ortaya çıkmıştır. 1944 yılının Haziran ayında, Karadeniz'de bulunan bazı Alman gemileri Türk hariciyesinin müsaadesi ile Boğazlar'dan geçmiş, Akdeniz'e çıkmıştı! İşte bu hadise, Numan Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etmesine sebep olmuştur.

İngiltere ile müttefikleri şöyle diyorlardı: "Bu Alman gemileri, Boğaz'dan geçirilmemeli idi. Bunlar ticaret gemileri değildir. Silahlıdır, yardımcı harp gemisi olarak vazife görebilir". Bu şikayetlerinde haklı mı idiler? 1936 tarihli Montrö Boğazlar Andlaşması içinde, şikayetlerinde haklı olduklarını gösteren hiçbir madde mevcut değildi. Hukuken Türkiye, bu andlaşmaya uyarak bu gemilere Boğazlar'dan geçiş müsaadesini vermeye mecburdu. Hususi bir görüşmede rahmetli Numan Menemencioğlu bu hadise etrafında şöyle demiştir: "– Montrö'de yeni Boğazlar mukavelenamesi hazırlanırken bu nokta üzerinde durmuştuk. Silahlı ticaret gemilerinin tasrih edilmesini, bunların da kontrole tabi tutulmasını talep etmiştik". Ne gariptir ki, aynı İngilizler, 1936 yılında Montrö'de Boğazlar mukavelenamesine ısrarla koydurdukları bir hususun, 1944 yılında aynen tatbikinden şikayetçi oluyorlardı. Bu defa da, Boğazlar'dan geçecek ticaret gemilerinin (ticaret gemisi olup olmadıklarının tespiti için) sıkı bir şekilde muayeneye tabi tutulmasını istiyorlardı. Moskova'da bu mevzuda İngiltere'yi destekliyordu. Halbuki bu taleplerini haklı gösterecek Montrö Boğazlar mukavelenamesinde hiçbir madde mevcut değildi.

Böyle olmakla beraber onların taleplerine uyuldu ve 15 Haziran 1944'te Saraçoğlu başkanlığındaki hükümet, Alman gemilerinin Boğazlar'dan geçirilmesi ile alakalı hariciyenin kararının tasvip edilmediğini açıkladı. Numan Menemencioğlu da o gün istifasını verdi. Numan Menemencioğlu'nun bu şartlar altında istifa etmesinin, 20 ay idare ettiği Dışişleri Bakanlığı'nda muvaffak olamadığı şeklinde tefsir edilmesine imkân yoktur. Lozan'dan sonra Türk dış politikası, en tehlikeli ve en ciddi imtihanını 1942 ile 1944 arasında vermiştir.

Ek 42: Montreux'de Türk Projesini Anlatan Genel Sekreter Numan Menemencioğlu. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Haziran 1936.)

İzahat veren Numan Rifat Menemencioğlu

Ek 43: Türk-Fransız Heyetler Arası Görüşmelerde Sağ Başta Numan Menemencioğlu Solunda Tevfik Rüştü Aras. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Ocak 1936.)

Cenevrede Hatay meselesini konuşan Türk - Fransız heyetleri bir arada

Ek 44: Hatay Anayasası Görüşmeleri İçin Cenevre'ye Gidecek Olan Numan Menemencioğlu Başbakan İnönü ile Görüşürken. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Şubat 1937.)

«Hatayın anayasası Türk yasasının ayni olacaktır»

Bu akşam Cenevreye gidecek olan heyetin takib edeceği hattı hareket kararlaştı. Muhtelit komisyon perşembe günü toplanıyor

Başvekilimiz İsmet İnönü dün Dolmabahçede Numan Menemencioğlu ile konuşuyor

Ek 45: Sancak Sorununun Çözüm Sürecinde Yaşananlar. Doğan Nadi. "Cenevre Mektupları, "Cemiyetin Sancağa Dair Verdiği Karar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Haziran 1937.

Cemiyetin Sancağa Dair Verdiği Karar

Ne zamandır kendisinden uzunca bir mülakat istediğim, Cumhuriyet karileri için "Sancak" etrafında bazı tafsilat vermesini rica ettiğim Numan Menemencioğlu her akşam, saat yedi buçuğa doğru La Paix Oteli'nin küçük salonuna kararsız bir çehre ile girer, iki elini, parmaklarını açarak, göğsüne doğru kaldırır ve derdi ki: "Yeni bir şey yok... Perşembe belki.. Gelecek hafta başında ihtimal..."

"Bu "belki" ve bu "ihtimal" vaziyetteki istikrarsızlığın bir diplomat tarafından ifade edilişinden başka bir şey değildi; ve Cumhuriyet karilerine ancak bana öğrettiği şeyi öğretebilirdi: Yani hiç bir şey.

Mütehassıslar komitesindeki Türk heyetinin kıymetli reisi bugün aynı otelin, aynı küçük ve alelade salonuna gülerek, ellerini ovuşturarak girdi: "Eh... dedi, bu işin de artık bilinmedik bir tarafı kalmadı."

Biliyorduk ki ertesi gün MC Konseyi toplanacaktı; ve mütehassıslar komitesi aylardır hazırladığı raporu bitirmişti. Ancak bize gene beklemek düştü. Zira Numan Menemencioğlu ve bütün heyetimiz ne zamandır cidden sabırlı tecessüsümüzün gayesi olan meşhur rapor, MC'de bütün dünya matbuatına dağılıncaya kadar, belki lüzumlu, fakat herhalde müfrit bir ketumiyeti, korkunç bir ciddiyetle muhafaza ettiler.

Bu rapor şimdi önümüzde duruyor; bu rapor yani Sancak davası. MC'nin dünkü kabulünden geçtikten sonra artık "kanun" halini alan bu raporun her noktası iyidir. Bununla beraber iki mesele üzerinde durmak icab ediyor ki bu iki mesele Türkiye'nin istediği gibi hallolunmamıştır: Dil meselesi ve hudud meselesi. Zaten daima ihtilaf halinde bulunan bu iki mesele yüzündendir ki mütehassıslar komitesinin faaliyeti bu kadar uzun sürdü ve zor oldu. Filhakika bütün diğer noktalar üzerinde daha müzakerelerin ilk günlerinde bir anlaşma kabil olmuştu.

Dil meselesinde Türk tezi şöyle hülasa olunabilir: Hatay'da en kuvvetli eleman Türk'tür; binaenaleyh resmi dil bir tektir ve Türkçe'dir. Fakat Arap elemanının gönlünü hoş etmek, ona nisbi bir serbesti temin etmek için buna bir de Arapça yardımcı olarak, ikinci bir lisan olarak ilave olunabilir. Halbuki komite her iki lisanın da aynı mevkide tutulmasını münasip görmüş ve raporunda Konseye bu şekli teklif etmiştir. Unutmayalım ki şimdiye kadar Hatay'daki Türk mekteplerinde Arapça mecburi idi. Fakat Arap mekteplerinde Türkçe mecburiyeti yoktu. Binaenaleyh Konseyin karar verdiği veçhile her iki salah alameti olarak kabul olunmasında müfrit bir nikbinlik yoktur. Ancak -Türk elemanın fazlalığını her zaman gözönünde tutarak- elbette ki Türk lisanının resmiliğinin tasdiki yerinde ve makul bir hareket olurdu. Mütehassıslar heyetinin bu teklifi ve daha sonra Konsey'in bu kararı ihtisasın iflasını ilandan başka birşey değildir. Hakikat şudur ki Sancak ahalisinin yüzde pek büyük bir ekseriyeti Türk'tür ve basit mantık resmi ve tek dilin Türkçe olmasını icab ettirirdi. Ne çare ki diplomatik meselelerde "ihtisas" kelimesinin manasını değiştirdiği böyle çok defalar görülmüştür.

Hudud meselesine gelince burada Bayır, Bucak ve Hazne diye üç nahiye uzun

münakaşaları mucib olmuş ve neticede MC Konseyi'nin müstakbel bir kararına bağlanmıştı. Türk tezinin bu meseleye temas eden kısmı şöyledir: İhtilafa sebep olan bu üç nahiyeden birincisinin doğrudan doğruya Sancak'a ilhakı, ikincisinin Suriye'ye verilmesi ve üçüncüsünün için de ileride bir reyiama müracaat edilmesi... Mütehassıslar komitesi bu üç nahiyeden hiçbirinin kısmen olsun Sancak hududları dahilinde kalmasını münasip görmemiş ve Konsey de maalesef bu şekilde karar vermiştir. Buralarda Türklerin çok olması nahiyelerin Sancak'a ilhakını ve hiç olmazsa halkın reyine müracaatı tabii kılabilirdi. Kararın bizi müteselli edecek ciheti Suriye devleti hududları dahilinde kalan bu nahiyelerdeki Türklerin istiklallerine azami derecede riayet vadidir.

Sancak Meselesi kağıt üzerinde hallolundu. Bunun hakikatte de ne dereceye kadar hallolunmuş bulunduğunu ileride göreceğiz. Herhalde Türkiye bu meselede azami fedakarlıklarda bulunmuş ve bu şekilde Fransa ve dolayısile Suriye'ye olan dostluk derecesini ispat etmiştir. Sancak muahedenamesi asıl manasını tatbike konulduğu zaman bulacaktır. Temenni olunur ki muahede kadar müşkül olmasın...

Ek 46: Numan Menemencioğlu ile Cemil Mardam, İnönü'yle Görüşmek Üzere Heybeliada'ya Giderken. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Haziran 1937.)

Suriye Başvekili, Hariciye Müsteşarımızla beraber Heybeli iskelesinde

Ek 47: Numan Menemencioğlu (ortada) Beyrut'ta Hükümet Üyeleriyle Görüşürken. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Kasım 1937.)

Hariciye Siyasî Müsteşarımız Numan Menemencioğlu, Beyrutta hükûmet erkânı arasında

Ek 48: Sancak (Hatay) Meselesinin Çözümünde Büyük Çaba Gösteren Numan Menemencioğlu. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Kasım 1937.)

"Hatay bizim büyük bir millî davamızdır„

Hatay halkını, mes'ud neticeye isal ederek lâyık olduğu bahtiyar ve müstakil hayata kavuşturacak devre başlıyor

Milletler Cemiyeti nezdinde ve Fransa ile müzakerelerimizde Hatay davamızı büyük bir muvaffakiyetle müdafaa eden Numan Menemencioğlu

Ek 49: Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorunlarının Kesin Çözümüne İlişkin Antlaşma İmzalanırken. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/29267 [29.06.2021].

Ek 50: Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Churchill'i Adana'da Karşılarken. http://cdn.loc.gov/service/pnp/cph/3c30000/3c38000/3c38200/3c38234r.jpg [24.02.2017].

Ek 51: Kahire Görüşmesinin Başladığını Gösteren Haberler. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Kasım 1943; **Akşam Gazetesi**, 5 Kasım 1943.)

Kahirede görüşmelere başlandı

İngiliz Hariciye Nazırı Kahireye vardı, Menemencioğlu ile buluştu

İngiliz Hariciye Nazırı Mister Eden

Hariciye Vekilimiz Numan Menemencioğlu

Amerikanın Ankara büyük elçisi Mr. Steinhardt

Sağda B. Eden, ortada B. Numan Menemencioğlu, solda İngilterenin Ankara büyük elçisi B. Hugessen

Ek 52: Numan Menemencioğlu'nun, Kahire'den Dönüşte (Siyah Gözlüklü) Ankara Garında Karşılanışı. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Kasım 1943.)

Kahire mülâkatının akisleri

Hariciye Vekilimiz Numan Menemencioğlunun Kahireden avdetinde Ankara garında istikbalinden bir intiba

Ek 53: Kahire Konferansı'nda Çekilen Fotoğrafta Numan Menemencioğlu (ayakta) Roosevelt ile İnönü'nün Arasında. İsmet İnönü Vakfı, http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/takvim-2016/kasim [25.09.2017].

Ek 54: Numan Menemencioğlu'nun Türkiye'yi Temsilen Katıldığı Uluslararası Toplantılar, Görüşmeler ve İmzaladığı Antlaşmaların Listesi.

1. "*Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Kraliyeti beyninde Budapeşte'de imza olunan ve Büyük Millet Meclisi tarafından tasdik kılınan Bitaraflık, Uzlaşma ve Hakem Muahedesinin (Bitaraflık, Te'lîf-i Beyin ve Hakem) musaddak nüshaları bugün saat on sekizde Hariciye Vekaletinde, Hariciye Müsteşarı Menemenli Numan Bey'le Macar sefiri M. Tahi arasında teati edilmiştir.*" Behiç Erkin, **age**, 325; "Türk-Macar Dostluk Muahedesi Teati Edildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Birincikanun 1929. (Bu antlaşma Türkiye'nin Budapeşte Elçisi Behiç Erkin ile Macaristan'nın Dışişleri Bakanı Lajos Walko arasında imzalanmıştır. Behiç Erkin, **age**, 325.)
2. Lozan Antlaşması gereğince müzakeresine başlanılacak ticari sözleşmeler ve gümrük tarifeleri konusu için teşkil edilen heyet üyeliğine Menemenli zade Numan'ın tayin kararnamesi. 29 Mayıs 1929. **BCA**, 30-18-1-2/4-32-17.
3. Rusya ile Konsolosluk sözleşmesini görüşmek üzere Müsteşar Menemenlizade Numan'ın görevlendirilme kararnamesi. 26 Haziran 1929. **BCA**, 30-18-1-2/4-37-17.
4. İtalya ile yapılan suçluların iadesi sözleşmesinin imzası için Hariciye Müsteşarı Menemenli Numan'a yekti verilme kararnamesi. 25 Haziran 1929. **BCA**, 30-18-1-2/5-41-3.
5. Estonya Hükümeti ile yapılacak ticaret ve seyrisefain anlaşmasının imzasına

Büyükelçi Zekai ile Hariciye Vekaleti Müsteşarı Menemenli Numan Rıfat'ın tayin kararnamesi. 16 Eylül 1929. **BCA**, 0-18-1-2/5-46-20.

6. Ticaret sözleşmeleri yapmakla görevlendirilen Heyet-i Murahhasa'dan Zekai, Mustafa Şeref, Menemenli Numan beylere hükümetimiz adına imza yetkisi verilme kararnamesi. 26 Eylül 1929. **BCA**, 30-18-1-2 / 5-48-17.
7. Macaristan ile yapılan hakem, uzlaşma ve bitaraflık anlaşmasının Ankara'da teatisi için Hariciye Müsteşarı Menemenli Numan Rıfat Bey'e yetki verilme kararnamesi. 9 Ekim 1929. **BCA**, 30-18-1-2/5-49-10.
8. Yabancı ülkelerle imzalamakta olduğumuz anlaşma ve sözleşmelerin Ankara'da yapılanlarında Hariciye Vekaleti Müsteşarı Menemenli Numan Bey'e genel yetki verilme kararnamesi. 20 Kasım 1929. **BCA**, 30-18-1-2/6-56-17.
9. Almanya, Çekoslovakya ve Bulgaristan ile İade-i Mücrimin ve adli konularda yapılacak anlaşmalarda görevlendirilen Müsteşar Menemenli Numan ve Orhan Şemsettin'e harcırah verilme kararnamesi. 4 Haziran 1930. **BCA**, 30-18-1-2/11-40-9.
10. Suçluların iadesi ile ilgili olarak Amerika ile yapılacak sözleşmenin müzakeresine katılacak üyeleri görevlendirme kararnamesi. 31 Aralık 1930. **BCA**, 30-18-1-2/16-85-11.
11. Türkiye ile İsveç arasında imzalanacak olan Hakem ve Uzlaşma Anlaşmasını imzalamak üzere Numan Rıfat Bey'e verilen yetki. 17 Mayıs 1931. **DBTDA**, 539-220576-214150-13.
12. Hükümetimizle Macar Krallığı arasında yapılan, suçluların iadesi antlaşmasıyla ilgili olarak hazırlanan projeyi imzalama yetkisinin Hariciye Vekaleti Müsteşarı Menemenli Numan'a verilme kararnamesi. 28 Mayıs 1932. **BCA**, 30-18-1-2/29-43-4.
13. İsviçre ile yapılan ikamet anlaşmasının 6. maddesine göre yapılacak, kefalet akçesi ve adli yardım sözleşmelerine katılacak kişileri görevlendirme kararnamesi. 16 Kasım 1932. **BCA**, 30-18-1-2/31-70-4.
14. Türkiye ile İsveç arasında imzalanacak olan suçluların iadesi anlaşmasına yetkili olarak Numan Rıfat Bey'in görevlendirildi. 28 Kasım 1932. **DBTDA**, 539-220578-214152-11.
15. İsviçre ile aramızda yapılan suçluların iadesi hakkındaki sözleşmenin imzası için Numan Rifat'a yetki verilme kararnamesi. 23 Mayıs 1933. **BCA**, 30-18-1-2/36-38-8.
16. Romanya ile yapılacak olan iade-i mücrimin ve adli müzakeret sözleşmelerini imza etmek için Hariciye Vekaleti Katibi Umumisi Menemenli Numan'a yetki verilme kararnamesi. 4 Aralık 1933. **BCA**, 30-18-1-2/41-85-9.
17. Bulgaristan ile yapılacak ticaret sözleşmesini imzalamak üzere, Menemenli Numan ve Naki'ye yetki verilme kararnamesi. 10 Aralık 1933. **BCA**, 30-18-1-2/41-87-2.
18. Bulgaristan'la yapılacak Baytari sözleşmesinin imzası için Menemenli Numan ve Sabri'ye yetki verilme kararnamesi. 20 Aralık 1933. **BCA**, 30-18-1-2/41-89-4.
19. Meriç nehri kıyılarının tahkimi için Türk-Yunan Muhtelit Komisyonu'nca hazırlanan antlaşmanın, Türkiye adına imzalanmasında Büyükelçi Menemenli Numan'a yetki verilme kararnamesi. 18 Haziran 1934. **BCA**, 30-18-1-2/46-43-14.
20. Numan Rıfat Menemencioğlu'nun başkanlığında ticaret ve kliring isleri hakkında müzakerelerde bulunmak üzere Almanya'ya gidecek heyetin

belirlenme kararnamesi. 6 Mart 1935. **BCA**, 0-18-1-2/52-16-17.

21. Almanya ile yapılan ticaret ve kliring anlaşmalarını imzalamak için temsilci heyet başkanı Numan Menemencioğlu'na yetki verilme kararnamesi. 10 Mart 1935. **BCA**, 30-18-1-2/53-25-6.
22. "*Türkiye-Almanya ticaret klerling anlaşmaları dün Türkiye namına Numan Menemencioğlu ve Almanya namına M. Von Bülow vw M. Wucher taraflarından hariciye bakanlığında imzalandı.*" (Berlin'de) "Almanya ile Yeni Ticaret Anlaşması İmzaladık", **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Nisan 1935.
23. "Meriç Nehrinin Her İki Sahilinde Su Tesisatının Tanzimine Dair Türk-Elen İtilafnamesi", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima F., Yirmi Dördüncü İnikad, c. 3, (6 Mayıs 1935): 95, S. Sayısı 97.
24. Bulgaristan'la yapılıp yürürlüğe konacak ticaret sözleşmesi ve eklerinin imzası için Numan Menemencioğlu'na yetki verilme kararnamesi. 20 Mart 1935. **BCA**, 30-18-1-2/54-40-8.
25. "*Türkiye-Bulgaristan Tecim* (Ticaret) *Anlaşması bugün Dış Bakanlığında Dış Bakanlığı Genel Sekreteri Bay Numan Rifat Menemencioğlu ile Bulgar sefiri M. Pavlov arasında imzalanmıştır.*" "Türkiye-Bulgaristan Ticaret Mukavelesi İmzalandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mayıs 1935.
26. Türkiye ile Büyük Britanya ve Şimali İrlanda Birleşik Krallığı arasında 4 Haziran 1935 tarihinde "Tecim Antlaşması" imzalanmıştır. Antlaşmayı Türkiye adına Katibi Umumi Numan Menemencioğlu, Birleşik Krallık adına İngiltere Büyükelçisi Percy Loraine imzalamıştır. "Türkiye-İngiltere Tecim Muahedesi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Haziran 1935.
27. Yunan hükümeti ile hazırlanan iade-i mücrimin antlaşmasını imzalamak üzere Numan Menemencioğlu'na yetki verilme kararnamesi. 15 Ağustos 1935. **BCA**, 30-18-1-2/57-65-11.
28. İhracatın Köstence yolu ile yapılmasına dair Romenlerle yapılan anlaşmanın imzası için Hariciye Vekaleti Umumi Katibi Numan Menemencioğlu'na yetki verilme kararnamesi. 24 Ağustos 1935. **BCA**, 30-18-1-2/57-69-10.
29. "Hududda Zuhur Eden İhtilafların Tetkik ve Halli Usulüne Müteallik Olarak Türkiye ile Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri İttihadı Arasında 6 Ağustos 1928 Tarihinde Ankara'da İmzalanan Mukavelenamenin Temdidine Dair Protokol", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 1, On Altıncı İnikad, c. 7, (13 Aralık 1935): 87, S. Sayısı 28.
30. "Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı Arasında Adli, Medeni ve Ticari Hususunda Karşılıklı Münasebata Dair Mukavelename", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 1, On Sekizinci İnikad, c. 7, (18 Aralık 1935): 87, S. Sayısı 38.
31. "*Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı arasında aktedilen iade-i mücrimin mukavelesinin tasdikine dair kanun layihası ve Hariciye ve Adliye encümenleri mazbataları (1/242)*", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 1, On Dokuzuncu İnikad, c. 7, (20 Aralık 1935): 129, S. Sayısı 37.
32. Cemiyeti Akvam kararlarının uygulanması sebebiyle meydana gelecek bazı meseleleri müzakere etmek ve karar vermek üzere komisyon kurulma kararnamesi. 2 Ocak 1936. **BCA**, 30-18-1-2/60-100-4.
33. Siyasi temas ve müzakerelerde bulunmak üzere Suriye ve çeşitli Avrupa devletlerine gönderilecek Numan Menemencioğlu ile Bedri'ye yevmiye tahsis edilme kararnamesi. 14 Nisan 1936. **BCA**, 30-18-1-2/63-28-18.
34. Türkiye-İtalya Ticaret Anlaşması'nın 3 ay uzatılması hususunda tanzim edilecek notaların imzası için Numan Menemencioğlu'na yetki verilme

kararnamesi. 15 Nisan 1936. **BCA**, 30-18-1-2/63-29-10.

35. "*Boğazlar Rejimi Hakkında Montreux 20 Temmuz 1936 tarihinde imza edilen mukavelenamenin tasdikına dair kanun layihası ve Hariciye ve Milli Müdafaa encümenlerinden mürekkeb Muhtelit encümen mazbatası (1/605)*", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima: 1, Seksen Birinci İnikad, c. 12, (31 Temmuz 1936): S. Sayısı: 272-6, 7.
36. Numan Menemencioğlu ve Bedri T. Şaman'ın Londra ve Cenevre'ye de gittiğinden masraflarının ödenme kararnamesi. 9 Ağustos 1936. **BCA**, 30-18-1-2/68-74-15,
37. Karasularımızdaki kaçakçılığın önlenmesine dair Yunanistan'la yapılan sözleşmenin imzası için Numan Menemencioğlu'na yetki verilmesi. 2 Ekim 1936. **BCA**, 30-18-1-2/68-79-8.
38. Yugoslavya, İtalya, Sovyetler, Hollanda ve İsveç hükümetleri ile yapılacak ticaret ve kliring sözleşmeleri müzakerelerine katılacak komisyonun görevlendirme kararnamesi. 7 Ekim 1936. **BCA**, 30-18-1-2/68-80-17.
39. "*Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan arasında 20 Haziran 1934 tarihinde yapılan Meriç-Evros ırmağının... (1/483)*", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 2, Üçüncü İnikad, c. 13, (13 Kasım 1936): 29, S. Sayısı 283.
40. "Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı Arasında Aktedilen İkamet Mukavelenamesi", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 2, Dokuzuncu İnikad, c. 13, (30 Kasım 1936): 88, S. Sayısı 10.
41. Milletler Cemiyeti'nin Antakya ve İskenderun işini görüşmek üzere yapacağı toplantıya Tevfik Rüştü Aras başkanlığında katılacak heyet ve masraflarının karşılanma kararnamesi. 31 Aralık 1936. **BCA**, 30-18-1-2/71-1-2.
42. Milletler Cemiyeti'nin İskenderun ve Antakya işini görüşmek üzere yapacağı toplantıya Tevfik Rüştü Aras başkanlığında gönderilecek heyetin masraflarının karşılanma kararnamesi. 20 Ocak 1937. **BCA**, 30-18-1-2/71-4-15.
43. "*Türkiye Cumhuriyeti ile İtalya Krallığı arasında 4 Nisan 1934 tarihinde imza edilen ve 2758, 2914 ve 2952 sayılı...*". **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 2, Yirmi Sekizinci İnikat, c. 15, (25 Ocak 1937): 91, S. Sayısı 59.
44. "Türkiye ve Yugoslavya Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi". **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 2, Otuz İkinci İnikad, c. 16, (3 Şubat 1937): 46, S. Sayısı 76.
45. Sancak Teşkilatı Esasiyesi'ni kararlaştırmak üzere Cenevre'de yapılacak toplantıya katılacak heyete döviz ve siyasi pasaport verilme kararnamesi. 26 Şubat 1937. **BCA**, 30-18-1-2/72-15-1.
46. "Kaçakçılığın Men ve Takibi İçin Türk-Yunan Mukavelenamesi", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 2, Elli İkinci İnikad, c. 17, (28 Nisan 1937): 148, S. Sayısı 148.
47. Milletler Cemiyeti Asamblesi'nin yapacağı toplantıya katılacak heyeti görevlendirme kararnamesi. 27 Mayıs 1937. **BCA**, 0-18-1-2/75-45-16.
48. Nyon Antlaşması münasebetiyle Marmara Denizi ile Boğazlarda umumi seyrisefer güzergahını temin maksadıyla alınacak tertibata dair hazırlanan yönetmeliklerin tasdik kararnamesi. 30 Eylül 1937. **BCA**, 30-18-1-2/79-83-1.
49. Sovyetlerle yapılan Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması ile ticaret mübadeleler ve ödemelerine ait anlaşmanın imzası için Siyasi Müsteşar Numan Menemencioğlu ve Gn. Sekreter Vekili Nebil Batı'ya yetki verilme kararnamesi. 7 Ekim 1937. **BCA**, 30-18-1-2/79-84-2.; "Türk-Sovyet Ticari Mübadelesi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Birinciteşrin 1937.

50. Türkiye-Japonya ticari mübadelelere ait anlaşma ile bunun uygulanmasına dair uzlaşma ve ilişiklerinin imzası için Hariciye Siyasi Müsteşarı Numan Menemencioğlu'na yetki verilme kararnamesi. 2 Kasım 1937. **BCA**, 30-18-1-2/79-88-8.
51. Suriye Fevkalade Komiserinin ziyaretini iade için Numan Menemencioğlu başkanlığında bir heyet gönderilmesi ve döviz verilme kararnamesi. 9 Kasım 1937. **BCA**, 30-18-1-2/80-91-7.
52. Hatay Seçim tüzüğünün yeniden tanzimi için Numan Menemencioğlu'nun başkanlığında Cenevre'ye gidecek heyetin yevmiye, döviz ve pasaportları verilme kararnamesi. 21 Mart 1938. **BCA**, 30-18-1-2/82-20-13.
53. "Ticari Mübadelenin Sureti Tesviyesi Hakkında Türkiye ile Çekoslovakya Arasındaki 12 Mayıs 1936 Tarihli Anlaşmaya Bağlı Müzeyyel Protokol", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 3, Kırk Beşinci İnikad, c. 24, (6 Nisan 1938): 23, S. Sayısı 31.
54. "*Türk-Yugoslav ticaret ve seyrisefain muahedenamesine munzam protokolün tasdikine... dair kanun layihası ve Hariciye ve İktisad encümenleri mazbataları (1/1052)*". "28 Teşrinievvel 1936 Tarihli Türk-Yugoslav Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesine Munzam Protokol", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 3, Yetmiş Üçüncü İnikad, c. 26, (8 Haziran 1938): 41, S. Sayısı 230.
55. "*Gümrük tarifesinin 552/B pozisyonundan Yugoslavya'ya verilen 100 ve 400 tonluk munzam kontenjanların Türkiye-Yugoslavya anlaşmasına ilavesine dair kanun layihası ve Hariciye ve İktisad encümenleri mazbataları (1/973)*." **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 3, Yetmiş Dördüncü İnikad, c. 26, (10 Haziran 1938): 64, S. Sayısı 243.
56. Macaristan'la Ankara'da hazırlanan Adli Müzaherat ve Konsolosluk Sözleşmesi'nin imzası için Hariciye Vekaleti Katibi Umumisi Numan Menemencioğlu'na yetki verilme kararnamesi. 7 Temmuz 1938. **BCA**, 30-18-1-2/84-63-12.
57. Türk-Alman Ticaret ve Tediye Anlaşmaları dün akşam Hariciye Nezaretinde imza edilmiştir. Almanya namına Hariciye müsteşarı Baron Weissaecker ve Türkiye namına Menemencioğlu bu münasebetle samimi beyanatta bulundular. (Berlin'de) "Türk-Alman Ticaret Muahedesi İmzalandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Temmuz 1938.
58. İtalya ile yapılacak Ticaret ve Tediye Anlaşmasının imzası için Hariciye Vekaleti Umumi Katibi Büyükelçi Numan Menemencioğlu'na yetki verilmesi. 16 Eylül 1938. **BCA**, 30-18-1-2/84-83-8.
59. İstanbul'da yapılan Türk-İtalyan ticaret görüşmelerine katılacakları belirlenme kararnamesi. 1 Ekim 1938. **BCA**, 30-18-1-2/84-88-5.
60. Türk-İtalyan Ticaret Muahedesini Türkiye namına Numan Menemencioğlu İtalya namına İtalya'nın Ankara Büyükelçisi M. Otavio de Peppo imzalamıştır. (Ankara'da) "Türkiye-İtalya Ticaret Anlaşması Dün İmzalandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Birinciteşrin 1938; "Türk-İtalyan Ticaret Muahedesi İmzası", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Birinciteşrin 1938.
61. Almanya ile yapılacak 150 000 000 marklık kredi sözleşmesini müzakere etmek üzere Almanya'ya gidecek olan heyete harcırah, döviz ve pasaport verilme kararnamesi. 15 Aralık 1938. **BCA**, 30-18-1-2/85-104-11.
62. Amerika ile yapılacak yeni ticaret anlaşmasını imza etmek üzere Hariciye Vekaleti Umumi Katibi Büyükelçi Numan Menemencioğlu ile Türkofis 2. Başkanı Nihat Odabaşı'ya yetki verilme kararnamesi. 24 Aralık 1938. **BCA**, 30-18-1-2/85-105-16.

63. "*Türkiye-Yugoslavya Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesine munzam protokole merbut... (1/1149).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 4, On Dokuzuncu İnikad, c. 29, (9 Ocak 1939): 34:35; S. Sayısı 37.
64. Almanya'ya ilhak edilen Südet arazisinden ithal ve ihraç edilecek mallar için Reich Hükümeti ile yapılacak görüşmeler olumlu olursa Hariciye Vekaleti Umumi Katibi Numan Menemencioğlu'na protokol imza yetkisi verilme kararnamesi. 18 Ocak 1939. **BCA**, 30-18-1-2/85-116-6.
65. Türkiye-Almanya ticaret anlaşmalarının Südet mıntıkalarını teşmili hakkındaki protokol bugün Menemencioğlu ile Hariciye Müsteşarı Baron von Weiszecker arasında imza edilmiştir. (Berlin'de) "Türk-Alman Ticaret Anlaşması", **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Şubat 1939.
66. "*Türkiye ile Yunanistan arasında müzakere edilmekte olan iadei mücrim ve cezai hususatta adli müzaheret muahedesi Hariciye Vekaletinde Katibi Umumi Numan Menemencioğlu ile Yunan elçisi Rafael arasında imza edilmiştir.*" (Ankara'da) "Türkiye ile Yunanistan Arasında İadei Mücrimin Muahedesi İmzalandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Mart 1939.
67. Türkiye-Amerika Ticaret Anlaşması'nın imzası için Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ile Hariciye Vekaleti Umumi Kâtibi Büyükelçi Numan Menemencioğlu'na yetki verilme kararnamesi. 1 Nisan 1939. **BCA**, 30-18-1-2/86-28-6.
68. "*Türkiye-Almanya arasında imzalanan kredi anlaşmasının tasdiki hakkında kanun layihası ve Hariciye ve İktisad encümenleri mazbataları (1/80).*" "Türkiye ile Almanya Arasında Kredi Anlaşması", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VI, İçtima F., Dokuzuncu İnikad, c. 2, (8 Mayıs 1939): 31:32, 32:35, S. Sayısı 36.
69. Almanya ile olan ticari münasebetlerimizde takip edeceğimiz esasları belirlemek üzere Hariciye Vekaleti Umumi Katibi Numan Menemencioğlu başkanlığında Merkez Bankası, Ticaret ve Maliye Bakanlığı temsilcilerinden oluşan bir komisyon. 5 Haziran 1939. **BCA**, 30-10-0-0/231-560-3.
70. "*Türkiye-Amerika Ticaret Anlaşması bugün Hariciye Vekaletinde, Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ve Katibi Umumi Numan Menemencioğlu ile Amerika Büyükelçisi Mac Murray, Amerika sefareti Başkatibi Kelley taraflarından imza imza edilmiştir.*" "Türkiye-Amerika Ticaret Anlaşması Dün İmza Edildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Nisan 1939; **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VI, İçtima F., Yirmi Dördüncü İnikad, c. 3, (9 Haziran 1939): 84, S. Sayısı 111.
71. Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında 19.10.1939 tarihinde yapılan yardımlaşma anlaşmasının uygulanmasına ait anlaşmaları imza etmek üzere Paris ve Londra'ya gidecek olan heyetin masraflarının karşılanma kararnamesi. 20 Kasım 1939. **BCA**, 30-18-1-2/89-110-15.
72. "*Yüz elli milyonluk kredi mukavelesi bugün saat 12'de Hariciye Nezareti Müsteşarı Baron Weizaecker ve orta elçi Clodius ile Hariciye Umumi Katibi Numan Menemencioğlu ve Antalya mebusu Cezmi Erçin tarafından samimi bir hava içinde imza edilmiştir.*" (Berlin'de) "Türk-Alman Kredi Mukavelesi", **Cumhuriyet Gazetesi**,17 Birincikanun 1939.
73. Numan Menemencioğlu İngiltere ve Fransa'da yaptığı görüşmeler sonrası her iki devletle İstikraz antlaşmaları (Borç alma) yapmıştır. (Londra/Paris) "Londra ve Paris Anlaşmaları", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 İkincikanun 1940. Numan Menemencioğlu'nun İngiliz ve Fransız yetkililerle yaptığı bu antlaşmalar 19.10.1939'da "Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifakı" (Antlaşma metni için bk. İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte**

Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cild (1920-1945), 2. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 591-609.) antlaşması hükümleri dahilinde Numan Menemencioğlu, Fransız ve İngiliz yetkililerle Paris'te iki antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmaların başlığı "Yüzde 4 Faizli 25 Milyon Sterlinlik Krediyle İlgili Bir Anlaşma" ve "Yüzde 3 Faizli On Beş Milyon Sterlinlik Yardım Anlaşması"dır. Antlaşmalar hakkında geniş bilgi için bk. Weisband, **age**, 51-53, 88-89.

74. "*Türkiye-Yunanistan Klering anlaşması bugün Hariciye Vekaletinde hükümetimiz adına Hariciye Vekaleti Umumi Katibi Numan Menemencioğlu ile...* (Ankara) "Türk-Yunan Klering Anlaşması", **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Mart 1940.
75. "*Türkiye-Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk Muahedesi bugün saat 12:15'te Hariciye Vekaletinde imzalanmıştır. Muahedeyi Türkiye namına Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ve Hariciye Umumi Katibi Numan Menemencioğlu ve Fransa namına da Büyükelçi Massigli ve Suriye fevkalade komiseri Puaux imza etmişlerdir.*" (Ankara'da) "Türkiye-Suriye", **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 Mart 1940.
76. İstanbul'da müzakereleri süren Türkiye-İsveç Ticaret ve Tediye Anlaşmasının imzası için Numan Menemencioğlu'na imza yetkisi verilme kararnamesi. 6 Mayıs 1940. **BCA**, 30-18-1-2/91-55-3.
77. Türkiye-İsviçre Ticaret ve Tediye Anlaşması, bugün Hariciye Vekaletinde, Umumi Kâtip Büyükelçi Numan Menemencioğlu ile İsviçre Elçisi Ekselans Lardy tarafından imza edilmiştir. (Ankara'da) "Türkiye-İsviçre Ticaret Muahedesi İmzalandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 31 Mayıs 1940.
78. "*Türkiye ile Almanya arasında 12 Haziran tarihinde imza edilmiş... Anlaşmalar Türkiye namına Hariciye Katibi Umumisi Büyükelçi Numan Menemencioğlu'nun ve Almanya namına Büyükelçi Ekselans Franz von Papen'in imzalarını taşımaktadır.*" (Ankara'da). "Türkiye-Almanya Ticaret Muahedesi İmzalandı ve Dün Teati Olundu", **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Temmuz 1940. Hakkında bilgi için bk. Weisband, **age**, 90-91.
79. Türkiye-Yugoslavya ticari münasebetlerini düzenleyecek anlaşmanın imzası için Hariciye Vekaleti Katibi Büyükelçi Numan Menemencioğlu ile Ticaret Vekaleti Dış Ticaret Dairesi Reisi Servet Berkin'e yetki verilme kararnamesi. 15 Ağustos 1940. **BCA**, 30-18-1-2/92-80-10.
80. İngiliz parasının yeni bazı kayıtlara tabi tutulması sebebiyle meydana gelecek mahzurları bertaraf etmek üzere İngiltere ile bir anlaşma imzası için Hariciye Umumi Katibi Numan Menemencioğlu'na yetki verilmesi. 19 Kasım 1940. **BCA**, 30-18-1-2/93-110-4.
81. Alman işgali altına giren Svilengrad-Pityon hattının Hükümetimiz tarafından işletilmesine dair sözleşmesinin imzası için Hariciye Vekaleti Umumi Katibi Numan Menemencioğlu ile Devlet Demir Yolları Umum Müdür Muavini Fuat Zincirkıran'a imza yetkisi verilme kararnamesi. 10 Temmuz 1941. **BCA**, 0-18-1-2/95-59-13.
82. Almanya ile akdedilecek ticari anlaşma müzakerelerine Numan Menemencioğlu'nun başkanlığında katılacak üyeler ile anlaşmanın imzası için Numan Menemencioğlu'na yetki verilme kararnamesi. 10 Temmuz 1941. **BCA**, 30-18-1-2/95-60-14.
83. Türkiye ile Almanya arasında Ticaret İtilafı imzalanmıştır. Anlaşmayı Almanya namına Büyükelçi Von Papen, Alman murahhas heyeti reisi ortaelçi Doktor Clodius ve Türkiye namına da Hariciye murahhas heyeti reisi

Büyükelçi Numan Menemencioğlu ve Ticaret Vekaleti Müsteşarı Halid Nazmi Keşmir imza etmişlerdir. (Ankara'da). "Türk-Alman Ticaret İtilafı İmzalandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Birincikanun 1941.

84. "*Macaristan ile aramızda mevcut 3 Mayıs 1941 tarihli Ticaret Anlaşması... (1/732).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VI, İçtima 3, Kırk İkinci İnikad, c. 24, (3 Nisan 1942): 82, S. Sayısı 100.
85. "*Türkiye-Macaristan Ticaret Anlaşmasına merbut A listesinde yazılı barsak ve amyant kontenjanlarının tezyidi hakkında teati olunan notaların tasdikine dair kanun layihası ve Hariciye ve İktisat encümenleri mazbataları (1/856).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VI, İçtima 4, On Üçüncü İnikat, c. 29, (4 Aralık 1942): 19, S. Sayısı 18.
86. "*Türkiye ile Almanya arasında Ticari mübadelelerin tanzimine dair 9 İlkteşrin 1941 tarihli anlaşmanın tasdikine dair kanun layihası ve Hariciye ve İktisat encümenleri mazbataları (1/855).*" "Türkiye ile Almanya Arasında Ticari Mübadelelerin Tanzimine Dair 9 İlkteşrin 1941 Tarihli Anlaşmaya Ek Anlaşma", **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VI, İçtima 4, On Dördüncü İnikat, c. 29, (7 Aralık 1942): 29, S. Sayısı 19.
87. "*Türkiye ile Fransa arasında mevcut 23 Ağustos 1939 tarihli Tediye Anlaşmasına zeylolarak imzalanan layihanın tasdikine dair 1/324, Türkiye-İngiltere Ticaret Anlaşmasına zeylolarak imzalanan Anlaşmanın tasdiki hakkında 1/342 ve Türkiye-Fransa ve İngiltere Üç Taraflı Yardım Muahedesine merbut Hususi Anlaşmanın tasdiki zımnında 8 Sonkanun 1940 tarihinde Paris'te imzalanan Kredi Anlaşmasının tasdiki hakkında 1/352 ayılı kanun layihaları ve Hariciye, İktisat ve Bütçe Encümenleri mazbataları.*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VI, İçtima 3, Yirmi Beşinci İnikat, c. 23, (12 Ocak 1943): 66:67, S. Sayısı 48.
88. "*Romanya'dan alınacak bandajlar hakkında Türkiye ile Romanya arasında nota teatisi suretiyle yapılan anlaşmanın tasdikine dair kanun layihası ve Hariciye, Nafia ve İktisat encümenleri mazbataları (1/860).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VI, İçtima 4, Yirmi Sekizinci İnikat, c. 30, (14 Ocak 1943): 239, 248, 258:261, S. Sayısı 77.
89. "*Türkiye ile Almanya arasında Ticari mübadelelerin tanzimine... (1/874).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VI, İçtima 4, Yirmi Sekizinci İnikat, c. 30, (14 Ocak 1943): 239:240, 248, 265:268, S. Sayısı 76.
90. "*Türkiye ile Almanya arasında Ticari mübadelelere mütedair... (1/16).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima F., Onuncu İnikat, c. 1, (9 Nisan 1943): 66, S. Sayısı 9.
91. Almanya ile Türkiye arasında son haftalarda Ankara'da yapılan iktisadi müzakereler neticesinde gerçekleşen anlaşmalar 18 Nisan'da Türkiye adına Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve mali ve ticari anlaşmalar müzakere heyeti reisi Bürhan Zihni Sanın ve Almanya adına da Almanya Büyükelçisi Von Papen ve ortaelçi M. Clodius tarafından imzalanmıştır. (Ankara'da) "Türkiye-Almanya Ticaret Anlaşması", **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Nisan 1943.
92. "*Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetik Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı arasında imza edilen ticaret ve seyrisefain muahedenamesile... (1/905).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre V, İçtima 3, Elli Dördüncü İnikat, c. 24, (29 Nisan 1943): 157:158, S. Sayısı 160.

93. "*Türkiye ile Almanya arasında Ticari mübadelelerin tanzimine... (1/36).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima F., Otuz İkinci İnikat, c. 3, (2 Haziran 1943): 4, S. Sayısı 61.
94. "*Türkiye ile Almanya arasında münakit Ticari mübadelelerin tanzimine... (1/31).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima F., Otuz İkinci İnikat, c. 3, (2 Haziran 1943): 3:4, S. Sayısı 62.
95. "*Türkiye ile Almanya arasında Ticari mübadelelerin tanzimine... (1/58).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima F., Otuz İkinci İnikat, c. 3, (2 Haziran 1943): 5, S. Sayısı 63.
96. "*Türkiye ile Almanya arasında münakit Ticari mübadelelerin tanzimine... (1/59).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima F., Otuz İkinci İnikat, c. 3, (2 Haziran 1943): 6, S. Sayısı 64.
97. Türkiye ile Bulgaristan arasında tecim antlaşmasını Genel Sekreter Bay Numan Rifat Menemencioğlu ile Bulgar Sefiri M. Pavlov arasında imzalandı. "Türkiye-Bulgaristan Ticaret Mukavelesi İmzalandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Haziran 1943.
98. "*Limanlarımıza sığınmış olan Fransız gemilerinin satın alınması hakkında kanun layihası ve Hariciye ve Bütçe encümenleri mazbataları (1/142).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima F., Elli Beşinci İnikat, c. 5, (15 Eylül 1943): 20, 24:27, S. Sayısı 137.
99. İngiltere Dışişleri Bakanı ile görüşmek üzere Kahire'ye giden Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve beraberindekilere verilecek yevmiye ve diğer masrafların ödenme kararnamesi. 13 Aralık 1943. **BCA**, 30-18-1-2/104-3-38.
100. "*Tasfiye halinde bulunan (A) hesabı hakkında 17-XII-1940 tarihli mektuba bağlı 2 numaralı listede yazılı kontenjanların değişmesi hususunda Türkiye-Almanya arasında teati olunan mektupların tasdikine dair kanun lâyihası ve Hariciye, İktisat ve Ticaret Encümenleri mazbataları (1/120).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima 1, Otuz Üçüncü İnikat, c. 8, (24 Mart 1944): 70, S. Sayısı 63.
101. "*Türkiye ile Almanya arasında münakit 25.VII.1940 tarihli Hususi Anlaşmaya bağlı (A) ve (B) listelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun layihası ve Hariciye, İktisat ve Ticaret Encümenleri mazbataları (1/102).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima 1, Otuz Üçüncü İnikat, c. 8, (24 Mart 1944): 70, S. Sayısı 64.
102. "*Türkiye ile Almanya arasında 18 Nisan 1943 tarihinde imza edilen ticari münasebetlerin... (1/103).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima 1, Otuz Üçüncü İnikat, c. 8, (24 Mart 1944): 70:71, S. Sayısı 65.
103. "*Alman sanayii tarafından Türkiye'ye 861 111 Türk lirası tutarında 300 kilo atebrin verilmesi... (1/114).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima 1, Otuz Yedinci İnikat, c. 9, (3 Nisan 1944): 8, S. Sayısı 79.
104. "*Türkiye-İsviçre Ticaret Antlaşmasının uzatılması hakkında kanun layihası ve Hariciye, İktisat ve Ticaret Encümenleri mazbataları (1/104).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima 1, Otuz Yedinci İnikat, c. 9, (3 Nisan 1944): 17, S. Sayısı 80.
105. "*Türkiye-Almanya arasında mevcut Ticaret ve Tediye Anlaşmasının... (1/218).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima 1, Yetmişinci İnikat, c. 11, (9 Haziran 1944): 35, S. Sayısı 146.
106. "*Türkiye ile Almanya arasında Ticari mübadeleler ve Tediyelerin tanzimine mütedair... (1/241).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat, c. 12, (3 Temmuz 1944): 6, S. Sayısı 180.

107. "*Türkiye ile Macaristan arasında mevcut Ticari mübadelelere ve Tediyelerin tanzimine mütedair... (1/247).*" **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre VII, İçtima 1, Yetmiş Dokuzuncu İnikat, c. 12, (3 Temmuz 1944): 6, S. Sayısı 178.
108. Paris'te Milletlerarası Hıfzıssıhha Teşkilatı Daimi Komitesi'nin yapacağı toplantılara Hükümetimiz adına Ekrem Tok ve Numan Menemencioğlu'nun katılması ve Ekrem Tok'a yevmiye verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 13 Mart 1946. **BCA**, 0-18-1-2/110-20-5.
109. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurulu'nun Paris'te yapacağı toplantıya Numan Menemencioğlu başkanlığında katılacak heyet için Bakanlar Kurulu Kararı. 10 Ekim 1946. **BCA**, 30-18-1-2/112-64-20.
110. Avrupa'nın kalkınması çalışmaları için Paris'te yapılacak toplantıya delege olarak Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nun katılması için Bakanlar Kurulu Kararı. 2 Temmuz 1947. **BCA**, 30-18-1-2/114-47-16.
111. Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nda kurulan tediye ve ticaret komitesine Numan Menemencioğlu'nun başkanlığında katılacaklara yevmiye verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 24 Haziran 1948. **BCA**, 30-18-1-2/116-43-19.
112. Avrupa Memleketleri Arasında Ödeme ve Takas Anlaşması'nın hükümetimiz adına imzası için Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na yetki verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 27 Ekim 1948. **BCA**, 30-18-1-2/117-71-11.
113. Avrupa Konseyi'ne katılmamız için bu konsey Genel Katipliği'ne verilecek iltihak belgesinin, Paris Büyük Elçisi Numan Menemencioğlu tarafından tanzim edilmesi ve kendisine imza yetkisi verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 2 Ağustos 1949. **BCA**, 30-18-1-2/120-56-16.
114. Avrupa Konseyi'nin imtiyaz ve muafiyetlerine dair genel anlaşmayı Hükümetimiz adına imza etmesi için Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na yetki verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 1 Eylül 1949. **BCA**, 30-18-1-2/120-70-8.
115. Türkiye-Fransa Ödeme Anlaşması'na ekli Fransız Frangı sahasına dahil ülkeler listesinden Lübnan'ın çıkarılması için yapılacak anlaşma akdi ve imzası için Paris Büyükelçimiz Numan Menemencioğlu'na yetki verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 11 Haziran 1950. **BCA**, 30-18-1-2/123-50-5.
116. Fransa-Türkiye arasında yapılacak Stajyer mübadelesine ait anlaşmayı hükümetimiz adına imza için Paris Büyükelçimiz Numan Menemencioğlu'na yetki verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 22 Haziran 1950. **BCA**, 30-18-1-2/123-55-4.
117. Paris'te toplanacak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nde ülkemizi Numan Menemencioğlu'nun temsil etmesi ve refakatçi olarak Nureddin Vergin'in katılması için Bakanlar Kurulu Kararı. 15 Mart 1951. **BCA**, 30-18-1-2/125-20-5.
118. Paris'te düzenlenen Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Konsolu arasında Liaison Komitesi'nde (1951) yapılan toplantıda Türkiye'yi temsil etmiştir. Güçlü, **age**, 117.
119. Strasbourg'da toplanacak olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nde ülkemizi temsil edecek olan Numan Menemencioğlu, Cahit Hayta ve Ziya Tepedelen'e gündelik verilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 17 Mayıs 1952. **BCA**, 30-18-1-2/129-38-8.
120. UNESCO'nun Paris'te yapacağı 7. Genel Konferansında

memleketimizi Numan Menemencioğlu'nun başkanlığında Bedrettin Tuncel, Orhan Alisbah, Fikret Arık ve Ahmet Kutsi Tecer'in temsil etmesi için Bakanlar Kurulu Kararı. 31 Ekim 1952. **BCA**, 30-18-1-2/130-85-13.

121. Avrupa Konseyi ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilat arasındaki ilişkileri düzenleyen Karma İrtibat Komisyonunun Strasburg'da yapacağı toplantıya katılacak olan Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu ile Affan Akça'ya verilecek gündelik verilmesine dair kararname. 10 Ocak 1953. **BCA**, 30-18-1-2/131-5-14.
122. Avrupa Konseyi Vekil Delegelerinin 16 Mart 1953 tarihinde Strasburg'da yaptıkları toplantıya katılan Affan Sabit Akça ile Numan Menemencioğlu'na verilecek yevmiye miktarının tesbitine dair kararname. 10 Nisan 1954. **BCA**, 30-18-1-2/135-34-10.
123. Strasburg'da toplanan Avrupa Konseyi Vekiller Komitesi'ne, Hariciye Vekilimizi temsilen Numan Menemencioğlu'nun katılması ve Affan Akça'nın eşlik etmesi ile bunlara verilecek yevmiyenin tesbitine dair kararname. 10 Nisan 1954. **BCA**, 30-18-1-2/135-34-14.
124. Avrupa Konseyi Vekiller Komitesi'nin Strasbourg'da yapılmakta olan toplantısına Hariciye Vekilini temsilen Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nun katılmasına dair kararname. 8 Temmuz 1955. **BCA**, 30-18-1-2/140-66-10.
125. Tarıma faydalı kuşların korunması ve zararlıların imhası konusunda 1950 yılında toplanmış beynelmilel konferansta kabul edilen sözleşmenin Hükümetimiz adına imzası için Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na yetki verilmesine dair kararname. 11 Şubat 1956. **BCA**, 30-18-1-2/142-11-17.
126. 4/6440 Sayılı Kararla katıldığımız Milletlerarası Kanuni Ölçüler Teşkilatı Sözleşmesi'ni Hükümetimiz adına imza için Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na yetki verilmesine dair kararname. 20 Mart 1956. **BCA**, 30-18-1-2/142-24-15.
127. Avrupa Konseyi Vekiller Komitesi'nin Strasbourg'da başlayacak olan toplantısına Hariciye Vekilini temsilen katılacak Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na imza yetkisi verilme kararnamesi. 7 Nisan 1956. **BCA**, 30-18-1-2/142-33-9.
128. Avrupa dahili tarifesiz hava servislerinin ticari hakları üzerine çok taraflı anlaşma tasarısını imza etmek üzere Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'na yetki verilmesi. 21 Nisan 1956. **BCA**, 30-18-1-2/142-35-6.

Ek 55: Başbakan Adnan Menderes (sağda) Numan Menemencioğlu (ortada) ve Fuat Köprülü (solda). https://urun.gittigidiyor.com/koleksiyon/menderes-koprulu-menemencioglu-nadir-fotograf-149629870 [22.02.2018].

Ek 56: Paris Büyükelçiliğinde Kore'den Dönen Askerlerle Çekilen Fotoğraf. Fotoğrafın arkasındaki not: "Kore'den gelen iki kahraman Türk askeri şerefine Paris Türk Büyükelçiliği'nde verilen ziyafette kahramanla[rın] karşılanışı. Gönüllü kadın asker Rebia T. Başokçu, çok kıymetli Büyükelçimiz Numan Menemencioğlu ile Şanlı Koca Türk Naci Altıner arasında kol kola... Paris 1951". (Taha Toros Arşivi)

Ek 57: Numan Menemencioğlu Opera Etkinliğinde Kız Kardeşi Nahide, Yeğenleri Nevin ve Berrin Hanımlarla Birlikte. (**Hürriyet Gazetesi**, 9 Eylül 1989.)

AVRUPA KÜLTÜRÜ, OSMANLI GELENEĞİ *Numan Bey, üniversiteyi İsviçre'de okumuştu. Fransızcası, siyasi tarih bilgisi mükemmeldi. Hariciyeye, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında girmiş, Osmanlı'nın dış politika üslubunu öğrenmişti. Genç diplomatlarla dış politika meselelerini tartışmayı çok severdi. Menemencioğlu, opera temsilinde kız kardeşi ve yeğeni ile.*

Ek 58: Numan Menemencioğlu Cumhurbaşkanı İnönü'nün Arkasında (sağda) Halkevi Bayramı Kutlamasında. (**Ulus Gazetesi**, 21 Şubat 1944.)

Millî Şefimiz dün Halkevi'nde yapılan töreni takip buyururlarken

Ek 59: Numan Menemencioğlu Cumhurbaşkanı İnönü ve Başbakan Saraçoğlu ile At Yarışlarında. (**Ulus Gazetesi**, 25 Mayıs 1942; 15 Mayıs 1944; 5 Haziran 1944.)

Ek 60: Başbakan Şükrü Saraçoğlu (ortada), Numan Menemencioğlu (Saraçoğlu'nun solunda) ile Güreş Müsabakası İzlerken. (**Ulus Gazetesi**, 6 Eylül 1943.)

Başvekilimiz ve diğer zatlar dün şeref tribününden güreşleri takibederlerken

Ek 61: Numan Menemencioğlu Hariciye Kupası'nda Tenis Maçı İzlerken. (**Ulus Gazetesi**, 5 Ekim 1943.)

Ek 62: Numan Menemencioğlu Anakara Tenis Kulübü'nde Alman Büyükelçi Franz von Papen ile Birlikte (1942). https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/franz-von-papen-german-ambassador-to-turkey-speaks-with-news-photo/872533978 [09.10.2018].

Ek 63: Numan Menemencioğlu'nun Büyük Kulübün Başkanı Olduğunu Gösteren Toplantı Tutanağı. (Koloğlu, **age**, 126.)

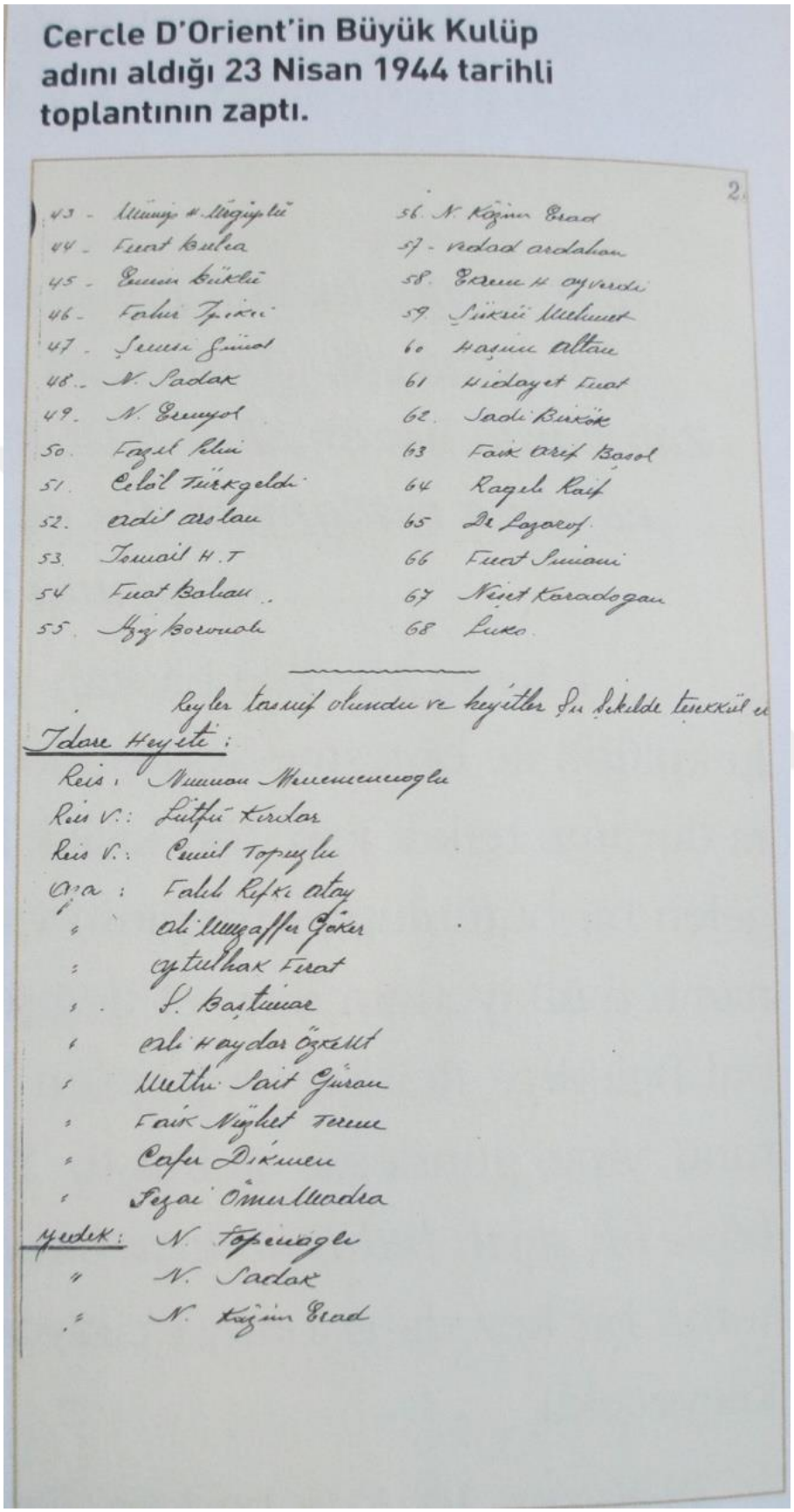

Cercle D'Orient'in Büyük Kulüp adını aldığı 23 Nisan 1944 tarihli toplantının zaptı.

2.

43 - Ulunay # Uğurlu
44 - Fuat Bulca
45 - Emin Büklü
46 - Fahri Tjoker
47 - Şemsi Şinasi
48 - N. Sadak
49 - N. Ermyol
50 - Fazıl Şelen
51 - Celal Türkgeldi
52 - adil arslan
53 - Ismail H. T
54 - Fuat Balkan
55 - Hüz Bornak
56 - N. Kâzım Esad
57 - Nedad ardalan
58 - Ekrem # Oyvardi
59 - Şükrü Muhittin
60 - Haşim Altan
61 - Hidayet Fuat
62 - Sadi Birkök
63 - Faik Arif Basol
64 - Raşit Rıf
65 - Dr Lazarof
66 - Fuat Sinani
67 - Nejat Karadoğan
68 - Luka

Reyler tasnif olundu ve heyetler şu şekilde teşekkül e

İdare Heyeti :

Reis : Numan Menemencioğlu
Reis V. : Lütfü Kırdar
Reis V. : Cemil Topuzlu
Aza : Falih Rıfkı Atay
" Ali Muzaffer Göker
" Cyrus Fırat
" S. Baştuğ
" Ali Haydar Özkent
" Muhittin Said Güran
" Faik Nejat Turan
" Cafer Dikmen
" Feyzi Ömer Madra

Yedek : N. Topçuoğlu
" N. Sadak
" N. Kâzım Esad

Ek 64: Numan Menemencioğlu'nun Yaşamı Boyunca Aldığı Unvanlar, Görev Yaptığı Kurumlar ve Yılları Gösteren Tablo.

Numan Menemencioğlu'nun Görev Yaptığı Kurumlar ve Aldığı Unvanlar		
Kurum	**Unvanı**	**Yıllar**
Viyana Büyükelçiliği	III. Kâtip	1914-1916
Bern Elçiliği	III. Kâtip-II. Kâtip	1916-1920
İstanbul'un işgali sonrası iki yıl kadar (1920-1922) açıkta kalmıştır.		
Bern Elçiliği	II. Kâtip	1922-1923
Paris Mümessilliği	II. Kâtip	1923 (3,5 ay)
Bükreş Mümessilliği	Başkâtip (I. Kâtip-Geçici Maslahatgüzar)	1923-1925
Atina Elçiliği	Başkâtip (I. Kâtip)	1925-1926 (2ay)
Budapeşte Elçiliği	Sürekli Maslahatgüzar (Başkâtip)	1926-1927
Beyrut Şehbenderliği	Başşehbender (Başkonsolos)	1927-1928
Dışişleri Bakanlığı	Birinci Daire Umum Müdürü	1928-1929
Dışişleri Bakanlığı	Müsteşar (I. Sınıf Elçi Derece ve Payesi)	1929-1933
Dışişleri Bakanlığı	Genel Sekreter (Büyükelçi)	1933-1937
TBMM Dışişleri Bakanlığı	CHP Gaziantep Milletvekili-1937 Ara Seçimi Siyasi Müsteşar (Bakan Yardımcısı)	5.4.-1.12.1937
Dışişleri Bakanlığı	Genel Sekreter (2. defa)	1937-1942
TBMM Dışişleri Bakanlığı	CHP İstanbul Milletvekili-1942 Ara Seçimi Dışişleri Bakanı-I. Saraçoğlu Hükümeti	1942-1943
TBMM Dışişleri Bakanlığı	CHP İstanbul Milletvekili-1943 Genel Seçimi Dışişleri Bakanı-II. Saraçoğlu Hükümeti	1943-1944
Paris Büyükelçiliği (Portekiz Elçiliği Uhdesinde 1949-1952)	Büyükelçi	1944-1956
TBMM	Demokrat Parti İstanbul Milletvekili 1957 Genel Seçimi	1957-1958

Ek 65: Numan Menemencioğlu'nun Fotoğraflarından Bir Bölüm.

Numan Menemencioğlu'nun Genel Sekreter Dönemi Ofisinde (1940). https://www.gettyimages.dk/detail/news-photo/portrait-of-numan-menemencioglu-the-permanent-secy-of-news-photo/50870824 [31.10.2019].

Numan Menemencioğlu Ofisinde Telefonla Konuşurken (1940). https://www.gettyimages.ca/detail/news-photo/portrait-of-numan-menemencioglu-the-permanent-secy-of-news-photo/50870813 [31.10.2019].

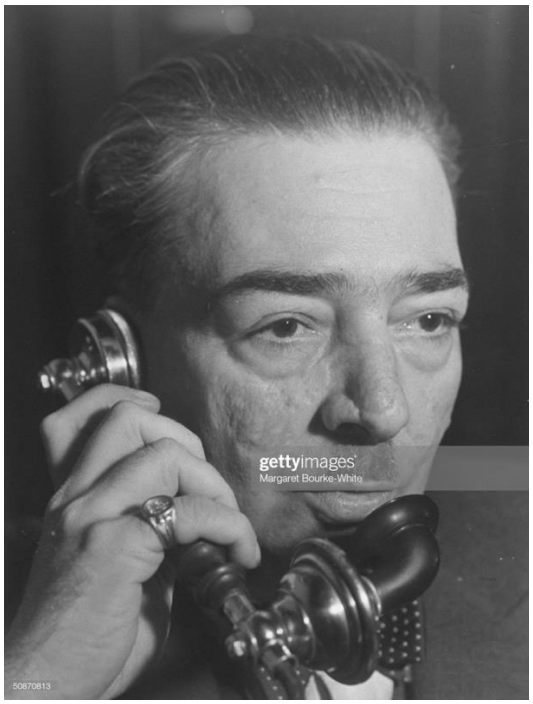

Numan Menemencioğlu. https://urun.gittigidiyor.com/koleksiyon/h-numan-menemencioglu-eski-fotograf-215012074 [22.02.2018].

Numan Menemencioğlu Törende. https://urun.gittigidiyor.com/koleksiyon/huseyin-numan-menemencioglu-eski-fotograf-182454975 [22.02.2018].

